

RAPPORT
fra
Granskingsutvalget for
barneverninstitusjoner i Bergen

Rapport fra utvalget oppnevnt av

Fylkesmannen i Hordaland

31. oktober 2001

Avgitt 26. juni 2003

ISBN 82-303-0054-2

Sats og trykk: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke

Til Fylkesmannen i Hordaland

Ved brev av 31. oktober 2001 ble det oppnevnt et uavhengig utvalg for å foreta gransking i forbindelse med påstander om ureglementære forhold ved kommunale og private barneverninstitusjoner i Bergen, i perioden 1. juli 1954 til 1. januar 1980.

Granskingsutvalget legger med dette frem sin rapport. Rapporten avgis til Fylkesmannen i Hordaland, for videreforsendelse til Bergen kommune. Rapporten er offentlig. Rapporten er enstemmig på alle punkter.

Bergen, 26. juni 2003

Einar Drægebø
utvalgsleder

Karen Havnen

Harald Hove

Jan Skjerve

Arild Oma

Innhold

1. Sammendrag	11	4.5.3.1 Innledning	28
1.1 Bergen kommune og granskingsperioden ...	11	4.5.3.2 Barnets miljø – barnevernloven	
1.2 Strukturen i rapporten	11	§ 16 bokstav a)	28
1.3 Sentrale konklusjoner	12	4.5.3.3 Barnets egen atferd – barnevernloven	
		§ 16 bokstav b)	29
		4.5.3.4 Økonomiske forhold – barnevernloven	
		§ 16 bokstav c)	30
2. Granskingsutvalgets oppnevning, sammensetning og mandat	14	4.5.4 Grunnvilkåret om at tiltak skal være til barnets beste	30
2.1 Oppnevning av Granskingsutvalget	14	4.5.5 Tilleggsvilkår for omsorgsovertakelse	31
2.2 Nærmere om Granskingsutvalgets medlemmer	14	4.5.6 Tilleggsvilkår for plassering i barnehjem	31
2.3 Granskingsutvalgets kompetanse og mandat	15	4.5.7 Hastededtak	32
2.4 Tolking av mandatet	16	4.5.8 Endring i anbringelsen	33
2.4.1. Gransking av ureglementære forhold	16	4.6 Saksbehandling og klage m v	33
2.4.2. Formålet med granskingen.	16	4.6.1 Innledning	33
		4.6.2 Tvangsplasseringer og frivillige plasseringer	34
		4.6.3 Almennelige krav til opplysning av saken	34
		4.6.4 Nærmere om krav til undersøkelse av barnet	35
		4.6.5 Kontradiksjon og dokumentinnsyn	36
		4.6.6 Vedtak, begrunnelse, protokollering og underretning	37
		4.6.7 Klage og rettslig overprøving	38
		4.6.8 Arkivordning	39
3. Granskingsutvalgets arbeidsmetode, informasjonsinnhenting m.v.	19	4.7 Krav til barneverninstitusjonene	40
3.1 Arbeidet i Granskingsutvalget	19	4.7.1 Innledning	40
3.2 Opptak av forklaringer, intervju og intervjumul	19	4.7.2 Hva som ble regnet som barneverninstitusjoner	40
3.3 Psykologtilbud	20	4.7.3 Godkjenning av institusjoner, styre og planer	41
3.4 Nærmere om arkivgjennomgang	20	4.7.4 Generelle krav til omsorgen for barna	42
3.5 Straffesaksdokumenter	21	4.7.5 Adferdsregulering	43
3.6 Samfunnskontakt og kunngjøring	21	4.7.6 Fysisk miljø	44
3.7 Bruk av sakkyndige	21	4.7.7 Legebehandling og helsekontroll	45
3.8 Representativitet og troverdighet	22	4.7.8 Personale	45
		4.7.9 Journal- og arkivordning	46
		4.8 Tilsyn	46
		4.8.1 Innledning	46
		4.8.2 Departementet	46
		4.8.3 Fylkesmannen	47
		4.8.4 Barnevernsnemnda	48
		4.8.5 Nærmere om tilsynsføreren	49
		4.8.6 Helserådet	50
4. Rettslige rammer	25		
4.1 Barnevernloven av 17. juli 1953 og bakgrunnen for denne	25		
4.2 Den sentrale barnevernsadministrasjonen ...	26		
4.3 Fylkesmannen	26		
4.4 Den lokale barnevernadministrasjonen	26		
4.4.1 Barnevernsnemnda og sosialstyret	26		
4.4.2 Oversikt over oppgavene til barnevernsnemnda	27		
4.5 Vilkår for plassering i barneverninstitusjon ..	27		
4.5.1 Innledning	27		
4.5.2 Avgrensing mot privat anbringelse	28		
4.5.3 Grunnvilkår for vernetiltak - barnevernloven § 16	28		

6 Innhold

4.8.7 Bergen barnevernsnemnds regler om tilsyn	51
4.9 Ettervern	51
4.10 Krav til rettsikkerhet i barneverninstitusjoner i et videre perspektiv	53
5. Vedtak om plassering	54
5.1 Temaet for undersøkelsen	54
5.2 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen	54
5.3 Saksbehandlingen	56
5.3.1 Generelt	56
5.3.2 Plasseringer med eller uten samtykke	57
5.3.3 Opplysningen av sakene	58
5.3.4 Kontradiksjon	59
5.3.5 Protokollføring og begrunnelse	59
5.4 Materielle vilkår for plassering	61
5.5 Plasseringer gjort av skolevesenet	62
6. Tilsyn	66
6.1 Oversikt	66
6.2 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen	66
6.3 Bergen barnevernsnemnds tilsyn 1954–72 ..	67
6.3.1 Institusjoner omfattet av tilsynet	67
6.3.2 Tilsynsførere, inspektrise og faglige tilsynsførere	67
6.3.3 I hvilken utstrekning tilsynet har vært gjennomført	69
6.3.4 Nærmere om personellsituasjonen ved nemndas kontor	71
6.3.5 Utøving av tilsynet – rapportering	73
6.3.6 Barns og ansattes opplevelse av Bergen barnevernsnemnds tilsyn	76
6.3.7 Granskingsutvalgets vurdering av Bergen barnevernsnemnds tilsyn	76
6.4 Laksevåg barnevernsnemnds tilsyn 1954–72	78
6.4.1 Institusjoner omfattet av tilsynet	78
6.4.2 Tilsynsførere	78
6.4.3 I hvilken utstrekning tilsynet ble gjennomført – rapportering	79
6.4.4 Barns og ansattes opplevelse av Laksevåg barnevernsnemnds tilsyn	80
6.4.5 Granskingsutvalgets vurdering av Laksevåg barnevernsnemnds tilsyn	80
6.5 Fana barnevernsnemnds tilsyn 1954–72	80
6.5.1 Institusjoner omfattet av tilsynet	80
6.5.2 Tilsynsførere	80
6.5.3 I hvilken utstrekning tilsynet ble gjennomført – rapportering	80
6.5.4 Barns og ansattes opplevelse av Fana barnevernsnemnds tilsyn	81
6.5.5 Granskingsutvalgets vurdering av Fana barnevernsnemnds tilsyn	81
6.6 Det sentrale barnevernsutvalgs tilsyn 1972–80	82
6.6.1 Institusjoner omfattet av tilsynet	82
6.6.2 Organiseringen av tilsynet	82
6.6.3 Gjennomføringen av tilsynet – rapportering	82
6.6.4 Barns og ansattes opplevelse av tilsynet	85
6.6.5 Granskingsutvalgets vurdering av tilsynet	86
6.7 Overtilsynet 1954–80	87
6.7.1 Departementets tilsynsvirksomhet	87
6.7.2 Fylkesmannens tilsynsvirksomhet	87
6.7.3 Særlig om tilsynet med Jacob R Olsens barnehjem i 1957	88
6.7.4 Særlig om tilsynet med Bergens guttehem i perioden 1958–1972	90
6.7.5 Granskingsutvalgets vurdering av overtilsynet	91
7. Anna Jepsens Minde	93
7.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen	93
7.2 Historikk	93
7.3 Godkjenning av institusjonen	94
7.4 Bygning og bygningsstandard	94
7.5 Personellsituasjonen	95
7.6 Mat og måltider	98
7.7 Klær og fottøy	100
7.8 Hygiene, bad og toalettforhold	101
7.9 Skolegang, lekselesing, fritidsaktiviteter og stimulering	102
7.10 Forholdet mellom barna	104
7.11 Forholdet til nabolaget og andre barn	105
7.12 Adferdsregulering og straffereaksjoner	106
7.13 Seksuelle overgrep	109
7.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning	110
7.15 Helsetilbud	113
8. Barnehemmet i Sandviken	115
8.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen	115
8.2 Historikk	115
8.3 Godkjenning av institusjonen	116
8.4 Bygning og bygningsstandard	116
8.5 Personellsituasjonen	120

8.6 Mat og måltider	121	10.13 Forholdet til nabolaget og andre barn ...	175
8.7 Klær og fottøy	122	10.14 Avstraffelser, trusler, sjikane, kontroll og restriktivitet	176
8.8 Hygiene, bad og toalettforhold	123	10.15 Seksuelle overgrep	180
8.9 Skolegang, lekselesing, fritidsaktiviteter og stimulering	124	10.16 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning	181
8.10 Forholdet mellom barna	127	10.17 Helsetilbud	183
8.11 Forholdet til nabolaget og andre barn	128	11. Ungdomshjemmet Eliasmarken	185
8.12 Adferdsregulering og straffereaksjoner	128	11.1 Granskingsutvalget grunnlag for vurderingen	185
8.13 Seksuelle overgrep	131	11.2 Historikk	185
8.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning	131	11.3 Godkjenning av institusjonen	185
8.15 Helsetilbud	133	11.4 Bygning og bygningsstandard	186
9. Bergen kommunale ungdomshjem/ Solstreif	135	11.5 Personellsituasjonen	186
9.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen	135	11.6 Mat og måltider	188
9.2 Historikk	135	11.7 Klær og fottøy	188
9.3 Godkjenning av institusjonen	136	11.8 Hygiene, bad og toalettforhold	189
9.4 Bygning og bygningsstandard	136	11.9 Skolegang, lekselesing, arbeid, fritidsaktiviteter og stimulering	189
9.5 Personellsituasjonen	138	11.10 Forholdet mellom barna/ungdommene	189
9.6 Mat og måltider	141	11.11 Forholdet til nabolaget og andre barn/ungdommer	189
9.7 Klær og fottøy	142	11.12 Adferdsregulering og straffereaksjoner .	190
9.8 Hygiene, bad og toalettforhold	142	11.13 Seksuelle overgrep	190
9.9 Skolegang, lekselesing, fritidsaktiviteter og stimulering	143	11.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning	190
9.10 Forholdet mellom ungdommene	146	11.15 Helsetilbud	191
9.11 Forholdet til nabolaget og andre ungdommer	147	12. Institusjonen Koføedskolen	192
9.12 Adferdsregulering og straffereaksjoner	148	12.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen	192
9.13 Seksuelle overgrep	150	12.2 Historikk	192
9.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning	151	12.3 Godkjenning av institusjonen	193
9.15 Helsetilbud	152	12.4 Bygning og bygningsstandard	193
10. Bergens guttehjem, Garnes	154	12.5 Personellsituasjonen	194
10.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen	154	12.6 Mat og måltider	196
10.2 Historikk	154	12.7 Klær og fottøy	197
10.3 Institusjonens status og godkjenning	155	12.8 Hygiene, bad og toalettforhold	198
10.4 Bygninger og bygningsstandard	156	12.9 Skolegang og lekselesing	198
10.5 Personellsituasjonen	159	12.10 Fritidsaktiviteter og stimulering	199
10.6 Mat og måltider	162	12.11 Forholdet mellom ungdommene	202
10.7 Klær og fottøy	164	12.12 Forholdet til nabolaget og andre ungdommer	203
10.8 Hygiene, bad og toalettforhold	166	12.13 Atferdsregulering og straffereaksjoner ..	203
10.9 Skolegang og lekselesing	167	12.14 Seksuelle overgrep	208
10.10 Fritidsaktiviteter og stimulering	171	12.15 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning	208
10.11 Deltakelse i gårdsdriften	172	12.16 Helsetilbud	210
10.12 Forholdet mellom barna	173		

13. Jacob R. Olsens barnehjem	211	15.8 Hygiene, bad- og toalettforhold	272
13.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen	211	15.9 Aktiviteter og stimulering	272
13.2 Historikk	211	15.10 Forholdet mellom barna	273
13.3 Godkjenning av institusjonen	212	15.11 Forholdet til nabolaget og andre barn ...	273
13.4 Bygning og bygningsstandard	212	15.12 Adferdsregulering og straffereaksjoner .	273
13.5 Personellsituasjonen	214	15.13 Seksuelle overgrep	274
13.6 Mat og måltider	218	15.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning	274
13.7 Klær og fottøy	221	15.15 Helsetilbud	275
13.8 Hygiene, bad og toalettforhold	223		
13.9 Skolegang og lekselesing	223	16. Solgården barnehjem	276
13.10 Fritidsaktiviteter og stimulering	226	16.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen	276
13.11 Forholdet mellom barna	228	16.2 Historikk	276
13.12 Forholdet til nabolaget og andre barn ...	229	16.3 Godkjenning av institusjonen	277
13.13 Adferdsregulering og straffereaksjoner .	231	16.4 Bygning og bygningsstandard	277
13.14 Seksuelle overgrep	234	16.5 Personellsituasjonen	278
13.15 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning	235	16.6 Mat og måltider	279
13.16 Helsetilbud	241	16.7 Klær og fottøy	280
		16.8 Hygiene, bad- og toalettforhold	281
14. Barnehjemmet Morgensol	242	16.9 Skolegang, lekselesing, fritidsaktiviteter og stimulering	282
14.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen	242	16.10 Forholdet mellom barna	284
14.2 Historikk	242	16.11 Forholdet til nabolaget og andre barn ...	285
14.3 Godkjenning av institusjonen	243	16.12 Adferdsregulering og straffereaksjoner .	285
14.4 Bygning og bygningsstandard	243	16.13 Seksuelle overgrep	288
14.5 Personellsituasjonen	246	16.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning	288
14.6 Mat og måltider	251	16.15 Helsetilbud	292
14.7 Klær og fottøy	252		
14.8 Bad og toalettforhold	253	17. Sætregården Ungdoms- og Ridesenter	293
14.9 Skolegang, lekselesing, fritidsaktiviteter og stimulering	254	17.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen	293
14.10 Forholdet mellom barna	255	17.2 Historikk	293
14.11 Forholdet til nabolaget og andre barn ...	257	17.3 Godkjenning av institusjonen	293
14.12 Trusler og straffereaksjoner	258	17.4 Bygninger og bygningsstandard	295
14.13 Seksuelle overgrep	260	17.5 Personellsituasjonen	295
14.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning	264	17.6 Mat og måltider	296
14.15 Helsetilbud	266	17.7 Klær og fottøy	297
		17.8 Hygiene, bad og toalettforhold	297
15. Småbarnstuen	267	17.9 Skolegang og lekselesing	298
15.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen	267	17.10 Fritidsaktiviteter og stimulering	299
15.2 Historikk	267	17.11 Forholdet mellom barna	300
15.3 Godkjenning av institusjonen	268	17.12 Forholdet til nabolaget og andre barn ...	301
15.4 Bygning og bygningsstandard	268	17.13 Trusler og straffereaksjoner	301
15.5 Personellsituasjonen	269	17.14 Seksuelle overgrep	302
15.6 Mat og måltider	271	17.15 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning	304
15.7 Klær og fottøy	271	17.16 Helsetilbud	305

18. Sammenfattende vurderinger	306	Vedlegg:	
18.1 Innledning	306	Noen trekk ved barnevernets utvikling	
18.2 Bygninger og bygningsfasiliteter	306	mellom 1954 og 1980. Historisk og	
18.2.1 Bygningene og bygningenes		barnevernfaglig delrapport	
institusjonspreg	306	Av Kjersti Ericsson	313
18.2.2 Bergen kommune som etablerer			
av nye barneverninstitusjoner	306	1) Noen generelle trekk ved utviklinga av	
18.3 Personalmessige forhold og vurderinger .	307	barnevernet i perioden 1954 til 80	315
18.3.1 Lav bemanning	307	Intensjonene bak barnevernloven av 1953	315
18.3.2 Lav, men økende, faglig kompetanse		Langsommere i praksis	315
gjennom granskingsperioden	307	Problemer i fokus	316
18.3.3 Gjennomtrekk blant de ansatte	307	Sammendrag	318
18.3.4 Styrene preget forholdene ved			
institusjonen	308	2) Syn på barns behov og god omsorg	319
18.4 Omsorg og omsorgsnivå	308	Familien best	319
18.4.1 Lite individuelt tilpasset omsorg og		Behov for mer enn omsorg	320
lite fokus på følelsesmessig omsorg	308	Behovet for stabil tilknytning	321
18.4.2 Oppdragelsessyn og		Sammendrag	322
oppdragelsesmåter	308		
18.4.3 Bedre levekår i perioden, mindre		3) Trekk ved barnevernets institusjoner	
materiell variabilitet	308	i perioden	323
18.4.4 Manglende ettervern	309	«Totale» institusjoner	323
18.4.5 Lite bevissthet om seksuelle overgrep	309	Relasjoner og rettigheter	323
18.4.6 Lite rom for støtte til skolearbeid	309	Fra segregering og sentralisering	
18.4.7 Varierende kontakt med barn i nabolaget		til integrering og regionalisering	325
og begrenset innsyn i «det indre liv» ved		Holdninger til bruk av fysisk straff	326
barneverninstitusjonen	309	Sammendrag	327
18.5 Organisatoriske forhold ved, og tilsyn			
med, barneverninstitusjonene	310	4) Holdninger til omsorgsovertakelser	
18.5.1 Organiseringen ved barnevern-		i perioden	329
institusjonene økte risikoen for overgrep	310	Omsorgsovertakelser og forebyggende tiltak .	329
18.5.2 Tilsyn	310	Samme problemer – ulike definisjoner?	330
18.5.3 Kommunens holdning til godkjennings-		Offer eller problembarn?	332
prosedyrer og søknader	310	For mange eller for få omsorgsovertakelser? ...	333
18.5.4 Varierende holdning til barna ved		Rettsikkerhet – for foreldre – og barn	334
institusjonene	311	Sammendrag	335
		Litteratur	336

1. Sammendrag

I sammendraget gir utvalget en kort redegjørelse for sentrale konklusjoner i rapporten.

Utvalget vil presisere at i en slik oversiktsfremstilling kan viktige nyanser bli borte.

1.1 Bergen kommune og granskingsperioden

Den nåværende kommunegrensen for Bergen kommune ble etablert med virkning fra 01.01.1972.

Kommunene Fana, Laksevåg, Arna og Åsane ble fra denne dato en del av Bergen kommune.

Barnevernloven av 17. juli 1953, nr. 14, trådte i kraft 1. juli 1954. Med virkning fra 01.01.1980 overtok fylkeskommunen ansvaret for barneverninstitusjoner i fylkets kommuner.

Institusjonene som er omfattet av utvalgets mandat, lå i perioden 1954–72 i kommunene Bergen, Laksevåg og Haus (senere Arna). Bergens guttehem på Garnes, som lå i Haus og senere i Arna kommune, var imidlertid ikke underlagt skolestyret eller barnevernsnemnda i Haus eller Arna. Det vises til nærmere redegjørelse omkring dette i avsnitt 6.3.1, 10.2 og 10.3.

Forholdene ved forskjellige barnehjem ble omtalt i media, blant annet i 1999 og 2000.

Det fremkom påstander om ureglementære forhold ved kommunale og private barneverninstitusjoner i Bergen. Medieomtalen, og omtale av noen enkeltsaker, medførte politisk behandling i bystyret i Bergen.

Det må antas at dette var hovedgrunnen til at det ble besluttet nedsatt et granskingsutvalg.

En er ikke kjent med at det tidligere har vært foretatt en tilsvarende gransking av forholdene ved barneverninstitusjoner i andre kommuner i Norge. Rammene for informasjonsinnhenting, bearbeiding av informasjonsmaterialet og utskrivning av rapporten har derfor ikke vært preget av erfaringsoverføring fra annet tilsvarende arbeid.

1.2 Strukturen i rapporten

I hvert kapittel er det gitt en fortløpende fremstilling av de tema som behandles. Det er for de tema hvor det er naturlig, foretatt delkonklusjoner til de forskjellige avsnitt. Sammendraget bør derfor leses i sammenheng med hovedfremstillingen.

I kapittel 1 og 2 gjøres det rede for opprettelse og utnevning av utvalget, utvalgets kompetanse og mandat.

Kapittel 3 gir en fremstilling av den arbeidsform og arbeidsmetode som Granskingsutvalget har benyttet i forbindelse med informasjonsinnhenting.

Kapittel 4 gir en fremstilling av relevante regler og rettslige rammer. Innledningsvis blir det redegjort for barnevernloven av 17. juli 1953 og bakgrunnen for denne. Krav til saksbehandling, herunder klagerett mv., og de krav til barneverninstitusjonene som fulgte av lov, forskrifter og rundskriv, blir belyst. Videre er bestemmelsene om tilsyn beskrevet, og det er også gjort kort rede for reglene om ettervern.

Granskingsutvalgets undersøkelse av om det lå lovlige vedtak til grunn for plasseringene av barn ved institusjonene, er beskrevet i kapittel 5. Vurderinger av saksbehandlingen, materielle vilkår for plassering og plassering gjort av skolevesenet er beskrevet i dette kapitlet.

I kapittel 6 redegjøres for tilsyn og tilsynsordninger, og om tilsynet ble utført i samsvar med lov og forskrifter. Både barnevernsnemndenes tilsyn, det sentrale barnevernutvalgets tilsyn, samt overtilsynet som ble utført gjennom departementets tilsynsvirksomhet og fylkesmannens tilsynsvirksomhet, er gjennomgått og beskrevet i dette kapitlet. Tilsynets materielle innhold, hyp-pighet, rapportering og notoritet er vurdert.

I kapittel 7–17 gis en gjennomgang av de respektive institusjonene utvalget har gransket.

Granskingsutvalget har funnet det naturlig i et eget kapittel 18 å gi en del sammenfattede vurderinger. Dette er observasjoner og vurderinger som har interesse utover den enkelte institusjon, og som etter utvalgets oppfatning, vil være viktig å vektlegge for at utvalgets fremstillinger og konklusjoner skal kunne gis et helhetlig og dekkende innhold.

1.3 Sentrale konklusjoner

I det følgende gis et utvalg av sentrale konklusjoner i rapporten, stort sett i den rekkefølge utvalgets mandat er formulert. Rekkefølgen sier ikke noe om viktigheten i forhold til utvalgets mandat. Sentrale konklusjoner er:

- Barnevernloven av 1953, forskrifter gitt med hjemmel i loven, samt lovens forarbeider og utfyllende rundskriv, ga forholdsvis klare regler og anvisninger på vurderingsmomenter om vilkår for plassering av barn i barneverninstitusjon, saksbehandling og klage, krav til barneverninstitusjonene, tilsyn og ettervern. Granskingsutvalget legger til grunn at det omsorgstilbud barn ved barneverninstitusjoner skulle ha var forholdsvis grundig beskrevet og rettslig regulert. Granskingsutvalget har gjennom sitt arbeid konstatert at omsorgstilbudet ved flere institusjoner, og i forholdsvis lange tidsperioder, har avveket fra det som var oppstilt som rettslige krav.
- De faktiske forhold ved institusjonene var preget av variabilitet. Det har vært forskjeller i forhold til hvordan det enkelte barn har opplevd omsorgssituasjonen, det har vært variasjoner i forhold til hvordan forholdene har fremstått i forskjellige tidsperioder og mellom de forskjellige barneverninstitusjonene utvalget har gransket. Til tross for dette, mener Granskingsutvalget, gjennom et forholdsvis omfattende underlagsmateriale, å ha tilstrekkelig grunnlag for å trekke konklusjoner, slik dette er gjort i tilknytning til hvert enkelt kapittel.
- Granskingsutvalget legger til grunn at noen av barna som bodde ved barneverninstitusjonene opplevde alvorlige mangler ved den praktiske og følelsesmessige omsorgen. Dette gjelder både fysiske forhold, som for eksempel bygningenes uhensiktsmessighet, nedslitte lokaliteter eller isolerte plasseringer. Men også forhold som mangelfullt matstell og uhensiktsmessige og dårlige klær, medførte at det praktiske omsorgstilbudet noen av barna fikk, var mangelfullt. Dette gjelder særlig i den første del av granskingsperioden. Det vises til Granskingsutvalgets forståelse av mandatet i avsnitt 2.4, samt den gjennomgående vurdering av de respektive institusjonene gitt i kapittel 7–17.
- Den følelsesmessige omsorgen barna ble tilbudt var i mange tilfeller mangelfull, i noen tilfeller var den nærmest fraværende. Det var tidvis og ved enkelte institusjoner en klar mangel på voksenkontakt. Videre var det ofte mangel på individuell og individuelt tilpasset omsorg. Det vises til Granskingsutvalgets forståelse av mandatet i avsnitt 2.4, samt den gjennomgående vurdering av de respektive institusjonene gitt i kapittel 7–17.
- Det har skjedd fysiske og seksuelle overgrep mot enkelte av barna ved institusjonene. Ved noen av institusjonene har det forekommet fysiske avstraffelser i store deler av den perioden utvalget har gransket. Granskingsutvalget legger til grunn at det, ved noen av institusjonene, har skjedd både fysiske og seksuelle overgrep mellom barn eller ungdom som bodde ved barneverninstitusjonene. At slike overgrep fant sted, setter utvalget i sammenheng med manglende omsorg.
- Flere barn ved institusjonene har vært utsatt for seksuelle overgrep mens de var under barnevernets omsorg. Noen av overgrepene har vært svært alvorlige og av dyptgripende og meget krenkende karakter. Overgrepene har i noen tilfeller vært utført av ansatte ved institusjonene, herunder også fra styrer(e). Besøkende ved institusjonene har forgrepet seg, og i noen tilfeller har overgrepene funnet sted mens barna har vært på permisjon eller på hjemmebesøk fra institusjonen. I ett tilfelle har overgrepene medført politietterforskning for overgriperen, i andre tilfeller legger Granskingsutvalget til grunn at mistanke om seksuelle overgrep ikke er blitt anmeldt til politiet eller rapportert på hensiktsmessig måte til rette myndighet. Det vises også her til utvalgets gjennomgang av de respektive institusjonene i kapittel 7–17.
- Tilsyn ved institusjonene ble utført gjennom barnevernsnemndene, fylkesmannens tilsynsordning og departementets tilsynsvirksomhet. Granskingsutvalget legger til grunn at det i hele granskingsperioden har vært en omfattende og alvorlig svikt i barnevernsnemndenes tilsyn, som avvek klart fra det som var forutsatt i loven og forskriftene. Det ble utført tilsyn fra Sosialdepartementet og fylkesmannen, men med bakgrunn i blant annet meget omfattende arbeidsbyrde, stor reiseaktivitet og lav bemanning, var heller ikke overtilsynet i samsvar med de krav til tilsyn og tilsynsomfang som blant annet er gitt i tilsynsforskriften. Det vises til gjennomgangen om tilsynet og tilsynsmyndighetene i kapittel 6.
- Granskingsutvalget har ikke avdekket at det har vært foretatt omsorgsovertakelse og plassering ved barneverninstitusjonene som har vært gjenstand for granskning, uten at det

har foreligget gyldige vedtak i samsvar med barnevernlovens bestemmelser. Det må legges til grunn at det store flertallet av vedtakene skjedde etter samtykke fra foreldrene eller verge. På dette punkt må det imidlertid understrekes at utvalget ikke har tilstrekkelig grunnlag til å trekke sikre konklusjoner. Det vises til kapittel 5, særlig avsnitt 5.3.

- Granskingsutvalget gir i kapittel 18 en del sammenfattende vurderinger. Utvalgets vurderinger og konklusjoner bygger på et omfat-

tende materiale. Den sakkyndige delrapporten om historiske og barnevernfaglige utviklingstrekk i perioden, som er utarbeidet av professor Kjersti Ericsson, har inngått i utvalgets vurderingsmateriale. Flere av de ureglementære forholdene utvalget har avdekket, må i hovedsak tilskrives Bergen kommune som systemansvarlig gjennom blant annet funksjon som arbeidsgiver, ressursforvalter og tilsynsmyndighet.

2. Granskingsutvalgets oppnevning, sammensetning og mandat

2.1 Oppnevning av Granskingsutvalget

Bergen kommune ved byrådsleder har anmodet fylkesmannen om å oppnevne et uavhengig utvalg for å foreta en gransking i forbindelse med påstander om ureglementære forhold ved kommunale og private barneverninstitusjoner i Bergen.

Fylkesmannen i Hordaland besluttet 31. oktober 2001 å oppnevne et utvalg.

Granskingsutvalget fikk denne sammensetningen:

1. Advokat Einar Drægebø, leder av utvalget
2. Forsker Karen Havnen
3. Sjefpsykolog Jan Skjerve
4. Advokat Harald Hove

Granskingsutvalgets juridiske sekretær har vært politiinspektør Arild Oma fra Hordaland politidistrikt. Gunvor Bråthen har vært engasjert som sekretær og Laila Hestdal som konsulent for utvalget.

2.2 Nærmere om Granskingsutvalgets medlemmer

Utvalget finner det riktig å angi kort om utdanning og relevant erfaring for utvalgets medlemmer.

Einar Drægebø

Født 1961, utdannet fra Politiskolen i 1984 og cand. jur. i 1989.

Han har vært polititjenestemann og politijurist i perioden 1984 til 1993.

I 1994 var han dommerfullmektig i Bergen byrett. Han var leder for Politiets Overvåkingstjeneste, region Vestlandet, 1995–1997, og politimester i Hordaland politidistrikt i perioden 1997–2001.

Fra juli 2001 har han drevet egen advokatvirksomhet.

Einar Drægebø har deltatt i, og ledet, forskjellige utvalg oppnevnt av bl.a. Justisdepartementet og Politihøgskolen om beredskapsrelaterte spørsmål, undervisningsplaner, straffesaksbe-

handling og Schengen-tilknytning. Han har undervist og vært sensor ved Politihøgskolen.

Han var medlem i den offentlig oppnevnte granskingskommisjonen etter hurtigbåten MS Sleipners forlis i 1999.

Karen Havnen

Født 1955, utdannet sosionom fra Nordland Distriktshøgskole i 1979 og embetseksamen i sosialt arbeid (cand. socion.) fra Universitetet i Trondheim i 1984.

Hun har i perioden 1979–1993 hatt praksis fra voksenpsykiatrien, den kommunale sosial- og barneverntjeneste, og fylkesbarnevernet; de første årene som sosialkurator, senere som konsulent og nestleder. Hun har også vært ansatt som høgskolelektor ved Høgskolen i Bergen.

Fra 1993 har hun vært ansatt som forsker ved Barnevernets utviklingssenter på Vestlandet. Hun har arbeidet med flere prosjekter hvor plassering av barn utenfor hjemmet har vært et hovedtema, og hun har arbeidet med metodeutvikling for barnevernets praksis. Hun har alene og sammen med kolleger skrevet flere fagartikler innen barnevern og sosialt arbeid, hvorav de fleste er publisert i fagtidsskrift, men også i lærebøker.

Hun har i denne perioden hatt nær kontakt med praksisfeltet både gjennom forskningsprosjektene og gjennom undervisning og veiledning av barnevernsarbeidere.

Jan Skjerve

Født 1942, cand. psychol. 1970. Spesialist i klinisk psykologi.

Han har arbeidet som psykolog i institusjon for utviklingshemmede. Fra 1972 har han vært ansatt ved Universitetet i Bergen, fra 1980 som sjefpsykolog/klinikkleder ved Poliklinikk for barn ved Det psykologiske fakultet. Siden 1995 har han innehatt stilling som professor II ved Universitetet i Tromsø. Han har skrevet artikler og bøker om blant annet psykologisk arbeid med utviklingshemmede, behandling av barn med psykiske og atferdsmessige vansker, etiske problemstillinger i klinisk arbeid og om veiledningsmetodikk.

Jan Skjerve var medlem av Røkkeutvalget som utredet utviklingshemmedes rettsikkerhetssituasjon, og han deltok i flere komitéer og

utvalg under Sosialdepartementet som formet lovregulering av bruk av tvang overfor utviklingshemmede med skadevoldende atferd. Han har også etter oppdrag fra Barne- og familiedepartementet vært med og utredet rettssikkerheten for ungdom som er tvangsplassert etter barnevernloven. Han har vært med i et granskingsutvalg nedsatt for å klargjøre omstendighetene rundt påstander om overgrep i en bolig for utviklingshemmede.

Harald Hove

Født 1949, cand.jur. i 1976.

Han har vært amanuensis og førsteamanuensis ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Bergen 1976–88, og med permisjon derifra dommerfullmektig ved Midhordland sorenskriverembete og kst. byrettsdommer i Bergen byrett. Siden 1989 har han drevet egen advokatvirksomhet.

Han er leder av Offentlighetslovutvalget, og har vært medlem av Opplæringslovutvalget, Valglovutvalget og det stortingsoppnevnte utvalget som utredet Stortingets kontroll med forvaltningen.

Han er medlem av Hordaland fylkesting, og har vært stortingsrepresentant og medlem av diverse kommunale utvalg i Bergen, bl.a. skolestyret og barnevernsnemnd. Han har også vært prodekanus og medlem av kollegiet ved Universitetet i Bergen.

Han har skrevet flere juridiske arbeider bl.a. om kommunalrettslige spørsmål og barnevern.

Arild Oma

Født 1967, cand. jur. 1994.

I perioden 1994–98 var han stipendiat og forsker ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Bergen, hvor han bl.a. arbeidet med strafferett, forvaltningsrett og med problemstillinger knyttet til samarbeid innenfor velferdstjenestene. Han har vært ansatt som politijurist fra 1998 i Bergen og Hordaland politidistrikt.

I 1998 ga han ut boken: Teieplikt og samarbeid innanfor velferdstenestene.

2.3 Granskingsutvalgets kompetanse og mandat

Fylkesmannens oppnevningensbrev lyder:

Bergen kommune v/byrådsleder har anmodet fylkesmannen om å oppnevne et uavhengig utvalg til å foreta en gransking i forbindelse med påstander om ureglementære forhold ved kommunale og private barneverninstitusjoner i Bergen. Anmodningen gjelder for den perioden

kommunen hadde ansvaret for driften av disse institusjonene i henhold til barnevernloven av 17.07.1953. (Fra lovens ikrafttreden 01.07.54 til 01.01.80 da fylkeskommunen overtok ansvaret).

Følgende barneverninstitusjoner omfattes:

Kommunale: Morgensol barnehjem, Bergen ungdomshjem og Småbarnstuen.

Private: Anna Jebsen (barnehjem), Jakob R. Olsen (barnehjem)

Solgården (Frelsesarmeen barnehjem), Bergen guttehjem Garnes, Sandviken barnehjem, Kofoed-skolen (ungdomshjem) og Sættregården.

Etter samråd med Barne- og familiedepartementet har Fylkesmannen i dag tatt kommunens anmodning til følge og oppnevnt et utvalg, som har fått slik sammensetning:

Advokat Einar Drægebo, leder av utvalget.

Forsker Karen Havnen

Sjefpsykolog Jan Skjerve

Advokat Harald Hove

Arild Oma er engasjert som juridisk sekretær for utvalget.

Fylkesmannen har foreløpig fastsatt følgende mandat for utvalget:

1. Utvalget skal granske ureglementære forhold ved kommunale og private barneverninstitusjoner innenfor nåværende Bergen kommune i perioden 01.07.54 til 01.01.1980.
2. Formålet med granskingen er å kartlegge faktiske forhold knyttet til at;
 - a) barn ved institusjonene skal ha blitt utsatt for fysiske overgrep av seksuell eller voldelig art
 - b) at det var alvorlige mangler med den praktiske og følelsesmessige omsorgen barna ble tilbudt ved institusjonen
 - c) at kommunale og statlige tilsynsmyndigheter ikke utførte sine pålagte oppgaver i forhold til institusjonene
 - d) at barn har vært tvangsplassert i institusjonen uten lovlige vedtak.
3. Utvalget avgjør selv hvem som bør avgi forklaring.
4. Utvalgets møter (forhandlinger) er ikke åpne for allmennheten.
5. Granskingen søkes gjennomført i samsvar med reglene i rundskriv G-48/75 fra Justis- og politidepartementet, datert 4. mars 1975 om "Regler for granskingskommisjoner", så langt de passer.
6. Utvalget kan la seg bistå av andre fagkyndige dersom det under arbeidet viser seg å være behov for slik bistand.
7. Dersom det under arbeidets gang skulle oppstå uklarheter med hensyn til mandatets

utstrekning, kan utvalget konferere med fylkesmannen.

8. Utvalgets rapport avgis til Fylkesmannen i Hordaland, for ekspedisjon til Bergen kommune.
9. Granskingsutvalgets godtgjørelse fastsettes av Fylkesmannen og dekkes av Bergen kommune. Det samme gjelder utvalgets utgifter, herunder utgifter til kontorhold og kontorhjelpe.

Fylkesmannen i Hordaland har i brev av 03.12.01 besluttet å utvide mandatet til også å omfatte Eliasmarken ungdomshjem.

2.4 Tolking av mandatet

Granskingen har altså omfattet 11 institusjoner i tidsperioden fra juli 1954 til januar 1980.

Utvalgets oppgaver har vært omfattende og arbeidskrevende. Utvalget har søkt å finne en rimelig balanse mellom hensynet til å ta opp alle spørsmål mandatet kunne gi foranledning til å vurdere, og hensynet til å kunne avgi rapport så raskt som forsvarlig. For de spørsmål utvalget har tatt opp, har utvalget brukt den tid som er funnet nødvendig for en grundig utredning.

Gjennom intervjuer og arkivgjennomgang samt annen informasjonsinnhenting har utvalget søkt å fremskaffe et mest mulig helhetlig bilde av forholdene ved barneverninstitusjonene.

I det følgende vil utvalget gjennomgå de ulike punktene i mandatet.

2.4.1. Gransking av ureglementære forhold

Etter mandatets pkt. 1 skal granskingen omfatte ureglementære forhold ved de forskjellige institusjonene. Med dette har Granskingsutvalget forstått at omsorgstilbudet ikke må være i strid med lovpålagte krav (regelstridige forhold). Regelstridighet må i første rekke vurderes i forhold til fastsatte regningslinjer gitt ved lov og forskrifter. Men også rundskriv og andre regningslinjer gitt til utfylling eller supplering av lovgivning, vil etter en nærmere vurdering av innholdet være en del av grunnlaget for forståelsen av lov- og forskriftsbestemmelsene.

Dette er nærmere utdypet i kapittel 4 om rettslige rammer.

Hva som er reglementært i forhold til spørsmålet om omsorg ved en barneverninstitusjon kan ikke vurderes uten at det legges vesentlig vekt på forhold som er knyttet til faglighet og standarder som innenfor forskjellige yrkesretnin-

ger vil utvikle seg. Dette vil være en naturlig del av forståelsen av de aktuelle lovbestemmelsene. Slike vurderinger vil naturlig nok henge sammen med utdanning, ny viten og samfunnsmessige utviklingstrekk i perioden. Granskingsutvalget har i sin forståelse av mandatet lagt til grunn at omsorgstilbud som ikke er forankret i en faglig standard etter omstendighetene vil være ureglementære forhold ved barneverninstitusjonen.

Det er imidlertid også nødvendig å legge vekt på en mer allmenn vurdering av hva som er god omsorg for barn, og dermed hva som vil være mangler ved omsorgen. Spørsmål knyttet til omsorg vil også ha en verdimeessig side som ikke alene kan vurderes innenfor faglige rammer. Dette har utvalget tatt med i sine vurderinger, herunder også at det i perioden som dekkes av mandatet trolig også har vært endringer i samfunnets holdninger til omsorg for barn.

Granskingsutvalget har likeledes lagt til grunn at mandatet pålegger utvalget å vurdere om de ansatte ved institusjonen og institusjonens samlede aktivitet samsvarer med det som kan vurderes som en profesjonsetisk god standard.

2.4.2. Formålet med granskingen.

Mandatets punkt 2 a–d omhandler formålet med granskingen som gjelder faktiske forhold knyttet til overgrep, mangler ved omsorgen, mangler ved tilsynet og tvangsplassering uten lovlig vedtak. Granskingsutvalget legger til grunn at dette innebærer en kartlegging av omsorgsnivået ved institusjonene i vid forstand, og ikke et ensidig fokus på overgrep og mangler ved omsorgen.

Som nevnt ovenfor, legger Granskingsutvalget til grunn at vurderingen av omsorgsnivået må forankres både i forhold til lovgivning, faglig kunnskap og forståelse av barns utvikling og mer allmenne vurderinger.

I mandatets punkt 2 a) og 2 b) er nevnt fysiske og seksuelle overgrep og mangler ved den praktiske og følelsesmessige omsorgen. Granskingsutvalget legger til grunn at også psykisk trakassering vil være omsorgssvikt, og at dette etter omstendighetene kan ha karakter av overgrep etter mandatets pkt. 2 a. Spørsmålet om mangler ved den praktiske og følelsesmessige omsorgen må vurderes ut fra barns utviklingsbehov totalt sett.

2 a) Fysiske og seksuelle overgrep

Med fysiske overgrep av seksuell eller voldelig art har utvalget forstått fysisk maktanvendelse eller seksualitet som samlet sett vil være å oppfatte som et overgrep. Men utvalget har også lagt til grunn at trakassering og krenkende omtale vil

kunne være direkte overgrep. Det inngår ikke i Granskingsutvalgets mandat å ta stilling til skyld, verken strafferettslig skyld eller erstatningsbetinget skyld. Vurdering av om beskrevne overgrep dekkes av særskilte straffebud er ikke foretatt. En eventuell vurdering av faktum i forhold til straffebud eller sivilrettslige reaksjoner er ikke omhandlet i utvalgets rapport.

2 b) Alvorlige mangler ved den praktiske og følelsesmessige omsorgen.

I henhold til mandatet skal utvalget vurdere om det foreligger alvorlige mangler ved den praktiske og følelsesmessige omsorgen. Det er nødvendig for å kunne gi en slik vurdering å ha en så presis oppfatning som mulig av hvilke faktorer som har betydning for omsorg for barn, herunder også hva som er kvalitetstrekk ved en god omsorg.

Med praktisk omsorg forstår Granskingsutvalget at barna skal gis materielle levekår som dekker de grunnleggende kroppslige behovene. Boforholdene, skoletilbud, leke- og fritidsutstyr og deltakelse i øvrige aktiviteter som er knyttet til barnets alderstrinn, er også deler av den praktiske omsorgen. Alvorlig svikt i praktisk omsorg innebærer at levekårene er klart dårligere enn for barn flest, og at svikten vanskeliggjør hva en vil se som normal livsførsel og normal samfunnsmessig deltakelse.

Den følelsesmessige omsorgen har som mål å skape trygghet og glede hos barnet. Den skal gi barnet tro på egen verdi og egne muligheter. Barnet må slippe unødvendige frustrasjoner ved tilfredsstillende av grunnleggende behov. Det må gis mulighet for å bearbeide skremmende eller sorgvekkende opplevelser gjennom samtale og nærhet. Omsorgen skal bidra til en følelsesmessig grunnstemning som skaper forutsetninger for en harmonisk personlighetsutvikling og for at barnet skal makte å ta sine ressurser i bruk. Barna må få del i stimulerende og lystbetonte opplevelser og erfaringer. Barna må ha mulighet for å ta del i og lære å mestre aldersrelaterte utviklingsoppgaver.

Nivået i følelsesmessig omsorg varierer med kvaliteten av de personlige relasjonene mellom barnet og nærpersonene. Med nærpersoner for barn i barneverninstitusjoner tenker en i første rekke på de voksne omsorgsytterne tilsatt ved institusjonen. De tilsatte omsorgsytterne har avgjørende innflytelse på den totale følelsesmessige omsorgen. Også relasjonene mellom barnet og andre barn i det daglige miljøet, og kontakten med foreldre og søsken, påvirker barnets totale følelsesmessige omsorg.

For at det skal kunne skapes god følelsesmessig omsorg må barnet gis mulighet for å inngå i

stabile relasjoner med andre. Relasjonene må være preget av forutsigbarhet, uten unødvendig rigiditet eller restriktivitet. En må vise barnet at det er akseptert ved å fokusere på dets positive sider, gi det anerkjennelse og oppmuntring. Den voksne må ikke komme med krenkende uttalelser eller foreta fysisk eller psykisk krenkende handlinger. Den voksne må også evne å lytte til barnet og å leve seg inn i dets situasjon og tankeverden. Omsorgsyttere må avstå fra å skape en relasjon til barnet som har til hensikt å tilfredsstillende egne behov.

Materielle levekår og øvrig praktisk omsorg kan være av stor betydning også for den følelsesmessige omsorgen. Svikt i matstell og hygiene kan skape ubehag og plager som er følelsesmessig belastende. Dårlige klær kan virke stigmatiserende. Dårlige boforhold kan være til hinder for muligheten for privatliv og åpne for krenking av barnets personlige integritet.

Tilstrekkelig og stabilt personale er en forutsetning for å skape gode relasjoner og for å kunne beskytte barnet mot belastende forhold. Omsorgsnivået vil også være bestemt av de voksnes personlige skikkethet for å relatere seg til barn.

Alvorlige mangler ved den følelsesmessige omsorgen kan, som det fremgår ovenfor, ytre seg på mange måter og av ulike grunner, men fellesnevneren er omsorgspersonenes mangelfulle innlevelse og deltakelse i barnets situasjon og opplevelser. Manglene blir mer alvorlige hvis de kvalitativt dårlige relasjonene er langvarige, hvis det er få eller ingen av barnets nærpersoner som evner å kompensere for andres svikt, eller hvis relasjonelle forhold innebærer traumatiske opplevelser.

Granskingsutvalget har vurdert både kvaliteten på de relasjonene barna har inngått i og de personmessige og materielle forutsetningene for å ivareta barnas følelsesmessige behov, for å besvare spørsmålet om det har vært alvorlige mangler ved den følelsesmessige omsorgen.

Det er naturlig nok ikke et hvert avvik fra det som vil være en god omsorg som representerer "alvorlige mangler". Utvalget legger til grunn at de aktuelle manglene må være "klare og vedvarende" for at de skal være "alvorlige", og at de også må gjelde mer sentrale sider ved omsorgen.

2 c) Mangler ved tilsynet

Mandatets pkt. 2 c), forutsetter at utvalget skal granske hvorvidt kommunale og statlige tilsynsmyndigheter ikke utført sine pålagte oppgaver i forhold til institusjonene. Granskingsutvalget har forstått mandatet slik at både barnevernsnemndenes tilsynsmyndighet i henhold til barnevernloven og det etablerte tilsynsutvalget som

ble opprettet i Bergen i 1972 skal vurderes. Likeledes er helserådets tilsynsoppgaver berørt, men ikke detaljert gjennomgått og vurdert. Fylkesmannens tilsynsplikt og departementets tilsynsplikt etter barnevernloven og forskrifter er likeledes gjennomgått og vurdert.

2 d) Tvangsplassering uten lovlige vedtak

Med mandatets pkt. 2 d) om tvangsplassering i institusjonen uten lovlig vedtak, har Granskingsutvalget forstått vurdering knyttet til tvangsplassering etter den dagjeldende barnevernlov. I tillegg

er blant annet saksbehandlingsrutiner, notoritet og skriftlighet gjennomgått. De fleste av barna ved barneverninstitusjonene var plassert der etter såkalt frivillig plassering. Granskingsutvalget har forstått, og lagt til grunn, at saksbehandlingen knyttet til også slik, såkalt frivillig plassering, skal undergis en vurdering. Muligheten for gjennomgang av samtlige vedtak fattet i barnevernsnemndene har vært en umulig oppgave. Det har heller ikke vært nødvendig for å dekke mandatet.

3. Granskingsutvalgets arbeidsmetode, informasjonsinnhenting m.v.

3.1 Arbeidet i Granskingsutvalget

Granskingsutvalget har arbeidet uavhengig. Uavhengigheten har vært både i forhold til Bergen kommune, fylkesmannen og i forhold til interessegrupper eller enkeltpersoner. Kostnadene til gjennomføringen av granskingen, som kontorhold, lønnsrefusjon og annet har vært dekket av Bergen kommune etter anvisning fra Fylkesmannen i Hordaland.

Granskingsutvalget har også følt seg uavhengig og har ikke registrert press i forhold til tidsfremdrift, økonomiforbruk eller annet som kunne tenkes å ha hatt innvirkning på granskingsarbeidet.

Granskingsutvalget har hatt 37 arbeidsmøter, til sammen 44 møtedager. Utvalget har mottatt forklaring fra 133 personer, jf. omtalen nedenfor under avsnitt 3.2.

Umiddelbart etter at Granskingsutvalget var oppnevnt, ble det foretatt en befaring til de respektive institusjonene. Flere av institusjonene er revet, andre har fått vesentlige bygningsmessige endringer.

Det er gjennomført betydelig arkivgjennomgang, samt analyse av mottatt arkivmateriale fra Byarkivet i Bergen, Hordaland fylkeskommunes arkiv og Statsarkivet i Bergen.

I tillegg har utvalgets leder og juridiske sekretær gjennomgått arkivmateriale i Riksarkivet og i Sosialdepartementets arkiv. Utvalget har mottatt og gjennomgått en del private dokumenter som brev, søknader, jubileumsskrift og annet.

Granskingsutvalgets sekretariat har vært i leide lokaler i Kalfarveien 31 i Bergen, hvor juridisk sekretær har hatt sitt daglige virke. Han har vært heltidsengasjert. Utvalgets leder har, i hvert fall mot slutten av utvalgsarbeidet, benyttet mye av sin arbeidstid med utvalgsarbeid. De øvrige medlemmene har arbeidet på timebasis. Advokat Harald Hove deltok ikke i utvalgets arbeid i perioden fra midten av oktober til midten av februar 2003.

De siste fire månedene av utvalgets arbeidsperiode har Laila Hestdal vært engasjert på fulltid som utvalgskonsulent i forbindelse med utskrivning og slutføring av utvalgets arbeid.

Granskingsutvalget vil takke alle som har bistått med opplysninger.

3.2 Opptak av forklaringer, intervju og intervjumal

En viktig metode for informasjonsinnhenting har vært gjennomføring av intervjuer.

133 personer er intervjuet av Granskingsutvalget. De fleste intervjupersonene har som barn bodd ved én eller flere av barneverninstitusjonene. I tillegg er det blant annet foretatt intervju av en rekke personer som har vært ansatt, som styрere eller i andre stillingskategorier, ved institusjonene. Utvalget har gjennomført intervju av personer som har vært ansatt ved sekretariatet til barnevernsnemnda, eller har vært politisk valgte medlemmer i barnevernsnemnda. Personer som har henvendt seg til utvalget, og som har hatt opplysninger som kunne tenkes å være innenfor utvalgets mandat, har uten unntak fått anledning til å forklare seg for utvalget.

Ansatte i administrative stillinger og personer som har hatt tilsynsoppgaver i henhold til barnevernloven av 1953 har likeledes vært intervjuet av utvalget.

De fleste intervjuene har vært gjennomført i Granskingsutvalgets lokaler i Kalfarveien 31 i Bergen. I noen tilfeller, hvor intervjupersonene har vært forhindret fra å komme til Bergen av helsemessige eller andre årsaker, har representanter for Granskingsutvalget foretatt intervju andre steder i landet.

Intervjuene har bygget på en intervjumal. Utvalget har lagt forholdsvis mye arbeid i å få en grundig intervjumal. Intervjumalen har rettet seg både mot praktiske forhold som bygninger, klær og toalettfasiliteter, og forhold omkring skolegang og lekselesing. De mer følelsesmessige forhold knyttet til omsorg som kjærighet og nærhet, og forhold omkring overgrep av fysisk eller seksuell karakter, har også vært gjenstand for spørsmål og vurdering i intervjuene. Utvalget har lagt vekt på å få belyst de fleste temaer som har vært relevante i forhold til utvalgets mandat.

Hensikten med dette har, foruten å dekke mandatet best mulig, også vært å foreta intervjuer som har muliggjort best mulig sammenligning av forhold ved de forskjellige institusjonene og i de respektive tidsperioder. Intervjupersonene har også vært anmodet om å foreta en vurdering av forholdene ved de forskjellige institusjonene de har kjennskap til.

Forklaringene har vært opptatt ut ifra ønske om at intervjupersonen skal gi sin fremstilling ut fra sin subjektive oppfatning og fra et individuelt perspektiv.

Alle personene som har avgitt forklaring til utvalget har før gjennomføringen av selve intervjuet, fått tilsendt brev med oversikt over de tema utvalget har sett som mest relevant å ta opp i intervjuet. I tillegg har det vært vedlagt kopi av utvalgets mandat og sammensetning.

Utvalget har i medhold av domstoloven § 43, 2. ledd hjemmel til å begjære rettslig avhør. Utvalget har ikke funnet det nødvendig å benytte denne adgangen. Alle utvalget har intervjuet, har samtykket til å forklare seg. De som selv har bodd på barnehjem, har av eget initiativ henvendt seg med ønske om å avgi forklaring.

Gjennomføring av intervjuene er bygget på muntlighet. Normalt har det fra utvalget vært tilstede to eller tre personer ved gjennomføringen av intervjuene. Ved et mindre antall intervjuer, da av personer i politisk valgte funksjoner, administrative lederstillinger, eller tilsynsfunksjoner, har et samlet Granskingsutvalget foretatt intervjuet.

Et sammendrag av intervjuet er blitt diktert til utskrivning, gjennomlesning og vedtagelse ved underskrift av intervjupersonene. Intervjuutskriftene har, etter utskrift, vært forelagt personene som har vært til intervju, for eventuelle korreksjoner eller justeringer før underskrift.

De nærmere retningslinjene for opptak av forklaringene er gitt i Justisdepartementets Rundskriv G-48/75, kapittel IV, punkt 3 flg.

Intervjuene har vært viktige kilder for informasjon til Granskingsutvalget. Intervjuutskriftene er unntatt offentlighet.

Normalt har intervjuene hatt en varighet på 3–4 timer. Noen intervjuer har vært kortere mens andre intervjuer har vært lengre. De utskrevne intervjusammendragene utgjør vanligvis 6–8 A4 sider.

Noen få personer har vært intervjuet flere ganger av Granskingsutvalget. Bakgrunnen for dette har dels vært at informasjonsmengden har vært så omfattende at det har vært hensiktsmessig å fordele det på flere intervjuer. Dels har det skyldtes at utvalget har følt behov for å ytterli-

gere opplysninger, eller mer detaljer knyttet til særskilte saksforhold.

3.3 Psykologtilbud

Granskingsutvalget har søkt å tilrettelegge for at intervjusituasjonen skulle bli best mulig for de personene som er blitt intervjuet. Blant annet har det vært gitt informasjon i skriftlig form før gjennomføringen av selve intervjuet. I tillegg har intervjupersonene fått informasjon om utvalgets arbeid og gjennomføringen av intervjuet umiddelbart før oppstart av intervjuet.

For noen av intervjupersonene har intervjusituasjonen medført gjenopplevelse av en vanskelig livssituasjon.

Dette er forhold Granskingsutvalget har vært oppmerksom på, og dette ble blant annet tatt opp med oppnevne myndighet da utvalget startet sitt arbeid. I tillegg til å tilrettelegge for en best mulig mellommenneskelig relasjon i intervjusituasjonen har Granskingsutvalget i tillegg tatt initiativ til en samarbeidsavtale med en erfaren klinisk psykolog. Personene som har vært til intervju har hatt mulighet for, kostnadsfritt, å ta kontakt med den engasjerte psykolog. Oppfølging av eventuelle samtaler har skjedd helt uavhengig av utvalget. Når det har vært aktuelt, har det ved avslutningen av intervjuet blitt spurt om kontakt med helsevesenet og om nettverk for øvrig.

Granskingsutvalget er kjent med at Bergen kommune har ytet et ytterligere tilbud for de som har hatt behov for psykologfaglig oppfølging. Dette har skjedd uavhengig av Granskingsutvalget.

3.4 Nærmere om arkivgjennomgang

Utvalget har gjennomgått betydelige mengder arkivmateriale. For noen av institusjonene har det vært tilgjengelig et forholdsvis omfattende arkivmateriale. For andre institusjoner er det meget sparsomt, eller helt fraværende med arkivmateriale, i offentlige arkiver.

Granskingsutvalget har også fått tilgang på arkivmateriale, notater, fotografier og annet som intervjupersonene har medbrakt og formidlet til utvalget.

På samme måte som intervjuutskriftene har arkivmaterialet gitt viktig informasjon til utvalgets rapport.

Relevante dokumenter fra Byarkivet i Bergen, Hordaland fylkeskommunes arkiv, Statsar-

kivet i Bergen, Riksarkivet i Oslo og Sosialdepartementets arkiv, har vært gjennomgått. De ansatte ved arkivene har vært meget hjelpelige i forbindelse med utvelgelse og søk i arkivene. Arbeidet har vært omfattende og utvalget takker for god bistand.

3.5 Straffesaksdokumenter

Granskingsutvalget har hatt innsyn i noen politidokumenter fra avgjorte straffesaker.

I noen av intervjuene har forhold omkring anmeldelse og politietterforskning vært berørt.

3.6 Samfunnskontakt og kunngjøring

Da Granskingsutvalget ble oppnevnt, ble det gjennomført en presseorientering i forbindelse med utvalgets mandat og mulige arbeidsform. Det ble redegjort for utvalgets ønske om å komme i kontakt med personer med erfaringer av relevans for mandatet.

Granskingsutvalget har gjennomført et møte med noen personer, som i deler av sin barndom, bodde ved barnehjemmet Morgensol og Bergens guttehjem på Garnes. Møtet var et informasjonsmøte omkring utvalgets arbeid, arbeidsform og den praktiske gjennomføring av intervjuene mv.

Utvalgets kontakt med media og informasjon til allmennheten har vært preget av åpenhet omkring utvalgets arbeidsform. Det har naturlig nok ikke vært gitt noen informasjon om utvalgets funn, eventuelle vurderinger m.v. underveis i arbeidet.

Til utvalgets sekretariat har det kommet en rekke henvendelser fra personer som har ønsket å la seg intervju. Utvalget har imøtekommet dette. Ingen personer som har ønsket å bli intervjuet har blitt avvist, forutsatt at deres forklaring kunne antas å være relevant i forhold til utvalgets mandat i forhold til institusjoner og tidsperiode.

16. februar 2003 ble det innrykket en kunngjøring i Bergens Tidende, Bergensavisen, Dagen og Verdens Gang. Kunngjøringen hadde følgende ordlyd:

*GRANSKING AV
BARNEVERNINSTITUSJONER I BERGEN
I PERIODEN 1954–1980*

Fylkesmannen i Hordaland har oppnevnt et utvalg som skal granske forholdene ved 11 barneverninstitusjoner innenfor nåværende Bergen kommune i perioden fra 1. juli 1954 til 1. januar 1980. Grans-

kingsutvalget ønsker å samtale med personer som har bodd eller arbeidet ved institusjoner. Utvalget ønsker også kontakt med styremedlemmer, tilsynsførere, naboer eller andre som har kjennskap til institusjonene.

Følgende barneverninstitusjoner omfattes:

Morgensol barnehjem, Eliasmarken ungdomshjem, Bergen ungdomshjem, Småbarnstuen, Anna Jebsen (barnehjem), Jacob R. Olsen (barnehjem), Solgården (Frelsesarmeens barnehjem), Bergens guttehjem Garnes, Sandviken barnehjem, Kofoedskolen (ungdomshjem) og Sætgården.

Utvalgets oppgave er å få belyst forskjellige sider ved den praktiske og følelsesmessige omsorgen, f.eks. boligforhold, mat, klær, skolegang, kjærlighet og omsorg, samt om det forekom noen form for overgrep. Målet er å få belyst både positive og negative sider ved institusjonene.

Personer som antar at de kan ha informasjon om institusjonene har fortsatt likevel mulighet til å forklare seg. Intervju er frivillig. Forklaringer til utvalget vil bli en del av underlagsmaterialet for utvalgets sluttrapport. Medlemmene i Granskingsutvalget har taushetsplikt. Forklaringer til utvalget vil ikke være allment tilgjengelig.

Utvalget anmoder om at de som ønsker å forklare seg, eller ønsker ytterligere informasjon, tar kontakt med utvalgets sekretariat innen 1. mars 2003 for eventuell avtale om intervju.

Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Bergen, Kalfarveien 31, 5018 Bergen, telefon 55 36 41 70, mobiltelefon 48 09 67 08 eller telefaks 55 54 64 01.

3.7 Bruk av sakkyndige

Utvalgets mandat, pkt. 6, gir adgang til å innhente uttalelser og bistand fra sakkyndige ved behov.

Mandatet omhandler 11 institusjoner i tidsperioden fra 1954 til 1980. Den samfunnsmessige, utdanningsmessige og velferdsmessige situasjon har endret seg mye gjennom denne periode.

Fremstillingen kan ikke bli fyllestgjørende uten at også barnevernfaglige og historiske utviklingstrekk i perioden blir iaktatt. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA, ved professor Kjersti Ericsson, har utarbeidet en historisk og barnevernfaglig delrapport, som er vedlagt utvalgets rapport, vedlegg 1.

Granskingsutvalget har benyttet Kjersti Ericssons delrapport som bakgrunnsmateriale og referanseramme i forhold til noen av de vurderinger som er foretatt.

Granskingsutvalget gjennomførte i desember 2002 et møte med høyskolelektor Torleif Eikeland, som gjennomfører et forskningsprosjekt omkring barn som har hatt deler av sin oppvekst

på barnehjem. På møtet fikk Granskingsutvalget informasjon om høgskolelektor Eikelands arbeidsmetode og mål for prosjektet.

3.8 Representativitet og troverdighet

I vurderinger av forskningsmateriale og forskningsfunn vektlegger en blant annet representativitet (hvor dekkende materialet er), reliabilitet (pålitelighet), validitet (gyldighet) og måten materialet er analysert og fortolket på. Problemstillinger dekket av disse begrepene reises også i vurderingen av Granskingsutvalgets materiale. Utvalget vil derfor kort kommentere hvordan noen sider av materialet om institusjonene er blitt vurdert på et generelt nivå. I kapitlene om de enkelte institusjonene er det fremlagt konkrete opplysninger om materialet som omtalen av institusjonen bygger på.

Mandatet omtaler fire saksområder hvor utvalget skal kartlegge de faktiske forholdene. Begrepet faktiske forhold er ikke definert i mandatet. Utvalget forstår begrepet dit hen at det skal gis en så konkret og detaljert beskrivelse som mulig av de forhold mandatet lister opp. To av saksområdene omhandler forholdene ved de enkelte institusjonene. Den første utfordringen for dokumentasjonsarbeidet ble om utvalget kunne få tilgang til informasjon som dekket alle de angjeldende institusjonene for hele granskingsperioden. To hovedkilder var aktuelle: arkivmateriale og intervju med personer som var ved institusjonene eller som observerte hva som skjedde i den aktuelle tidsperioden.

Arkivmateriale i form av for eksempel årsmeldinger dekker enkelte forhold, som den materielle standarden ved institusjonene, langt bedre enn for eksempel den følelsesmessige omsorgen. Som vi kommer tilbake til under kapitlene om de enkelte institusjonene, har det variert i betydelig grad hvor mye skriftlig materiale som har vært tilgjengelig. Arkivene ved enkelte institusjoner er i sin helhet makulert, mens det for andre institusjoner kan være bra dokumentasjon av noen forhold. Samlet vurdert framstår arkivmaterialet om institusjonene som ufullstendig og mangelfullt.

Den viktigste kilden til informasjon om de daglige forholdene på de enkelte institusjonene har vært intervjuer med tidligere barn og ansatte. Bruken av intervjumanualer, beskrevet i avsnitt 3.2, har sikret standardisering av hvilke tema det er innhentet informasjon om, og at temaene er relevante for mandatets problemstillinger. Manualen har gitt grunnlag for hva som kan

karakteriseres som et semistrukturert forskningsintervju, som har åpnet for både beskrivelser og opplevelser av forholdene det ble spurt om. Det er likevel utenkelig å få et fullstendig bilde av hva som har funnet sted. Eksempelvis voldelige og seksuelle overgrep skjer typisk i en "privat" situasjon med bare to eller få personer til stede. Informasjon om overgrep har vært avhengig av at vi har kommet i kontakt med personer som har slike erfaringer, og at de har vært villige til å forklare seg.

At personer har forklart til utvalget at de ikke har kjennskap til noen overgrep, behøver ikke å bety at overgrep ikke har forekommet. Erfaringene blant de som har vært intervjuet har ofte vært at de ikke kan si noe sikkert om omfanget av overgrep med hensyn til hvor mange barn som har vært rammet eller om antallet overgripere. Et fullstendig bilde av slike ureglementære forhold ville forutsatt at Granskingsutvalget hadde kunnet intervju samtlige som har vært involvert.

Ved enkelte institusjoner har utvalget imidlertid fått så mange og så sammenfallende rapporter fra flere barn, at det lar seg gjøre å danne seg en oppfatning av omfanget av overgrep, iallfall innen noen tidsperioder. Rapportene framstår som representative for den praksis som har vært utøvd ved institusjonen. Omfanget av overgrep har for øvrig to hoveddimensjoner; hvor mange barn som har vært utsatt og hvor hyppige overgrepene mot det enkelte barn har vært. For det enkelte barn kan det være vanskelig å gjenkalle om fysiske eller psykiske avstraffelser har tilhørt dagliglivet, eller om det har vært et antall enkeltepisodes.

Hvor dekkende informasjonen er som enkeltpersoner eller få personer gir, vil avhenge av saksforholdene. Opplysninger om mat, klær, boforhold og hygiene vil kunne være representative for flere barn enn opplysninger om overgrep og krenkelser, fordi opplevelser knyttet mer til daglige rutiner og "systemet" i høyere grad vil være felleserfaringer, enn erfaringer med straff eller krenkelser.

Erfaringer fra én tidsperiode er ikke nødvendigvis dekkende for en annen periode. I forberedelsene av intervjuene så Granskingsutvalget det som nødvendig å innhente informasjon fra flere tidsintervaller ved den enkelte institusjonen, dette fordi granskingsperioden er så lang. Materialet fra intervjuene har vist at det er andre forhold enn tidsperioden i seg selv som er avgjørende for blant annet omsorgsnivået. En erfaring er for eksempel at skifte av styrer kan være avgjørende for institusjonens fungering, og at det følgelig er viktig å innhente informasjon fra de ulike styrerperiodene. Ved noen institusjoner har det dermed

vært påkrevd med informasjon fra flere tidsintervaller enn ved andre, avhengig av stabiliteten hos styrerne, for å få et mest mulig dekkende bilde. Ved vurderingen av hvor dekkende materialet er i forhold til den variasjon tidsperioden representerer, kan en se på informantene som et strategisk utvalg. Det vil si et utvalg som skal kunne gi adekvate data med hensyn til både dybde og bredde for å gi relevante svar.

For å kunne gi et korrekt bilde av den enkelte institusjonen, er det selvsagt av avgjørende betydning at den informasjonen som innhentes er pålitelig. Den skriftlige informasjonen vil som nevnt måtte forventes å gi et mer dekkende bilde av noen saksforhold enn av andre. Utvalget er blitt kjent med enkelte forhold som i sin tid burde vært skriftlig dokumentert, uten at det har skjedd. Det forhold at utvalget ikke har funnet slik dokumentasjon, innebærer trolig at det ikke ble gjort den gang, i alle tilfeller ikke på en tilfredsstillende måte. Vi kan ikke utelukke at informasjon om kjente uønskete forhold i noen grad har blitt holdt systematisk tilbake. Det kan eksempelvis være opplysninger om personale som er ansett for å være sensitive, og som dermed ikke kommer i referat fra styremøte. Slike mulige tilbakeholdte opplysninger ville kunne vært vesentlige for å vurdere omsorgen barna er blitt til del. Selv om ingen gitte opplysninger er feilaktige, vil totalbildet kunne bli skeivt ved selektiv dokumentering, og det svekker materialets pålitelighet.

Intervjuene om institusjonene omhandler saksforhold fra bort imot 25 til bort imot 50 år tilbake i tid. En vet at erindringer fra så langt tilbake vil være selektive, at erindringsbildene kan endre karakter, og at hendelser fra andre tidspunkt og andre sammenhenger kan blande seg inn i det som "huskes" fra en gitt situasjon. En vet også at sterkt emosjonelt ladete inntrykk kan framstå som mer hyppige og mer typiske, enn de var. Følelsesmessig mer nøytrale opplevelser kan bli glemt, liksom det forekommer at også traumatiske hendelser blir skjøvet ut av hukommelsen.

Måten sterkt følelsesmessige opplevelser, som voldelige overgrep, beskrives på vil variere fra person til person. Mens enkelte har detaljerte erindringsbilder, vil andre først og fremst huske følelsene. Slike følelsesinntrykk kan gi opphav til sterkt ladete karakteriseringer av overgriper, uten at de gir dekkende informasjon om hendelsesforløp. Fremstillinger som er ulike konkrete er ikke nødvendigvis ulike sanne, men karakteriseringer er vanskeligere for utvalget å giengis som beskrivelser av faktiske forhold. En redegjø-

relse som på en troverdig måte omhandler sterke overgrep, vil følgelig kunne resultere i en ganske diffus fremstilling. For utvalget er det viktig å fremholde at også slike upresise beskrivelser kan fortelle om ureglementære forhold som har funnet sted. Ikke bare graden av følelsesreaksjoner kan påvirke fremstillingen, også barnets alder og dets språklige nivå da opplevelsen fant sted, kan påvirke hvor konkrete hendelser blir beskrevet. Utvalget finner også grunn til å understreke at de samme hendelser kan være opplevd og forstått svært forskjellig av barna og av personalet. Til tider kan det virke som personalet har hatt lite kjennskap til barnas hverdag, og også liten forståelse av hva som har vært av betydning for deres livssituasjon.

Utvalget har brukt tid på å vurdere hvert enkelt intervju med hensyn til pålitelighet av informasjonen, der det umiddelbare inntrykket fra intervjusituasjonen også har påvirket vurderingen. Nøling, omgåelse av spørsmål, forankring av hendelser til tid, sted eller personer er blant de forhold som er med og påvirker hvor holdbar en oppfatter at informasjonen er. Utvalget har arbeidet med å sammenholde materiale fra ulike kilder, men fra samme tidsrom, for å se på sammenfall i beskrivelser og opplysninger om bestemte hendelser. Sammenfall kan underbygge påliteligheten av beskrivelser, men manglende sammenfall medfører ikke nødvendigvis svekkelse av holdbarheten, fordi intervjupersonene faktisk kan ha ulike erfaringer.

Utvalgets generelle inntrykk er at informantene har hatt et ønske om å framstille sine erfaringer på en så sannferdig måte som de makter etter så mange år. Men utvalget har også fått noen eksempler på underslag eller benektelse av hendelser som er kjent fra andre sammenhenger, og som det har vært god grunn til å anta at informanten har kjent og husker. Dette har særlig vært informasjon som kan oppleves å stille den intervjuede i et uheldig lys. Det er også eksempler på forsøk på å svekke troverdigheten til andre som har gitt ubehagelige opplysninger. Gjennomgående mener utvalget likevel at det innsamlete materialet er relevant og pålitelig, og derfor gyldig, i forhold til mandatets problemstillinger.

I kapitlene om de enkelte institusjonene har utvalget redegjort for hvilket materiale som er samlet inn og for grunnlaget for å trekke konklusjoner i forhold til mandatets problemstillinger. Av grunner som er redegjort for ovenfor, har utvalget vært tilbakeholdende med å trekke generelle konklusjoner om omfanget av ureglementære forhold. Utvalget har et omfattende kvalita-

tivt materiale. Konklusjoner i forhold til mandatets spørsmål må baseres på fortolkninger av materialet, der blant annet vurderinger av hvor dekkende og pålitelig materialet er, trekkes inn. Alle slike vurderinger og fortolkninger er gjennomført av utvalget i plenum.

Granskingsutvalget har hatt omfattende intervjuer med over 90 personer som har tilbrakt en kortere eller lengre periode av sin barndom ved én eller flere av de aktuelle institusjonene. Materialet er stort og dekkende i den forstand at det har gitt ganske mangefasetterte bilder av hva som karakteriserte de ulike barnehjennene.

Det har ikke vært mulig for Granskingsutvalget å anslå med noen grad av sikkerhet hvor mange barn som til sammen har bodd ved de elleve institusjonene i løpet av de 25 år utvalget har gransket. Selv om mange har blitt intervjuet, utgjør de neppe så mye som anslagsvis 10–15 % av det totale barnetallet. Hvorvidt de intervjuede utgjør et statistisk representativt utvalg av alle barna, kan ikke utvalget ta stilling til. Men det ses heller ikke som et vesentlig spørsmål, da det er karakteristika ved institusjonene og ikke ved barna som skal kartlegges.

4. Rettslige rammer

4.1 Barnevernloven av 17. juli 1953 og bakgrunnen for denne

Barnevernet i den perioden utvalget har gransket, var i hovedsak regulert av barnevernloven av 17. juli 1953 nr. 14. Loven trådte i kraft 1. juli 1954. Loven inneholdt bl a regler om barnevernsnemnder (lovens Kap. I), overtilsynet (lovens Kap II), særlige vernetiltak (lovens Kap III), anbringelse av de barn som nemnda overtok omsorgen for (lovens Kap IV), tilsynet med fosterbarn (lovens Kap VI), barnehjem og andre barneverninstitusjoner (lovens kap. VII), opphøret av nemndomsorgen og ettervern, og om klage, omgjøring, ny behandling og rettslig overprøving (lovens kap. IX).

Barnevernloven avløste for det første *lov om behandling av forsømte barn (vergerådsloven) av 6. juni 1896*, som hadde bestemmelser om samfunnets tiltak overfor forsømte og «vanartede» barn, og barn som hadde begått lovovertrедelser. En sentral tanke bak vergerådsloven var at barn som hadde kommet på kant med samfunnet, ikke burde straffes. I stedet burde barna fjernes fra sitt uheldige miljø og få en god oppdragelse. Loven etablerte et eget organ, vergerådet, som på nærmere vilkår kunne fjerne barnet fra hjemmet og plassere det i et fosterhjem, i barnehjem eller i skolehjem. Vergerådet kunne gjennomføre sine vedtak mot foreldrenes og barnets vilje.

Forsorgsloven av 19. mai 1900 hadde en bestemmelse om at barn som ikke kunne forsørges sammen med sine foreldre, fortrinnsvis burde søkes opptatt i familie eller barnehjem, hvor det kunne få forsvarlig pleie og god oppdragelse. Ved denne loven ble legdordningen opphevet, noe som gjenspeiler et endret syn på samfunnets ansvar overfor vanskeligstilte barn. Forsorgsstyret hadde ikke en tilsvarende myndighet som vergerådet til å gjennomføre vedtak med tvang. Bortsetting av barn med hjemmel i forsorgsloven kunne bare skje etter samtykke fra foreldrene. Forsorgsstyret kunne imidlertid nekte foreldrene forsorgshjelp dersom de ikke gikk med på å sette barnet bort, noe som kan tenkes å ha vært et effektivt tvangsmiddel.

Lov om tilsyn med pleiebarn av 29. april 1905 inneholdt bestemmelser om offentlig tilsyn med fosterbarn. Loven var motivert av graverende tilfeller av mishandling av pleiebarn. Etter denne loven skulle helserådet føre tilsyn med fosterbarn som var satt bort mot betaling. Loven gjaldt bare i kommuner der Kongen etter søknad hadde fastsatt at den skulle gjelde.

Lov om forsorg for barn av 10. april 1915 inneholdt bestemmelser om helserådets tilsyn med bortsatte barn i kommuner hvor pleiebarnloven av 1905 ikke gjaldt.

Ved *lov av 22. august 1947* ble det gitt noen midlertidige tilleggsbestemmelser til pleiebarnsloven og barneforsorgsloven. Loven fastsatte at departementet skulle se til at tilsynsbestemmelsene ble fulgt. Videre var det gitt bestemmelser om godkjenning av barnehjem.

En sentral tanke bak barnelovreformen var å rydde opp i regelverket og det administrative systemet. Barnevernet etter de ovennevnte lover var fordelt på tre organer; vergerådet, forsorgsstyret og helserådet. Barnevernkomitéen fremhevet således at det «mest påtrengende behov når det gjelder det offentlige barnevern i vårt land er etter komitéens mening å få skapt større enhet i så vel lovgivning som administrasjon».¹

Barnevernkomitéen kom til at bestemmelsene om barnevern burde samles i en lov. All bortsetting av barn og tilsyn med disse skulle utføres av en barnevernsnemnd i hver kommune. Helt fullstendig ble samordningen imidlertid ikke. Både spesialskolene og observasjonsskolene falt utenfor barnevernlovens område, se nærmere avsnitt 4.7.2 nedenfor.

Videre var det sentralt for lovgiver at synet på hvilke plikter samfunnet har overfor barn hadde skiftet og gjort det klart at tidligere lovgivning ikke lenger var tilstrekkelig for å legge til rette det offentlige barnevern. Utviklingen av den psykologiske og pedagogiske vitenskap hadde vist at det trengtes reformer når det gjaldt omsorgen for de barn som samfunnet måtte ta seg av.²

1. Innstilling fra Barnevernkomitéen I. Lov om barnevern s. 15.

2. Ot prp nr. 56 (1952) s. 1.

4.2 Den sentrale barnevernsadministrasjonen

Før barnevernloven av 17. juli 1953 var barnevernsakene fordelt på tre forskjellige departementer; Sosialdepartementet, Justisdepartementet og Kirke- og undervisningsdepartementet. Ved utarbeidingen av barnevernloven mente en at det var viktig å skape større enhet i administrasjonen på dette området. De bestemmelser som var omfattet av barnevernloven ble samlet under Sosialdepartementet.³

Departementet skulle blant annet føre tilsyn med at det offentlige barnevern ble gjennomført i samsvar med lov og forskrifter, jf barnevernloven § 13. Departementet hadde også ansvar for godkjenning av barneverninstitusjoner og styrerne ved disse, jf § 40.

4.3 Fylkesmannen

Før barnevernloven av 17. juli 1953 hadde fylkesmannen lite med barnevernet å gjøre. Ved denne lovreformen fikk fylkesmannen imidlertid flere sentrale oppgaver:

1. Fylkesmannen ble, ved vedtakelsen av loven, klageinstans for vedtak etter lovens § 18 bokstav a), c) og d), §§ 19, 20, 27, 31, 32, 36, 37, 44, 46, 48 og 66. Ved lov av 19. juni 1969 nr. 54 ble klageadgangen utvidet til å gjelde alle barnevernsnemndas vedtak etter loven. Fylkesmannen kunne overprøve både de rettlige og de skjønnsmessige sidene av vedtakene.⁴
2. Fylkesmannen skulle føre tilsyn med barnevernsvirksomheten i fylket, jf § 15. Tilsynet var nærmere regulert i en forskrift av 12. mars 1957.⁵

Lovgivers intensjon med å gi fylkesmannen disse oppgavene, var bl a at fylkesmennene etter hvert kunne få en betydelig erfaring og innsikt i barnevernet og en god oversikt over tilstandene på dette området innen fylket, noe som ville være av stor betydning for en heldig utvikling av de ulike sider av barnevernet.⁶ Etter lovens § 15 annet

3. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 24 og 27–28, og Ot prp nr. 56 (1952) s. 39.

4. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 30.

5. Bestemmelser om tilsyn med barnevernsarbeidet i fylkene og instruks for barnevernsekretæren, fastsatt av Sosialdepartementet, 12 mars 1957.

6. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 30.

ledd og § 9 i den nevnte forskrift, skulle det ansettes en egen barnevernsekretær for å utføre det daglige arbeid med barnevernsakene og til å bistå fylkesmannen i hans overtilsyn.

4.4 Den lokale barnevernadministrasjonen

4.4.1 Barnevernsnemnda og sosialstyret

Etter barnevernloven § 1 skulle det i hver kommune være en barnevernsnemnd som skulle utføre de oppgaver som påhvilde denne etter lov. Barnevernsnemnda skulle etter lovens § 2 ha 5 medlemmer – kvinner og menn – som fortrinnsvis skulle velges blant personer med særlig innsikt i og interesse for barnevern. I motsetning til vergerådet, som skulle ha underdommeren, presten og en lege som medlemmer, var det ikke noe krav om at barnevernsnemnda skulle ha medlemmer med en bestemt stilling eller profesjonsbakgrunn. Barnevernkomitéen ga uttrykk for at distriktslegen burde være med fordi medisinsk innsikt er nødvendig ved svært mange av nemndas avgjørelser, men fant at kommunestyret burde stå fritt i valget av medlemmer.⁷ Sosialdepartementet var enig i dette, og fremhevet at de personlige egenskaper hos dem som ble valgt var det sentrale.⁸

I visse typer saker skulle imidlertid vedkommende by- eller herredsrettsdommer tiltre nemnda som medlem, jf lovens § 5. Dette gjaldt for det første der det var spørsmål om å overta omsorgen for et barn uten samtykke fra foreldre eller foresatte, jf § 5 første ledd bokstav a). By- eller herredsrettsdommeren skulle således alltid tiltre nemnda der det var spørsmål om å overta omsorgen f.eks. for å plassere et barn i barnehjem, med mindre foreldre eller de som var i disses sted hadde samtykket til en slik omsorgsovertakelse. Videre skulle nemnda ha slik sammensetning der det var spørsmål om å overta foreldremyndigheten, at et barn ikke skulle flyttes, eller å nekte å oppheve omsorgen for et barn, jf § 5 første ledd bokstav b)–d).

Ved lov av 5. juni 1964 nr. 11 ble § 1 endret ved en ny bestemmelse i første ledd om at «de barnevernsoppgaver som følger av denne lov hører inn under det sosiale arbeidet i kommunene som etter § 8 i lov om sosial omsorg skal samordnes av sosialstyret». Sosialstyret skulle være et fellesorgan for alt sosialt arbeid i kommunen. Etter § 1 annet ledd skulle det imidlertid fortsatt være en barnevernsnemnd i hver kommune med mindre

7. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 18 og 19–20.

8. Ot prp nr. 56 (1952) s. 5.

annet ble bestemt, jf nedenfor om § 12 A punkt 2. Minst ett av medlemmene i barnevernsnemnda skulle samtidig være medlem av sosialstyret, jf § 2 første ledd annet punktum.

Det er en samordningstankegang som ligger bak disse lovendringene.⁹ Endringene innebar at barnevernsnemnda kom inn under sosialstyrets ansvarsområde i den forstand at denne hadde ansvar for bl a at nemnda var i funksjon og at saken ble behandlet. Det var imidlertid ikke meningen at sosialstyret skulle ha rett til å overprøve eller på annen måte bestemme over barnevernsnemndas behandling av de enkelte barnevernsaker. Den nye bestemmelsen i § 1 første ledd skulle ikke begrense nemndas myndighet.¹⁰ Det var således i utgangspunktet et temmelig begrenset ansvar sosialstyret fikk for barnevernet ved denne lovreformen.

Dersom det ved behandlingen av en barnevernsak viste seg å foreligge sosiale problemer som også omfattet andre saksområder under sosialstyret, skulle saken imidlertid i sin helhet drøftes av sosialstyret, jf. lovens § 12 A nr. 1. Dette gjaldt likevel ikke i saker omhandlet i § 5, altså der dommeren måtte møte. I disse tilfellene fant Sosialkomitéen det «mest praktisk» at vedtakene ble gjort av barnevernsnemnda og ikke sosialstyret.¹¹

Lovens § 12 A nr. 2 fastsatte at kommunestyret kunne med Sosialdepartementets samtykke bestemme at det ikke skulle velges egen barnevernsnemnd for kommunen hvor særlige forhold tilsa dette. I så fall ville barnevernsarbeidet påhvile sosialstyret i kommunen i medhold av lovens § 1 første ledd.¹²

4.4.2 Oversikt over oppgavene til barnevernsnemnda

De viktigste oppgavene barnevernsnemnda hadde etter barnevernloven var:¹³

1. Gripe inn med vern om barn som ikke ble forsvarlig behandlet eller forsørget eller hvor barnets atferd eller tilstand gjorde det påkrevd, jf barnevernloven § 16. Dersom råd, veiledning eller andre forebyggende tiltak etter § 18 ikke hjalp, skulle nemnda sette barnet bort til oppfostring utenfor hjemmet, i fosterhjem, barnehjem, spesialskole eller lignende, jf § 19.

2. Føre tilsyn med fosterbarn, også barn som var anbrakt av private, jf lovens kap. VI.
3. Føre tilsyn med alle barneverninstitusjoner i kommunen (barnehjem, barnehager, daghjem m v) og med praktikanter, jf lovens kap VII.
4. Organisere ettervernet, jf lovens kap. VIII.

Barnevernsnemnda skulle generelt være et samlende og ledende organ for barnevernsarbeidet i kommunen. Etter lovens § 1 skulle nemnda «følge nøye med i de forhold barn og ungdom lever under og virke for tiltak til bedring av barnevernet i kommunen».

4.5 Vilkår for plassering i barneverninstitusjon

4.5.1 Innledning

Etter punkt 2 bokstav d) i mandatet skal utvalget kartlegge faktiske forhold knyttet til at barn har vært tvangsplassert i institusjon uten lovlig vedtak. Dette reiser for det første spørsmål om på hvilke vilkår barnevernet kunne plassere barn i institusjon. Dette er temaet i avsnitt 4.5. Der nest er det et spørsmål om hvilke regler som gjaldt for saksbehandlingen. Saksbehandlingsreglene behandles nedenfor i avsnitt 4.6.

Etter barnevernloven av 17. juli 1953 var forutsetningen for anbringelse i barneverninstitusjon etter § 22 at vilkårene for å iverksette verneiltak etter § 16 og vilkårene for omsorgsovertakelse etter § 19 var til stede. Det fulgte forutsetningsvis av § 19 tredje punktum at *samtykke* fra foreldre eller foresatte *ikke* var et tilstrekkelig grunnlag til å overta omsorgen. Barnevernsnemnda måtte vurdere forholdene på vanlig måte og nøye overveie om det var grunn til å gå til det skritt å overta omsorgen, samt treffe formelt vedtak i saken.¹⁴ Samtykke gjorde imidlertid saksbehandlingen vesentlig enklere ved at det ikke var nødvendig at vedkommende by- eller herredsrettsdommer tiltrådte nemnda etter reglene i § 5, og at saksutredningen var mindre omfattende.

Sosialdepartementet ga i 1954 ut et rundskriv om vilkårene for inngrep, bl a med kommentarer til de enkelte bestemmelsene.¹⁵

9. Se nærmere Ot prp nr. 56 (1962–63) s. 62.

10. Innst O IX (1963–64) s. 13.

11. Innst O IX (1963–64) s. 14.

12. Ot prp nr. 56 (1962–63) s. 63.

13. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 23.

14. Ot prp nr. 56 (1952) s. 46 og Innst O XVII (1953) s. 21. Dette gikk også frem av Sosialdepartementets rundskriv nr. 3 om barnevernet s 10.

15. Sosialdepartementets rundskriv nr. 3 om barnevernet, Særlige verneiltak (Inngrep og åtgjerder av barnevernsnemnda til vern om det enskildte barnet).

4.5.2 Avgrensning mot privat anbringelse

Reglene som behandles i det følgende (avsnitt 4.5.3 Grunnvilkår for vernetiltak - barnevernloven § 16 til 4.5.6 Tilleggsvilkår for plassering i barnehjem) gjaldt der det var *barnevernsnemnda* som grep inn med tiltak overfor barnet, med eller uten samtykke fra foreldre eller foresatte. Skulle barnevernsnemnda plassere et barn i barnehjem, måtte vilkårene for omsorgsovertakelse være til stede, og det måtte fattes vedtak om dette, eventuelt vedtak om midlertidig plassering.¹⁶

Barn kunne også anbringes i barnehjem eller fosterhjem i *privat regi*, av foreldrene, verge eller andre i foreldrenes sted, uten at barnevernsnemnda traff noe vedtak. Dette var forutsatt i barnevernloven § 37 som ga barnevernsnemnda hjemmel for å bestemme at «barn som er anbrakt av private i fosterheim eller barneheim» for en viss tid ikke skulle flyttes.¹⁷ Ifølge Barnevernkomitéen kunne det være forskjellige grunner til at foreldrene eller andre private satte barn bort. I mange tilfeller ville det gjelde barn født utenfor ekteskap som moren ikke kunne ta seg av. Når barn som var født i ekteskap ble satt bort, kunne grunnen være oppløsning av familien som følge av skilsmisse, at en av foreldrene døde, sykdom, fravær, dårlig økonomi, boligforholdene og lignende.¹⁸

Ved privat anbringelse var barnevernsnemnda ikke inne i bildet, og det var ikke nødvendig at barnevernlovens vilkår for anbringelse i barneverninstitusjon var til stede. Dette var altså noe annet en samtykke til at barnevernsnemnda overtok omsorgen som nevnt i barnevernloven § 19. Hjemmelen for den private anbringelsen var foreldremyndigheten. Dette betydde imidlertid ikke at barnevernsnemnda var uten ansvar for barn anbrakt av private. Foruten det nevnte ansvaret for å gripe inn overfor unødige flyttinger, hadde barnevernsnemnda bl a ansvar for tilsyn med

barn anbrakt av private, på lik linje med de barna som barnevernsnemnda hadde overtatt omsorgen for. Som vi skal komme nærmere tilbake til i avsnitt 4.8.5 Nærmere om tilsynsføreren, nedenfor, skulle det oppnevnes tilsynsfører også for barn anbrakt av private. Disse barna ville naturligvis også nyte godt av de krav lov og forskrifter satte til institusjonene (avsnitt 4.7 Krav til barneverninstitusjonene, nedenfor), samt reglene om tilsyn med disse (avsnitt 4.8 Tilsyn, nedenfor).

Andre offentlige instanser hadde ikke hjemmel for å plassere barn i barnehjem. Dersom f.eks. skolestyret mente at et barn burde plasseres i barnehjem, måtte man melde fra til barnevernsnemnda.¹⁹ Dette gjaldt også om foreldrene/foresatte til barnet samtykket i plasseringen på barnehjem.

4.5.3 Grunnvilkår for vernetiltak - barnevernloven § 16

4.5.3.1 Innledning

Barnevernloven § 16 bokstav a) – d) inneholdt grunnvilkårene for vernetiltak overfor barn under 18 år, i form av forebyggende åtgjerder etter § 18, omsorgsovertakelse etter § 19, overtagelse av foreldremyndigheten etter § 20 eller varsling av edruskapsnemnd, politi, offentlig lege eller helseråd etter § 21. I forhold til utvalgets mandat, er det bestemmelsene i bokstav a) til c) som er de sentrale, og som vil bli behandlet i det følgende.

4.5.3.2 Barnets miljø – barnevernloven § 16 bokstav a)

For det første kunne vernetiltak treffes «når barnet blir slik behandlet eller lever under slike forhold at dets helse (fysisk – psykisk) eller utvikling utsettes for skade eller alvorlig fare», jf § 16 bokstav a).

Bestemmelsen hadde sin historiske bakgrunn i vergerådsloven § 1 bokstav b) som hjemlet omsorgsovertakelse «såfremt det på grunn av foreldres eller oppdrageres lastefullhet eller forsømmelighet finnes vanvyrdet, mishandlet eller sedelig forkommet eller må befryktes å ville bli sedelig fordervet, og en advarsel (§ 3) ikke antas egnet til å rette forholdet».

Barnevernkomitéen mente at den rammen for inngrep som vergerådsloven § 1 fastsatte, stort sett burde kunne beholdes.²⁰ Man mente imidlertid at det ikke var barnevernsnemndas

16. Ifølge Sosialdepartementets brev av 17.11.82 til barnevernsnemndene, fylkeskommunene og fylkesmennene (jnr. 6068/82 I RF/TK), hadde departementet erfart at det hersket en viss usikkerhet vedrørende spørsmålet om barnevernloven stilte som vilkår at omsorgen var overtatt for et barn som nemnda plasserte i barne- eller ungdomshjem. Departementet la til grunn at en forutsetning for inntak var vedtak om omsorgsovertakelse etter lovens §§ 16 og 19, eller vedtak om midlertidig plassering etter § 11.

17. Se også avsnitt 4.5.8 Endring i anbringelsen, nedenfor, om denne bestemmelsen. Også i Sosialdepartementets brev av 17.11.82 (jnr. 6068/82 I RF/TK), ble det lagt til grunn at barnevernloven ikke var til hinder for at foreldrene kunne be om plass for sitt barn i en barnevernsinstitusjon. I så fall måtte foreldrene dekke forpleiningsutgiftene selv.

18. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 58.

19. Dette var uttrykkelig fastslått i lov av 10. april 1959 om folkeskolen § 11 nr. 1, og senere i lov av 13 juni 1969 om grunnskolen § 15 nr. 4.

20. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 32.

oppgave å dømme foreldrene. Moralsk fordømmende ord som «lastefullhet», «forsømmelighet» og «vanvyr» (vanrøkt) ble sløyfet. Det var tilstrekkelig med en objektiv karakteristik av den tilstand som ga grunnlag for inngrep. Komitéen understreket også at det ikke behøvde foreligge eller være fare for utvikling i kriminell retning, i motsetning til det formuleringen «sedelig fordervelse» i vergerådsloven tilsa.²¹

Barnevernloven § 16 bokstav a) hadde en noe videre formulering enn vergerådsloven § 1 bokstav b), ved at det etter barnevernloven var tilstrekkelig at barnets «helse (fysisk – psykisk) eller utvikling utsettes for skade eller alvorlig fare». Barnevernkomitéen foreslo formuleringen «kroppslige eller sjelelige utvikling eller helse utsettes for fare», og sa om innholdet i denne:²²

«Hvorvidt en slik fare foreligger vil sjølsagt kunne være gjenstand for noe forskjellig vurdering. Ved å bruke den nevnte uttrykksmåte vil en unngå den innskrenkende fortolkning som en oppregning av eksempler ofte vil føre med seg, og som vil kunne stille seg hindrende i vegen for inngrep som må anses påkrevd og berettiget.»

Departementet ga uttrykk for at en vid formulering innebar en fare for unødige inngrep, men at for strenge grenser ville kunne være et hinder for tiltak som barnevernsnemnda fant absolutt påkrevd. En mente at de grenser komitéen hadde trukket opp var noe utflytende, og føyde til at det måtte være «alvorlig» fare til stede.²³

Ifølge Sosialdepartementets rundskriv nr. 3 var både de rent materielle forhold som bolig, hygiene, ernæring og fysisk fostring i det hele, immaterielle forhold som oppdragelsesmetoder, sedelighetsforhold og psykisk påvirkning av betydning. Om den nærmere vurdering het det i rundskrivet bl a:²⁴

«Det er barnevernsnemnda som må vurdere om forholdene er slik at det er påkrevd å gripe inn etter § 16 a. Sjølsagt kan ikke alle mangler ved en heim eller ved behandlingen av barn være grunnlag for inngrep. Likesom de enkelte mennesker er forskjellige, er også heimene og de foresattes forhold til barna varierende. Noen bestemt norm kan ikke settes opp og menneskene kan også ha forskjellig syn på disse forhold. Det kan også være at de enkelte nemndmedlemmers syn på de forskjellige faktorer kan være avvikende. Nemndas behandling av disse

saker krever derfor stor omtanke og godt omdømme. (...) Som alminnelig rettesnor må nemnda legge til grunn at inngrep bare skjer i tilfelle hvor behandlingen av barnet eller forholdene i heimen tydelig avviker fra det som må anses forsvarlig.»

4.5.3.3 Barnets egen atferd – barnevernloven § 16 bokstav b)

Mens barnevernloven § 16 bokstav a) var rettet mot forholdene barnet levde under, var § 16 bokstav b) knyttet til barnets egen atferd. Etter sistnevnte bestemmelse var forutsetningen for å treffe vernetiltak at «barnet ved lovovertrедelser eller annen atferd viser så dårlig tilpasning til omgivelsene eller samfunnet at særlige åtgjerder finnes påkrevd». Bestemmelsen var en videreføring av bestemmelsene i vergerådsloven § 1 bokstav a) og c).

Etter forløperen i vergerådsloven § 1 bokstav a) var formuleringen «...det har forøvet nogen straffbar, om sedelig fordervelse eller vanvyr vidnende handling, og bortsettelsen antas hensiktsmessig av hensyn til dets forbedring eller for å hindre gjentagelser». Vergerådsloven § 1 bokstav c) hadde formuleringen «... det på grunn av slett oppførsel fra barnets side mot hvilken hjemmets og skolens oppdragelsesmidler har vist seg maktesløse, eller andre mislige forhold fremstiller sig som nødvendig å bortsette det for å redde det fra sedelig undergang».

Barnevernkomitéen mente at disse uttrykksmåtene ikke var i samsvar med vitenskapens nye syn når det gjaldt bedømmelsen av barn. Uttrykk som «sedelig fordervet» skrev seg fra en tid da en hadde mindre kjennskap til barns sjel liv og til årsakene til en unormal atferd enn nå. Dessuten lå det en moralsk vurdering i slike uttrykk som ikke hadde vitenskapelig grunnlag. Komitéen uttalte følgende om det nærmere innhold i utkastet § 17 bokstav b), som svarer til lovens § 16 bokstav b):²⁵

«Utkastets § 17 b har stort sett samme omfang som någjeldende § 1 a og c. Det vil også her måtte foretas en vurdering med omsyn til om barnets sjelelige helse eller utvikling har tatt noen skade. Men det er klart at det må foreligge alvorlige tilfelle av atferdsvansker eller handlinger av en slik art, at det framstiller seg som nødvendig å foreta noe ekstraordinært for å rette på det.»

Komitéen foreslo formuleringen «når barnet har begått noen handling eller lovovertrедelse som vitner om at dets sjelelige helse eller utvikling

21. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 33.

22. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 33.

23. Ot prp nr. 56 (1952) s. 11.

24. Gjengitt i Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 225–26.

25. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 33.

har tatt skade eller for øvrig viser en atferd som dets foresatte eller skolen ikke rår med».²⁶ Departementet endret ordlyden til den formulering som loven fikk, og meningen var å gjøre bestemmelsen noe klarere.²⁷ Så mye klarere ble imidlertid ikke ordlyden. Begreper som «annen atferd» og «dårlig tilpasning» har ikke noen klar avgrensning, og formuleringen «særlige åtgjerder finnes påkrevd» overlot i stor grad avgjørelsen til barnevernsnemndenes skjønn.

De forholdsvis vide og vage formuleringene i § 16 bokstav a) og b) var fra lovgivers side et bevisst valg for ikke å legge for stramme bånd på barnevernsnemndene. En ville unngå at barnevernsnemndene i konkrete tilfeller ble hindret i å gripe inn, til tross for at dette var nødvendig. Både Barnevernkomitéen og departementet understreket imidlertid at garantier mot berettigede og forfeilede inngrep ville ligge i selve formålet med barnevernsnemndas virksomhet og bestemmelsene om behandlingsmåten, nemlig de undersøkelser som skulle foretas, foreldrenes og barnas adgang til å uttale seg, dommerens medvirkning og ledelse av disse sakene og adgangen til klage.²⁸

Ifølge Sosialdepartementets rundskriv nr. 3 ville det normalt være grunnlag for nemnda til å gripe inn i medhold av barnevernloven § 16 bokstav b) der barnevernsnemnda fikk underretning fra politiet om barns lovovertridelser eller melding om påtaleunntatelse. Det ble likevel fremholdt at lovovertridelser kan være av forskjellig grovhet og omfang, og at lovovertridelser ikke ga grunn til inngrep med mindre lovovertridelse(n) viste at vedkommende barn hadde «så dårlig tilpasning til omgivelsene eller samfunnet at særlige åtgjerder finnes påkrevd».²⁹

Som eksempel på «annen atferd» nevnte rundskrivet sterk aggresjon eller antisosial holdning, likegyldighet, skoleskulking, vagabondering, unormale seksuelle tilbøyeligheter osv. Barnevernsnemnda måtte i det enkelte tilfelle vurdere om grunnlaget for å gripe inn var til stede, og rundskrivet viste til at tilpasningsvansker i alle tilfelle måtte være av en slik art som gjorde «særlige åtgjerder» påkrevd.³⁰

Lovens vage og skjønnsmessige inngrepvilkår tilsier således at barnevernsnemndene måtte

være særlig omhyggelige ved saksbehandlingen. Siden avgjørelsene i stor utstrekning bygde på skjønn, var det særlig viktig at saksbehandlingen var så grundig at barnevernsnemndene hadde et korrekt og fullstendig faktisk grunnlag å bygge skjønn på. Dette kommer vi nærmere tilbake til under avsnitt 4.6 nedenfor.

4.5.3.4 Økonomiske forhold – barnevernloven § 16 bokstav c)

Bestemmelsen i barnevernloven § 16 bokstav c) var en videreføring av den adgang forsorgsvesenet tidligere hadde for å anbringe barn utenfor hjemmet, men med den endring at barnevernsnemnda, i motsetning til forsorgsstyret, skulle få adgang til om nødvendig å bruke tvang.³¹

Formuleringen i bokstav c) var «når barnet er uten forsørger eller foreldrene ikke er i stand til å forsørge det på forsvarlig måte, og det heller ikke på annen måte blir sørget forsvarlig for det». Bestemmelsen var ment å dekke de tilfeller hvor barnet måtte settes bort av økonomiske årsaker.³² Forarbeidene sier imidlertid lite om hvor mye som skulle til før bestemmelsen kunne anvendes. Formuleringen om at «barnet er uten forsørger» volder ikke særlige problemer, men det er uklart hvor mye som skulle til for at man skulle legge til grunn at «foreldrene ikke er i stand til å forsørge (barnet) på forsvarlig måte».

Heller ikke Sosialdepartementets rundskriv nr. 3 er særlig presist med hensyn til hvor mye som skulle til før barnevernsnemnda kunne gripe inn i medhold av § 16 bokstav c). Det ble imidlertid fremholdt at det trolig ville være meget sjelden at det i slike tilfeller ville bli aktuelt å gripe inn med tvang, selv om bestemmelsen hjemlet dette. Skulle tvang bli påkrevd, ville forholdet oftest også kunne henføres under lovens § 16 bokstav a).³³

4.5.4 Grunnvilkåret om at tiltak skal være til barnets beste

Barnevernloven § 17 annet ledd første punktum fastsatte at «når nemnda skal avgjøre hvilke åtgjerder som skal tas, skal det holde seg barnets beste for øye». Dette grunnleggende prinsippet kom også til uttrykk i § 22 første punktum om at «barn som barnevernsnemnda har overtatt omsorgen for skal anbringes på den måte som nemnda i det enkelte tilfelle finner best for barnet». Et

26. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 33 og 91.

27. Ot prp nr. 56 (1952) s. 11.

28. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 33, og Ot prp nr. 56 (1952) s. 11.

29. Gjengitt i Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 226.

30. Gjengitt i Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 126–27.

31. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 34.

32. Ot prp nr. 56 (1952) s. 10.

33. Gjengitt i Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 227.

ter § 17 annet ledd burde man også ta hensyn til «om det kan skade andre barn at barnet blir i heimen». Man hadde altså også anledning til å ta hensyn til andre barns beste. Bestemmelsen i § 17 utelukket for øvrig at barnevernsnemnda tok hensyn til andre formål enn de som tjente til barnets beste, f.eks. at inngrepet var ment å ha allmennpreventiv virkning i forholdt til andre barn.³⁴

I forarbeidene er det pekt på at økonomiske hensyn ikke måtte tillegges så stor vekt.³⁵ Ut over dette sier ikke forarbeidene noe direkte om hva som menes med formuleringen «barnets beste». Forarbeidene gir imidlertid uttrykk for en grunnleggende tankegang om at barnet i utgangspunktet har det best i sin egen familie, og at man i første rekke skal hjelpe barnet der det er. Som vi skal redegjøre nærmere for i avsnitt 4.5.5 Tilleggsvilkår for omsorgsovertakelse og 4.5.6 Tilleggsvilkår for plassering i barnehjem, skulle barnevernsnemndene primært forsøke forebyggende tiltak, og var omsorgsovertakelse likevel nødvendig, skulle barnet fortrinnsvis anbringes i et godt fosterhjem.

4.5.5 Tilleggsvilkår for omsorgsovertakelse

Etter barnevernloven var det som nevnt ikke tilstrekkelig for omsorgsovertakelse og plassering utenfor hjemmet at grunnvilkårene for vernetiltak etter § 16 var oppfylte. Etter barnevernloven § 19 første ledd måtte dessuten forebyggende åtgjerder som nevnt i § 18, enten anses nytteløse eller vært forsøkt og ikke ført frem.

I begrepet «overta omsorgen» i § 19 lå det at barnevernsnemnda fikk ansvaret for barnet, for utgiftene til dets underhold og myndighet til å bestemme over det så lenge omsorgen varte.³⁶ Foreldrene hadde imidlertid formelt sett fortsatt «foreldremyndigheten», med mindre barnevernsnemnda tok denne fra foreldrene i medhold av § 20. Noe klart skille mellom omsorgsovertakelse og overtakelse av foreldremyndighet i lovens forstand var det således ikke. Et sentralt element i foreldremyndigheten er retten til å bestemme over barnet, og denne ble innskrenket i og med at forarbeidene klart forutsatte at barnevernsnemnda bestemte over barnet så lenge omsorgen varte.³⁷

Bestemmelsen i § 19 var uttrykk for et nytt prinsipp som ble innført ved barnevernloven. Mens vergerådets primære oppgave var å fjerne

barnet fra det uheldige miljøet og omplassere det i et annet og presumptivt bedre miljø, la barnevernloven betydelig større vekt på forebyggende tiltak for om mulig å unngå bortsetting av barnet. Grunnholdningen var at det beste for barn generelt sett er å vokse opp i et naturlig familiemiljø sammen med sine foreldre og søsken, også om det er visse mangler ved hjemmet med hensyn til økonomi og forholdene ellers. Barnevernkomitéen fremhevet bl a at det kunne føre til alvorlige psykiske skader om barn fikk revet over sterke følelsesmessige bånd til familien. En burde bare i nødsfall skille barn fra foreldrehjemmet. Med dette utgangspunktet så en det som en viktig oppgave å støtte opp om hjemmene.³⁸ Departementet sluttet seg til dette.³⁹ Også Sosialdepartementets rundskriv nr. 3 understreket betydningen av forebyggende tiltak, og viste til Barnevernkomitéens uttalelser om dette.

De forebyggende tiltak kunne etter § 18 bl a være å sette hjemmet under tilsyn etter reglene i lovens kap. VI, å gi økonomisk stønad, å sette barnet i barnehage, daghjem, fritidshjem eller lignende institusjon, eller å sørge for at barn over skolepliktig alder ble satt i skole til videre opplæring eller at det ble satt i lære eller annet arbeid uten å fjerne barnet fra hjemmet.

Forarbeidene gir ikke noen nærmere forklaring på hva som lå i bestemmelsen i § 19 om at nemnda anser forebyggende åtgjerder for å være «nytteløse» eller at «slike åtgjerder ikke (har) ført frem». Synspunktene referert ovenfor bl a om at en bare i nødsfall burde skille barn fra familien, tilsier imidlertid en forholdsvis streng tolking av § 19. Utgangspunktet må være at forebyggende tiltak hadde vært forsøkt, men at dette ikke hadde ført til noen forbedring av situasjonen. Det var imidlertid ikke et absolutt krav at forebyggende tiltak hadde vært forsøkt, dersom det allerede på forhånd ble ansett for nytteløst å forsøke slike tiltak.⁴⁰ Barnevernsnemnda måtte i så fall føle seg overbevist om at det ville være håpløst å rette på forholdene så lenge barnet var hos foreldrene.⁴¹

4.5.6 Tilleggsvilkår for plassering i barnehjem

Selv om grunnvilkårene for vernetiltak i barnevernloven § 16 og tilleggsvilkårene for omsorgsovertakelse i § 19 var oppfylt, kunne barneverns-

34. Knut Sveri, Barnevernloven s. 147.

35. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 80.

36. Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 235.

37. Se nærmere Knut Sveri, Barnevernloven s. 164–67 om disse begrepene.

38. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s 37–38, og Ot prp nr. 56 (1952) s. 12.

39. Ot prp nr. 56 (1952) s. 12–13.

40. Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 235.

41. Knut Sveri, Barnevernloven s. 164.

nemnda ikke uten videre plassere barnet i barnehjem.

Den grunnleggende regel var at «barn som barnevernsnemnda har overtatt omsorgen for skal anbringes på den måte som nemnda i det enkelte tilfelle finner best for barnet», jf § 22 første ledd første punktum.

Barnevernkomitéen mente at et barn som vokste opp et godt privat hjem, ville få et langt naturligere og bedre oppvekstmiljø enn det en institusjon kunne gi det. Sto valget mellom et godt fosterhjem som passet for vedkommende barn og et barnehjem, burde derfor fosterhjemmet velges.⁴² Dette synet kom også til uttrykk i lovens § 24 første ledd første punktum, som fastsatte at «barn som anses egnet for det, skal fortrinnsvis søkes anbrakt i en god fosterheim».

Departementet var enig i hovedprinsippet om at fosterhjem var bedre enn barnehjem, men at det måtte tas mange forbehold. En viste til komiteinnstillingen hvor det bl a var pekt på at det de fleste steder i vårt land var mangel på ikke bare gode fosterhjem, men på fosterhjem i det hele. Ifølge komitéen hadde det hendt at folk som var direkte uskikket til det hadde vært godtatt som fosterforeldre. Departementet understreket på denne bakgrunn at det måtte foretas en grundig vurdering i det enkelte tilfelle:⁴³

«Departementet vil sterkest mulig understreke betydningen av at en finner den rette anbringelsesmåte for hvert enkelt barn, idet dette ville ha avgjørende betydning for det enkelte barns utvikling og hele framtid».

Siden denne vurderingen «ofte ville være så vanskelig at legfolk står tvilende og rådløse», mente departementet at barnevernsnemnda så vidt mulig skulle rådføre seg med sakkyndige, jf § 22 tredje punktum. Lovens formulering «så vidt mulig» har sammenheng med at det den gang var mangel på personer med psykiatrisk-psykologisk kompetanse, og det kunne derfor ikke være noe absolutt krav at nemnda rådførte seg med slik ekspertise.⁴⁴

Sosialdepartementets rundskriv nr. 5 fastslo at når nemnda skulle avgjøre spørsmålet om anbringelse, måtte den vurdere de spesielle forhold i hvert enkelt tilfelle. Avgjørelsen ville alltid avhenge av hvilken bakgrunn barnet hadde, barnets familieforhold, hva som var årsaken til omsorgsovertakelsen og om nemnda i øyeblikket kjente til eller kunne skaffe et godt fosterhjem

som passet for det aktuelle barnet. Rundskrivet ga en nærmere beskrivelse av hvilke forhold som hadde betydning i denne vurderingen.⁴⁵

Det lå videre en begrensning i § 22 første ledd annet punktum om at nemnda særlig skulle «se til at barnet får forsvarlig pleie, oppfostring og opplæring». I følge Barnevernkomitéen angav denne bestemmelsen alminnelige krav som måtte stilles til anbringelsen, uten at dette ble nærmere utdypet.⁴⁶ En må forstå bestemmelsen slik at den stilte visse krav til kvaliteten på den institusjon det var aktuelt å plassere barnet i. Loven krevde riktignok ikke at barnevernsnemnda fastsatte i vedtaket hvilken institusjon barnet skulle anbringes i. Det var nok å fastsette på hvilken måte barnet skulle anbringes, altså om det skulle anbringes i fosterhjem, barnehjem osv.

Selv om barnevernsnemnda ikke trengte å ta stilling til hvilken institusjon barnet skulle anbringes i, må forutsetningen i § 22 første ledd annet punktum ha vært at barnevernsnemnda i hvert enkelt tilfelle måtte vurdere om de aktuelle barneverninstitusjoner kunne gi det enkelte barn forsvarlig pleie, oppfostring og opplæring ut fra barnets konkrete behov. Bestemmelsen må således ses i sammenheng med de krav som måtte stilles til barneverninstitusjonene etter lovens kapittel VII og Sosialdepartementets forskrifter for barneheime. Se nærmere avsnitt 4.7 Krav til barneverninstitusjonene, nedenfor, om dette.

4.5.7 Hastevedtak

Barnevernloven § 11 ga hjemmel for hastevedtak hvor det var «fare ved opphold», eller det var «nødvendig for å sikre seg barnets person». Barnevernsnemnda kunne i slike tilfeller plassere barnet foreløpig i familie, skole eller på annet hensiktsmessig sted. Avgjørelsen skulle som hovedregel tas av barnevernsnemnda, men når slik avgjørelse ikke kunne avventes, kunne avgjørelsen treffes av nemndformannen eller påtalemyndigheten. Nemnda skulle «snarest råd» ta saken opp til endelig avgjørelse.

Ifølge forarbeidene tok bestemmelsen sikte på anbringelser som i all hast måtte skje uten at nemnda hadde hatt tid til å overveie saken nøye. Det ble understreket at det ved slike hastevedtak var stor sjanse for at plasseringen ikke var av heldigste art og kunne virke skadelig dersom den ble for langvarig. Derfor var det av stor betydning at nemnda snarest mulig foretok de

42. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 40.

43. Ot prp nr. 56 (1952) s. 20.

44. Ot prp nr. 56 (1952) s. 20.

45. Sosialdepartementets rundskriv nr. 5, Om fosterbarn og fosterheime, avsnitt III.

46. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 81.

nødvendige undersøkelser og tok endelig avgjørelse om anbringelsesmåten.⁴⁷

Forarbeidene sier ikke noe nærmere om hva som skulle til for å benytte hastekompetansen, men forutsetningen må ha vært at det var forhold som beskrevet i barnevernloven § 16 som ville være grunnlag for hastevedtak, og at det var oppstått en akutt situasjon med fare for at barnet ville ta skade dersom barnevernet ikke grep inn straks. Etter hastevedtaket skulle saken utredes og vedtak treffes på vanlig måte.

4.5.8 Endring i anbringelsen

Barnevernloven § 27 første ledd fastsatte at en barnevernsnemnd ikke måtte foreta endring i anbringelsen av et bortsatt barn, med mindre det skjedde av omsyn til barnets velferd eller fordi barnet øvde uheldig innflytelse på andre barn. Det fulgte av § 44 at nemnda ved flytting skulle være «behjelpelig med å plassere barnet på annen passende måte.»

Bestemmelsen i § 27 var ment å gi barnevernsnemndene pålegg om å unngå unødvendige flytninger av barn fra sted til sted. Barnevernkomitéen så det som viktig at det hjem barnet fikk, kunne bli et virkelig hjem for det, slik at det på en naturlig måte kunne gli inn i det nye miljøet og føle seg hjemme der. En slik sterk og varig tilknytning til det nye hjemmet var det et særlig behov for når barnet ikke kunne regne med å komme tilbake til foreldrene. Komitéen mente videre at flytting fra det ene hjem til det andre, fra et miljø til et annet, kunne være til stor skade for barnet.⁴⁸ Dette var også understreket i Sosialdepartementets rundskriv nr. 3, hvor departementet bl a viste til at det var mange eksempler på at barn har tatt alvorlig skade ved gjentatte ganger å bli flyttet fra det ene miljø til det annet.⁴⁹

Barnevernkomitéen presiserte at økonomiske og andre hensyn ikke kunne være avgjørende. Hadde barnet det godt og trivdes i fosterhjemmet eller barnehjemmet, skulle det vektige grunner til før barnevernsnemnda burde gå til det alvorlige skritt å rive av båndene ved å flytte det til et annet hjem. Unntak måte likevel kunne gjøres der det var klart at barnet f.eks. skadet andre barn i hjemmet, eller at forholdene i fosterhjemmet eller barnehjemmet gjorde flytting på-

krevd. Behov for spesialbehandling og lignende kunne også begrunne flytting.⁵⁰

Det følger forutsetningsvis av bestemmelsen at andre enn nemnda ikke kunne foreta endring i anbringelsen av et barn som nemnda hadde satt bort. Således hadde f.eks. ikke vedkommende barnehjem anledning til å bestemme at et barn skulle flyttes til et annet barnehjem, eller at det skulle flytte hjem til foreldrene eller andre steder. Det var bare nemnda som kunne beslutte utskrivning fra institusjonen.

Barnevernsnemnda hadde også kompetanse til å gripe inn overfor flytting av barn som var anbrakt i barnehjem eller fosterhjem av private, altså foreldrene, vergen eller andre i foreldrenes sted. Dette gjaldt tilfeller der anbringelsen hadde skjedd i rent privat regi, uten omsorgsovertakelse fra barnevernets side. Utgangspunktet var at foreldre eller verge bestemte om hvorvidt et barn skulle flyttes, men barnevernsnemnda hadde etter barnevernloven § 37 adgang til å bestemme at barn som var anbrakt av private i fosterhjem eller barnehjem for en viss tid ikke skulle flyttes, når det ikke var rimelig grunn for flyttingen og denne ville være til skade for barnet. Når det var spørsmål om å nekte slik flytting, skulle vedkommende by- eller herredsrettsdommer tiltre nemnda etter reglene i barnevernloven § 5.

4.6 Saksbehandling og klage m v

4.6.1 Innledning

Barnevernloven inneholdt enkelte saksbehandlingsregler bl a om undersøkelse av saken, innhenting av opplysninger, kontradiksjon, melding om vedtak, klage og rettslig overprøving. Ved forvaltningsloven av 10. februar 1967 ble det vedtatt generelle regler om behandlingsmåten i forvaltningssaker. Loven trådte i kraft 1. januar 1970 og gjelder fremdeles. Barnevernet var også underlagt denne loven. I forbindelse med vedtaket av forvaltningsloven ble det gjort noen endringer i barnevernsloven bl a for å få den i samsvar med forvaltningsloven. Av pedagogiske hensyn ble noen av bestemmelsene i forvaltningsloven tatt inn i barnevernloven, mens det i andre tilfeller ble tatt inn henvisninger til forvaltningslovens regler.⁵¹ Ifølge Gerd Hagen skapte forvaltningsloven ingen store omveltninger for barnevernet, fordi mange av prinsippene for saksbehandlingen var innarbeidet tidligere.⁵²

47. Ot prp nr. 56 (1952) s. 45.

48. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 57 og 82. Se også Ot prp nr. 56 (1952) s. 58.

49. Gjengitt i Øksnes og Langholm, *Barna og samfunnet* s. 247–48

50. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 57 og 82.

51. Ot prp nr. 27 (1968–69) s. 85–86.

52. Gerd Hagen, *Barnevernets historie* s. 189.

Av plasshensyn vil kun en begrenset del av saksbehandlingsreglene i barnvernloven og forvaltningsloven bli behandlet her. Oversikten i det følgende er begrenset til de bestemmelser som er mest relevante i forhold til utvalgets mandat. Utvalget sikter da særlig til mandatets punkt 2) bokstav d) om at barn har vært tvangsplassert i institusjonen uten lovlig vedtak. Dette oppfatter utvalget slik at det ikke bare siktes til de materielle vilkår for inngrep (jf avsnitt 4.5 Vilkår for plassering i barneverninstitusjon, ovenfor), men også de saksbehandlingsregler som måtte følges i forbindelse med behandlingen av saken. Et sentralt formål med saksbehandlingsreglene er å sikre materielt riktige og hensiktsmessige avgjørelser basert på et korrekt og fullstendig faktisk grunnlag.

Klageordningen og adgangen til overprøving av domstolene er tema som faller utenfor utvalgets mandat. For oversiktens del vil noen hovedtrekk i disse reglene også bli omtalt.

4.6.2 Tvangsplasseringer og frivillige plasseringer

Som tidligere nevnt skulle vedkommende by- eller herredsrettsdommer tiltre nemnda som medlem bl a ved behandling av saker der det var spørsmål om å overta omsorgen for et barn uten *samtykke* fra foreldre eller foresatte, jf § 5 første ledd bokstav a).

Etter lovens ordlyd var det ikke et krav om at samtykke til plassering skulle være *skriftlig*. Forarbeidene til loven sier heller ikke noe om dette. Det må på denne bakgrunn legges til grunn at et muntlig samtykke var tilstrekkelig, selv om skriftlig samtykke naturligvis ville være en fordel av notoritetshensyn.

Dersom samtykket ble trukket tilbake, måtte § 5 forstås slik at saken måtte tas opp igjen og behandles i samsvar med denne bestemmelse.

4.6.3 Alminnelige krav til opplysning av saken

Etter barnevernloven § 6 første ledd skulle formannen i barnevernsnemnda sørge for at de saker som ble lagt frem for nemnda var «nøye undersøkt» på forhånd. I annet ledd var dette utdypet slik:

«Det må skaffes best mulig kjennskap til barnet og hele dets miljø, til foreldrene og forholdene i heimen, skolen osv.»

Bestemmelsens første ledd plasserte ansvaret for sakens opplysning hos formannen. Det var imidlertid opp til formannen om han ville foreta

undersøkelsene selv eller om han ville overlate dette til et eller flere av de øvrige nemndmedlemmene, eller til en funksjonær ved nemndas kontor.⁵³

Det var som tidligere nevnt, lovgivers forutsetning at rettsikkerhetsproblemene knyttet til de forholdsvis vide og vage inngrepskriteriene skulle kompenseres av en grundig saksbehandling og opplysning av saken. Barnevernkomitéen uttalte om dette:⁵⁴

«Betydelige garantier mot uberettigede og forfeilede inngrep vil fortsatt ligge i selve formålet med barnevernsnemndas virksomhet og i bestemmelsene om behandlingsmåten, nemlig de undersøkelser som skal foretas, foreldrenes og barnets adgang til å uttale seg, dommerens medvirkning og ledelse av disse saker og adgangen til å anke.»

I kapittelet om forebyggende tiltak, fremhevet Barnevernkomitéen at det første vilkåret for et heldig utfall av slike tiltak var at det ble foretatt en grundig undersøkelse for å bringe årsakene til det uheldige forhold på det rene. Som regel ville det være nødvendig å besøke hjemmet og å snakke med foreldrene, barnet, skolen m v. Først når en hadde fått mest mulig klarhet i de ofte innfløkte årsaker til at forholdene i et hjem ikke var tilfredsstillende, ville en kunne avgjøre hva slags tiltak som kunne komme på tale.⁵⁵ Betydningen av å skaffe seg best mulig kjennskap til barnet og hele dets miljø, helst før møtene i nemnda, ble også understreket i Sosialdepartementets rundskriv nr. 2, avsnitt IV.

I kapittelet om anbringelse av de barn som nemnda hadde overtatt omsorgen for, understreket Barnevernkomitéen at samfunnet tok på seg et meget stort ansvar ved å overta omsorgen for et barn. Det var av avgjørende betydning at barnevernsnemnda i det enkelte tilfelle fant frem til den best mulige måten å anbringe barnet på.⁵⁶ Dette var noe av bakgrunnen for at man mente at barnet burde undersøkes av lege og eventuelt underlegges psykiatrisk-psykologiske undersøkelser, jf avsnitt 4.6.4 Nærmere om krav til undersøkelse av barnet, nedenfor.

Undersøkelsen måtte således ha som siktemål å skaffe et tilstrekkelig fullstendig grunnlag for at barnevernsnemnda skulle kunne ta stilling til om vilkårene for inngrep var til stede, og for at nemnda skulle kunne utøve et forsvarlig skjønn

53. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 78.

54. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 33, jf også Ot prp nr. 56 (1952) s. 11.

55. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 38.

56. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 40.

med hensyn til hvilke tiltak som eventuelt burde iverksettes. Formuleringen «best mulig kjennskap» i barnevernloven § 6 annet ledd, og uttalelsene i forarbeidene om betydningen av sakens opplysning tilsier at kravene til saksutredning var forholdsvis strenge.⁵⁷

Bestemmelsen i barnevernloven § 6 må vel i hovedsak forstås på samme måte som den alminnelige regelen i forvaltningsloven § 17 første ledd om at «forvaltningsorganet skal påse at saken er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes». Undersøkelsesplikten vil bli a variere etter forholdene i den enkelte sak og etter hvilke praktiske muligheter forvaltningen har til å få satt i verk nærmere undersøkelser.⁵⁸ Det stilles strenge krav til undersøkelsen i saker som gjelder mer omfattende eller særlig byrdefulle inngrep.⁵⁹ Omsorgsovertakelse og plassering i barnevern-institusjon vil ofte oppleves som et alvorlig inngrep, og noe som klart nok har betydning for hvilke krav som stilles til saksbehandlingen.

Barnevernsnemnda kunne med hjemmel i barnevernloven § 7 første ledd innhente opplysninger fra enhver person som var bosatt i kommunen. Forklaringer fra personer bosatt i andre kommuner skulle søkes innhentet av barnevernsnemnda der. Vedkommende hadde ikke plikt til å forklare seg for nemnda, men etter § 7 annet ledd kunne nemnda, om den fant det påkrevd, kreve bevisopptak ved domstolene. Taushetsplikten var ikke til hinder for at offentlige myndigheter og tjenestemenn, leger, helsesøstre, sykepleiere, jordmødre, husmorvikarer eller andre i lignende stilling kunne gi barnevernsnemnda de nødvendige opplysninger.

Loven stilte ikke bestemte krav til hvilken form innhentingen av opplysningene skulle ha. Ifølge Sosialdepartementets rundskriv nr. 2, kunne dette skje muntlig eller skriftlig, men når forklaringene var av særlig betydning, burde nemnda søke å få vedkommende til å forklare seg i møte i nemnda.⁶⁰

4.6.4 Nærmere om krav til undersøkelse av barnet

Det sentrale spørsmålet når barnevernsnemnda skulle gripe inn overfor barn ville alltid være hvil-

ke tiltak som burde iverksettes for å verne barnet og for å gi det den pleie eller behandling det hadde behov for. Barnvernkomitéen ga uttrykk for at undersøkelse av alminnelig lege i mange tilfeller ville være tilstrekkelig, særlig hvor det var forhold i hjemmet, økonomiske vansker og lignende som var problemet, og barnet viste normal atferd. Dette gjaldt i første rekke barn som om det måtte fjernes fra hjemmet, ville bli plassert i fosterhjem eller alminnelig barnehjem.⁶¹

Barnevernkomitéen foreslo en regel om at i alle tilfeller hvor det var grunn til å anta at barnet led av sykdom eller av kroppslige eller sjelelige mangler, hadde nemnda plikt til å sørge for at barnet ble undersøkt av lege før det ble truffet vedtak i saken.⁶² Bestemmelsen ble foreslått tatt inn i lovens § 6, og det synes klart at Barnevernkomitéen så legeundersøkelsen som en sentral del av saksopplysningen før vedtak ble truffet. Barnevernkomitéen foreslo for øvrig at legeundersøkelse av barn som var syke eller led av kroppslige eller sjelelige mangler skulle gjennomføres før det ble anbrakt, med mindre det var gjort på forhånd etter § 6.⁶³ Komitéen understreket at «hele barnets fremtid kan være avhengig av om dette gjøres».⁶⁴

I forbindelse med høringen ble det fra flere holdt påpekt at et barn *alltid* burde undersøkes av lege før et barn ble satt bort, altså ikke bare i de tilfeller hvor nemnda hadde grunn til å anta at barnet led av sykdom osv. Dette var departementet enig i, og barnevernloven § 23 første punktum fastsatte at barnet alltid skulle undersøkes av lege før anbringelse skjedde.⁶⁵

Bestemmelsen ble *ikke* tatt inn i lovens § 6 som altså gjaldt utredning av saken *før vedtak* ble truffet. Barnevernkomitéens forslag om legeundersøkelse i § 6 ble i loven erstattet med en henvisning til § 23. Departementets omformulering av lovteksten tyder på at det ikke var noe absolutt krav om legeundersøkelse *før* vedtak ble truffet. De høringsuttalelser departementet refererer i proposisjonen, viser at man i første rekke hadde helsemessige hensyn i tankene. Man ønsket bli å minske nemndas ansvar når barnet ble satt bort til fremmede. Det var et generelt behov for å få fastslått barnets helsetilstand, og man måtte også søke å hindre at barn med smittsom sykdom smittet andre. Hensynet til at legeundersøkelsen kunne bidra til at barnevernsnemnda skulle ha et best

57. Sml Knut Sveri, Barnevernloven s. 43–44, som mener at § 6 gir liten veiledning.

58. Arvid Frihagen, Forvaltningsloven (2 utg 1986) bind II s. 403.

59. Arvid Frihagen, Forvaltningsloven (2 utg 1986) bind II s. 405.

60. Sosialdepartementets rundskriv nr. 2 om barnevernet, Forskrifter for barnevernsnemnda avnitt IV.

61. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 42.

62. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 47 og 90.

63. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 93.

64. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 82.

65. Ot prp nr. 56 (1952) s. 16–17.

mulig grunnlag for å treffe de riktige tiltak overfor barnet synes å ha kommet noe i bakgrunnen.

Henvisningen i § 6 tredje ledd gikk ut på at «til undersøkelse av barnet skal nemnda så vidt mulig søke sakkyndig bistand», jf § 23. Bestemmelsen i § 23 regulerte både legeundersøkelse, som var obligatorisk, og undersøkelse av spesialutdannet lege eller annen sakkyndig, som skulle gjennomføres «så vidt mulig», før anbringelse skjedde. Departementets drøftelse kan tyde på at man i forbindelse med saksutredningen i første rekke tenkte på bistand fra psykiatrisk-psykologiske sakkyndige, og ikke på alminnelige leger. En kan således neppe forstå loven som et absolutt krav om at det måtte gjennomføres legeundersøkelse *før* vedtak ble truffet, selv om dette var «mulig» i det enkelte tilfelle. En annen sak er at det i det konkrete tilfellet kunne være en nødvendig del av saksutredningen å få barnet undersøkt av en alminnelig lege, for å tilfredsstille det generelle kravet i § 6 første ledd, om at saken måtte være «nøye undersøkt» før saken ble lagt frem for nemnda.

Når det gjaldt de «vanskelige» barn, dvs barn som hadde vist antisosiale eller kriminelle tilbøyeligheter eller atferd som tydet på at det var noe i veien med deres psykiske eller fysiske helse, var spørsmålet mer komplisert enn for de «normale» barna, slik Barnevernkomitéen så det. Barnevernsnemnda ville ofte være i tvil, og en alminnelig lege ville som regel heller ikke kunne stille riktig diagnose eller gi veiledning om hva som ville være de riktige tiltak i disse tilfellene. Slike undersøkelser kunne bare utføres av personer med psykiatrisk-psykologisk utdanning. De sakkyndiges oppgave ville bli å være å gi råd om hvorvidt det ville være tilstrekkelig med en viss behandling uten å fjerne barnet fra hjemmet, eller om det burde settes bort og i tilfelle på hvilken måte dette burde gjøres.⁶⁶

Barnevernkomitéen så imidlertid det rent praktiske problemet med å få gjennomført psykiatrisk-psykologiske undersøkelser i den utstrekning det var ønskelig. Det fantes den gangen kun spredte og utilstrekkelige tiltak på dette området.⁶⁷ På grunn av den store betydningen slike undersøkelser hadde, foreslo komitéen likevel bestemmelser som oppfordret barnevernsnemndene til å ta i bruk slike undersøkelser. Lovutkastets § 6 hadde således en bestemmelse om at nemnda «så vidt mulig» skulle søke sakkyndig bistand, og at barnet «helst» burde undersøkes av psykiatrisk-psykologisk sakkyndige før det ble tatt avgjørelse.⁶⁸

66. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 42.

67. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 43.

Departementet var enig i at psykiatrisk-psykologisk undersøkelse burde anvendes i større utstrekning enn tidligere. Inntil man hadde fått utbygd et tilfredsstillende apparat, ville det imidlertid ikke være mulig å få undersøkt alle barn som barnevernsnemnda tok seg av. Departementet antok at undersøkelse av alle heller ikke var nødvendig. På denne bakgrunn utformet departementet § 23 slik at barnet «så vidt mulig skal undersøkes av spesialsakkyndig lege eller annen sakkyndig, dersom det er grunn til å anta at barnet lider av psykiske mangler eller dersom åtgjørdene skyldes barnets atferd».⁶⁹ I § 6 som gjaldt undersøkelse *før vedtak* ble truffet, ble det som nevnt tatt inn en henvisning til § 23.

4.6.5 Kontradiksjon og dokumentinnsyn

Etter barnevernloven § 8 første ledd skulle barnets foreldre, dets foresatte eller verge gis adgang til å uttale seg før nemnda gjorde vedtak. De hadde rett til å være til stede under forhandlingene i nemnda, men ikke under rådslagning og stemmegivning. Ved endringslov av 19 juni 1969 nr. 54 ble retten til å uttale seg og til å være til stede utvidet til også å gjelde «andre personer som saken direkte gjelder».⁷⁰

Barnevernkomitéen foreslo at barnets foreldre eller foresatte «om mulig» skulle gis adgang til å forklare seg, en reservasjon som var begrunnet med at det kunne forekomme tilfeller der det ikke ville være mulig for foreldrene å møte pga. fravær, sykdom eller lignende. Departementet fjernet denne reservasjonen for å fremheve sterkere foreldrenes og de foresattes *rett* til å møte.⁷¹

Bestemmelsen i § 8 første ledd fastsatte videre at foreldre eller foresatte hadde rett til å ha en annen person ved sin side til å ivareta barnets tarv, med mindre særlige forhold ga nemnda grunn til å motsette seg dette. Med «særlige forhold» mentes tilfeller der foreldre og barn ble representert av personer som f.eks. var lite troverdige eller hvis forhold ellers var slik at nemnda fant det uforsvarlig eller uheldig at de møtte.⁷² Barnevernsnemndas rett til å motsette seg at fullmektigen var til stede når særlige forhold tilsa det, ble fjernet ved endringslov av 19. juni 1969 nr. 54. Endringen var begrunnet med at bestemmelsen burde være i samsvar med forvalt-

68. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 90.

69. Ot prp nr. 56 (1952) s. 18.

70. Se Ot prp nr. 27 (1968–69) s. 86 om bakgrunnen for denne endringen.

71. Ot prp nr. 56 (1952) s. 45.

72. Ot prp nr. 56 (1952) s. 45.

ningslovens regler om bistand av advokat eller annen fullmektig, se forvaltningsloven § 12.⁷³

Etter § 8 tredje ledd skulle også barnet ha høve til å uttale seg for nemnda i møte. Skulle barnet forklare seg for nemnda, burde det sørges for at det kunne uttale seg fritt og utvungent. Videre fastsatte bestemmelsen at når barnets tarv tilsa det, burde forklaringen skje for ett av medlemmene istedenfor for hele nemnda.

Bestemmelsen om at barnet hadde rett til å forklare seg for nemnda var ny ved vedtakelsen av barnevernloven. Barnevernkomitéen begrunnet bestemmelsen med at barnets utsagn ofte vil være av betydning for klarlegging av saken. Komitéen ga uttrykk for at man måtte gå forsiktig frem og ikke foreta avhøring på en slik måte at det virket skadelig på barnet.⁷⁴ Barnets rett til å uttale seg for nemnda i møte, ble også særskilt fremhevet i Sosialdepartementets rundskriv nr. 2.⁷⁵

Barnevernkomitéen foreslo bestemmelsen formulert med reservasjonen «bør få anledning til å uttale seg».⁷⁶ Departementet omformulerte bestemmelsen for å få klarere frem at barnet alltid, dersom det ønsket det, skulle ha adgang til å uttale seg for nemnda eller i alle fall for ett av nemndmedlemmene.⁷⁷

Retten til å være til stede og å forklare seg for nemnda forutsatte også at foreldre eller foresatte og barnet skulle kalles inn til møtene i barnevernsnemnda. Sosialdepartementets rundskriv nr. 2 fastsatte således at formannen i nemnda måtte påse at alle fikk rimelig varsel før møtet.⁷⁸

Foreldre eller foresatte og barnet måtte også ha rett til å bli gjort kjent de opplysninger barnevernsnemnda satt inne med, slik at disse kunne imøtegåes. Ifølge Øksnes og Langholm var det vanlig praksis i vergerådene at den som vedtaket gikk ut over ikke kunne kreve utlevert (i original eller kopi) andre saksdokumenter enn dem vedkommende selv hadde fremlagt. Disse forfatterne mente at siden spørsmålet ikke var regulert i loven, måtte nemnda avgjøre hvilke opplysninger som skulle gis og hvilke dokumenter den regnet for forsvarlig å utlevere.⁷⁹ Dette har støtte i forarbeidene til loven.⁸⁰ Også Knut Sveri legger til

grunn at det den gang ikke var noen rett til dokumentinnsyn, men at det gjaldt et «partsoffentlighetsprinsipp» eller «kommunikasjonsprinsipp» om at den som ville bli berørt av en beslutning, hadde rett til å bli kjent med det foreliggende materiale og til å imøtegå det.⁸¹ Selv om parten ikke hadde krav på å få se dokumentene, hadde han eller hun altså rett til å få opplyst hvilke opplysninger forvaltningen satt inne med.

Ved forvaltningsloven, som trådte i kraft 1. januar 1970, ble partsoffentlighetsprinsippet lovfestet, jf særlig lovens bestemmelser i § 18 om partenes adgang til å gjøre seg kjent med sakens dokumenter. Videre fastsetter forvaltningsloven, § 17 annet ledd, etter lovendring i 1977, som hovedregel at dersom forvaltningsorganet under saksforberedelsen mottar opplysninger om en part, og parten etter § 18 jf § 19 har rett til å gjøre seg kjent med disse opplysninger, skal de forelegges ham til uttalelse.

4.6.6 Vedtak, begrunnelse, protokollering og underretning

Etter barnevernloven § 4 femte ledd, slik dette opprinnelig lød, skulle barnevernsnemnda grunngi sine vedtak, uten at det ble uttrykkelig sagt noe nærmere om når og hvordan dette skulle gjøres. Det fulgte imidlertid av sjettede ledd at det skulle føres protokoll over forhandlingene i nemnda. Den tidligere bestemmelsen i vergerådsloven § 13 om at protokoll skulle føres i samsvar med dagjeldende straffeprosesslov § 124, ble sløffet i samsvar med det syn at nemnda skulle ha minst mulig preg av domstol. Barnevernkomitéen ga likevel uttrykk for at det ville være påkrevd at det i protokolleringen kom med opplysninger som kunne danne grunnlag for bedømmelse av nemndas vedtak.⁸² Etter barnevernloven § 9 annet ledd hadde den som vedtaket berørte rett til å få «utskrift av vedtaket med grunngiing», noe som forutsatte at vedtaket var begrunnet skriftlig.

Sosialdepartementets rundskriv nr. 2, avsnitt V punkt 4, ga nærmere regler for protokolleringen.⁸³ Det skulle bli opplyses om tid og sted for møtet, hvilke nemndmedlemmer som var til stede, nummeret på saken, hva den gjaldt og hvilke personer som ellers var til stede. Alle vedtak med grunner skulle føres i protokollen. For uten opplysninger om eventuelle dissenser, skulle det i grunnene tas

73. Ot prp nr. 27 (1968–69) s. 86.

74. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 78.

75. Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 220.

76. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 90.

77. Ot prp nr. 56 (1952) s. 45.

78. Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 213 og 218.

79. Gjengitt i Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 213.

80. Ot prp nr. 56 (1952) s. 45.

81. Knut Sveri, Barnevernloven s. 175.

82. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 77–78.

83. Gjengitt i Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 213.

med alle opplysninger som dannet grunnlaget for nemndas vedtak. Spesielt måtte det gå frem at lovens krav for vedtak om forføyninger av forskjellig art var oppfylt. Ifølge Knut Sveri ble det syndet mye mot reglene om protokollføring.⁸⁴

Ved endringslov av 19. juni 1969 nr. 54 ble barnevernloven § 4 endret og omredigert noe i forbindelse med forvaltningslovens ikrafttredelse. Den nye bestemmelsen om begrunnelse ble tatt inn i § 4 fjerde ledd, og lød slik:

«Barnevernsnemndas vedtak skal være skriftlige og skal grunngis samtidig med at vedtak fattes. Vedtaket skal vise til de lovbestemmelser som ligger til grunn for vedtaket. For øvrig gjelder forvaltningsloven § 24 tredje ledd og § 25.»

Endringen innebar ikke noen realitetsendring, men det gikk nå uttrykkelig frem av loven at alle vedtak skulle grunngis *samtidig* med at vedtak ble truffet og at vedtakene skulle være *skriftlige*.⁸⁵ Forvaltningsloven § 24 tredje ledd hjemler unntak fra begrunnelsesplikten i den utstrekning begrunnelse ikke kan gis uten å røpe opplysninger som parten etter § 19 ikke har krav på å bli kjent med. Forvaltningsloven § 25 gir nærmere regler om begrunnelsens innhold. Begrunnelsen skal bli vise til de regler vedtaket bygger på, og nevne de faktiske forhold vedtaket bygger på. Videre heter det i bestemmelsen at de hovedhensyn som har vært avgjørende ved utøving av forvaltningsmessig skjønn bør nevnes. Kravene i § 25 er ikke særlig omfattende.

Etter barnevernloven § 9, slik den opprinnelig lød, skulle barnevernsnemnda snarest gi den vedtaket berørte melding om vedtak og om retten til å anke (eller klage som det senere het). Gikk vedtaket ut på at et barn skulle tas fra noen av foreldrene eller andre som var i foreldrenes sted, skulle melding skje ved brev overlevert av nemndas medlemmer eller i rekommandert brev, såfremt vedkommende ikke under møtet var gjort kjent med vedtaket. Ved endringslov av 19 juni 1969 nr. 54 ble barnevernloven § 9 endret slik at meldingen alltid skulle være skriftlig, og at den skulle inneholde utskrift av vedtaket med begrunnelse samt opplysninger om klageadgangen og den nærmere fremgangsmåte ved klage.

4.6.7 Klage og rettslig overprøving

Etter vergerådsloven kunne vedtak om å ta et barn fra foreldrene og vedtak om å frakjenne for-

eldremyndigheten bringes inn for Kirke- og undervisningsdepartementet. Da barnevernloven ble utarbeidet, la man bli vekt på hensynet til kjennskap til lokale forhold og til mulighetene for nærmere undersøkelse på stedet. På denne bakgrunn kom man til at det burde være en ankeinstans i hvert enkelt fylke.⁸⁶

Barnevernloven § 52 hadde i sin opprinnelige form en bestemmelse om at vedtak etter lovens § 18 bokstav a), c) og d), §§ 19, 20, 27, 31, 32, 36, 37, 44, 46, 48 og 66 kunne påankes til fylkesmannen. Det var således de mest inngripende vedtak etter loven som kunne ankes. Etter § 53 kunne fylkesmannens avgjørelser ankes inn for departementet.

Fylkesmannen og departementet kunne overprøve både de rettslige og de skjønsmessige sider av saken, jf § 55. Det vil si at man kunne anke over feil ved saksbehandlingen, lovanvendelsen, bedømmelsen av faktum eller over selve innholdet i vedtaket, f.eks. om tiltaket var hensiktsmessig.⁸⁷ Ankeinstansene kunne stadfeste, oppheve eller endre vedtaket, eller vise saken til ny behandling i barnevernsnemnda. Denne kompetansen innebar en utvidelse i forhold til vergerådslovens regler. Etter vergerådsloven hadde departementet kun valget mellom å stadfeste eller oppheve vergerådets vedtak.⁸⁸

Barnevernloven hadde opprinnelig ikke regler om domstolsprøving av vedtak i barnevernsaker. Vedtakene kunne imidlertid overprøves etter de alminnelige reglene om domstolsprøving av forvaltningsvedtak. Domstolene kunne etter disse ulovfestede reglene overprøve de rettslige, men ikke de skjønsmessige sidene av saken.⁸⁹ Det vil si at retten kunne ta stilling til om det var gjort feil i saksbehandlingen, lovanvendelsen eller bedømmelsen av faktum. Selve innholdet i vedtaket, f.eks. om tiltaket var hensiktsmessig, kunne ikke overprøves.

Ved endringslov av 19. juni 1969 nr. 52 ble begrepet «anke» byttet ut med «klage», i samsvar med forvaltningslovens begrepsbruk. Klageretten ble utvidet til også å gjelde avgjørelser etter lovens § 11, som gjaldt foreløpig anbringelse av barn. Den vesentligste endringen var imidlertid i § 53 om at visse typer vedtak kunne bringes inn for retten etter tvistemålsloven kap. 33 som gjaldt overprøving av administrative vedtak om frihetstap og andre tvangsinngrep.⁹⁰ Dette gjaldt vedtak om omsorgsovertakelse etter § 19, om å

84. Knut Sveri, Barnevernloven s. 198.

85. Ot prp nr. 27 (1968–69) s. 86.

86. Innstilling fra Barnevernkomiteén I s. 73.

87. Knut Sveri, Barnevernloven s. 216.

88. Innstilling fra Barnevernkomiteén I s. 74.

89. Knut Sveri, Barnevernloven s. 222.

ta foreldremyndigheten fra foreldrene etter § 20, om å flytte et barn under omsorg til annet anbringelsessted, om at et barn som var anbrakt av private ikke skulle flyttes etter § 37, eller vedtak om at nemndomsorgen ikke skulle opphøre. Endringen innebar bl a at domstolene for disse sakstypene fikk kompetanse til å prøve «alle sider av saka» etter tvistemålsloven § 482 første ledd. Domstolene kunne nå ta stilling til også de skjønsmessige sider av saken, f.eks. om det burde settes i verk tiltak fra barnevernets side og hvilke tiltak som eventuelt var hensiktsmessige. De nevnte vedtakstypene kunne på den annen side ikke lenger bringes inn for departementet. Grunnen var at en ville hindre en for omstendelig behandling av saker som kunne overprøves av domstolene.⁹¹

Ved endringslov av 19 juni 1969 nr. 54 ble barnevernloven § 52 endret slik at klageretten gjaldt alle vedtak etter barnevernloven. Bakgrunnen for endringer var harmonisering med forvaltningslovens klageregler. Departementet fant ikke tilstrekkelig grunn til å unnta noen av vedtakene fra klageadgangen.⁹²

Ethvert medlem av barnevernsnemnda og den som vedtaket berørte hadde klagerett og rett til å reise søksmål, jf barnevernloven 54 første ledd. Barnet selv hadde etter den opprinnelige hovedregelen ingen selvstendig rett til å anke, selv om det var direkte berørt av vedtaket. Dette fulgte forutsetningsvis av unntaket i § 54 annet ledd som fastsatte at barnet selv kunne anke over vedtak etter § 48 om å ikke oppheve omsorgen for et barn, dersom det hadde fylt 16 år.⁹³ Ved endringslov av 19 juni 1969 nr. 52 ble § 54 annet ledd endret slik at barnet selv kunne klage eller reise søksmål om saker med slikt innhold som nevnt i § 53 første ledd, dersom det hadde fylt 15 år og hadde evne til å forstå hva saken gjaldt. Når det gjaldt søksmålskompetansen, fulgte det samme av tvistemålsloven § 476.

Det var ingen frist for å klage. Opprinnelig hadde barnevernloven ingen regler om dette. Ved vedtakelsen av forvaltningsloven ble det innført en generell klagefrist på 3 uker, men ved endringsloven av 19 juni 1969 nr. 54 fikk barnevernloven § 54 et nytt tredje ledd om at forvaltningsloven § 29 om klagefrist ikke skulle gjelde for klage i saker etter barnevernloven. Derfor gjaldt det aldri noen 3 – ukers frist i barneverns-

aker. Bakgrunnen for dette var barnevernsakenes spesielle karakter. Det ville ofte være slik at selv om det like etter at vedtaket var truffet ikke var grunn til å klage, så ville forholdene ofte endre seg over tid.⁹⁴ For eksempel kunne bedre forhold i hjemmet, eller utilfredsstillende forhold i det barnehjemmet hvor barnet var plassert, være grunnlag for klage over vedtaket.

4.6.8 Arkivordning

Barnevernloven inneholdt ingen regler om hvilken arkivordning barnevernsnemnda skulle ha. Dette var regulert i Sosialdepartementets rundskriv nr. 2.⁹⁵

Ifølge rundskrivet skulle barnevernsnemnda sørge for betryggende oppbevaring av de saksdokumenter og annen korrespondanse den fikk hånd om. Før barnevernloven trådte i kraft 1. juli 1954, skulle nemnda kontakte vergerådet og forsorgsstyret for å få oversikt over hvilke barn nemnda skulle overta tilsynet med, og hvilke institusjoner disse befant seg på. Nemnda skulle også overta saksdokumentene for disse barna.

Arkivet måtte ifølge rundskrivet ordnes slik at dokumenter for hvert enkelt barn fikk et særskilt omslag (arkivmappe). Personalia skulle føres på omslaget eller på et særskilt ark. Opplysninger om hva som ble foretatt med barnet skulle føres i kronologisk orden; den første melding, nemndas vedtak og tiltak, anbringelsessted, tilsynsfører m v. Ved å gå igjennom notatene, ville en når en hadde behov for det, lett kunne få oversikt over hva som var skjedd med det enkelte barn.

Avsnitt II punkt 3 i rundskrivet hadde regler om bøker og kartotek m v. Barnevernsnemnda skulle bl a føre brevjournal, møteprotokoll og fortegnelse over barna og barnevernsinstitusjonene. Kartoteket over barna skulle omfatte alle barn som nemnda hadde satt i verk tiltak overfor, barn anbrakt av andre barnevernsnemnder i fosterhjem i kommunen og barn anbrakt av private i fosterhjem eller barnehjem innen kommunen. Kartoteket over barnevernsinstitusjonene skulle inneholde opplysninger om den enkelte institusjons navn, art, antall barn, kjønn og alder, hvem som eide og drev institusjonen, navnet på styret, styrets formann og hvem som førte tilsynet på nemndas vegne.

90. Dette kapittelet i tvistemålsloven av 13. august 1915 nr. 6 ble tilføyd ved den nevnte endringsloven.

91. Ot prp nr. 40 (1967–68) s. 24.

92. Ot prp nr. 27 (1968–69) s. 87.

93. Knut Sveri, Barnevernloven s. 219.

94. Ot prp nr. 27 (1968–69) s. 87.

95. Sosialdepartementets rundskriv nr. 2 om barnevernet, Forskrifter for barnevernsnemnda, avsnitt II punkt 2.

4.7 Krav til barneverninstitusjonene

4.7.1 Innledning

Ifølge mandatets punkt 2 a) og b) er formålet med granskningen bl a å kartlegge faktiske forhold knyttet til at barn ved institusjonen skal ha blitt utsatt for fysiske overgrep av seksuell eller voldelig art, og at det var alvorlige mangler med den praktiske og følelsesmessige omsorgen barna ble tilbudt ved institusjonene. Dette reiser bl a spørsmål om hvilke krav som den gang var satt til institusjonene med hensyn til hvilken omsorg som skulle ytes, hvordan barna skulle behandles, materiell standard og fysisk miljø, størrelsen på personalet og kvalifikasjonskrav, samt krav til helsemessig tilsyn.

Barnevernloven kap. VII inneholdt bestemmelser «om barneheimer og andre barneverninstitusjoner m v». Kapitlet inneholdt bl a regler om hva som ble regnet som barneverninstitusjoner i lovens forstand (§ 39), og om godkjenning av barneverninstitusjoner og styrere (§ 40).

Nærmere bestemmelser om barneverninstitusjonene var gitt i «Forskrifter for barneheimer», fastsatt av Sosialdepartementet august 1954 (barnehjemsforskriften).⁹⁶ Forskriften ga bl a en nærmere beskrivelse av de forskjellige slags barnehjem, bestemmelser om plan og styre, omsorgen for barna, lokaler, innredning og utstyr, personale, legekontroll, godkjenning av institusjoner og styrere, samt regler om kontorordning og regnskap. Dessuten ga sosialdepartementet ut et eget rundskriv nr. 4 om barneverninstitusjonene.⁹⁷ Rundskrivet omhandlet bl a godkjenning av og tilsyn med barneverninstitusjoner, personalets kvalifikasjoner, hygienisk tilsyn og legetilsyn. Vedlagt rundskrivet fulgte en oppgave over institusjoner for anbringelse av barn. En lignende oversikt ble også gitt i rundskriv nr. 27.⁹⁸

4.7.2 Hva som ble regnet som barneverninstitusjoner

Barnevernloven § 39 definerte hvilke typer institusjoner som var barneverninstitusjoner i lovens

forstand, og som dermed gikk inn under lovens bestemmelser. Loven skilte ikke mellom offentlige og private institusjoner. De fleste barneverninstitusjoner var private på den tiden loven ble utarbeidet.⁹⁹ En nærmere beskrivelse av de enkelte typer institusjoner var gitt i barnehjemsforskriften.

Loven gjaldt for det første barnehjem, herunder mødre- og spedbarnshjem, opptakingshjem, ungdoms- og lærlinghjem, barnepensjonater o l, jf § 39 første ledd bokstav a). Ifølge forskriften var «vanlige barneheimer» institusjoner som tok full forpleining og oppfostring av barn (1–18 år) som ikke kunne oppfostres hos foreldre. Spedbarnshjem tok imot spedbarn (0–1 år) til full forpleining. Mødrehjem tok imot kvinner som trengte pleie og et sted å være en tid før og etter fødselen og ha barnet hos seg den første tiden, som regel inntil 1 år. Opptakingshjem, (herunder granskings- og observasjonshjem) tok imot barn for midlertidig opphold til en hadde funnet en tilfredsstillende og varig anbringelse av barnet, vanligvis inntil 1 års varighet. Ungdoms- og læringshjem (pensjonater) tok imot unge fra 15 år og oppover for at de skulle bo der mens de tok sin utdanning og til de kunne stå på egne ben. Barnepensjonater tok imot barn i forpleining for kortere eller lengre tid mens foreldrene var syke, fraværende og lignende, eller barnet selv av en eller annen grunn trengte å komme bort.

Videre gjaldt loven for fritidshjem og barnekolonier, herunder årskolonier, sommerkolonier og lignende, jf barnevernloven § 39 første ledd bokstav b) og c).

I Sosialdepartementets rundskriv nr. 27, var følgende institusjoner omfattet av mandatet benevnt som «vanlige barneheimer»: Småbarnstuen (Skjold), Bergens guttehem (Garnes), Morgensol (Øvre Holen 33), Anna Jebsens Minde (Nubben, Bergen), Jacob R. Olsen barnehjem (Nyhavnveien 4), Sandvikens barnehjem (Amalie Skramsvei 3), Solgården barnehjem (Skottegaten 16). Sætrgården, Kofoedskolen, Eliasmarken ungdomshjem eller Bergen ungdomshjem er ikke nevnt i dette rundskrivet, da disse institusjonene ble etablert etter at rundskrivet ble skrevet. Etter lovens definisjon var også disse å regne som barnehjem eller ungdomshjem i lovens forstand.

Observasjonsskolene falt utenfor barnevernslovens område.¹⁰⁰ Dette var kommunale internat-skoler i tilknytning til folkeskolen, og som lå un-

96. Forskriften er trykt som vedlegg i Øksnes og Langholm, *Barna og samfunnet* s. 307–17. Det fremgår av Sosialdepartementets rundskriv nr. 4 om barnevernet, Barnevernsinstitusjonene, avsnitt I punkt 1, at forskriftene ville bli sendt nemndene og institusjonene så snart de ble trykt.

97. Sosialdepartementets rundskriv nr. 4 om barnevernet, Barneverninstitusjonene.

98. Sosialdepartementets rundskriv nr. 27 om barnevernet, Institusjoner der barnevernsnemndene kan anbringe barn.

99. Ot pr nr. 56 (1952) s. 26 nevner at det den gang var 181 barnehjem i landet. Hele 142 var eid og drevet av private organisasjoner, mens 36 var kommunale, 2 tilhørte staten og 1 var fylkeskommunal.

der skolestyret og Kirke- og undervisningsdepartementet. Observasjonsskolene sto således ikke under tilsyn av barnevernsnemnda. Formålet med opphold i disse skolene var å klarlegge om barnet kunne skikke seg slik at det kunne føres tilbake til den alminnelige folkeskole, eller om det måtte overføres til spesialskole. Plassering i observasjonsskole var begrenset til 2 år. Etter lov om folkeskolen i kjøpstedene av 16. juli 1936 § 15 nr. 3 kunne skolestyret sette en elev i observasjonsskole når han forsømte skolen eller viste særlig dårlig oppførsel.¹⁰¹ Ordningen med observasjonsskoler ble videreført i lov om folkeskolen av 10. april 1959 og lov om grunnskolen av 13. juni 1969 nr. 24. Ifølge sosialdepartementets rundskriv nr. 27, var f.eks. Årstad skole i Bergen en slik institusjon.

Også *spesialskolene* falt utenfor barnevernlovens område. Ved lov om spesialskoler av 23 november 1951 nr. 2 ble bestemmelsene om skolehjem i vergerådsloven overført til spesialskoleloven, og institusjonene fikk betegnelsen spesialskoler. Loven omfattet skoler for døve, blinde, evneveike, talelidende og skoler for barn og ungdom med tilpasningsvansker.¹⁰² Skolene hørte innunder Kirke- og undervisningsdepartementet og Direktoratet for spesialskolene. Barnevernsnemnda hadde ikke omsorgen for barnet så lenge det var anbrakt i spesialskole, jf barnevernloven § 48 annet ledd. Ifølge sosialdepartementets rundskriv nr. 27, var f.eks. Ulvsnesøy skole i Vaksdal en spesialskole for barn og ungdom med tilpasningsvansker.

Selv om observasjonsskolene og spesialkolene ikke var regulert av barnevernloven, kunne barnevernsnemnda anbringe barn som hadde behov for særlig behandling, opplæring eller pleie i disse institusjonene, jf barnevernloven 24 tredje ledd.

4.7.3 Godkjenning av institusjoner, styrere og planer

Barnevernloven hadde bestemmelser om godkjenningsordninger som bl a hadde som formål å sikre kvaliteten på barneverninstitusjonene.

Krav om godkjenning av barnehjem og styrere var ikke nytt da barnevernloven ble vedtatt i 1953. Pleiebarnloven av 1905 § 2 hadde en bestemmelse om at barnehjem ikke måtte åpnes el-

ler tas i bruk før det var anmeldt til og godkjent av helserådet. Vegerådsloven § 1 fastsatte at barnehjem hvor det ble anbrakt barn av vergerådet, skulle ha sin plan stadfestet av kongen. Etter den midlertidige lov av 22. august 1947 om tillegg til og endringer i pleiebarnloven og barneforsorgsloven, ble ordningen om at barnehjem skulle godkjennes av helserådet opprettholdt. Det ble imidlertid innført en ny regel om at alle styrere av barnehjem skulle godkjennes av departementet eller den som departementet ga fullmakt. Departementet kunne også omgjøre helserådets vedtak når det gjaldt spørsmål om godkjenning av barnehjemmet.¹⁰³

Etter barnevernloven § 40 første ledd, skulle barneverninstitusjoner ha godkjenning av departementet eller den departementet ga fullmakt. Nye institusjoner måtte ikke åpnes før slik godkjenning var gitt. Etter tredje ledd skulle det søkes om ny godkjenning dersom institusjonen flyttet til nye lokaler.

Barnehjemsforskriften avsnitt IX regulerte nærmere hvilke opplysninger en søknad om godkjenning skulle inneholde, og gir således en pekepinn på hva som ble tillagt vekt ved behandlingen av søknaden. Det skulle gis opplysninger om tomten, dens størrelse og beliggenhet, kloakk- og vannforhold, opplysninger om kommunikasjonsforhold, hvor lang vei til skole, lege osv. Følgende bilag skulle vedlegges søknaden: Situasjonsplan med kompassorientering, tegninger av huset med angivelse av kompassretning, rommenes størrelse og anvendelse, plan for barnehjemmet som nevnt i forskriftens avsnitt II, opplysningsskjema for barnehjem i utfylt stand, uttalelse fra helserådet om de hygieniske forhold kan godkjennes, samt forslag til driftsbudsjett. Etter barnevernloven § 40, femte ledd skulle barnevernsnemnda uttale seg om godkjenningsspørsmålet før saken ble avgjort.

Styreren av barneverninstitusjonen skulle etter § 40 fjerde ledd ha særskilt godkjenning av departementet eller den departementet ga fullmakt. Flyttet styreren til en annen institusjon, skulle det søkes om ny godkjenning. Barnehjemsforskriften avsnitt IX fastsatte at det med styrerens søknad om godkjenning skulle følge opplysning om styrerens alder, utdanning, og tidligere praksis, kopi av attester og vitnemål og uttalelse fra barnehjemmets styre om når styreren var tilsatt og om styrerens kvalifikasjoner og forhold. Det skulle også vedlegges erklæring fra helserådets ordfører om at helseattest var fremlagt for ham og at det ikke forelå innvendinger av helsemessig art

100. Før vedtakelsen av barnevernloven ble institusjonene benevnt som tvangsskoler.

101. En tilsvarende hjemmel fantes i lov om folkeskolen på landet av 16. juli 1936 § 14 nr. 3.

102. Ot prp nr. 56 (1952) s. 31.

103. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 55.

mot godkjenningen. Etter barnevernloven § 40 femte ledd skulle barnevernsnemnda også for styrerens vedkommende uttale seg om godkjenningsspørsmålet før saken ble avgjort.

Etter barnevernloven § 40 annet ledd var det et vilkår for godkjenning av en barneverninstitusjon at det forelå en plan for institusjonens virksomhet. Barnevernsforskriften avsnitt II fastsatte at planen skulle inneholde bestemmelser om hjemmets art, formål og hvilke barn som skulle opptas, om hvem som var ansvarlig for driften og om styre og personale. Planen skulle godkjennes av Sosialdepartementet.

Ifølge Sosialdepartementets rundskriv nr. 4, var det i 1954 noen eldre barneverninstitusjoner (og styrere) som ikke hadde formell godkjenning av departementet. Departementet ville ta disse spørsmålet opp med vedkommende barnevernsnemnder, slik at godkjenningsspørsmålet kunne bli avgjort for alle institusjoners vedkommende. Det går videre frem av rundskrivet at mange av de eldre barneverninstitusjonene ikke fylte de krav som måtte stilles til en ny institusjon.¹⁰⁴

«Departementet har derfor arbeidet for å heve standarden ved de eldre institusjoner, og meget er utrettet på dette felt i de senere år i samarbeid med organisasjoner og kommuner. Det mangler likevel ennå atskillig på at alle våre barnevernsinstitusjoner er brakt opp til en tilfredsstillende standard. Arbeidet med dette må derfor fortsette, og departementet vil peke på at det her ligger betydelige oppgaver for barnevernsnemndene.»

Barnevernloven § 40 første ledd innebar således ikke noe forbud mot videre drift av eldre institusjoner uten godkjenning. Bestemmelsen hadde imidlertid den virkning at barnevernsnemnda og andre tilsynsmyndigheter måtte følge opp disse institusjonene slik at de kunne oppgraderes til en standard som tilfredstilte kravene for godkjenning av nye institusjoner. Selv om loven eller rundskrivet ikke direkte sier noe om det, må forutsetningen ha vært at de eldre institusjonene måtte legges ned dersom standarden ikke ble hevet og institusjonen godkjent innen rimelig tid.

4.7.4 Generelle krav til omsorgen for barna

Barnevernloven hadde ikke særlig detaljerte bestemmelser om hvordan omsorgen skulle utøves overfor barna. Spørsmålet var ikke direkte regulert i loven, men det fulgte forutsetningsvis av bestemmelser rettet mot barnevernsnemnda at det

måtte stilles visse krav til barneverninstitusjonenes omsorg for barna. Ved vedtak om anbringelse av barn, skulle barnevernsnemnda således se til at barnet fikk «forsvarlig pleie, oppfostring og opplæring», jf barnevernloven § 22. Ordlyden «forsvarlig» tilsier at omsorgen måtte være i samsvar med faglige og etiske standarder for god omsorg. I bestemmelsen om tilsyn i barnevernloven § 42 het det at barnevernsnemnda skulle se nøye etter at «barna kan trives og føle seg trygge» og at «kroppslig refsing må ikke nyttes». Videre forutsatte § 43 første ledd at barna skulle behandles «forsvarlig».

Barnehjemsforskriften var mer konkret med hensyn til hvilken omsorg barnehjemmene skulle yte. Avsnitt III i forskriften lød slik:

«Barneheimen skal være en erstatning for barnets naturlige heim. Den skal søke å gi barna like gode oppvekstvilkår og utviklingsmuligheter (fysisk og psykisk) som en god privat heim.

Det må sørges for at barna får de opplevelser, inntrykk og erfaringer som er forutsetningen for en normal og allsidig utvikling. Et naturlig samvær med nabolagets barn må fremmes.

Hvert enkelt barn har krav på den forståelse, hjelp og veiledning som de har behov for etter sin alder og sine fysiske og psykiske forutsetninger.

Særlig vekt skal legges på at barn trives og føler seg trygge.»

Særlig setningen om at barnehjemmet skulle «søke å gi barna like gode oppvekstvilkår (fysisk og psykisk) som en god privat heim» stilte store krav til institusjonene. Barnevernkomitéen mente at et barn som vokste opp i et godt privat hjem ville få et langt naturligere og bedre oppvekstmiljø enn det en institusjon kunne gi det.¹⁰⁵ I dette lå det nok en erkjennelse av at et barnehjem aldri kunne bli det samme som et privat hjem. Forskriften krevde da heller ikke at oppvekstvilkårene *skulle* være like gode som i et godt privat hjem, jf formuleringen «søke å...». Kravet må forstås slik at institusjonen aktivt måtte arbeide for at oppvekstvilkårene ble like som i gode private hjem, så langt det var mulig innenfor de rammer en institusjon kunne gi.

Sosialdepartementets rundskriv nr. 5 fremhevet bl a barnets behov for et godt miljø og stabil voksenkontakt.¹⁰⁶

«Utgangspunktet når en anbringer et barn utenfor foreldreheimen må være at barnet i den tid det må være vekke fra sine egne skal leve i et miljø som

104. Sosialdepartementets rundskriv nr. 4 om barnevernet, Barnevernsinstitusjonene, avsnitt I punkt 1.

105. Innstilling fra Barnevernkomitéen I s. 40.

106. Gjengitt i Øksnes og Langholm, *Barna og samfunnet* s. 241.

gir det varme, kjærlighet og forståelse og mulighet for å knytte en varig og stabil kontakt med voksne som barnet kan bli glad i og ha full tillit til. Dette er fundamentale behov hos ethvert barn. Det kan få alvorlige følger for dets seinere utvikling hvis det ikke i barndommen får den nødvendige trykghetsfølelse som den nære tilknytningen til bestemte voksne kan gi det.»

Det siterte er skrevet med tanke på fosterhjem, jf barnevernlovens bestemmelse i § 24 om at barn som var egnet for det, fortrinnsvis skulle anbringes i fosterhjem. Rundskrivet gjaldt fosterbarn og fosterhjem. Men det må også ha vært forutsetningen at fundamentale behov som varme, kjærlighet, forståelse og varig og stabil voksenkontakt også skulle tilfredstilles av barnehjemmene, selv om rammebetingelsene for dette kanskje ikke kunne være like gode i et barnehjem som i et fosterhjem.

Forskriftens formulering om at barnehjemmet måtte sørge for at barna fikk de «opplevelser, inntrykk og erfaringer som er forutsetningen for en normal og allsidig utvikling» må forstås slik at barna skulle få muligheten til livserfaringer på tilsvarende måte som barn i private hjem. Naturlig samvær med nabolagets barn var særskilt nevnt. Institusjonen måtte således legge til rette for at barnehjemmet ikke ble et miljø isolert fra omverdenen, men at barna på en naturlig måte kunne gli inn i barnemiljøet på stedet. En må kunne legge til grunn at barna skulle ha mulighet både til å ta venner og klassekamerater/venninner med seg inn i barnehjemmet og til å være sammen med disse utenfor hjemmet. Deltakelse i sosiale aktiviteter som f.eks. lek og idrett er en sentral del av et barns utvikling.

Forskriften presisering om at hvert enkelt barn hadde krav på den forståelse, hjelp og veiledning som de hadde behov for etter sin alder og fysiske og psykiske forutsetninger, må forstås slik at barna skulle ha muligheten til kontakt med voksne for f.eks. å få hjelp til leksearbeid eller å spørre om f.eks. livssynspørsmål, seksualitet og pubertet.

4.7.5 Adferdsregulering

Når det gjaldt kroppslig refsing av barn, ble rettsstanden endret ved vedtakelsen av barnevernloven i 1953. Tidligere fastsatte lov av 20. juni 1881 om innskrenkning i anvendelsen av legemlig refselse, at «til fremme af Opdragelsens Øiemed er Foreldre og Andre, der staar i Forældrenes sted, berettiget til at anvende maadeholden legemlig Revselse paa Børn, der staar under de-

res Myndighet». Vergerådsloven §§ 4, 37, 42, 43 og 44 hadde spesielle lovbestemmelser som ga hjemmel for å benytte kroppslig refsing på barn. Disse bestemmelsene ble sløyfet i barnevernloven. Lovens § 42 annet ledd siste punktum fastsatte at «kroppslig refsing må ikke nyttes».

Bakgrunnen for endringen var at det særlig i de siste årtier før barnevernloven ble vedtatt, hadde trengt gjennom et nytt syn på denne form for avstraffing av barn, ikke bare blant psykologer og pedagoger, men i stadig større utstrekning blant befolkningen ellers.¹⁰⁷ Etter denne endringen ble f.eks. slag, spark, klyping og lugging ulovlig, og dessuten straffbart etter straffeloven § 228. Barnevernloven ble etter denne endringen i samsvar med skolelovene.

Bestemmelsen i barnevernloven § 42 annet ledd ble kommentert Sosialdepartementets rundskriv nr. 4.¹⁰⁸ Her het det bl a:

«Det må da også antas at det blant barnevernpersonale i dag er en alminnelig forståelse av at kroppslig refsing av barn er noe som ikke må forekomme.»

Forbudet mot kroppslig refsing i barneverninstusjoner var absolutt, mens den nevnte loven av 20. juni 1881 først ble opphevet ved lov av 25. februar 1972 nr. 3.¹⁰⁹

Barnehjemsforskriften avsnitt III fastsatte, i likhet med barnevernloven § 42 annet ledd, at kroppslig refsing ikke måtte benyttes. Videre het det i forskriften at «heller ikke andre former for straff bør nyttes, så som isolering, tilbakeholdning av lømmepenger, forbud mot å delta i fornyelser o.l.». Forskriften utelukket altså ikke slike former for avstraffelse, men formuleringen tilsier at det skulle utvises stor varsomhet med å bruke sosial isolasjon m.v. som straffemetode.

Barnevernkomiteén ga i et brev til Justisdepartementet uttrykk for en sterk skepsis til refselsesmetoder som etter komiteéns oppfatning kunne være minst likeså skadelige som kroppslig refsing.¹¹⁰

107. Barnevernkomiteéns brev av 24. september 1951 til Justisdepartementet, inntatt som vedlegg 15 i Innstilling fra Barnevernkomiteén I s. 140.

108. Sosialdepartementets rundskriv nr. 4 om barnevernet, Barnevernsinstitusjonene, avsnitt I punkt 3.

109. Se nærmere Bratholm og Matningsdal, Straffeloven med kommentarer bind II s. 550–51 om foreldrenes refselsesrett, hvor det legges til grunn at opphevelsen av foreldrenes refselsesrett ikke er til hinder for at de i oppdragelsesøyemed tildeler sine barn «lettere klaps».

110. Barnevernkomiteéns brev av 24. september 1951 til Justisdepartementet, inntatt som vedlegg 15 i Innstilling fra Barnevernkomiteén I s. 140.

«Klager som Sosialdepartementets barneverninspektører har mottatt går ofte ut på at barn i barneheime som straff blir stengt inne, får sengestraff, blir nektet måltider, og liknende åtgjerder som kan være til varig skade for vedkommende barn. Det kan sikkert nevnes atskillig andre og mer graverende metoder som ikke omfattes av uttrykket «legemlig refselse», men som i særlig grad kan være skadelig for barnets psykiske helse og utvikling.»

Barnevernkomiteén foreslo ikke regler om slike metoder i utkastet til barnevernlov, men oppfordret Justisdepartementet til å «ta i betraktning» metoder som nevnt ved en eventuell lovrevisjon med tanke på ytterligere innskrenkning av foreldrenes refsingsrett. Brevet til departementet ga imidlertid uttrykk for en klart negativ holdning til slike metoder, og i den utstrekning man kan si at isolasjon, nekting av måltider m v kan skade barnets psykiske helse og utvikling, må man kunne legge til grunn at også slike straffemetoder var i strid med barnevernlovens formål og de alminnelige krav til omsorgen som fulgte av lovbestemmelsene og forskriften som nevnt ovenfor.

Straffeloven § 223 om frihetsberøvelse er også relevant i denne sammenheng. Bestemmelsen verner den enkeltes rett til fri bevegelse og samvær med andre personer, og forbyr at denne friheten begrenses ved fysiske hindringer som for eksempel fysisk makt, innesperring og fastbinding.¹¹¹ Det er imidlertid bare «ulovlig» frihetsberøvelse som rammes av straffeloven § 223. Det er for eksempel antatt at bruk av frihetsberøvelse («husarrest») som ledd i oppdragelsen i en viss utstrekning aksepteres, men det må være forholdsmessighet mellom mål og midler. Ved vurderingen av lovligheten har det bl a betydning om frihetsberøvelsen er skjedd ved innelåsning, hvor stort område barnet har å bevege seg på, om rommet er mørkt og hvor lenge husarresten varer.¹¹²

Nedsettende omtale av barnet eller barnets foreldre var ikke direkte omtalt i loven, forskriften eller forarbeidene. Det må likevel være på det rene at barna da som nå hadde samme vern som voksne mot ærekrenkelser, jf straffeloven §§ 246 og 247.¹¹³ Barna hadde således et straffettslig vern mot f.eks. å bli omtalt som mindreverdige eller å bli forhånnet eller foraktet på an-

nen måte. Dette gjaldt ikke minst i situasjoner der andre hørte på. Ærekrenkelser i ord eller handling var ikke lovlige, selv om hensikten var å irettesette eller straffe barnet som ledd i oppdragelsen.

Barnevernloven fra 1954 hadde ikke hjemmel for tvang, i motsetning til barneverntjenesteloven fra 1992. Tvangsbruk kunne den gang bare hjemles i nødrett, og til en viss grad i den omsorgsposisjon som barnehjemmene hadde. Dette er imidlertid ulovfestede hjemler med nokså begrenset rekkevidde. En viss maktbruk i akutte situasjoner var det nok anledning til, men barnehjemmene hadde ikke hjemmel for eksempel for tvangsmessig tilbakeholdelse, i motsetning til hva någjeldende barnevernstjenestelov § 4–24 hjemler.

4.7.6 Fysisk miljø

Barnevernloven § 43 første ledd forutsatte at barneverninstitusjonenes lokaler og utstyr m v skulle være «tilfredsstillende», men loven hadde ikke nærmere bestemmelser om hvilke krav som ble stilt til det fysiske miljøet. Barnehjemforskriften inneholdt imidlertid regler om barnehjemmenes størrelse, lokaler, innredning og utstyr. Bestemmelsene var relativt detaljerte, dels med klare påbud om at barnehjemmene *måtte* ha de og de kvaliteter, og dels med mer vage anbefalinger om hva institusjonene *burde* inneholde.

I barnehjemforskriften avsnitt IV het det at små barnehjem måtte foretrekkes. Nye barnehjem kunne ikke påregnes godkjent for større barnetall enn 15 (senere redusert til 12), med mindre særlige hensyn talte for et større antall.¹¹⁴ Dette må en forstå slik at det ikke var noen bestemte krav om størrelsen på barnehjem som var etablerte da loven trådte i kraft. En må imidlertid se bestemmelsen i sammenheng med at barnevernsnemndene hadde pålegg fra departementet om å arbeide for oppgradering av eldre ikke godkjente barnehjem, og eventuell reduksjon av barnetallet, slik at også disse etter hvert kunne godkjennes, jf avsnitt 4.7.3 Godkjenning av institusjoner, styrere og planer, ovenfor.

Videre het det i avsnitt IV bl a at et barnehjem helst burde ha eget hus, men at en leilighet kunne være hensiktsmessig i bymessige strøk. Lokalene måtte være solrike med gode lekemulighe-

111. Bratholm og Matningsdal, Straffeloven med kommentarer bind II s. 521.

112. Bratholm og Matningsdal, Straffeloven med kommentarer bind II s. 525 med videre henvisninger.

113. Bratholm og Matningsdal, Straffeloven med kommentarer bind II s. 631.

114. Begrensningen til 15 barn går frem av forskriften som er trykt som vedlegg i Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 307 flg. I en senere versjon av forskriften som Granskingsutvalget har fått tilgang til, er barnetallet redusert til 12. Det fremgår av den udaterte utskriften at «forskriftene er under omarbeiding».

ter ute. Det måtte være tilstrekkelig med oppholdsrom for barna. Var det barn i alle aldre, måtte det være en dagligstue for de større barna og et lekerom for småbarna hvor det var beregnet minst 3 – 5 kvadratmeter pr barn. Det var også ønskelig med sløyd- og bråkerom. Spisestuen måtte være rommelig, og det måtte finnes et isolasjonsrom for syke barn. Soverommene måtte være på minst 4,5 kvadratmeter gulvflate pr barn. Det burde ikke være mer enn 3 – 4 barn på hvert soverom. Store barn burde ha enerom eller tomannsrom. Soverommene måtte videre ligge slik til at barna ikke ble forstyrret av støy i huset.

Foruten barnerommene, måtte det være tilstrekkelig med personalrom, kontor, kjøkken og forrådsrom, garderobe, toalett og vaskerom.

Innredningen i barnehjemmet måtte være praktisk, enkel, lett å holde ren, og samtidig slik at den fikk et trivelig og hjemlig preg. Utstyr som barna skulle benytte, som møbler, vaskeservanter, WC m v måtte være avpasset til barnas høyde. Det burde være enkelt, solid og lett å holde rent, men også så hyggelig og pent som en ønsket det i et privat hjem.

Hvert barn skulle ha egen seng, eget gardero-beskap og skuffer til sine private eiendeler i lekerommet og i soverommet. Parallelt stilte senger måtte være plassert minst 75 cm fra hverandre. Hjemmet måtte ha tilstrekkelig med leke- og selselsettingsmateriale for de forskjellige alderstrinn.

4.7.7 Legebehandling og helsekontroll

Som nevnt under avsnitt 4.6.4 Nærmere om krav til undersøkelse av barnet, ovenfor, fastsatte barnevernloven § 23 første ledd at barnet alltid skulle undersøkes av lege før anbringelse skjedde. Var det grunn til å anta at barnet led av psykiske mangler, eller skyldtes tiltakene barnets atferd, skulle det «så vidt mulig» også undersøkes av spesialutdannet lege eller annen sakkyndig. Barnevernloven hadde imidlertid ikke regler om hvilke former for legetilsyn og helsekontroll barn skulle ha *etter* at de var anbrakt i barnehjem. Dette var regulert av barnehjemsforskriften. Sosialdepartementet sendte dessuten ut et rundskriv om helserådenes og de offentlige legers oppgaver i barnevernet, hvor det bl a ble orientert om innholdet i barnehjemsforskriften.¹¹⁵

Barnehjemsforskriften avsnitt III fastsatte at syke barn straks måtte skaffes nødvendig legehjelp. Barna hadde altså krav på legehjelp ved akutt sykdom eller skade.

Forskriftens avsnitt VIII hadde nærmere bestemmelser om legekonsult. Ved ethvert barnehjem skulle det være ansatt en *tilsynslege* som skulle foreta helsekontroll av barn og personale i barnehjem i samsvar med de til enhver tid gjeldende forskrifter. Med mindre særlige forhold talte mot det, skulle tilsynslegen også være behandlende lege.

Forskriftens avsnitt VIII inneholdt også nærmere regler om hva legetilsynet skulle gå ut på. For det første måtte intet barn opptas i barnehjem uten forutgående legeundersøkelse og uten at det forelå legeerklæring for at vedkommende ikke led av tuberkulose eller annen smittsom sykdom, og at vaksinasjoner som var påbudt ved lov eller med hjemmel i lov var utført. Legeerklæringen skulle bl a inneholde fylldigst mulige opplysninger om barnets tidligere og aktuelle helse, om foretatte vaksinasjoner m v. Legeundersøkelsen måtte være gjennomført i løpet av siste måned før barnet ble opptatt i barnehjemmet, og barnet skulle dessuten fremstilles for tilsynslegen så snart som mulig etter opptakingen.

Barn som oppholdt seg i barnehjem skulle etter forskriften stå under tilsyn av hjemmets tilsynslege. Helsekontroll og tuberkulosekontroll skulle foregå så ofte som helserådet og/eller tilsynslegen fant nødvendig. Forskriften fastsatte ikke noe generelt minstekrav om hvor ofte barna skulle til kontroll, men i spedbarnshjem skulle barn tilses hver 14. dag inntil 6-månedersalderen og minst 1 gang i måneden i alderen 6–12 måneder.

Syke barn skulle isoleres etter nærmere bestemmelser av helserådet og/eller tilsynslegen.

4.7.8 Personale

Barnevernloven § 40 fjerde ledd fastsatte at det ved det enkelte barnehjem skulle være en styrer godkjent av departementet, men loven hadde ikke bestemmelser om det øvrige personalet ved institusjonen, f.eks. om hvor mange ansatte institusjonen skulle ha i forhold til antall barn, og om hvilke kvalifikasjoner disse skulle ha.

Etter barnehjemsforskriften avsnitt VII skulle styreren av barnehjemmet så sant råd var ha pedagogisk utdanning, f.eks. 2-årig barnevernsskole eller barnevernkurs, foruten god praksis med barn og innsikt i stellet av et hjem. Departementet kunne stille vilkår om at den som ble tilsatt som styrer, gjennomgikk kurs.

Barnehjemsforskriften fastsatte at personalet ved barnehjemmet måtte være så stort at barnas fysiske og psykiske behov kunne tilgodeses på en tilfredsstillende måte. Forskriften sa imidler-

115. Sosialdepartementets rundskriv nr. 14 om barnevernet.

tid ikke noe mer konkret om hvilket forholdstall det skulle være mellom ansatte og barn for å tilfredsstille dette behovet. Også kravene til kvalifikasjoner var nokså løst formulert. De ansatte måtte ha «best mulig» utdanning og praksis for det arbeid de skulle utføre, være personlig egnet for arbeidet med barn og kunne innpasse seg i et internatmiljø.

Ifølge Sosialdepartementets rundskriv nr. 4 hadde personalet ved barneverninstitusjoner en ansvarsfull og krevende oppgave.¹¹⁶ Om personalets kvalifikasjoner het det bl a:

«Resultatet av barnevernsarbeidet beror i høy grad på at personalet har den rette innsikt i og forståelse for arbeidet. Gode personlige egenskaper og interesse er en nødvendighet. Men dette er ikke nok. Oppfostring av barn byr på så mange problemer at psykologisk og pedagogisk innsikt er påkrevd ved siden av innsikt i barnestell og husholdning.»

Kvalifikasjonskravene var således ikke små. Det var likevel en grense for hva som kunne kreves av formelle kvalifikasjoner. Det går frem av det nevnte rundskrivet at man i 1954 ikke hadde noen utdanning som spesielt tok sikte på styrere og assistenter i barnehjem. Den 2-årige barnevernskolen for barnehagelærerinner kunne imidlertid være et godt grunnlag hvor vedkommende ellers var personlig skikket og hadde praktisk erfaring. Barnevernskolen i Bergen var én av fire slike skoler i landet. Det ble også arrangert 1-årige kompletteringskurs for barnehjemstyrere, i et samarbeid mellom departementet og Norges kommunal- og sosialskole.

4.7.9 Journal- og arkivordning

Journal- og arkivordningen ved barnehjemmene var regulert av barnehjemsforskriften avsnitt X punkt 1. For det første skulle det i arkivet være en mappe eller omslag for hvert barn hvor alle papirer og dokumenter vedrørende barnet ble oppbevart. For det andre skulle det føres journal (dagbok) for hvert enkelt barn.

I journalen skulle føres alle opplysninger om barnet som en mente var av betydning, om merkedager, barnets fysiske og psykiske helsetilstand, sykdommer og sykdomsforløp, atferd, fremgang og trivsel i hjemmet, på skolen og i distriktet, kontakt med slektninger og venner, interesser og hobbyer osv.

Det var ikke nødvendig å føre kartotek med kort for hvert enkelt barn, men hvis ikke dette ble gjort, fastsatte forskriften at de viktigste data om barnet og familien ble påført arkivomslaget for hvert barn.

4.8 Tilsyn

4.8.1 Innledning

Etter mandatets punkt 2 bokstav d) er formålet med granskingen bl a å kartlegge faktiske forhold knyttet til at kommunale og statlige tilsynsmyndigheter ikke utførte sine pålagte oppgaver i forhold til institusjonene. I det følgende vil det derfor bli gjort nærmere rede for hvilke tilsynsplikter som påhvilde de kommunale og statlige myndigheter.

Tilsynsansvaret var fordelt på tre nivåer; departementet, fylkesmennene og barnevernsnemndene. Departementet hadde tilsyn med det offentlige barnevern i hele landet, mens fylkesmennene hadde tilsyn med barnevernsvirksomheten i hvert enkelt fylke, jf barnevernloven kap. II om overtilsynet. Dette tilsynet omfattet bl a barnevernsnemndenes virksomhet og barneverninstitusjonene. Etter barnevernloven § 42 hadde barnevernsnemndene tilsynsansvar overfor barneverninstitusjonene. Det fulgte forutsetningsvis av § 42 første ledd annet punktum at tilsynsplikten gjaldt både offentlige og private institusjoner. Som nevnt i avsnitt 4.7.2 Hva som ble regnet som barneverninstitusjoner, ovenfor, skilte ikke loven mellom private og offentlige institusjoner.

Barnevernloven kap. VI inneholdt bestemmelser om tilsynet med fosterbarn, bl a om oppnevning av tilsynsfører og om hvilke oppgaver denne hadde. Dette kapittelet i loven gjaldt direkte kun fosterbarn, og ikke barn som var plassert i barnehjem. Som vi skal komme tilbake til, gjaldt reglene om tilsyn med fosterbarn imidlertid tilsvarende for barn i barnehjem.

4.8.2 Departementet

Før barnevernloven av 17 juli 1953 hadde Sosialdepartementet tilsyn med barneverninstitusjonene etter den midlertidige loven av 22 august 1947 om tillegg til og endring i pleiebarnloven og barneforsorgsloven. Departementet skulle se til at bestemmelsene i pleiebarnloven og barneforsorgsloven ble fulgt. I Barnevernkomitéens innstilling er det opplyst at det i 1951 var ansatt tre barnevernsinspektører i Sosialdepartementet, tilknyttet departementets barnevernkontor.¹¹⁷ I

116. Sosialdepartementets rundskriv nr. 4 om barnevernet, Barnevernsinstitusjonene, avsnitt I punkt 2.

1958 ble antallet inspektører redusert til en, i forbindelse med at ansvaret for noen typer institusjoner ble overført til andre departementer.¹¹⁸

Tilsynsordningen i den midlertidige loven ble i det vesentlige videreført i barnevernloven.¹¹⁹ Etter barnevernloven § 13 skulle departementet føre tilsyn med at det offentlige barnevern ble gjennomført i samsvar med gjeldende lov og forskrifter. Barnevernsnemndene og barneverninstitusjonene pliktet å gi departementet de opplysninger og meldinger som ble bestemt. Den som departementet ga fullmakt, hadde adgang til enhver barneverninstitusjon som sto under tilsyn etter loven. Tilsynsmyndigheten var lagt til Sosialdepartementet, jf barnehjemsforskriften avsnitt XII punkt 4.

Forarbeidene til loven synes å forutsette at departementets tilsyn bl a skulle bestå i å gi råd og veiledning overfor barnevernsnemndene, men også å føre direkte tilsyn med barneverninstitusjonene i den utstrekning departementets inspektører hadde anledning til det.¹²⁰ I en utredning fra 1969 er det opplyst at barnevernsinspektøren besøkte institusjonene i den utstrekning det var mulig. Dette året var det 150 spedbarn-, barne- og ungdomshjem i landet.¹²¹ Med de få barnevernsinspektørene departementet hadde (først 3, og senere 1 som nevnt), sier det seg selv at hovedansvaret for det direkte tilsynet måtte ligge hos fylkesmennene og særlig barnevernsnemndene. Departementets hadde først og fremst et overordnet ansvar for å sørge for at barnevernet og institusjonene fungerte i samsvar med lov og forskrifter, og et sentralt virkemiddel i så måte var de rundskrivene som ble sendt ut.

Ifølge Gerd Hagen satset Sosialdepartementet mye på opplysning og opplæring. Foruten rundskrivene, utarbeidet departementet småskrifter. I løpet av de første to årene ble det arrangert møter i samtlige fylker for folkevalgte og ansatte, der barnevernloven ble introdusert.¹²²

117. Barnevernkomitéens innstilling I s. 30 og 55.

118. Familie- og forbrukerdepartementet fikk ansvaret for daginstitusjonene og barnekoloniene, og Kirke- og undervisningsdepartementet fikk ansvaret for skolene for utdanning av småbarnspedagoger. De to departementene fikk da overført hver sin inspektør fra Sosialdepartementet, jf Innstilling fra utvalget til å utrede spørsmål om ny sentral administrasjonsordning for barnevernet, avgitt 29. mai 1969, s. 40.

119. Barnevernkomitéens innstilling I s. 80

120. Barnevernkomitéens innstilling I s. 55; Ot prp nr. 56 (1952) s. 39.

121. Innstilling fra utvalget til å utrede spørsmål om ny sentral administrasjonsordning for barnevernet, avgitt 29. mai 1969, s. 41.

122. Gerd Hagen, Barnevernets historie s. 145.

4.8.3 Fylkesmannen

Barnevernloven § 15 fastsatte at fylkesmannen skulle føre tilsyn med barnevernsvirksomheten i fylket, etter nærmere regler som skulle gis av departementet. I hvert fylke skulle det være en tjenestemann som hadde til oppgave å ta seg av barnevernsspørsmål. Tjenestemannen skulle godkjennes av departementet som også fastsatte instruks for stillingen.

Fylkesmannen hadde ikke noe tilsynsansvar for barnevernet før barnevernloven av 17. juli 1953. Den nye bestemmelsen var bl a motivert av at departementets inspektører bare kunne rekke å inspisere de enkelte institusjoner med forholdsvis lange mellomrom. Det ville derfor være av stor betydning om fylkesmennene kunne kobles inn i dette arbeidet.¹²³

Fylkesmannens tilsynsansvar var nærmere regulert i forskriften «Bestemmelser om tilsyn med barnevernsarbeidet i fylkene og instruks for barnevernsekretæren», fastsatt av Sosialdepartementet 12 mars 1957 (tilsynsforskriften).¹²⁴

Etter tilsynsforskriften § 9 skulle det ansettes en særskilt *barnevernsekretær* som skulle utføre det daglige arbeidet med barnevernsakene og til å bistå fylkesmannen i hans overtilsyn. Ifølge forarbeidene til barnevernloven skulle en ta sikte på å få tilsatt spesialister i disse stillingene, personer med både grundig teoretisk spesialutdanning og praktisk erfaring.¹²⁵

Fylkesmannen hadde et overordnet ansvar for at barnevernsarbeidet i fylkets kommuner ble utført i samsvar med bestemmelsene i barnevernloven og forskrifter gitt av Sosialdepartementet, jf forskriftens § 1. Hans funksjon var ellers bl a å medvirke til å sette i verk tiltak som kunne styrke barnevernet i fylket (§ 2), og å bistå med opplysninger, råd og veiledning (§ 3). Fylkesmannen hadde også et mer konkret tilsynsansvar i forhold til barnas situasjon, jf forskriftens § 4 som lød slik:

«Fylkesmannen fører overtilsyn med at barnevernsnemndene gir de barn som kommer inn under loven den hjelp de har behov for, herunder at barn i fosterhjem og barnhjem får forsvarlig omsorg og behandling, og at tilsynsfører oppfyller sin tilsynsplikt og at barn får nødvendig ettervern.»

Forskriftens § 7 nevnte særskilt at det skulle føres tilsyn med at nemndas bøker, kartotek og ar-

123. Barnevernkomitéens innstilling I s. 30.

124. Gjengitt i Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 304–06.

125. Ot prp nr. 56 (1952) s. 37.

kiv m v var i samsvar med forskriftene, jf avsnitt ovenfor.

Fylkesmannens overtilsyn omfattet også barneverninstitusjonene. Etter forskriftens § 6 skulle det føres tilsyn med at alle barneverninstitusjoner i fylket var innrettet og drevet i samsvar med lov og forskrifter og at hver enkelt institusjon og styrer var godkjent på lovbestemt måte, jf avsnitt 4.7 Krav til barneverninstitusjonene, ovenfor. Fylkesmannen skulle gi råd og veiledning om institusjonens drift og eventuelt komme med forslag til forbedringer.

For å føre den nødvendige tilsynsvirksomhet, het det i forskriftens § 7 at fylkesmannen burde foreta besøk hos barnevernsnemndene og barneverninstitusjonene så ofte som han anså det påkrevd. Det var således ikke formulert noe bestemt krav om hvor ofte fylkesmannen skulle gjennomføre slike besøk, men om tilsynet som var pålagt f.eks. etter §§ 4 og 6 skulle gjennomføres på en tilfredsstillende måte, må en kunne legge til grunn at dette måtte gjennomføres med jevne mellomrom. Som nevnt innledningsvis, forutsatte Barnevernkomitéen at fylkesmennene skulle utfylle departementets inspeksjonsvirksomhet. Det primære ansvaret for tilsynet med barneverninstitusjonene lå imidlertid hos barnevernsnemndene. Fylkesmennene skulle se til at barnevernsnemndene og tilsynsførerne oppfylte sine tilsynsplikter.

4.8.4 Barnevernsnemnda

Etter den midlertidige lov av 22 august 1947 om tillegg til og endring i pleiebarnloven og barneforsorgsloven, hadde *helserrådet* ansvaret for tilsynet på lokalt nivå. Ved barnevernloven ble tilsynsansvaret lagt til barnevernsnemnda, men ellers var barnevernlovens tilsynsbestemmelser i hovedtrekk i samsvar med den loven som ble avløst.¹²⁶ Endringen av tilsynsinstans innebar imidlertid også et bredere anlagt tilsyn. Mens helserrådets tilsyn i det vesentlige hadde vært av hygienisk art, skulle barnevernsnemnda ha som oppgave å overvåke og føre tilsyn med alle sider av institusjonenes virksomhet.¹²⁷ Helserrådet skulle fortsatt ha tilsynet med de hygieniske forhold ved institusjonene, se avsnitt 4.8.6, nedenfor.

Etter barnevernloven § 42 første ledd, sto barneverninstitusjonene under tilsyn av barnevernsnemnda i den kommunen institusjonen lå. Kommunal institusjon sto likevel alltid under til-

syn av nemnda i den kommunen som eide eller drev institusjonen.

Barnevernloven § 42 annet ledd fastsatte hva tilsynet skulle gå ut på:

«Nemnda skal se nøye etter at virksomheten ved institusjonen blir drevet i samsvar med gjeldende lov og forskrifter og slik at barn kan trives og føle seg trygge.»

Etter § 42 tredje ledd hadde barnevernsnemnda, eller den nemnda ga fullmakt, adgang til institusjonen og kunne kreve at styreren og styret eller tilsynskomiteén ga de opplysninger som var nødvendige for tilsynet.

Sosialdepartementets rundskriv nr. 4 inneholdt følgende sitat fra Barnevernkomitéens innstilling, for å vise hva som lå i kravet om at tilsynet skulle omfatte alle sider ved institusjonens virksomhet:¹²⁸

«Barnevernsnemnda vil ha som oppgave å overvåke og føre tilsyn med alle sider av institusjonens virke, som behandlingen av barna, lokaler, utstyr, arbeidsordning, personale og i det hele tatt at institusjonen blir drevet forsvarlig og i samsvar med gjeldende forskrifter.»

Med andre ord skulle barnevernsnemnda føre tilsyn med at de krav til barneverninstitusjonene som er behandlet i avsnitt 4.7 ovenfor, ble oppfylte. Nemnda hadde således et omfattende tilsynsansvar.

Etter barnehjemsforskriften avsnitt XI skulle barnehjemmet tilses så ofte nemnda fant det nødvendig og minst 6 ganger årlig. De tilsynsførende skulle se til at hjemmet ble drevet forsvarlig og i samsvar med gjeldende lov og forskrifter, og skulle særskilt påse at hvert enkelt barn fikk den omsorg det hadde behov for. De tilsynsførende skulle holde barnevernsnemnda underrettet om forholdene ved hjemmet og om det enkelte barn.¹²⁹

Sosialdepartementets rundskriv nr. 4 ga nærmere anvisning om hvordan barnevernsnemnda skulle gjennomføre tilsynet:¹³⁰

«Når tilsynet er lagt på nemnda, er det nødvendig at medlemmene har godt kjennskap til den enkelte barnevernsinstitusjon i kommunen, til persona-

126. Barnevernkomitéens innstilling I s. 55.

127. Ot prp nr. 56 (1952) s. 26.

128. Sosialdepartementets rundskriv nr. 4 om bevernet, Barnevernsinstitusjonene, avsnitt I punkt 3. Se også Barnevernkomitéens innstilling I s. 55; Ot prp nr. 56 (1952) s. 26.

129. Gjengitt i Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 316–17.

130. Gjengitt i Øksnes og Langholm, Barna og samfunnet s. 266.

let og forholdene ved institusjonen i det hele. Samtlige medlemmer bør derfor ha besøkt alle institusjoner, slik at de kjenner disse. For det kontinuerlige tilsyn bør nemnda derimot utpeke en eller et par av sine medlemmer, eventuelt andre personer som er skikket og villige til å ta på seg vervet, som tilsynsførere for den enkelte institusjon. Denne eller disse må avlegge relativt hyppige besøk (minst 6 ganger årlig). De vil bli bindede mellom nemnda og institusjonen og holde nemnda underrettet om forholdene til enhver tid.

Departementet vil understreke at de tilsynsførende må søke å oppnå god kontakt og et tillitsfullt forhold både til personalet og barna. De vil da også kunne bli en god støtte for institusjonen.

Særskilt vil departementet be nemndene se til at *barna* blir viet stor oppmerksomhet av de tilsynsførende.»

For det tilfelle at det skulle oppstå alvorlige misforhold ved en institusjon, noe som ifølge Barnevernkomiteén flere ganger hadde forekommet, fastsatte barnevernloven § 43 hvordan barnevernsnemnda skulle forholde seg.¹³¹ Første og annet ledd i bestemmelsen lød slik:

«Finner barnevernsnemnda at barn ved en institusjon ikke blir behandlet forsvarlig eller at forholdene ved institusjonen, når det gjelder lokaler, utstyr, personale m.v. ikke er tilfredsstillende, skal den ved å vende seg til styreren, styret eller tilsynskomiteén søke utvirket at forholdene blir rettet. Fører ikke dette fram, plikter nemnda å melde fra til departementet.

Er misforholdene av så alvorlig art, at nemnda finner det uforsvarlig at barna blir i institusjonen, kan nemnda beslutte at institusjonen skal stenges inntil departementets avgjerd foreligger. I så fall skal nemnda sørge for at barna inntil videre blir tatt hånd om på forsvarlig måte.»

Bestemmelsen innebar en plikt for barnevernsnemnda å se til at utilfredsstillende forhold ble rettet på.¹³² Nemnda hadde også hjemmel i barnevernloven § 44 til å bestemme at barnet skulle flyttes bl a av hensyn til barnets «velferd». Ifølge Sosialdepartementets rundskriv nr. 4 kunne flytting være aktuelt hvis barnet trivdes dårlig i institusjonen.¹³³

4.8.5 Nærmere om tilsynsføreren

Som nevnt tidligere, gjaldt barnevernloven kap. VI direkte kun for tilsynet med barn i fosterhjem

og ikke for barn i barnehjem. Dette kapittelet inneholdt bl a regler om oppnevning av tilsynsfører og om dennes oppgaver. Om man tok lovteksten på ordet, skulle man kanskje tro at det ikke var noe krav om tilsyn med det enkelte barn i barneverninstitusjonene. Knut Sveri antar imidlertid at det beror på en ren forglemmelse fra lovgivers side at dette tilsynskapitlet hele tiden bruker uttrykkene «fosterbarn» og «fosterhjem». Det er ingen grunn til at barn som nemnda overtok omsorgen for uten å plassere dem i fosterhjem skulle være uten tilsyn.¹³⁴

Tilsynet med institusjonene etter reglene som er beskrevet i avsnitt 4.8.4 ovenfor, omfattet klart nok også det enkelte barn, men lovens regler om tilsynsførers oppgaver presiserte ytterligere hvordan det enkelte barn skulle følges opp av tilsynsføreren.

Lovens manglende regulering av tilsynet med det enkelte barn i barnehjem ble rettet opp dels i barnehjemsforskriften og dels i rundskriv. Det fremgikk klart av barnehjemsforskriften og rundskriv nr. 4 at tilsynet med institusjonene også skulle omfatte det enkelte barn, jf avsnitt 4.8.4 ovenfor. Sosialdepartementet fastsatte dessuten i rundskriv nr. 3 at den ordningen med tilsynsfører som gjaldt for fosterbarn, også skulle gjelde for barn anbrakt i barnehjem og andre institusjoner (unntatt spesialskoler og verneskoler). Dette gjaldt enten barnet var anbrakt der av barnevernsnemnda eller av private.¹³⁵

«Særskilt må nemndene se til at *barna* blir viet stor oppmerksomhet av de tilsynsførende. Spesielt når det gjelder barneheimene er det påkrevd at de tilsynsførende følger godt med i de enkelte barns forhold. Departementet har derfor bestemt at *nemndas tilsynsførende skal føre spesielt tilsyn med hvert enkelt barn* som er i barneheim på samme måte som når det gjelder fosterbarn. Dette gjelder både barn som er anbrakt av barnevernsnemnda og av private. Nemnda skal ha fortegnelse over alle barn i barneheim, og de tilsynsførende skal følge med i barnets forhold og gi rapport til barnevernsnemnda.»

Etter dette må en legge til grunn at lovens kap. VI gjaldt også for tilsynet med barn i barnehjem, så langt de passet. Bestemmelsene var omhandlet i Sosialdepartementets rundskriv nr. 5, som bl a redegjorde nærmere for ansvaret for tilsynet, oppnevning av tilsynsfører, hva barnet hadde krav på, samt tilsynsførers rettigheter og plikter.¹³⁶

131. Barnevernkomiteéns innstilling I s. 55–56.

132. Barnevernkomiteéns innstilling I s. 85.

133. Sosialdepartementets rundskriv nr. 4 om barnevernet, Barnevernsinstitusjonene, avsnitt I pkt 3.

134. Knut Sveri, Barnevernloven s. 206.

135. Gjengitt i Øksnes og Langholm, *Barna og samfunnet* s. 266.

Ansvar for tilsynet med det enkelte barn lå hos barnevernsnemnda, jf barnevernloven § 33 første ledd. Tilsynsføreren skulle stå for den praktiske gjennomføringen av tilsynet og rapportere til nemnda. Rundskriv nr. 3 fastsatte, slik det fremgår av sitatet ovenfor, at den som førte tilsyn med institusjonen som sådan, også skulle føre tilsyn med det enkelte barn. Rundskrivet må også forstås slik at det skulle rapporteres om hvert enkelt barn, og ikke bare om institusjonen og barna generelt.

Etter § 35 første ledd skulle tilsynsføreren påse at barnet fikk tilfredsstillende pleie, oppfostring og opplæring og at det fikk legetilsyn og behandling i sykdomstilfeller. Tilsynsføreren skulle med oppmerksomhet følge barnets utvikling og oppførsel. Når det ble ansett påkrevd, skulle tilsynsføreren gi oppfostringen råd og veiledning i forbindelse med oppfostringen. Sosialdepartementets rundskriv nr. 5 presiserte begrepet «tilfredsstillende oppfostring» bl a slik:¹³⁷

«Med «tilfredsstillende oppfostring» menes også at fosterheimen skal gi barnet den trygghet og varme som gjør at barnet kan trives der og som er betingelsen for en sunn og harmonisk utvikling.»

Tilsynsførerens oppgave var med andre ord å påse at barnet fysisk og psykisk fikk en mest mulig tilfredsstillende utvikling, og tilsynet måtte rette seg både mot barnets miljø og dets fysiske og psykiske vekst.¹³⁸ Det var således en sentral oppgave for tilsynsføreren å se til at barneverninstitusjonens omsorg for og behandling av det enkelte barn tilfredsstilte de krav som er redegjort for i avsnittene 4.7.4 til 4.7.7 ovenfor.

Tilsynsførerens inspeksjonsrett fulgte av § 35 fjerde ledd. Besøk kunne gjennomføres så ofte som det var påkrevd i det enkelte tilfelle. Sosialdepartementets rundskriv nr. 5 nevnte at det var av stor betydning at tilsynsføreren «stadig» hadde kontakt med barnet. Tilsynet skulle alltid skje «*senest 1 måned* etter at barnet er anbrakt der og deretter med regelmessige mellomrom – helst ikke mindre enn *6 ganger i året*».¹³⁹

Oppfostringen hadde etter barnevernloven § 35 fjerde ledd plikt til å gi tilsynsføreren de opplysninger som var nødvendig for tilsynet. Når det gjaldt barn i barnehjem, må en således kunne legge til grunn at tilsynsføreren f.eks. kunne kre-

ve innsyn i det enkelte barns journal. Som nevnt i avsnitt 4.7.9 Journal- og arkivordning, ovenfor, skulle barnehjemmene føre journal for hvert enkelt barn med bl a opplysninger om merkedager, barnets fysiske og psykiske helsetilstand, sykdommer og sykdomsforløp, atferd, fremgang og trivsel i hjemmet, på skolen og i distriktet, kontakt med slektninger og venner, interesser og hobbyer osv.

Barnevernloven § 35 sjette ledd, som direkte gjaldt tilsyn med fosterbarn, men tilsvarende også for tilsyn med barn i barnehjem, fastsatte følgende om rapportering:

«En gang om året og ellers så ofte som tilsynsføreren finner grunn til det, eller nemnda krever det, skal tilsynsføreren gi nemnda melding om tilsynet.»

Når loven taler om «melding om tilsynet», rundskrivet om å «gi rapport til barnevernsnemnda», må dette forstås som et krav om *skriftlig* rapportering. Tilsynsføreren skulle holde nemnda orientert om en rekke forhold til en hver tid, knyttet både til forholdene ved institusjonen generelt og til det enkelte barn, jf særlig formuleringen sitert ovenfor om at det skulle rapporteres om «barnets forhold». Jevnlige rapportering om det enkelte barns forhold og utvikling ville være formålsløs om rapporteringen skjedde muntlig, sett på bakgrunn av at den enkelte barnevernsnemnd kunne ha tilsynsansvaret for et stort antall barn plassert i forskjellige barnehjem (og fosterhjem).

Om tilsynsføreren rapporterte om utilfredsstillende forhold, skulle barnevernsnemnda uten opphold foreta undersøkelser og iverksette nødvendige tiltak, jf barnevernloven § 36 annet ledd.

4.8.6 Helserådet

Tilsynet med de hygieniske forhold lå ikke til barnevernsnemnda, men helserrådet, jf barnevernloven § 47 som fastsatte at barnevernlovens Kap VII ikke gjorde noen innskrenkning i det tilsyn som var pålagt helserrådet etter andre bestemmelser. Etter sunnhetsloven av 16. mai 1860 hadde helserrådet bl a plikt til å føre tilsyn med de hygieniske forhold i barneverninstitusjoner.

Etter barnehjemsforskriften avsnitt XII punkt 2 skulle tilsynet utføres av den offentlige lege eller den han bemyndiget. Han hadde adgang til å foreta inspeksjon så ofte som han fant det påkrevd, men minst 2 ganger årlig. Helserrådets ordfører eller den han bemyndiget kunne kreve seg forelagt de opplysninger om barnas og per-

136. Sosialdepartementets rundskriv nr. 5 om barnevernet, Om fosterbarn og fosterheime, avsnitt VIII.

137. Sosialdepartementets rundskriv nr. 5 om barnevernet, Om fosterbarn og fosterheime, avsnitt VIII punkt 3.

138. Knut Sveri, Barnevernloven s. 206.

139. Sosialdepartementets rundskriv nr. 5 om barnevernet, Om fosterbarn og fosterheime, avsnitt VIII punkt 4.

sonalets helse og øvrige forhold som forelå i barnehjemmets arkiv.

4.8.7 Bergen

barnevernsnemnds regler om tilsyn

I møte 19.02.57 behandlet Bergen barnevernsnemnd en sak om den administrative gjennomføringen av tilsynet. I innstillingen ble det vist til rundskrivens regler om tilsyn, og utvalgsmedlemmene ble oppfordret om å sette seg inn i disse.

I møtet godkjente nemnda et forslag om den administrative gjennomføringen av tilsynet, samt regler for tilsynsførere. Disse reglene må ses på som utfyllende i forhold til det som var fastsatt i lov, forskrift og rundskriv, slik som beskrevet ovenfor.

Om uttakingen av tilsynsførere vedtok nemnda følgende:

«Uttakingen av tilsynsførere må skje i nær kontakt med barna selv, med institusjonens ledelse, de respektive fosterhjem og eventuelle barnehjem. Ved uttakingen må det ikke herske tvil om at tilsynsføreren passer nettopp for det barn tilsynsføreren skal være kontaktperson for.»

Som nevnt ovenfor, var det etter departementets bestemmelser ikke et krav om individuelle tilsynsførere for hvert enkelt barn i institusjon. Det var tilstrekkelig å oppnevne en tilsynsfører for institusjonen. Bergen barnevernsnemnds regler gikk noe lengre enn dette, ved en bestemmelse om at personlig tilsynsfører burde oppnevnes for barn som manglet voksenkontakt:

«Når det gjelder barn i institusjoner, bør tilsynsfører bare oppnevnes for dem som trenger det. Det vil bli vanskelig med like mange tilsynsførere som barn i barnehjem, men hvor barna mangler voksenkontakt bør personlig tilsyn gjennomføres, for de øvrige barn har man ellers den faste tilsynsfører for hvert hjem. Hjemmets ledelse kjenner som oftest svært godt til hvem som trenger personlig tilsyn. Det bør derfor bli den faste tilsynsføreren som sammen med hjemmets ledelse tar opptakten til de nødvendige tilsyn. Etter loven er nemnda ansvarlig for at dette blir gjort og at hvert barn har et tilsyn.»

Reglene sier også noe om hvordan tilsynet skulle utøves:

«Tilsynet er ingen overvåkingstjeneste, det er i første rekke en kontakt som skal passe at barna får den nødvendige hjelp og støtte. Tilsynsføreren bør derfor sørge for en naturlig kontaktpå måte og bare slik at barna ikke føler det som noe påtvunget. Tilsynsføreren bør også ha så god kontakt at

han/hun til stadighet vet hvordan det går med barna.»

Som nevnt ovenfor, fastsatte barnevernloven § 35 sjette ledd, at tilsynsføreren skulle gi nemnda melding om tilsynet en gang om året og ellers så ofte som tilsynsføreren fant grunn til det, eller nemnda krevde det. Bergen barnevernsnemnd fastsatte krav til hyppigere rapportering enn det som var lovens utgangspunkt:

«Vedkommende skal hvert kvartal gi rapport til nemnda om barnets forhold. Det er spesielle rapport skjema som er utarbeidet av departementet til dette bruk.»

Nemnda så også tilsynet og ettervernet i sammenheng:

«Når det gjelder ettervern så vil jo det bli en del av selve tilsynsarbeidet og nemnda bør passe på at hver som utskrives fra institusjoner, eventuelle fosterhjem, har sin tilsynsfører, eller nødvendige kontakt. Etter loven skal barnevernsnemnda i kontakt med institusjonen sørge for at tilsynsfører blir oppnevnt.»

4.9 Ettervern

Ettervern faller isolert sett utenfor Granskingsutvalgets mandat. Det er imidlertid en sammenheng mellom tilsyn og ettervern, ved at ettervernet skulle være en fortsettelse av den kontakten som var etablert mellom tilsynsføreren og det enkelte barn. Tilsynsførerenes kjennskap til det enkelte barn ville være vesentlig for vurderingen om barnet hadde behov for ettervern. Eventuelt mangelfullt ettervern kan således være et symptom på manglende tilsyn.

Spørsmålet om ettervern oppsto når barnevernsnemndas omsorg for barnet opphørte etter vedtak av nemnda eller fordi barnet hadde nådd aldersgrensen på 21 år, jf barnevernloven § 48 første og tredje ledd. Med ettervern mente man alle de tiltak som ble satt i verk for å sikre den utskrevne mot at han eller hun kom opp i vansker, og som satte vedkommende i stand til å leve under betryggende forhold med muligheter for videre utvikling.¹⁴⁰

Vergerådsloven hadde få bestemmelser om ettervern. Ved utskriving av elever fra skolehjem var det regler om at styreren burde føre tilsyn med prøveutskrevne elever og at han burde hjelpe endelig utskrevne elever med bl a å skaffe

140. Barnevernkomitéens innstilling I s. 72.

«hensiktsmessig beskjeftigelse». Når det gjaldt barn som hadde vært anbrakt i fosterhjem eller barnehjem, hadde loven ingen regler om ettervern.¹⁴¹

Barnevernkomitéen så det som klart at det var et sterkt behov for utbygging av ettervernet. Behovet var størst for de barn som hadde vist dårlig atferd, men også barn som ikke hadde vist antisosial atferd ville i mange tilfeller kunne trenge støtte og veiledning etter at de hadde forlatt barnehjemmet eller fosterhjemmet. Etter komitéens oppfatning hadde barn fått alt de trengte i barne- eller fosterhjemmet, og ville i mange tilfeller ikke ha de samme praktiske erfaringer og forståelse for dagliglivets mange problemer og vansker som et barn som hadde vokst opp i et vanlig hjem hos sine foreldre.¹⁴²

Hovedregelen om ettervern i barnevernloven § 50 lød slik:

«Når omsorgen opphører ved vedtak av nemnda eller ved at barnet fyller 21 år, skal nemnda når det er påkrevd være behjelpelig med å skaffe vedkommende passende sysselsetting. Dersom barnet ikke selv har midler og det har behov for det, skal nemnda dessuten sørge for nødvendige klær og eventuelt et passende beløp til reisepenger. Før nemnda opphever omsorgen skal den forvise seg om at den utskrevne ved foreldres eller andres hjelp eller på egen hånd vil få tilfredsstillende underhold og utviklingsmuligheter.»

Barnevernloven § 51 første ledd hadde en egen bestemmelse om ettervern av barn som hadde vært i spesialskole, observasjonsskole eller institusjon for særomsorg. Dette var typisk barn som hadde vist dårlig atferd, og hvor det var særlig behov for ettervern bl a for å hindre tilbakefall til et dårlig miljø og antisosial atferd. Barnevernsnemnda skulle etter denne bestemmelsen sørge for «betryggende ettervern». Tilsynsvergen skulle «som regel» oppnevnes for disse barna. Tilsynsvergen hadde ikke noe med verge i vergemålslovens forstand å gjøre. Vedkommende kunne ikke bestemme over barnet.¹⁴³ Tilsynsvergen kan snarere sammenlignes med den tilsynsføringen som barnet skulle ha så lenge nemndas omsorg varte, jf avsnitt 4.8.5 Nærmere om tilsynsføringen, ovenfor.

Sosialdepartementets rundskriv om ettervern understreket at planleggingen av ettervernet som regel måtte ta til allerede samtidig med at barnet ble anbrakt i institusjon, og forutsetnin-

gen var at tilsynsvergen skulle oppnevnes samtidig med at barnevernsnemnda traff vedtak om anbringelse i spesialskole eller annen institusjon for særomsorg.¹⁴⁴

Etter § 51 første ledd siste punktum burde tilsynsvergen være bosatt i nærheten av det sted hvor den utskrevne hadde tatt opphold, og han skulle føre tilsyn med den utskrevnes forhold og om nødvendig bistå med råd og veiledning. Barnevernkomitéen uttalte følgende om tilsynsvergens oppgaver:¹⁴⁵

«Tilsynsverjen vil ha som oppgave å holde kontakten ved like med den utskrevne. Det vil kunne være av stor betydning om kontakten kunne slutes allerede før utskrivningen slik at tilsynsverjen hadde best mulig kjennskap til den utskrevne og hans problemer og forhold på forhånd. Tilsynsverjen bør ha plikt til å besøke den utskrevne minst 1 gang hver måned, videre å innhente opplysninger om hvordan det går ham på skolen eller på arbeidsstedet, hvis dette kan skje uten å skade den unge, og ellers bistå ham med råd og vegledning når det gjelder personlige forhold, boligforhold, arbeid m.v. Tilsynsverjen bør ha plikt til å rapportere til barnevernsnemnda som kan gi ham de instruksjoner som er nødvendige.»

Sosialdepartementet rundskriv om ettervern inneholdt en ganske utførlig redegjørelse for hvilke oppgaver barnevernsnemnda og tilsynsvergen hadde, både mens barnet var plassert i institusjon og i forbindelse med ettervernet.¹⁴⁶

Mens tilsynsvergeordningen var tilnærmet obligatorisk for barn som hadde vært anbrakt i spesialskole m v, var plikten til å oppnevne tilsynsverge for barn som hadde vært i fosterhjem, barnehjem, ungdoms- og læringehjem o l mer skjønnspreget. Etter barnevernloven § 51 annet ledd skulle tilsynsverge oppnevnes ved utskrivningen når barnevernsnemnda etter samråd med oppfostreren eller styreren for vedkommende hjem fant det «påkrevd». Dersom oppnevning av tilsynsverge var unødvendig av hensyn til barnets videre utvikling, kunne man altså unnlate slik oppnevning.¹⁴⁷

I forbindelse med ettervernet kunne barnevernsnemnda også yte økonomisk stønad i penger, naturalier eller tjenester av midler som kommunestyret hadde bevilget, jf barnevernloven § 51 tredje ledd annet punktum. Departementet

141. Barnevernkomitéens innstilling I s. 85.

142. Barnevernkomitéens innstilling I s. 70–71.

143. Knut Sveri, Barnevernloven s. 213.

144. Sosialdepartementets rundskriv nr. 29 om barnevernet, Ettervern, avsnitt III.

145. Barnevernkomitéens innstilling I s. 72.

146. Sosialdepartementets rundskriv nr. 29 om barnevernet, Ettervern.

147. Knut Sveri, Barnevernloven s. 212.

mente at det kun i unntakstilfeller ville bli påkrevd å yte økonomisk stønad i alderen 21 – 23 år. Men om slik stønad skulle bli påkrevd, ville det etter departementets oppfatning være bedre om stønad ble gitt av barnevernsnemnda i stedet for av forsorgsvesenet, fordi nemnda i tilfelle kunne se stønaden i sammenheng med de øvrige ettervernstiltak.¹⁴⁸

Barnevernsnemnda kunne bestemme at et individ skulle stå under ettervern til det fylte 23 år, jf barnevernloven § 51 tredje ledd.

4.10 Krav til rettsikkerhet i barnevern-institusjoner i et videre perspektiv

Barnevernloven med forskrifter og rundskriv regulerte tjenesteytingen til barn som blir plassert i barneverninstitusjoner. Barnas rettssikkerhet ble dessuten ivaretatt av mer allmenne lovregler og ulovfestede prinsipp. Rettsreglene ga dem rett til å få sine grunnleggende behov dekket og til å ikke bli utsatt for overgrep. Et overordnet mål for tjenesteytingen var å sikre at de allmenmenneskelige rettighetene ble innfridd. Lovgivningen satte standarder for det tilbud som skulle gis for eksempel med hensyn til omsorgsutforming og –nivå. Disse standardene blir lagt til grunn for utvalgets vurdering av tjenestene, og de inngår i de rettssikkerhetskrav som skulle innfris.

Dersom barna i barneverninstitusjonene ikke fikk innfridd sine rettigheter etter barnevernloven, kan en si at barnas rettssikkerhetssituasjon ikke ble tilfredsstillende ivaretatt. Tjenesteytingen kunne også bryte med grunnleggende rettssikkerhetsprinsipper som likebehandling, differensierte beslutninger etter behov og legalitet.

For å sikre at rettmessige krav ble innfridd både før og etter at plasseringen i institusjon var foretatt, var det innført en rekke rettssikkerhetsgarantier og rettssikkerhetsfaktorer i lovgivningen. Slike garantier og faktorer innbefattet blant annet tilsyn, kontroll, godkjenningsordninger, ansvars plassering, saksbehandlingsregler, representasjon, klageadgang og notoritet. Utvalget vil gjennomgå hvordan ivaretagelsen av rettssikkerheten ble gjennomført.

For at omsorgsnivå og annen tjenesteyting skulle innfri de lovbestemte kravene, måtte lovgivningen være kjent, forstått og respektert av de som ytet tjenestene. Det var også i den perioden utvalget har gransket, et arbeidsgiveransvar å sørge for at lovgivningen var kjent. Hvis

lovgivningen var uklar, hvis den ble oppfattet som irrelevant i forhold til de daglige utfordringene i arbeidet, eller hvis arbeidsbetingelsene ikke var lagt til rette for å kunne etterleve lovgivningen, risikerte en at lovgivningen ikke fungerte på den regulerende måten den var tiltenkt. Mangelfull bemanning i forhold til arbeidsoppgavene kunne ha som funksjon at lovgivningen ble satt til side. Utvalget vil vurdere arbeidsbetingelser opp mot lovens krav til ytelser og saksbehandling.

Alle har krav på respekt for sin fysiske og psykiske personlige integritet. Dette er et prinsipp som også gjaldt i den perioden utvalget har gransket. En forutsetning for at barn i institusjon blir vist slik respekt, er at omsorgsgiverne har grunnleggende etiske holdninger med høy bevissthet om rett til autonomi og rett til å ha rom for det private. Manglende etisk bevissthet representerer en fare for krenkelser som vil være i strid med lovens standarder for omsorgsyttelse. Utvalget vil vurdere det innsamlete materialet også i forhold til mulige krenkelser av den personlige integritet.

Etisk forsvarlig praksis krever et kollegialt miljø der etiske dilemmaer blir diskutert og reflektert om. Det er også nødvendig med innsyn i den enkelte tjenesteyters samhandling med barna. Kollegial kontroll er et viktig ledd i sikringen av at grunnleggende rettigheter ikke blir krenket. Utvalget vil drøfte om tjenestene var slik organisert at de ga rammer for kollegiale drøftinger og kollegial kontroll.

En annen forutsetning for at rettmessige og andre krav skal bli innfridd, er at både saksbehandlere og direkte omsorgsytere har den nødvendige faglige kompetanse. Mange av de aktuelle barna hadde vansker av psykisk, atferdsmessig og sosial karakter som stilte særlige krav til omsorgen for at barna skulle føle seg trygge og for øvrig gis mulighet for en god utvikling. Utvalget har derfor kartlagt hvordan det i det aktuelle tidsrommet ble tenkt om faglige forutsetninger for arbeid i barnevernet, og hvilken kompetanse personalet i de aktuelle institusjonene hadde. I denne sammenhengen er det innhentet informasjon om godkjenninger av styrere og eventuelle dispensasjoner som er gitt fra de utdanningskrav som var satt.

Utvalget vil i sin kartlegging av rettssikkerhetssituasjonen for barna i de aktuelle institusjonene i vid forstand legge til grunn en forståelse av rettssikkerhet, rettssikkerhetsgarantier og andre vilkår for rettssikkerhet som ikke var utviklet i tidsrommet som mandatet omfatter. I vurderingen av de forholdene som eksisterte, vil det bli tatt utgangspunkt i datidens normer og krav.

148. Ot prp nr. 56 (1952) s. 36.

5. Vedtak om plassering

5.1 Temaet for undersøkelsen

Ifølge Granskingsutvalgets mandat pkt. 2 d), er en del av formålet med granskingen å kartlegge faktiske forhold knyttet til «at barn har vært tvangsplassert i institusjonen uten lovlige vedtak». Snevert sett spør ikke mandatet om vedtak om frivillige plasseringer, og det er heller ikke presisert nærmere hva som ligger i formuleringen «lovlige vedtak».

Slik Granskingsutvalget ser det, vil et tvangsvedtak kunne være ulovlig for det første dersom de *materielle vilkår* for plassering på barnehjem ikke var til stede, og for det andre dersom det lider av *saksbehandlingsfeil* som kan ha virket bestemmende på vedtakets innhold, og for det tredje dersom det er fattet av *uriktig organ*. Granskingsutvalget forstår således formuleringen «lovlige» vedtak som synonymt med det juridiske begrepet «gyldige» vedtak.

Som beskrevet i kapittelet om rettslige rammer, var de materielle vilkår for plassering på barnehjem de samme, uansett om plasseringen var frivillig eller med tvang. Samtykke var i seg selv ikke et grunnlag for omsorgsovertakelse. Også saksbehandlingsreglene var de samme, med unntak av at vedkommende by- eller herredsrettsdommer skulle tiltre nemnda i tvangs-sakene, i samsvar med barnevernloven § 5. Bortsett fra dette, er vurderingen av om det er skjedd lovlige vedtak eller ikke, således i prinsippet den samme, uavhengig av om det forelå samtykke eller ikke. Granskingsutvalget har forstått mandatet slik at det er spørsmålet om vedtakenes lovlighet som er det sentrale, og har på denne bakgrunn ikke bare undersøkt tvangsvedtakene.

Denne tolkingen av mandatet har også sammenheng med at det avgjørende for om saken skulle behandles med dommer eller ikke, var om barnets foreldre, foresatte eller verge *samtykket* til plasseringen. For å kunne avgjøre om nemnda alltid var sammensatt på den måten loven krevde, har det således også vært nødvendig å undersøke de sakene som er behandlet uten dommer, altså de tilfellene hvor saksbehandlingen var basert på samtykke. Det har derfor vært nødvendig å undersøke om det har lagt samtykke til grunn for de sakene som *ikke* er blitt behandlet med dommer til stede.

Når det gjelder spørsmålet om personell kompetanse, er det avgjørende om det enkelte vedtak er fattet av riktig organ. Etter det som er kommet frem gjennom granskingsarbeidet, knytter dette seg i første rekke til forholdet mellom barnevernsnemnda og skolemyndighetene i noen tilfeller der barn ble plassert på Bergens gutte-hjem.

5.2 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen

Granskingsutvalgets undersøkelse av om det lå lovlige vedtak til grunn for plasseringene, er basert på intervjuer med barn og noen ansatte og folkevalgte, samt gjennomgang av arkivmateriale.

Granskingsutvalget har intervjuet en person som var formann i Bergen barnevernsnemnd en kort periode på 1960-tallet, et varamedlem av nemnda på siste halvdel av 1960-tallet og to ansatte ved barnevernkontoret i Bergen.

Utvalget har også intervjuet en rekke ansatte ved barnehjemmene, men hovedinntrykket – i alle fall når det gjelder 1950- og 60-tallet – er at de ansatte ved barnehjemmene hadde liten kjennskap til barnas bakgrunn, vedtak eller begrunnelse for disse.

Barna som Granskingsutvalget har intervjuet, er blitt spurt bl.a. om familieforhold, forholdene i hjemmet, skolesituasjonen og andre forhold som kan kaste lys over hvorfor de kom på barnehjem. Videre er de blitt spurt om de kjenner til om det var fattet noe formelt vedtak i saken, og om det var frivillig plassering eller ikke.

Mange av barna var små da de ble plassert på barnehjem, og husker derfor forholdsvis lite om bakgrunnen for plasseringen, i alle fall når det gjelder spørsmålet om og eventuelt på hvilken måte barnevernet var involvert. Det er også et generelt inntrykk at barna ofte ikke er kjent med den eksakte grunnen til at de kom på barnehjem. Dette synes ikke bare å ha sammenheng med at mange av dem var små da dette skjedde, men også at foreldre eller andre omsorgspersoner i liten grad har fortalt noe om dette i ettertid. På den annen side er det også mange barn som husker en del fra den tidlige barndom, og man kan på

det grunnlaget ha en oppfatning om hvorfor den enkelte kom på barnehjem, og om det var rettslig grunnlag for plasseringen.

Flere av de barna som har vært til intervju har gjort egne undersøkelser for å «dokumentere» sin egen barndom, og for å finne mer presise opplysninger om grunnen til at de kom på barnehjem. Disse barna har gjerne brukt mye tid på å henvende seg til forskjellige instanser for å få se «mappene» sine. Erfaringen har gjerne vært at det sjelden finnes noen «mappe» i den betydning vi forbinder med begrepet i dag, men bare enkelte spredte dokumenter.

Granskingsutvalget har fått kopier av en del dokumenter som barna har hatt med seg til intervju. I tillegg er det gjort arkivundersøkelser, i hovedsak ved Bergen byarkiv. Den viktigste kilden til informasjon om vedtakene og bakgrunnen for plasseringen av barn på barnehjem, har vært protokollen til Bergen barnevernsnemnd for perioden 1954 til 1972. Dette er en meget omfattende protokoll som består av mange bind, og inneholder alle vedtakene fattet av Bergen barnevernsnemnd i den nevnte perioden. I tillegg er protokollene for barnevernsnemndene i Laksevåg og Fana gjennomgått. Disse protokollene er langt mindre omfattende enn protokollen for Bergen barnevernsnemnd.

De nevnte protokollene inneholder et stort antall vedtak om omsorgsovertakelse, med begrunnelse. Etter loven skulle det i de skriftlige begrunnelsene tas med alle opplysninger som dannet grunnlag for nemndas vedtak, og det skulle gå frem at lovens vilkår for vedtak var til stede. Forutsatt at reglene om begrunnelse ble fulgt, skulle det derfor langt på vei være mulig å etterprøve vedtakenes gyldighet på grunnlag av den begrunnelse som er gitt. Som vi vil komme nærmere tilbake til nedenfor, var imidlertid de protokollerte begrunnelsene nokså snau i mange tilfeller, og det kan derfor være vanskelig å vite i hvilken utstrekning beskrivelsene av faktiske forhold er fullstendige, og i hvilken utstrekning de vurderinger som er gjort, er kommet til uttrykk i vedtakene.

Et sentralt spørsmål er hvilke slutninger som kan trekkes av det arkivmaterialet som finnes, og ikke minst hvilke slutninger som kan trekkes av dokumentasjon som *ikke* finnes.

Granskingsutvalget finner det for det første klart at man ikke kan legge dagens målestokk til grunn med hensyn til krav til skriftlig dokumentasjon i barnevernskaker. Selv om de lovfestede kravene til saksutredning den gang i prinsippet var mye de samme som i dag, er det på det rene at det på 1950- og 60-tallet ble *skrevet* langt mind-

re enn i dag. Som nevnt i avsnitt 4.6.3, stilte ikke barnevernloven krav til hvilken form innhenting av opplysninger skulle ha. Dette kunne skje muntlig eller skriftlig. Man kan derfor ikke uten videre legge til grunn at den skriftlige dokumentasjon som måtte finnes, gir et fullstendig bilde av det faktum som lå til grunn for en avgjørelse.

For det andre må en være svært forsiktig med å trekke slutninger av at det i dag ikke er mulig å finne dokumentasjon. Granskingsutvalgets erfaring gjennom arkivøkene og den informasjon som er gitt fra de forskjellige arkivene, er at mye arkivmateriale er makulert, tapt eller vanskelig å oppspore i dag. Det at man i dag ikke finner vedtak, samtykkeerklæring eller andre sentrale dokumenter, gir således ikke uten videre grunnlag for å trekke den slutning at det ikke er fattet noe lovlig vedtak, at det ikke er gitt noe samtykke osv.

Et tredje kompliserende moment er at loven forutsatte at barn kunne plasseres på barnhjem i privat regi, uten at barnevernsnemnda fattet noe vedtak i saken, for eksempel ved at foreldrene henvendte seg direkte til et barnehjem for å få hjelp. Granskingsutvalget har funnet dokumentasjon på at det skjedde relativt ofte på 1950- og 60-tallet, selv om de aller fleste plasseringene skjedde i regi av barnevernet. Dette medfører at en del barn ble plassert lovlig, til tross for at nemnda ikke har fattet noe vedtak. I konkrete tilfeller hvor man ikke finner noe vedtak, kan det være vanskelig å vite om det har skjedd en plassering uten gyldig vedtak eller en privat anbringelse som ikke trengte noe vedtak.

Videre er det mye som tyder på at det har vært en flytende overgang mellom de private anbringelsene og de frivillige plasseringene etter vedtak fra nemnda. Således finnes det i barnevernsnemndsprotokollene en lang rekke eksempler på at omsorgsovertakelse er skjedd i ettertid, altså etter at en privat plassering er gjennomført – kanskje med større eller mindre bistand fra barnevernet eller skoleetaten. Det er også god grunn til å tro at det i en del tilfeller ikke ble fattet vedtak om slik etterfølgende omsorgsoverakelse etter private anbringelser, og at det derfor heller ikke er mulig å finne noe vedtak. Helt generelt kan man kanskje si at jo større grad av frivillighet, jo mindre dokumentasjon og notoritet er det omkring de formelle sidene av plasseringene.

De sakene som er omfattet av Granskingsutvalgets mandat, ligger langt til bake i tid. Mange av dem som var involverte i sakene, som saksbehandlere eller parter, lever ikke i dag. Når det gjelder saksbehandlerne og nemndsmedlemmene, kan man heller ikke forvente at de husker en-

keltsaker i dag. Granskingsutvalget har naturligvis heller ikke hatt muligheten til å se barnas hjemmeforhold, som ofte var en vesentlig del av bakgrunn for omsorgsovertakelse. Siden man heller ikke kan trekke sikre konklusjoner på bakgrunn av dokumentasjon, og eventuell mangel på dokumentasjon, er det etter utvalgets oppfatning en vanskelig oppgave å gi klare svar på om vedtak som ligger mellom ca. 25 og ca. 50 år tilbake i tid, er gyldige eller ikke.

Dette henger også sammen med at lovens vilkår var vide og skjønnspregede, og at det i vurderingen i den enkelte sak ofte var en kombinasjon av forskjellige forhold som dannet grunnlag for omsorgsovertakelse, så som vanskelige forhold i hjemmet, dårlige boforhold, atferdsvansker og vanskelig skolesituasjon. En reell overprøving av vedtakene og de skjønsmessige vurderingene som lå til grunn for dem, vil kreve en «rekonstruering» av sakene som er vanskelig så mange år i ettertid.

På den annen side mener Granskingsutvalget å kunne si noe om forskjellige sider ved saksbehandlingen, og om hvorvidt det er sannsynlig at plasseringer kan ha skjedd uten lovlig vedtak. Hvor sikre konklusjoner som kan trekkes, vil Granskingsutvalget komme tilbake til nedenfor.

5.3 Saksbehandlingen

5.3.1 Generelt

I den perioden utvalget har gransket, ble barnevernsakene behandlet ved at et sekretariat (barnevernkontor eller sosialkontor) utredet sakene, og la den frem for barnevernemnda for avgjørelse. Saksbehandlingsreglene er nærmere beskrevet i kapittelet om rettslige rammer, se avsnitt 4.6.

Når det gjelder saksbehandlingen og kvaliteten på denne generelt, har det kommet frem noe forskjellige opplysninger i forklaringene fra de nemndsmedlemmer og ansatte som er intervjuet.

En som var ansatt ved barnevernkontoret i Bergen en periode på siste halvdel av 1960-tallet, har forklart at hans generelle inntrykk er at arbeidet i barnevernsnemnda fungerte bra. Det var generelt god saksbehandling med godt begrunnede vedtak.

En som var ansatt ved barnevernkontoret i Bergen i store deler av perioden før kommunesammenslutningen i 1972, har forklart at arbeidspresset ved barnevernkontoret var «veldig stort». Samlet sett er hun av den oppfatning at de «nok ikke fikk utført saksbehandlingen grundig

nok». Saksbehandlingen ble mindre bra enn den kunne blitt dersom det hadde vært tilstrekkelig med ressurser. Både forebyggende arbeid og ettervernsarbeid, ble det liten tid til.

Hun oppfattet at en person, som i en periode var ansatt som leder ved kontoret, følte seg faglig usikker på en del saksområder, og at han hadde behov for støtte. Denne lederen hadde ikke barnevernfaglig utdanning. På slutten av 1960-tallet ble det ansatt en sosionom i lederstillingen, og da ble det innført fagmøter der enkeltsaker ble diskutert.

Hun har videre forklart at saksbehandlingen i nemnda var forskjellig etter om den enkelte sak gjaldt frivillig omsorgsovertakelse eller tvangsplassering. I de førstnevnte sakene hadde vedtaket «ofte preg av sandpåstrøing». Det var få spørsmål fra nemnda, og den saksbehandling som var gjort, ble godtatt uten nevneverdige spørsmål. Når det gjaldt tvangsplasseringer, var både saksbehandlingen og behandlingen i nemnda grundigere, og det var alltid dommer til stede. Foreldrene var oftest innkalt til nemndsbehandlingen i forbindelse med tvangsplassering.

På 1960-tallet fikk barnevernkontoret hver måned, etter det hun husker i dag, en oversikt fra barnehjemmene over de barna som bodde der. Noen ganger, men sjelden, kunne det hende at det var navn på listene som det ikke var fattet vedtak om plassering for. Det kunne for eksempel være foreldrene som hadde henvendt seg direkte til barnehjemmet og anmodet om at barnet kunne anbringes der. I slike tilfeller ble det alltid fattet et vedtak som fikk tilbakevirkende kraft, etter det hun har forklart. Dette skjedde imidlertid aldri ved tvangsvedtak.

I alle fall i den første delen av den perioden hun var ansatt ved barnevernkontoret, var det «alt for mange barn» ved de forskjellige institusjonene. Det var en klar mangel på barnehjems plasser, noe som også hang sammen med de sosiale forhold.

En som var formann i Bergen barnevernsnemnd en kort periode på 1960-tallet, har forklart at sekretariatet hadde mye å gjøre, og hadde et hardt arbeidspress. Vedtakene om frivillig plassering ble behandlet ved at saken først ble utredet av sekretariatet og deretter behandlet i nemnda. I nemnda var det en av de ansatte ved kontoret som ga en saksfremstilling for nemnda.

Det samme skjedde i tvangssakene. Dette var imidlertid saker som krevde særskilt årvåkenhet, etter det formannen har forklart. Når han vurderer saksbehandlingen og saksbehandlingsrutine i ettertid, har han beskrevet disse som «tilfredsstillende», men «ikke meget tilfredsstillende».

Dette begrunner han blant annet med at arbeidspresset var stort. Når arbeidspresset var stort i forhold til ressursene, ble det til at man måtte prioritere. De sakene det «lyste gult eller rødt lys ved» påkalte og medførte særlig oppmerksomhet fra barnevernsnemnda. Når det gjaldt saker som var mer kurante og virket mer oversiktlige, ble saksbehandlingen ikke så grundig.

Også et varamedlem av Bergen barnevernsnemnd, som møtte i nemnda en rekke ganger på siste halvdel av 1960-tallet, har forklart at sakene ble forberedt av sekretariatet (barnevernkontoret) og lagt frem for nemnda. I tvangssakene møtte alltid en dommer, og hun har beskrevet nemndas behandling av disse sakene som «god og grundig». Dommeren var opptatt av at forhold som ikke var relevante, ble «skallet av» og at vedtakene ble fattet ut fra «formelle og gode kriterier».

Når det gjelder de frivillige plasseringene, opplevde varamedlemmet at saksbehandlingen i nemnda var summarisk etter at saken var fremlagt fra den ansatte fra sekretariatet. Normalt foregikk møtene mellom kl. 17.00 og kl. 19.00. Flere vedtak ble fattet i hvert møte.

Varamedlemmet har videre opplyst at barnevernsnemnda var sammensatt av politikere. Hun følte at oppgavene i barnevernsnemnda «ikke ble sett på som de viktigste for politikerne». Formelt sett var saksbehandlingen kanskje riktig om man så på vedtakene, men hun føler at medlemmene i nemnda i liten grad hadde forutsetninger for å sette seg inn i de bakenforliggende forhold, hva vedtakene faktisk inneholdt og hva de medførte. I ettertid husker hun godt et tilfelle som hun mener understøtter og illustrerer de bekymringer hun har gitt uttrykk for overfor Granskingsutvalget.

Nemnda hadde til behandling en sak som dreide seg om omsorgsovertakelse av barn fra en mor. Varamedlemmet husker at ett av nemndas medlemmer fremholdt at moren, som verken var i stand til å vaske trappen eller å vaske innvendig i leiligheten sin, ikke kunne være kompetent til å ta omsorgen for barna. Hun mener at denne episoden illustrer det hun har beskrevet om nemndas og medlemmenes innsikt og forståelse av de problemer som ble behandlet.

Som nærmere beskrevet i kapittelet om tilsyn, hadde barnevernkontoret i Bergen i perioden 1954–72, en vanskelig arbeidssituasjon. Det var for få ansatte, og dessuten problemer med å skaffe kvalifisert hjelp. Når det gjelder de andre kommunene som, sammen med Bergen, ble slått sammen til Bergen «storkommune» i 1972, har Granskingsutvalget færre opplysninger, men etter omfanget på barnevernsprotokol-

lene å dømme, var arbeidsmengden i Bergen langt høyere enn i de omkringliggende kommunene. Mens for eksempel Laksevåg barnevernsnemnds protokoll for perioden 1954–72 består av to bind, består Bergen barnevernsnemnds protokoll for samme periode av en lang rekke bind, og ofte 4–5 bind for hvert enkelt år.

Det fremgår videre av Bergen barnevernsnemnds protokoll at nemnda kunne behandle så mye som omkring 80 saker i hvert møte, som jevnt over var hver 14. dag. Det var langt fra alle disse sakene som gjaldt omsorgsovertakelser, men samlet må det ha vært mye de enkelte nemndsmedlemmene måtte sette seg inn i og ta stilling til i hvert møte.

5.3.2 Plasseringer med eller uten samtykke

Etter det som går frem av barnevernsnemndsprotokollene, ble alle tvangssaker behandlet ved vedkommende by- eller herredsrettsdommer tilstede. Det er ikke holdepunkter for at barnevernsnemndene ikke kjente til hvordan nemnda skulle være sammensatt i «§ 5-sakene». Dette gjelder barnevernsnemndene både i Bergen, Laksevåg og i Fana. I disse sakene var det vedkommende dommer som førte protokollene, og som således formulerte vedtakene.

Ved gjennomgang av vedtakene der dommeren *ikke* var tilstede, altså vedtakene som gjaldt frivillige plasseringer, har Granskingsutvalget gjort undersøkelser for å klarlegge om det kan ha skjedd at slike vedtak ble fattet uten gyldig samtykke.

I en del tilfeller er det ikke sagt noe uttrykkelig i vedtakene om hvorvidt det lå et samtykke til grunn for behandlingen. Et eksempel på dette er et vedtak fra 1957. I følge nemndas protokoll gjaldt saken en gutt som var født utenfor ekteskap og som bodde hos sin bestemor. I følge vedtaket hadde han gjentatte ganger holdt seg borte fra skolen, og det var «åpenbart at bestemoren ikke rår med han». Overlæreren på skolen hadde gitt uttrykk for at han mente at Bergens guttehem på Garnes måtte være det rette stedet for gutten. Som en prøveordning hadde styreren overfor barnevernkontoret erklært seg villig til å ta imot gutten en måneds tid. Nemnda fattet vedtak om at «den foreløpige ordning godkjennes». Det fremgår ikke av vedtaket om moren eller bestemoren samtykket til denne plasseringen.

Formuleringen av det nevnte vedtaket kan for øvrig forstås som en «godkjenning» av en privat anbringelse, siden det ikke er sagt noe i vedtaket om omsorgsovertakelse. Lignende «godkjenninger» finnes det en rekke eksempler på i protokol-

lene, og det er noe uklart hva som rettslig sett lå i dette. Dette spørsmålet kommer vi tilbake til nedenfor, i forbindelse med drøftelsen av plasseringer gjort av skolevesenet, og som nemnda i noen tilfeller «godkjente».

I mange tilfeller går det uttrykkelig frem av de protokollerte vedtakene at det har vært gitt samtykke til omsorgsovertakelse. I en hel del saker har dette kommet til uttrykk ved at det er protokollert at for eksempel en av foreldrene har anmodet barnevernsnemnda om å overta omsorgen. Et eksempel på dette er et vedtak fra 1960, hvor det er opplyst at en mor hadde anmodet barnevernsnemnda om å overta omsorgen for en gutt. Moren bodde hjemme hos sin far, hvor hun var uønsket. Faren lå dessuten periodevis under for alkohol. Moren måtte ta seg arbeid og ville forsøke å få et sted å bo slik at hun kunne ta gutten med seg hjem igjen når hun fikk oppspart litt penger.

I en del av vedtakene er det opplyst at det har vært gitt *skriftlig* samtykke til omsorgsovertakelse, mens det i andre tilfeller ikke er opplyst om samtykke har vært skriftlig eller ikke. I noen saker er det opplyst at det forelå «omsorgserklæring» i undertegnet stand. Dette må etter alt å dømme ha vært skriftlige samtykker til overtakelse av omsorgen.

Barnevernsnemndsprotokollene viser helt klart at de aller fleste vedtakene skal ha vært basert på samtykke. Hovedinntrykket etter intervjuene med de barna som har en oppfatning om dette, er at de ble plassert etter samtykke fra foreldrene, og at dette også var reelle frivillige samtykker. Noen barn har imidlertid gitt uttrykk for at de mener at de ble plassert mot foreldrenes vilje.

En som var ansatt ved barnevernkontoret i Bergen i store deler av perioden før kommunesammenslutningen i 1972, har opplyst at ved omsorgsovertakelse ga foreldrene i de aller fleste sakene samtykke. På spørsmål om det ble øvet noen form for press overfor foreldrene til å samtykke, har hun opplyst at foreldrene alltid ble forklart at et tvangsvedtak kunne bli et alternativ. Hun har likevel presisert at de forsøkte å være så informative som de kunne. På den annen side kunne det nok kanskje være slik at noen av foreldrene kan ha følt det som et press, etter det saksbehandleren har forklart. Selv følte hun at hun ikke presset foreldrene til å samtykke.

En annen side ved spørsmålet om det forelå gyldige samtykker, er om foreldrene var tilstrekkelig informert om hva de samtykket til. Begrepet «informert samtykke» var vel ikke tatt i bruk på 1950- og 60-tallet, men også den gangen måtte en stille krav om at den som samtykket, var tilstrekkelig informert om hvilket grunnlag ved-

kommende samtykket på, og hvilke konsekvenser samtykket hadde. Slik Granskingsutvalget ser det, er en sentral forutsetning for samtykkene, hvilket omsorgstilbud det enkelte barn ville få etter omsorgsovertakelsen og plasseringen på barnehjem.

Den tidligere nevnte saksbehandleren har forklart at når det gjelder informasjon om de forskjellige institusjonene og institusjonsplassering, «kan det nok ha vært slik at foreldrene ikke fullt var kjent med hva dette innebar». For eksempel tror hun at det var sjelden at foreldrene hadde vært ved den aktuelle institusjonen og sett på denne.

Som Granskingsutvalget vil komme nærere tilbake til i kapittelet om tilsyn, er det sannsynlig at barnevernet hadde begrenset kjennskap til forholdene ved den enkelte institusjon, siden det i liten grad ble ført tilsyn med disse. Det kan på denne bakgrunn settes spørsmålsteget ved om saksbehandlerne hadde et tilstrekkelig grunnlag til å gi en fyllestgjørende informasjon til foreldrene om hvilket tilbud barna ville få etter omsorgsovertakelsen.

5.3.3 Opplysningen av sakene

Etter barnevernloven § 6 skulle saken være «nøye undersøkt» før man fattet vedtak i nemnda. Som nærmere beskrevet i kapittelet om rettslige rammer, avsnitt 4.6.3, innebar dette blant annet at man skulle skaffe seg best mulig kjennskap til barnets miljø. Som regel var det nødvendig å besøke hjemmet og snakke med foreldrene, barnet, skolen m.v. Når det gjaldt undersøkelse av barnet, så skulle nemnda «så vidt mulig» søke sakkyndig bistand. Denne formuleringen siktet til undersøkelse av alminnelige leger eller psykiatrisk- og psykologisk sakkyndige.

Barnevernsnemndsprotokollene gir relativt få opplysninger om hvilken undersøkelse som har vært gjort i forkant av vedtakene. På dette punktet er det imidlertid forskjeller på tvangsvedtakene, som ble behandlet med dommer tilstede, og vedtakene om frivillige plasseringer.

I en tvangssak fra 1956 er det for eksempel vist til to rapporter. Det fremgår imidlertid ikke hva rapportene opplyste om. Etter det som er protokollert, ble vedtaket fattet på grunnlag av disse rapportene, samt «besøk i hjemmet av flere av nemndas medlemmer». Barnas foreldre var innkalt til møtet, men møtte ikke. Nemnda la til grunn at begge foreldrene hadde alvorlige sinnslidelser. En psykiatrisk sakkyndig hadde uttalt at moren trengte psykiatrisk behandling. Da foreldrene bodde sammen, skjedde det stadig opprivende scener,

som også hadde ledet til politianmeldelse. Dette skjedde i barnas nærvær. Videre heter det at moren ikke maktet å gi barna tilfredsstillende stell og pleie. Leiligheten var uordentlig og stellet uhygienisk i en slik grad at det kunne være fare for barnas helse. Moren hadde i stor utstrekning holdt barna borte fra skolegang. Barna var kontrollert av lege og funnet friske. Et av barna ble av moren i stor utstrekning holdt inne og til sengs, uten at det forelå noen medisinske grunner for det.

Når det gjelder de frivillige omsorgsovertakelsene, er det i vedtakene ofte opplyst langt mindre om hvilke undersøkelser som er gjort. Det er forholdsvis sjelden opplyst om barna har vært undersøkt av lege eller psykiatrisk/psykologisk sakkyndige. Granskingsutvalget, og også barn som har undersøkt sine saker på egenhånd, har funnet en del erklæringer for eksempel fra skolepsykolog eller andre sakkyndige. Det er derfor grunn til å tro at dette skjedde i en del tilfeller, kanskje særlig i tilfeller der problemer i skolen var en del av begrunnelsen for omsorgsovertakelse.

I mange tilfeller gir protokollene bare en beskrivelse av de faktiske forhold, uten at det er opplyst nærmere om hvorvidt informasjonen bygger på samtaler med foreldrene, barnet, skolen eller andre. I andre tilfeller er det gitt flere opplysninger om hvilke undersøkelser som er gjort. Et eksempel er en sak fra 1960. Det fremgår av det som er protokollert at barnets mor hadde henvendt seg til barnevernkontoret for å få hjelp vedrørende hennes barn. Barnet skulket skolen, rekte rundt om i byen både sent og tidlig, og moren hadde ingen kontroll med han. Moren måtte være ute i arbeid for å kunne forsørge familien. Etter samråd med styreren ved Bergens guttehem og på grunnlag av uttalelser fra sosialarbeideren og skolepsykologen, ble gutten anbrakt på Bergens guttehem, etter samtykke fra moren.

Den tidligere nevnte saksbehandleren, som var ved barnevernkontoret i Bergen i store deler av perioden før 1972, har opplyst at hun i sin saksbehandling hadde «ofte kontakt med de berørte personer». Typisk hadde hun samtaler med foreldrene når hun forberedte sak til behandling i barnevernsnemnda.

Hovedinntrykket etter intervjuene med barna, er at de ikke kan huske noe om at de har vært i kontakt med, eller blitt snakket med, noen fra barnevernet. Mange av barna var små da de ble plassert, men noen var så store at de kanskje burde ha husket slike samtaler, dersom de hadde funnet sted.

Når det gjelder spørsmål om hvilken institusjon det enkelte barn skulle plasseres på, ble det ofte ikke tatt stilling til dette i nemndas vedtak.

Dette var heller ikke nødvendig etter loven. I noen tilfeller, typisk der problemer i skolegangen var en av grunnene til plasseringen, ble det imidlertid fattet vedtak om at plasseringen skulle skje ved Bergens guttehem. Det fremgår imidlertid vanligvis ikke noe i disse vedtakene om hvorvidt nemnda har hatt nærmere kjennskap til og vurdert hvilket tilbud barna fikk ved guttehemmet, eller om det var tilfredsstillende ut fra de individuelle behov det enkelte barn hadde.

5.3.4 Kontradiksjon

Etter barnevernloven skulle både foreldrene og barnet ha anledning til å uttale seg for nemnda i møtet. De skulle derfor innkalles til møtet. Regelen var den samme enten det dreide seg om frivillig omsorgsovertakelse eller tvangsvedtak. Som nærmere beskrevet i kapitlet om rettslige rammer, avsnitt 4.6.5, var retten begrunnet med at foreldrene og barnet skulle ha mulighet til å imøtegå de opplysninger barnevernet hadde. Det ble også påpekt at barnets utsagn ofte ville være av betydning for klarlegging av saken.

Etter det som går frem av nemndsprotokollene, ble foreldre eller andre foresatte tilkalt til møtene i tvangssakene. Det skjedde imidlertid ofte at de likevel ikke møtte. Noen ganger var også de aktuelle barna innkalt, men det synes å ha vært mer sjelden. Når det gjelder de frivillige plasseringene, synes det å ha vært slik at foreldre eller barn sjelden eller aldri møtte for nemnda. Det er heller ikke protokollert om de hadde fått slik innkalling som loven krevde. Det er imidlertid nærliggende å tro at verken nemnda eller foreldrene følte så sterkt behov for at de forklarte seg i møtet, i og med at plasseringen var frivillig.

5.3.5 Protokollføring og begrunnelse

Når det gjelder protokollføring og begrunnelse, krevde barnevernloven at det i begrunnelsen skulle tas med alle opplysninger som dannet grunnlag for nemndas vedtak. Det skulle også gå frem at lovens krav for vedtak om forføyninger av forskjellig art, var oppfylte. Se nærmere kapitlet om rettlige rammer, avsnitt 4.6.6.

Også på dette punktet er det forskjeller mellom de frivillige plasseringene og tvangsvedtakene. Det gjennomgående er at tvangsvedtakene gir en mer utførlig redegjørelse for faktum i sakene. Sakene som gjelder frivillig omsorgsovertakelse, er beskrivelsene av faktum ofte svært kortfattet, gjerne på mindre enn en halv side. I Bergen barnevernsnemnds protokoller, er vedtakene om frivillig omsorgsovertakelse formulert

på den måten at barnevernkontorets innstilling med begrunnelse er inntatt i protokollen, med barnevernsnemndas tilføyelse «innstillig vedtatt». Det skjedde sjelden eller aldri at nemnda ikke var enig i innstillingen.

Begrunnelsene var ofte meget knappe. Hele innstillingen var ofte ikke mer enn på en halv side, og faktabeskrivelsen var gjerne ikke på mer enn noen linjer. På den annen side kom det nok frem hva som er den sentrale begrunnelsen for omsorgsovertakelse. En begrunnelse lyder for eksempel slik:

«Han gikk i sommer ut 6. klasse og etter anbefaling fra overlæreren ved Fridalen og Solhaug skole, samt sosiallærer (...) er [gutten] er blitt overført til Bergens guttehem, Garnes fra inneværende skoleår. Årsaken til overflyttingen er barnets vanskelige forhold både i kameratflokk og hjemme, med en syk far og en mor som har måttet være ute i arbeid og av den grunn ikke har kunnet ta seg av gutten som hun mener hun burde, jfr. sosiallærers brev av 19. juli 1961, som fremlegges sammen med sakens øvrige dokumenter.»

I enkelte tilfeller er begrunnelsene enda knappere. For eksempel er det på en side i Bergen barnevernsnemndas protokoll for møte 11.01.65, opplyst at nemnda besluttet omsorgsovertakelse i fem forskjellige saker. En av begrunnelsen lyder for eksempel slik:

«[Gutten] ble anbrakt i Solgården barnehem den 31.10.64 på grunn av at moren var nervøs og skulle reise bort, i følge legeerklæring fra doktor [...]»

Av vedtakene skulle det gå frem at lovens vilkår og forføyninger av forskjellig art var oppfylt. Det skulle således fremgå at vilkårene i barnevernloven § 16, knyttet til barnets miljø, barnets egen adferd eller økonomiske forhold, var innfridd. Det skulle videre fremgå at omsorgsovertakelse var til «barnets beste» etter § 17, og at forebyggende tiltak var forsøkt eller ble ansett som nytteløse, jf. § 19. For plassering på *barnehem* var det dessuten en forutsetning at slik plassering var best for barnet, at barnet fikk forsvarlig pleie, oppfostring og opplæring der, jf. § 22. Barn skulle fortrinnsvis plasseres i en «god fosterheim», jf. § 24.

I vedtakene, og det gjelder både tvangsvedtakene og de frivillige vedtakene, er det sjelden eller aldri vist til *alle* de nevnte lovbestemmelsene. I tvangsvedtakene er det imidlertid vist til grunnvilkårene i lovens § 16 og § 19.

Når det gjelder de frivillige plasseringene, er tilfellet ofte at det overhode ikke er vist til noen lovbestemmelse, og at det således ikke fremgår

hva som er den lovmessige begrunnelsen for omsorgsovertakelse og plassering på barnehem. Dette gjelder særlig tidlig i den perioden utvalget har gransket. Senere ble det mer vanlig å ta med noen paragrafhenvvisninger, iallfall til enkelte av de relevante bestemmelsene. Opplysningene i vedtakene knytter seg i første rekke til grunnvilkårene i barnevernlovens § 16, mens det sjelden er sagt noe om vurderinger omkring hva som var til barnas beste, om forebyggende tiltak var forsøkt eller ansett nytteløse. Det er også svært sjelden at det fremgår noe om hvorvidt en har vurdert plassering i fosterhem som alternativ til barnehem.

Granskingsutvalget legger til grunn at Bergen barnevernsnemnds sekretariat hadde en vanskelig arbeidssituasjon på grunn av lav bemanning, og med for få med barnevernfaglig utdanning. Barnevernsnemnda hadde også et høyt arbeidspress, og synes dessuten til dels å ha vært sammensatt av personer uten tilfredsstillende innsikt i det saksområdet nemnda hadde ansvaret for. Samlet sett er det grunn til å tro at dette medførte at mange saker ikke ble tilfredsstillende utredet, og at det i liten grad skjedde noen reel overprøving av nemnda. Det var imidlertid et markert skille mellom tvangsvedtakene og vedtakene om frivillige plasseringer. Tvangsvedtakene synes å ha fått en mer tilfredsstillende behandling, både under saksforberedelsen og i nemndsbehandlingen.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det store flertallet av vedtakene skjedde etter samtykke fra foreldrene eller verge, og at vedtakene uten slikt samtykke ble behandlet i samsvar med barnevernloven § 5, med dommer til stede. På dette punktet må det imidlertid understrekes at utvalget ikke har tilstrekkelig grunnlag til å trekke sikre konklusjoner.

Slik Granskingsutvalget ser det, kan man ikke se bort ifra at samtykke i en del tilfeller kan ha vært gitt til tross for at foreldrene egentlig ikke ville overlate omsorgen til barnevernet. Det at de aller fleste saker ble behandlet som samtykkesaker, kan i seg selv gi grunn til å spørre om foreldrene har vært utsatt for press for å gi samtykke. Barnevernsnemndene, og spesielt barnevernsnemnda i Bergen, behandlet et stort antall saker, og det var en vesentlig forenkling av saksbehandlingen når man slapp å tilkalle dommeren. Foreldrene synes som regel å ha blitt foreholdt muligheten for tvangsvedtak, og det er nærliggende å tro at foreldrene i en del tilfeller regnet med at det ikke ville nytte å protestere, og at de således samtykket til tross for at de egentlig ikke ønsket å gi fra seg barna.

Utvalget finner videre grunn til å tro at foreldrene noen ganger ikke var tilstrekkelig informert om hva samtykket innebar. Dette knytter seg særlig til informasjon om hvilket omsorgstilbud barna ville få ved de forskjellige institusjonene. Om man legger til grunn at foreldrene ikke var tilstrekkelig informert, og at de ikke ville ha samtykket dersom de hadde kjent til det tilbudet som faktisk ble gitt, vil samtykke ha vært gitt på sviktende grunnlag og derfor ikke gyldig. Det må imidlertid presisere at Granskingsutvalget ikke har kunnet påvise konkrete tilfeller der samtykket har vært gitt på sviktende grunnlag. Sett på bakgrunn av det som er avdekket om de forskjellige institusjonene, er det imidlertid grunn til å tro at noen av foreldrene ikke ville ha samtykket til omsorgsovertakelse dersom de hadde kjent til de faktiske forhold.

Når det gjelder opplysningen av saken, legger utvalget til grunn at denne generelt sett var mer tilfredsstillende i tvangssakene enn i de sakene som gjaldt frivillige plasseringer. I utgangspunktet er det da også naturlig å tillegge samtykkets betydning bevisverdi, i den forstand at det hadde formodningen for seg at det var tilstrekkelig grunnlag for omsorgsovertakelse når foreldrene selv mente dette. På den annen side var det en fare for at samtykke kunne bli en sovepute for de som utredet saken, og at det derfor ble gjort for lite for å utrede om omsorgsovertakelse virkelig var det beste for barnet. Det at det noen ganger kunne være så som så med den frie viljen som lå bak samtykket, tilsa også at man burde være forsiktig med å legge så stor vekt på det.

Reglene om kontradiksjon synes å ha vært fulgt i tvangssakene for så vidt gjelder foreldrene. Det synes mer tvilsomt om alle barna har fått muligheten til å forklare seg for nemnda, eller et nemdsmedlem, slik de hadde krav på. Barna synes også å ha kommet i bakgrunnen i sakene som gjaldt frivillig plassering, til tross for at de hadde rett til å forklare seg for nemnda. Inntrykket Granskingsutvalget har fått gjennom intervjuene med barna, er at de ikke har blitt hørt, og at plasseringene i mange tilfeller skjedde uten at de var orientert om det på forhånd. Det er således grunn til å tro at mange barna ikke fikk oppfylt sine rettigheter i forbindelse med saksbehandlingen, og at barnevernsnemndene kan ha gått glipp av viktig informasjon fra barnet i den enkelte sak.

Etter det som fremgår av nemndsprotokollene, var det variabelt hvor mye utredningsarbeid som ble lagt ned i den enkelte sak. Undersøkelse av lege eller annen sakkyndig, synes for eksempel ikke å ha skjedd så ofte. Granskingsutvalgets samlede inntrykk er at det generelt sett at utred-

ningen og saksbehandlingen var for summarisk, og at det er sannsynlig at saksutredningen i en del saker ikke tilfredsstilte lovens krav. I hvilken utstrekning manglene var så vesentlige at de kunne få betydning for vedtakets innhold, og dermed var ugyldige, er imidlertid vanskelig å ta stilling til så mange år i ettertid.

Endelig legger utvalget til grunn at protokollføringen har vært mangelfull i mange saker, i første rekke de sakene som gjelder frivillig plassering. Mange begrunnelser er så kortfattede at det er lite trolig at de gir et fullstendig bilde av hvilke opplysninger vedtakene bygde på. I mange tilfeller er det også vanskelig å se om alle lovens vilkår har vært vurdert. På denne bakgrunn er det i mange tilfeller vanskelig å etterprøve om lovens vilkår for plassering var til stede, til tross for at loven forutsatte at protokollføringen skulle kunne danne grunnlag for bedømmelse av nemndas vedtak.

5.4 Materielle vilkår for plassering

Som nærmere beskrevet i kapittelet om rettslige rammer, avsnitt 4.5, var det et grunnleggende vilkår etter barnevernloven § 16 enten at a) barnet ble behandlet eller levde under slike forhold at dets helse (fysisk – psykisk) eller utvikling ble utsatt for skade eller alvorlig fare, b) barnet ved lovovertrædelser eller annen adferd viste så dårlig tilpasning til omgivelsene eller samfunnet at særlige åtgjerder ble funnet påkrevd, eller c) når barnet var uten forsørger eller foreldrene ikke var i stand til å forsørge det på forsvarlig måte.

Intervjuene med barna og gjennomgangen av barnevernsnemndenes protokoller, viser at det i den perioden utvalget har gransket, ofte var vanskelige forhold i hjemmet som var bakgrunnen for plasseringene. Mange har for eksempel beskrevet at foreldrene hadde alvorlige alkoholproblemer, og at de på ingen måte var i stand til å ta seg av barna. De fleste av de barna Granskingsutvalget har intervjuet, har gitt uttrykk for at «noe måtte gjøres» slik situasjonen var. En annen sak er at mange er kritiske til det tilbudet de fikk av barnevernet etter omsorgsovertakelsen.

Særlig på 1950- og 60-tallet, skilte de sosiale forholdene seg vesentlig fra det som er tilfellet i dag. Dette viser igjen i mange av barnas forklaringer, og i de vedtakene som Granskingsutvalget har sett. Ofte var det ren sosial nød som var bakgrunnen for plasseringene. Mange familier bodde svært trangt og hadde en boligstandard som sjelden forekommer i dag. Det var også den gang vanskeligere enn i dag for en enslig mor el-

ler en enslig far å ta seg av barna i tillegg til at de skulle skaffe seg inntekt. Dette hadde blant annet sammenheng med at det den gang var få barnehager og daghjemplasser sammenlignet med i dag. For aleneforsørgere var det derfor ofte eneste mulighet at barnevernet tok over omsorgen for en kortere eller lengre periode.

Andre forhold som ofte kunne medføre omsorgsovertakelse og plassering på barnehjem, var sykdom. Om en enslig mor eller far for kortere eller lengre tid var lagt inn på sykehus, ble gjerne eneste alternativet å plassere barna på barnehjem.

Et annet forhold som i mange tilfeller var grunnlag for plassering, var problemer i skolen. Skolevansker og skulking, var for eksempel ofte en del av begrunnelsen for at barn ble plassert på guttehjemmet på Garnes. Sammenlignet med i dag, skulle det nok den gangen antagelig atskillig mindre til av skoleskulk, læringsvansker eller adferdsvansker før det skjedde noen omsorgsovertakelse. Tankegangen synes den gang å ha vært at institusjoner som for eksempel guttehjemmet på Garnes var et tilbud for barn med forskjellige vansker knyttet til skolesituasjonen. Forhold som i dag ville medføre forskjellige tiltak innenfor den ordinære skolen, kunne den gang derfor medføre plassering på institusjon. En annen sak, som Granskingsutvalget vil komme nærmere tilbake til under kapittelet om Bergens guttehjem, er at det tilbudet som ble gitt i mange tilfeller ikke var tilstrekkelig for de aktuelle barna.

Det er også grunn til å tro at det den gang i utgangspunktet skulle mindre til av kriminell atferd før man ble plassert på institusjon.

Det er imidlertid vanskelig å skille de forskjellige årsaksfaktorene knyttet til hjemmeforhold, barnas forhold og økonomiske forhold klart fra hverandre. I mange saker var det en kombinasjon av forskjellige årsaker til at plassering skjedde. Det kunne således være forskjellige problemer i hjemmet kombinert med problemer i skolen, kriminalitet og andre former for adferdsvansker.

Når det gjelder vilkåret i barnevernlovens § 17 om at «barnets beste» skulle legges til grunn, er det liten eller ingen informasjon om dette i vedtakene. Det er ikke protokollert noe om hvorvidt dette vilkåret har vært nærmere vurdert. På den annen side har ikke Granskingsutvalget konkrete holdepunkter for at hensynet til barnet i den enkelte sak ikke har vært tillagt slik vekt som loven krevde.

Når det gjelder vilkårene om at forebyggende tiltak skulle være forsøkt eller ble ansett som nyt-

teløse, er det også forholdsvis lite informasjon i de protokollerte vedtakene. I mange av sakene var det en akutt krisesituasjon når barnevernet kom inn i bildet, og det kan i en del tilfelles synes som om forebyggende tiltak ikke har vært vurdert. I noen saker fremgår det imidlertid at det blant annet var oppnevnt tilsynsførere for barna, og at det enkelte ganger ble gitt økonomisk støtte. Generelt er hovedinntrykket imidlertid at det i liten grad ble satset på forebyggende tiltak.

Granskingsutvalget legger til grunn at de fleste vedtakene tilfredsstilte et eller flere av vilkårene i barnevernloven § 16, så langt det er mulig å bedømme ut fra de ofte knappe faktabeskrivelser som er gitt i vedtaksprotokollene. Det må imidlertid understrekes, som påpekt innledningsvis, at det nå i ettertid er vanskelig å trekke sikre konklusjoner om dette.

Når det gjelder de øvrige vilkårene som måtte være til stede, er vedtakene så ufullstendig begrunnet at det i mange tilfeller ikke er mulig å overprøve om omsorgsovertakelse og plassering i barnehjem var til barnets beste i det enkelte tilfelle, eller om fosterhjems plassering var vurdert. Etter det som går frem av protokollene, var det imidlertid sjelden at barn ble plassert i fosterhjem. Dette skyldtes at det var mangel på gode fosterhjem, og at det ble satset lite på å skaffe flere slike hjem.

Granskingsutvalget kan naturligvis ikke utelukke at det har skjedd at plassering av barn på barnehjem har forekommet uten at lovens vilkår var tilstede. Det er imidlertid sannsynlig at dette ikke har skjedd så ofte. I store deler av den perioden utvalget har gransket, var barnevernet underbemannet og under et stort arbeidspress, og det var også mangel på barnehjemsplasser. Det er derfor grunn til å tro at det generelt sett var et større problem at barnevernet grep for sent inn, enn at man grep inn for tidlig og uten tilstrekkelig grunn. På den annen side medførte bl.a. ressursmangelen at utviklingen av barnevernet fra barnehjem til mer bruk av fosterhjem, gikk svært sakte. Derfor greide man i den perioden utvalget har gransket, i liten grad å etterleve barnevernlovens grunnsetning om å velge den løsning som var «best for barnet».

5.5 Plasseringer gjort av skolevesenet

Som nærmere beskrevet i kapittelet om Bergens guttehjem, var det en periode på 1960-tallet og tidlig på 1970-tallet, en uklarhet om hvilken status institusjonen hadde – om den var et barnehjem i

barnevernlovens forstand eller om den var en skoleinstitusjon underlagt skolemyndighetene.

Det fremgår av Bergen barnevernsnemnds protokoll at det også var en uklarhet om kompetanseforholdet mellom barnevernsnemnda og skolemyndighetene, når det gjaldt plasseringer av barn ved Bergens guttehem. Denne problemstillingen ble tatt opp i nemnda bl.a. i møte 14.12.69. I protokollen heter det således:

«Det later til å være en utbredt oppfatning at barn som trenger særbehandling skolemessig eller annet, nødvendigvis skal plasseres av barnevernsnemnda.

Barnevernsnemndas intervensjon i skolesaker er etter barnevernslederens mening bare nødvendig i de tilfeller hvor foreldrene ikke vil = § 5.

Forholdet til skolevesenet trenger i høy grad å diskuteres, blant annet med tanke på sosiallærernes ressurser og funksjon. Det er ønskelig at skolestyret og barnevernsnemnda i Bergen her kommer frem til en prosedyre hvor man forstår hverandre bedre, og saken tas med dette opp som første skritt i retning av en dialog mellom barnevernsnemnda og skolestyret.»

Samme dag behandlet nemnda en sak vedrørende en gutt som i 1968 hadde blitt plassert ved Årstad observasjonsskole etter vedtak i nemnda. I 1969 hadde han flyttet hjem til sin mor. Senere samme år ble han på ny plassert ved Årstad observasjonsskole. Dette oppholdet var begrenset til utgangen av 1969. I møte 04.12.69 ble saken lagt frem for nemnda med spørsmål om nødvendigheten av barnevernsnemndas vedtak for en ny plassering. En lærer hadde anmodet barnevernsnemnda om å plassere gutten i spesialskole. Nemndas vedtak lyder slik:

«Under drøftelsen med [skolestyreren ved Årstad skole] i møte var det enighet om at plasseringen videre av [gutten] måtte skje via skolevesenet.»

Også i møte 01.06.70 ble det behandlet en sak vedrørende denne gutten. I protokollen for dette møtet er det referert et brev av 06.03.70 fra skolestyreren ved Årstad skole. I dette brevet heter det blant annet:

«En tillater seg å vise til tidligere drøftelser i denne sak – og kan meddele Dem at gutten vil bli overført til Bergens guttehem i påvente av plass i skole for barn med adferdsvansker.

En tillater seg å gå ut fra at barnevernsnemnda overtar omsorgen for gutten.

For ordens skyld meddeles Dem at fru [guttenes mor] meldte over telefonen hit for noen uker siden at hun reiste til Stavanger. På forslag herfra

om ikke hun ønsket gutten med seg, svarte hun at vi alltid la vanskeligheter i veien for henne.

Hun har etter dette ikke latt høre fra seg.»

I brevet var det også vist til barnevernsnemndas vedtak av 04.12.69 om at det var enighet om at plasseringen videre av gutten skulle skje via skolevesenet.

Det fremgår videre av nemndas protokoll at formannen i barnevernsnemnda og barnevernslederen den 22.04.70 skrev et brev til skolestyret, hvor det blant annet ble vist til brevet av 06.03.70 fra skolestyreren ved Årstad skole. Det fremgår at gutten ble plassert på Bergens guttehem 20.03.70. Videre heter det i brevet blant annet:

«Når barn plasseres i institusjon av andre enn barnevernsnemnda, tar barnevernsnemnda vanligvis ikke omsorgen. I slike saker vil spørsmålet være om barnevernsnemnda godkjenner den foretatte plassering.

I den foreliggende sak har barnevernsnemnda, i henhold til det vedtak [styreren ved Årstad skole] refererer til i sitt brev, ment at skolevesenet selv skulle være i stand til å behandle [gutten] innefor sitt apparat.

Omsorgen for barn tas med tanke for plassering utenfor hjemmet, og beslutning om dette vedtas i møte hvor vedtaket må begrunnes i henhold til barnevernlovens § 4 samt forvaltningslovens §§ 24 og 25, jf. §§ 17 og 23.

Fremgangsmåten som er benyttet av [styreren ved Årstad skole] i foreliggende sak harmonerer dårlig både med barnevernloven og forvaltningsloven.»

Nemndas formann og barnevernslederen ba i brevet om en begrunnelse for at skolestyret nå ønsket at barnevernsnemnda overtok omsorgen for gutten.

Skoleinspektøren hadde per telefon spurt om barnevernsnemnda kunne betale utgiftene uten å ta omsorg eller uten å ha møte.

Videre fremgår det av innstillingen gjengitt i nemndas protokoll, at skolestyret i de fleste tilfellene ville være initiativtaker til plasseringer ved Bergens guttehem. Guttenes oppholdsutgifter ble utredet av barnevernsnemnda ved at man hadde tatt omsorgen for de enkelte, men «i den senere tid» hadde det utviklet seg en praksis hvor skolestyret hadde plassert barn på Garnes før dette hadde vært vurdert, godkjent, eventuelt underkjent av barnevernsnemnda. I følge innstillingen var en slik prosedyre ikke forenlig med barnevernlovens intensjoner blant annet om barnets rettssikkerhet. I følge innstillingen hadde barnevernsnemnda altfor stort ansvar ved spørs-

mål om å overta omsorgen for et barn til at tingene kunne skje så vilkårlig.

Nemnda gjorde følgende vedtak:

- «1. Barnevernsnemnda kan ikke fatte omsorgsvedtak etter at barnet er plassert. Fremtidige plasseringer må alltid forelegges barnevernsnemnda på forhånd med mindre skolestyret selv vil bære alle utgiftene ved de enkelte plasseringer.
2. Barnevernsnemnda godkjenner plasseringen av [den tidligere nevnte gutten] som et forbyggings-tiltak da meningen er at han skal i spesialskole og plasseringen nå skjer for å unngå en uheldig utvikling hos gutten. En anmoder skolestyret å purre på saken om spesialskoleplass som en forutsetter at der er søkt om. [Gutten] anses fortsatt som skolevesenets klient i henhold til tidligere vedtak av 04.12.69.
3. Barnevernsnemnda vil under forutsetningen av revisors godkjenning garantere for utgiftene vedrørende [gutten] på Bergens guttehjem, Garnes, fra 07.03.1970 til sommerferien, under budsjettkonto forebyggende tiltak.»

Saken vedrørende den nevnte gutten ble senere tatt opp i møte 22.06.70. Det fremgår av nemndas protokoll at skoleinspektøren den 17.06.70 hadde skrevet brev til nemnda om at nemndas garanti for oppholdsutgiftene var begrenset frem til sommerferien dette året. Dette innebar at gutten måtte utskrives fra Garnes om kort tid. Utgiftene kunne ikke dekkes over skolebudsjettet. Opptak på spesialskole for gutten hadde vært vanskelig å få ordnet før sommerferien. En utskrivning fra guttehjemmet ville derfor medføre at han ble gående hjemme denne sommeren. Barnevernsinspektøren anmodet derfor nemnda om å vurdere om moren ville kunne ta hånd om han på vanlig måte. Nemnda fattet følgende vedtak:

«Barnevernsnemndas garanti for oppholdsutgiftene til [gutten] forlenges ut sommerferien til skoleens begynnelse.»

I forbindelse med at Sivilombudsmannen høsten 1971 tok opp en sak vedrørende forholdene ved Bergens guttehjem, var anbringelse av skolemyndighetene et av temaene som ble tatt opp. I et brev av 16.06.72 skrev ombudsmannen blant annet følgende til Sosialdepartementet:

«Det fremgår av dokumentene at elever ved Bergens guttehjem dels har vært anbrakt av skolemyndighetene (...). Det bes nærmere opplyst hvor mange elever som har vært anbrakt av skolemyndighetene og på hvilke grunnlag slike anbringelser har funnet sted, blant annet om det har

foreligget begjæring/samtykke fra foreldre eller verge. Saksdokumenter vedrørende mulige anbringelser av skolemyndigheter etter 1970 bes oversendt. I [...] – saken ble det av barnevernsnemnda i Bergen blant annet gjort slikt vedtak:

«Fremtidige plasseringer må alltid forelegges barnevernsnemnda på forhånd med mindre skolestyret selv vil bære alle utgiftene ved de enkelte anbringelser.»

Det bes innhentet uttaleser fra nemnda om hvorfor det ikke ble ansett nødvendig med nemndsvedtak i de tilfeller skolestyret selv ville bære alle utgiftene ved de enkelte anbringelser. Det bes samtidig opplyst hvilken praksis som har vært fulgt etter vedtaket.»

I Sivilombudsmannens uttalelse av 23.01.74 heter det følgende om denne siden av saken:

«Det fremgår at guttene er blitt søkt inntatt i hjemmet dels av barnevernsmyndigheter, dels av skolemyndighetene. Med foreldrenes samtykke – som i hvert fall synes å ha foreligget i de saker som er fremlagt fra 1970 – kan det neppe fastslås herfra at skolemyndighetene var avskåret fra å foranledige plassering av gutter ved barnehjemmet uten å gå veien om barnevernsmyndighetene. Siden søknadene om plass ved hjemmet også i slike tilfeller så vidt skjønnes var bygd på guttenes vanskelige hjemforhold, tilpasningsvansker og lignende, hadde det likevel under enhver omstendighet vært riktigst om plasseringen av gutter ved hjemmet hadde skjedd i samråd med barnevernsnemnda. Etter 1970 har etter det opplyste plassering av gutter bare blitt foretatt etter vedtak i barnevernsnemnda.»

Granskingsutvalget legger til grunn at barn noen ganger på 1960-tallet ble plassert på Bergens guttehjem på Garnes uten lovlig vedtak fra barnevernsnemnda.

Etter Granskingsutvalgets oppfatning er den forståelsen som kom til uttrykk i nemndas møte 14.12.69, om at barnevernsnemndas intervensjon i skolesaker bare var nødvendig i de tilfeller hvor foreldrene ikke samtykket, ikke riktig. Skolevesenet hadde ikke hjemmel for å plassere barn på barnehjem, selv om det forelå samtykke. Heller ikke en etterfølgende «godkjenning» fra barnevernsnemnda, som synes å ha vært gjort i noen saker, var tilstrekkelig for å gjøre plasseringen lovlig.

Vedtaket av 01.06.70, der nemnda synes å ha ment at det *ikke* var nødvendig å forelegge plasseringer for barnevernsnemnda på forhånd dersom skolestyret selv vil bære alle utgiftene, var neppe i samsvar med barnevernloven. Barnevernsnemnda var det eneste organet som hadde

hjemmel for å plassere barn på barnehjem. Hvem som betalte, var uten betydning i så måte.

Utvalget legger videre til grunn at barnevernsnemnda ikke var forhindret i å overta omsorgen i saken som ble behandlet i det nevnte møtet, selv om plasseringen allerede var skjedd. Det nemnda derimot ikke hadde hjemmel for, var å «godkjenne» plasseringen som et «forebyggings tiltak». Etter barnevernloven kunne plassering på barnehjem bare skje etter omsorgsovertakelse, og ikke som et forebyggende tiltak.

Etter det som går frem av Sivilombudsmannens uttalelse ovenfor, skal i alle fall plasseringene som skjedde i 1970, ha skjedd med foreldrenes samtykke. Granskingsutvalget deler et stykke på vei Sivilombudsmannens syn om at skolevesenet ikke var «avskåret fra å foranledige plassering av gutter på barnehjemmet» i de tilfeller der det forelå samtykke. Dersom foreldrene hadde tatt initiativet til plasseringen, eller i alle fall var positive til

dette, vil det ikke være en grov feil om skolevesenet la til rette for dette uten å lege saken frem for barnevernsnemnda. Som tidligere nevnt kunne foreldre selv plassere barn på barnehjem, uten å gå om nemnda, og det kunne da ikke være direkte galt å i stedet gå veien om skolemyndighetene. Dette var på den annen side en uryddig fremgangsmåte som skapte uklare ansvarsforhold, noe som Granskingsutvalget finner klart uheldig.

Den konkrete saken som er omtalt ovenfor, illustrerer at det kan ha vært tvilsomt om det alltid forelå gyldige samtykker. Initiativet til plasseringen på Garnes synes å ha kommet fra Årstad skole, og ikke fra moren, som ifølge brevet av 06.03.70 ikke latt høre fra seg. Slik saken er opplyst i nemndas protokoll, er det mye som tyder på at denne gutten ble plassert på Bergens guttehjem uten lovlig vedtak, og uten samtykke fra moren.

6. Tilsyn

6.1 Oversikt

Som det fremgår av avsnitt 4.8, var tilsynet organisert på tre nivåer; barnevernsnemndas tilsyn, fylkesmannens tilsyn og departementets tilsyn. Granskingsutvalgets mandat omfatter alle nivåene.

Før kommunesammenslutningen i 1972, lå de barneverninstusjonene som er omfattet av mandatet i fire forskjellige kommuner; Bergen, Laksevåg, Haus og Fana. På denne bakgrunn behandles perioden 1954–72 særskilt, når det gjelder barnevernsnemndenes tilsyn. Etter kommunesammenslutningen ble det opprettet distriktsbarnevernsnemnder for hver enkelt bydel. Disse barnevernsnemndene hadde ikke tilsynsoppgaver i forhold til institusjonene. I perioden 1972–80 lå tilsynsansvaret under Det sentrale barnevernsutvalg, som opprettet et eget tilsynsutvalg for å stå for utøvingen av tilsynet. For øvrig var det i denne perioden en egen institusjonsavdeling med ansvar for kommunale institusjoner, både for barn og eldre.

Fylkesmannens og departementets tilsyn var organisert stort sett på samme måte gjennom hele den perioden utvalget har gransket. Tilsynet ble utøvd av fylkesmannens barnevernsekretær og departementets barneverninspektør. Det var nær sammenheng mellom departementets og fylkesmannens tilsyn, bl.a. fordi barnevernsekretæren og barneverninspektøren noen ganger var sammen på tilsynsbesøk, og fordi det for øvrig var en nær kontakt mellom de to tilsynsinstansene. Granskingsutvalget behandler derfor disse to tilsynene i et felles avsnitt om overtilsynet.

Slik Granskingsutvalget oppfatter det, var det kommunale tilsynet det mest sentrale med hensyn til de temaer som ellers er beskrevet i utvalgets mandat, dette bl.a. fordi det var barnevernsnemndene og tilsynsførerne som skulle føre de det primære tilsynet med institusjonene, herunder tilsynet med hvert enkelt barn. Derfor vil det i det følgende bli lagt størst vekt på det kommunale tilsynet.

6.2 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen

Granskingsutvalget har søkt etter relevant arkivmateriale i Bergen byarkiv, Hordaland fylkesarkiv, Statsarkivet i Bergen, Sosialdepartementets arkiv og Riksarkivet.

Når det gjelder det kommunale tilsynet, er protokollene til barnevernsnemndene i Bergen, Fana og Laksevåg gjennomgått. Bergen barnevernsnemnds protokoller er langt mer omfattende enn protokollene for de to andre kommunene, og her finnes det en hel del materiale som kan kaste lys over tilsynet. Forøvrig har Granskingsutvalget søkt spesielt etter tilsynsrapporter, og har også funnet enkelte slike. Forøvrig finnes det opplysninger om tilsynsbesøk i annet materiale.

Videre er intervjuer med barn, ansatte, nemndsmedlemmer og tilsynsførere en vesentlig del av grunnlaget for Granskingsutvalgets vurdering. Utvalget har intervjuet to ansatte fra Bergen barnevernsnemnds kontor, to tilsynsførere fra perioden før 1972, og lederen for tilsynsutvalget i den første perioden etter kommunesammenslutningen i 1972. Barna og de ansatte som er intervjuet, er bl.a. blitt spurt om de opplevde tilsynsbesøk, og om de eventuelt husker at noen tilsynsførere snakket med dem.

Når det gjelder fylkesmannens tilsyn, er det funnet svært lite arkivmateriale, da barnvernsekretærens arkiv i det alt vesentlige er makulert. Noen få rapporter skrevet av barnevernsekretæren er imidlertid funnet. Dessuten er det en del spredte opplysninger om tilsynsbesøk i arkivmateriale knyttet til de enkelte institusjonene, samt noen opplysninger i arkivmateriale som Sosialdepartementet har avgitt til Riksarkivet.

Granskingsutvalget har gjennomført tre intervjuer med fylkesmannens barnevernsekretær, som var samme person gjennom hele den perioden utvalget har gransket. Disse intervjuene har dels dreiet seg om forholdene ved de ulike institusjonene, og dels om selve utøvelsen av tilsynet.

I Sosialdepartementets arkiv og Riksarkivet er det funnet noe materiale om departementets tilsyn. Dette materialet består i hovedsak av enkelte tilsynsrapporter, interne notater og vurde-

ringer bl.a. i forbindelse med godkjenning av styre og institusjoner, samt vurderinger av søknader om statstilskudd.

Departementets barneverninspektør var den samme personen i hele den perioden utvalget har gransket. Hun lever ikke i dag.

6.3 Bergen barnevernsnemnds tilsyn 1954–72

6.3.1 Institusjoner omfattet av tilsynet

Etter barnevernloven § 42 første ledd, hadde Bergen barnevernsnemnd i perioden 1954 til 1972 i utgangspunktet tilsynsansvaret for institusjonene som lå i daværende Bergen kommune. I 1954 var dette Solgården, Jacob R Olsens barnehjem, Anna Jepsens Minde og Barnehjemmet i Sandviken. Tilsynet omfattet også Koføedskolen fra etableringen av denne institusjonen i 1962.

Bergens guttehem sto i en særstilling. Guttehjemmet var privateid og lå i 1954 i daværende Haus kommune (senere Arna), og etter loven skulle tilsynsansvaret i utgangspunktet ligge til Haus barnevernsnemnd. Det var imidlertid en lite rasjonell løsning. Bergens guttehem tok riktig nok mot gutter fra forskjellige kommuner, men de aller fleste kom fra Bergen. Dette er antakelig hovedgrunnen til at Sosialdepartementet i 1955 bestemte at Bergen barnevernsnemnd skulle ha tilsynet.

I møte 18.10.55 behandlet barnevernsnemnda således en meddelelse fra Sosialdepartementet og fylkesmannen om at departementet hadde bestemt, i medhold av barnevernloven § 33, at barnevernsnemnda inntil videre skulle føre tilsyn med fosterbarn som var anbrakt i andre kommuner, og med guttehjemmet på Garnes. Nemnda tok meddelelsen til etterretning. Oppnevning av tilsynsfører for Bergens guttehem skjedde imidlertid først på et senere tidspunkt, i møte 19.04.56.

6.3.2 Tilsynsførere, inspektrise og faglige tilsynsførere

Tilsynsansvaret lå hos barnevernsnemnda, men loven forutsatte at nemnda kunne oppnevne tilsynsførere som skulle stå for det kontinuerlige tilsynet og rapportere til nemnda.

Bergen barnevernsnemnds møteprotokoll viser hvem som ble oppnevnt som tilsynsførere for de forskjellige institusjonene. Oppnevningene skjedde i hovedsak for en valgperiode om gangen. Tilsynsførerne ble som den store hovedre-

gelen valgt blant nemndas medlemmer eller varamedlemmer.

Ved barnevernsnemndas sekretariat – barnevernkontoret – var det ansatt en såkalt «inspektrise», som i utgangspunktet hadde ansvaret for å føre tilsyn med barn i fosterhjem, samt barnehagene og daghjemmene (som også var barneverninstitusjoner i lovens forstand). Etter hvert fikk inspektrisen også ansvaret for tilsynet med barnehjemmene og barna der. Inspektrisens tilsyn kom i tillegg til det tilsyn de oppnevnte tilsynsførerne skulle utøve, eller de kunne utøve tilsynet i fellesskap.

I 1970 ble det innført en ordning med såkalte «faglige tilsynsførere», ved at det for noen institusjoner ble oppnevnt tilsynsførere blant de ansatte ved barnevernkontoret. Disse tilsynsførerne kom dels som en erstatning for, og dels i tillegg til, tilsynsførerne som var oppnevnt blant nemndas medlemmer og varamedlemmer. Samme år opphørte ordningen med inspektrise.

De første tilsynsførerne ble oppnevnt i 1956. I møte 19.04.56 ble det således oppnevnt tilsynsførere for alle institusjonene som Bergen barnevernsnemnd skulle ha tilsyn med, for perioden 1956–59. Oppnevningen skjedde således nærme to år etter at barnevernloven var trådt i kraft.

Det ble oppnevnt en tilsynsfører for hver institusjon, og alle tilsynsførerne var medlemmer av barnevernsnemnda. I innstillingen om valg av tilsynsførere het det:

«Etter barnevernsloven § 34 skal hvert fosterbarn stå under tilsyn av nemnda. For de barn inspektrisen har tilsyn med, synes det ikke nødvendig å oppnevne særlig tilsynsfører. For barn anbragt på barnehjem derimot bør det oppnevnes tilsynsfører en for hvert barnehjem, og det fortrinnsvis et av nemndas medlemmer.»

Inspektrisen hadde som nevnt som oppgave å føre tilsyn med barn i fosterhjem og barnehager. Hennes arbeidsområde ble fastsatt i møte 19.04.56:

«Foruten forefallende arbeide ved kontoret skal inspektrisen ha tilsyn med alle fosterbarn i byen og på landdistriktene. Hun skal inspisere parktante og barnehagene (dette tilsyn har tidligere vært ført av helserådet). Hun skal føre samtaler med foreldre og barn, fortrinnsvis piker, og sørge for at piker som nemnda beslutter anbragt kommer til sitt bestemmelsested.»

Det er går ikke frem av barnevernsnemndas protokoll fra hvilket tidspunkt inspektrisens ansvarsområde ble utvidet til også å gjelde barne-

hjemsbarna, om det skjedde ved en endring av hennes instruks, eller om det ble en praksis som ble innarbeidet etter hvert. Det er også noe uklart hvordan oppgavefordelingen mellom tilsynsførerne og inspektrisen var, og i hvilken utstrekning de eventuelt samarbeidet om tilsynet.

I møte 11.12.62 ble inspektrisens oppgaver beskrevet slik:

«Hun har inspeksjoner av fosterhjem i byen og på landet og tilsyn med fosterbarna. Videre skal hun føre tilsyn med barnehjem og daginstitusjoner for barn, samt parkantevirksomheter. Inspektrisen har ellers ettervern for en del piker.»

Her går det altså klart frem at inspektrisen på dette tidspunktet også skulle ha tilsyn med barnehjemmene. Det er mulig at inspektrisens instruks på dette tidspunktet var blitt endret til også å omfatte barnehjem. Men det er også mulig at hun hadde ansvar for tilsynet med barnehjemmene også før dette, selv om det ikke er funnet dokumentasjon på det.

I møte 08.03.60 ble det oppnevnt tilsynsførere for institusjonene, for perioden 1960–63. Tre av de oppnevnte var medlemmer av barnevernsnemnda, mens en var varamedlem. Det var i denne perioden fire tilsynsførere fordelt på fem institusjoner. En av tilsynsførerne hadde ansvaret for både Barnehjemmet i Sandviken og Solgården barnehjem. Barnevernsnemnda var ved dette valget på vei bort fra den tidligere ordningen med at hver tilsynsfører bare hadde ansvaret for en institusjon. Senere ble det færre tilsynsførere i forhold til antall institusjoner.

I møte 06.04.64 behandlet nemnda en sak om oppnevning av tilsynsførere for barneverninstitusjonene for årene 1964–67. I protokollen står det imidlertid kun «vedak:», uten at navnene til de nyoppnevnte tilsynsførerne er opplyst. Hvem som ble valgt er således ikke kjent, men nye tilsynsførere ble oppnevnt mindre enn ett år senere, i møte 11.01.65, etter at ny barnevernsnemnd var valgt. Det er for øvrig uklart om det i møtet 06.04.64 ble oppnevnt tilsynsfører for Koføedskolen (som ble etablert i 1962). Institusjonen er ikke nevnt i innstillingen til vedtak, hvor det gis en oversikt over hvem var oppnevnt som tilsynsførere i den foregående perioden.

I møte 11.01.65 ble tilsynsførere valgt for perioden 1965–67. Det ble nå valgt en person for hver av institusjonene Anna Jepsens Minde, Bergens guttehem og Koføedskolen. Disse tre tilsynsførerne var medlemmer av nemnda. Et varamedlem av nemnda ble oppnevnt som tilsynsfører for

både Jacob R Olsens barnehjem, Barnehjemmet i Sandviken og Solgården barnehjem.

I møte 11.10.65 behandlet nemnda et skriv fra et av nemndmedlemmene om at han gikk ut av nemnda pga. flytting fra Bergen. Nemnda tok brevet til etterretning. Vedkommende var også oppnevnt som tilsynsfører for Bergens guttehem, men det ble i denne omgang ikke oppnevnt noen ny tilsynsførere for guttehemmet. Dette skjedde først på et senere tidspunkt, i møte 28.02.67. I sistnevnte møte vedtok nemnda å oppnevne kvinnen som 07.11.66 var valgt som nytt nemndmedlem, som ny tilsynsfører for guttehemmet. Bergens guttehem hadde således vært uten tilsynsfører i godt over ett år.

I møte 12.03.68 ble tilsynsførere for barnehjemmene valgt for perioden 1968–71. Det ble nå valgt en person som tilsynsfører for Anna Jepsens Minde, en person for både Bergens guttehem og Koføedskolen, og en person for de tre institusjonene Jacob R Olsen, Sandviken og Solgården.

I 1970 ble det oppnevnt det nemnda kalte «faglige tilsynsførere». Dette var personer som var ansatt ved nemndas kontor, og ordningen erstattet den tidligere ordningen med inspektrise.

I møte 22.06.70 besluttet således nemnda å oppnevne en kurator ved nemndas kontor som tilsynsfører for guttene som var anbrakt ved Bergens guttehem. Hun erstattet den tidligere oppnevnte tilsynsføreren, som hadde gått ut av nemnda i mars 1969. Institusjonen hadde således vært uten tilsynsfører i over ett år. Det ble bestemt at den nyoppnevnte tilsynsføreren burde besøke institusjonen hver 14. dag for samtaler med barna og personalet. Det ble også bestemt at tilsynsføreren ved denne institusjonen skulle være medlem av et inntaksteam som nemnda fant de ønskelig å etablere. Dette var en særordning for Bergens guttehem. Begrunnelsen for å etablere denne ordningen, går ikke uttrykkelig frem av selve vedtaket. Det går imidlertid frem av andre saker som nemnda behandlet på denne tiden, at guttehemmet hadde gitt signaler om at institusjonen hadde tatt imot gutter med atferdsvansker og andre spesielle problemer, og at guttehemmet hadde problemer med disse guttene. Det er således nærliggende å tro at den nevnte ordningen ble etablert for å bedre inntakrutinene og for å styrke tilsynet med de guttene som var ved institusjonen.

I møte 15.09.70 behandlet nemnda tilsynet med institusjonene på ny. Inspektrisen som tidligere hadde stått for det faglige tilsynet med institusjonene, hadde sluttet i august samme år, og nemnda fant det nødvendig å organisere tilsynet på nytt. I dette møtet ble det oppnevnt faglige til-

synsførere for Anna Jebsens Minde og Jacob R Olsens barnehjem, i tillegg til den nevnte tilsynsføreren for Bergens guttehjem.

Køfoedskolen eller Solgården barnehjem er ikke nevnt i nemndas protokoll, og det fremgår ikke hvorfor det ikke ble oppnevnt faglige tilsynsførere for disse to institusjonene. Barnehjemmet i Sandviken ble nedlagt 01.07.70, og det var således ikke aktuelt å oppnevne faglig tilsynsfører for denne institusjonen.

6.3.3 I hvilken utstrekning tilsynet har vært gjennomført

Tilsynet med barna og barnehjemmene, og i hvilken utstrekning dette faktisk ble gjennomført, er omhandlet en rekke steder i Bergen barnevernsnemnds møteprotokoll.

Dette temaet ble første gang behandlet i møte 29.01.57. I innstillingen fra nemndas sekretariat fremgår det bl.a. at det ikke hadde vært ført et effektivt tilsyn:

«Loven krever et effektivt tilsyn med de barn som blir utsatt av barnevernsnemnda. Etter lovens § 34 skal alle fosterbarn ha sine tilsynsførere. Samstundes skal alle barn i spesialskoler og barnehjem settes i kontakt med et menneske som kan gi dem hjelp, både den tid de oppholder seg i internat og senere. En viser til rundskriv nr 3 side 17, rundskriv nr 4 side 4-6 og rundskriv nr 5 avsnitt 8. Bergen barnevernsnemnd har hittil ikke ført et effektivt tilsyn. Mange av barna som er kommet fra barnehjem, skolehjem og til dels fosterhjem har ikke hatt den nødvendige kontakt. En ber om at et bedre tilsyn må bli gjennomført, enten ved hjelp av spesielle tilsynsførere for det enkelte barn, eller ved hjelp av funksjonærer eller medlemmer av nemnda som har tilsyn med de enkelte institusjoner og hjem. En peker da på at hvert barn som reiser fra barnehjem eller spesialskole på forhånd har en kontakt som barna har tillit til og vil oppsøke i vanskelige situasjoner.»

I innstillingen ble det på denne bakgrunn foreslått at tilsynsførerne skulle få kr 10 pr tilsyn pr mnd, samt at den enkelte tilsynsfører måtte ha en instruks eller regler for tilsyn.

Nemnda besluttet å innføre en godtgjørelse på kr 10,- for hvert tilsyn for tilsynsførere oppnevnt utenfor nemnda eller kontoret. For de øvrige besluttet nemnda at tilsynet ville bli tatt opp i et senere møte.

Tilsynet ble tatt opp på ny i møte 19.02.57. I dette møtet ble den administrative gjennomføringen av tilsynet tatt opp, og bl.a. ble de reglene for tilsynsførere som er beskrevet under avsnitt 4.8.7, vedtatt.

I forbindelse med de årlige budsjettbehandlingene i nemnda, er det gitt noen opplysninger om hvordan tilsynet fungerte. Disse opplysningene synes i første rekke å knytte seg til inspektrisens tilsynsvirksomhet. En kan derfor ikke uten videre trekke slutninger om hvordan tilsynet fra de oppnevnte tilsynsførerne fungerte. Det er dessuten grunn til å tro at opplysningene først og fremst gjelder tilsyn med fosterhjemmene, siden dette synes å ha vært inspektrisens hovedoppgave – i alle fall på 1950-tallet. På den annen side er det ikke grunn til å tro at tilsynet med barnehjemmene ble prioritert høyere enn tilsynet med fosterbarna.

I budsjettinnstillingen behandlet i møte 10.12.57, om posten for inspeksjonsutgifter og reiser, heter det bl.a.:

«Posten føres opp med samme beløp som tidligere. Riktignok ble det brukt bare kr 1 768,- på kontoen i forrige termin, men det skyldes alene den omstendighet at det ikke ble foretatt så mange inspeksjonsreiser som man forutsatte, fordi kontoret, slik forholdene lå an, ikke kunne overkomme å utføre denne del av arbeidet i nødvendig utstrekning. En må imidlertid ta sikte på etter hvert å søke å få istandbragt en bedre ordning i så henseende, i samsvar med barnevernslovens bestemmelser på dette området.»

En må på grunnlag av det siterte kunne slutte at barnevernsnemnda mente at tilsynet på dette tidspunktet ikke tilfredstilte barnevernlovens krav. Fylkesmannens barnevernsekretærs årsmelding for barnevernet i Hordaland 1957 underbygger dette. Her fremgår det at Bergen barnevernsnemnd hadde opplyst at tilsynsarbeidet hadde «ligget helt nede» dette året. Barnevernsekretæren beskrev dette som en «alvorlig svikt». En må kunne legge til grunn at barnevernsekretæren ikke bare siktet til inspektrisens inspeksjonsvirksomhet, men også til de oppnevnte tilsynsførerne. En tilsynsrapport fra samme år, som barnevernsekretæren skrev etter besøk ved Barnehjemmet i Sandviken, underbygger dette. Det fremgår av rapporten at barnevernsnemndas oppnevnte tilsynsfører ikke hadde besøkt institusjonen, og at styreren ikke en gang kjente navnet på vedkommende.

Barnevernsekretæren omtalte også barnevernsnemndas tilsyn i et udatert utkast til brev til Sosialdepartementet (jnr 22/43 1958). Det fremgår at barnevernsnemnda gikk inn for at Jacob R Olsens barnehjem minst måtte få lov til å gi plass for 40 barn. Barnevernsekretæren gikk inn for å redusere barnetallet. Dette bl.a. fordi den vanskelige situasjonen som oppsto og førte til anmeldelse

av styrelsen i november 1956, delvis kunne tilbakeføres til det store antall barn i et hus som var vel stort, men også tungvint. Barnevernsekretæren skrev følgende om nemndas syn på barnetallet:

«Barnevernsnemndas vedtak om å øke barnetallet til minst 40 barn må ses ut fra det at de fremdeles mangler kvalifisert tilsyn med institusjonene, og derfor ikke har full oversikt over de spesielle problem som denne institusjonen sliter med.»

Uttalelsen synes å gjelde tilsynet med barnehjemmene i Bergen generelt, og ikke bare Jacob R Olsens barnehjem.

Budsjettforslaget for 1959/60 ble behandlet av nemnda i møte 04.12.58. I tilknytning til posten for inspeksjonsutgifter og reiser heter det i innstillingen:

«En håper at det etter hvert skal bli mulig å få lagt arbeidsforholdene slik til rette at man skal kunne få foreta inspeksjoner i større utstrekning enn tilfellet har vært hittil. Med dette for øye foreslås posten øket med kr 500,- til kr 4 500,-.»

I forbindelse med budsjettbehandlingen 06.02.62, går det frem at det i 1961 ble det brukt kr 2 500,- i forbindelse med inspeksjoner av utenbys fosterhjem, mens budsjettet for dette året var på kr 4 500,-. Dette hang sammen med at

«inspektrisen i altfor stor utstrekning har måttet legges beslag på til ekspedisjonsarbeid på kontoret i kontortiden, fordi dette har vært nødvendig med den nåværende bemanning av barnevernsnemndas kontorpersonale.»

I møte 10.09.62 behandlet nemnda spørsmålet om overføring av en inspektrise fra sosialkontorets avdeling for utsatte sinnslidende, til nemndas kontor. Hennes oppgaver skulle overtas av et utvalg, og på grunn av behovet for å styrke bemanningen ved barnevernsnemndas kontor, foreslo rådmannen for 5. avdeling at inspektrisen ble overført til barnevernkontoret. Han påpekte at det i første rekke var tilsynsarbeidet som var forsømt, på grunn av manglende arbeidshjelp ved nemndas kontor. Nemnda sluttet seg til 5. rådmanns forslag. Ansettelsen skjedde fra 01.01.63, og hun erstattet da den tidligere inspektrisen.

Det fremgår av nemndas protokoll at tilsynet på denne tiden ikke bare var mangelfullt, men at det i lengre tid hadde ligget nede. Inspektrisen hadde i alle fall fra slutten av 1962 – kanskje også noe tidligere – hatt ansvaret for tilsynet med barnehjemmene, ved siden av de valgte tilsynsførerne. I møte 26.02.63 behandlet nemnda budsjett-

forslaget for 1964. I innstillingen går det frem at man på bakgrunn av ansettelsen av den nye inspektrisen, håpet på en styrking av tilsynsvirksomheten:

«Som nemnda vil kjenne til har inspeksjonsvirksomheten i lengre tid ligget nede som følge av sterkt arbeidspress ved kontoret. Ved den ordning som nå er istandbragt, håper man å få rettet dette opp i og med at den nye inspektrise utelukkende kan ofre seg for inspeksjoner av barn i fosterhjem, barnehjem og i de ulike barneverninstitusjoner.»

På denne bakgrunn ble budsjettposten for inspeksjonsutgifter og reiser økt fra kr 4 500,- til kr 10 000,-.

Det siterte sier ikke noe om de oppnevnte tilsynsførernes tilsynsvirksomhet, men det er liten grunn til å tro at deres tilsyn fungerte så mye bedre enn inspektrisens, på bakgrunn av den beskrivelsen som ble gitt av tilsynsvirksomheten.

Barnevernsnemnda skulle på denne tiden føre tilsyn med et stort antall barn. I møte 14.11.63 ble følgende opplyst om barnevernsnemndas tilsynsoppgaver:

«Barnevernsnemnda ved dens administrasjon fører tilsyn med barn som er anbragt i fosterhjem (f.t. 70 barn) og barn anbrakt i barnehjem (11 institusjoner med til sammen 171 barn). Ennvidere tilsyn med daginstitusjoner for barn – 5 daghjem og 16 barnehager med i alt 566 plasser. Hertil kommer parkantevirksomheten.»

Om administrasjonens kapasitet til å utføre alle oppgavene heter det bl.a.:

«Men hertil kommer også alle de saker som administrasjonen for øvrig ikke kan få gjort noe større med på grunn av manglende arbeidshjelp. Det gjelder f.eks. det særdeles viktige forebyggende barnevernsarbeid, tilsynsførervirksomheten, ettervernet for barn og unge som utskrives fra barnehjem og spesialskoler m v.»

Det siterte tilsier at nemndas kontor hadde for liten kapasitet, og at man derfor bevisst nedprioriterte bl.a. tilsynsarbeidet.

Til tross for at det i en rekke år hadde vært problemer med å få gjennomført det tilsynet nemnda var pålagt, synes det å ha vært en viss optimisme på midten av 1960-tallet. Budsjettforslaget for 1965 ble behandlet i møte 05.03.64. Posten for inspeksjonsutgifter og reiser var satt til kr 10 000,- som før. Regnskapet for 1963 hadde vist at det gikk med kr 7 000,- dette året. I innstillingen het det bl.a.:

«I og med at inspeksjonsvirksomheten nå etter hvert kan utføres på en bedre måte enn tidligere, ved at man fra 1. januar i fjor har fått tilsatt en inspektrise som helt ut kan ta seg av inspeksjonsvirksomheten, vil dette gi seg utslag i hyppigere reiser for inspektrisen enn tilfellet har vært før.»

Oppsvinget tilsynsvirksomheten synes å ha fått etter ansettelsen av ny inspektrise i 1963, viste seg å være forbigående. I møte 22.03.65 behandlet nemnda en regnskapsredegjørelse for 1964. Budsjettet for inspeksjonsutgifter og reiser var på kr 10 000,-, mens regnskapet viste at det bare var brukt kr 2 864,-. Mindre utgiften skyldtes at inspektrisestillingen hadde stått ubesatt siden 01.06.64, da personen som innehadde denne stillingen, var blitt ansatt som sosialarbeider. Inspektrisen som senere ble ansatt, takket nei til stillingen, som var utlyst på ny. Som følge av dette hadde det blitt foretatt færre inspeksjoner enn forutsatt, og dermed mindre utgifter.

Etter dette er det innemndas protokoll ikke gitt opplysninger om de budsjettmessige sider ved tilsynsvirksomheten, og omfanget av denne.

Granskingsutvalget har intervjuet en tilsynsfører fra siste halvdel av 1960-tallet. Hun har forklart at hun førte tilsyn med barnehjemmene Jacob R Olsen, Solgården og Anna Jebsen. Hun kan i dag ikke huske detaljer om hvor ofte hun var på tilsynsbesøk, men hun har forklart at hun var ofte ved Jacob R Olsens barnehjem.

Utvalget har også intervjuet en person som ble oppnevnt som faglig tilsynsfører for Bergens guttehem i 1970, men hun kan i dag ikke huske noe nærmere om utøvingen av tilsynet. Granskingsutvalget har imidlertid funnet en tilsynsrapport av 25.11.71 som hun har skrevet, og som omtales nærmere nedenfor. I følge rapporten skal hun ha gjennomført «flere besøk» ved institusjonen.

6.3.4 Nærmere om personellsituasjonen ved nemndas kontor

Av barnevernsnemndas protokoll fremgår det at det pr 01.01.58 var fem ansatte ved nemndas kontor, en sekretær (lederen for kontoret), en sosialarbeider, en inspektrise og to kontorassistenter.

Personellsituasjonen var et betydelig problem i årene som kom. Oppgavene økte sterkt i omfang og ble for omfattende i forhold til antall stillinger. Det var dessuten til tider problemer med å få besatt stillingene med kvalifisert personell, noe som medførte at stillinger i noen perioder sto ledige.

Bemanningssituasjonen ved barnevernkontoret medførte bl.a. at nemnda selv fikk mye å gjøre.

I møte 24.11.59 foreslo nemnda å utvide medlemstallet fra 5 til 10, og å dele nemnda i et «administrasjonsutvalg» og et «verneutvalg». Bakgrunnen for forslaget var dels at barnevernsnemndas arbeid var så omfattende at det var vanskelig å utføre alt det arbeid som var ønskelig, og dels at det var ansatt et for lite antall sosialarbeidere ved kontoret. I forslaget heter det videre:

«Vårt profylaktiske arbeide og inspektrisens tilsynsarbeid har derfor lidt ved dette, og er ikke blitt hva det skulle være i henhold til lovens bestemmelser, men vi har simpelthen ikke maktet mer.»

Ifølge forslaget skulle administrasjonsutvalget bl.a. ha som oppgave å føre tilsyn med institusjonene, mens verneutvalget bl.a. skulle ha ansvaret for tilsyns- og ettervernsarbeidet (dvs tilsyn med andre barn enn de som var på barnehjem).

I møte 14.02.61 behandlet nemnda denne saken på ny. Det ble vedtatt et forslag til plan for Bergen barnevernsnemnd, som skulle tre i kraft når departementet hadde godkjent denne.

Det fremgår av protokollen for møtet 19.09.61 at departementet hadde godkjent den tidligere vedtatte planen om utvidelse fra 5 til 10 medlemmer, og inndeling i et administrasjonsutvalg og et verneutvalg. Godkjenningen gjaldt «inntil videre». I bystyremøte 06.11.61 ble medlemmer og varamenn til den utvidede barnevernsnemnda valgt, og nemnda valgte hvem som skulle sitte i de to utvalgene i møte 14.11.61.

Ved valget av barnevernsnemnd for perioden 1964–67, var ordningen med 10 medlemmer i nemnda, og inndelingen i administrasjonsutvalg og verneutvalg, opphørt. Bakgrunnen for at man gikk tilbake til den gamle ordningen fremgår ikke av nemndas protokoll.

I møte 11.12.62 behandlet nemnda en sak om utvidelse av nemndas administrasjon. Det forelå en innstilling på 8 sider. I denne ble behovet for flere stillinger bl.a. begrunnet slik:

«Bakgrunnen for vedtaket var en alminnelig forståelse for og anerkjennelse av at kontoret – med det uvanlig store arbeidspresset – som følge av en sterk underbemanning, verken klarer å få utført det daglige kontor- og ekspedisjonsarbeid på en tilfredsstillende måte, eller har den nødvendige kapasitet som trenges for å kunne følge opp med alt det arbeid og alle de gjøremål som det kreves at en barnevernsnemnd i en by av Bergens størrelse skal utføre.»

Det fremgår av innstillingen at bemanningen ved kontoret på denne tiden var en sekretær, en sosialarbeider, en inspektrise, en kontorist og en kontorassistent. I tillegg var det en ubesatt kontorassistentstilling. Sekretæren, inspektrisen og kontoristen var fast ansatte, mens de øvrige var midlertidige.

Det går videre frem av innstillingen at antallet meldinger barnevernet mottok, økte sterkt i perioden 1957–60 (fra 360 i 1957 til 1000 i 1960). Kontoret hadde i løpet av denne perioden fått *en* ny stilling, men det var fortsatt bare en sosialarbeider ved kontoret.

I innstillingen ble det foreslått opprettet tre nye sosialarbeiderstillinger og en kontorfullmektigstilling. Dette var «absolutt nødvendig».

Barnevernsnemnda besluttet i denne omgang å utsette saken, bl.a. fordi den ville gjøre seg nærmere kjent med administrasjonsordningen av barnevernet i andre kommuner innen- og utenlands.

Innstillingen om oppretting av nye stillinger ved barnevernsnemndas kontor ble tatt opp igjen i møte 29.04.63. Nemnda vedtok å innstille på at det snarest ble opprettet tre nye sosialarbeiderstillinger og en kontorfullmektigstilling (alle faste), at inspektrisen ble ansatt i den ene av de nyopprettede sosialarbeiderstillingene, og at den daværende midlertidige sosialarbeiderstillingen og de to midlertidige kontorassistentstillingene, ble gjort faste.

Spørsmålet om oppretting av nye stillinger ved barnevernsnemndas kontor ble tatt opp igjen i møte 14.11.63. Det fremgår av protokollen at formannskapet hadde behandlet saken 06.11.63. Formannskapet vedtok:

«å anmode om nærmere opplysninger i saken, bl.a. om arbeidsmengden på de forskjellige områder innen etaten, oppgave over lønninger andre steder for tilsvarende stillinger, hvordan forholdet vil stille seg etter innføringen av den nye omsorgsloven m v.»

Av nemndas protokoll fra det nevnte møtet, fremgår det bl.a. opplysninger om saksmengden, bl.a. at det i tidsrommet 01.01.62–08.10.63 var journalført 1 799 inngående saker, hvorav 281 politisaker. Ca. 1000 barn var involvert i sakene. I 1962 behandlet nemnda 379 saker, og i 1963 behandlet den 355 saker frem til 01.11.63.

Saken om opprettelse av nye stillinger ved barnevernsnemndas kontor, ble behandlet på ny i møte 05.12.63. Det fremgår at formannskapet 27.11.63 fattet vedtak om å opprette tre midlertidige sosialarbeiderstillinger, og at inspektrisen ble ansatt i den ene av disse. Nemnda fikk såle-

des ikke gjennomslag for sin innstilling om å gjøre stillingene faste, og heller ikke for en ny kontorfullmektigstilling. Etter dette var det fire sosialarbeiderstillinger ved kontoret.

Opprettelsen av nye stillinger innebar en vesentlig styrking av barnevernkontoret, men det viste seg etter hvert at det var en ulempe at de nye stillingene var midlertidige. Dette var en av årsakene til at nemnda fikk problemer i konkurransen om kvalifiserte søkere.

I møte 24.03.66 behandlet nemnda et forslag fra sosialsjefen, til bemanning og oppbygging av sosialkontoret og dets avdelinger. Forslaget inneholder en fylldig beskrivelse av barnevernsavdelingen, bemanningssituasjonen og oppgavene til de enkelte ansatte ved avdelingen (ca. 5 sider).

For det første går det frem at barnevernsavdelingen hadde en vanskelig bemanningssituasjon sammenlignet med de andre avdelingene ved sosialkontoret, og at dette bl.a. gikk ut over tilsynsarbeidet:

«Beklageligvis har denne avdeling hittil vært så betydelig underbemannet – særlig gjelder dette mangel på velkvalifiserte sosialkuratorer, men det gjelder også kontorhjelpe – at en rekke av de arbeidsoppgaver som nemnda/avdelingen har, *ikke* er blitt skjøttet på en forsvarlig måte. Det gjelder det egentlige klientarbeid, og kanskje da først og fremst behandling og oppfølging av de saker man får oversendt fra politiet, tilsynsarbeidet og ettervernsarbeidet.

– Men underbemanningen er også årsaken til at inspektøren hittil *ikke* har kunnet ofre seg tilstrekkelig for det mer utredende arbeid angående behovene for tiltak og institusjoner av forskjellig art innen barnevernssektoren.»

Sosialsjefen mente på denne bakgrunn at barnevernsavdelingen måtte få knyttet til seg tre nye sosialkuratorer, slik at det samlede antall sosialkuratorer ved avdelingen ble sju. Dessuten anbefalte han opprettelse av to nye kontorassistentstillinger.

Han så det også som et problem at barnevernsavdelingen hadde mange *midlertidige* stillinger, bl.a. fordi det av den grunn hadde vist seg å være vanskelig å få besatt stillingene med kvalifisert personell:

«Ikke mindre enn 6 av de 10 stillinger som i dag er knyttet til barnevernsavdelingen er *midlertidige*. Dette har sin årsak i at man har villet ta opp hele spørsmålet om avdelingens bemanningsbehov – behov for kuratorer og kontorhjelpe – i forbindelse med nærværende sak som omfatter hele sosialkontoret. Det er imidlertid intet nå som len-

ger skulle kunne forsvare at disse stillingene blir stående som midlertidige stillinger. Jeg har foran påpekt behovet for nye stillinger av samme art, og det er intet i gjære i barnevernsavdelingen eller i barnevernsnemndas saksområde som skulle føre til noen avlastning i avdelingens arbeid i tiden fremover. Dessuten har erfaring hittil vist at man har meget vanskelig for å komme i kontakt med velkvalifiserte søkere til *midlertidige* stillinger, og særlig gjelder dette sosialkuratorstillingene. Faktum er nemlig at det er en påtagelig knapphet på sosialkandidater og et meget stort antall ledige stillinger for dem rundt om i landet, og det skulle da være innlysende at de velger det faste fremfor det midlertidige. Hittil har man i lengre tid hatt 2 kuratorstillinger ubesatt av denne grunn.»

Sosialsjefens forslag var etter dette opprettelse av tre nye sosialkuratorstillinger og to kontorassistentstillinger, samt at alle stillingene ved avdelingen ble gjort faste.

Det går ikke frem av nemndas protokoll om sosialsjefen fikk gjennomslag for forslaget.

I møte 20.01.69 behandlet nemnda en sak om midlertidig engasjering av ekstrahjelp for nemndas sekretariat i anledning utvidede oppgaver vedrørende daginstitusjonene og daglig kontorarbeide. I innstillingen fremgår det bl.a. at det var to ubesatte stillinger ved sekretariatet. Arbeidssituasjonen var «kort og godt PREKÆR», ifølge innstillingen.

Nemnda vedtok å be barnevernslederen ad tjenestevei ta opp sak om midlertidig engasjering av kontorhjelp, samt å ta opp spørsmålet om opprettelse av ny fast stilling som kontorassistent.

I møte 11.05.70 behandlet nemnda spørsmål om opprettelse av nye stillinger ved nemndas sekretariat, for småbarnspedagog og kontordame. I innstillingen er det bl.a. gjort rede for hvordan tilsynet fungerte. Det fremgår at det var «umulig» for inspektrisen å gjennomføre alle oppgaver hun var pålagt, og at barnevernslederen derfor hadde anmodet inspektrisen om å ikke engasjere seg med arbeid ut over sosialbehandling vedrørende fosterhjemmene:

«Denne inspektrise har til oppgave å føre tilsyn med ca. 100 fosterhjem, samt alle barnehjem, daginstitusjoner og parkanter i byen. Dette har vist seg i praksis at det er umulig for et menneske å greie alle disse arbeidsoppgaver.

Barnevernslederen, har derfor med tanke på nødvendigheten av en omfattende sosialbehandling vedr fosterhjemmene, anmodet inspektrisen om ikke å engasjere seg med oppgaver ut over dette.»

Barnevernsnemnda ga uttrykk for at barnevernsavdelingen burde styrkes med henblikk på den omfattende virksomhet forbundet med daginstitusjonene. (På denne tiden var det en sterk utbygging av daginstitusjoner.) Videre så nemnda det som ønskelig at en styrking av barnevernsavdelingen besto i en småbarn- eller barnevernpedagog samt en kontordame med funksjonsområde: Planlegging, etablering, organisering av familiedaghjem, inspeksjon av daginstitusjoner og barnehjem.

I møte 16.11.70 vedtok nemnda på ny at sekretariatet måtte styrkes, med henvisning til vedtaket av 11.05.70. Det fremgår ikke av møteprotokollen om nemnda fikk gjennomslag for dette.

Nemndas protokoll viser for øvrig at det har vært en del gjennomtrekk ved barnevernkontoret, og at stillinger i perioder har vært ledige. Det at flere av stillingene var midlertidige, synes å ha vært en vesentlig årsak. Men også lite konkurransedyktige lønnsvilkår synes å ha bidratt til at det var vanskelig å trekke til seg kvalifisert personell.

At lønnforholdene var et problem, fremgår f.eks. av en sak om ansettelse i en ledig sosialarbeiderstilling, behandlet i møte 16.11.70. Ingen av søkerne hadde barnevernpedagogisk utdanning. Ifølge nemndas protokoll var det ikke mulig å få kvalifiserte søkere til en stilling i l.kl. 11/12, siden sosionomer og barnevernpedagoger fikk høyere lønn andre steder.

Nemnda vedtok å be om at sosialarbeiderstillingen ble omgjort til kuratorstilling i l.kl 14 for sosionom eller barnevernspedagog. Det fremgår ikke av nemndas protokoll om nemnda nådde frem med dette kravet.

6.3.5 Utøving av tilsynet – rapportering

Tilsynsførerne skulle avgi skriftlige rapporter til barnevernsnemnda. Etter bestemmelsene for tilsynsførere, som Barnevernsnemnda fastsatte i 1957, skulle rapportene avgis hvert kvartal.

Barnevernsnemndas møteprotokoll er gjennomgått for å undersøke i hvilken utstrekning det har vært lagt frem tilsynsrapporter for nemnda, og om rapportene kan si noe om hvorvidt tilsynet innholdsmessig tilfredsstilte de krav regelverket stilte.

Som nærmere beskrevet i kapittel 13, ble styreren ved Jacob R Olsens i november 1956 anmeldt fordi hun angivelig skulle ha slått barna. I møte 19.02.57 ga tilsynsføreren for barnehjemmet «en kort oversikt over forholdene ved J.R. Olsens barnehjem». Det fremgår ikke noe mer om hva tilsynsføreren orienterte om, og det sy-

nes ikke å ha vært fremlagt noen skriftlig rapport. Verken styreren eller straffesaken er nevnt. Det fremgår imidlertid av sammenhengen med en sak behandlet i møte 02.04.57, at det må være den nevnte saken tilsynsføreren orienterte om.

I nemndas protokoll fra møtet 02.04.57 står det følgende:

«Formannen og varaformannen ga en kort orientering om den nye situasjon som er kommet opp ved at Dagbladets bergensredaksjon har ytret ønske om å offentliggjøre forholdet. Det ble uttalt at en hadde gjort alt som var mulig for å stoppe denne offentliggjørelse, da en eventuell skandalehistorie antakelig ville føre til nedleggelse av hjemmet. Herr [tilsynsføreren] gjorde det også klart at historien absolutt ikke hadde de dimensjoner at de på noen måte skulle kreve rettssak eller offentliggjørelse.»

Heller ikke i protokollen for dette møtet fremgår det hva saken gjaldt, men bl.a. pga. det som sies om Dagbladet, er det ikke grunn til å tvile på at saken gjaldt den nevnte styreren.

Den første skriftlige tilsynsrapporten som er nevnt i barnevernsnemndas møteprotokoll, ble behandlet i møte 22.02.65. Rapporten, som gjelder Barnehjemmet i Sandviken, var fra den oppnevnte tilsynsføreren og den sosialarbeideren som på denne tiden utførte oppgavene som lå til den da ubesatte inspektriststillingen. Rapporten, som er datert 15.02.65, er gjengitt og nærmere omtalt i kapittelet om Barnehjemmet i Sandviken, se særlig avsnitt 8.4. Rapporten påpekte en del mangler ved standarden på bygningen og inventaret, samt bl.a. at barna var innelåst på lekerommet.

Barnevernsnemnda tok saken foreløpig til orientering, i påvente av en rapport fra Helserådet.

Inspeksjonsrapporten vedrørende Barnehjemmet i Sandviken ble tatt opp på ny i møte 06.04.65. Helserådet hadde lagt frem en uttalelse datert 19.03.65. Sekretæren foreslo at saken ble tatt opp til nærmere drøftelse med styret for hjemmet, med sikte på å få rettet på de mangler som barnehjemmets tilsynshavende og helserådet hadde pekt på, men nemnda fattet slikt vedtak:

«Saken utsatt.

Sandvikens barnehjem kontaktes i anledning spørsmålet om det er opprettet arbeidsutvalg. Saken tas i tilfelle opp med dette utvalg. Bestyrerinnen bør være til stede i møtet.»

Det fremgår ikke av nemndas protokoll om, og eventuelt på hvilken måte, denne saken ble fulgt opp.

Den andre skriftlige tilsynsrapporten som er nevnt i barnevernsnemndas møteprotokoll, er datert 25.11.71, og gjelder Bergens guttehjem. Barnevernsnemnda besluttet i møte 22.11.71 at guttehjemmets tilsynsfører skulle gi en rapport fra sine tilsynsbesøk. Vedkommende tilsynsfører var oppnevnt 22.06.70, og var ansatt ved nemndas kontor. Bakgrunnen for beslutningen om at tilsynsføreren skulle avgi rapport var spesiell, ved at Sivilombudsmannen hadde henvendt seg til Sosialdepartementet på bakgrunn av avisoppslag i Dagbladet. Sosialdepartementet hadde så henvendt seg til nemnda. Som vi skal komme tilbake til nedenfor, forelå det på dette tidspunktet ikke noen skriftlige rapporter fra tilsynsbesøk ved guttehjemmet. Rapporten er datert 25.11.71, og lyder i sin helhet slik:

«Undertegnede begynte å fungere som tilsynsfører for Bergens Guttehjem høsten 1970, og har siden den tid foretatt flere besøk ved institusjonen, og har dessuten vært i stadig kontakt med [styreren] angående elever ved hjemmet.

Allerede ved mitt første besøk på guttehjemmet etter oppnevnelsen som tilsynsfører gjorde formannen i styret for hjemmet, [navnet på vedkommende], det klart at han ville ha godkjenningmyndighet ved inntak av nye elever. Han presiserte at guttehjemmet fra begynnelsen av var beregnet på foreldreløse barn eller barn i noenlunde tilsvarende kategori. De kunne ikke ta imot vanskelige barn, kriminelle gutter osv.

Jeg har i det forløpne år stort sett støttet hjemmets styre på dette punkt da betjeningen ved hjemmet ikke har vært tilstrekkelig kvalifisert for en vanskeligere kategori barn og ungdom.

Det har likevel ikke vært til å unngå at en del av elevene har bydd på til dels store problemer, – elever som muligens burde ha vært i andre institusjoner. Ved et par anledninger har en også vært nødt til å be om plass for gutter med til dels alvorlige forstyrrelser for kortere perioder.

Trivselen blant guttene synes å ha vært jevnt over god. Det har imidlertid vært enkelte rømninger, spesielt i vår. Det var da tre av de eldste guttene som ikke ønsket å være der lengre, – og som oppførte seg slik at bestyrer [navnet på vedkommende] gjerne ville utvise dem. De tre guttene hadde flere ting de var misfornøyd med, bl.a. at de ikke fikk gå med langt hår, at de hadde for lite fritid, ville ha mer variasjon i middagsmaten, at de ikke fikk skravle som de ville under måltidene, være lenge oppe om kveldene, se mer på TV. Det ble også klaget over at klærne var gamle og lappet og stoppet – og guttene ville ha mer nytt.

En av guttene savnet en voksen som hadde mer tid til dem, til å høre på dem. Guttene mente også at bestyreren ikke tålte deres form for spøk, men at han lett ble hissig.

Spesielt vanskelig var det for disse guttene å overholde forbud mot røking, og en av guttene hevdet at han var blitt slått av den grunn.

Disse tingene ble tatt opp med skolens styrer, – og så vidt mulig forsøkt rettet på. To av guttene ble likevel utskrevet en stund før sommerferien, den tredje ble værende til ferien da han likevel skulle utskrives.

Den ene av disse guttene har det for øvrig i løpet av høsten blitt nødvendig å plassere annet sted da det ikke gikk med ham hjemme. Det kan for øvrig bemerkes at en av de andre større guttene som ble utskrevet i vår, fra høsten av på eget initiativ ba om å få komme tilbake til guttehjemmet.

Det er plass til 16 gutter ved Bergens Guttehjem, men der har ikke vært fullt belegg hele tiden, noe en for så vidt bare har vært glad for, den vanskelige personalsituasjonen tatt i betraktning.

Samarbeidet med styrer [navnet på vedkommende] og formann i hjemmets styre har hele tiden vært bra.»

Barnevernsnemnda behandlet ikke rapporten på annen måte enn at den i møte 06.12.71 vedtok å sende den til Sosialdepartementet. Dette var like før kommunesammenslutningen, og den videre oppfølging av saken vedrørende guttehjemmet, ble gjort av tilsynsutvalget som ble etablert under Det sentrale barnevernsutvalg i 1972. Granskingsutvalget har intervjuet den første formannen for dette utvalget, se nærmere nedenfor.

Nemnda behandlet altså bare to skriftlige tilsynsrapporter i løpet av perioden 1954–1972, etter det som fremgår av nemndas protokoll. Dette er svært lite, sett på bakgrunn av at tilsynsførerne skulle avgi skriftlige rapporter til nemnda fire ganger i året, om hver enkelt institusjon og om det enkelte barn som var der (se avsnitt 4.8.5 og 4.8.7). Spørsmålet er om det har vært gitt skriftlige rapporter ut over dette, og i hvilken utstrekning rapportene eventuelt har vært gitt muntlig til nemnda.

I forbindelse med at Sivilombudsmannen satte søkelyset på Bergens guttehjem høsten 1971, ba han i brev av 16.06.72 om å få tilsendt eventuelle tilsynsrapporter fra denne institusjonen.

Bergen barnevernsnemnd kunne imidlertid ikke legge frem noen skriftlige rapporter (bortsett fra den ene nevnte fra 25.11.71, som ble skrevet i anledning saken). Ifølge Sosialdepartementets brev av 10.11.72 til Sivilombudsmannen, fantes det ikke skrevne tilsynsrapporter:

«Det er opplyst at de fire førstnevnte tilsynsførere var oppnevnt blant nemndas medlemmer og varamenn og at det ikke finnes skrevne tilsynsrapporter, idet rapport ble gitt muntlig til barnevernsnemnda i møte.»

En må således kunne legge til grunn – i alle fall for Bergen guttehjems vedkommende – at det ikke ble rapportert skriftlig om tilsynsbesøkene. Dette er et brudd på reglene fastsatt i bl.a. departementets rundskriv og barnevernsnemndas egne regler om tilsyn. Granskingsutvalget har funnet brev til tre av tilsynsførerne for Bergens guttehjem. Det fremgår av brevene at tilsynsførerne ble gjort oppmerksom på hvilke regler som gjaldt for tilsynet. I ett av brevene er det dessuten gjort uttrykkelig oppmerksom på at det skulle rapporteres skriftlig. I brev av 13.01.65 til tilsynsføreren som ble oppnevnt dette året, heter det således:

«Når det gjelder selve tilsynet med barnehjemmet, viser man til de tidligere tilsendte Forskrifter for barneheime, fastsatt av Sosialdepartementet i august 1954.

I forskriftene er det gitt nærmere retningslinjer og bestemmelser for hva tilsynet går ut på og hvilke oppgaver tilsynsføreren på barnevernsnemndas vegne har for utførelse av tilsyn. Man henleder bl.a. oppmerksomheten på at barnevernsnemnda skal ha regelmessige rapporter fra tilsynsføreren i skriftlig form.»

Spørsmålet er så om rapportene ble gitt muntlig til nemnda, slik det ble opplyst til Sivilombudsmannen. Det går frem av Ombudsmannens uttalelse i saken at nemnda ikke hadde noen dokumentasjon på at slik muntlig rapportering hadde skjedd:

«Det kan ikke av de opplysninger som foreligger konstateres om tilsynet har vært i samsvar med loven og forskriftene. Det er etter det opplyste ikke gitt skriftlige tilsynsrapporter, og det er heller ikke opplyst noe om at det er protokollert noe fra de muntlige rapporter som ble gitt i barnevernsnemndas møter. Det burde i alle fall ha vært protokollert så meget at det kunne ettervises at de foreskrevne seks årlige inspeksjoner var foretatt, og dersom inspeksjonen ga grunn til bemerkninger, burde også dette ha vært protokollert, når skriftlig rapport ikke ble satt opp. Det som foreligger etterlater tvil om tilsynet har vært i samsvar med gjeldende bestemmelser. Dette er i seg selv beklagelig.»

Granskingsutvalget har gjennomgått nemndas protokoll for å undersøke om det er protokollert noe om muntlig rapportering om tilsyn med

noen av de institusjonene som utvalget har gransket. Bortsett fra den korte orienteringen om Jacob R Olsen, som institusjonens tilsynsfører ga i 1957, har en ikke funnet noen eksempler på at det er protokollert noe om muntlige tilsynsrapporter overfor nemnda. Dette gjelder ikke bare Bergens guttehjem, men også de andre institusjonene som Bergen barnevernsnemnd hadde tilsynsansvaret for i perioden frem til kommunesammenslutningen.

En tilsynsfører fra siste halvdel av 1960-tallet har forklart til Granskingsutvalget det hun hadde å rapportere, alltid ble fremlagt for nemnda. Det ble ikke gitt skriftlige rapporter. Det var det heller ikke lagt opp til i nemndas arbeid. Hun kan ikke huske at hun tok opp kritikkverdige forhold med nemnda, men hadde det vært kritikkverdige forhold, ville hun ha gjort det.

For øvrig har denne tilsynsføreren opplyst at tilsynene hun gjennomførte var varslet. Hun mente at dette var det beste for å utføre en god jobb. Det var også av alminnelig høflighet at hun gjorde det. Hun ønsket ikke å trenge seg inn i forhold til personalet som hadde en travel dag. Hun tror ikke hun ville ha oppnådd noe mer ved å komme uanmeldt.

Hun har videre forklart at hun ikke skulle bli introdusert som representant for barnevernsnemnda når hun hadde kontakt med barna. Dette fordi barna ikke skulle bli «skremt» eller ha aversjon mot å snakke med henne mest mulig naturlig.

Hun vurderte de barneflokkene hun møtte ved barnehjemmene stort sett som glade barn. Også dette var en indikasjon på at tingene i det store og hele fungerte tilfredsstillende, etter det hun har forklart.

6.3.6 Barns og ansattes opplevelse av Bergen barnevernsnemnds tilsyn

Granskingsutvalget har intervjuet en lang rekke barn som har vært ved de institusjonene som Bergen barnevernsnemnd hadde ansvaret for i perioden 1954–72. Disse personene er spurt om deres kjennskap til tilsyn fra barnevernsnemnda.

Ingen av disse kan huske at de noen gang har snakket med en tilsynsperson, til tross for at en rekke av intervjuobjektene har hatt store deler av sin oppvekst på barnehjem.

Noen av barna har imidlertid en mer eller mindre klar oppfatning av at «noen» har vært på institusjonen, men opplysningene om dette er ofte så lite konkrete og sikre at det er vanskelig å avgjøre om det er barnevernsnemnd, tilsynsførere, styret for institusjonen eller andre som har

vært på besøk. Et gjennomgående trekk også ved de få som har fortalt om slike besøk, er at de besøkende ikke snakket nevneverdig med barna, men i høyden hilste på dem. Ingen av barna har nevnt navn på tilsynsførere. Intervjuene gir samlet sett et svært entydig bilde av at barna ikke har hatt noen tilsynsfører å ha kontakt med, verken under institusjonsoppholdet eller i forbindelse med utskriving.

Intervjuene med de ansatte ved barnehjemmene fra den nevnte perioden, bekrefter i høy grad det inntrykket som intervjuene med barna har gitt. Det er riktig nok langt færre ansatte enn barn som er intervjuet, men det er svært få av de ansatte som er intervjuet, som kan huske tilsynsbesøk fra tilsynsførere eller barnevernsnemnd. Det samlede inntrykk er at det i det hele har vært liten kontakt mellom nemnda/barnevernkontoret og de ansatte ved barnehjemmet, etter at det enkelte barn er blitt plassert.

En av få ansatte som kan huske noe konkret om Bergen barnevernsnemnds tilsyn, var ansatt ved Jacob R Olsens barnehjem på slutten av 1950-tallet. Hun har navngitt nemndas tilsynsfører, og har forklart at han var «forholdsvis ofte» ved barnehjemmet. Den ansatte hadde et godt forhold til tilsynsføreren, og hun hadde mange ganger lyst til å ta opp med ham bl.a. hvordan styreren ledet barnhjemmet, noe hun var sterkt kritisk til. Det ble imidlertid ikke til at hun gjorde det, kanskje fordi hun var ung og usikker på hvordan hun skulle formidle det, etter det hun har forklart. Samtidig følte hun lojalitet mot styreren.

En som var ansatt ved samme barnehjem noe senere, på første halvdel av 1960-tallet – herunder ett år som styrer – kan ikke huske noe om tilsyn. Hun tror hun ville ha husket det, dersom det hadde vært noen ved institusjonen for å føre tilsyn.

For øvrig har et medlem av styret for Anna Jebsens Minde navngitt en person som en periode på 1960-tallet var ansatt ved barnevernkontoret, dels som inspektrise og dels som sosialarbeider. Styremedlemmet har forklart at hun ble informert av styreren ved barnehjemmet om at denne personen hadde vært ved barnehjemmet for å føre tilsyn.

6.3.7 Granskingsutvalgets vurdering av Bergen barnevernsnemnds tilsyn

Barnevernsnemndas protokoll viser at det – med enkelte unntak – har vært oppnevnt tilsynsførere i de ulike valgperiodene. Etter Granskingsutvalgets oppfatning, er det sannsynlig at det ikke har vært noe tilsyn før de første tilsynsførerne ble

oppnevnt 19.04.56. Det kan i og for seg tenkes at nemnda som sådan har utøvd tilsyn før dette tidspunktet, men Granskingsutvalget finner dette mindre sannsynlig. Det finnes ikke noe i nemndas protokoll som gir holdepunkter for at tilsyn har vært ført i denne tidlige perioden. Det er da også i noen grad forståelig at det tok tid å få tilsynet på plass, i og med at barnevernsnemnda var en nyordning som ble innført da barnevernloven trådte i kraft. Det er likevel kritikkverdig at det tok så mye som nærmere to år etter at loven trådte i kraft, før tilsynsførere ble oppnevnt.

I de to periodene Bergens guttehem var uten tilsynsfører (11.10.65 til 28.02.67 og mars 1969 til 22.06.70), er det sannsynlig at det ikke har vært ført tilsyn med institusjonen. Sivilombudsmannen la i sin uttalelse fra 1974 til grunn at barnevernsnemnda syntes «i det hele ikke å ha hatt noe oppsyn med hjemmet» i de nevnte periodene¹. Sivilombudsmannen hadde imidlertid ikke fått noen opplysninger om eventuelt tilsyn av inspektrisen. Inspektrisen er ikke nevnt i korrespondansen mellom departementet og Sivilombudsmannen, noe som i seg selv kan tyde på at det ikke har vært ført nevneverdig tilsyn fra hennes side.

Granskingsutvalget er kritisk til nemndas gradvise reduksjon av antallet tilsynsførere. Mens det de første årene etter at barnevernloven trådte i kraft, var like mange tilsynsførere som institusjoner, var det fra 1968 dobbelt så mange institusjoner som tilsynsførere. Bakgrunnen for denne omleggingen går ikke frem av nemndas protokoll. Det fremgår heller ikke om nemnda har vurdert hvorvidt det med slik rasjonalisering var mulig for den enkelte tilsynsfører å utføre sine oppgaver på en forsvarlig måte.

Det var neppe i seg selv direkte i strid med loven eller forskriftene å la en person ha tilsynsansvaret for flere institusjoner. Det var ikke et klart forbud mot det. Tilsynsansvaret for institusjonene var imidlertid en forholdsvis omfattende plikt. En tilsynsfører med ansvaret for 3 institusjoner, skulle således gjennomføre til sammen minst 18 tilsynsbesøk i året, skrive til sammen 12 tilsynsrapporter og bl.a. følge godt med i utviklingen til hvert enkelt barn i institusjonene, og ikke minst holde nemnda orientert om hvert enkelt barn. Granskingsutvalget finner det overveiende sann-

synlig at det ikke har vært praktisk mulig å gjennomføre et tilsyn i samsvar med regelverket, når et så omfattende tilsynsansvar var lagt på så få personer.

Det kan tenkes at reduksjonen av antall oppnevnte tilsynsførere kan ha sammenheng med et ønske om en viss profesjonalisering av tilsynet, ved at inspektrisen i større utstrekning skulle stå for tilsynet med institusjonene. Det finnes riktig nok ikke sikre holdepunkter for en slik tankegang i nemndas protokoll, men i de sammenhenger tilsynet med institusjonene nevnes, er det gjerne i forbindelse med inspektrisens oppgaver. En reduksjon av antall tilsynsførere trenger således ikke nødvendigvis å ha medført en tilsvarende svekkelse av tilsynsvirksomheten. På den annen side gir nemndas protokoll klare holdepunkter for at inspektrisen ikke var i stand til å ivareta sine tilsynsfunksjonen i samsvar med intensjonene. Sett i sammenheng med det, var det lite fornuftig å redusere antall tilsynsførere i forhold til antall institusjoner.

Gjennomgangen av opplysningene om personellsituasjonen ved nemndas kontor, viser at det i store deler av perioden fra 1954–72 var en klar underbemanning ved nemndas kontor, og at dette gikk ut over bl.a. tilsynsarbeidet. Underbemanningen skyldtes dels for få stillingshjemler, og dels at det i perioder har vært en uforholdsmessig stor andel midlertidige stillinger. I denne perioden var det mangel på personer med sosial- og barnevernfaglig utdanning, og kombinasjonen av midlertidige stillinger og for lavt lønnsnivå gjorde det vanskelig å fylle de stillingshjemlene man hadde.

Den vanskelige personellsituasjonen må ses i lys av tiden og den generelle situasjonen i kommunal forvaltning den gang. Etter utvalgets oppfatning gir dette imidlertid ikke hele forklaringen på bemanningssituasjonen ved nemndas kontor. Barnevernkontoret synes å ha vært i en spesielt vanskelig situasjon også etter den tids målestokk, og kommunen synes å ha vært lite forutseende med hensyn til hvordan utviklingen i saksomfang ble på barnevernområdet. Usikkerheten omkring administrative og organisatoriske konsekvenser av sosialomsorgsloven av 5. juni 1964, synes å ha vært en medvirkende årsaksfaktor i så måte.

Utvalget finner det godt dokumentert at den vanskelige bemanningssituasjonen gikk ut over tilsynsarbeidet, og at barnevernet bevisst nedprioriterte tilsynsarbeidet gjennom flere år.

Skriftlige tilsynsrapporten synes å ha vært gitt svært sjelden. Granskingsutvalget kan riktig nok ikke se bort fra at det har vært skrevet rapporter som ikke har vært lagt fram for nemnda, eller at

1. Sivilombudsmannen la til grunn at det i perioden 1955–60 ikke var oppnevnt tilsynsførere, noe som var basert på opplysninger fra Bergen barnevernsnemnd. Det fremgår imidlertid av nemndas protokoll, som beskrevet ovenfor, at det i perioden 1956–60 var oppnevnt tilsynsførere for institusjonen.

det har vært lagt frem skriftlige rapporter uten at nemnda har protokollert dette. I så fall vil dette i seg selv være en mangel ved rapporteringsrutinene. Det er imidlertid grunn til å tro at det har vært store mangler med hensyn til skriftlig rapportering. Det er lite sannsynlig at det bare er tilsynsførerne for Bergens guttehem som har sviktet. Det er nærliggende å tro at det ville vist igjen i nemndas protokoll om rutinene var vesentlig bedre for de andre institusjonenes vedkommende.

Bergen barnevernsmemnds møteprotokoller er nokså omfattende, hvor innstilling og vedtak i hver enkelt sak som er behandlet, er gjengitt. Nemnda hadde møte ca. hver 14 dag, og kunne på hvert møte behandle mellom 50 og 100 saker av forskjellig karakter. Protokollene fra 1954–72 omfatter således et meget stort antall saker, og selve protokollføringen bærer preg av orden og ryddighet. Det er riktig nok nærliggende å tro at nemnda tidvis har diskutert saker som ikke har stått på sakskartet, og at disse heller ikke er blitt protokollert. Det virker likevel lite sannsynlig at den angivelige muntlige rapporteringen virkelig har skjedd i nevneverdig utsrekning, uten at det finnes spor av slik rapportering i nemndas protokoll. Det er i alle fall lite sannsynlig at rapportene har vært avgitt så hyppig som forskriftene krevde. Granskingsutvalget finner det sannsynlig at det har vært et stort avvik mellom forskriftenes krav til rapportering og den rapportering som faktisk skjedde.

Samlet sett gir både arkiv- og intervjumaterialet at helt klart hovedinntrykk at det har vært en meget omfattende og alvorlig svikt i Bergen barnevernsmemnds tilsyn, både når det gjelder hvor ofte institusjonene ble besøkt, hvordan tilsynene ble gjennomført, samt rapportering og notoritet. Det har nok vært individuelle variasjoner mellom tilsynsførerne, men utvalget legger til grunn som det gjennomgående at det sjelden ble gjennomført tilsyn, at det var liten eller ingen kontakt med barna, at det sjelden eller aldri ble rapportert til nemnda om det enkelte barn, og at det heller ikke har vært nevneverdig kontakt med personalet under styrernivået. Utvalget finner det godt dokumentert at Bergen barnevernsmemnds tilsyn avvek sterkt fra det som var forutsatt i loven og forskriftene, og at nemnda selv var klar over dette.

6.4 Laksevåg barnevernsmemnds tilsyn 1954–72

6.4.1 Institusjoner omfattet av tilsynet

Etter barnevernloven § 42 første ledd, hadde Laksevåg barnevernsmemnd i perioden 1954–72 i tilsynsansvaret for institusjonene som lå i daværende Laksevåg kommune. I 1954 var dette bare Morgensol. Ved etableringen av Eliasmarken ungdomshjem i 1960 og Solstreif i 1965, fikk nemnda også tilsynsansvaret for disse institusjonene.

6.4.2 Tilsynsførere

I protokollen for Laksevåg barnevernsmemnd, for møte 29.12.60, er det opplyst at et kvinnelig medlem av barnevernsmemnda ble oppnevnt som tilsynsfører for Morgensol. Styret for barnehjemmet ble underrettet om oppnevningen pr brev først et halvt år senere, ifølge styrets protokoll 20.06.61.

Det går ikke frem av nemndas protokoll om det var oppnevnt noen tilsynsfører før dette tidspunktet. Det går heller ikke frem hvor lenge tilsynsføreren oppnevnt 29.12.60, fungerte som tilsynsfører. Hun var medlem av nemnda helt frem til kommuneslutningen i 1972, men hun ble etter alt å dømme løst fra tilsynsførervervet før dette.

I en innstilling fra sosialsjefen i Laksevåg, datert 02.11.65, er to kvinner benevnt som tilsynsførere. Begge var medlemmer av sosialstyret i perioden 29.05.64–31.12.67. Den ene av dem hadde tidligere vært leder for styret for barnehjemmet, fra 10.02.56 til 31.12.64. Det er mulig at sosialstyret hadde oppnevnt disse tilsynsførerne, til tross for at kompetansen til å oppnevne slik lå til nemnda. Det er ikke funnet noe i nemndas protokoll om oppnevning av de nevnte tilsynsførerne.

Granskingsutvalget har ikke funnet noen tilsynsrapport fra disse tilsynsførerne, men en personalplan datert 02.11.65, som disse utarbeidet.

I en tilsynsrapport datert 25.04.70 fra «tilsynsførerne for barneheimen Morgensol», går det frem at en kvinne og en mann var tilsynsførere. Kvinnen var medlem av barnevernsmemnda, og mannen var medlem av sosialstyret.

Det er på denne bakgrunn sannsynlig at det i alle fall fra 29.12.60 var oppnevnt tilsynsførere for Morgensol.

Laksevåg formannskap vedtok 12.05.60 at barnevernsmemnda «overtar etter loven tilsyn m. v. vedkommende beboerne» ved Eliasmarken. Vedtaket skjedde i forbindelse med etableringen av institusjonen, og var strengt tatt overflødig siden nemndas tilsynsansvar fulgte direkte av lo-

ven. Granskingsutvalget har imidlertid ikke funnet dokumentasjon på at barnevernsnemnda har oppnevnt noen tilsynsfører for Eliasmarken. Nemndas protokoll sier ikke noe om dette.

Nemndas protokoll sier heller ikke noe om hvorvidt det har vært oppnevnt tilsynsfører for ungdomshjemmet Solstreif.

Sosialkontoret har trolig ikke hatt noen formell funksjon i forhold til tilsynet med institusjonene og barna der. Granskingsutvalget har intervjuet den som var sosialsjef i Laksevåg i hele perioden fra 1954 til 1972, og han har opplyst at tilsynet lå under barnevernsnemnda.

6.4.3 I hvilken utstrekning tilsynet ble gjennomført – rapportering

Laksevåg barnevernsnemnds protokoll sier svært lite om hvordan tilsynet med institusjonene fungerte. Det er f.eks. ikke opplyst noe om hvor ofte det ble gjennomført inspeksjoner eller hvordan tilsynet ble utøvd.

Det fremgår imidlertid av nemndas protokoll at nemnda ved enkelte anledninger har gjennomført møte på institusjonene. For eksempel fremgår det av protokollen for møtet 26.01.65 at dette ble gjennomført på barnehjemmet Morgensol, og at «nemndas medlemmer besøkte hjemmet fra kjeller til loft». Den 24.05.67 ble møte gjennomført på ungdomshjemmet Solstreif. Det var «vanlige» saker som ble behandlet på møtet. Det er ikke protokollert noe om tilsyn med institusjonen.

Laksevåg barnevernsnemnds protokoll gir ingen informasjon om tilsynsrapporter. Det er således ikke opplyst f.eks. om rapporter har vært lagt frem for nemnda i skriftlig eller muntlig form.

En kan ikke se bort fra at forholdene ved institusjonene i kommunen kan ha vært diskutert i nemnda uten at dette har vært tatt opp som formell sak, og uten at det har vært protokollert. Det er imidlertid påfallende at det ikke står noe om tilsynsrapportering i nemndas protokoll. Hvis tilsynet hadde vært i samsvar med regelverket, skulle man forvente at det sto noe om det i protokollen – i alle fall så mye at det kunne dokumenteres at tilsyn hadde vært gjennomført.

Granskingsutvalget har kun funnet *en* tilsynsrapport fra perioden 1954–72, og denne rapporten gjelder Morgensol. Rapporten er datert 25.04.70, og er stilet til Laksevåg sosialstyre v/ sosialsjefen – altså ikke til barnevernsnemnda. Ut fra innholdet i rapporten er det i og for seg naturlig at rapporten ble lagt frem for sosialstyret, som

var rette instans i forbindelse med den økonomiske siden ved driften av barnehjemmet. Men etter loven og forskriftene skulle tilsynsførerne rapportere til nemnda, og ikke til sosialstyret.

Det fremgår av rapporten at styreren hadde en del ønsker som de tilsynsførende støttet fullt ut støttet (i prioritert rekkefølge):

1. Ny elektrisk komfyr
2. Oppvaskmaskin
3. Aktivitetsrom for barna. Dette burde bygges på tomten nordvest for hjemmet. «Det later nemlig til at barna ikke til alle tider får bruke den energi de er fylt av, og av samme grunn kan det bli slitsomt for [styreren].»
4. Nytt gulvbelegg på samtlige gulv i 1. og 2. etasje bortsett fra kjøkkenet.
5. Knust vindu i gatedøren måtte skiftes. Gatedøren var ellers svært trekkfull og burde repareres eller skiftes.
6. En «generaloppussing» av eiendommen innvendig var nødvendig.
7. Ventilasjonen fra toalettet i 2. etasje var ikke tilfredsstillende.
8. Det var fremdeles kondens i klesskapet i 2. etasje.
9. Det var behov for mer singel i tunet.
10. Støpekanten langs huset var frosset i stykker, og det var fare for at deler av denne kunne ramle ned og i verste fall forårsake ulykke.
11. Gjerdet rundt eiendommen burde ettersees.

Rapporten tyder på at tilsynsførerne var mest opptatt av de fysiske forholdene, men det fremgår også av rapporten at de hadde vært i kontakt med barna:

«Ellers fikk vi hilse på de fleste av barna, og vårt inntrykk var at de stortrives. De så ut til å være sunne og lykkelige samtlige vi hilste på.»

Etter forskriftene om tilsyn var det klart nok ikke tilstrekkelig å «hilse på» barna. Sosialstyret var imidlertid ikke rette instans for å rapportere om det enkelte barn, og det er på den bakgrunn ikke grunnlag for å kritisere selve rapporten på dette punktet. Rapporten gir imidlertid grunnlag for tvil om hvorvidt tilsynsførerne har viet barna så mye oppmerksomhet som forskriftene krevde. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumenter som sier noe om, og eventuelt i hvilken utstrekning, barnevernsnemnda fikk rapporter om det enkelte barn.

6.4.4 Barns og ansattes opplevelse av Laksevåg barnevernsnemnds tilsyn

Intervjuene med barn og ansatte som har vært ved Morgensol i perioden 1954–72, gir i hovedsak samme bilde av tilsynet ved denne institusjonen som det Granskingsutvalget har fått etter intervjuene med personer fra institusjonene som Bergen barnevernsnemnd hadde tilsynsansvaret for i samme periode.

En ansatt ved Morgensol fra første halvdel av 1960-tallet har f.eks. forklart at det ikke var besøk fra barnevernsnemnda, og at det var liten eller ingen kontakt med sosialkontoret eller sosialsjefen. Ved en anledning tok imidlertid to ansatte kontakt med sosialkontoret for å klage på matstellet ved institusjonen.

Også en annen ansatt ved Morgensol, fra omkring midten av 1960-tallet, har forklart at hun ikke kan huske besøk eller inspeksjon fra noen fra barnevernsnemnda i den perioden hun arbeidet ved barnehjemmet. Det samme gjelder en annen ansatt som var ved barnehjemmet i flere år på 1960-tallet.

6.4.5 Granskingsutvalgets vurdering av Laksevåg barnevernsnemnds tilsyn

Granskingsutvalget har et langt mindre omfattende arkivmateriale å bygge på når det gjelder Laksevåg barnevernsnemnds tilsyn, sammenlignet med materialet om det tilsynet Bergen barnevernsnemnd førte. Den informasjonen som har kommet frem, gir imidlertid et entydig bilde av at det var alvorlige mangler også ved Laksevågs tilsyn. Barnevernsnemndas protokoll tilsier at tilsyn nærmest har vært et fraværende tema, og dette inntrykket styrkes i høy grad av intervjuene, både med barn og ansatte. I den utstrekning det har vært ført tilsyn, har man i all hovedsak konsentrert seg om de bygningsmessige forhold, mens omsorgen for barna ikke har vært viet nevneverdig oppmerksomhet.

Utvalget legger således til grunn at det sjelden ble gjennomført tilsyn, at det var liten eller ingen kontakt med barna, at det sjelden eller aldri ble rapportert til nemnda om det enkelte barn, og at det heller ikke har vært nevneverdig kontakt med personalet under styrernivået. Utvalget finner det godt dokumentert at Laksevåg barnevernsnemnds tilsyn avvek sterkt fra det som var forutsatt i loven og forskriftene, og at nemnda i det minste burde være klar over dette.

6.5 Fana barnevernsnemnds tilsyn 1954–72

6.5.1 Institusjoner omfattet av tilsynet

Etter barnevernloven § 42 første ledd, hadde Fana barnevernsnemnd i perioden 1954–72 i tilsynsansvaret for Småbarnstuen, som var det eneste barnehjemmet som lå i kommunen, først på Lønnin-gen og senere på Skjold. I tillegg kom tilsynet med barnehager og andre daginstitusjoner.

6.5.2 Tilsynsførere

Granskingsutvalget har gjennomgått Fana barnevernsnemnds protokoll for perioden 1954 til august 1965. Utvalget har ikke funnet noen protokoll for perioden fra 1966 til kommunesammenslutningen i 1972.

Fana barnevernsnemnd hadde sitt første møte 24.08.54. På dette møtet ble bl.a. Sosialdepartementets rundskriv nr. 1–3 gjennomgått.

I møte 16.10.54 ble en sak om oppnevning av tilsynsførere for fosterbarn behandlet. Tilsynet med barneverninstitusjonene ble ikke tatt opp i dette møtet.

I møte 16.11.54 la sosialsjefen frem spørsmål om ordning av tilsyn med barneverninstitusjonene, og det ble vist til barnevernloven § 42 og rundskriv. Saken ble imidlertid utsatt til behandling senere.

Først i møte 10.12.57, altså ca. tre og et halvt år etter at barnevernloven var trådt i kraft, ble saken om tilsynet med barneverninstitusjonene tatt opp på ny. I følge protokollen ble det da referert til et brev av 05.12.57 fra Sosialdepartementet «med forslag om at det etableres et fast tilsyn med barneverninstitusjonene i kommunen utenom det kjennskap som barnevernsnemnda forutsettes å ha til institusjonene og deres drift». Barnevernsnemnda gjorde slikt vedtak i samme møte:

«Det nedsettes et utvalg på to medlemmer av nemnda til å føre tilsyn med barneverninstitusjonene i kommunen i samsvar med Sosialdepartementets forskrifter herfor. Sosialsjefen eller den han bemyndiger er med om tilsynet.»

Nemnda valgte to medlemmer av nemnda som tilsynsførende utvalg.

6.5.3 I hvilken utstrekning tilsynet ble gjennomført – rapportering

Fana barnevernsnemnds protokoll inneholder ikke opplysninger om i hvilken utstrekning til-

syn ble gjennomført, men det finnes noe informasjon om rapportering til nemnda.

Etter det som fremgår av protokollen, skjedde det svært sjelden at tilsynsrapporter ble behandlet eller referert i nemndas møter. Når det gjelder perioden fra 1954 til august 1965, er det bare funnet to eksempler på dette.

Det første tilfellet er referert i protokollen for møtet 21.04.64. Det ble da lagt frem en rapport fra barnevernarbeideren etter besøk på Småbarnstuen 11.12.63, et brev av 14.12.63 fra sosialsjefen, samt svarbrev av 20.02.64. Det fremgikk, i følge protokollen, at barnehjemmet i den siste tiden hadde hatt vansker med å skaffe kvalifisert hjelp til å ta seg av barna om formiddagen. Nemnda vedtok å foreslå for barnehjemmet at det ble ansatt en barnehagelærerinne, eventuelt i deltidsstilling. Når det gjaldt lønnsutgiftene vedtok nemnda at disse skulle dekkes ved forhøyet oppholdsbetaling.

Det andre tilfellet der en rapport ble lagt frem for nemnda, er fra 26.05.64. Det ble da referert til et brev av 07.05.64 fra fylkesmannen, et brev av 13.01.64 fra barnehjemmets tilsynslege og Helserådets uttalelse av 15.05.64. Disse brevene gjaldt «sommerbarn» som var ved institusjonen i sommerhalvåret. I de nevnte brevene ble det gitt uttrykk for at ordningen med «sommerbarn» burde avvikles. Barnevernsnemnda vedtok å slutte seg til de synsmåter som kom til uttrykk i tilsynslegens brev. Se nærmere om dette i kapitlet om Småbarnstuen.

I møte 26.05.64 ble tilsynet med barneverninstitusjonene, herunder daginstitusjonene, diskutert. Det ble da besluttet at tilsynet skulle utøves av to av nemndas medlemmer eller varamedlemmer, som minst en gang hvert år skulle legge frem rapport for nemnda.

Etter det som fremgår av protokollen, er det tvilsomt om det før 26.05.64 var fastsatt uttrykkelige regler om at det skulle rapporteres til nemnda. Dette var imidlertid noe som fulgte direkte av Sosialdepartementets forskrifter.

I protokollen som dekker perioden frem til 27.08.65, altså en periode på ett år og tre måneder etter det nevnte vedtaket, er det ikke referert noen tilsynsrapport fra tilsynsførerne for barnehjemmene, til tross for at det 26.05.64 ble bestemt at slik rapport skulle legges frem for nemnda minst en gang i året. Derimot er det referert noen tilsynsrapporter for de som hadde tilsyn med fosterbarn.

I arkivmateriale som befinner seg ved Bergen byarkiv, er det funnet noen tilsynsrapporter vedrørende Småbarnstuen. Foruten rapporter fra tilsynslegen, synes rapportene i hovedsak å ha

vært skrevet av barnevernarbeideren i kommunen. Rapportene er dels usignerte og dels signert med initialer.

I et notat datert 09.05.65, fremgår det at sosialsjefen og barnevernarbeideren besøkte Småbarnstuen i anledning at det var ansatt ny styrer. Notatet gjelder i hovedsak spørsmål om godkjenning av styrer, bemanningssituasjonen for øvrig og blant annet behovet for å ansette barnehagelærerinne.

Videre er det funnet notater fra seks tilsynsbesøk i løpet av 1966. I disse notatene er det i første rekke bemanningssituasjonen, og særlig ansettelse av styrer, som er omtalt. Enkelte forhold som gjelder barna, er imidlertid også berørt. Blant annet er det opplyst at to praktikanter klaget over at det var altfor lite leker og at det etter deres mening var dårlig kosthold. Det fremgår ikke av rapportene om tilsynsførerne hadde snakket med barna.

Videre er det funnet noen notater fra befaringer ved Småbarnstuen fra 1966 og 1967. Disse notatene gjelder kun de fysiske forholdene ved barnehjemmet.

6.5.4 Barns og ansattes opplevelse av Fana barnevernsnemnds tilsyn

Granskingsutvalget har intervjuet relativt få personer i fra Småbarnstuen, men hovedinntrykket er at tilsynsvirkosomheten har vært beskjeden. En styrer fra midten av 1960-tallet har forklart at hun hadde telefonisk kontakt med ansatte ved et sosialkontor i Bergen, men at hun ikke kan huske besøk fra representanter fra barnevernet, verken fra Fana eller Bergen.

6.5.5 Granskingsutvalgets vurdering av Fana barnevernsnemnds tilsyn

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke ble oppnevnt noen tilsynsfører for Småbarnstuen før omtrent tre og et halvt år etter at barnevernloven trådte i kraft. Det er lite sannsynlig at det ble ført noe tilsyn før dette tidspunktet.

Når det gjelder faktisk gjennomført tilsyn, legger utvalget til grunn at det omkring midten av 1960-tallet ble gjennomført en rekke tilsynsbesøk, og antallet besøk i 1966 tilfredstilte forskriftenes krav. Det er imidlertid tvilsomt om perioden på midten av 1960-tallet er representativ for hele den perioden utvalget har gransket. Den nevnte perioden var preget av særlige problemer når det gjaldt bemanningssituasjonen, og det er nærliggende å tro at det medførte ekstra hyppige tilsynsbesøk. På den annen side kan ikke Grans-

kingsutvalget se bort i fra at det i første rekke har vært rapportert når det var problemer å rapportere om, og at det således kan ha vært gjennomført en del tilsynsbesøk som det ikke har vært skrevet rapporter fra.

Granskingsutvalget finner det dokumentert at rapporteringen til barnevernsnemnda har vært svært mangelfull. Det er svært sjelden at tilsynsrapporter har vært behandlet i eller referert i nemnda, og det er ingen rapporter som gir noen informasjon om det enkelte barn. Det er sannsynlig at det ville gått frem av protokollen om flere rapporter hadde blitt fremlagt for nemnda.

Når det gjelder selve tilsynet, synes hovedfokus å ha vært på forhold som bemanningssituasjon, bygningsmessige forhold og andre ytre forhold. I noen grad synes omsorgen for barna å ha stått i fokus, men det er sannsynlig at det i liten grad ble snakket med barna på tomannshånd. Vurderinger av barnas trivsel synes å ha vært basert på overflattisk iakttakelse.

Samlet sett synes det, i alle fall i perioder, å ha vært mer tilsyn med Småbarnstuen enn med de institusjonene som lå under Bergen og Laksevåg. Men også når det gjelder Fana, finner Granskingsutvalget det sannsynlig at det har vært mangelfullt tilsyn med hensyn til hyppighet, innhold i tilsynet og rapportering til nemnda.

6.6 Det sentrale barnevernsutvalgs tilsyn 1972–80

6.6.1 Institusjoner omfattet av tilsynet

I perioden fra kommunesammenslutningen og frem til 1980, var alle institusjonene omfattet av utvalgets mandat (med unntak av Barnehjemmet i Sandviken, som var nedlagt), underlagt Det sentrale barnevernutvalgs tilsyn.

6.6.2 Organiseringen av tilsynet

Granskingsutvalget har intervjuet den som i perioden 1972 til 1975 var formann i tilsynsutvalget under Det sentrale barnevernsutvalg, hvor han for øvrig også var medlem.

Formannen i tilsynsutvalget har forklart at Det sentrale barnevernsutvalget hadde en sentral og overordnet funksjon. Blant annet var utvalget med på å godkjente utbygging og eventuelt nedbygging av institusjoner.

Etter det formannen har forklart, måtte mye formes og samordnes på nytt etter kommunesammenslutningen. De første ett og et halvt år, kanskje innpå to år, gikk med til å etablere nye og

ensartede rutiner. I de fem tidligere kommunene hadde det vært dels forskjellig saksbehandling og forskjellige rutiner. Alt dette måtte nå samordnes. Dette tok tid og det var også nye stillinger som skulle på plass.

Først mot slutten av 1972 ble tilsynsutvalget opprettet, etter det formannen har forklart. Han er noe usikker på om arbeidet kom i gang i slutten av 1972 eller om det var først i begynnelsen av 1973. Han har videre forklart at han tror at de var fem medlemmer i tilsynsutvalget.

6.6.3 Gjennomføringen av tilsynet – rapportering

Formannen i tilsynsutvalget har forklart at de ikke fikk noe skriftlig pålegg eller mandat i forhold til hvordan tilsynet faktisk skulle utføres.

Han husker at de på et møte med en saksbehandler diskuterte hvordan dette skulle skje. Som formann av tilsynsutvalget var han opptatt av hvilket mandat de hadde og hvordan selve tilsynet faktisk skulle gjennomføres. Det ble da til at de i utvalget trakk opp noen linjer for tilsynet.

Han kan ikke huske at de ble gjort oppmerksom på eller var kjent med hvorvidt det var gitt sentrale rundskriv, forskrifter eller andre retningslinjer om hvordan tilsynsutvalget skulle utføre sin funksjon. De retningslinjene de ble enige om skulle ligge til grunn for tilsynet var følgende, etter det formannen har forklart:

Tilsynet skulle være planlagt for utvalget, men oppleves spontant for institusjonen. Med det mener han at inspeksjonene ikke ble varslet. Det ble aldri meddelt til institusjonen at de kom på besøk der.

For det andre var tilsynet lagt opp med at det skulle være en samtale med styrer når de kom til institusjonen. Dette skulle være en tilnærming for å legge til rette for et mest mulig effektivt tilsyn. Han husker at de følte tidvis en viss skepsis fra styrerne, uten at det var direkte motvilje. Hans intensjon var at det ikke var et mål i seg selv å avdekke eller påpeke feil eller mangler. De skulle utøve tilsyn som var mest mulig effektivt. Dersom tilsynet også kunne medføre at de dokumenterte behov for økte ressurser på forskjellig vis, ville det være gunstig at dette kom frem, slik at det kunne virke som et påtrykk for å skaffe bedre ressurser til de forskjellige institusjonene.

De la også vekt på at tilsynet skulle ha fokus mot innsyn i journaler og eventuelle bankkonti for hvert enkelt barn.

Tilsynet hadde ikke lagt opp til at tilsynspersonene skulle ha samtale med hvert barn. De skulle observere barna. Dersom de i forbindelse

med tilsyn kom undervær med at noen barn hadde særskilt behov eller at det var bekymringsfulle ting, så skulle dette rapporteres til barnevernsnemnda i de respektive bydelene.

På spørsmål om hvilke utfordringer utføringen av tilsynsoppgavene bød på, har formannen forklart at budsjettet de hadde til rådighet var lite, og at han var frustrert over dette. Målet var at de skulle utføre tilsyn to ganger per år ved hver institusjon. De fordelte arbeidet i utvalget ved at det skulle være to fra utvalget ved hvert tilsynsbesøk. Dette ble fordelt blant medlemmene i forhold til faste institusjoner. Selv skulle han ha ansvaret for Bergens guttehjem på Garnes sammen med et annet medlem av tilsynsutvalget. Han hadde bare ansvaret for denne institusjonen fordi han var formann og skulle ha en koordinerende oppgave i tillegg.

De hadde også lagt det opp slik at representantene fra tilsynsutvalget skulle være mann og kvinne.

I tillegg gjennomførte han, som formann, et innledende besøk ved alle institusjonene. Han husker at dette fungerte godt med unntak av besøket ved Morgensol. Han husker at da de kom der, ønsket de å snakke med to av de ansatte. Dette fikk de ikke anledning til uten at styreren var til stede. Han husker også at det på Morgensol var problemer med å få innsyn i journaler og eventuelle kontoutskrifter. Han husker ikke i dag hvem som var styrer, men han tror det var en mann. Men han er heller ikke helt sikker på det.

Når det gjelder formannens vurdering av tilsynet i ettertid, har han overfor Granskingsutvalget gitt uttrykk for at det var for knappe ressurser til å gjennomføre et effektivt og godt tilsyn.

De hadde, som politisk valgte personer, liten faglig innsikt i de temaene som skulle danne grunnlag for tilsynet, etter det han har forklart. Han savnet også konkrete skrevne retningslinjer for hvordan tilsynet skulle gjennomføres. Når han vurderer det i dag, er han av den oppfatning at de som politikere ikke hadde forutsetning for å utføre et effektivt tilsyn. Tilsynet burde etter formannens oppfatning vært utført av fagfolk, gjerne tverrfaglige, som hadde gode formalforutsetninger for dette. Et annet alternativ kunne vært at det var i kombinasjon med politisk valgte personer og fagpersoner.

På spørsmål fra Granskingsutvalget om holdningen om at de normalt ikke snakket med barna, men observerte dem, har formannen opplyst at også dette var begrunnet med at de ikke hadde særlige forutsetninger for å etablere en god dialog slik at de kunne få mye nytte ut av samtale med barna.

Granskingsutvalget har funnet noen arkivopplysninger om hvor ofte det ble gjennomført tilsyn fra tilsynsutvalgets side. Disse opplysningene gjelder tilsynet med Jacob R Olsens barnehjem en periode på 1970-tallet, og er ikke nødvendigvis representative for de øvrige institusjonene. Opplysningene kan likevel gi en pekepinn på hvordan tilsynet generelt ble gjennomført.

Årsmeldingene fra Jacob R Olsens barnehjem for årene 1972 til 1974 gir således en del opplysninger om tilsynet med barnehjemmet.

I årsmeldingen for 1972 heter det:

«Nemndas tilsyn med institusjonen har variert fra de forskjellige distriktskontorene. Enkelte har besøkt oss flere ganger, andre har ikke vært her.

Vi har kun ved fire anledninger hatt besøk av tilsynsførere for de enkelte barna. Dette har vært førstegangsbesøk for å få en orientering om vår institusjon og barnas adferd her. Ingen av tilsynsførerne har vært her mer enn en gang i løpet av 1972.

Kommunens tilsynsutvalg, for øvrig det samme som før kommunesammenslutningen, har besøkt barnehjemmet en gang, – på høsten -72. Det ble da gitt en kort orientering om utvalgets arbeidsmåte og myndighet. Videre ble det gitt uttrykk for at utvalget ikke så det som sin hovedoppgave å være «regelryttere», men å fungere som et mellomledd mellom barnehjemmet og kommunale kontorer, bevilgende myndigheter, styret for barnehjemmet, osv. De oppgavene utvalget vil beskjeftige seg med skal være i institusjonens interesse.»

I årsmeldingen for 1973 heter det:

Nemndas tilsyn har vært uforandret fra 1972. Vi har ikke hatt besøk av kommunens tilsynsutvalg i 1973. Tilsynsførerne for de enkelte barna har ikke vist seg i 1973.»

I årsmeldingen for 1974 heter det:

«Barnevernsnemnda i Bergen har ikke ført tilsyn med institusjonen i 1974. Kommunens tilsynsutvalg har ikke besøkt barnehjemmet i 1974. En av tilsynsførerne for barna har besøkt oss 2 ganger i løpet av året.»

I Statsarkivet har Granskingsutvalget funnet et brev av 22.05.75, fra sosialsjefen til Det sentrale barnevernsutvalg. Den nevnte årsmeldingen for 1974 var vedlagt brevet. Sosialsjefen viste til uttalelsene i årsmeldingen om at institusjonen hadde sett svært lite til saksbehandlerne ved distriktskontorene, at nemnda ikke hadde ført tilsyn med institusjonen og at tilsynsutvalget ikke hadde be-

søkt barnehjemmet i 1974. Sosialsjefen ba om at Det sentrale barnevernsutvalg drøftet saken.

Når det gjelder rapportering etter tilsynsbesøk, har formannen for tilsynsutvalget forklart at det alltid ble rapportert skriftlig etter tilsynsbesøk. Den enkelte tilsynsrapport var toppen to A4 sider, etter det han har forklart. Rapportene ble sendt gjennom han som formann, til en saksbehandler til i Bergen kommune. Rapportene ble også distribuert til sosialstyret, Det sentrale barnevernsutvalget og barnevernsnemndene i de respektive bydelene.

Han husker ikke om en gjenpart av rapportene også ble sendt direkte til de respektive institusjonene. Normalt blandet tilsynsutvalget seg ikke borti kommunens administrasjon. Det normale ville være at kommunen som overordnet organ distribuerte rapportene videre til institusjonene, men han er ikke helt sikker på det i dag.

Når det gjelder innholdet i rapportene, husker han at når det gjaldt tilsynsbesøk bl.a. ved Småbarnstuen, Morgensol og Jakob R. Olsen, var det intet å ta opp av negativ karakter. Han tror at dersom det hadde vært foranledning til det, og de gjennom sine tilsynsbesøk hadde avdekket uheldige ting, ville dette naturlig nok kommet frem i rapportene. Han ville da ha husket det.

Som et eksempel på hva som kunne bli tatt opp, så husker formannen at det ved et tilsynsbesøk ved Jakob R. Olsen, kom frem at skap og innredning var ukoselig, noe styreren var enig i. Skapene var for eksempel militære stålskap. Dette ble tatt opp i rapporten, og formannen har forklart at han vet at dette medførte at institusjonen fikk ressurser til å skifte møblement slik at dette ble mer koselig og hensiktsmessig.

Formannen har videre forklart at han husker godt sitt første tilsynsbesøk ved Bergens guttehjem på Garnes. Han gjennomførte dette sammen med et annet medlem av tilsynsutvalget. Da de kom utenfor institusjonen var det tre – fire gutter som lekte sammen. Han husker godt at en sivilarbeider ved institusjonen kom røykende mot dem, og at sivilarbeideren kastet røyken til guttene. En av guttene tok opp røyken. Dette gjorde sterkt inntrykk både på formannen og det andre medlemmet av tilsynsutvalget. Han husker at han gikk bort til gutten og tok røyken fra han. De to tilsynsførerne opplevde dette som en slags demonstrasjon fra sivilarbeiderens side.

Formannen husker ikke i dag hvem som var styrer ved institusjonen, men han føler at de ble tatt godt imot av vedkommende. Han følte ikke at institusjonen ville forhindre tilsyn.

De to tilsynsførerne skrev en rapport etter det første besøket. Han husker godt at de kon-

kluderte, allerede etter det første besøket, med at institusjonen burde nedlegges.

Begrunnelsen var tuftet på flere forhold, etter det formannen har forklart. For det første var det at barna som var ved guttehjemmet levde helt isolert. De burde heller vært integrert i den normale skolen og i det normale sosiale livet, slik tilsynsførerne vurderte det. Institusjonen var lukket. Det at barna levde isolert fra det øvrige samfunnet hadde flere negative konsekvenser. Hele situasjonen tilsa at guttehjemmet ikke var en fremtidsrettet institusjon.

Formannen har videre forklart at de var i klasserommet og ble der presentert for guttene, og at barna var tause. Han husker også at de snakket med lærerne. Han kan ikke huske noen spesielt negative ting eller kritikkverdige forhold ble tatt opp fra lærernes side.

Han har også opplyst at bygningene på Garnes var uhensiktsmessige, store, institusjonspregede og meget nedslitte. De minnet om noe av det han tidligere hadde sett ved Jakob R. Olsens barnehjem.

Da saken ble behandlet i Det sentrale barnevernsutvalget, ble forslaget om nedleggelse som han og den andre tilsynsføreren hadde fremmet, nedstemt, etter det han har forklart. Han var den eneste som stemte for nedleggelse. Argumentene som ble benyttet mot å nedlegge institusjonen, var at man ikke hadde noe annet alternativ å tilby guttene. Han husker at han imidlertid fikk støtte fra administrasjonen i kommunen. Så vidt han husker, hadde det til den kommunale administrasjonen kommet flere klager i om hvordan det var ved institusjonen. Til politiske organer tror han imidlertid at det ikke var fremkommet negative opplysninger eller klager.

Slik han husker det, ble saken klaget inn for Sivilombudsmannen. Etter en viss tid kom saken tilbake og det endte med at institusjonen ble nedlagt senere.

I løpet av perioden fra senhøstes 1972, han tror det må ha vært da de kom i gang med tilsynene, og i løpet av 1973, var han i hvert fall 3–4 ganger på tilsynsbesøk på Garnes.

Han så aldri at noen av barna ble slått eller utsatt for overgrep. Han ble heller ikke fortalt at dette hadde skjedd, og hadde ikke annen foranledning for å anta at det skjedde. Hadde de hatt en slik antagelse eller fått slike opplysninger, ville dette umiddelbart blitt tatt opp med barnevernsnemnda i Arna, etter det formannen har forklart.

Det forhold at det til administrasjonen i kommunen var kommet klager eller i hvert fall underretninger om at barna ikke hadde det så bra,

burde blitt brakt videre til politisk nivå, slik formannen vurderer det. Med dette mener han at det angivelig var opplyst at barna levde veldig isolert, og ikke fikk noen anledning til å delta i aktiviteter som for eksempel speideren eller annet utenfor institusjonen. Hvorvidt det var kommet opplysninger til administrasjonen om andre forhold, vet han ikke. Han er heller ikke spesifikt kjent med form eller innhold i de underretningene som kom. Men han har overfor Granskingsutvalget fastholdt at det var uheldig at dette ikke ble brakt videre til de politisk valgte organer.

6.6.4 Barns og ansattes opplevelse av tilsynet

Granskingsutvalget har ikke intervjuet så mange barn fra 1970-tallet, sammenlignet med tidligere perioder, men også når det gjelder perioden 1972 til 1980 gir intervjumaterialet et entydig innrykk av at det har vært lite tilsyn, og at det i alle fall har vært slik at barna har vært viet liten oppmerksomhet under tilsynsbesøkene. Det er ingen av de barna Granskingsutvalget har intervjuet fra denne perioden, eller i alle fall få, som kan huske å ha snakket med noen tilsynsfører.

Blant de ansatte som er intervjuet, er det noe vekslende erfaringer. Sammenlignet med perioden før 1972, er det flere av de ansatte som husker noe mer konkret om tilsyn. Hovedinntrykket er imidlertid at det sjelden var tilsyn, etter det de ansatte kan huske i dag.

En som var styrer ved Bergen kommunale ungdomshjem første halvdel av 1970-tallet, har forklart at han ikke kan huske noe annet tilsyn enn at de forholdt seg til en saksbehandler ved sosialkontoret og to ansatte ved institusjonsavdelingen. De to nevnte ansatte ved institusjonsavdelingen var ved institusjonen en gang. Etter det styreren har forklart, var dette ikke noe tilsyn i barnevernlovens forstand. Han tror de var der for å se på bygningen. Han kan ikke huske at det var noen fra barnevernsnemnda eller oppnevnt tilsynsfører på besøk. Han husker at han hadde en del kontakt med et medlem av Det sentrale barnevernutvalg, men dette var ikke på institusjonen. Styreren kan ikke huske at barnevernutvalgets tilsynsutvalg var ved institusjonen.

En som var ansatt ved Bergen kommunale ungdomshjem i perioden 1972 til 1973 og perioden 1975 til 1980, har forklart at det var en tilsynsnemnd i kommunen, men at de «så veldig lite til denne». Han hadde inntrykk av at nemnda var «veldig lite aktiv». Han kan ikke huske at nemnda var på besøk ved institusjonen så lenge

han arbeidet der. Om de har vært der, må det ha vært på hans fritid, etter det han har forklart.

Han har videre forklart at det ved en anledning kom representanter fra institusjonsavdelingen på uanmeldt besøk. Han husker at han reagerte på måten disse personene opptrådte på under besøket. Dette var ikke fordi de kom uanmeldt, men mer måten de opptrådte på. De opptrådte på en ubehagelig måte overfor personalet. Grunnen til at han reagerte, var blant annet at han følte at representantene fra institusjonsavdelingen var lite ydmyke i forhold til tidspunktet de kom på besøk på. Dette var på en tid da flere av ungdommene var i ferd med å stå opp, og at de derfor hadde behov for å gå lettkledd for eksempel til badet.

Denne ansatte presiserte at han selv ikke var tilstede under det nevnte tilsynsbesøket. Etter besøket skrev representantene fra institusjonsavdelingen en negativ rapport. Blant annet hadde de funnet skittent undertøy på badet.

En ansatt ved Kofoedskolen på 1970-tallet har forklart at det var oppnevnt et tilsynsutvalg, og at han er sikker på at disse personene var ved institusjonen for å føre tilsyn, selv om han ikke kan huske noe konkret om tilsynsbesøk i dag. En annen som var ansatt ved Kofoedskolen store deler av 1970-tallet, har forklart at han ikke kan huske noe om tilsynutvalg eller tilsynsførere som utøvde kontroll med institusjonen.

En som var styrer ved Jacob R. Olsens barnehjem i perioden 1975 til 1978, har forklart at hun husker at det en gang var uanmeldt besøk fra en tilsynsnemnd i kommunen, i den perioden hun var ved barnehjemmet. Besøket skjedde på ettermiddagen utenfor hennes arbeidstid. Hun var derfor ikke tilstede da tilsynsbesøket fant sted. Etter det hun ble fortalt, hadde tilsynsnemnda sett på institusjonen både oppe og nede, og snakket med barna. Institusjonen fikk ingen negativ tilbakemelding. Det ville hun ha husket. Dette var det eneste tilsynsbesøket i hennes styrerperiode. Hun kan i alle fall ikke huske noen flere tilsynsbesøk i dag.

En som var ansatt ved Anna Jepsens barnehjem fra 1975 til 1980, og også senere, har opplyst at det var både uanmeldte og anmeldte tilsyn ved institusjonen. I den første tiden hun var ved barnehjemmet, var det kanskje en eller to ganger i året. Senere ble det mer hyppig.

En styrer ved Morgensol i perioden 1977 til 1979, har forklart at han kan huske besøk fra departementets barneverninspektør, men at han ikke kan huske at det var andre med tilsynsfunksjoner som kom for å inspisere, verken når det

gjaldt institusjonen som sådan eller de enkelte barn.

En styrer ved Solgården i perioden 1972 til 1979, har opplyst at de hadde «noen besøk» fra barnevernet, men etter det hun har forklart kom ikke barnevernet på inspeksjon hvert år. Det var fastsatt at det skulle utføres hyppigere inspeksjoner enn det som faktisk skjedde. Det hendte også at hun selv, som leder av barnehjemmet, etterlyste inspeksjon. Når det var besøk fra barnevernets representanter, gikk disse rundt i hele huset, og normalt var det også en samtale med styreren. Tilsynsbesøkene ble også gjennomført ved at tilsynspersonene snakket med barna. Hun har for øvrig gitt uttrykk for at tilsynsbesøkene var mer sjeldne før 1972, da hun også arbeidet i perioder ved barnehjemmet.

En som var styrer ved barnehjemmet Anna Jepsens Minde i perioden 1977 til 1980, har forklart at hun husker at det var noen kvinner som hadde en tilsynsfunksjon ved barnehjemmet. Disse kunne komme anmeldt eller uanmeldt. Hun husker at tilsynsførerne var mest opptatt av hvordan det så ut på barnehjemmet. Det var om å gjøre å ha det ryddig og pent når disse kom på besøk. Styreren kan ikke huske at tilsynsførerne snakket med barna, men hun kan ikke si dette sikkert. Hun er usikker på hvor ofte tilsynsførerne var ved barnehjemmet, men de var kanskje der en gang i året.

Slik hun vurderte det da, og også nå i ettertid, var dette tilsynet «nokså meningsløst». Hun oppfattet det slik at tilsynsførerne bare var der for å se om det var rent og pent. Når det gjaldt spørsmål om hvorvidt barna hadde det bra på barnehjemmet, mener hun at tilsynsmyndighetene ikke hadde noen funksjon. De måtte i så fall ha gått nærmere inn på hvordan de ansatte arbeidet med barna, og de måtte ha vært mer opptatt av om hvert enkelt barn fikk det de hadde krav på av omsorg. Styreren kan ikke huske at hun ble utfordret på noe av dette, og hun mener at hun ville ha husket det dersom det hadde vært tilfelle.

6.6.5 Granskingsutvalgets vurdering av tilsynet

Granskingsutvalget legger til grunn at tilsynet i perioden 1972 til 1980 var organisert ved et eget tilsynsutvalg, som besto av politikere, og til dels ved at representanter fra institusjonsavdelingen noen ganger var på tilsynsbesøk.

Denne tilsynsordningen var fullt ut et tilsyn uten fagpersoner. Ordningen med «faglige tilsynsførere» som var etablert for enkelte av institusjonene i Bergen før kommunesammenslutningen,

ble således ikke videreført etter kommunesammenslutningen. De tilsynene som ble gjennomført fra institusjonsavdelingens side etter 1972, kan neppe karakteriseres som «faglige» tilsyn. Etter det Granskingsutvalget har grunn til å tro, hadde ingen ved denne avdelingen barnevernfaglig kompetanse. Institusjonsavdelingen synes først og fremst å ha ansvaret for de byggetekniske og driftsmessige forhold ved institusjonene.

Mangelen på faglighet i tilsynet var ikke i strid med loven eller forskriftene, men etter Granskingsutvalgets oppfatning burde det på 1970-tallet vært et barnevernfaglig innslag i tilsynsvirksomheten.

Granskingsutvalget finner det sannsynlig at Sosialdepartementets forskrifter ikke ble lagt til grunn ved utformingen av den nye tilsynsordningen etter kommunesammenslutningen. Etter det formannen i tilsynsutvalget har forklart, var verken utvalget eller administrasjonen klar over at det fantes slike forskrifter.

Ordningen med at det skulle gjennomføres to tilsynsbesøk i året ved hver institusjon, underbygger opplysningen om at man ikke var kjent med forskriftene, som fastsatte minst seks besøk i året. Det var således allerede i utgangspunktet et stort avvik mellom forskriftenes krav og den ordning som ble etablert. Dessuten gir både arkiv- og intervju materialet klare holdepunkter for at utvalget heller ikke greide å oppfylle målsetningen om to årlige besøk.

Granskingsutvalget finner også at det var klare mangler ved måten tilsynsbesøkene ble gjennomført på. Den alvorligste mangelen var at tilsynsførerne ikke, eller i alle fall i liten utstrekning, synes å ha snakket med barna. På bakgrunn av det formannen i tilsynsutvalget har forklart, synes dette dels å ha hatt sammenheng med at man ikke var klar over at Sosialdepartementet hadde fastsatt bestemmelser om dette, og dels av at tilsynsutvalget ikke anså seg faglig kompetent til nærmere samtaler med barna.

Granskingsutvalget legger til grunn at det har vært skrevet rapporter etter tilsynsbesøkene. Etter det som har kommet frem i intervjuene, og dels i de få tilsynsrapportene som er funnet, er det imidlertid god grunn til å tro at det ikke ble rapportert om det enkelte barn, slik forskriftene forutsatte.

Samlet sett finner Granskingsutvalget at det skjedde forbedringer ved enkelte sider av tilsynsvirksomheten etter 1972, sammenlignet med perioden før. Opprettelsen av et eget tilsynsutvalg var i seg selv et fremskritt, og dette synes å ha medført noe hyppigere tilsynsbesøk enn tidligere. Når det gjelder tilsynet med det enkelte

barn, og rapportering om det enkelte barns situasjon, synes det ikke å ha vært gjort større fremskritt. Hovedinntrykket er således at tilsynet også i denne perioden avvek sterkt fra det som var forutsatt i loven og forskriftene, og at det således var alvorlig svikt i tilsynet.

6.7 Overtilsynet 1954–80

6.7.1 Departementets tilsynsvirksomhet

Den som var ansatt i stillingen som barneverninspektør i Sosialdepartementet i perioden 1954 til 1980, lever ikke i dag. Arkivmaterialet gir imidlertid et visst inntrykk av barneverninspektørens tilsynsvirksomhet.

I Sosialdepartementets arkiv og i arkivmateriale avgitt fra Sosialdepartementet til Riksarkivet, er det funnet enkelte tilsynsrapporter og interne notater.

For eksempel er det funnet en inspeksjonsrapport etter et tilsynsbesøk ved Bergens guttehem i 1957. Rapporten består av et utfylt rapportskjema og en tilleggsrapport til dette. Rapporten gir en kortfattet vurdering av en rekke forskjellige sider ved institusjonen, og vurderingene er til dels svært positive. Ikke alt stemmer så godt med det inntrykk Granskingsutvalget har fått. Blant annet er det opplyst at barna ved guttehemmet hadde god kontakt med barna i nærmiljøet.

Videre er det funnet to inspeksjonsrapporter som gjelder Solgården barnehem. Den ene er fra sommeren 1954 og den andre er fra 1957.

Fra tilsynsbesøk ved Racob R Olsens barnehem er det funnet rapportskjema fra 1955, og dessuten en del dokumenter vedrørende en straffesak som kom opp mot styreren i november 1956. Denne saken behandles nærmere nedenfor. Videre er det en rapport etter en tjenestereise 1971. I denne rapporten sies det mye positivt om barnehemmet. Arbeidet virket «meget bra», barna var «veldig selvstendige», og «alle barna virket åpne og glade og det var godt å se dem».

Barneverninspektøren synes å ha hatt som fast rutine, eller i alle fall som en klar målsetning, å besøke institusjonene i forbindelse med godkjenning av nye styrere. For eksempel har Granskingsutvalget funnet et notat skrevet i forbindelse med godkjenning av en styrer ved Morgensol på begynnelsen av 1960-tallet (omtalt som «styrer nr 2» i kapittelet om Morgensol). Barneverninspektøren beskrev styreren bl.a. slik: «Hun er nok snild mot barna, men neppe særlig inspirerende og bringer lite liv med seg». Miljøet

ved barnehemmet ble beskrevet som «anstalt-preget». Dette hadde sammenheng med bemanningssituasjonen. Arbeidsfordelingen gjorde situasjonen «temmelig meningsløs for barna». Slik Granskingsutvalget forstår notatet, var det for lite personale til stede til enhver tid for å ta seg skikkelig av barna.

For øvrig har Granskingsutvalget funnet en rekke spredte opplysninger i arkivmaterialet vedrørende de forskjellige barnehjemmene, hvor det fremgår at barneverninspektøren har vært på besøk, alene eller sammen med fylkesmannens barnevernsekretær. Dette kunne bl.a. være for å inspisere de fysiske forholdene ved institusjonene, f.eks. ved ombygging av Jacob R Olsens barnehem og oppussing av Barnehemmet i Sandviken, begge deler på siste halvdel av 1960-tallet.

Bergen og Hordaland var bare en del av det distriktet barneverninspektøren skulle dekke, og det sier seg selv at hun ikke kunne rekke å besøke hver enkelt institusjon så ofte. Granskingsutvalgets hovedinntrykk er hun besøkte institusjonene så ofte det var mulig ut fra hennes arbeidssituasjon, og at enkeltinstitusjoner ble viet særskilt oppmerksomhet dersom det kom frem spesielle problemer, eller det var spørsmål om å godkjenne institusjoner eller styrere.

6.7.2 Fylkesmannens tilsynsvirksomhet

Fylkesmannens overtilsyn ble som tidligere nevnt utøvd ved en ansatt barnevernsekretær. Det var en person som hadde ansvaret for tilsynet med barnevernet i Bergen og Hordaland, inkludert samtlige daginstitusjoner.

Granskingsutvalget har lite arkivmateriale etter fylkesmannens barnevernsekretær, siden det relevante materialet fra fylkesmannens arkiv i det alt vesentlige er makulert. Det finnes imidlertid noen opplysninger i det materialet som Sosialdepartementet har avgitt til Riksarkivet.

Således er det funnet noen årsrapporter avgitt til departementet på 1950- og 60-tallet. Disse gir bl.a. oversikt over antallet gjennomførte tilsynsbesøk, men ikke opplysninger om hvilke institusjoner som er besøkt. For eksempel ble det ved barnehem i Bergen og Hordaland gjennomført 22 besøk 1958, 31 besøk i 1959, 29 besøk i 1960 og 25 besøk i 1961 (besøk av barnehager, daghem o.l. kommer i tillegg). Blant annet ble det i årsmeldingen for 1957, som nevnt tidligere, rapportert om at tilsynsarbeidet til Bergen barnevernsnemnd hadde «ligget helt nede» pga. arbeidssituasjonen i nemnda. Barnevernsekretæren betegnet dette som en «alvorlig svikt».

I årsmeldingen for 1959 går det frem at Bergen barnevernsnemnds administrasjon var underbemannet, etter barnevernsekretærens vurdering. I den samme årsmeldingen nevnes også bemanningssituasjonen ved barnehjemmene. Det var mangel på kvalifisert personale.

I årsmeldingen for 1962 er det påpekt at den store saksmengden ved Bergen barnevernsnemnds sekretariat ikke sto i forhold til kapasiteten ved sekretariatet. Det var mangel på kvalifisert hjelp ved kontoret.

Det finnes også noen spredte opplysninger om barnehjemmene i disse årsrapportene. I årsmeldingen for 1965 beskrev barnevernsekretæren Barnehjemmet i Sandviken som «kondemnable» uten større påkostninger. Jacob R Olsens barnehjem ble beskrevet som «stor og etter dagens krav lite egnet som barnehjem».

Barnevernsekretæren har forklart til Granskingsutvalget at i bunn for tilsynet som ble utført av henne, var det et overordnet ønske om å bedre forholdene ved institusjonene for barna. Tilsynet omfattet mange forskjellige oppgaver. Det var tilsynsansvar for alle daghjem, feriekolonier, barnehager m.v. I tillegg kom også barnehjemmene. Barnehjemmene var de institusjonene som hadde størst behov for tilsyn, og dette ble derfor prioritert ved fylkesmannsembetet.

Hun har videre forklart at det var et stort arbeidspress. Lørdager og søndager ble ofte tatt i bruk for å utføre arbeid. Kvelder og ferier gikk også med.

Normalt var det hun selv som foretok inspeksjoner ved institusjonene. Men hun foretok også dette sammen med departementets barneverninspektør.

Barnevernsekretæren har videre opplyst at inspeksjoner ble gjennomført ofte, uten at hun i dag kan huske detaljer om hvor ofte. Enkelte ganger var det ofte ved noen institusjoner. Noen ganger var inspeksjonene forhåndsannmeldt, andre ganger uannmeldt.

Etter hvert inspeksjonsbesøk skrev barnevernsekretæren et internt notat, etter det hun har forklart. Hun beskrev der hva inspeksjonen hadde avdekket, enten det var positivt eller negativt. Rapporten ble levert, som et internt notat, til kontorsjefen ved fylkesmannsembetet. De interne arbeidsnotatene, som hun hadde skrevet, var ment til internt bruk. Da hun sluttet ved fylkesmannsembetet, ble alle disse notatene makulert.

Barnevernsekretæren er i intervju blitt foreholdt tilsynsforskriftens § 4 som lyder slik:

«Fylkesmannen fører overtilsyn med at barnevernsnemndene gir de barn som kommer inn un-

der loven den hjelp de har behov for, herunder at barn i fosterhjem og barnehjem får forsvarlig omsorg og behandling, og at tilsynsfører oppfyller sin tilsynsplikt og at barn får nødvendig ettervern.»

På spørsmål om det var mulig å etterleve dette, har barnevernsekretæren svart «nei». Etter det hun har forklart, hadde de ingen mulighet til å etterleve de krav til tilsyn og tilsynsomfang som fulgte av den siterte bestemmelsen. Dette skyldtes at arbeidsbyrden var så omfattende at det ikke var mulig fullt ut å kunne etterleve disse kravene. Hun var den eneste person med formell fagutdanning ved fylkesmannsembetet som arbeidet med tilsynsspørsmål og barnevernsfaglige spørsmål i perioden fra 1958 til 1976, da det ble ansatt ytterligere en person med barnevernfaglig utdanning.

I forhold til de tilsynsbesøk som ble gjennomført, ble det fra overtilsynet særlig lagt vekt på det som kunne få betydning for godkjenningen av institusjonen. Dette medførte blant annet at det var nye forhold og nye tema som ble gjenstand for tilsyn, slik dette fulgte av barnevernlovens bestemmelser. Dette var en endring i forhold til vergerådslovens bestemmelser.

På tilsynsbesøkene var hun bl.a. opptatt av de bygningsmessige og ytre forhold, dette fordi det også var nødvendig for godkjenning. Andre forhold som klær, mat og annet var selvsagt også gjenstand for vurdering og tilsyn, etter det hun har forklart.

På spørsmål fra Granskingsutvalget om hvorvidt tilsynet også hadde fokus rettet mot følelsesmessig omsorg, har hun svart at dette var noe de også var opptatt av. På den annen side så er slike forhold vanskelig å måle. De vurderte dette ut fra kontakt med styrer, og noen ganger var det også kontakt med styreformennene til institusjonene, etter det hun har forklart. Ved tilsynet la de vekt på å vurdere hvorvidt atmosfæren var åpen. Det hendte at de ved tilsynsbesøk også snakket med underordnet personale, men dette var i de aller fleste tilfellene etter at underordnet personale tok kontakt med tilsynspersonene. En slik samtale eller kontakt var ikke innebygd som rutine. Hun snakket også med barna under tilsynsbesøk. Det skjedde nok mest i forbifarten, men det var også samtaler knyttet til selve tilsynet.

6.7.3 Særlig om tilsynet med Jacob R Olsens barnehjem i 1957

Som det fremgår av kapittelet om Jacob R Olsens barnehjem, ble en styrer anmeldt i november 1956, for å ha slått barna. Departementets barne-

verninspektør og fylkesmannens barnevernsekretær gjorde noen undersøkelser m v i anledning denne saken.

I Statsarkivet er det funnet noen notater fra fylkesmannens barnevernsekretær, skrevet i anledning straffesaken mot styrer nr 1, og oppfølgingen av denne.

Det fremgår av barnevernsekretærens notat av 08.04.57, som er en rapport vedrørende politianmeldelsen fra november 1956 at det omkring juletid var en del snakk om forholdene ved barnehjemmet, og at barnevernsekretæren 18.02.57 gikk ned på barnevernsnemndas kontor for å få rede på hva saken dreiet seg om. Hun fikk da opplyst at det ikke var noe i anmeldelsen og at saken var henlagt. Styreeren hadde sagt opp sin stilling, men var anmodet om å fortsette. På nemndas kontor ga de uttrykk for at saken i grunnen var løst, men at en omlegging av driften ved barnehjemmet kunne komme på tale. Saken hadde vært referert i møte i barnevernsnemnda, gjennom tilsynsføreren, men var ikke behandlet.

Det fremgår videre av notatet at en journalist i Dagbladet hadde henvendt seg til Sosialdepartementet i april 1957, i anledning en artikkel med skarpe anklager mot forholdene ved barnehjemmet, blant annet styreren. Departementets barneverninspektør henstilte til avisen å vente til de hadde fått undersøkt forholdene. Departementet fikk utlevert politidokumentene, og departementets barnvernsinspektør reiste til Bergen. Sammen med fylkesmannens barnevernsekretær besøkte de barnehjemmet. I følge rapporten virket barna «trygge og greie». Det var ingenting som tydet på at de var skremt. Om styrerens versjon av saken heter det:

«[Styreren] ga en fremstilling av det som hadde hendt i høst. Hun unnskylder seg ikke, innrømmer at hun er hissig og at der har hendt ting som kan kritiseres, men der er også ting som ikke er kommet frem som forklarer at slikt har kunnet skje.»

Det er ikke nærmere beskrevet hva som kunne kritiseres. Forklaringen på at dette kunne skje, var blant annet at de to assistentene som foranlediget anmeldelsen var meget unge (under 20 år) og at de ikke hadde hatt tilstrekkelig bakgrunn for å klare arbeidet med barn. Dessuten var det tre unge barnetanter og en diakonisse som assistent, som heller ikke var innarbeidet. Med «en flokk meget unge mennesker» som ikke kunne arbeide selvstendig eller overlates ansvar, så hadde det blitt for mye for styreren. Blant annet dette hadde ført til at hun hadde vært overarbeidet og ikke greid å ta alle situasjoner like godt. Det hadde blitt misnøye blant de ansatte, og det hadde så

blitt snakket om tingene med de store barna som hadde trukket frem ting som hadde hendt langt tilbake i tiden, for eksempel en historie om at barna stod i kø for å få juling. Dette var imidlertid, i følge rapporten, noe som hadde skjedd under krigen. Til slutt i rapporten heter det:

«Det som saken fører med seg er at barnevernsnemndas arbeidsmåte og tilsynsordning, og Bergen kommunes syn på betaling av forpleiningspenger for barna må tas opp til drøfting. En enkelt bestyrerinne må ikke gjøres ansvarlig her, men opplegget og driften ved hjemmene må tas opp til vurdering etter de erfaringer og de retningslinjer som i dag er anerkjent.»

Av barnevernsekretærens notat av 24.08.57, fremgår det at et barn flyttet fra barnehjemmet i november 1956, altså samme måned som anmeldelsen mot styreren ble inn gitt. I følge notatet var jenten en av de store pikene som var med på anmeldelsen av styreren, «og derfor måtte flytte ut».

I barnevernsekretærens notat av 13.11.57, fremgår det at straffesaken mot styreren var henlagt av politiet, og at styreren fortsatte i stillingen.

Granskingsutvalget har intervjuet den nevnte barnevernsekretæren.

Barnevernsekretæren har forklart til utvalget at styreren har slått barna med klesbørste. Styreeren hadde et temperament, og vurdert i ettertid så hadde hun et temperament som ikke var akseptabelt, i den forstand at hun ikke klarte å styre det. Hun tror imidlertid at det som var omtalt i Dagbladet om styrerens voldsutøvelse mot barna var overdrevet. Da saken ble omtalt i media, så reiste hun sammen med departementets barneverninspektør på et uanmeldt inspeksjonsbesøk. Hun hadde da samtaler med de store jentene, d.v.s. jenter som var kommet i tenårene og etter konfirmasjonsalderen. Bakgrunnen for disse samtalene var det som hadde vært omtalt i avisen. Konklusjonen var at det som hadde vært omtalt i avisen var «noe overdrevet».

Hun har videre forklart at noen av de eldste jentene flyttet fra barnehjemmet tidligere enn de ellers ville ha gjort. Dette er noe hun antar, men hun husker det ikke helt sikkert i dag. Hun vet ikke helt sikkert i dag hvorfor de flyttet.

Hun har også opplyst at det at de kom på uanmeldt besøk i forbindelse med medieomtalen, ble tatt opp negativt fra styrets side. Så vidt hun vet ble det også protokollert etter styremøtet at dette var uheldig og kritikkverdigg.

Da saken kom opp, sa styreren opp sin stilling ved barnehjemmet. Oppsigelsen ble imidlertid ikke akseptert av styret. Vurdert i ettertid mener

barnevernsekretæren at styret burde ha akseptert oppsigelsen, i første rekke av hensyn til styreren selv.

Ifølge den tidligere nevnte artikkelen i Dagbladet, ble de to unge assistentene, som hadde vitnet mot bestyrerinnen, sagt opp etter at politihørene var over. Det fremgår også av artikkelen at avisen hadde intervjuet barnehjemmets tilsynslege. Om dette heter det i artikkelen:

«I en innstilling som har vakt forbauselse approberer tilsynslegen fullt ut bestyrerinnens bruk av fysisk avstraffelse og konkluderer med at det er umulig å drive et barnehjem uten å gjøre bruk av slike midler som i dette tilfellet.

Til Dagbladet sier [tilsynslegen] like ut at en ørefik eller en smekk på henderne er helt glimrende midler til å skjerpe barnas hukommelse. Barnelegen nevner bare en forutsetning: Det må selvsagt ikke gjøres slik at barna blir fysisk skadet.»

Om styrerens oppsigelse heter det:

«Da det ble politisak av dette anla bestyrerinnen en betinget tilståelse om at hun kanskje hadde gått for langt i hissigheit enkelte ganger. Bestyrerinnen sa for øvrig opp plassen sin og ville fratre. Men da skjedde det bemerkelsesverdige at hjemmets styre, støttet av tilsynslegen og av barnevernsnemnda, inntrengende tryglet henne om å fortsette – på et tidspunkt da politiet ennå ikke hadde tatt standpunkt til saken.»

6.7.4 Særlig om tilsynet med Bergens guttehem i perioden 1958–1972

Som nærmere omtalt i kapittelet om Bergens guttehem, var det på 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet en uklarhet med hensyn til om Bergens guttehem var en barnevernsinstitusjon eller en internatskole underlagt skolemyndighetene, se nærmere avsnitt 10.3.

Fylkesmannens barnevernsekretær har opplyst til Granskingsutvalget at hun sannsynligvis i 1958 hadde et besøk ved guttehemmet. Hun vil i dag ikke betegne det som et ordinært tilsynsbesøk, men det var et besøk som var initiert for å avklare en del forhold knyttet til institusjonen, og nærmere omkring hvilket ansvar fylkesmannen skulle ha eller hadde i forhold til inspeksjon og godkjenning.

Styreren hevdet klart, og han henviste også til samtaler med representant fra Kirke- og undervisningsdepartementet, at institusjonen på Garnes var en skole på lik linje med Årstad skole. Dette husker barnevernsekretæren at de la til grunn. De aksepterte det som ble fremholdt fra

styreren, men hun husker at hun selv og kontorsjefen ved fylkesmannsembetet tvilte på om dette kunne være riktig.

Hun har videre forklart at hun var kjent med at det var det hun vil kalle «et regime» blant guttene, det var et tøft miljø. Hun kjente personlig to gutter som bodde ved guttehemmet, fra den tiden hun selv hadde arbeidet ved Gyldenpris daghjem.

Hun var kjent med at de største guttene var svært dominerende i forhold til de mindre guttene, men visste ikke om hvorvidt det var et innvilsesrituale når det kom nye gutter til barnehjemmet. Men hun vurderer at dette må ha vært vanlig ut fra generell erfaring ved institusjoner av denne typen. Hun har videre forklart at hun ikke hadde noen konkrete opplysninger om, eller var kjent med hvorvidt det foregikk seksualitet mellom guttene. Men ut fra generell kunnskap visste hun, og fant det sannsynlig, at det foregikk.

Hun har videre forklart at ingen av guttene som bodde ved guttehemmet noen gang kom til henne og beklaget seg omkring forholdene der.

Barnevernsekretæren hadde en bekymring for forholdene ved Bergens guttehem på Garnes, etter det hun har forklart. Denne bekymringen kom allerede etter hennes første besøk der, som må ha vært i 1958. Det var altfor mange barn ved institusjonen. Barnevernsekretæren tok dette opp med kontorsjefen ved fylkesmannsembetet.

Når barnevernsekretæren vurderer det i ettertid, var det kanskje slik at de grep den definisjonen av institusjonen som styreren hadde gitt, fordi «det var greit å slippe det». Med dette mener hun institusjonen da var definert som en skoleinstitusjon, og at tilsynsansvaret dermed ikke tillå fylkesmannsembetet. Hun har videre forklart at dette også hang sammen med at styreren ble vurdert som en «skikkelig skolemann». Et annet forhold var at styreformannen ved institusjonen, som hun oppfattet som en skikkelig og etterrettelig mann, gikk god for institusjonen.

På denne bakgrunn ble det ikke ført tilsyn med institusjonen før i 1972.

I kapittelet om Bergens guttehem, er det beskrevet en sak som ble tatt opp av Sivilombudsmannen høsten 1971, på bakgrunn av oppslag i Dagbladet om at ansatte angivelig hadde slått barna, se særlig avsnitt 10.14.

Barnevernsekretæren har forklart at hun fikk i oppdrag fra kontorsjefen ved fylkesmannsembetet om å reise til guttehemmet på bakgrunn av denne saken. Hun reiste da til Garnes og hadde samtaler med guttene og med lærerne, etter det hun har forklart. Det kom «klart frem at de to guttene hadde blitt banket opp av de to unge læ-

terne». Guttene uttalte at de hadde fått sin straff for det de hadde gjort, og var ferdig med saken. Hun skrev en rapport om saken.

I departementets rapport av 23.03.72, fremgår det at Sosialdepartementet hadde innehentet rapporter fra styret, fylkesmannen, barnevernemnda og skolesjefen i Bergen. Videre hadde det vært et møte på institusjonen i februar 1972, hvor bl.a. departementets byråsjef og barneverninspektør og fylkesmannens barnevernsekretær hadde deltatt. Det ble foretatt befaring av bygningene, og deretter hadde barneverninspektøren og barnevernsekretæren en samtale med styre- ren og en lærer. Dagen etter møtet hadde barneverninspektøren og barnevernsekretæren også et møte med skolesjefen, skolestyrets formann og de to skoleinspektørene.

Klagene om at barn hadde blitt slått, ble tatt opp i det nevnte møtet med styre- ren og en lærer, og det fremgår av rapporten at departementet på bakgrunn av dette møtet la til grunn at korporlig avstraffing hadde funnet sted, se nærmere avsnitt 10.14. Det er ikke opplyst noe i rapporten om hvorvidt representantene fra departementet og fylkesmannen snakket med barna.

Sivilombudsmannen uttalte i brev av 09.01.73 følgende om de undersøkelser departementet foretok når det gjaldt kroppslig avstraffelse:

«I saker hvor det foreligger mistanke om kroppslig refsing, er det viktig at det blir foretatt en grundig undersøkelse for å bringe de faktiske omstendigheter på det rene, dette både av hensyn til barna og av hensyn til vedkommende lærer. Etter det opplyste ble de konkrete klager «tatt opp i samtale mellom departementets representanter, barnevernsekretæren og styrer og lærer», og det er så vidt skjønnes denne samtale som danner grunnlag for departementets konklusjon. Vedkommende sivilarbeider, som fremsatte klagen, og elevene har ikke avgitt forklaring for representanter for departementet. Departementet ville ha hatt et mer betryggende grunnlag for å ta standpunkt til om noe burde foretas eller om saken etter omstendighetene kunne stilles i bero dersom det var blitt foretatt en grundigere undersøkelse.»

6.7.5 Granskingsutvalgets vurdering av overtilsynet

Granskingsutvalget legger til grunn at det både ved departementet og ved fylkesmannsembetet var en åpenbar mangel på kapasitet til å utføre de tilsynsoppgaver som var pålagt, til tross for at man rakk å gjennomføre en rekke tilsynsbesøk.

Som nærmere beskrevet i kapitlene om de enkelte institusjonene, ble flere av dem drevet i

mange år uten godkjenning. Granskingsutvalget ser dette dels i sammenheng med at overtilsynet hadde for liten kapasitet til å øve påtrykk overfor barnevernsmndene og den enkelte institusjon for å oppgradere institusjonene til et nivå som gjorde at godkjenning kunne gis.

Det samme gjelder spørsmålet om godkjenning av styrerne ved institusjonene. Som Granskingsutvalget vil komme tilbake til i tilknytning til den enkelte institusjon, ble en rekke av disse drevet uten godkjent styrer gjennom flere år. Noen ganger ble det gitt midlertidige godkjenninger som en form for nødløsning, men andre ganger ble det overhode ikke søkt om godkjenning. Saksbehandlingen tok også noen ganger uforholdsmessig lang tid. Departementet synes ikke å ha hatt tilstrekkelig oversikt over utskiftningene av styrerne ved de forskjellige institusjonene. I alle fall synes det i flere tilfelle å ha vært øvd lite påtrykk for å få fremmet godkjenningssak.

Endelig synes overtilsynet å ha sviktet når det gjelder tilsynet med barnevernsmndenes tilsynsvirksomhet. Granskingsutvalget legger til grunn at denne virksomheten hadde alvorlige mangler, og at både fylkesmannens barnevernsekretær og departementet var klar over, eller i det minste burde være klar over dette. Det er således påvist at barnevernsekretæren påpekte overfor departementet at Bergen barnevernsmnds tilsyn sviktet. Det synes imidlertid ikke å ha vært utøvd tilstrekkelig påtrykk fra overtilsynets side for å bedre barnevernsmndas tilsyn. Granskingsutvalget mener at det bl.a. hadde sammenheng med kapasiteten ved departementet og fylkesmannsembetet.

Når det gjelder den omtalte saken om Jacob R Olsens barnehjem, er Granskingsutvalget sterkt kritisk til tilsynsmyndighetenes og styrets oppfølging av saken – selv om straffesaken ble henlagt. Beviskravene i straffesaker er som kjent strenge, og henleggelsen var i seg selv ikke tilstrekkelig grunn til at man kunne slå seg til ro med dette, noe særlig Bergen barnevernsmnd synes å ha gjort. Granskingsutvalget har ikke funnet noen dokumentasjon på at Bergen barnevernsmnd, som hadde tilsynet med institusjonen, gjorde nærmere undersøkelser. Inntrykket er snarere at nemnda forholdt seg passiv.

Det er dokumentert at departementets barneverninspektør og fylkesmannens barnevernsekretær gjorde nærmere undersøkelser og for øvrig fulgte opp saken. Granskingsutvalget er imidlertid kritisk til måten dette ble gjort på. Tilsynsmyndighetene hadde bl.a. samtaler med noen av de involverte jentene, men slik utvalget oppfatter måten samtalene ble gjennomført på, basert på intervjuet

med fylkesmannens barnevernsekretær, ble de møtt med en forutinntatt holdning og mistenkelig-gjøring. Slik rammene for samtalene var, kunne det ikke være lett for barna å nå frem med det de hadde opplevd. Dette inntrykket forsterkes ved at ett av barna ble flyttet bort fra barnehjemmet fordi hun var med på anmeldelsen, kort tid etter at anmeldelsen var inngitt.

Det er kritikkverdig at styret for institusjonen oppfordret styreren om å fortsette, men hovedansvaret for at hun fikk fortsette i stillingen må legges på tilsynsmyndighetene, som var kjent med kritikkverdige forhold, og som hadde myndighet til å beslutte at styreren ikke kunne fortsette. Dette var en kompetanse som tilsynsmyndighetene burde ha benyttet.

For øvrig synes tilsynsmyndighetenes oppfølging å hatt en klar slagside mot å dysse ned saken. Å unngå avisskriverier og skandale, synes å ha vært viktigere enn å få full klarhet i hva som hadde skjedd, og å ivareta barnas interesser på best mulig måte.

Når det gjelder Bergens guttehem, er Granskingsutvalget sterkt kritisk til at styrerens oppfatning om at Bergens guttehem var en internatskole, og ikke noe barnehjem, ble akseptert – med

den konsekvens at det ikke ble ført tilsyn med institusjonen i perioden 1958–71. Som det fremgår av kapittelet om Begrens guttehem, finner Granskingsutvalget det utvilsomt at institusjonen var et barnehjem i barnevernlovens forstand.

Når det gjelder oppfølgingen av saken ved guttehemmet høsten 1971, finner Granskingsutvalget flere paralleller til saken ved Jacob R Olsens barnehjem. I begge tilfeller ble de ansattes versjon av hva som hadde skjedd lagt til grunn av tilsynsmyndighetene, og det som hadde skjedd ble forklart med at de ansatte hadde en vanskelig arbeidssituasjon. Det som hadde skjedd fikk heller ikke konsekvenser for de involverte ansatte. Videre synes barna i begge de nevnte sakene ikke å ha blitt viet særskilt oppmerksomhet, og deres synspunkter har i alle fall ikke blitt tillagt nevneverdig vekt. Granskingsutvalget er kritisk til at barnas versjon av hva som hadde skjedd ikke er nevnt i noen av rapportene fra tilsynene med de to barnehjemmene. Dette harmonerer ikke godt med at departementet i sine rundskriv til barnevernsnemndene ba disse «se til at *barna* blir viet stor oppmerksomhet av de tilsynsførende».

7. Anna Jepsens Minde

7.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen

Granskingsutvalget har intervjuet seks barn fra forskjellige perioder, innenfor tidsrommet 1953–1978. Et av disse barna var der relativt kort tid og husker ikke så mange detaljer. Det er intervjuet to ansatte fra perioden 1975–1980, hvorav en styrer. Videre er det intervjuet en person som var styremedlem for barnehjemmet i hele den perioden utvalget har gransket. Granskingsutvalget har også intervjuet fylkesmannens barnevernsekretær og en person som var tilsynsfører for institusjonen en periode på siste halvdel av 1960-tallet.

Granskingsutvalget har funnet forholdsvis lite arkivmateriale vedrørende barnehjemmet. Noe av materialet, som er i privat eie, er kopiert av Hordaland fylkesarkiv. Materialet, som for en stor del består av årsmeldinger, er gjennomgått av Granskingsutvalget. Videre er det funnet noen dokumenter ved Bergen byarkiv, og noe materiale ved Riksarkivet.

Granskingsutvalget mener å ha tilstrekkelig grunnlag for vurderingen av institusjonen, for hele den perioden utvalget har gransket. Selv om ikke så mange personer er intervjuet, har intervjuene gitt et mer fylldig materiale enn det antallet intervjuobjekter skulle tilsi.

7.2 Historikk

Barnehjemmet Anna Jepsens Minde ble stiftet 25.10.1866. Denne dagen var «en del av byens damer» samlet for å samtale om hvorledes de best skulle virke til opprettelsen av en pleiestiftelse for småbarn i Bergen, som det heter i jubileumskriftet for barnehjemmets 20 års jubileum. I desember samme år ble det besluttet at virksomheten skulle begynne med seks barn. Den 24.06.1871 ble det vedtatt statutter for barnehjemmet. Etter det Granskingsutvalget forstår gjaldt disse statuttene også i den perioden utvalget har gransket. Statuttene § 1 lød slik:

«Børnehjemmet «Anna Jepsens Minde» har til Formål at antage til Opfostring Børn, der enten er fader- eller moderløse eller – på Grund af Foræl-

drenes Forhold og manglende Evne til at tage sig af dem – kunne betragtes som sådanne, – og at give dem til deres barnlige Alder og Bevarelse i Dåbens Pagt svarende åndelige Pleje.»

Det fremgår videre av statuttene at pikebarn hadde fortrinnsrett foran guttebarn. Etter statuttene § 9 skulle barna «opdrages tarveligt og nøjsomt». Pikebarna skulle ha sitt hjem i stiftelsen inntil de var konfirmerte eller et til to år deretter, «så at de kunne udtræde i Livet som kristeligsindede, velopdragne og nyttige Tjenere».

Stiftelsens lokale var først på Krohnengen. I 1870 flyttet institusjonen til Strandgaten. I 1912 fikk barnehjemmet en tomt i Kalfarveien 83 i Nubben, som gave. Tegninger til nytt barnehjem ble vedtatt av styret i 1917, og i 1923 stod huset ferdig. Dette barnehjemmet var innredet for 25 barn. Det var dette huset som var i bruk som barnehjem i den perioden som er omfattet av Granskingsutvalgets mandat.

Institusjonen Anna Jepsens Minde ble flyttet til Bønnesskogen i 1987, under navnet «Bønnesskogen barnehjem – Anna Jepsens Minde». Bygningen i Kalfarveien er i dag lokale for akuttmottak for ungdom.

I den perioden utvalget har gransket, ble ca. 20 barn regnet som «fullt belegg». Barnetallet varierte imidlertid en del. Tidlig i perioden kunne det være noen flere enn 20 barn, men store deler av perioden har barnetallet variert mellom 15 og 20. Omkring midten av 1970-tallet, falt barnetallet til omkring ti barn. Mot slutten av den perioden utvalget har gransket, varierte barnetallet mellom seks og ti barn, men det normale synes å ha vært ca. ti barn.

Alderen på barna varierte mellom 2 og 18 år. Det var i all hovedsak jenter som ble plassert ved barnehjemmet. Fra slutten av 1960-tallet og utover på 1970-tallet var det også enkelte gutter der. Disse guttene var stort sett i 2–4 års alderen, og ingen av dem synes å ha vært ved barnehjemmet i lengre perioder. Det kan tenkes at det har vært større gutter ved barnehjemmet helt mot slutten av den perioden utvalget har gransket. Utvalget har ikke funnet arkivopplysninger om belegget på slutten av 1970-tallet.

7.3 Godkjenning av institusjonen

Granskingsutvalget har ikke funnet noen dokumentasjon vedrørende godkjenning av Anna Jebbens Minde som barnehjem. Bergen barnevernsnemnds protokoll, som dekker perioden 1954–1972, inneholder ikke noe om godkjenning av institusjonen. I perioden 1958–1970 hadde Bergen barnevernsnemnd fått delegert myndigheten til å godkjenne barnevernstitusjoner fra Sosialdepartementet. Bergen barnevernsnemnd behandlet ingen godkjenningssaker i denne perioden. Før 1958 og etter 1970 skulle barnevernsnemnda behandle godkjenningssaker før de ble videresendt via Fylkesmannen til departementet for avgjørelse, men det er heller ikke funnet noe om dette i nemndas protokoll.

Fylkesmannens barnevernsekretær har opplyst i intervju med Granskingsutvalget at bygningen var godkjent av departementet, men har ikke opplyst noe nærmere om når denne godkjenning ble gitt. Barnehjemforskriften hadde et krav om at barnetallet på barnehjem ikke skulle overskride 12, og frem til omkring midten av 1970-tallet hadde Anna Jebbens barnehjem et høyere barnetall enn dette. Det er derfor mulig at godkjenning har vært gitt en gang i løpet av siste halvdel av 1970-tallet.

Granskingsutvalget har heller ikke funnet dokumentasjon for at det var noen godkjent plan for barnehjemmet, slik barnehjemforskriften krevde.

Granskingsutvalget legger til grunn som sannsynlig at barnehjemmet, i en stor del av den perioden utvalget har gransket, ble drevet uten godkjenning fra departementet. Godkjenning kan ha vært gitt mot slutten av den perioden utvalget har gransket. Utvalget legger videre til grunn at det sannsynligvis ikke har vært noen godkjent plan for barnehjemmet. De før omtalte statuttene fra 1871 tilfredsstilte ikke barnehjemforskriftens krav til slik plan.

7.4 Bygning og bygningsstandard

Bygningen som ble benyttet som barnehjem i den perioden utvalget har gransket, ble som tidligere nevnt oppført i 1923. Det var en forholdsvis stor bygning med to hovedetasjer i tillegg til kjeller og loft. Barnehjemmet hadde også en egen hage. Granskingsutvalget har ikke funnet mer presise arkivopplysninger om hvordan bygningen var innredet, men har fått et visst inntrykk gjennom intervjuene. Det fremgår dessuten av arkivmaterialet at det i løpet av den peri-

oden utvalget har gransket, ble gjennomført en del vedlikehold og ominnredningsarbeider.

Barnas rom lå i andre etasje i bygningen. Opprinnelig var det to store sovesaler. I løpet av perioden 1955–1966 ble sovesalene delt opp i mindre rom avpasset etter barnas alderstrinn. I den samme perioden ble badet ombygget, og alle værelsene malt i lyse farger, med nye møbler, gardiner og lamper.

Årsmeldingene beskriver noen av vedlikeholdsarbeidene. I 1955 ble det foretatt «meget oppussing» av barnehjemmet. Huset var malt utvendig, og innvendig var gangene malt. Mye stod imidlertid igjen å gjøre med hensyn til modernisering. I årsmeldingen fremgår det at hjemmet dette året ble besett av representanter for samtlige fylker, med departementets barneverninspektør i spissen. De besøkende mente at «der var ualminnelig hjemlig hygge i det pene hjem», ifølge årsmeldingen.

Oppussingsarbeider er også beskrevet i andre årsmeldinger fra siste halvdel av 1950-tallet. Hjemmet var «blitt lyst og vennlig med all den oppussing, som var nødvendig». Badet ble modernisert i 1957, og det var anskaffet «hyggelig inventar og belysning på barnenes værelser og i stuen». Det fremgår av årsmelding for 1959 at det foruten det vanlige vedlikehold, måtte gjøres større forandringer «i det store gammeldagse hus». Styrets viseformann hadde tatt seg av dette, «slik at det nå er så bra som det kan bli uten for store utgifter».

Også på 1960-tallet ble det gjennomført en del forbedringer, ifølge årsmeldingene, bl.a. ble hele spisestuen pusset opp. Det ble kjøpt inn nye bord og stoler, skjenk, veggur, nye gardiner, samt en del dekketøy. I 1965 ble badet modernisert med to nye badekar m.m. I 1969 ble det gjennomført en «meget omfattende» modernisering av kjøkkenet. I 1971 ble rommet til de store barna pusset opp, og i følge årsmeldingen gjorde tre lyse eikesenger med tilhørende kommoder rommet lyst og trivelig. Alle soverommene mot vest hadde fått «like og festlige gardiner».

I 1972 startet styret arbeidet med å få tomt til et «nytt moderne barnehjem i mer landlige omgivelser», ifølge årsmeldingen. Styret lyktes imidlertid ikke med å skaffe passende tomt. I 1975 besluttet styret derfor at man skulle satse på å modernisere huset slik det stod. For at barna skulle få mer plass, måtte det skaffes nye og bedre rom for personalet. Loftsetasjen ville derfor bli modernisert for dette formålet. Lekerommet skulle ombygges og tilpasses barnas lekebehov. Barnas bad skulle ombygges og gjøres triveligere.

I 1976 var lekerommet i første etasje blitt «barnevennlig og trivelig». På loftet var det laget fire hybler, kjøkken, bad og toalett for personalet. I andre etasje bestod nå styrerens leilighet av stue, soverom, kjøkken, bad og et lite kontor. Barnas bad ble delt opp i to rom, slik at flere kunne stelle seg samtidig. Moderniseringsarbeidet ble ferdig i løpet av sommeren 1977. Barnehjemmet var etter dette «triveligere og mer lettstelt». Barna hadde nå en- eller tomannsrom, og bade- og vaskemulighetene var «atskillig større». Vegg til vegg teppe i stuen «gjorde det hele lunere». Dette året ble loftsetasjen omgjort fra hybler til familieleilighet for styreren.

I intervjuene med barna har det kommet frem at barna i første del av den perioden utvalget har gransket, lå på sovesaler. For eksempel har en jente som var ved barnehjemmet i ca. 10 år fra midten av 1950-tallet, forklart at det i hennes periode var to store og to mindre sovesaler. En av sovesalene lå slik til at man måtte gå igjennom en annen sovesal for å komme inn til denne. Denne jenten har beskrevet sovesalene som mørke og triste. Det var i følge henne lite vinduer, og ingenting på veggene. I første delen av perioden var det heller ikke nattbord eller noe å legge klærne på. Hun tror heller ikke at det var skap der. En annen jente som var ved barnehjemmet omtrent i samme periode, har beskrevet barnehjemmet som «en stor og svær bygning», som både utvendig fra og innvendig ga «et skremmende inntrykk». Jenten husker godt store portrettmalerier av voksne mennesker, og disse maleriene var store og tunge.

En jente som var ved institusjonen både før og etter den før omtalte ombygningen på midten av 1970-tallet, har forklart til Granskingsutvalget bl.a. at i forbindelse med ombyggingen ble taket senket, og andre etasje ble inndelt i langt flere soverom. Denne jenten fikk da enerom. Alle de eldste jentene fikk enerom, mens de yngste kan ha bodd to på hvert rom, etter det jenten har forklart.

En ansatt fra siste halvdel av 1970-tallet har beskrevet bygningen som en «overdådig, litt gammeldags bolig». Hun vurderer standarden samlet sett som tilfredsstillende.

En styrer fra den siste delen av den perioden utvalget har gransket, har opplyst at stiftelsen Anna Jebsens Minde hadde god økonomi, og den hadde brukt mye penger på oppussing av barnehjemmet. Huset var nok stort, men det var gjort en hel del for å gjøre det mer hjemmekoselig. Styreren har beskrevet rommene til barna og lekestuen som koselige. Samlet sett var Anna Jebsens Minde «mye finere» enn for eksempel Jacob R. Olsens barnehjem, hvor styreren hadde arbeidet på slutten av 1960-tallet. I følge styreren var bygning

gen stort sett tilfredsstillende, men huset burde vært mindre og således mindre institusjonspreget. Huset var stort og kunne virke skremmende på barn. Ellers har denne styreren beskrevet hagen som en fin tumleplass utenfor barnehjemmet.

Et styremedlem har forklart at det var «god standard på bygningene». Videre har hun blant annet forklart at det ble foretatt flere oppussinger på barnehjemmet.

Fylkesmannens barnevernsekretær har opplyst at barnehjemmet bar preg av å være et «velstående hjem». Det var fine møbler og fint uteområde. Bygningen var av en helt annen karakter enn for eksempel bygningen til Jacob R. Olsens barnehjem. Etter tilsynsbesøk ble det på et tidspunkt tatt opp at soverommene var for store. Dette medførte at soverommene ble delt opp, slik at det i hovedsak ble to eller tre barn på hvert rom.

En person som var oppnevnt som tilsynsfører for barnehjemmet på siste halvdel av 1960-tallet, har opplyst at det virket å være godt materielt ved barnehjemmet, og mer et «hjem» sammenlignet med Jacob R. Olsens barnehjem, som hun også førte tilsyn med.

Granskingsutvalget legger til grunn at bygningen var stor og institusjonspreget. Den kunne virke skremmende på små barn. Styrets planer om å bygge et nytt og moderne barnehjem forut for ombyggingen, viser også at de bygningsmessige forhold ikke tilfredsstilte tidens krav. Bygningen var gammeldags og uhensiktsmessig. Store deler av perioden var det flere barn ved barnehjemmet enn barnehjemforskriftens maksimaltall på tolv.

Institusjonspreget var særlig sterkt i første delen av den perioden utvalget har gransket, da barna lå på store sovesaler. Denne siden ved de bygningsmessige forhold ble senere forbedret ved inndeling i mindre soverom, etter ombyggingen som skjedde på siste halvdel av 1970-tallet.

Bortsett fra institusjonspreget, synes den bygningsmessige standard og vedlikeholdet å ha vært tilfredsstillende. Generelt sett synes ikke bygningene å ha hatt det fattigslige preget som flere av de andre barnehjemmene i Bergen hadde, i den perioden utvalget har gransket. Når det gjelder barnas soverom eller sovesaler, synes imidlertid standarden å ha vært noe enkel i første delen av perioden.

7.5 Personellsituasjonen

Det var i alt seks forskjellige styrere ved Anna Jebsens barnehjem i den perioden utvalget har gransket.

Styrer nr. 1 sluttet i stillingen i slutten av 1958. Det fremgår av årsmeldingen for dette året at hun sluttet etter eget ønske. Det ble for mye for henne å ta vare på sin egen familie og fylle sine plikter overfor barnehjemmet. Det fremgår videre av årsmeldingen at overgangen for barna ved skifte av styrer var «forståelig nok meget stor». Granskingsutvalget har ikke funnet noen opplysninger om den første styrerens utdanning eller bakgrunn for øvrig. Det er heller ikke funnet opplysninger om hvorvidt det var søkt om og eventuelt gitt godkjenning av henne som styrer.

Styrer nr. 2 var ansatt fra 1958 til 1961. Granskingsutvalget har heller ikke funnet noen opplysninger om hennes utdanning eller yrkesbakgrunn. Det er heller ikke funnet noen dokumentasjon på at det ble søkt om godkjenning av henne som styrer.

Det fremgår av Bergen barnevernsnemnds protokoll for møte 23.09.58 at Sosialdepartementet hadde gitt Bergen barnevernsnemnd fullmakt til å godkjenne barneverninstitusjoner i Bergen, samt godkjenning av styrere for slike institusjoner. Dette var før styrer nr. 2 ble ansatt, og barnevernsnemnda var således rette instans for å behandle saken om godkjenning av styrer nr. 2. En slik sak er imidlertid ikke referert i Bergen barnevernsnemnds protokoll. Etter Granskingsutvalgets oppfatning er det derfor overveiende sannsynlig at hun ikke var godkjent.

Styrer nr. 3 var ansatt fra 1961 til 1975. Det fremgår av Bergen barnevernsnemnds protokoll for møte 19.01.61 at styrer nr. 3 ikke hadde barnevernfaglig utdanning. I dette møtet behandlet nemnda et brev fra departementet og et brev fra fylkesmannen, om at det ville bli satt i gang et nytt kurs ved Norges kommunal- og sosialskole for styrere og assistenter ved barnehjem.

Nemnda vedtok at den ikke fant å kunne tilrå at styreren ved Anna Jebbens Minde søkte opp- tak ved det ettårige barnevernkurset, men at spørsmålet om et slikt kurs heller burde tas opp igjen ved en senere anledning. Av hensyn til institusjonens daglige drift mv., og fordi det var vanskelig å skaffe kvalifisert stedfortreder, ville det ifølge nemnda være uråd å sende styreren på kurs allerede på dette tidspunktet.

I møte 28.02.61 behandlet nemnda søknad fra styrer nr. 3 om godkjenning som styrer ved barnehjemmet. Det fremgår av protokollen at Sosialdepartementet hadde fastsatt at barnehjemsstyrere som ikke hadde spesiell utdanning i barnevernsarbeidet, skulle gjennomgå statens ettårige barnevernkurs. Nemnda vedtok å gi godkjenning med forbehold om at styreren senere gjennomgikk statens ettårige barnevernkurs.

Det ble ikke satt noen tidsfrist for gjennomføringen av dette kurset.

Styrer nr. 3 stod i stillingen frem til hun døde i 1975. Ut fra den dokumentasjonen som foreligger, er det mindre sannsynlig at hun noen gang gjennomførte det ettårige barnevernkurset som var forutsetningen for godkjenningen, som ble gitt i 1961. Nemnda har ikke behandlet noen sak om dette etter at godkjenningen ble gitt, og i årsmeldingene er det ikke opplyst noe som tilsier at styreren hadde noen avbrudd i sitt arbeid ved barnehjemmet. Derimot er det opplyst at styreren i 1968 deltok på et tredagers kurs arrangert av Fylkessambandet for barnevernsnemnder i Bergen og Hordaland. Hun deltok også på et to-dagers barnevernkurs i 1970.

Styrer nr. 4, som var ansatt som assistent, overtok som midlertidig styrer etter at styrer nr. 3 døde i 1975. Hun fungerte i stillingen i ca. 1 år, frem til sommeren 1976. Granskingsutvalget har ikke funnet noen opplysninger om hennes kvalifikasjoner eller om det ble søkt om godkjenning for henne.

Styrer nr. 5 var ansatt fra sommeren 1976 til sommeren 1977. Barnehjemmet søkte om godkjenning ved brev av 31.08.76. Det sentrale barnevernsutvalget besluttet 14.12.76 å anbefale at styrer nr. 5 ble godkjent. Søknaden ble etter dette sendt videre til Sosialdepartementet som på denne tiden hadde godkjenningsmyndigheten.

Granskingsutvalget har imidlertid ikke funnet Sosialdepartementets eventuelle vedtak i saken. Det kan tenkes at departementet ikke rakk å fatte noe vedtak før styreren sluttet i stillingen. Det fremgår av søknaden fra barnehjemmet at barnehjemmet i flere måneder forgjeves hadde avertert stillingen ledig. Det hadde ikke meldt seg søkere med sosionom- eller barnevernsutdanning. Etter styrets oppfatning var styrer nr. 5 allikevel «meget godt kvalifisert til stillingen». Hun var utdannet adjunkt. Det fremgår videre av sosialsjefens innstilling overfor det sentrale barnevernutvalg, at fylkesmannens barnevernkon-sulent og Sosialdepartementets barneverninspektør ikke hadde hatt noe å bemerke til at styrer nr. 5 ble ansatt i stillingen.

Styrer nr. 6 synes å ha tiltrådt omkring sommeren 1977, og sto i stillingen frem til 1980. Hun var utdannet barnevernpedagog, og var sannsynligvis den første styreren ved institusjonen som hadde barnevernfaglig utdanning. Hun ble godkjent som styrer 20.02.78, i følge departementets brev av samme dato.

Granskingsutvalget har ikke funnet mer presise arkivopplysninger om bemanningssituasjonen ved barnehjemmet, men det fins noen spred-

te arkivopplysninger, og dessuten har det fremkommet en del informasjon i de intervjuene som utvalget har gjennomført.

I første delen av den perioden utvalget har gransket, synes bemanningen å ha bestått av styreren, en eller to assistenter, en kokk og en renholdsassistent.

I årsmeldingen for 1959 fremgår det at antallet barn heller hadde vært synkende enn stigende, men da det dette året hadde kommet små barn på omkring 3 år til barnehjemmet, hadde styreren ikke funnet å kunne klare seg uten en assistent til disse. Styret hadde i følge årsmeldingen imøtekommet dette ønsket, og det var etter dette en betjening på fem ansatte.

I årsmeldingen for 1962 fremgår det at det var ansatt en assistent i tillegg til styreren.

En jente som var ved institusjonen fra midten av 1950-tallet til omkring midten av 1960-tallet har forklart at det var to assistenter, men i perioder bare en. De to assistentene hadde forskjellige vakter, slik at det var styreren og en assistent som var på vakt til enhver tid. Jenten har beskrevet styrer nr. 3 som «allestedsnærværende». I denne jentens tid ved barnehjemmet bodde alle ansatte på hjemmet, bortsett fra en som var ansatt på slutten av den perioden jenten var der. Jenten har videre forklart at det var visse omskiftninger blant personalet, men uten at hun vil beskrive det som hyppig.

Av en inspeksjonsrapport datert 05.10.65, fremgår det at det var ansatt to assistenter, en praktikant og en kokk i tillegg til styreren.

I følge årsmeldingen for 1974 var det dette året et personale på 5 personer, inkludert styrer og assistent. Antallet barn varierte gjennom året, men i desember var det ni jenter og to gutter ved barnehjemmet.

I følge en inspeksjonsrapport datert 26.08.76 var det på det tidspunktet ansatt en styrer, en assistent og fire avdelingshjelpere.

Det synes å ha skjedd en vesentlig forbedring av bemanningssituasjonen i løpet av siste halvdel av 1970-tallet. En som var ansatt i denne perioden, har forklart at det i første delen av den perioden hvor hun var ansatt, var ansatt en styrer, en styrerassistent og fire miljøarbeidere. Utenom styreren var det da to og to som hadde vakt sammen. I den første perioden var det døgnvakt som begynte kl. 15.00 og som gikk til neste dag kl. 15.00. Etter at styrer nr. 6 ble ansatt, ble mye endret i følge denne ansatte. Det ble da ansatt to nye personer og vaktbelastningen ble noe mindre.

Styrer nr. 6 har forklart til Granskingsutvalget at ingen av de øvrige ansatte hadde barnevernfaglig utdanning. Noen av dem har tatt slik

utdanning senere. I løpet av den perioden hun var styrer, ble det blant annet ansatt en mannlig styrerassistent og en kvinnelig førskolelærer. Styreren har i hovedsak beskrevet staben som «god». Det var fast vaktturnus ved barnehjemmet. På dagtid var det to eller tre som var på vakt til enhver tid, og om nettene var det en våken nattevakt. Det var ansatt særskilte nattevakter. På spørsmål har styreren opplyst at det egentlig ikke var nok folk, men at de ansatte som bodde på barnehjemmet tok seg av barna også på fritiden. På denne bakgrunnen var bemanningen noenlunde forsvarlig. Hun har likevel presisert at den lave bemanningen kan ha gått noe utover den individuelle oppfølgingen av barna. Hadde de vært flere ansatte, ville de kunne ha tatt seg bedre av det enkelte barn.

Styreren har videre forklart at de i hennes periode hadde jevnlig personalmøter. En tid etter at hun begynte i stillingen, fikk de ansatte også veiledning av en psykolog, som styreren har beskrevet som «utrolig dyktig». Psykologen veiledet de ansatte om hvordan de skulle forholde seg til barna, hvordan de skulle forstå dem og hvilke strategier de skulle velge.

Styreren har videre presisert at selv om det bare var *en* nattevakt, så lå det en ekstra beredskap i at flere av de ansatte bodde på barnehjemmet. Det var således flere til stede dersom spesielle situasjoner oppstod.

Et styremedlem har forklart til Granskingsutvalget at hun ikke kan huske at det noen gang i styret ble tatt opp at bemanningen ved institusjonen var for lav. Slik hun husker det, var de ansatte gode mennesker. De hadde ingen problemer med de ansatte. Hun har særlig fremhevet styrer nr. 3 som et «gjennomstrålende fint menneske».

Granskingsutvalget legger til grunn at det i store deler av den perioden utvalget har gransket, var fem ansatte ved barnehjemmet. To av disse har hatt ansvaret for mat- og husstell, og hadde ikke spesielle oppgaver i forhold til barna. I tillegg til styreren, synes det i hovedsak å ha vært to assistenter for å ta seg av barna. Tidlig i den perioden utvalget har gransket, synes det imidlertid kun å ha vært en assistent.

Etter Granskingsutvalgets vurdering var bemanningen, i store deler av den perioden utvalget har gransket, åpenbart for lav til å kunne ta seg av barna på en forsvarlig måte. Utvalget finner det sannsynlig at den lave bemanningen må ha gått utover den omsorgen barna fikk. Dette kommer utvalget tilbake til nedenfor.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det sannsynligvis ikke var mer enn *én* styrer som hadde barnevernfaglig utdanning. Flere av sty-

rerne var også uten slik godkjenning som barnehjemforskriften krevde. Problemer med å skaffe søkere som tilfredsstilte barnehjemforskriftens krav, var imidlertid et generelt problem på den tiden, på grunn av mangel på barnevernutdannet personell. Granskingsutvalget finner imidlertid grunn til å kritisere barnevernsnemndas manglende oppfølging av den godkjenning som ble gitt til styrer nr. 3, som forutsatte at hun skulle gjennomføre et ettårig barnevernkurs. Saken synes å ha blitt glemt etter at den midlertidige godkjenningen ble gitt.

Bemanningssituasjonen synes å ha blitt gradvis bedre utover på 1970-tallet. For det første sank barnetallet, slik at forholdet mellom antallet barn og antallet ansatte ble gunstigere. For det andre ble det opprettet nye stillinger. Særlig synes situasjonen å ha blitt forbedret etter at det kom en styrer med barnevernfaglig utdanning i 1977. Granskingsutvalget legger til grunn at bemanningssituasjonen og forholdet mellom antall barn og antall ansatte i hennes periode var noenlunde akseptabel, vurdert etter den tids krav.

7.6 Mat og måltider

De barna som Granskingsutvalget har intervjuet, har forklart seg om maten og de sosiale rammen omkring måltidene. Barna har i hovedsak beskrevet maten som «god» eller «rimelig god», men flere av barna er kritiske til andre sider av matstellet.

En jente som var ved barnehjemmet i løpet av siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at det var fisk tre dager i uken, og barna likte gjerne ikke fisk. Det var imidlertid ikke noe å si på kvaliteten, og de fikk nok mat, ifølge jenten.

Denne jenten hadde imidlertid en god del traumatiske opplevelser i tilknytning til måltidene. Hun har en klar oppfatning av at hun fikk en dårligere behandling enn de andre barna på flere områder, blant annet i forbindelse med måltidene. Hun mener at bakgrunnen for at hun ble forskjellsbehandlet, blant annet var at hennes far var tysk soldat under krigen.

Ifølge jenten fikk barna havregrøt og tran til frokost. Tranen ble servert ved at de ansatte gikk rundt og helte tran fra flasken og ned i munnen til barna, mens barna holdt hodene bakover og gapte. Jenten har forklart at hun alltid fikk tran til slutt, og at hun fikk helt tranen ned i munnen slik at det rant ut på sidene. Hun klarte ikke å drikke tranen hver gang, og fikk da juling av en av «tantene». Deretter ble hun sendt på rommet og fikk ikke mer mat den dagen. Det var en navngitt an-

satt som gjorde dette. En del av straffen når hun ikke klarte å drikke tranen, var at hun ikke fikk matpakke med seg på skolen. Hun kan i dag ikke huske at andre jenter på barnehjemmet ble utsatt for slik behandling.

Jenten har videre forklart at det ofte skjedde at hun måtte spise mat som barna hadde kastet på gulvet. Dette var mat som barna ikke likte, og som de derfor kastet på gulvet for å slippe å spise den. Styrer nr. 1 og den andre «tanten» ga jenten skylden for dette, og hun måtte spise maten som lå på gulvet. Dette skjedde så ofte at det var nærmest rutine for henne. Hun opplevde dette som svært nedverdiggende.

Jenten har videre forklart at barna hadde plikt til å spise opp maten. Hun kan i dag ikke si konkret hva konsekvensene ville blitt om hun ikke spiste opp. Slik hun husker det, så spiste de alltid opp maten. Hun vil imidlertid anta at hun for eksempel kunne fått sengestraft dersom hun ikke spiste opp.

En jente som var ved institusjonen fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at hun husker mest fra matstellet i den perioden hvor styrer nr. 3 var ansatt. De faste måltidene var da frokost, skolemat, middag og kvelds.

Hun forklarte at det til middag om onsdagen var stekte pølser i brun saus og kålstuing, noe denne jenten likte godt. Om søndagen var det kjøtt eller kjøttkaker, men hun kan ikke huske finere middager som for eksempel stek. Ellers i uken var det mye fisk og hvalkjøtt. Hun har videre forklart at barna på lørdagene fikk leverpostei, fårepølse og kakao, noe hun husker som et koselig måltid. Maten var generelt god og sunn, men enkelt tilberedt.

I følge jenten var styrer nr. 3 «steinhard» på at barna ikke fikk middag dersom de kom for sent hjem. I den perioden jenten gikk ved Sydneshaugen ungdomsskole, var hun ferdig på skolen kl. 14.15. Hun rakk da ofte ikke middagen, som ble servert et kvarter senere. Hun løp ofte hjem for å rekke middagen, men kom noen ganger likevel for sent. Da fikk hun ikke middag. Hun gikk ofte sulten i den tiden hun var ved barnehjemmet. Dette skyldtes dels at hun ble nektet mat når hun kom for sent, og dels også at hun ikke fikk spise så mye hun ville, når det var mat hun likte godt. Jenten har også forklart at hun kunne få husarrest, når hun kom for sent hjem til middag. Husarresten kunne være på inntil 14 dager.

Maten ble porsjonert ut til barna, i følge jenten. De fikk ikke spise så mye de ville, og det var på den annen side plikt til å spise opp det de hadde fått servert. Styrer nr. 3 straffet ikke noen fy-

sisk, dersom de ikke spiste opp maten, men hun hadde en autoritær holdning og stilte seg ved siden av jenten til hun hadde spist opp. Alle barna måtte sitte ved bordet til alle hadde spist opp maten. Plikten til å spise opp medførte at jenten noen ganger puttet mat i lommen, eller at hun kastet mat under bordet. Dersom styreren oppdaget dette, fikk hun kjeft. Det skjedde ikke at hun måtte spise opp det som ble kastet på gulvet. Også denne jenten har beskrevet at tranen ble helt fra flasken, mens barna holdt hodene sine bakover og gapte. Det var styrer nr. 3 som stod for dette. Tranen var i følge jenten ofte harsk.

Også denne jenten følte seg forskjellsbehandlet i flere sammenhenger, også i forbindelse med mat. Et eksempel på dette er at de voksne, sammen med noen av de eldre jentene, «mesket seg nærmest hver dag med kaker». Jenten tror at grunnen til at hun ikke fikk kaker, var at hun var i opposisjon til styrer nr. 3. Styrer nr. 3 favoriserte noen av jentene, etter det jenten har forklart.

Jenten har videre forklart at hun oppfattet det slik, at kokken bevisst satte spiskammer døren åpen. Barna fikk på denne måten anledning til å «stjele» mat, slik at de fikk spise seg mette. Spiskammeret inneholdt for det meste rester og tørrmat.

En annen jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har blant annet opplyst at hun hadde et traumatisk minne knyttet til havregrøt som fløt og som det var masse sukker på. Hun likte overhode ikke havregrøten. De var imidlertid nødt til å spise grøten opp. Etter at de hadde spist grøten, måtte de sitte med åpen munn, og det gikk da en ansatt rundt og ga en dose tran til hver, ved at tranen ble helt direkte fra flasken. Jenten husker at hun vanligvis måtte kaste opp frokosten, ganske kort tid etter at hun hadde spist. Måltidene var faste, og de kunne ikke få mat mellom måltidene. Jenten husker for øvrig at de hver mandag, til ønskekonserten, fikk et glass med eggedosis. Dette var det eneste hun forbinder med kosestund på barnehjemmet, og dette var ukens høydepunkt. En meget sjelden gang kunne det bli bakt boller eller lignende, som de fikk.

En jente som var ved barnehjemmet store deler av 1960- og 70-tallet, har forklart at hun stort sett hadde det bra ved barnehjemmet, og at hun var en av styrer nr. 3 «sine jenter». Hun har ikke noe negativt å si om maten, med unntak av havregrøten som hun mange ganger ikke klarte å spise. Det var plikt til å spise opp grøten. Dersom hun ikke klarte å spise den opp, stod grøtfatet på bordet også ved middagsmåltidet. Hun fikk ikke middag før hun hadde spist opp grøten. Dersom

hun ikke spiste opp grøten til middagsmåltidet heller, fikk hun ofte ikke middag.

Også denne jenten har opplyst at tranen ble helt ned i munnen til barna, og at barna ikke fikk mat dersom de ikke passet tiden.

Jenten har også fremhevet at hun, fra hun var ca. 10 år gammel, kunne sykle hjem til besteforeldrene dersom hun var sulten, noe hun gjorde en del ganger. Det hendte også en del ganger at hun kjøpte seg en loff og spiste den.

Jenten har videre fremholdt at mye ble endret etter ombygningen omkring 1975. Etter dette kunne barna spise på kjøkkenet, og de fikk tilgang til kjøkkenet på en helt annen måte enn før ombyggingen. Det at de fikk tilgang til kjøkkenet, var et klart gode. Ifølge jenten fikk de da anledning til å smøre maten selv, og kunne i en viss utstrekning spise ved behov. De kunne også for eksempel lage pizza en fredagskveld, og invitere venner og venninner til barnehjemmet i den forbindelse.

En jente som var ved barnehjemmet meste parten av 1970-tallet, har forklart at i den første delen av den perioden hun var der, ble maten porsjonert ut. Senere fikk de forsyne seg selv. Hun opplevde ikke avstraffelser eller tvang knyttet til det å spise opp maten.

De to ansatte som er intervjuet, har ikke hatt noe negativt å si om maten eller matstellet ved barnehjemmet.

Styremedlemmet som er intervjuet, har opplyst at matstellet var godt. Både matstellet og rammene rundt måltidene var i følge styremedlemmet mest mulig likt et vanlig hjem. Det var et krav om at barna måtte spise opp det de hadde forsynt seg med, men hun vet ikke om det var noen sanksjoner overfor barn som ikke spiste opp. Selv opplevde hun at det var en god tone mellom barna de gangene hun kom til barnehjemmet mens de spiste middag. Det var også en god tone mellom barna og de voksne.

Granskingsutvalget legger til grunn at maten ved barnehjemmet i hovedsak har vært god, av tilfredsstillende kvalitet og tilstrekkelig mengde.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at barna, i store deler av den perioden utvalget har gransket, ble straffet for å komme for sent til middag. Straffen var uforholdsmessig streng i forhold til barnas forsømmelse av å komme tidsnok til måltidet. Etter utvalgets oppfatning var det ikke akseptabelt å nekte dem middag, og husarrest i flere dager var også helt klart uakseptabelt og kritikkverdigg. Det er spesielt kritikkverdigg at en jente, som hadde problemer med å rekke tidsnok hjem etter skolen, ble straffet på denne måten.

Plikten til å spise opp maten har i store deler av perioden vært for strengt håndhevet, etter utvalgets oppfatning. Det var klart urimelig at barna ble tvunget til å spise opp maten, særlig når de ikke hadde anledning til å forsyne seg og bestemme mengden selv. Fysiske avstraffelser eller «tvangsforing» synes ikke å ha forekommet, men det er etter utvalgets oppfatning også uakseptabelt at for eksempel havregrøt ble servert på nytt dersom den ikke ble spist opp.

Granskingsutvalget finner for øvrig at måten tranen ble servert på, ved å helle den ned i munnen til barna, var lite tiltalende.

Forklaringen til den førstnevnte jenten ovenfor, synes ikke å ha vært representativ for den behandlingen barna fikk, noe også jenten selv har fremhevet. Granskingsutvalget fester imidlertid lit til hennes forklaring, og legger således til grunn at det har skjedd alvorlige overgrep mot henne.

Det synes å ha skjedd en vesentlig forbedring av de sosiale rammene omkring matstellet etter 1975. Kjøkkenet fikk da et mindre institusjonspreg, og forholdene ble mer som i et «vanlig» hjem. Granskingsutvalget ser dette i sammenheng med at det i løpet av denne perioden ble ansatt nye styrere.

7.7 Klær og fottøy

En jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, men som husker best perioden fra 1960-tallet, har forklart til Granskingsutvalget at klærne ble lappet og reparert, men at hun ikke kan huske at barna gikk dårlig kledd. Hun oppfattet det slik at styret mente at barna skulle være ordentlige og se presentable ut.

Jenten har videre forklart at barna gikk med blå foldeskjørt og blå kofter om vinteren. De hadde også noen blå ballongbukser. Styremedlemmene var fra konservative familier, og jenten vil derfor tro at de mente barna skulle gå konservativt kledd. Det var i alle fall ingen andre i klassen som hadde foldeskjørt den gangen, etter det hun har forklart. Jenten følte seg uniformert, og fikk slengt etter seg på skolen at hun gikk i barnehjemsklær.

Hun har videre forklart at jentene hadde sine egne individuelle foldeskjørt og kofter, men at undertøy, strømpebukser og liv gikk på rundgang mellom barna. Hun husker godt at de bare fikk utdelt en truse i uken. Klærne var tilpasset årstidene, men hun hadde ikke regntøy. Hun ble derfor våt når det regnet.

Som finklær hadde de hvit bluse og svart skjørt, etter det jenten har forklart. De skilte seg også ut i forhold til andre barn, når det gjaldt finklærne. Da hun skulle konfirmeres, fikk hun imidlertid en ny gul kjole, pepitarutet bukse og en semsket $\frac{3}{4}$ dels lang jakke, noe som var på moten den gangen. Ett år senere hadde hun ikke disse klærne, og hun vet ikke hvor de ble av.

Skoene de gikk i var i følge jenten gamle, da de gikk i arv mellom barna etter hvert som de vokste. Det samme gjaldt for øvrig alle klær. Hun mener at barna på barnehjemmet hadde eldre klær enn det barn flest hadde. Det ble bare tatt inn nye klær for hver aldersgruppe, når klærne var utslitt. Hun husker også at hun fikk svært lite klær med seg, da hun forlot barnehjemmet.

En annen jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har blant annet forklart at systemet var slik at de arvet de eldre barnas klær og sko. Hun husker at noen ganger ble nærmest store hauger med klær lagt utover gulvet, og at de så skulle finne frem til passende klær blant disse. Hun husker da at hun egentlig ikke fikk ta de klærne hun selv ville, men at styrer nr. 3 bestemte hvilke klær hun skulle gå med. Jenten hadde også et «lager/forråd» med klær gjemt i hagen. Dette innebar at hun mange ganger hadde på seg noen klær fra starten av dagen, men at hun så sørget for å bytte til andre klær ute i hagen. Hun kan imidlertid ikke huske direkte negative ting om klærne i den forstand at de var dårlige, eller at hun skilte seg ut fra andre, når hun gikk på skolen.

En jente som var ved barnehjemmet store deler av 1960- og 70-tallet, har forklart at hun i stor utstrekning fikk klær og sko av sin bestemor og bestefar, og at de klærne hun hadde således var hennes egne. Hun mener at også de andre barna «stort sett hadde greie nok klær», om enn ikke like bra som de klærne hun fikk. En venninne av henne, som ikke bodde på barnehjemmet, pleide å si at den jenten som Granskingsutvalget har intervjuet, var bedre kledd enn de andre barna på barnehjemmet.

En ansatt fra siste halvdel av 1970-tallet, har beskrevet barnas klær som «tilfredsstillende». Noen ganger hadde barna med seg klær da de kom til barnehjemmet, og noen ganger ble det kjøpt inn klær. Klærne var merket, og barna hadde sine individuelle klær. Barna fikk de klærne de ønsket, innenfor en viss økonomisk ramme. Klærne var også funksjonelle etter forholdene. Etter denne ansattes oppfatning skilte ikke barna seg ut for eksempel i forhold til de barna de gikk i klasse med. Hun tror også fottøyet var tilfredsstillende.

Heller ikke styreren fra den samme perioden har hatt noe negativt å bemerke om klærne. Hennes intensjon var at det ikke skulle være noen forskjell mellom barna som bodde på barnehjemmet, og andre barn, og hun mener at barna ved barnehjemmet hadde omtrent tilsvarende klær som andre. Styreren har nevnt en episode der et kvinnelig styremedlem kom med noen hullede strømpene til barna, for at barna skulle lære å stoppe disse. Styreren var ikke enig i dette og kastet strømpene i bosset.

Ungdommene ved institusjonen var, i følge styreren, med noen fra personalet for å kjøpe klær etter eget valg, men innen rimelighetens grenser, når det gjaldt pris.

Styremedlemmet som Granskingsutvalget har intervjuet, har beskrevet klærne barna hadde som gode, og at de var tilsvarende det andre barn hadde. I følge henne var det et viktig prinsipp både for styret og styreren at barna ikke skulle skille seg ut på noen måte, noe de heller ikke gjorde. Noen av de ansatte fulgte med barna til klesbutikker for å kjøpe klær. Barna fikk alltid nye kjoler til konfirmasjonen. Hun har videre beskrevet klærne som hensiktsmessige, og tilpasset forskjellige værforhold og årstider.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke har vært alvorlige mangler ved klærne og skoen barna på barnehjemmet hadde. Det er imidlertid et visst språk mellom de forklaringene som er gitt til utvalget. En sannsynlig forklaring på noe av språket, er at det har skjedd en utvikling over tid. Denne utviklingen synes klart å ha vært til det bedre.

Utvalget fester lit til den jenten som har forklart at hun skilte seg ut i klesveien, og at hun gikk konservativt kledd i forhold til andre barn. På bakgrunn av hennes forklaring er det også grunn til å tro at klærne på den tiden var av en litt dårligere standard enn det andre barn hadde. Utvalget viser også til forklaringen til den andre jenten som er beskrevet ovenfor, om at hun hadde bedre klær enn det de andre barna på barnehjemmet hadde.

Når det gjelder 1970-tallet, og kanskje særlig siste halvdel av dette tiåret, legger Granskingsutvalget til grunn at klærne var tilfredsstillende, både når det gjelder funksjonalitet, kvalitet og at barna ikke skilte seg ut i forhold til andre barn.

7.8 Hygiene, bad og toalettforhold

En jente som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at det var ett bad med to store og ett lite badekar på barnehjemmet. I følge henne var det kaldt på badet, og

barna kvidde seg for å kle av seg. Vannet var også kaldt.

Hun har videre forklart at det var badedag hver fredag, og at alle barna ble badet i flere puljer i badekarene. Det ble ikke skiftet vann mellom puljene, slik at vannet var skittent, når de siste barna badet.

Denne jenten har forklart at hun var sjenert, og at det var en kamp hver gang de skulle bade. Hun fikk derfor mye juling av styrer nr. 1 og en annen «tante» i forbindelse med badingen. Det var en kamp mellom jenten, som forsøkte å beskytte seg med et håndkle, og de ansatte, som prøvde å rive det fra henne.

En jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at hun ikke husker hvordan badeforholdene var den første tiden, men at det kom et nytt bad omkring 1960. Før dette husker hun bare at de vasket seg ved en utslagsvask i gangen. I tillegg til badet, hvor det etter det hun husker var to vasker og to badekar, var det to toaletter i gangen i atskilte rom.

Slik hun har forklart det, ble barna overlatt til seg selv når de badet. Hun kan i alle fall ikke huske at noen av de ansatte var tilstede for å kontrollere badingen. Hun har ingen spesielle negative opplevelser i forbindelse med badingen. Det hun imidlertid husker som negativt, er at barna måtte spørre styrer nr. 3 dersom de trengte mer toalett-papir eller bind. Dette opplevde jenten som pinlig, og en kilde til nervøsitet på grunn av styrens væremåte.

En annen jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har en oppfatning av at de hadde ganske fri tilgang til badet, og at de stort sett kunne vaske seg så ofte de ønsket. Hver fredag var det badedag, hun husker godt at alle barna skulle bade nærmest på rekke og rad. Dette ble nok administrert av en av de ansatte, etter det jenten har forklart. Det var trolig to i badekaret samtidig, men hun husker ikke om det ble skiftet vann mellom hvert «badepar».

En jente som var ved barnehjemmet store deler av 1960- og 70-tallet, har beskrevet badet som «stort og greit», og at samtlige barn badet en gang i uken. Hun har ikke forklart seg om noen negative opplevelser i forhold til bading og hygieniske forhold ellers. Imidlertid har hun forklart at vaktmesteren, som bodde i en leilighet i kjelleren, vanligvis pleide å oppholde seg i samme etasje som badet var, når barna hadde badedag. Dette var noe som jentene ikke likte.

En jente som var ved institusjonen store deler av 1970-tallet, har forklart at barna badet en gang

i uken. De fikk da bade alene i badekaret og fikk låse døren. Hun har ikke hatt noe negativt å si om de hygieniske forholdene.

Granskingsutvalget legger til grunn at det i den første delen av den perioden utvalget har gransket, på 1950-tallet, var visse mangler ved de sanitære forholdene. Kapasiteten synes å ha vært liten i forhold til det store antallet barn i den perioden. Granskingsutvalget finner det sannsynlig at ikke alle barna fikk varmt og rent vann.

Ordningen med å bade flere barn samtidig synes å ha fortsatt en del år utover 1960-tallet, men i denne perioden har det ikke kommet frem spesielt negative opplysninger. Standarden på bade-fasilitetene synes å ha økt gjennom årene, gjennom oppussinger. I alle fall på 1970-tallet synes det å ha vært slik at de eldre jentene fikk bade alene og med låst dør. Granskingsutvalget kan ikke utelukke at det har vært slik også tidligere, men på dette punktet mangler utvalget nærmere opplysninger.

Granskingsutvalget ser det som kritikkverdigg at jentene måtte gå til styreren for å be om ett og ett bind, når de hadde menstruasjonen. Granskingsutvalget legger til grunn at styrer nr. 3 har praktisert dette, i alle fall overfor noen av jentene.

7.9 Skolegang, lekselesing, fritidsaktiviteter og stimulering

En jente som var ved institusjonen fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at hun gikk på Haukeland skole på barnetrinnet, og på Sydneshaugen skole på ungdomstrinnet. Hun opplevde ikke forskjellsbehandling fra lærernes side fordi om hun kom fra barnehjem. Hun har spesielt fremhevet en lærer på Haukeland skole på en positiv måte. Blant de andre barna opplevde hun imidlertid at barn fra barnehjem var satt i en bås. Hun klarte seg bra på ungdomsskolen, til tross for at hun hadde problemer med å ta opp lærdom med den hverdagen hun hadde på barnehjemmet, med blant annet forskjellsbehandling og utstøting både fra styrerens (nr. 3) og barnas side.

Jenten har forklart at lekselesingen foregikk ved at styrer nr. 3, eller en av assistentene, stengte de yngre barna inne på lekserommet i tidsrommet fra kl. 15.00 til kl. 17.00. Barna var da innelåst, og jenten tror at de ansatte ikke hadde tid til å holde kontroll med barna. Barna fikk ingen hjelp av de voksne i forbindelse med lekse-ne, og det ble mye krangling mellom barna i denne leksetiden. Jenten har videre forklart at de større barna, som var blant favorittene til styrer

nr. 3, fikk lese lekser i salongen. Hun tror at disse jentene fikk mer individuell oppmerksomhet og mer pådrivende hjelp i forhold til leksearbeidet, enn det hun selv fikk. Styreren satset på disse barna, og var interessert i deres hverdag.

I følge jenten ble styret på barnehjemmet informert om hvordan det gikk med barna på skolen. Dette var i forbindelse med styrets jevnlige besøk ved barnehjemmet. Jenten har beskrevet styrebesøkene slik at barna ble stilt opp på rekke og rad, og at styret kom «akkurat som kongelige», og kunne stanse opp ved det barnet de ville snakke nærmere med. I forkant for denne oppstillingen hadde styret hatt møte med styreren, som avga rapport om det enkelte barn. Rapporten kunne gjelde blant annet skolegangen. Når styremedlemmene gikk forbi barna, kunne de stanse opp og snakke med, og gi formaninger til, det enkelte barn. De brukte da ofte sine egne barn som gode eksempler på hvordan barna skulle oppføre seg. Det ble da gjerne slik at barna svarte «ja» på de formaningene de ble gitt. Disse rammene lå på ingen måte til rette for at barna kunne ta opp med styremedlemmene, hva de måtte ha på hjertet, i følge jenten.

Jenten har videre forklart at hun fra barnehjemmet ikke fikk noen anerkjennelse for resultatene på skolen. Hun fikk bare vite om negative ting, som for eksempel om hun hadde vært urolig i klassen. Hun oppfattet det imidlertid slik at styret hadde ambisjoner på barnas vegne, og ønsket å vise at også noen av barna fra barnehjemmet kunne være vellykket. For hennes vedkommende hadde styret lagt opp til at hun skulle begynne på Stabekk husstellærerskole. Dette ble det imidlertid ikke noe av, fordi styrer nr. 3 fikk «kastet henne ut fra barnehjemmet før dette ble aktuelt».

Selv klarte hun å «grine seg til» pianoundervisning, fordi en annen jentes musikalske egenskaper ble fremhevet. Hun oppfattet det slik at styret syntes det var fint å kunne skrive i protokollen at noen av barna fikk pianoundervisning.

Når det gjelder fritidsutstyr, har jenten forklart at de hadde ski og sykler, men ikke noe fritidsutstyr utover det. Ski og sykler gikk i arv etter hvert som barna vokste til. De hadde lite leker på barnehjemmet. De fikk enkelte leker til jul, men dette var leker som fort gikk i stykker. Barna var imidlertid ikke så opptatt av leker, men lekte blant annet slåball i gaten. Det var lite lekeapparater i hagen, bare noen taudisser. I følge jenten hadde barnehjemmet et rikt bibliotek, og hun leste mye bøker. Hun fikk imidlertid ikke lov til å lese på sengen og heller ikke i salongen om ettermiddagen. Hun skulle da være ute. Hun måtte derfor gjemme seg bort for å få anledning

til å lese. Hun har i ettertid tenkt at biblioteket var der for at det skulle se pent ut.

Jenten har for øvrig forklart at styrer nr. 2 tvang jenten inn i Pinsemenigheten, og ville omvende henne. Styrer nr. 3 påla henne å gå på søndagsskolen, noe hun for øvrig ikke hadde noe imot.

En annen jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at barna måtte gjøre lekser på barnehjemmet, og at det var avsatt tid til det. Hun kan imidlertid ikke huske at hun hadde noen som hun kunne henvende seg til, dersom hun hadde bruk for hjelp. Hun mener at barna hjalp hverandre. Jenten klarte seg godt på skolen.

Når det gjelder fritidsaktiviteter, har jenten forklart at hun ikke kan huske at det var noen leker inne på barnehjemmet. Hun kan heller ikke huske at de hadde noen bøker, som de leste i. Det var nok en bokhylle og bøker i stuen, men ikke bøker som barna hadde noe forhold til. Hun antar at det var «voksenbøker».

Barna lekte en god del utenfor huset, etter det jenten har forklart. De hadde småballer som de lekte med, og det var disse der. Barna lekte gjemmespill og andre leker. Hun nevner også at hun fikk en helt ny sykkel av faren, og at barna kunne sykle både i nabolaget og noe lengre vekk.

En jente som var ved institusjonen store deler av 1960- og 70-tallet, har forklart til Granskingsutvalget at barna hadde mulighet for å gjøre lekser på soverommet, der det var et stort bord de kunne sitte rundt. Ifølge jenten var det et visst tilsyn i tilknytning til lekelesingen, men så langt hun husker det hadde de små muligheter til å be om hjelp til leksene.

Jenten har videre opplyst at det var en god del aktiviteter utenfor hjemmet, for eksempel sirkusbesøk og teaterbesøk. Det hendte også at barna reiste på tur med barnehjemmet.

En jente som var ved barnehjemmet store deler av 1970-tallet har forklart at det var lite oppfølging i forbindelse med lekselesing. Dette medførte at hun nesten ikke gjorde lekser, da hun gikk på ungdomsskolen. Etter at hun hadde avsluttet ungdomsskolen, begynte hun på folkehøyskole. Egentlig hadde hun ikke lyst til dette, men et styremedlem hadde gitt uttrykk for at det kunne være nyttig. Det ble derfor til at hun begynte der.

En jente som var ved barnehjemmet en periode på 1960-tallet, har opplyst at hun gikk på gymnaset, og at hun hadde et eget rom på loftet som arbeidsrom.

En ansatt fra siste halvdel av 1970-tallet har forklart at noen foreldre selv fulgte barna opp i forhold til skolen. Dette gjaldt særlig ved frivillige plasseringer. Ved tvangsplasseringer var det mer

vanlig at institusjonen fulgte opp, når det gjaldt foreldremøter m.v. De ansatte så på skolearbeidet og kontakt med skolen som en viktig del av arbeidet. Etter hvert ble det også innført fast leksetid, en time om ettermiddagen. Dette fungerte i det store og hele bra, ifølge den ansatte.

Styrer nr. 6 har opplyst at hun ikke husker så mange detaljer om lekselesingen, men hun mener at de ansatte prøvde å få barna til å gjøre leksene, enten i stuen eller på rommene. Hun mener også at barna fikk hjelp til lekselesingen, i den utstrekning de trengte det.

Et styremedlem har forklart at barna ved barnehjemmet fikk tilbud om å begynne på folkehøyskole, og at så godt som alle gjorde det.

Årsmeldingene bekrefter at mange av barna gikk på folkehøyskole. I årsmeldingen for 1968 fremgår det også at en jente ved barnehjemmet tok eksamen artium dette året, og at dette var den første jenten i barnehjemmets historie som hadde gjort det. Hun begynte etter dette på lærerskolen. En annen jente tok artium i 1970, og reiste etter dette til London som au pair. Styreformannen hadde gjennom bekjente skaffet henne «en hyggelig familie», ifølge årsmeldingen.

Det tidligere nevnte styremedlemmet har opplyst at det var noe sportsutstyr ved barnehjemmet, blant annet ski. Imidlertid var det den gangen ikke så vanlig at barn reiste på tur med klassen. Hun vurderer sportsutstyret som helt tilfredsstillende, og av samme standard som andre barn hadde på den tiden.

Granskingsutvalget legger til grunn at barnehjemmets oppfølging i forhold til skolegang og lekselesing har vært mangelfull i store deler av den perioden utvalget har gransket. Det var avsatt tid til lekelesing, men utvalget legger til grunn at det var mangelfull hjelp i forbindelse med lekselesingen. Utvalget ser dette i sammenheng med at bemanningen ved barnehjemmet var for lav. Mot slutten av 1970-tallet synes oppfølgingen i forhold til skole og skolearbeid å ha blitt bedre.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det fra barnehjemmets side i noen grad ble lagt til rette for meningsfylte fritidsaktiviteter og stimulering av barna. Hovedinntrykket er at det ikke ble lagt hindringer i veien for dette, men Granskingsutvalget legger til grunn at barna hadde begrenset mulighet til å lese bøker. Noen av barna fikk tilbud om deltakelse i organiserte aktiviteter, og noen fikk for eksempel pianoundervisning, men det synes som om dette var goder som ikke var helt likelig fordelt mellom barna ut fra barnas ønsker.

Det synes å ha vært begrenset tilgang på leker og utstyr ved barnehjemmet.

7.10 Forholdet mellom barna

En jente som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at hun blant annet ble slått og utstøtt av styrer nr. 1 og en annen ansatt på den tiden. Jentens far var tysk soldat under krigen, og styreren fortalte henne ofte at hennes far var en morder. Hun ble også fortalt at jentens halvsøster, som også var på barnehjemmet, ikke var hennes søster men en halv-søster, noe jenten ikke kunne forstå. Det hun ble utsatt for gjorde henne hard, og dette gikk også utover for andre barna. Jenten har forklart til Granskingsutvalget at hun begynte å slå de andre barna, og at hun ble bitter og ond mot dem.

En jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at hun ikke husker så mye om forholdet mellom barna den første tiden etter ankomst. Hun husker imidlertid at moren ved et besøk kjefte på de andre jentene, og sa at de måtte være greie mot den jenten Granskingsutvalget har intervjuet. Jenten følte da at hun fikk beskyttelse, og hun vil derfor tro at de andre jentene ikke var så greie mot henne.

Jenten har videre forklart at styrer nr. 3 hadde noen av jentene som sine «favoritter». Som Granskingsutvalget vil komme nærmere tilbake til nedenfor, så har denne jenten forklart at styreren i stor utstrekning forskjellsbehandlet barna. Hun selv var ikke blant favorittene. Etter jentens oppfatning preget denne forskjellsbehandlingen forholdet mellom barna. Hun har således beskrevet miljøet blant barna som «survival of the fittest». Det var den som klarte å tilpasse seg best, som klarte seg. Det var en kamp om godene, og en kamp om aksept fra de voksne.

Jenten opplevde det slik at yngre jenter ble «hundset med 24 timer i døgnet». Det vil si at de yngre jentene noen ganger ble inkludert, og noen ganger ble ekskludert. Denne jenten følte seg ofte ekskludert. Det medførte at hun ble kalt ting, jaget og ble mobbet mye. Hun har for eksempel beskrevet en episode hvor hun satt oppi et kastanjetre i Nubbebakken, for å få fred. Hun kastet da kastanjer ned på de andre barna som hadde samlet seg for å ta henne. Denne mobbingen og utstøtingen pågikk over flere år, og hun opplevde det som svært vondt. Det har medført at hun i ettertid har store problemer med å holde kontakt med andre barn fra barnehjemmet.

Jenten har en klar oppfatning av at styrer nr. 3 var klar over at hun var utstøtt av de andre barna. Hun husker for eksempel at dette ble diskutert ved kaffebordet ved en anledning. Det var perso-

nalet og de favoriserte barna som satt ved bordet. Hun husker i dag ikke nøyaktig hva som ble sagt, men det var noe om at hun ikke trengte å komme dit for å få hjelp.

Samlet sett mener hun at det var et ubarmhjertelig miljø på barnehjemmet. På den annen side kunne det noen ganger være slik at det var et samhold mellom barna, for eksempel dersom de skulle på epleslang eller stjele noe fra spiskammeret. Det kunne variere om barna sladret til styrer nr. 3 eller ikke. Dersom de var på felles-tokt, som for eksempel epleslang, så var det ingen som sladret. Det skjedde imidlertid ofte at barna sladret i forhold til alt som hadde med til-delning av goder å gjøre. Selv opplevde jenten at styreren ikke hørte på henne, når hun sladret.

En annen jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at hun særlig knyttet seg til to andre barn på barnehjemmet. Den ene av disse jentene var blant «favorittbarna» til styrer nr. 3. Jenten har beskrevet forholdet mellom barna som «ganske ålreit».

En jente som var ved barnehjemmet store deler av 1960- og 70-tallet, har forklart at det oppstod en «kulturkollisjon» da det kom fem til seks jenter fra Sandviken barnehjem i 1970. Jentene fra Sandviken hadde en helt annen språkføring og hadde hatt en god del andre opplevelser på Sandviken barnehjem, enn det barna hadde hatt på Anna Jebsen. En av de nye jentene hadde en lederrolle, men etter hvert fikk jenten som Granskingsutvalget har intervjuet et godt forhold til henne. Hun har videre forklart at jenten som hadde denne lederrollen, brukte vold i forhold til de andre barna. Etter at styrer nr. 3 døde, og det kom ny styrer, fikk den beskrevne jenten ansvar for å ta seg av en jente som kunne være temmelig utagerende, når hun hadde dårlige perioder. Den jenten som Granskingsutvalget har intervjuet, oppfattet det helt klart slik at jenten som kom fra Sandviken på denne måten ble tildelt et ansvar som hun overhode ikke skulle vært pålagt.

En ansatt fra siste halvdel av 1970-tallet, har forklart at det var «et slags hierarki» blant barna. De nye som kom til barnehjemmet måtte på et vis «innordne seg». I følge den ansatte, var det vel også slik at de eldre barna på et vis bestemte. Men de ansatte grep inn, dersom de så at noen av barna plaget de øvrige.

Denne ansatte har også opplyst at på et tidspunkt da det kom to søstre til barnehjemmet, så fikk disse sove på samme soverom. På dette tidspunktet var barnehjemmet ominnredet med enmanns- og tomannsrom. De voksne forsøkte å

legge forholdene til rette for at de skulle ha alminnelig god søskenkontakt.

Granskingsutvalget legger til grunn at særlig styrer nr. 3 sin ugrunnete forskjellsbehandling av barna også har preget miljøet mellom barna. Det var en konkurranse for å oppnå aksept hos styren. Dette medførte at noen av barna ble utstøtt av de øvrige barna. Granskingsutvalget finner det godt gjort at styren var klar over denne utstøtingen, men at det ikke ble gjort noe med problemet.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det har vært en kulturkollisjon som skapte en konflikt mellom barna som kom fra Sandviken i 1970, og de øvrige barna på barnehjemmet. Dette synes ikke å ha vært håndtert på en tilfredsstillende måte fra de ansattes side.

I løpet av siste halvdel av 1970-tallet, synes forholdene mellom barna å ha bedret seg. Selv om det fortsatt var tendenser til hierarki, synes de ansatte å ha vært oppmerksomme på dette og å ha grepet inn dersom det var behov for det.

7.11 Forholdet til nabolaget og andre barn

En jente som var ved barnehjemmet fra omkring midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at barna på barnehjemmet i liten grad var sammen med nabobarna, bortsett fra i ballspill m.v. i gaten. Barna fra barnehjemmet var ikke hjemme hos nabobarna, og de ble heller ikke invitert i fødselsdagsbesøk hos naboer eller klassekamerater. Barna på barnehjemmet hadde heller ikke noen på besøk inne på barnehjemmet. Jenten tror at det ikke var lov. Jenten har beskrevet at styrer nr. 3 hadde noen favoritter blant barna, men heller ikke disse fikk ha venner med inn på barnehjemmet.

En annen jente som var ved barnehjemmet i omtrent samme periode, har opplyst at hun fikk gode venninner på skolen, venninner som hun var mye sammen med også på fritiden. Barnehjemmet lå i et «pent» strøk i Bergen, noe som innebar at hennes skolevenninner bodde i prektige boliger i familier med god økonomi. Jenten følte seg svært velkommen hos disse familiene. Hun hadde ingen opplevelse av at hun som et barn fra barnehjem ble holdt utenfor, eller forskjellsbehandlet. Hun nevner i den forbindelse at hun blant annet var i fødselsdagselskap hos klassevenninner, på linje med de øvrige barna. Hun hadde nok også i noen grad besøk av skolevenninner på barnehjemmet, men det var nok heller sjelden at de var inne i lengre tid, etter det jenten har forklart.

En jente som var ved barnehjemmet store deler av 1960- og 70-tallet, har opplyst at hun hadde

en venninne utenfor barnehjemmet. Hun har opplyst at dersom venninnen kom og ringte på ute og vente til middagen var over og denne jenten fikk lov å gå ut. Bakgrunnen for dette var at middagen var «hellig» for styrer nr. 3.

Jenten har videre opplyst at hun knyttet seg spesielt til den beskrevne venninnen, som hun gikk i parallellklasse med på skolen. I tillegg hadde hun også andre venninner på ungdomsskolen, og også venner/kjærester blant de andre elevene. Hun var i fødselsdagsbesøk til klassevenninner. Hun var en god del på besøk hjemme hos bestevenninnen, og hun var også med familien hennes på turer for eksempel til Voss. Denne venninnen var også på besøk på barnehjemmet. Venninnen ga uttrykk for at hun på mange måter opplevde det som litt skremmende å komme på besøk på barnehjemmet. I følge den jenten som Granskingsutvalget har intervjuet, så skyldtes dette bygningen, men kanskje ikke minst styrer nr. 3, som venninnen oppfattet som noe truende. Det kunne også ha sammenheng med at venninnen en gang hadde overhørt at styrer nr. 3 skjelte ut en av de andre ansatte ved barnehjemmet. Venninnen skal ha gitt uttrykk for at hun opplevde at det skjedde en veldig endring ved barnehjemmet, etter at styrer nr. 3 døde og barnehjemmet ble ombygget. Venninnen opplevde det som at alle var mye blidere etter dette tidspunktet, og at det slik sett var mye hyggeligere å komme på besøk.

Jenten har for øvrig forklart at hun i den siste delen av den perioden hun var ved barnehjemmet, bl.a. kunne invitere venninner til barnehjemmet på pizzakveld.

I følge et styremedlem som Granskingsutvalget har intervjuet, ble det lagt stor vekt på at barna skulle være mest mulig integrert i sitt lokalmiljø.

For øvrig fremgår det av flere av intervjuene, at barna noen ganger også var hjemme hos styremedlemmene.

Granskingsutvalget legger til grunn at barnas forhold til nabolaget har variert. Utvalget har imidlertid ikke tilstrekkelig informasjon til å trekke klare og generelle konklusjoner om dette. De barna som har uttalt seg om spørsmålet, har klart nok hatt forskjellige opplevelser av hvordan forholdet til nabolaget var. Et hovedinntrykk er imidlertid at barna hadde bra kontakt med andre barn ute i gaten, men at besøk inne på barnehjemmet var mer sjeldent. Kontakten synes å ha blitt bedre mot slutten av den perioden utvalget har gransket.

Kontakten med styremedlemmene synes å ha vært positiv for barna. Også dette var en form for

nabokontakt, siden styremedlemmene ikke bodde så langt borte fra barnehjemmet.

7.12 Adferdsregulering og straffereaksjoner

En jente som var ved barnehjemmet i løpet av siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at hun ble utsatt for en lang rekke avstraffelser av fysisk og psykisk art, og har beskrevet de mest alvorlige for Granskingsutvalget. Hun ser behandlingen hun fikk, i sammenheng med at hennes far var tysk soldat under krigen

Den første avstraffelsen opplevde hun den første dagen etter at hun kom til barnehjemmet. Hun var da overflyttet fra et annet barnehjem. Foranledningen var at en av de ansatte skulle kle av barna. Jenten var sjenert, og ville ikke kle av seg. Det ble en «forferdelig slåsskamp» mellom henne og den ansatte. Hun fikk da revet av seg klærne. Det var den ansatte og styrer nr. 1 som gjorde dette. Etter dette tok den førstnevnte ansatte med seg jenten ut på badet. I følge jenten skal den ansatte da ha lagt henne over knærne, og slått henne på baken med en kleshenger. Jenten var da naken. Styrer nr. 1 var ikke tilstede da den ansatte slo, men jenten vil allikevel tro at styreren forstod hva som skjedde. Jenten opplevde episoden som svært vond. Hun hadde ikke opplevd lignende fra det barnehjemmet hun kom fra, og hun ønsket seg tilbake dit.

En annen episode hun har beskrevet, skjedde i forbindelse med at hun strøk klær. Den tidligere beskrevne ansatte ble irritert over jenten, fordi hun ikke arbeidet ordentlig. Den ansatte tok da strykejernet og presset dette mot armene til jenten, slik at hun fikk et brannsårl som hun har merker etter i dag. Hun fikk ikke legebehandling etter episoden, men fikk armene bandasjert. En annen jente ble utsatt for det samme, etter det denne jenten har forklart.

Jenten opplevde ofte sengestraff, det vil si at hun ble sendt på rommet og måtte oppholde seg der. Videre opplevde hun veldig ofte at hun ble utestengt fra fellesskapet med de andre barna. Hun kunne for eksempel bli nektet å være med på juletreff. Jenten oppfattet det slik at dette var fordi hun ikke kunne oppføre seg blant folk.

En episode jenten har beskrevet, skjedde en julaften. Alle barna skulle i kirken og var fint pyntet. Jenten hadde fått en kjole av ull som klødde, og hadde derfor tatt på seg en nattøye under kjolen. Da den tidligere nevnte ansatte inispiserte barna, oppdaget hun nattøyen under kjolen. Da

den ansatte oppdaget dette, fikk jenten beskjed om å være igjen da de andre barna forlot rommet. Deretter fikk hun beskjed om å kle av seg, og den ansatte la henne naken over knærne og slo henne gjentatte ganger på bar ende med en kleshenger. Etter dette fikk hun sengestraff resten av julaften. Hun fikk ikke noe mat, og hun husker at hun kjente lukten av julematen som de andre barna fikk. Etterpå kom de andre barna og la seg, med alle pakkene og julegodtene de hadde fått.

En annen episode skjedde en gang det nærmet seg jul. Barna hadde vært nede i kjelleren med noen gaver som de hadde pakket inn. Et askebeger av krystall hadde da blitt borte. Den tidligere nevnte ansatte samlet alle barna sammen, og spurte om hvem som hadde tatt askebegeret. Den ansatte sa så til jenten som Granskingsutvalget har intervjuet, at Gud hadde sett jenten, og at hun bare kunne innrømme at hun hadde tatt askebegeret. Den ansatte sa videre at jenten ville komme til helvete, dersom hun ikke innrømmet det hun hadde gjort. Den ansatte hadde snakket med Gud som hadde sagt til henne at det var jenten som hadde tatt askebegeret, og at jenten ville brenne i helvete. Dette gjorde jenten veldig redd. Hun hadde imidlertid ikke tatt askebegeret, og hun «innrømmet» ikke at hun hadde stjålet det.

Den nevnte ansatte kom tilbake til denne episoden etter jul, i forbindelse med at styret og alle barna til styremedlemmene skulle være tilstede på barnehjemmet og ha juletreffest der. Jenten fikk da beskjed om å ta på seg nattdrakt, og hun ble deretter plassert i en potetkjeller hvor det var kaldt og mørkt. Hun hørte også rotter. Jenten er usikker på hvor lenge hun var i kjelleren. Hun hadde ikke klokke og så ikke om det var natt eller dag. Hun mener at hun kan ha vært der i to eller tre døgn. Hun fikk iallfall frokost to ganger i løpet av tiden hun var der. Ved en av anledningene fikk hun beskjed om at hun skulle få mat, dersom hun innrømmet at hun hadde stjålet askebegeret. Hun fikk mat, til tross for at hun ikke innrømmet noe. Før hun ble tatt opp fra kjelleren, fikk hun beskjed om at hun skulle få komme opp dersom hun innrømmet tyveriet. Hun fikk komme opp, til tross for at hun ikke innrømmet dette. Den ansatte sa til henne at djevelen ville henge over jenten, og forfølge henne så lenge hun ikke innrømmet det hun hadde gjort.

På slutten av den perioden jenten var ved barnehjemmet, ble hun truet med å bli sendt til et skolehjem. Hun ble også til slutt sendt til et skolehjem i Trondheim.

En jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at hun en gang ble slått av styrer nr. 1. Hun

fikk da ris av styreren, mens de andre barna så på. Styreren trakk opp skjørtet, trakk trusen ned, og slo med flat hånd på bar ende. Det kan ha vært ca. 3 slag. Jenten husker ikke i dag foranledningen til at hun fikk ris, men hun opplevde risen som fornedrende, og det var vanskelig å møte øynene til de andre barna etter denne episoden.

Jenten har videre forklart at hun en gang ble innelåst i en kjeller av styrer nr. 3. Foranledningen var at jenten hadde spist sjokolade og gulrot i kjellerboden. Hun ble innelåst da dette ble oppdaget av styreren, og hun var innelåst fra klokken fire om ettermiddagen til klokken ni om kvelden. Det var stummende mørkt inne i boden.

Jenten har forklart at hun aldri ble slått av styrer nr. 3. På den annen side har jenten beskrevet at hun ble utsatt for psykisk terror, ugrunnet forskjellsbehandling og utstøting fra denne styrens side.

En episode som jenten har beskrevet, hadde sin bakgrunn i at hun var innlagt på sykehus for operasjon av mandlene. Mens hun var innlagt, fikk hun menstruasjonen. På dette tidspunktet visste hun ikke noe om hva menstruasjon var, og hun ble redd da hun fikk denne. Da hun skulle hjem, fikk hun en «svær bleie». Da hun kom tilbake til barnehjemmet la hun bleien i skapet på rommet, og ventet på å få en anledning til å kaste den.

Jenten vet ikke om styrer nr. 3 fikk vite om bleien, men mens bleien lå i skapet bestemte styreren seg for å ta en inspeksjon. Hun samlet sammen alle barn og voksne, og sa «i dag skal vi se i skapene». Styreren begynte med skapet til den jenten utvalget har intervjuet. Styreren fant bleien og viste denne til alle. Hun holdt bleien opp og viste den til alle kanter, slik at alle kunne se den godt. Jenten har fremholdt denne episoden som en illustrasjon på hva styreren gjorde for å knekke henne psykisk. Hun opplevde episoden som «eksempelets disiplin og en offentlig avstraffing». Jenten har videre forklart at hun ofte fikk husarrest. Bakgrunnen var vanligvis at hun ikke hadde kommet tidsnok hjem til middag, og hun kunne da få opptil 14 dagers husarrest. Når hun hadde husarrest, så måtte hun holde seg på lekerommet eller spiserommet frem til leggetid.

Jenten opplevde styreren som autoritær og dypt urettferdig overfor noen av barna. Forskjellsbehandlingen og utstøtelsen har plaget henne mye i ettertid, og plager henne fortsatt i dag. Hun har beskrevet det slik at livet i voksen alder har vært preget av posttraumatiske opplevelser. Hun har for eksempel angst for å være alene, bli forlatt, og hun verner seg for ikke å bli ekskludert sosialt sett. Hun har også vært mye plaget av depresjon.

Jenten har for øvrig forklart at en annen jente på barnehjemmet ble slått av styrer nr. 3, da jenten skulle prøve å snike seg inn etter å ha stukket av fra husarrest. Hun hadde stukket av sammen med den jenten som utvalget har intervjuet. Da styrer nr. 3 oppdaget den andre jenten, som var i ferd med å snike seg inn, så tok hun et kraftig tak i henne, dro henne inn i gangen og «klasket til henne» i hodet med hånden.

Jenten har også opplyst at det i en periode var ansatt en assistent som noen ganger sparket henne.

En annen jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har beskrevet styrer nr. 3 som «svært dominerende» og en som «styrte og regjerte med alt». Det var slik at det ble ilagt straffer av ulik karakter for en rekke forhold. Hun husker godt at barna ofte ble innkalt på kontoret til styrer nr. 3, og der viste det seg alltid at det ville være noe ubehagelig og meddelelse om en eller annen form for straff.

Etter det jenten kjenner til, hadde ikke straffen karakter av slag eller den typen overgrep, men bestod av en rekke negative sanksjoner av ulik karakter. Dette kunne være at de måtte gå på rommet og være der resten av dagen, og at de da ikke fikk mat. De kunne også få husarrest for lengre perioder. Videre understreker hun at mye av avstraffingen også bestod i at personalet var avvisende overfor den enkelte. Styrer nr. 3 sitt vesen var slik at hun hadde en rekke straffemekanismer gjennom det å kunne være hissig, ved å snakke sterkt til jentene osv.

Totalt sett innebar dette et veldig sterkt regime knyttet til straff, og i noen grad også av og til belønning. Jenten har i denne sammenheng understreket at styrer nr. 3 både hadde sine «favorittbarn» og det motsatte. Jenten oppfattet seg selv som det motsatte av «favorittbarn». Hun opplevde det slik at styrer nr. 3 på mange måter honorerte åpne og livlige barn, kanskje særlig dersom de var flinke i musikk og sang. Det å være flink for eksempel på skolen, ga derimot ikke noe grunnlag for å bli favorisert.

En jente som var ved barnehjemmet store deler av 1960- og 70-tallet, har forklart at hun mener at det aldri ble utøvd korporlig avstraffelse ved barnehjemmet. Grensesettingen gikk stort sett ut på at man ble sendt på rommet, og måtte være der helt til en fra personalet kom og sa at man kunne komme ut igjen. Hun har i dag ikke noen klare oppfatninger om hvor lang tid man da måtte være på rommet. Noen ganger ble det også gitt husarrest for en eller flere dager, kanskje opptil så mye som en uke.

Jenten har videre forklart at hun kjenner til at noen av de andre barna måtte stille på kontoret til styrer nr. 3. Selv ble hun aldri kalt inn på kontoret til styreren. Hun oppfattet det slik at det å bli kalt inn på kontoret var noe negativt for de det gjaldt.

I følge den nevnte jenten fikk barna på mange måter en langt større frihet på barnehjemmet etter at styrer nr. 3 døde i 1975.

En jente som var på barnehjemmet mesteparten av 1970-tallet, har forklart at hun opplevde ingen fysiske overgrep mens hun var ved Anna Jebsens Minde. Hun opplevde imidlertid at styrer nr. 3 overså, kritiserte og ignorerte henne. Dette opplevde jenten som svært vanskelig, og hun følte også at hun ikke fikk være med å ta del i de godene som de andre barna fikk. For eksempel fikk hun ikke, i hvert fall ikke så mye som de andre barna, være med å handle eller være med på ferier m.v. Hun hadde derfor en veldig ensomhetsfølelse. Jenten har forklart at situasjonen bedret seg etter at styrer nr. 3 døde i 1975.

Denne jenten hadde tidligere vært ved et annet barnehjem hvor hun ble slått. I ettertid vurderer hun allikevel tiden ved Anna Jebsens Minde som den verste. Følelsen av isolering og utstøting er åpenbart det som har plaget og plager henne mest, etter det hun har forklart.

Ingen av de ansatte fra siste halvdel av 1970-tallet har kjennskap til at noen av barna har vært utsatt for fysiske avstraffelser, eller andre former for uakseptabel straff. Styrer nr. 6 har forklart at særlig tenåringsjentene representerte en utfordring for de ansatte, blant annet på grunn av deres utprøving. Noen av barna kunne også være svært utagerende. Dette medførte noen ganger at personalet måtte holde dem fast. Det skjedde, i følge styreren, ikke så ofte at barn måtte holdes. Dette var mest i forhold til enkelte av barna. Styreren opplevde det slik at ingen av barna ble utsatt for vold eller overgrep i den forbindelse. Grensene er ikke så lett å trekke, men styreren mener at personalet var rolige i disse situasjonene. De var ikke opphisset, noe som ville kunne virke skremmende på barna.

Styremedlemmet som Granskingsutvalget har intervjuet, har forklart at hun aldri hadde noen antakelser om at barn som bodde ved barnehjemmet ikke hadde det godt. Hun har aldri blitt gjort kjent med at noen av barna som bodde ved barnehjemmet ble fysisk avstraffet. Slik hun kjente betjeningen, var de veldig kjekke. Samtidig tilføyer hun at da hun var ved barnehjemmet, så var det normalt i forbindelse med styremøter, og styret var da samlet.

Granskingsutvalget legger til grunn at det har skjedd fysiske avstraffelser ved barnehjemmet. Det er i første rekke styrer nr. 1, og en annen ansatt i samme periode, som har stått for dette. Granskingsutvalget finner det godt gjort at det har skjedd alvorlige fysiske overgrep mot barn på siste halvdel av 1950-tallet. De avstraffelsene Granskingsutvalget har fått beskrevet fra denne perioden, er av svært krenkende karakter.

Fra ca. 1960 synes fysiske avstraffelser å ha forekommet langt sjeldnere. Fysisk straff synes ikke å ha vært noe sentralt ledd i oppdragelsen av barna, men mer impulspreget og begrenset til noen få enkeltepisoder. Styrer nr. 3 har hatt andre måter å straffe barna på.

Når det gjelder perioden etter 1975, har Granskingsutvalget ikke holdepunkter for at det har skjedd fysiske avstraffelser. Fysisk makt har vært nødvendig i noen situasjoner, men Granskingsutvalget har ikke grunnlag for å si at de ansatte noen gang gikk for langt i så måte.

Utvalget legger videre til grunn at det på 1950- og 60-tallet ble benyttet som straff at barna ble sendt på rommet og måtte oppholde seg der. Noen ganger hadde dette karakter av utestenging fra fellesskapet, noe Granskingsutvalget ser på som klart kritikkverdig.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at husarrest var en vanlig avstraffelsesmetode i den perioden styrer nr. 3 var ansatt. Granskingsutvalget mener at husarrest innenfor rimelighetens grenser er akseptabelt, iallfall etter den tids tankegang, men mener allikevel at husarresten ofte var uforholdsmessig lang i forhold til det barna hadde gjort. Utvalget påpeker for eksempel at man kunne få inntil 14 dagers husarrest for å komme for sent hjem til middag. Utvalget mener at bruk av husarrest i slik utstrekning er klart kritikkverdig.

Ustøting, ugrunnet forskjellsbehandling og andre former for psykisk press, synes å ha vært en form for adferdsregulerende og avstraffende metode, i store deler av den perioden utvalget har gransket. Dette synes å ha preget både perioden til styrer nr. 1 og perioden til styrer nr. 3. Utvalget viser til at tre jenter, som har vært ved barnehjemmet i tre forskjellige perioder, uavhengig av hverandre har forklart seg om forskjellige former for utstøting fra styrernes side. Granskingsutvalget ser klare fellestrekk i disse forklaringene, og det står heller ikke i klar motstrid til den jenten som har forklart at hun i all hovedsak hadde det bra ved barnehjemmet. Også hun har gitt uttrykk for at det var noen av barna som ikke hadde det bra, selv om hun ikke synes å ha opplevd så klart at noen av barna ble direkte utstøtt.

Granskingsutvalget vurderer utstøtingen og det psykiske presset som flere av barna ble utsatt for, som et klart overgrep mot barna. Styrer nr. 3 synes å ha regulert adferden til barna med dels å ta dem inn i varmen og dels støte dem ut fra «det gode selskap». Granskingsutvalget ser på denne typen avstraffelse som svært alvorlig. Granskingsutvalget finner det godtgjort at noen av barna har hatt store psykiske problemer i ettertid på grunn av dette.

7.13 Seksuelle overgrep

Ingen av barna som Granskingsutvalget har intervjuet, har opplevd seksuelle overgrep fra noen av de ansatte ved institusjonen, eller fra noen av de andre barna.

En jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har imidlertid forklart at hun ble utsatt for et overgrep, en sommer hun var sendt alene til en gård i Sogn og Fjordane. På denne gården bodde det en voksen sønn, trolig rundt 30 år gammel. Jenta husker at denne mannen en gang hadde kommet opp i sengen hennes, og lå der helt naken da hun våknet. Hun kan i dag ikke huske at han der gjorde noe mer enn å være naken i sengen. Ved en anledning da mannen skulle lære henne å kjøre bil, opplevde hun imidlertid at han benyttet anledningen til å ta på henne/beføle henne. Så langt hun husker, så skjedde dette ikke under klærne. Hun oppfattet det imidlertid som ekkelt, blant annet fordi han ikke var «hennes type».

En ansatt på siste halvdel av 1970-tallet har forklart at hun aldri har oppdaget overgrep fra noen av de voksnes side mot barna.

En gang fikk hun imidlertid en viss foranledning til å være mer på vakt. En av de eldste guttene «tuklet» med en mindre jentene. Med dette mener den ansatte at de fikk en viss antakelse eller formening om at han antastet jentene. Hun er usikker på om dette skjedde ved beføling eller på annen måte. Jenta opplevde det som ekkelt og ubehagelig. Hun er imidlertid ganske sikker på at det ikke var noen mer alvorlige overgrep som hadde skjedd. Etter dette var de ansatte litt mer på vakt. Etter det den ansatte kan huske, kom mistanken om antastingen opp rundt 1980.

Styrer nr. 6 har forklart at hun ikke har kjennskap til seksuelle overgrep fra ansatte mot barn eller mellom barna. Hun har imidlertid kjennskap til at det ble begått seksuelle overgrep mot

barn som var ved barnehjemmet, men fra personer utenfor barnehjemmet. Overgrepene skjedde ikke på barnehjemmet eller i tilknytning til dette. I ettertid har hun også fått kjennskap til at to jenter ble misbrukt hjemme. Den gang hadde hun mistanke om at noe var galt, men ikke at det var tale om seksuelle overgrep. Det var en fjern tanke den gangen. Hun forsøkte å få frem hva som var galt, men greide det ikke. I ettertid fikk hun vite at samboeren til barnas mor hadde utsatt jentene for alvorlige seksuelle overgrep, og at han var dømt til en lengre fengselsstraff for dette. Han hadde truet barna til ikke å si noe. Det var barnas mor som hadde meldt fra til barnevernet og politiet, da hun hadde fått kjennskap til at samboeren forgrep seg mot barna. Styreren har hatt kontakt med et av barna i ettertid, og har blitt fortalt at jentene aldri ville ha fortalt noe til henne om de seksuelle overgrepene, fordi de følte så stor frykt for overgriperen. Vurdert i ettertid mener styreren at hun gjorde så godt hun kunne ut fra sine forutsetninger den gang, og at hun ikke kan klandres for at hun ikke avdekket at jentene ble utsatt for overgrep.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke har skjedd seksuelle overgrep fra voksne mot barn på barnehjemmet.

Granskingsutvalget finner heller ikke å kunne legge til grunn at det har skjedd seksuelle overgrep mellom barna. Som beskrevet ovenfor, har en ansatt omkring 1980 hatt mistanke om at en gutt antastet en jente, men Granskingsutvalget finner ikke grunnlag for å si at det har skjedd noe mer alvorlig.

Granskingsutvalget legger endelig til grunn at noen av barna har vært utsatt for seksuelle overgrep uten tilknytning til barnehjemmet. Granskingsutvalget vil karakterisere det som en jente opplevde, mens hun var sendt til en gård i Sogn og Fjordane, som et overgrep, blant annet hensett til den store aldersforskjellen og den situasjonen som hun var i. Barnehjemmet kan ikke lastes direkte for det som skjedde, men som utvalget vil komme tilbake til nedenfor, så var det en lite betryggende ordning å sende barn rundt på gårder i sommerferiene. De overgrep som er beskrevet fra siste halvdel av 1970-tallet, var overgrep som muligens kunne ha vært oppdaget av personalet ved barnehjemmet, men Granskingsutvalget finner at de ansatte ikke kunne gjort mer for å avklare om det hadde forekommet overgrep.

7.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning

En jente som var ved barnehjemmet i løpet av siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at hun opplevde alvorlig omsorgssvikt i løpet av den perioden hun var der. Hun oppfattet seg i høy grad som forskjellsbehandlet og utstøtt, og hun opplevde at hun hadde det mye verre enn de fleste andre jentene på barnehjemmet. Hun har hatt god kontakt med flere barn i ettertid, og oppfattet det slik at de hadde det fint på barnehjemmet. Hun opplevde det slik at noe av bakgrunnen for at hun ble forskjellsbehandlet og utstøtt, var at hennes far var tysk soldat under krigen. Som tidligere nevnt, sa ansatte til henne at hennes far var en morder.

Jenten har gitt flere eksempler på manglende omsorg. Som beskrevet ovenfor, knytter dette seg dels til de avstraffelsene som hun ble utsatt for. Videre har hun forklart at hun om somrene flere ganger ble sendt til gårder i Sogn og Fjordane. Dette var til folk som hadde satt inn annonse i avisen etter «sommerbarn». I følge jenten var det stort sett bare hun som ble sendt på gårder om somrene, mens de andre barna ble sendt enten til familien eller sammen med andre barn og ansatte på barnehjemmets feriested Godskegården. En gang ble hun sendt til en gård, til et ektepar som hun oppfattet som svært gamle. Da hun kom frem, var det ingen som tok imot henne. Noen naboer fortalte at kvinnen som skulle ta imot henne var på stølen. Da kvinnen kom tilbake og jenten så hvor gammel hun var, ble hun redd og forbandt henne med en heks. Hun reagerte også på hennes manns oppførsel. Dette medførte at hun forlot ekteparet, og noen naboer tok seg av henne. De sørget for at hun ble sendt hjem.

Da jenten kom hjem til Bergen oppsøkte hun barnehjemmet. Der kom hun ikke inn, fordi alle var bortreist på ferie. Dette medførte at jenten måtte bo på gaten. Først bodde hun i duekleiver noen døgn. Hun møtte så en jente som hun pleide å leke med, og denne jenten fortalte til sin mor at jenten fra barnehjemmet ikke hadde noe sted å bo. Moren skal da ha tatt kontakt med styret for barnehjemmet, og et styremedlem kom og hentet henne. Styremedlemmet og jenten reiste da til Godskegården. Da styremedlemmet hadde reist, fikk jenten mye juling og ble innelåst på et rom til ferien var over.

En annen episode som jenten har beskrevet skjedde da ferien nærmet seg og jenten var ca. 14 år gammel. De andre barna skulle som vanlig til Godskegården. Styrreren, som på dette tidspunkt

var styrer nr. 2, kalte jenten inn på kontoret. Styrreren opplyste da at jenten snart skulle på skolehjem. De andre barna skulle på ferie, og jenten fikk ikke være med fordi hun ville ødelegge ferien for de andre, etter det styrreren sa. Styrreren sa videre at jenten derfor måtte hjem til sin mor.

Da jenten kom hjem, ble hun avvist. Hun oppsøkte deretter bestemoren, men fikk heller ikke komme inn der. Etter dette bodde hun på gaten, i duekleiver og oppganger i området i nærheten av barnehjemmet. En tid senere oppsøkte hun barnehjemmet igjen, men fikk da «døren i trynet». Jenten husker ikke detaljene i hva som skjedde videre, men etter hvert kom hun tilbake igjen på barnehjemmet. En tid deretter igjen ble hun sendt til et skolehjem i Trondheim. Det var da en ansatt ved barnevernsnemndas kontor som fulgte henne.

Jenten har videre forklart at hun særlig mot slutten av perioden bestandig fikk høre at ingen ville ha henne. For eksempel fikk hun høre at det var synd at ingen ville ha henne, den gangen hun ble kjørt av et styremedlem ut til Godskegården. Det var styrreren som sa dette til henne.

Også en jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at det var store mangler ved den følelsesmessige omsorgen ved barnehjemmet. Som beskrevet ovenfor, ble hun fra styrrerens side utsatt for forskjellsbehandling og utstøting. Hun opplevde blant annet at styrreren ikke ville høre på henne, dersom hun gikk til styrreren for å sladre. Styrreren grep heller ikke inn når de øvrige barna utstøtte jenten fra barneflokkene.

Jenten har videre forklart at hun ble utskrevet fra institusjonen før hun aldersmessig sett egentlig skulle. Det var styrreren som fikk kastet henne ut. Jenten oppfattet det slik at styrer nr. 3 syntes at jenten ble for byrdefull for henne på grunn av utagering, og fordi jenten ga uttrykk for hvordan hun hadde det på barnehjemmet.

Jenten har også opplyst at hun ikke kan huske at det ble markert fødselsdager på barnehjemmet. Dette gjaldt både henne selv og andre barn der.

Hun husker at det var julefeiring på barnehjemmet, og at barna da fikk gaver. Selv har hun imidlertid ingen gode minner fra disse julefeiringene.

Når det gjelder kontakt med familien, har jenten forklart at moren var på besøk kanskje to ganger i løpet av de 12 årene hun var ved barnehjemmet. Dessuten var moren invitert og kom i konfirmasjonen. Jenten så ikke at noen av de andre barna fikk besøk av foreldre eller slektninger. Hun oppfattet det slik at barnehjemmet ikke

utviste noen aktivitet for at barna skulle ha kontakt med foreldre eller familie for øvrig.

En annen jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at det var «et nærmest fullstendig fravær av omsorg» ved barnehjemmet. Barnehjemmets regime under styrer nr. 3 med autoritær ledelse, ulike straffetiltak, og fravær av omsorg, har gjort at denne jenten i ettertid har et meget vanskelig forhold til autoritetspersoner.

Jenten har videre forklart at hun ikke hadde noen form for organisert eller jevnlig kontakt med sine foreldre. Med ganske lange mellomrom hadde hun besøk av faren. Hun møtte da faren utenfor barnehjemmet og stod og snakket en stund med ham der. Hun snakket med faren ofte i porten eller kanskje inne på eiendommen foran døren. Noen ganger kom han kanskje inn i gangen. Moren var på besøk sjeldnere enn faren. Hun kom heller ikke inn og satte seg ned på barnehjemmet. Jenten har i voksen alder blitt fortalt av moren at jenten en julaften hadde bedt moren om å komme, men at moren da ble møtt i døren av jenten og fikk beskjed om at hun ikke kunne være der allikevel. Dette hadde for moren vært et svært traumatisk minne. For øvrig har jenten forklart at hun enkelte søndager, muligens så ofte som en gang i måneden, gikk på besøk til faren hjemme hos han. Hun gikk da hele veien til faren selv.

I flere sommerferier reiste denne jenten sammen med en annen jente til et gårdsbruk i Jølster. De reiste alene med båt, og bodde hos et eldre gårdbruker ektepar. Hun oppfatter oppholdet på gården som en form for barnarbeid. Arbeidet bestod av hesjing, luking, bærplukking m.v. En straffemetode var at hun måtte vaske opp, og hun husker da at oppvasken var «kjempediger». På den annen side hadde hun minner fra disse sommerferieoppholdene av noe bedre karakter også. Hun og den andre jenten fra barnehjemmet hadde en viss utfoldelsesmulighet. De lekte en god del, og hadde et visst positivt forhold til dyr, og de hoppet i høyet. Hun kan imidlertid ikke huske at ekteparet på noen måte tok dem med på aktiviteter for å glede dem.

Som beskrevet tidligere, ble denne jenten ved et sommeropphold på en annen gård, utsatt for det som kan karakteriseres som et overgrep fra en ca. 30 år gammel sønn i den familien hun bodde hos.

En jente som var ved barnehjemmet i store deler av 1960- og 70-tallet, har forklart at hun var en jente som var flink til å innrette seg, og at styrer nr. 3 omtalte henne som et «medgjørlig barn». Jenten har også forklart at hun var en av styrer nr. 3 «sine jenter».

Jenten har forklart at hun opplevde styrer nr. 3 som en person hun kunne ta kontakt med, dersom hun hadde problemer hun ville snakke om. Samtidig har hun understreket at hun for sin egen del ikke hadde behov for det, fordi hun hadde bestemoren å gå til i slike sammenhenger. Jenten besøkte ofte bestemoren, og de kunne for eksempel gå på turer sammen. Bestemoren hentet henne ofte på barnehjemmet og tok henne med seg hjem, også på overnatting. Dette skjedde hver helg fra fredag til søndag. I helgene fikk hun således stor nærhet til besteforeldrene. Når hun var på besøk hos besteforeldrene, så var det også vanlig at moren hennes kom dit på besøk om lørdagskvelden og til søndags-middagen. I tillegg til dette hadde hun så godt som samtlige ferier hos besteforeldrene, dvs. jul, nyttår, vinterferier, påske og hele sommerferier.

Denne jenten har videre gitt uttrykk for at hun regner med at det ikke var like enkelt å være ved barnehjemmet, dersom man ikke var et av styrer nr. 3 «sine barn». Jenten antar derfor at man kan få forskjellige forklaringer om barnehjemmet, avhengig av hvilken posisjon man hadde i forhold til styreren. I denne sammenhengen har hun nevnt at styreren hadde problemer med å takle de nye barna som kom fra Sandviken barnehjem i 1970.

I følge jenten ble fødselsdager feiret ved barnehjemmet. Den som hadde fødselsdag fikk gjerne bestemme hva man skulle ha til middag den dagen. Også julen ble markert, blant annet med en juletreffest hvor de fikk besøk av styret. De fikk også gaver fra barnehjemmet.

Jenten har også opplyst at hun ved noen anledninger var sammen med familien til et av styremedlemmene. Hun var blant annet med familien på ferie. Jenten oppfattet kontakten med familien som entydig positiv.

En jente som var ved barnehjemmet meste parten av 1970-tallet, har forklart at hun opplevde omsorgsvikt ved slik utstøting som er beskrevet ovenfor, i avsnittet om adferdsregulering og straffereaksjoner. Dette var i den perioden styrer nr. 3 var ansatt.

En ansatt fra siste halvdel av 1970-tallet, har forklart at det kanskje var liten tid til individuell oppfølging av barna, iallfall i den første delen av den perioden hvor hun var ansatt. Etter hvert bedret bemanningssituasjonen seg noe, men det var allikevel travelt. Det ble slik at «de som krevde mest fikk mest». Den ansatte mener at de fikk for liten opplæring i hvordan de skulle takle dette. Hun føler imidlertid at de gjorde sitt beste, og at de forsøkte å gi omsorg. De yngste barna fikk

mye fysisk omsorg, de ble lest for, tatt på fanget og trøstet dersom det var behov for det.

I den første delen av den tiden hun var ved institusjonen, fikk de ikke noe særlig opplæring i hvordan de skulle se etter eventuelle signaler som kunne tyde på at enkelte barn skulle ha et særlig behov for omsorg eller oppfølging. Etter hvert ble det gjennomført hyppigere møter og opplegg for mer individuell oppfølging av det enkelte barn.

Den ansatte har videre forklart at de forsøkte å ordne det slik at barna skulle ha mest mulig kontakt med sine biologiske foreldre, dersom det var mulig. Det ble lagt til rette for besøk på barnehjemmet, både av foreldre, besteforeldre og søsken. De ønsket også å stimulere til og legge til rette for at barnet kunne gjennomføre hjemmebesøk hos familien.

Styrer nr. 6 har opplyst at de ikke hadde individuelle behandlingsplaner for barna, slik man har i dag, men hun mener allikevel at barna fikk individuell omsorg i det daglige. Personalet var observante på om et barn trengte spesiell oppfølging. Fordi det var mange barn i forhold til ansatte, kan det allikevel hende at ikke alle fikk den oppfølgingen som de trengte, i følge styrerens forklaring.

Styreren har videre forklart at de ikke hadde noe bestemt system når det gjaldt fortrolige samtaler med barna, men de ansatte snakket med barna som de hadde kontakt med i det daglige. De ansatte tilstrebet å gi barna en omsorg som var mest mulig lik den omsorg som de ville ha gitt sine egne barn. De feiret blant annet fødselsdager og konfirmasjoner. De prøvde på denne måten å skape et miljø som var mest mulig likt en vanlig familie, men med de begrensninger som lå blant annet i skiftende personale. Styreren følte at de av og til kom til kort på grunn av disse begrensningene. Det kunne blant annet være et problem for enkelte barn at det stadig kom nye folk i forbindelse med vaktskiftene.

Styremedlemmet som Granskingsutvalget har intervjuet, har gitt uttrykk for at styrer nr. 3 klart var av den oppfatning at barnehjemmet skulle ligne mest mulig på et vanlig godt hjem. Det var også styret opptatt av. Hun mener også at forholdene ved barnehjemmet var preget av at dette var det overordnede mål. Slik hun vurderer det, hadde barna det bra. Hun føler at barna på barnehjemmet hadde det ganske tilsvarende som hennes egne barn.

På spørsmål fra Granskingsutvalget om det var diskutert i styret hvorvidt noen av barna kunne ha særlige behov, har styremedlemmet opplyst at de egentlig ikke diskuterte det nærmere.

I følge styremedlemmet var styrer nr. 3 opptatt av at barna skulle ha kontakt med sin biologiske familie. Dette skjedde ved at barna var hos foreldrene i sommerferiene eller at de ble invitert i konfirmasjon. Ved konfirmasjonen ble familien til det barnet som skulle konfirmeres invitert, og kostnadene ved konfirmasjonen ble dekket av barnehjemmet.

Granskingsutvalget legger til grunn at i store deler av den perioden utvalget har gransket, har det skjedd en ugrunnet og uakseptabel forskjellsbehandling av barna. Forskjellsbehandlingen hadde store konsekvenser for miljøet på barnehjemmet og for barna som ble rammet.

Granskingsutvalget fester lit til forklaringen fra jenten fra 1950-tallet, som opplevde at hun i høy grad ble utstøtt blant annet fordi hun hadde en tysk soldat som far. Utvalget vil beskrive utstøringen av henne som et alvorlig overgrep. Det synes også å ha vært manglende kontroll med de familier som jenten ble sendt til, i forbindelse med sommerferiene. Etter utvalgets oppfatning må barnehjemmet også ha et klart ansvar for at jenten i lengre perioder måtte bo på gaten.

Også forklaringen til den andre jenten som ble sendt på gårder om somrene, vitner etter Granskingsutvalgets oppfatning om at dette var en lite betryggende ordning. Heller ikke i hennes tilfelle synes det å ha vært nevneverdig kontroll med ferieoppholdene. Granskingsutvalget har for eksempel ikke funnet noe i barnevernsnemndas protokoll om at de som tok imot «sommerbarn», på noen måte var godkjent av barnevernsnemnda.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at styrer nr. 3 forskjellsbehandlet barna. Hun kunne være en god omsorgsperson for de barna som Granskingsutvalget har fått beskrevet som styreren «sine barn» og «hennes favoritter». Den omsorgssvikten som de utstøtte barna opplevde, var imidlertid alvorlig. Utvalget vil beskrive dette som et klart overgrep mot barna.

Denne omsorgssvikten som utvalget har fått beskrevet, synes i første rekke å ha hatt sammenheng med styrernes holdninger. Men det er dessuten nærliggende å tro at den svært lave og klart utilstrekkelige bemanningen var en medvirkende årsak til at de ansatte ikke kunne ta seg av alle barna på en forsvarlig måte.

Når det gjelder fødselsdagsfeiringer, har utvalget fått litt sprikende forklaringer. Utvalget finner derfor ikke grunnlag for å trekke noen generell konklusjon om dette. Men iallfall mot slutten av den perioden utvalget har gransket, synes fødselsdager å ha blitt feiret.

Julen synes å ha vært markert på en tilfredsstillende måte, selv om ikke alle barna har opplevd dette som positivt.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke har skjedd noen form for ugrunnet forskjellsbehandling av barna etter 1975. Til tross for at man i den første tiden etter styrerskifte i 1975 slet med lav bemanning, finner utvalget at det på dette tidspunktet skjedde en forbedring av omsorgsnivået. Det synes som om de ansattes holdning til omsorgen for barna var endret. På dette punktet harmonerer barnas forklaringer og de ansattes forklaringer godt med hverandre. Det var blant de ansatte en økende bevissthet om barnas individuelle behov.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det fra barnehjemmets side ble lagt en viss vekt på at barna skulle ha kontakt med familien. Besøk av familiemedlemmer på barnehjemmet synes å ha vært sjelden, men det synes ikke å ha vært noen generelle restriksjoner med hensyn til kontakt med familien. Noen av barna hadde kontakt med familien i forbindelse med ferier, og familiemedlemmer ble også invitert til konfirmasjonen. Utover dette synes det ikke å ha vært gjort noe aktivt i det daglige for at barna skulle ha kontakt med familien. Samlet sett mener utvalget at barnehjemmet ikke gjorde nok for å opprettholde en god kontakt mellom barn og familie. Dette synes imidlertid å ha endret seg etter 1975. I den siste delen av den perioden utvalget har gransket, synes det således å ha vært arbeidet mer aktivt for å styrke kontakten mellom barn og familie.

7.15 Helsetilbud

Det arkivmaterialet som Granskingsutvalget har gått igjennom, gir ikke fullstendige opplysninger om legetilsynet ved barnehjemmet. I årsmeldingene er det imidlertid nevnt to forskjellige leger som var tilknyttet barnehjemmet i forskjellige perioder. Et styremedlem som Granskingsutvalget har intervjuet, har opplyst at barnehjemmet hadde en huslege som bodde i nærheten av barnehjemmet. Han kom til barnehjemmet når han ble tilkalt.

Som beskrevet ovenfor, har en jente som var ved barnehjemmet i løpet av siste halvdel av 1950-tallet, forklart at hun ikke fikk legetilsyn en gang da en ansatt brente henne på armen med et strykejern.

En jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har beskrevet legetilsynet som mangelfullt. Hun har nevnt tre episoder som eksempler på dette.

En gang syklet hun med hendene i lommen og falt og slo seg kraftig. Hun var bevisstløs resten av dagen, men lege ble ikke tilkalt.

Ved en annen anledning slo hun seg kraftig da hun drev med høydehopp. Hun var også da bevisstløs og sov omtrent i tre dager. Heller ikke denne gangen ble lege tilkalt.

Ved en tredje anledning hadde jenten veldig vondt i magen i to til tre dager. Hun fikk til slutt legehjelp. Rett før legen kom, kastet hun opp og ble bedre. Styrer nr. 3 sa da at jenten skulle ha kastet opp tidligere, slik at styreren hadde spart utgiftene til lege.

Jenten har videre forklart at hun ikke så noen tilsynslege eller legebesøk på institusjonen, bortsett fra det ene tilfellet hun har beskrevet. Hun fikk skolelegetjeneste og vaksinasjoner på skolen, på tilsvarende måte som andre skolebarn.

En annen jente som var ved barnehjemmet fra midten 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at hun ikke kan huske noe organisert legetilsyn i tilknytning til barnehjemmet. Hun minnes at de hadde «alle barnesykdømmene», og at barna nærmest hadde disse samtidig. Barna lå da på rekke og rad i sengene. Dersom barna ble skadet, mener hun at de ble brakt til Nødhjelpen. Hun husker blant annet en gang hvor hun selv hadde falt ned og skadet seg ganske alvorlig i ryggen, og da ble tatt med til Nødhjelpen.

En jente som var ved barnehjemmet store deler av 1960- og 70-tallet, har opplyst til Granskingsutvalget at hun har en klar oppfatning av at barnehjemmet hadde en huslege som en gang i året kom og foretok helseundersøkelser. Den samme legen ble tilkalt dersom noen av barna var syke.

En ansatt fra siste halvdel av 1970-tallet, har forklart at barnehjemmet hadde en fast kvinnelig tilsynslege som var knyttet til barnehjemmet. Tilsynslegen ble tilkalt blant annet når det var nyinnskrivninger. Barna fikk således en god lege sjekk før de kom til barnehjemmet. Utover dette ble legen kontaktet ved behov, og dersom tilsynslegen ikke var tilgjengelig benyttet man legevakten. Det var ingen restriksjoner på hvor ofte lege kunne kontaktes.

Granskingsutvalget legger til grunn at det var en fast tilsynslege knyttet til institusjonen i den perioden utvalget har gransket. Utvalget har riktignok ikke fullstendige opplysninger, men det er ikke holdepunkter for å legge til grunn at barnehjemmet i noen perioder har vært uten tilsynslege.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at barna har fått et tilstrekkelig helsetilbud, iallfall i perioden etter 1975. Når det gjelder perioden forut for dette, har utvalget fått litt sprikende opplys-

ninger. Utvalget finner ikke grunn til å tvile på at den fremstillingen som en av jentene har gitt om mangelfullt legetilsyn er riktig. De forhold som hun har beskrevet, er kritikkverdige, men det er noe uklart om det hun har beskrevet er et generelt uttrykk for hvordan legetilbudet var. Det kan

tenkes at det for noen av barnas vedkommende var en høy terskel for å tilkalle lege, og at dette var utslag av den tidligere omtalte forskjellsbehandlingen av barna. Granskingsutvalget har imidlertid ikke fullstendige nok opplysninger til å trekke sikre slutninger om dette.

8. Barnehjemmet i Sandviken

8.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen

Granskingsutvalget har søkt etter relevant arkivmateriale i Bergen byarkiv, Hordaland fylkesarkiv, Statsarkivet i Bergen, Sosialdepartementets arkiv og Riksarkivet. I byarkivet er det blant annet funnet noen tilsynsrapporter. I fylkesarkivet er materialet som er avgitt fra barnehjemmet, gjennomgått. Dette materialet består i hovedsak av litt korrespondanse, styrets møteprotokoll, et jubileumsskrift utgitt i 1954, et jubileumsskrift utgitt i 1979, samt årsmeldinger. Ved statsarkivet er det bare funnet en tilsynsrapport. Ved Sosialdepartementets arkiv og Riksarkivet er det ikke funnet noe relevant materiale.

Granskingsutvalget har intervjuet fire personer som har vært barn ved barnehjemmet. Disse har vært ved barnehjemmet i forskjellige perioder, og hele den perioden Granskingsutvalget har gransket er dekket. Videre har utvalget intervjuet to ansatte, en fra slutten av 1950-tallet og en fra slutten av 1960-tallet. I tillegg har utvalget intervjuet fylkesmannens barnevernsekretær.

Utvalget mener å ha et tilstrekkelig grunnlag for å vurdere institusjonen. Grunnlagsmaterialet er mer dekkende enn antallet intervjuer og omfanget av arkivmaterialet skulle tilsi, dette bl.a. fordi det på de sentrale punktene er bra samsvar mellom opplysningene fra ulike kilder.

8.2 Historikk

Tanken om å etablere et barnehjem i Sandviken kom opp i 1870-årene, blant noen medlemmer i en syforening til beste for fattige småbarn. I 1879 ble en eiendom i Sandviken kjøpt til bruk som barnehjem. I § 1 i statuttene, slik den lød etter en revisjon i 1895, het det:

«Børnehjemmet i Sandvigen har det Formaal at antage til Opfostring Pigeboørn, der enten er fader- eller moderløse eller – paa Grund af Forældrenes Forhold og manglende Evne til at tage sig af dem – kunne betragtes som saadanne, og opdrage dem i «Tugt og Herrens Formaning». Uægte børn optages dog kun undtagelsesvis.»

Gården bestod opprinnelig av to våningshus, fjøs og uthus. I 1888 besluttet styret å bygge et nytt hus, og dette stod ferdig året etter. Denne bygningen er senere betegnet som hjem nr. 1. Kravene om mer plass økte imidlertid, og det ble ført opp et stort toetasjers bygg som stod ferdig i 1904. Det nye bygget hadde plass til 25 barn. Denne bygningen er senere betegnet som hjem nr. 2. Hjem nr. 1 ble nedlagt sommeren 1954, og er således ikke omfattet av utvalgets mandat. Hjem nr. 2 ble benyttet frem til barnehjemmet ble nedlagt i 1970.

De før nevnte statuttene for barnehjemmet ble endret noe i løpet av de årene barnehjemmet var i drift. I den perioden utvalget gransker, lød § 1 slik:

«Barnehjemmet i Sandviken er opprettet i 1879 uten offentlig støtte av en del interesserte menn og kvinner i Sandviken. Det har til mål å anta og oppfostre småpiker, der enten er far- eller morløse eller – på grunn av foreldrenes forhold og manglende evne til å ta seg av dem – må betraktes som sådanne, og gi dem en i kristen ånd ledet oppdragelse.»

I følge statuttene kunne barn opptas fra den tidligste alder, men i regelen ikke under 3 år. De forble oftest på barnehjemmet til de var konfirmerte.

I den første delen av den perioden utvalget har gransket, på 1950-tallet, var det omkring 20 barn ved barnehjemmet. I begynnelsen av 1955 var det 24 barn der. Antallet ble redusert noe i løpet av de siste årene barnehjemmet var i drift. Årsmeldingene fra 1960-tallet viser at barnetallet jevn over var 15 eller noen flere.

Som Granskingsutvalget vil komme tilbake til, satte tilsynsmyndighetene søkelyset på barnehjemmet i løpet av siste halvdel av 1960-tallet. Det ble reist kritikk mot de fysiske forholdene ved barnehjemmet. Det fremgår av protokollen til styret for barnehjemmet, fra møte 19.03.70, at tilsynsmyndighetene ved inspeksjon gjentatte ganger muntlig hadde gitt tilkjenne at huset var for stort og ikke tjenlig som et moderne barnehjem. Barnevernsnemnda hadde også sluttet å plassere barn ved barnehjemmet. På grunn av den vanskelige situasjonen hjemmet var kommet i, besluttet styret den 19.03.70 nedleggelse fra 01.07.1970.

Barnehjemmets formelt riktige navn var «Barnehjemmet i Sandviken», men i praksis ble det ofte kalt «Sandviken barnehjem» eller «Sandvikens barnehjem», for eksempel av Bergens barnevernsnemnd.

8.3 Godkjenning av institusjonen

Barnehjemmet i Sandviken ble aldri godkjent i samsvar med bestemmelsene i barnevernloven. Som Granskingsutvalget vil komme tilbake til, ble det i løpet av siste halvdel av 1960-tallet gitt en del pålegg fra tilsynsmyndighetene for å bedre de fysiske forholdene ved barnehjemmet. Det ble også gjort en del fra styrets side for å oppruste barnehjemmet. Etter hvert kom man til at bygningen var for stor og uhensiktsmessig til at den kunne tjene til barnehjem.

Etter det Granskingsutvalget kjenner til, ble det aldri fattet noe formelt vedtak om å nekte godkjenning av institusjonen. Det fremgår av styrets brev av 22.04.70 til Bergens barnevernsnemnd, at det var «lite trolig at huset vil bli godkjent som barnehjem av Sosialdepartementet slik det er nå». I det samme brevet fremgår det at styret hadde besluttet å nedlegge barnehjemmet.

Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på at det var noen godkjent plan for barnehjemmet. Institusjonen hadde som nevnt ovenfor riktignok noen statutter, men etter det Granskingsutvalget kan se, så var disse ikke fremlagt for departementet for godkjenning. Det er også lite trolig at de innholdsmessig tilfredsstilte kravet til «plan» i barnevernlovens forstand.

Av fylkesmannens barnevernsekretærs rapport av 03.06.70, fremgår følgende:

«Reglene for dette barnehjemmet er foreldet. Skal det bygges slik formannen og alle ansvarlige innen barnevernet må samles om, gjelder det å få skapt et økonomisk grunnlag for det. Samtidig må man bli enige om en godkjent plan for driften som svarer til kravene i dag.»

8.4 Bygning og bygningsstandard

Som nevnt innledningsvis, ble hjem nr. 2 oppført i 1904. Bygningen var relativt stor. Den bestod av to hovedetasjer, og i tillegg var det kjeller og loft.

I et jubileumsskrift fra 1954, skrevet i anledning barnehjemmets 75-års jubileum, fremgår det at i det siste år forut for dette, var arbeidet med overføringen av Sudmannske barnehjem til Barnehjemmet i Sandviken i gang. Det ble holdt

en rekke konferanser med kommunale autoriteter for å løse saken. Til slutt ble saken løst. Under disse forhandlingene ble det, i følge jubileumsskriftet, tatt et ekstra løft for å få hjemmet i god stand til å ta imot de nye barna. Det ble anskaffet nytt vaskerianlegg og nytt gassfyringsanlegg. Det ble dessuten foretatt oppussing og malerarbeider både innvendig og utvendig, slik at barnehjemmet ved 75-års jubileet presenterte seg «i en meget tiltalende skikkelse».

Av et jubileumsskrift skrevet i 1979, fremgår det at barnehjemmets driftsregnskap for 1953 og 1954 viste store underskudd på grunn av de investeringer som ble gjort for å modernisere hjemmet «i overensstemmelse med den standard som andre barnehjem hadde». Det ble installert gassfyringsanlegg med gassiatorer for oppvarmingens skyld, og nytt elektrisk vaskerianlegg. Dessuten ble det anskaffet tørkeaggregat. Det ble utført store malerarbeider i første og andre etasje, innredet tøyrom i kjelleren og rullebod. Gulvet i vaskekjelleren ble pusset opp og veggene kalkslammet. I følge jubileumsskriftet ble alt dette gjort for å tilfredsstille de offentlige myndigheter. Det fremgår videre at de tre–fire siste årene forut for 1957 hadde vært kostbare for barnehjemmet med «store uttellingene til reparasjoner og moderniseringer av den store 50 år gamle upraktiske bygningen». Kravene fra de offentlige kontrollinstanser hadde i følge jubileumsskriftet vært store. Til sammen ble det i 1960-årene investert over kr. 100 000,- for om mulig å oppnå offentlig godkjenning av barnehjemmets materielle standard. Men «hva enn styret foretok seg på disse områder, sa de offentlige myndigheter seg aldri tilfreds».

I 1965 ble det gjennomført flere besøk fra tilsynsmyndighetene. Disse rapportene sier en del om de fysiske forholdene, men også om noen andre sider ved den omsorgen barna fikk. For sammenhengens skyld, gjengis store deler av rapportene i dette avsnittet, men flere av opplysningene er også relevante for noen av de temaene som behandles i avsnittene nedenfor.

I en rapport datert 15.02.65, fra barnevernsnemndas tilsynsfører og barnevernkontorets inspeksjon, fremgår det blant annet følgende:

«Sandvikens barnehjem må sies å være i en for vår tid lite tilfredsstillende stand. Man kommer inn i store uoppvarmete ganger som allerede ved ankomst til hjemmet, gir et forstemmende inntrykk. Spisestuen er lys, nymalt, men helt igjennom ukoselig. Uensartede umalte stoler og utidsmessige bord. Innenfor spisestuen, er de minste barnas lekerom, barna er innelåst i rommet alene. Det er ingen tante som kan leke med dem, heller ikke var rommet utstyrt med de mest alminnelige

leketing. En må etter dagens standard stille helt andre krav til en institusjon som skal ta imot barn for mer og mindre varig opphold.

Fra lekestuen kommer man så inn i «dagligstuen» – Et rom som står uoppvarmet til om kvelden, svært dårlig og uhensiktsmessig møblert med gamle utgatte stoler, fillet i trekket og nedslitt i fjærene. Denne stuen virker gold og ukoselig og kan ikke gi noe av den varme som skal til for å skape hjemmehygge. Soverommene var spartansk utstyrt med gamle møbler som må virke direkte deprimerende. Innenfor de store pikers soverom var husets eneste bad. Et bad til så stor husholdning kan vel neppe forsvares. Kjøkkenet er gammeldags. Der blir vasket opp i en gammel sinkbalje og som skyllekar blir det brukt en emaljebalje med avslått emalje. Kjølerom og fryserom (kjøleskap) finnes ikke på hjemmet.

Beliggenheten for barnehjemmet i den store deilige have, samt den gode betjening det har, er vel det beste ved hele hjemmet. Selve huset må radikalt ombygges og ommøbleres skal det kunne tilfredsstillende de krav man i dag har til en barneinstitusjon.»

Helserådet inspiserte barnehjemmet 18.02.65, og i en rapport av 23.02.65 er det pekt på en del mangler ved kjøkkenet og utstyret der. Det fremgår også at det i spiskammeret var en «eim av gammel, rå lukt, her var det skuffer med gammelt sinkbelegg, vanskelig å holde rene og luftige til oppbevaring av brød og lignende». Det fremgår også at det på bakgangen var gamle høytspylende klosett i hver etasje, uten håndvask. Det var håndvaskmulighet ute på gangen og på baderommet, men det lå innenfor soverommene. Videre heter det i rapporten:

«Det en for øvrig så av gammel og mangelfull møblering ved hjemmet var ikke oppmuntrende. Særlig i salongen var møblene fillete og lite koselige. I det såkalte lekerom var ingen leker – enn si – riktige leker, heller ikke små bord med stoler til, som en venter å finne på et barnehjem i dag. Det fantes ikke et sted hvor barna kunne sitte uforstyrret med leksene».

Helserådet gjennomførte også en inspeksjon av barnehjemmet den 19.02.65. Inspeksjonen ble holdt etter anmodning fra barnevernsnemnda. I rapporten heter det blant annet følgende:

«Hjemmet gav et forstemmende preg med det samme en kom inn i gangen. Det var høyt under taket, kaldt og malingen på veggene, (som for øvrig var rød) var skallet av i store flak.

Kjøkkenet virket rent og velstelt, men betjeningen har ikke det mest nødvendige å hjelpe seg med. (...)

Spisestuen virket forholdsvis bra vedlikeholdt, mens i oppholdsstuen eller salongen var møblene ubeskrivelige. Foran fjernsynet stod en rekke gamle stoler, skitne og utslitte så stopningen tørt ut. Stuen virket i det hele tatt gold og ukoselig.

Lekerommet mellom spisestuen og salongen manglet simpelthen alt som en forbinder med en lekestue.

Det var et stort skap, et bord og en del sundslitte plastikk- og tøyleker, men ingenting av det en kaller riktige leker for barn.

I andre etasje, hvor barnas soverom ligger, var inntrykket like forstemmende. På sovesalen er det gamle senger, nattbordene er for det meste krakker. Møblene er svært lite praktiske og malingen avskallet. En merket seg at det er lite skapplass, barna hadde ikke en skuff til personlige eiendeler. De skapene som fantes var dårlig innredet, oftest bare en hylle pluss en stang.

En del av badet var panelt av til et kott, hvor linstøyet og barnas undertøy ble oppbevart. En skulle tro at det ville bli mye damp der ved bading. På bakgangen var det et toalett i hver etasje, men ingen håndvask. Det var en håndvask på gangen foruten på badet som ligger innefor soverommene.

Hele hjemmet bør pusses opp og moderniseres hvis det skal tilfredsstillende de krav en i dag stiller til et hjem for barn.

I alle tilfeller bør kjøkkenet moderniseres, møblene på soverommene males, eventuelt skiftes ut. Stolene i salongen bør kasseres og erstattes med nye praktiske og lette møbler. Lekerommet bør innredes med leker som utvikler barnas interesser og evner.

Assistenten som fulgte oss rundt, bestyrerinnen var nemlig syk, håpet at det var mulig å få møbler og utstyr fornyet. Hun klaget over at de store pikene ikke ville komme inn om kveldene, noe en ikke kan fortenke dem i så lenge hjemmet er så lite koselig.»

Det fremgår av en rapport datert 10.03.65, at en overlege denne dagen inspiserte barnehjemmet, sammen med en person fra Bergen helseråd og barnevernkontorets inspektrise. Forskjellige forhold ved kjøkkenet ble kritisert, omtrent slik som beskrevet i rapportene gjengitt ovenfor. Videre heter det blant annet:

«I stuen er møblene meget slitte. Stoppingen tyter ut flere steder. Trekket er skittent. Gulvet var ikke vasket (kl. 14.30). Stuen var ikke oppvarmet kl. 14.30. Soverommene i andre etasje var meget spartansk utstyrt. Skap og skuffer var overfylte. Nattbord manglet. Personlige eiendeler samt blader og strikketøy fantes under hodeputene. En del av de minste barna var sengeliggende på grunn av meslinger. Selv de barna som virket relativt friske hadde ingen leker i sengen.

Loftsetasjen inneholdt syrom, som var mørkt og utstyrt med meget dårlig elektrisk belysning. På loftet fantes dessuten en mengde stoler og en svær samling av senger. Kister og skap var også her overfylte.

I kjelleren fantes vaske- og stryke/rullerom. I en bod ble poteter, frukt og grønnsaker oppbevart. I samme bod fantes dessuten noen krukker syltetøy. Ellers var rommet fylt med en mengde nedstøvede og tilsynelatende kasserte gjenstander.

Søppelspannet stod i kjelleren. Lokket passet så dårlig til beholderen at det måtte krefter og list til for å få lokket av og på.

De minste barna var låst inne på lekerommet alene. De hadde ingen muligheter til å komme seg ut ved egen hjelp. Dette forhold har angivelig vært påpekt av barnevernsnemnda tidligere. Når denne ordning fremdeles praktiseres så skyldes det i følge styreren at en derved kan spare utgifter til ekstra betjening. Tresprinklene foran vinduene virket bastante og dystre. Lekerommet var også ytterst spartansk utstyrt med defekte masseproduserte plastleker.

Konklusjon: Barn tar ikke skade av å vokse opp i et spartansk hjem. Ved dette hjem har en imidlertid gått betydelig for langt i sin sparsommelighet. Helhetsinntrykket er fattigdom og kulde. Nedslitte, defekte, skitne møbler i en stue som kanskje ikke varmes opp før om kvelden, skaper ikke de beste betingelser for hjemlig trivsel. Barnas estetiske sans får heller ikke utviklingsmuligheter i slike omgivelser.

Hovedinnvendningene mot hjemmet ligger på det mentalhygieniske plan.

Innelåsning av barn må ikke tillates. De stoppede møbler bør kasseres, ikke bare av mentalhygieniske grunner, men også av rene hygieniske grunner. Hjemmet bør få så mange skuffer og skap at hver barn får en skuff for private ting. Helst bør en slik skuff være låsbar. Store deler av hjemmet med inventar bør pusses opp. Stuen bør være oppvarmet hele dagen. Barna bør ha tilgang på flere og mer hensiktsmessige leker.

Når det gjelder det rent hygieniske bør brødet ikke oppbevares i de sinkklede skuffer hvor effektivt renhold er vanskelig. Kjøleskap bør anskaffes, likeledes oppvaskemaskin. Loft og kjellerbod bør ryddes.»

I følge et brev av 19.03.65, fra helserådets ordfører til barnevernsnemnda i Bergen, hvor de beskrevne helserådsrapporter ble vedlagt, fremgår det at hjemmet var oppusset og i god stand ved innflytningen i 1954, selv om det var visse mangler med hensyn til praktisk innredning, spesielt kjøkkenet. Dette var noe som fulgte av tidligere rapporter fra helserådet. I de senere år ga rapportene, i følge brevet, uttrykk for tiltagende mangel på vedlikehold, og det hadde gjentatte ganger vært påpekt at orden og renhold ikke var

tilfredsstillende. For øvrig understreket helserådets ordfører det som var anført av overlegen i hans rapport, at manglene ved hjemmets utseende og utstyr måtte forutsettes å ha en vesentlig mentalhygienisk betydning for de barn som var henvist til å vokse opp der.

Fylkesmannens barnevernsekretær har forklart til Granskingsutvalget at hun flere ganger var på inspeksjon ved barnehjemmet. Den første befaringen var i 1957. Foranledningen var at Bergen helseråd, ved en helsekontroll, hadde hatt bemerkninger om badet, hvor det var oppbevart klær og at et medisinskapp manglet lås. Barnevernsekretæren kom der en kald vinterdag, og det var da så «beinkaldt» at det var uråd å ta av seg yttertøyet under befaringen. Bygningen var kald og det var begrenset mulighet til uteaktiviteter i en liten hage. Barnevernsekretæren husker også at hun påpekte overfor styreren at de gassovnene som var installert, hadde åpen gassflamme. Styreren reagerte på dette, og barnevernsekretæren tror at styreren la mer vekt på at det ble raskt varmt med disse ovnene.

Granskingsutvalget har sett en rapport datert 30.06.70, skrevet av den nevnte barnevernsekretæren. I rapporten heter det blant annet:

«Foruten huset i Amalie Skramsvei har barnehjemmet en hytte på Mjølfjell som er i like dårlig forfatning som huset i byen. Voss helseråd har gitt flere pålegg om de hygieniske forhold i hytten. (...)

I fjor nådde styreren aldersgrensen, og det ble avertert uten å få ansatt ny styrer. Dette skyldes vesentlig det store og uhensiktsmessige huset. Imidlertid har det i tidligere møter mellom Statens barneverninspektør (...), barnevernsekretæren og representanter for barnehjemmet og barnevernsnemnda hele tiden vært hevdet behovet for et nytt og tidsmessig hus for barnehjemmet, og det har vært pekt på muligheter for tomt helst på samme siden av byen.»

Granskingsutvalget har ikke funnet noen inspeksjonsrapport fra departementets barneverninspektør. Det fremgår imidlertid av styrets møteprotokoll fra møte 04.11.69, at barneverninspektøren hadde vært på hjemmet den 12.10.69. I følge møtereferatet skal hun da ha gitt uttrykk for at huset var «vel vedlikeholdt», men at huset ikke passet til barnehjem lenger. Rommene var for store og det var ikke leilighet for styreren. Barneverninspektøren mente at det måtte bygges nytt hus som passet til ca. 12 barn, og at styret burde gå i gang å bygge snarest. Det fremgår videre av styreprotokollen at styret mente det måtte komme skriftlig krav fra departementet før de gikk i gang med dette. Saken ble utsatt inntil videre.

Av det før omtalte jubileumsskriftet fra 1979, fremgår det at styret for barnehjemmet var på befarings av huset våren 1965 for å se på forskjellige forhold som var påklaget. Det ble oppnevnt en komité til å forhandle med barnevernsnemnda i anledning inspeksjonsrapporten som var skrevet av nemnda. Videre fremgår det av jubileumsskriftet at styreformannen under en konferanse på barnevernsnemndas kontor, fremhevet at rapportene i enkelte punkter hadde pekt på nødvendige forbedringer, men at «den plutselige og uventede sterke kritikk syntes å skyte over målet. Styret ville ellers med glede gå i gang med en større modernisering hvis man fra offentlighetens side fikk de nødvendige bevilgninger».

Senere på året 1965 foretok styret en befarings og bestemte seg for å foreta visse utbedringer. Til årsmøtet 02.12.65 ble barnevernsekretæren og nemndas tilsynsfører invitert. Etter en befarings skal disse, i følge jubileumsskriftet, ha uttalt «sin store anerkjennelse av forskjellige utbedringer som styret hadde latt foreta siste år».

Det fremgår videre at departementets barneverninspektør og fylkemannens barnevernsekretær hadde vært på inspeksjon 06.01.66. Videre er det referert til et brev datert 05.01.66, fra Sosialdepartementet til barnehjemmets styre vedrørende søknad om statstilskott. I brevet heter det blant annet:

«Fylkesmannen har uttalt at det vil være nødvendig med en mer omfattende ominnredning enn det som er nevnt i søknaden om utbedring av sanitæranlegg og en del utstyr. Departementet er enig i dette og vil be om å få mer fullstendige opplysninger om hvilke arbeider styret mener bør utføres for at barneheimen skal tilfredsstillende de krav en i dag må stille til en god barneheim. En vil rå til at styret rådfører seg med en arkitekt om dette. Når en har mottatt nærmere opplysninger med kostnadsoverslag over arbeidene, vil en ta opp spørsmålet om statstilskott på nytt.»

Videre fremgår det av jubileumsskriftet at sosialministeren besøkte barnehjemmet 12.02.66. Hjemmet ble inspisert. Statsråden skal da ha uttalt at det nok var flere institusjoner som ikke var i så god stand som dette barnehjemmet. Han stilte imidlertid spørsmål om styret hadde overveid å selge eiendommen og å reise et moderne barnehjem.

I følge jubileumsskriftet var 1960-årene på mange måter en god tid for barnehjemmet, «med en eneste lang rekke av reparasjoner og forbedringer på hjemmets bygninger i Bergen og på Mjølfjell, riktignok stadig under press av inspeksjoner og krav fra byråkratiet».

Granskingsutvalget har intervjuet en person som var utdannet som barnepleier, og ansatt som praktikant på slutten av 1950-tallet. Hun har beskrevet barnehjemmet som et «stort gammelt hus». Det var lytt mellom rommene, og om vinteren var det kaldt. Det var «litt lite hjemlig», dvs. at det i forhold til et vanlig hjem manglet bøker, puter i sofaen og andre ting som kunne gjøre det mer koselig. Barnehjemmet var etter hennes oppfatning institusjonspreget. Det var ikke noe godt lekeområde utenfor bygningen.

En praktikant fra slutten av 1960-tallet har beskrevet barnehjemmet som «stort og ikke særlig hjemmekoselig». Bestestuen var fin, men denne var sjelden i bruk. Barna fikk kun benytte denne ved spesielle anledninger, for eksempel viss styret var på besøk eller i forbindelse med julehøytiden. Badefasilitetene beskrev hun som «gamle og slitte». Barnehjemmet kunne ellers også virke litt slitt, men hun fremhevet overfor Granskingsutvalget at hun ikke reagerte spesielt på dette den gang. Hun viste Granskingsutvalget noen bilder fra den tiden hun var ansatt ved barnehjemmet. Etter utvalgets oppfatning så viser bildene en enkel, men ikke påfallende dårlig standard. Unntaket er badet, som virker slitt, grått og trist.

Granskingsutvalget har fått noen opplysninger om de bygningsmessige forhold også fra de barna som bodde der.

En jente som var der mesteparten av 1960-tallet og frem til institusjonen ble nedlagt, har opplyst blant annet at det var fire sovesaler der. Først bodde hun noen år på et rom med syv-åtte jenter. Senere var hun på et rom med seks jenter, og endelig på et rom med tre jenter. Badet var plassert innenfor en av sovesalene.

En annen jente, som var der på 1950- og begynnelsen av 1960-tallet, har opplyst at hun den første tiden bodde på rom med seks-åtte jenter. Da hun ble noe eldre, bodde hun på firemannsrom. I løpet av perioden bodde hun en tid på det rommet som lå tett ved badet. Dette rommet var urolig fordi det lå nær badet, og dessuten fordi andre måtte gå igjennom dette rommet for å komme til badet.

En tredje jente, som ble overført fra Sudmannske barnehjem til Sandviken barnehjem i 1954, har beskrevet bygningen som en «fin stor bolig». Standarden var litt bedre enn ved Sudmannske barnehjem.

Granskingsutvalget legger til grunn at bygningen var gammeldags og umoderne i 1954, og at den allerede den gang var lite egnet som barnehjem – uavhengig av den tekniske standarden.

Bygningen var stor, blant annet med store sovesaler, noe som preget mange av barnevernin-

stitusjonene som ble bygget sent på 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet. Bygningen hadde et klart institusjonspreg, og den hadde plass til nærmere dobbelt så mange barn enn det som var barnehjemforskriftens maksimaltall. Det var således ikke grunnlag for å godkjenne institusjonen i 1954, og som nevnt ble institusjonen heller ikke godkjent senere. På den annen side synes det å ha vært gjort en del vedlikeholdsarbeider i de siste årene før den perioden utvalget har gransket. Den bygningsmessige standard, når en ser bort fra at bygningen var stor og uhensiktsmessig, synes således å ha vært noenlunde akseptabel i begynnelsen av den perioden utvalget har gransket.

Institusjonen synes imidlertid å ha vært i forfall i løpet av de årene som gikk etter 1954. Granskingsutvalget finner det godt dokumentert at det var mange og vesentlige mangler ved de bygningsmessige forhold på midten av 1960-tallet, dette selv om styret for institusjonen ikke fant all kritikken berettiget. Det er mulig at den sterke kritikken på midten av 1960-tallet ikke bare hadde bakgrunn i at institusjonen hadde forfalt, men også at kravene til barnehjem var blitt skjerpet. Det var riktignok ikke gjort noen regelendringer i løpet av den tiden som hadde gått, men en må regne med at kravene i praksis ble skjerpet i takt med den alminnelige velstandsutvikling i samfunnet.

Granskingsutvalget finner det videre godt gjort at det ble gjort en del fra barnehjemmets side for å oppruste dette. Det er grunn til å tro at standarden ble en del bedre mot slutten av 1960-tallet, selv om det grunnleggende problemet med det store og uhensiktsmessige bygget ikke ble løst.

Samlet sett viser arkiv- og intervju materiale at den bygningsmessige standarden har variert i løpet av den perioden utvalget har gransket. Hovedinntrykket er allikevel at institusjonen hadde et umoderne og fattigslig preg. Institusjonen var rent bygningsmessig ikke noen god ramme for barnas oppvekst.

8.5 Personellsituasjonen

Barnehjemmet i Sandviken hadde en styrer i løpet av den perioden utvalget har gransket. Hun kom i 1953 fra styrerstillingen ved Sudmannske barnehjem, som da ble nedlagt.

I det før nevnte jubileumsskriftet fra 1979, er det referert til en dialog mellom forfatteren av skriftet og styreren. Granskingsutvalget kommer tilbake til dette i forbindelse med de enkelttemaer som behandles nedenfor.

Styreren hadde utdannelse som barnepleier ved Bergen kommunale spedbarnhjem. Hun hadde også gjennomført statens ettårige barnevernkurs i Oslo i 1956. I tillegg hadde hun et to måneders studiekurs i Danmark, om barns tilpasningsvansker. Før hun ble styrer ved Barnehjemmet i Sandviken, hadde hun blant annet vært ansatt som assistent ved Barnehjemmet Anna Jebsens Minde i perioden 1938–1944, assistent ved Ladegården daghjem i perioden 1944–1947, og styrer ved Sudmannske barnehjem i perioden 1947–1954.

Statens barnevernkurs var et vilkår for godkjenning som styrer. Det fremgår av styrets protokoll at kurset ble gjennomført etter pålegg fra departementet. Godkjenning som styrer ble gitt etter at kurset var gjennomført.

Granskingsutvalget har hatt innsyn i det som er igjen av barnehjemmets arkiv. Det finnes imidlertid få opplysninger om hvem som har vært ansatt ved barnehjemmet utenom styreren.

Et bilde tatt høsten 1954, viser fire ansatte i tillegg til styreren. I intervjuene med barna har Granskingsutvalget fått beskrevet at det var ansatt en kokk, en som vasket klærne og en sydamme. Det var også ansatt en eller to assistenter. Kokken synes å ha vært den samme i løpet av hele den perioden utvalget har gransket. Hun som vasket klærne, synes også å ha vært der i en lengre periode. Blant det øvrige personalet synes det å ha vært betydelig gjennomtrekk, etter det hovedinntrykket Granskingsutvalget har fått gjennom intervjuene.

Av årsberetningen for 1958 fremgår det at barnehjemmet da hadde en stor gruppe på syv treåringer, og at man derfor måtte gå til ansettelse av assistent, selv om gjennomsnittlig barnetall «bare har vært 20», som det heter i årsberetningen.

Granskingsutvalget har intervjuet assistenten som ble ansatt i mai 1958, og som var der ett års tid. Hun var den gang utdannet barnepleier, og hadde alene det daglige ansvaret for de syv barna som var tre til fire år gamle. Etter en tid kom det også en praktikant, slik at de var to i tillegg til styreren med dette ansvaret. Assistenten har forklart at tiden ved barnehjemmet var «veldig arbeidsom». Hun talte en gang over hvor mye hun arbeidet, og kom til at hun hadde 70-timers arbeidsuke. I tillegg kom nattevåk når noen av de syv småbarna våknet om natten. Hun måtte da stå opp for å trøste dem, skifte på dem eller gjøre andre ting. Det var veldig regelmessig at hun måtte opp. Denne ansatte ga klart uttrykk for at de var for få ansatte, og at dette gikk ut over den omsorgen barna fikk.

En som var ansatt som praktikant mot slutten av 1960-tallet, har opplyst at det i tillegg til styren og henne selv, var ansatt en kokk og en kvinne som vasket og sydde. Omtrent samtidig med at hun selv ble ansatt ved barnehjemmet, ble det også ansatt en barnepleier.

De av de ansatte som hadde som oppgave å ta seg av barna, synes etter dette å ha vært styren og en eller to til.

I intervju hos Granskingsutvalget har fylkesmannens barnevernsekretær forklart at bemanningssituasjonen var «noe anstrengt». Med dette mener hun at de ansatte både utførte husarbeid og tilsyn med barna.

Granskingsutvalget legger til grunn at styren ved institusjonen var formelt kvalifisert for stillingen, og at hun også var godkjent av departementet. På 1950-tallet og også senere, hadde mange institusjoner problemer med å få kvalifiserte styre, og å få dem til å bli over tid. Et positivt trekk ved styren ved Barnehjemmet i Sandviken var således at hun hadde kvalifikasjonene i orden, og at hun representerte stabilitet for barna. Forholdene lå slik sett til rette for at de kunne knytte seg til henne. En annen sak er at det har kommet frem noen kritikkverdige forhold i tilknytning til styren. Dette kommer utvalget tilbake til.

Barnehjemmet synes å ha vært tilstrekkelig bemannet når det gjelder kjøkkenpersonell og personell til å ta seg av vask og stell av klær m.v. Derimot legger Granskingsutvalget til grunn at det åpenbart var utilstrekkelig med personell til å ta seg av barna, også etter den tids målestokk. Frem til våren 1958 synes det bare å ha vært en ansatt i tillegg til styren, for å ta seg av barna. Senere synes det i hovedsak å ha vært to i tillegg til styren. Tatt i betraktning at hele døgnet skulle dekkes, var også dette helt klart for lite sett i forhold til barnetallet på inntil 20. Som utvalget vil komme tilbake til, fikk bemanningssituasjonen konsekvenser for det omsorgsnivået barna fikk.

Utvalget legger videre til grunn at det var betydelig gjennomtrekk blant personalet som skulle ta seg av barna, med unntak av styren. Vesentlige årsaker til dette synes å ha vært de dårlige arbeidsforholdene, det høye arbeidspresset og det følelsesmessige presset de ansatte ble utsatt for.

8.6 Mat og måltider

Barna som Granskingsutvalget har intervjuet, har gitt en del opplysninger om maten og de sosiale rammene omkring måltidene.

En jente som var ved barnehjemmet omkring midten av 1950-tallet, har forklart at «de fikk fisk

omtrent seks dager i uken». Hun har vonde minner fra dette, slik at hun ikke spiser fisk i dag. Det var et absolutt krav om å spise opp maten. De ble tvunget til å spise opp, men ikke ved at de ble tvangsforet. Hun husker at noen jenter kastet opp, men hun opplevde ikke dette selv. De som kastet opp, måtte forlate rommet de spiste i.

Ifølge jenten kunne styren ta barna som ikke klarte å spise opp, ut på gangen. Her kunne hun dunke hodet til barna i gulvet, lugge dem og knipe dem hardt i overarmen. Denne behandlingen var smertefull, og jenten husker det godt den dag i dag. Det hendte også at dersom noen ikke hadde klart å spise opp maten som var servert i løpet av dagen, fikk de servert denne om igjen til kveldsmåltidet.

En jente som var ved institusjonen i løpet av den første delen av den perioden utvalget har gransket, har opplyst at barna fikk «god mat». Til hver frokost, med unntak av søndager og helligdager, var det havregrøt. Til middag fikk de «litt for mye fisk». Råvarene var normalt friske. Hun har videre forklart at det var et krav om at maten skulle spises opp. Dersom barna ikke klarte å spise opp for eksempel fisken, så ble denne servert om igjen. Dette kunne for eksempel skje ved at det ble servert fiskesuppe. Kravet om at maten skulle spises opp, medførte at hun tygget og tygget på fisken som hun ikke klarte å svelge. Så måtte hun løpe opp på do for å kaste opp. Etterpå gikk hun ned igjen for å forsøke å spise opp maten. I følge jenten var det styren som alltid kontrollerte at barna spiste opp maten. Om søndagen var det som oftest kjøttkaker, og noen ganger sosekjøtt.

En annen jente fra omtrent samme periode har opplyst at det generelt var «god og tilstrekkelig med mat». De hadde tre faste måltider, frokost, middag og kvelds. Til frokost var det alltid havregrøt, som det var store klumper i. Jenten klarte ikke grøten. De fikk nistemat med seg på skolen. Det var brunost til pålegg. Middag ble servert etter skoletid, normalt kl. 14.00. Middagsmaten har hun beskrevet som variert kost som raspeballer, kjøtt og fisk. Det var også grønnsaker. Råvarene var friske. Maten ble porsjonert ut. Til kveldsmat fikk de servert brødkiver og melk som drikke til. Hun har beskrevet kveldsmaten som god. På brødkivene var det leverpostei, kaviar, ost og prim. Også denne jenten opplevde det som vanskelig at de hadde plikt til å spise opp maten. Hun har beskrevet kravene om å spise opp som strenge. Noen ganger klarte hun å lure unna maten, men når hun ikke klarte dette, hendte det at hun brakk seg. Hun ble da tvunget til å spise det som kom ut igjen.

En jente som var ved barnehjemmet fra begynnelsen av 1950-tallet og frem til institusjonen

ble nedlagt, har forklart til Granskingsutvalget at de fikk «vanlig norsk mat». Kostholdet var sunt. Det var mye fisk og grønnsaker til middagsmat. Til skolemat fikk de oftest en dobbel skive med prim og en dobbel skive med leverpostei. Middagen ble porsjonert ut til den enkelte.

Også denne jenten hadde problemer i forhold til plikten til å spise opp maten. Hennes problem var at hun ikke likte fisk. Dersom hun ikke klarte å spise opp middagsporsjonen, ble den servert igjen til kvelds. Middagen var da ikke varmet opp igjen. Klarte hun heller ikke å spise opp maten da, ble den servert som frokost neste dag. Jenten hadde ofte betydelige problemer med dette, og hun ble da tvangsforet av styreren. Slik som hun har forklart det til Granskingsutvalget, gikk dette noen ganger så langt at hun brakk seg. Hun så også at andre jenter gjorde dette. De måtte da tåle at styreren også tvangsforet dem med det som kom ut igjen. Tvangsforing kunne skje kanskje to ganger for uken, men at hun brakk seg og måtte spise det som kom ut igjen når hun brakk seg, skjedde langt sjeldnere.

Denne jenten hadde også et problem med at hun ikke klarte å spise skive med prim. Hun tok derfor med seg disse skivene hjem igjen fra skolen. Styreren kontrollerte ryggsekkene hver mandags morgen, og fant da skivene med prim fra hele uken forut for dette. Jenten ville ikke kaste skivene fordi hun mente at Gud ville se det. Når styreren oppdaget skivene med prim, la hun dem i en panne blandet med melk og varmet dette opp. Dette måtte jenten spise. Oftest skjedde dette med slik tvangsforing som er beskrevet ovenfor. Styreren holdt fingeren på nesen til jenten og presset maten inn i munnen med en skje.

En ansatt fra slutten av 1950-tallet har forklart at det var «tilstrekkelig og god mat» ved barnehjemmet. Bordskikken har hun beskrevet som «vanlig». Hun var ikke til stede ved alle måltidene, og kjenner ikke til om styreren praktiserte at barn hadde plikt til å spise opp maten. Hun praktiserte ikke en slik regel selv, men hun har et erindringsbilde av at styreren kanskje stilte et slikt krav. Det hun ser for seg i dag, er at kald plukkfisk ble servert på nytt til kvelds, dersom dette ikke ble spist opp til middag.

En ansatt fra slutten av 1960-tallet har forklart til Granskingsutvalget at det var «ingenting å si på maten barna fikk». Kokken var flink til å lage mat, men barna fikk ikke være med i forbindelse med matlagingen på kjøkkenet. Den ansatte har forklart at det var et krav om å spise opp maten, men hun kan ikke huske at barna på noen måte ble truet eller tvunget til å spise opp maten. Hun reagerte imidlertid på at styreren hadde en regel

om at barna ikke skulle snakke under måltidene. Dette var noe hun reagerte på også den gang.

Av et notat datert 14.12.68, skrevet av et medlem i styret for barnehjemmet, fremgår det at tre av de ansatte hadde henvendt seg til han med klage på forskjellige forhold. Granskingsutvalget kommer inn på de forskjellige klagemålene etter hvert, i forbindelse med de temaene som behandles nedenfor. Kritikken gjaldt blant annet maten. I følge styremedlemmets notat, mente de ansatte at det var en form for likegyldighet når det gjaldt maten. Videre heter det i notatet:

«Og hva *maten* angår er den for *ensformig*, for lite variasjon både i middag og pålegg på maten. Det brukes for meget hermetikk og gammelt syltetøy. Og oppvarmede poteter hører til dagens orden. Barnas spisevaner er lite tilfredsstillende.»

Granskingsutvalget legger til grunn at det i hovedsak har vært god, sunn og tilstrekkelig mat ved barnehjemmet. Det synes imidlertid å ha vært et sterkere innslag av fisk enn det flere av barna satte pris på, med fisk til middag et flertall av ukens dager. Notatet som er referert ovenfor, underbygger også at variasjonen ikke har vært tilstrekkelig.

Kjøkkenet synes å ha vært et utpreget institusjonskjøkken i hele den perioden utvalget har gransket. Barna hadde ingen tilgang til kjøkkenet, og fikk således mangelfull sosial trening når det gjaldt matlaging og matstell.

Det mest alvorlige som er avdekket, er praktiseringen av plikten til å spise opp maten. På grunnlag av intervjuene med barna, og en av de ansatte, finner Granskingsutvalget det godtgjort at styreren serverte maten om igjen flere ganger for på den måten å få barna til å spise den opp. Utvalget finner det videre godtgjort at styreren direkte tvangsforet barna, og at hun noen ganger straffet barna fysisk dersom de ikke spiste maten. Det at en ansatt ikke har sett dette, gir etter Granskingsutvalgets oppfatning ikke grunnlag for å tvile på at det barna har forklart er riktig. Det kan tenkes at tvangen har vært utøvd mens andre ansatte ikke har sett på. Barna som har forklart seg til utvalget, knytter også tvangsbruken helt klart til styreren. Granskingsutvalget vil karakterisere det styreren gjorde som alvorlige overgrep mot barna.

8.7 Klær og fottøy

Barna som har forklart seg til utvalget har gitt noen opplysninger om klærne.

En jente som var ved barnehjemmet omkring midten av 1950-tallet, har opplyst at klærne var til-

passet årstidene, men at barna skilte seg ut i klesveien i forhold til for eksempel barn de gikk i klasse med. Klærne var omsydd. Til konfirmasjonen fikk hun imidlertid sydd sin egen kjole. Hun fikk selv velge stoff og farge til kjolen. Sko ble kjøpt inn i en butikk som et styremedlem eide.

Da hun noen år senere besøkte barnehjemmet, hadde klærne bedret seg, etter det jenten har forklart. Barna benyttet da kjøpte klær, og ikke klær som var sydde eller omsydd på barnehjemmet.

En jente som var der i løpet av den første delen av perioden utvalget har gransket, har forklart at barna ved barnehjemmet gikk fint kledd. Hun husker imidlertid at hun gikk i «litt rare klær», da hun gikk i første klasse. Blant annet hadde hun strømpebånd. Hun oppfattet det slik at barna generelt sett ikke skilte seg ut i forhold til andre barn i gaten eller i klassen. De minste barna fikk sydd klær, mens det til de større barna ble kjøpt inn klær fra forretninger.

En annen jente fra omtrent samme periode, har opplyst til Granskingsutvalget at klærne var «av tilstrekkelig kvalitet», og at de ikke skilte seg ut fra barna de gikk i klasse med. Klærne var også tilpasse forskjellige værforhold og årstider. Skoene ble alltid kjøpt inn i en butikk som et styremedlem eide. Tøyet var rent. Hun har opplyst at hun tror at de fikk skiftet undertøy og strømper to–tre ganger i uken, men ikke før undertøy- og strømpene var skitne.

I dialogen gjengitt i jubileumsskriftet fra 1979, skal styreren ha sagt følgende om innkjøp av tøy:

«Iblant fikk de følge en eller to tanter til byen, kjøpe med trikken og «gå i butikker». De store barn får alltid være med selv når de skal ha noe nytt. De velger kjoletøy og kåpetøy, og når vi kommer hjem ser de i journaler og bestemmer fasongen selv.»

En ansatt fra slutten av 1950-tallet har forklart at hun ikke kan huske noe påfallende ved de klærne barna benyttet, og hun mener at klesstandarden ikke avvek fra det som var vanlig den gang. Så vidt hun husker, hadde barna også hensiktsmessig regntøy. Til intervjuet hadde hun med seg et bilde av de sju småbarna hun hadde ansvaret for. Barna var iført «bestetøy», dvs. fine kjoler.

En ansatt som var på barnehjemmet mot slutten av 1960-tallet har opplyst at det var mye gamle klær på barnehjemmet, og at hun og barnepleieren «smuglet» med seg mye gamle klær for å bli kvitt dem. Klærne gikk i arv mellom barna. Hun har imidlertid gitt uttrykk for at klærne ikke

var spesielt dårlige i forhold til det som var vanlig blant barn flest den gangen. Barna skilte seg ikke ut i forhold til andre barn. Den ansatte hadde med seg noen bilder til intervjuet. Bildene gir et visst inntrykk av hvilke klær barna hadde på seg. Bildene gir ingen holdepunkter for å si at barna gikk dårlig kledd. Klærne kan vel beskrives som vanlige hverdagsklær.

I det nevnte notatet skrevet av et styremedlem den 14.12.68, fremgår det at tre av de ansatte hadde fremsatt kritikk i forhold til klærne. Følgende fremgår av notatet:

«En form for *likegyldighet* når det gjelder *klær og mat*. Barna får ikke nytt undertøy i den grad de trenger det. Det blir for meget stopping, f.eks. av strømpebukser. Sengetøy blir heller ikke tilfredsstillende komplettert.»

Granskingsutvalget legger til grunn at barna i hovedsak har hatt klær av tilstrekkelig kvalitet, at de har vært tilpasset forskjellige årstider og værforhold, og at barna ikke har skilt seg ut i forhold til andre barn. Notatet som er gjengitt ovenfor, kan tyde på at det var enkelte sider ved klesstellet som det kan være grunn til å kritisere, men Granskingsutvalgets samlede inntrykk av klesstellet er at dette var akseptabelt.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at barn noen ganger fikk være med å kjøpe inn tøy, velge fasongen osv. Mest sannsynlig skjedde dette imidlertid i første rekke ved spesielle anledninger, som for eksempel når barna skulle konfirmeres. Styrerens opplysninger gjengitt i jubileumsskriftet, kan gi inntrykk av at barna oftere enn dette fikk være med på innkjøp, men på bakgrunn av intervjuene finner Granskingsutvalget det mindre sannsynlig at dette skjedde særlig ofte.

8.8 Hygiene, bad og toalettforhold

Som nærmere beskrevet i avsnittet om de bygningsmessige forhold, hadde helserådet en del bemerkninger til de hygieniske forholdene ved barnehjemmene, etter inspeksjonene våren 1965. Kritikken gikk dels på kjøkkenet og utstyret der, og dels på de sanitære forholdene. I den før nevnte rapporten av 23.02.65 er det således pekt på at det på bakgangen var gamle høytspylende klosett i hver etasje, uten håndvask. Det var håndvaskmulighet ute på gangen og på baderommet, men det lå innenfor soverommene.

Barna som Granskingsutvalget har intervjuet, har gitt noen opplysninger om de sanitære forholdene.

En jente som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet og frem til begynnelsen av 1960-tallet, har opplyst at institusjonen hadde et fint bad med flere vasker.

En annen jente fra omtrent samme periode har opplyst at det var fire toaletter som jentene kunne bruke. Det var to i hver etasje. I andre etasje var det et bad med tre vasker og et badekar. Det var bading en gang i uken, og da var det to jenter om gangen oppi badekaret. Hun tror hun måtte bade sammen med andre helt til hun var 17 år. Det var vaskekluter og såpe som de kunne vaske seg med. De hadde tannbørster og tannkrem. Hun har videre opplyst at styreren la vekt på at barna skulle være vasket, ordentlige og stelte.

En jente som var ved institusjonen det meste av 1960-tallet og frem til institusjonen ble nedlagt, har opplyst at badet lå innenfor et av soverommene. To jenter badet om gangen i badekaret og det var flere par som badet mellom hver gang vannet ble skiftet. Hun er usikker på hvor ofte vannet ble skiftet.

En ansatt fra slutten av 1950-tallet, som hadde ansvaret for syv små barn, har forklart at badingen var greit organisert. Hun husker også at de eldste jentene fikk være i fred på badet, uten at de ble forstyrret av mindre barn eller av de ansatte.

En ansatt på slutten av 1960-tallet har opplyst til Granskingsutvalget at badefasilitetene var gamle og slitte. Til intervjuet hadde hun med seg et bilde fra badet. Dette viser en jente som bader i badekaret. Etter Granskingsutvalgets oppfatning bekrefter bilde forklaringen til den ansatte. Bildet gir et grått og trist inntrykk av badet. Det ser ut til å ikke ha vært oppusset på noen år.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke har vært alvorlige mangler ved de hygieniske forhold ved barnehjemmet. Barna synes å ha hatt tilstrekkelige muligheter til å holde seg rene. Kapasiteten på badet synes imidlertid å ha vært liten i forhold til antall barn. Med inntil 20 barn, synes ett bad med ett badekar å ha vært lite. Det synes å ha vært tilstrekkelig med såpe og tannkrem.

Helserådets rapporter viser også at det har vært en del hygieniske mangler i tilknytning til kjøkkenet. Etter Granskingsutvalgets oppfatning viser dette at det fattigslige preget ved barnehjemmet gikk utover de hygieniske forhold. Granskingsutvalget har imidlertid ikke mottatt opplysninger som tilsier at noen av barna ble matforgiftet på grunn av manglende hygiene på kjøkkenet. Det er også utvalgets inntrykk at den ansatte på kjøkkenet la stor vekt på hygiene, og at hun holdt kjøkkenet så rent hun kunne, til tross for at de fysiske forutsetningene for god hygiene synes å ha vært noe mangelfulle.

8.9 Skolegang, lekselesing, fritidsaktiviteter og stimulering

Barna på barnehjemmet gikk på samme skole som barna i nabolaget, d.v.s. Sandviken skole på barnetrinnet og Rothaugen skole på ungdomstrinnet.

De barna som Granskingsutvalget har intervjuet, har ikke hatt spesielle problemer på skolen fordi om de kom fra barnehjem. En jente som var der fra siste halvdel av 1950-tallet, har opplyst at hun var godt integrert i klassen og at hun ikke kan huske at hun ble mobbet eller ertet fordi om hun bodde på barnehjem. Hun ble også godt behandlet av læreren. En jente som var der noe senere, har imidlertid opplyst at hun hadde noen problemer på skolen. Dette knytter hun imidlertid i første rekke til leksearbeidet på barnehjemmet.

Som det fremgår av tilsynsrapporten av 23.02.65, påpekte helserådet at det ikke fantes et sted hvor barna kunne sitte uforstyrret med lekserne. Etter det Granskingsutvalget har fått opplyst i intervjuene, foregikk lekselesingen i dagligstuen. Barna som Granskingsutvalget har intervjuet, har opplyst at det var avsatt tid til lekselesing på barnehjemmet.

En jente som var ved barnehjemmet på midten av 1960-tallet, har forklart at hun klarte seg bra på Rothaugen skole hvor hun gikk på ungdomsskolen. Det var avsatt tid til lekselesing. Styreren passet på, men ifølge jenten ga hun ikke barna hjelp eller rettledning.

En jente som var der på siste halvdel av 1950-tallet har opplyst at det var fastsatt tid til lekselesing etter middag. Styreren krevde at barna skulle gjøre leksene. Hun hjalp de minste barna, mens de større barna klarte seg selv, i følge jenten. Det var ikke spørsmål om kontroll eller oppfølging av leksene som ble gjort av de eldste barna. Denne jenten gikk på realskolen ved Tanks skole. Det var en av lærerne ved Sandviken skole som anbefalte henne å søke realskolen. Da hun gikk på realskolen, hadde hun ikke noe særskilt rom til å sitte i fred med leksearbeidet. Hun kunne benytte bestestuen, men det var ofte ikke aktuelt fordi det var så kaldt der. Hun fikk ikke konsentrert seg skikkelig om lekselesingen, fordi det alltid var støy på det rommet hvor hun gjorde leksene.

En annen jente fra omtrent samme periode, har opplyst at hun hadde litt problemer med regning. Styreren forsøkte å hjelpe henne med leksene. Siden det var ca. ti barn ved barnehjemmet som gikk på skole, så var det imidlertid svært liten tid til oppfølging av leksearbeidet fra styrens side.

Som nevnt ovenfor, så var det en jente som fikk problemer i skolen blant annet på grunn av leksearbeidet ved barnehjemmet. Hun var blant annet til PPT på Nygård skole for utredning. Noen ganger var hun i OBS-klassen ved Sandviken skole. Denne jenten opplevde fysiske avstraffelser i forbindelse med leksearbeidet. Hun ble slått, lugget og hodet hennes ble slått i bordet. Det mest problematiske var imidlertid at styreren knep henne i armen, ved at neglene ble presset inn og vridd om. Det var bare styreren som gjorde dette. Hun fikk sår på kroppen og blåmerker av knipingen. Som eksempel har hun nevnt at hun hadde problemer med skj-lydene. Styreren kunne da bli irritert og opphisset over at jenten ikke forstod. Dette medførte at styreren tok tak i nakken til jenten og slo med hodet hennes slik at pannebrasken gjentatte ganger ble dunket i bordplaten. Det hendte også at styreren slo jenten i hodet med knyttet hånd, at hun rev henne i ørene og at hun tok neglene oppå håndbaken og presset og holdt hardt mens jenten skrev bokstaver eller tall.

En ansatt fra slutten av 1950-tallet har forklart at styreren hadde ansvaret for lekselesingen, og at hun tror at styreren tok seg av dette på en tilfredsstillende måte. Det kunne imidlertid være noe uro i forbindelse med leksearbeidet.

En ansatt som var der mot slutten av 1960-tallet var kritisk til måten lekselesingen foregikk på. Hun har opplyst til Granskingsutvalget at det var ca. åtte-ti barn som leste lekser samtidig. Det var først og fremst styreren som hadde ansvaret for å hjelpe barna med lekselesingen, men den ansatte var også noen ganger til stede og for eksempel hørte barna i leksene. Denne ansatte reagerte på måten lekselesingen foregikk på, også den gangen. Det var etter hennes oppfatning lite hensiktsmessig at alle barna skulle lese lekser samtidig. Hun har videre forklart at styreren «gikk rundt og kjeftet og truet i forbindelse med lekselesingen». Dette kunne være for eksempel fordi barna var motvillige, trege eller ikke skrev pent nok. Den ansatte husker spesielt at styreren dunket hodet til en jente i bordet, fordi hun hadde vanskelig for å lære. Hun var vitne til dette i alle fall en gang. Denne episoden var et av flere kritikkverdige forhold som denne ansatte, sammen med to andre ansatte, tok opp med et styremedlem.

Styremedlemmet skrev på denne bakgrunn det før nevnte notatet datert 14.12.68. Her fremgår det at de ansatte hadde opplyst at styreren slo barna, uten at det er sagt noe om i hvilke sammenhenger det skjedde. Den beskrevne dunkingen mot bordet er ikke særskilt nevnt. Om barnas leksearbeid heter det følgende i notatet:

«*Barnas lekselesing og hjemmearbeid* er ikke tilfredsstillende. Og der foreligger klager fra skolen med appell til betjeningen om å gjøre mer for barna. De sitter nå ved felles bord i alle alderstrinn og gjør sitt skolearbeid. Og der blir ikke ro, orden og konsentrasjon om tingene. Den øvrige betjening slipper ikke til for å hjelpe, slik de vil, verken når det gjelder skolearbeid eller i sin alminnelighet. Og følgen er at bestyrerinnen ofte blir gående oppe langt utover natten, for å ta igjen ting hun ikke kommer over i dagens løp. Dette går selvfølgelig utover neste dag igjen.»

Granskingsutvalget kommer nærmere tilbake til styrets oppfølging av denne henvendelsen.

I det tidligere omtalte jubileumsskriftet fra 1979 er det gjengitt en dialog mellom forfatteren og styreren. Styreren skal da ha sagt at hun måtte passe på «barn som hadde en altfor høyt utviklet trang til dagdrømmerier». De hadde vanskelig for å konsentrere seg om leksene. På spørsmål om hva hun gjorde med det, svarte hun: «Jeg ga meg ikke før barna lærte å takle problemet, og det ble alltid en løsning.»

På spørsmål om hun som styrer hadde noen kontakt med skolens overlærer eller klassens frøken, opplyste hun at hun alltid hadde hatt «et godt samarbeid med skolen». De drøftet alltid problemene sammen og fant alltid en løsning. Når det gjaldt oppfølgingen etter fullført ungdomsskole reiste forfatteren følgende spørsmål:

«Da barnehjemmets statutter ble laget for snart 100 år siden var bestemmelsen at oppholdet skulle ta slutt når barna var konfirmert, og da gikk de vanligvis til husposter. Dette går vel ikke i dag?»

På dette spørsmålet svarte styreren:

«Selvsagt ikke. Etter ungdomsskolen får de praktisk talt samme tilbud som andre barn. Mest populært mener jeg det har vært med husmorskole, industriskole, butikkfagskole eller handelskurs.»

I dialogen gav styreren også en hel del opplysninger om fritidsaktiviteter og stimulering av barna.

Styreren fremhevet for det første at hjemmet hadde vakre omgivelser, egen hage med blomster. Det var god plass for de store barna til å slå ball, spille badminton og for de små til å bruke fantasien i sandkassene.

Når de ble store, fikk de i følge styreren kjøpe seg sykkel og ski for barnetrygdpengene. De fikk gå på kino og betalte det selv av sine lomme penger, og de gikk i teateret til skoleforestillingerne. På barnehjemmet forsøkte de å arrangere «Det spørs?» og gjettekonkurranser.

På spørsmål om barna kunne velge blant tilbud etter lyst og anlegg, så opplyste styreren følgende:

«Rent generelt må jeg svare et ubetinget ja, for våre barn skulle ikke ha noe dårligere sosialt og kulturelt tilbud enn barn fra et hvilket som helst annet hjem. Men som bestyrerinne så jeg det som min plikt til å følge en selektiv linje, d.v.s. slik at de ble opplært til alltid å velge det beste. Når det gjaldt skuespill, viste det seg at det var barn som i den grad med liv og sjel gikk inn for den rollen de hadde fått, at de glemte både lekser og andre plikter.»

Styreren opplyste videre at mange av barna var med i aktiviteter utenfor barnehjemmet. Mange var speidere, andre var med i sangforening, turnforening eller ungdomsforening. I sommersesongen var de ved Elserø sjøbad hvor de svømte, hoppet og stupte fra de var 8–10 år gamle. De holdt seg i sjøen hver ettermiddag og nesten hele søndagen. Det var også to bassenger for de små i sjøbadet. I alle sommerferiens syv uker var barna ved barnehjemmets store hytte på Mjølffjell.

Det fremgår videre av dialogen at barna vokste opp i et kristent miljø. Om dette sa styreren:

«Fra barna er 4–5 år gamle kommer de på søndagsskole. De vil gjerne slutte i 12-års alderen for å bli med i YA i menighetshuset eller KFUK. Når det var familiegudstjeneste hadde jeg hele flokken etter meg innover Amalie Skramsvei til Sandvikskirken. De fylte godt opp helt fremme, og det hendte at pastor [...] tøyde seg utover prekestolen og stilte spørsmål. Våre barn kjente han godt og var flinke til å svare. Videre gledet barna seg voldsomt til hver annen mandag da lærer [...] kom med lysbilder fra misjonsmarken, nye stensilerte sanger og misjonsforestillinger.»

I jubileumsskriftet fremgår det videre at det i 50-årene satt flere kvinnelige pedagoger i styret. Disse hadde syn for barnas sosiale utvikling. Blant de damene som arbeidet for barnehjemmet uten å sitte i styret, var det også en musikkpedagog. Hun tok til med opplæring på hjemmet både i sang og musikk. I 1957 foreslo et styremedlem at styret skulle anskaffe litteratur til barn. Det var enighet om å abonnere på «Kom og se», «Ny horisont», «Magne», «Glimt» og «Norsk Misjonstidende». Til julen 1957 skal det ha kommet mange barne- og ungdomsbøker til barnehjemmet. I 1958 bevilget Sosialdepartementet kr. 2 000,- til barneleker. En del av dette beløpet ble brukt til innkjøp av bøker, og resten til en reiseradio.

Etter hvert ble de musikalske aktiviteter ved hjemmet utvidet til å omfatte piano, blokkfløyte og gitar. Tre av jentene kom i barnetimens pikekor.

I følge jubileumsskriftet ble de sosiale aktiviteter etter hvert utvidet til å omfatte besøk på Den nasjonale scenes julespill. KNA og «Onkelklubben» arrangerte turer ut i det blå. Bergen motorbåtforening hadde barna med på motorbåttur. Barna fikk også besøke utenlandske marinefartøyer. I følge jubileumsskriftet var den toneangivende retning som styremedlemmene hørte til, pietistisk kristelig. Det var, ifølge jubileumsskriftet, kulturåpne mennesker som sørget for at barna fikk adgang til mange kulturtilbud, men ikke danseskole. På januarmøtet i 1964 ble det således protokollert at styret ikke tillot barna å delta i offentlige dansefester. I samme forbindelse gjentok styret at barnehjemmet ikke meldte barna inn på danseskole.

I tilsynsrapportene som er referert i avsnitt 4, er en mer kritisk til noen sider ved den stimulerende barna fikk. Som nevnt fremgår det av rapporten av 15.02.65 at barna var innelåst på lekerommet alene. Det var ingen tante som lekte med dem, og rommet var heller ikke utstyrt med de mest alminnelige leketing. Også i rapporten av 23.02.65 er mangelen på leker påpekt. Det var heller ikke «riktige leker». I rapporten av 10.03.65, fremgår det at barna fortsatt var låst inne på lekerommet alene, uten muligheter for å komme seg ut ved egen hjelp, til tross for at dette var påpekt tidligere. I følge styreren skyldtes dette at de derved kunne spare utgifter til ekstra betjening. Lekerommet var også «ytterst spartansk utstyrt med defekte masseproduserte plastleker».

I intervjuene med barn og ansatte, har det kommet frem relativt få opplysninger om barnas fritidsaktiviteter, men hovedinntrykket etter intervjuene er at barna ikke har vært med på så mange aktiviteter.

En jente som var ved barnehjemmet på 1950-tallet har forklart at hun i en periode gikk på girtarkurs og at hun i en periode spilte håndball i Sandviken idrettslag.

En ansatt fra slutten av 1950-tallet, har imidlertid forklart at de små barna som hun hadde ansvaret for, var understimulerte da de kom til barnehjemmet. Sammenlignet med andre barn på samme alder, hadde flere av jentene et «barnslig språk». Hun vurderer det slik at barna heller ikke ble tilfredsstillende stimulert i den perioden hun var ansatt ved barnehjemmet. Barna ble en gang tatt med i teateret og om sommeren var de på en hytte på Mjølffjell, men ellers kan hun ikke huske at barn var tatt med utenfor portene. Det var ikke tid til å ta barna på fanget og lese for dem, og det var dessuten mangel på bøker ved barnehjemmet. Det var også stusselig med leker.

Hun kan for eksempel ikke se for seg at barna hadde sykler, men er usikker på dette i dag. På grunn av bemanningssituasjonen ble dagen mye preget av faste rutiner, som på- og avkledding, matstell osv, uten at det ble tid til tilstrekkelig stimulering av barn.

Granskingsutvalget legger til grunn at det har vært alvorlige mangler ved barnehjemmets oppfølging i forhold til skolearbeidet. Barna fikk ikke tilstrekkelig hjelp med skolearbeidet. Barnas forklaringer er nokså sammenfallende når det gjelder beskrivelsene av mangel på oppfølging av leksearbeidet.

Det er bare en av jentene som har forklart seg om voldsbruk i forbindelse med lekselesingen, men Granskingsutvalget finner hennes forklaring troverdig, bl.a. fordi den underbygges av forklaringen til en av de ansatte, og for øvrig av de opplysninger som ellers har fremkommet om styrens behandling av barna, se avsnittet om avstraffelser nedenfor. En mulig forklaring på hvorfor nettopp denne jenten fikk dårlig behandling, var at hun hadde problemer med skolearbeidet. Granskingsutvalget vurderer voldsbruken og kjeftingen i forbindelse med lekselesingen som alvorlige overgrep mot de barna som ble utsatt for dette.

Granskingsutvalget legger videre til grunn, på bakgrunn av arkivmateriale som er referert ovenfor, at både styret og styreren la vekt på at barna skulle bli stimulert og ha positive fritidsaktiviteter. Det at hjemmet hadde som formål å gi barna en kristen oppdragelse, synes imidlertid å ha preget det tilbudet barna fikk. Det synes ikke å ha vært stramme bånd på barnas utfoldelse, men det er grunn til å stille seg kritisk til at barna ikke fikk lov til å delta på dansetilstelninger eller å gå på danseskole. Det var antagelig ikke uvanlig at kristne foreldre den gangen nedla slike forbud, men etter Granskingsutvalgets oppfatning hadde barnehjemmet, som var underlagt barnevernloven, ikke anledning til å legge slike begrensninger på barnas fritidsaktiviteter.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det som fremgår av jubileumsskriftet fra 1979 gir et for positivt bilde av den stimulering barna fikk. Alle aktivitetene som er beskrevet i jubileumsskriftet kan – når de summeres opp – gi et inntrykk av at barna fikk et godt aktivitets- og stimuleringsstilbud. Granskingsutvalget finner det imidlertid sannsynlig at dette er tilbud og aktiviteter som nok har forekommet iblant, men at det neppe var noe som preget hverdagen til barna. Det som står i jubileumsskriftet stemmer ikke med det hovedinntrykket Granskingsutvalget har fått gjennom intervjuene. For eksempel har den ansatte fra slutten av 1950-tallet gitt klart uttrykk for at sti-

muleringen av barna var mangelfull. Bemanningen ved institusjonen var lav, og etter Granskingsutvalgets vurdering satte det klare grenser for hvor mye de kunne ta barna med på aktiviteter og for øvrig stimulere dem. De tidligere nevnte rapportene om at barna ble innelåst på lekerommet uten tilsyn fra voksne, viser at det ikke var tilstrekkelig bemanning til å ta seg av barna på en skikkelig måte. Det er etter Granskingsutvalgets syn en klar mangel ved den oppfølgingen barna fikk, når de ble overlatt til seg selv på denne måten. Det er også kritikkverdige at det ikke ble rettet på forholdet med en gang, til tross for at det var påpekt av tilsynsmyndighetene.

8.10 Forholdet mellom barna

Barna som Granskingsutvalget har intervjuet, har gitt noen beskrivelser av miljøet blant barna på barnehjemmet.

En jente som var ved barnehjemmet omkring midten av 1950-tallet, har opplyst at det blant jentene var «noen klikker», men at hun ikke vil beskrive det som et hierarki, og det var ikke noe slåssing blant jentene.

En jente som var der andre halvdel av 1950-tallet, har opplyst at det var et godt forhold mellom barna. De eldste jentene tok seg av de minste. Hun selv ble passet på av en eldre jente, og etter hvert som hun selv vokste til fikk hun en form for ansvar for en yngre jente.

En annen jente fra omtrent samme periode, har opplyst at forholdet mellom barna var «ganske bra». Det var imidlertid litt mobbing, og noen barn var kanskje særlig utsatte. Hun beskrev et barn med celebral parese som en «hakkekylling». De voksne som oppdaget dette, grep inn. Ingen av jentene sladret på hverandre, etter det jenten har forklart. Det var en regel som utviklet seg slik. En av jentene var en slags lederfigur, men det var ikke slik at de eldste jentene herset med de små.

En jente som var ved barnehjemmet på 1960-tallet og frem til institusjonen ble nedlagt, har opplyst at det var «noe knuffing og litt slåssing blant jentene». Hun oppfattet det imidlertid ikke slik at det var en herdingsprosess for å finne sin plass i et hierarki.

Granskingsutvalget legger til grunn at det har vært et forholdsvis «normalt» forhold mellom barna på barnehjemmet. Det synes å ha vært litt mobbing, men Granskingsutvalget har ikke fått kjennskap til mer alvorlig plaging eller alvorlige fysiske overgrep. Det har ikke kommet frem opplysninger om seksuelle overgrep eller seksuell aktivitet mellom barna.

8.11 Forholdet til nabolaget og andre barn

Som det fremgår av avsnittet om skolegang m v, hadde barna kontakt med barn i nabolaget, på skolen og ved enkelte organiserte fritidsaktiviteter. De hadde også kontakt med nabobarna på fritiden ellers.

En jente som var ved barnehjemmet på midten av 1950-tallet, har forklart at kontakten med barn i nabolaget eller klassen ble bedre etter at hun kom til barnehjemmet, sammenlignet med perioden hun bodde ved «hjem nr. 1» ved Sandvikstorget. Hun tror ikke at barnehjemmet la begrensninger på slik kontakt, men på den annen side var det heller ikke noe som barnehjemmet stimulerte til. Barna måtte etablere kontakt selv.

Jenten spilte en periode håndball i Sandviken idrettslag. Dette var positivt, men hun fikk ikke nærmere omgang med lagvenninnene ut over dette, noe hun tror har sammenheng med at hun bodde på barnehjem. Barna som bodde der, følte at det var en skam å være fra barnehjem, og at det på den måten var «på utsiden».

En jente som var ved barnehjemmet i siste halvdel av 1950-tallet, har opplyst at hun fikk ha kontakt med klassevenninner på fritiden. Hun fikk være med disse hjem, men hun fikk ikke ha klassevenninner med seg til barnehjemmet med unntak av når det ble arrangert fødselsdagsselskap der.

En annen jente fra omtrent samme periode, har opplyst at barna hadde god omgang og kontakt med barna som bodde i nabolaget og som de gikk i klasse med. Det var ingen restriksjoner med hensyn til slik kontakt. Hun er imidlertid ikke helt sikker på om nabobarn og klassekamerater fikk komme inn på barnehjemmet. Det kunne godt hende at noen barn ringte på døren, men normalt var de sammen på utsiden av eiendommen til barnehjemmet. Hun kan ikke huske at venninnen ble invitert inn. Hun ble med ut, for eksempel på kino.

En jente som var ved barnehjemmet på 1960-tallet og frem til institusjonen ble nedlagt, har ikke gitt nærmere opplysninger om forholdet til klassevenninner og nabobarn, men har opplyst at de barna som var begynt på skolen, fikk invitere klassevenninner med seg hjem i forbindelse med fødselsdagsbesøk.

En ansatt fra slutten av 1950-tallet har forklart at de små barna på 3–4 år levde isolert på barnehjemmet. De hadde svært liten kontakt, om noen kontakt, med nærmiljøet. De eldre barna deltok imidlertid i bl.a. pianoundervisning og i forskjellige klubber, og de hadde også en viss kontakt med skolevenninner. Hun tror imidlertid ikke at det kom andre barn inn på barnehjemmet.

Granskingsutvalget legger til grunn at i alle fall de større barna ved barnehjemmet har hatt et relativt normalt forhold til klassevenninner og nabobarn. Det synes imidlertid å ha vært en begrensning med hensyn til å ha kontakt med andre barn inne på selve barnehjemmet. Med unntak av fødselsdagsbesøk, synes det å ha vært sjelden at det var andre barn inne på hjemmet. Om dette skyltes et forbud mot besøk på barnehjemmet, eller om det var fordi barna var flau over å bo på barnehjem, synes imidlertid noe uklart. Men det synes i alle fall å ha vært slik at det ikke ble oppmuntret til kontakt inne på hjemmet fra de ansattes side.

8.12 Adferdsregulering og straffereaksjoner

Ovenfor er det beskrevet noen tilfeller av fysisk avstraffelse i forbindelse med lekselesingen og måltidene.

Jenten som forklarte at hun ble utsatt for slike avstraffelser i forbindelse med leksearbeidet, har opplyst at hun også ellers opplevde mange tilfeller av fysiske avstraffelser ved barnehjemmet. Hun ble slått, lugget og knepet. Bakgrunnen for at de ble straffet på denne måten, kunne være at de ikke utførte de pliktene de hadde, at de ikke fulgte helt med eller ikke var flinke nok under måltidene. Det forekom også at de ble straffet for uforskyldte ting, for eksempel om barna var ute og lekte og fikk skitnet til eller revet klærne sine. Hun har også opplyst at hun enkelte ganger kunne kaste opp i sengen om natten, og når dette ble oppdaget ble hun slått. Også noen ganger dersom hun tisset seg ut om natten, ble hun slått for dette. Noen ganger klarte hun å ta av sengetøyet, gå ned trappen til vaskekjelleren hvor hun la dette, og ta med seg nytt sengetøy for å legge på sengen. Dette gjorde hun om natten, i mørke.

Tre av jentene fra 1950-tallet har opplyst at styreren utøvde tvang i forhold til å få dem til å spise opp maten, slik som beskrevet i avsnitt 8.6 ovenfor. To av jentene har ikke forklart seg om avstraffelser utover dette. Den ene av dem har for eksempel forklart at styreren var «et veldig greit menneske». Hun hadde aldri sett at styreren hadde lagt hånd på noen, og hun var heller ikke blitt slått selv. Hun har imidlertid forklart at det kan ha skjedd at hun har blitt lugget. Hun presiserte da at det ikke var lugging «i den forstand», men at styreren kunne «trekke i håret». I ettertid har jenten fått høre fra andre at styreren skal ha slått barn, etter at hun selv flyttet fra barnehjemmet.

En tredje jente, som også var der på 1950-tallet, har forklart at styreren forskjellsbehandlet barna, og at hun straffet barna fysisk både i tilknytning til måltidene og ellers. Hun slo, knep og lugget barna, og kunne dessuten slå hodet til barna mot gulvet. Ifølge jenten var dette noe som avtok etter hvert som hun selv ble eldre. Jenten tror at det var fordi arbeidspresset ble redusert. Hun tror at styreren handlet som hun gjorde fordi arbeidspresset var så stort. Styreren fikk kongens fortjenestemedalje i sølv på sin 80-årsdag, og det mener jenten at styreren fortjente, til tross for at hun straffet barna slik som beskrevet. Jenten har imidlertid gitt klart uttrykk for at styrens avstraffelser var uakseptable.

En jente som var ved barnehjemmet Anna Jebsens Minde, har forklart at jentene som ble overflyttet dit fra barnehjemmet i Sandviken i 1970, fortalte henne at de ble slått, og at de hadde fått juling ved det barnehjemmet de kom fra.

En assistent fra slutten av 1950-tallet har forklart at styreren var blid, men at hun også kunne være streng. Hun hadde autoritet i forhold til både barna og de ansatte. Assistenten har videre forklart at styreren mente at barna som var kommet i 3–4 årsalderen, men som ikke var tørre, skulle slås på baken. Selv var assistenten uenig i dette, og verken hun eller praktikanten slo barna. Hun hørte imidlertid at styreren slo disse barna «på blanke messingen», når de hadde gjort på seg, og at barna gråt når de ble slått. Hun syntes også den gang at dette var «forferdelig». Denne ansatte har ikke sett styreren slå i andre situasjoner enn de som er beskrevet her.

En ansatt som var der på slutten av 1960-tallet, har opplyst til Granskingsutvalget at styreren brukte å slå som et ledd i oppdragelsen. Som tidligere nevnt, var hun i alle fall en gang vitne til at styreren dunket hodet til en jente i bordet fordi hun hadde vanskelig for å lære under lekselesingen. Den ansatte har videre forklart seg om et barn som fremdeles tisset på seg da det var to år gammelt. Styreren krevde da at den ansatte skulle slå barnet på baken hver gang det tisset på seg. Hensikten med dette var at barnet skulle slutte å tisse på seg. Styreren skal ha sagt «nå gir du barnet en klaps!» mens den ansatte stelte barnet. Den ansatte gjorde ikke dette, men bare strøk barnet over baken. Styreren gikk da sin vei, og ga etter dette opp å få den ansatte til å slå barnet.

Utover de episodene som er beskrevet her, kan denne ansatte ikke huske å ha vært vitne til at barna ble slått av styreren. Hun har imidlertid i ettertid fått opplyst av en person som tidligere har vært barn ved barnehjemmet, at hun ble slått av styreren.

Som tidligere nevnt tok tre av de ansatte opp blant annet dette at styreren slo barna, med et styremedlem. Den av de ansatte som Granskingsutvalget har intervjuet, opplevde det slik at styremedlemmet ikke tok henvendelsen på alvor. Han sa riktignok at han skulle sjekke dette opp, men det skjedde ikke noe i ettertid. Hun har videre forklart at barnepleieren som var sammen med henne da de henvendte seg til styremedlemmet, hadde opplyst til henne at hun hadde gjort en ny henvendelse til styret etter en tid, fordi den første henvendelsen ikke hadde ført til noe. Styret slapp å forholde seg til den siste henvendelsen fordi barnehjemmet ble nedlagt.

I det før nevnte notatet av 14.12.68, skrev styremedlemmet følgende om det at styreren slo barna:

«Det alvorligste er at bestyrerinnen også *slår barna*, samtidig som hun maser og «kjefter» altfor meget på dem. Denne hennes aggresjon må sees som manglende evne til å mestre barna og i manglende vurdering av de konsekvenser det kan få til alle sider.

Følgene av disse forhold er at samtlige nevnte tre funksjonærer ved barnehjemmet slutter nå på nyåret. De har alle vært der bare et halvt års tid, men orker ikke fortsette under disse forhold.

Og de anser det som sin plikt både overfor barna, hjemmet og styret å gjøre oppmerksom på forholdene.»

De siste to avsnittene i det siterte sikter ikke bare til det at styreren skulle ha slått barna, men også til den tidligere nevnte kritikken i forhold til klær, mat og lekselesing. I tillegg var det fremstilt kritikk om at styreren hadde nedsatt hørsel og tiltakende glemsomhet, som gjorde at hun, etter de ansattes oppfatning, måtte anses som uskikket til lenger å ha ansvaret for hjemmet.

Granskingsutvalget har funnet en del dokumentasjon om hvordan denne henvendelsen ble fulgt opp fra styrets side. Denne dokumentasjonen er funnet i barnehjemmets arkiv, som nå er avgitt til Hordaland fylkesarkiv. Det fremgår av det nevnte notatet at styremedlemmet regnet meldingen fra de ansatte for å være «av alvorlig karakter». Notatet ble sendt til styrets formann, varaformann og kasserer, med tanke på en «forhåndsbehandling av saken», før den ble lagt frem i styremøte.

I et brev av 15.12.68, merket «konfidensiell sak», fra styreformannen til varaformannen og kassereren, fremgår følgende:

«I dag har jeg mottatt vedlagte rapport som straks herved sendes Dem. Vi bør snarest mulig få en forhåndskonferanse om tingene. Bestyrerinnen må

selsvagt ha anledning til å uttale seg. Jeg kan tenke meg først å få en personlig konferanse med henne.»

I styrets protokoll for møtet 09.05.69 er det protokollert følgende:

«Referat av innkomne skriv. Det ble referert en del klager over forholdene ved barnehjemmet. Bestyrerinnen som møtte under denne sak, ga en orientering om forholdene. Formannen refererte også sitt brev av 30. april d.å. til den tidligere assistent hvor han også hadde bedt om en samtale med vedkommende. Saken ble i det hele inngående drøftet.»

I protokollen for møtet 16.09.69 er det skrevet at styret samtalte om skifte av styrer for hjemmet etter at styreren hadde sagt opp. Det ble nevnt noen gode annonseorganer for en slik sak. Imidlertid var barnehjemmets fremtid for tiden så uvisst at man fant å måtte utsette saken inntil departementets barneverninspektør hadde besøkt Bergen samme høst.

I møteprotokollen for 04.11.69 er det opplyst at barneverninspektøren hadde besøkt hjemmet 12.10.69. Det står ikke noe i referatet om hvorvidt saken vedrørende styreren ble tatt opp med barneverninspektøren.

I barnehjemmets arkiv er det også funnet et brev datert 12.01.70, fra den da avgåtte barnepleieren, til styret for barnehjemmet. Brevet lyder slik:

«Da jeg hører at [styreren] fremdeles er bestyrerinne ved Sandviken barnehjem må jeg si det forundrer meg meget.

Jeg vil herved ta meg den frihet å spørre styret om Dere synes frøken [styreren] er kompetent til å fungere som «mor» for små barn? Da jeg før både muntlig og skriftlig har gitt styret beskjed om forholdene på barnehjemmet, behøver jeg ikke gjenta det, men jeg kan ikke forstå at styrets medlemmer kan ha samvittighet til at små uskyldige barn må ha det så vondt både fysisk og psykisk.

Blir ikke dette ordnet *snarest* vil jeg gjøre andre instanser kjent med forholdene, for jeg har ikke samvittighet til at barn blir behandlet på en slik måte.»

Brevet ble behandlet i styremøte 26.01.70. Det fremgår av møteprotokollen at brevet ble gjort kjent for styremedlemmene, og det ble lagt frem en kladd til svarbrev som ble godtatt av styret. Kladden til svarbrevet lød slik:

«Styret for Barnehjemmet i Sandviken har mottatt Deres brev, datert 12. januar, og vi kan gi Dem

den opplysning at [styreren] har sagt opp, og reiser så snart ny styrerinne kan overta stillingen. Da formannen [...] er syk, kommer svaret noe sent.»

Av en avisannonse fra februar 1970 fremgår det at barnehjemmet søkte etter styrer «snarest». Etter det Granskingsutvalget har kunnet bringe på det rene, ble det imidlertid ikke ansatt noen ny styrer. Denne våren 1970 ble barnehjemmet besluttet nedlagt, og styreren fortsatte i stillingen frem til barnehjemmet ble stengt sommeren 1970.

I intervju hos Granskingsutvalget har fylkesmannens barnevernsekretær forklart at hun ikke var kjent med overgrep mot noen av barna, og at hun heller ikke har hørt noe om dette i ettertid.

Det er ikke funnet noe i barnevernsnemndas protokoll om saken vedrørende styreren. Granskingsutvalget har intervjuet den som ifølge barnevernsnemndas protokoll var tilsynsfører for perioden 1968–71, men hun kan i dag ikke huske at hun førte tilsyn med denne institusjonen, og mener at hun på denne tiden kan ha blitt fritatt for vervet som tilsynsfører.

Granskingsutvalget legger til grunn at det har skjedd fysiske overgrep ved barnehjemmet, og at det er styreren som har stått for dette. Avstraffelsene synes å ha foregått i hele den perioden utvalget har gransket. Barnas forklaringer varierer riktignok en del på dette punktet, men utvalget fester lit til dem som har forklart at de ble straffet fysisk. En forklaring på at barna husker forskjellig, kan være at barna ble behandlet forskjellig. Forklaringene til barna om sier at de ble slått, styrkes for øvrig i noen grad av forklaringene til de ansatte, og styremedlemmets notat som er gjengitt ovenfor.

Granskingsutvalget er kritisk til den måten styret for institusjonen håndterte saken på, da tre ansatte gjorde et styremedlem kjent med at styreren bl.a. slo barna. Notatet tyder på at påstandene i utgangspunktet ble tatt alvorlig, men dokumentasjonen for øvrig viser etter Granskingsutvalgets oppfatning, at den videre oppfølging av saken var svært mangelfull. Styreren ble i stillingen halvannet år etter at opplysningene ble kjent for styret, til tross for at styreren sa opp sin stilling. Det er heller ikke holdepunkter for at anklagene mot styreren ble rapportert videre til tilsynsmyndighetene, eller at forholdene ble meldt til politiet.

8.13 Seksuelle overgrep

Ingen av barna eller de ansatte som Granskingsutvalget har intervjuet, har hatt kjennskap til eller mistanke om seksuelle overgrep fra ansatte mot barn på barnehjemmet.

En jente har forklart at en venninne av henne har fortalt i voksen alder at hennes stefar misbrukte henne seksuelt, når han var på besøk på barnehjemmet. Disse overgrepene skal ha skjedd i bestestuen.

Granskingsutvalget legger til grunn at barna ved barnehjemmet ikke ble utsatt for seksuelle overgrep fra noen av de ansatte eller fra andre barn.

Når det gjelder overgrepene som skal ha vært gjort av stefaren til en av jentene, kjenner ikke Granskingsutvalget de nærmere omstendighetene. Det er således ikke grunnlag for å ta stilling til om personalet ved barnehjemmet kan lastes for det som skjedde.

8.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning

Det fremgår av dialogen gjengitt i jubileumsskriftet fra 1979, at forfatteren spurte styreren hvordan hennes utdannelse ved Statens barnevernsskole kom henne til nytte. På dette svarte hun:

«Jeg hadde da fått en utdannelse som barnevernspedagog og fått inn mye teori blant annet om den sosiale utvikling i følelseslivet og forståelsen av de faktorer som spiller inn når det gjelder sosial vekst. Det var viktig med kyndig innsikt i barnas følelsesmessige problemer, og at vi skulle fare varsomt frem, så de positive egenskapene kunne få ro til å vokse.»

På spørsmål om hvor de hadde kosetunder, opplyste hun at dagligstuen var kosetuen deres, med kamin, piano, radio, småbord, smålamper og «proppfulle bokhyller».

På spørsmål om hun hadde hatt mange problembarn i flokken, opplyste hun at når det var problembarn, så var det slike som ble flyttet på to eller tre steder før de kom til Sandviken barnehjem i 8–10 års alderen. Kontaktbruddene hadde skapt konflikter og problemer i følelseslivet, og gjort dem til avvikere. Hun hadde da alltid pleid å rådføre seg med barnehjemslegen og skolepsykologen. Hun måtte sette seg inn i hele deres livssituasjon og forsøke å finne frem til årsakene til problemoppførselen. Problemene var mest fremtredende i pubertetsårene. Det var

nødvendig å ta tiden til hjelp, for å unngå at det ble kontaktbrudd mellom henne og den unge piken. På spørsmål om hvilke utveier de hadde å gripe til, opplyste hun at en tid borte fra hjemmet ofte hadde vært til god hjelp, for eksempel et kurs på folkehøyskole.

En jente som var ved barnehjemmet omkring midten av 1950-tallet, beskriver at det var «ingen omsorg» ved barnehjemmet. «Det var bare trist.» Dette hang dels sammen med de fysiske avstraffelsene hun ble utsatt for, men også ellers var det mangel på omsorg. Det var overhodet ikke grunnlag for å akseptere eller forstå det som styreren gjorde overfor barna, slik jenten vurderer det. Hun husker for eksempel at styreren flere ganger sa at «tårene kan du gjemme til du gifter deg».

Selv om denne jentens helhetsbilde er at det ikke var noen omsorg, har hun også beskrevet noen forhold som isolert sett var positive. Hun har således beskrevet en av de ansatte som en person som barna kunne gå til, dersom de følte seg triste eller var lei seg. Hun sluttet i stillingen etter en tid. Ifølge jenten var det stor forskjell på denne ansatte og styreren, og hun tror at de ikke hadde et godt og tillitsfullt arbeidsforhold seg imellom. Det kunne for eksempel skje at den ansatte kunne komme og trøste barna etter at styreren hadde kjeftet på dem.

Av andre minner som isolert sett var gode, har jenten nevnt at fødselsdager ble markert med at de fikk en skål med frukt på sengen og et flagg på plassen sin i spisesalen. Det ble ikke arrangert fødselsdagsbesøk der klassevenninner eller andre gjester ble invitert. Hun tror ikke det var så vanlig på den tiden heller.

Når det gjelder kontakt med familie, har denne jenten forklart at foreldre til barn noen ganger kom på besøk på barnehjemmet. Besøkene ble gjennomført i bestestuen, som var fint møblert. Dette kunne noen ganger virke fremmed og uvanlig, fordi barna ellers aldri fikk være der. Noen av foreldrene hadde alkoholproblemer, og hun husker at noen av barna ble ertet når de fikk besøk av foreldrene sine. De kunne for eksempel si «nå kommer fyl liken». Hun vet ikke om noen av de ansatte overhørte dette.

En jente som var på barnehjemmet i siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at barna som bodde ved barnehjemmet, ikke fikk kjærlighet eller nær omsorg. Dersom noen av barna var lei seg, følte seg triste eller hadde behov for trøst, så var dette noe de måtte ordne opp i selv.

Denne jenten var mye plaget med migrene. Hun fikk da medisiner, og fikk legge seg i sengen. Det kunne også hende at noen av de

andre barna, eller noen av de voksne, kom med en kald klut som hun kunne legge på pannen. Hun kan ikke huske at det skjedde at barna ble lest for. Hver lørdag fikk de imidlertid høre på hørespill på radio. De fikk da servert kjeks og frukt, for eksempel appelsiner eller bananer. Frukten var gaver fra skip i handelsflåten.

Til jul var det pyntet på barnehjemmet. Før julaften fikk de besøk av en Round Table-klubb, og de fikk gaver. På julaften var de i kirken, gikk rundt juletreet og hadde god julemat. Fødselsdager ble markert med at fødselsdagsbarnet fikk servert frokost på sengen. Det var brødkiver i motsetning til havregrøt, som var vanlig hverdagsfrokost. I tillegg fikk de en liten gave. Hun kan ikke huske at det ble arrangert fødselsdagsselskap på barnehjemmet.

En annen jente fra omtrent samme periode har forklart at hun hadde ingen voksenperson å gå til for å betro seg. Dette medførte at hun ble usikker, noe hun har tatt med seg senere i livet. Hun ble også innesluttet og føler at hun har problemer med å snakke om sitt følelsesliv. Oppdragelsen ved barnehjemmet var «i sterk kristelig ånd». De lærte seg å være høflige og måtte oppføre seg pent.

Jenten har videre forklart at det ble feiret jul i bestestuen. Før jul fikk de gaver fra «Onkelforeningen» (som er det samme som den Round Table-klubben som er nevnt ovenfor). På forhånd hadde de skrevet ønskeliste, og ofte fikk de flere av ønskene sine oppfylt. Også fødselsdager ble markert. Den som hadde fødselsdag, fikk frokost på sengen. De fikk også anledning til å invitere klassevenninner hjem for å feire fødselsdagen. Det ble da stelt i stand i bestestuen, med brus og kaker.

En jente som var ved institusjonen på det meste av 1960-tallet og frem til institusjonen ble nedlagt, har forklart til Granskingsutvalget at hun føler at hun fikk kjærlighet ved barnehjemmet. Oppholdet var godt, selv om det var en del mangler. Denne jenten har forklart at hun blant annet ble utsatt for fysiske avstraffelser, for eksempel i forbindelse med lekselesingen. Hun ble også utsatt for tvangsforing. Også denne jenten har forklart at oppdragelsen var strengt kristen. Hver søndag gikk de på søndagsskolen, og en kveld i uken var det samlingsstund i bestestuen. Da kom en kvinne til barnehjemmet og hadde tekstlesing og håndarbeid.

Jenten har videre forklart at fødselsdager ble markert «på en god måte». Det ble arrangert fødselsdagsselskap, hvor de fikk anledning til å invitere klassevenninner. De fikk også gaver. Også julaften ble markert, men da var det ofte langt færre barn ved barnehjemmet enn til vanlig. En jul var

hun eneste barn på barnehjemmet. Hun feiret da julaften sammen med styreren og hennes familie, hjemme hos familien. På barnehjemmet var det gjort i stand blant annet julestrømpe med snop til barna, og det var pyntet med juleduker og juletre.

Det første erindringsbildet denne jenten hadde fra barnehjemmet, var at hun var nødt til å sitte på potten til det var kommet et resultat, noe som kunne ta svært lang tid. Hun ble sår i rumpen. Dersom barna «plukket på seg selv» ble de ofte slått på fingrene.

Denne jenten har videre forklart at hun følte seg knyttet til styreren og var glad i henne. I voksen alder besøkte hun styreren jevnlig frem til hun døde, normalt en gang i måneden. Hun spurte da styreren hvorfor hun hadde blitt fysisk avstraffet og slått. Styreren ville imidlertid ikke svare på dette. Hun vurderte det slik at styreren egentlig angret på det som hadde skjedd.

En assistent fra slutten av 1950-tallet har forklart at de var for få ansatte til å yte tilstrekkelig nærhet og omsorg. Det ble for travelt til at de ansatte for eksempel kunne ta barna på fanget og lese for dem. De forsøkte å gi barna fysisk nærhet bl.a. i forbindelse med leggingen, men hun er redd for at barna opplevde de voksne som for travle. Styreren ville barna sitt beste, men det var samtidig «nesten umenneskelig å lage et godt hjem» med de rammene de hadde, med få ansatte i forhold til antall barn, en bygning som ikke var ideell og med manglende kunnskap om det enkelte barn.

Assistenten har videre forklart at barna var bundet med sele i sengen om natten. Hun reagerte ikke på dette som unormalt, bl.a. fordi hun var vant til dette fra Mobergslie, hvor hun tok barnepleierutdanningen. Hun benyttet imidlertid ikke sele på egne barn, og tror at det var bemanningssituasjonen som gjorde at de benyttet sele på barna. Det hun reagerte mer på, var at 3–4-åringene ble bundet til pottene om morgenen, mens de ansatte spiste frokost. De største jentene var innom for å se til barna, slik at barna hadde en form for tilsyn mens de ansatte spiste.

Den nevnte assistenten hadde ingen kunnskap om bakgrunnen til det enkelte barn, og visste ikke en gang etternavnene deres. Hun vet heller ikke hva som eventuelt ble gjort for å styrke kontakten med foreldrene eller familien for øvrig. Noen år etter at hun hadde sluttet i stillingen, på slutten av 1960-tallet, tok hun kontakt med styreren fordi hun kunne tenke seg å være besøksfamilie for en av jentene ved barnehjemmet. Dette ble gjennomført noen ganger, men hun følte at styreren ikke var så positiv til dette

fordi det ble «litt mye styr» for noen timer på en søndag. Ordningen opphørte derfor etter en tid.

En som var ansatt mot slutten av 1960-tallet har opplyst til Granskingsutvalget at omsorgen ikke var god nok. Hun reagerte også den gang på forholdene, og tenkte at «slik skal ikke barn ha det». Dette hang blant annet sammen med at styreren gikk for mye rundt og kjefte. Det var også for lite personale til å ta seg av barna. Det er i hvert fall slik hun vurderer det i ettertid. Den gang tenkte hun ikke så mye over bemanningssituasjonen, men hun syntes at hun hadde ansvar for mange barn.

Denne ansatte vurderer nå i ettertid styreren slik at hun også hadde sine positive sider. Hun kunne ha gode dager. Den ansatte tror i dag at hovedgrunnen til at styreren behandlet barna på en dårlig måte, var at hun var blitt gammel og hadde arbeidet med barn i mange år. Hun tror at styreren må ha blitt utslitt etter å ha arbeidet med barn så lenge. På den annen side medførte det at hun hadde arbeidet ved barnehjemmet så lenge, stabilitet for barna. Den ansatte har i ettertid fått vite fra tidligere barn ved barnehjemmet at styreren var en morsskikkelse for flere av barna, og at disse hadde et godt forhold til henne. Hun har imidlertid presisert at dette i første rekke gjaldt «gullungene» til styreren. Den ansatte oppfattet det slik at styreren forskjellsbehandlet barna.

Som nevnt ovenfor, påpekte tilsynsmyndighetene to ganger at barna var innelåst på lekerommet. Grunnen var at det ikke var tilstrekkelig med personale til å ta seg av dem.

I intervju hos Granskingsutvalget har fylkesmannens barnevernsekretær beskrevet styreren som «et varmt og selvutslettende menneske». Hun tror at barna som bodde ved barnehjemmet fikk mye omsorg, og at de samlet sett hadde det bra der.

Granskingsutvalget legger til grunn at barna som var ved barnehjemmet hadde et udekket behov for omsorg og nærhet. Utvalget finner det godt gjort at det var klare mangler ved den omsorgen barna fikk. Det synes å ha vært en vesentlig forskjell mellom liv og lære når det gjelder styrerens måte å behandle barna på. Det vises i denne sammenhengen til det som er sagt ovenfor om fysiske avstraffelser. For øvrig synes den vanskelige bemanningssituasjonen å ha vært en vesentlig årsak til manglene ved omsorgen. De ansatte hadde ikke tid til å ta seg av barna på en god måte. Det at de ansatte måtte ty til seler, fastbinding til potten og innelåsing viser med all mulig tydelighet at bemanningen var for lav. Det var også begrensede muligheter for å ta for eksempel enkelte barn på fanget og å lese for dem.

Det var også enkelte positive sider ved den følelsesmessige omsorgen. Styreren representerte stabilitet, og for enkelte av barna var hun en person de knyttet seg til. Granskingsutvalget viser særlig til at et av barna har forklart at hun opplevde styreren som en omsorgsperson, selv om styreren blant annet slo henne. En annen positiv side ved institusjonen er at barna i noen grad synes å ha fått individuell oppmerksomhet, for eksempel i forbindelse med fødselsdagsfeiring. Denne type oppmerksomhet var en mangel ved flere av de institusjonene utvalget har gransket.

Hovedinntrykket er imidlertid at det var en klar mangel på voksenkontakt og nærhet. Muligheten for å knytte seg til de ansatte ved barnehjemmet, var begrenset. Kontakt med familien synes ikke å ha vært noe prioritert område for barnehjemmet, selv om det ikke ble lagt hindringer i veien for besøk. Særlig mindre barn levde en isolert tilværelse.

8.15 Helsetilbud

Av jubileumsskriftet fra 1979 fremgår det at det har vært leger tilknyttet barnehjemmet. Det fremgår ikke nærmere i hvilke perioder de enkelte legene har vært der, men det synes å ha vært tre forskjellige leger i løpet av den perioden utvalget har gransket. Det fremgår også at en tannlege har ytt gratis tannlegebehandling, og at to apoteker har gitt gratis medisiner.

I årsmeldingen fra 1955 er det tatt inn en kort erklæring fra tilsynslegen om at helsetilstanden ved Barnehjemmet i Sandviken «har vært meget god dette året». Det samme fremgår av årsmeldingen for 1956. I årsmeldingen for 1957 fremgår det at influensaen «gjestet også dette hjemmet». I årsmeldingen for 1958 fremgår det at helsetilstanden hadde vært «usedvanlig god». Helsetilstanden hadde også vært god i 1959, men ni barn og tre av de ansatte hadde skarlagensfeber. Dessuten var det et tilfelle av kuma. I årsmeldingene fra 1960–65 er helsetilstanden beskrevet som «god» eller «meget god». Tilsynslegen som hadde skrevet erklæringene som er nevnt så langt, døde i 1966. I årsmeldingen for 1967 fremgår det at barnehjemmet høsten dette året hadde fått knyttet til seg en ny lege. I følge årsmeldingen hadde helsetilstanden «som vanlig vært meget god». Det samme var tilfelle i følge årsmeldingene fra 1968 og 1969.

Granskingsutvalget har fått noen opplysninger om helsetilbudet fra de barna som er intervjuet.

En jente som var ved barnehjemmet omkring midten av 1950-tallet, har navngitt tilsynslegen, men husker ikke noe spesielt om tilsynslegeordningen ut over dette. Hun tror at barna stort sett ikke var syke.

En jente som var der i siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at hun slet med migrene og var mye plaget av dette. Hun fikk foreskrevet koffeintabletter som skulle hjelpe mot migrenen. Hver torsdag var hun på kontoret til tilsynslegen og fikk en sprøyte. Også denne sprøyten skulle være til hjelp mot migrenen.

Også en annen jente fra omtrent samme periode har nevnt navnet på den samme tilsynslegen, men har ikke gitt nærmere opplysninger utover at vedkommende var fast tilsynslege.

En jente som var ved barnehjemmet på 1950-tallet og frem til institusjonen ble nedlagt, har opplyst at hun tror det var en tilsynslege ved barnehjemmet. Hun har nevnt navnet på den som var tilsynslege frem til 1966. De ble veiet og målt en gang i året, i følge jenten. Hun har videre for-

klart at ved barnesykdommer eller forkjølelse, følte hun at de ansatte ved barnehjemmet ga omsorg så godt de kunne. Men skulle de bli liggende i sengen som syke, ble det normalt krevd at de hadde feber. Klaging på magevondt m.v. ble ikke godtatt.

Også en ansatt fra slutten av 1950-tallet har nevnt navnet på den samme tilsynslege. Et av barna som den ansatte hadde ansvaret for, hadde en mage- og tarmsykdom. Den ansatte fikk ikke nærmere informasjon om hva dette var. Barnet fikk to typer medisiner. Den ansatte har forklart at hun tror at styreren henvendte seg til tilsynslegen i forbindelse med barnets sykdom.

Granskingsutvalget legger til grunn at det i stort sett hele den perioden utvalget har gransket, har vært tilknyttet tilsynslege ved barnehjemmet. Granskingsutvalget har ikke kunnet bringe på det rene hvor ofte tilsynslegen var ved barnehjemmet, men det er ikke holdepunkter for å legge til grunn at legetilsynet har vært mangelfullt.

9. Bergen kommunale ungdomshjem/Solstreif

9.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen

Granskingsutvalget har gjennomgått relevant arkivmateriale ved Bergen byarkiv, Hordaland fylkesarkiv, Statsarkivet i Bergen, Sosialdepartementet og Riksarkivet. I byarkivet er det funnet en god del korrespondanse og rapporter fra perioden 1971 til 1980. Dette materialet er gjennomgått. Ved Hordaland fylkesarkiv er det også funnet enkelte rapporter. Ved dette arkivet er det også oppbevart mapper om de enkelte ungdommene. Dette materialet er avgitt fra institusjonen. Mappene inneholder blant annet vedtak, søknader om inntak, journaler og rapporter om den enkelte ungdom. Granskingsutvalget har gått igjennom noen få av disse mappene. Ved Riksarkivet og Sosialdepartementets arkiv har Granskingsutvalget gjennomgått en del korrespondanse som blant annet gjelder godkjenning av institusjonen og styrere.

Granskingsutvalget har intervjuet ansatte og ungdommer fra forskjellige perioder. Når det gjelder den første perioden fra 1964 til 1971, har Granskingsutvalget ikke lyktes i å komme i kontakt med ungdommer eller ansatte. Det finnes praktisk talt ikke arkivmateriale fra denne perioden, etter det Granskingsutvalget kjenner til. Granskingsutvalget har funnet noen opplysninger om styrere ved institusjonen i denne perioden, men etter det en har kunnet bringe på det rene, lever ingen av disse i dag. Det er også svært få opplysninger om ungdommene som var ved institusjonen i denne perioden.

Når det gjelder perioden fra 1972 til 1974, har Granskingsutvalget intervjuet to ansatte, hvorav en styrer. Fra perioden 1975 til 1980, har en intervjuet to ansatte. Den ene av disse var styrer, den andre var først miljøarbeider og senere styrer. Fra den nevnte perioden har Granskingsutvalget intervjuet seks ungdommer.

På bakgrunn av gjennomgått arkivmateriale og gjennomførte intervjuer, mener Granskingsutvalget å ha et tilstrekkelig grunnlag for vurdering av perioden 1971–1980. Det er imidlertid et tynt grunnlag for å vurdere perioden forut for 1971 nærmere.

9.2 Historikk

Ungdomshjemmet Solstreif ble etablert i 1964 som en privat institusjon. Institusjonen holdt til i Hermann Gransvei 1 på Laksevåg. Bygningen var oppført samme år som driften kom i gang.

Solstreif var i utgangspunktet ment å være et hjem for relativt «veltilpassede» jenter, men det viste seg raskt at de ungdommene som barnevernsnemnda plasserte der, hadde en del atferdsvansker. Institusjonen slet med å skaffe kvalifisert personale, og det var fire forskjellige styrere frem til Bergen kommune overtok denne. Det var også problemer med den økonomiske siden av driften, noe som var en vesentlig grunn til at hjemmet ble solgt til Bergen kommune i 1971.

Bergen kommunale ungdomshjem kom i drift i januar 1972. Institusjonen kunne ta imot inntil ni ungdommer av begge kjønn, i alderen 13–20 år. I perioder har belegget imidlertid vært vesentlig lavere enn dette.

Etter planen for hjemmet skulle dette drives etter «sosialpedagogiske prinsipper». I § 1 i planen var hjemmets art og målsetning beskrevet slik:

1. Ungdomshjemmet skal være et hjelpetiltak for ungdom som befinner seg i en vanskelig livssituasjon og som viser en mangelfull evne til sosial tilpasning. Det kan være tilpasningsvansker både i forhold til familie, skole/ arbeid og det sosiale miljø generelt. Institusjonen tar sikte på å være så vel et forebyggende som behandlende hjelpetiltak innen barne- og ungdomssektoren.
2. Hjemmets hovedmålsetning er å legge forholdene til rette for den enkelte klient – slik at han/hun kan utvikle seg i positiv retning til gagn for både klienten selv og samfunnet for øvrig.

De første driftsårene var det problemer med å skaffe kvalifiserte ansatte. Driften holdt det gående med midlertidige ansettelse og med stor utskiftning av personalet. Dette medførte at kapasiteten ved hjemmet ikke kunne nyttes fullt ut. På denne bakgrunn ble hjemmet stengt fra 20.06.74.

I 1974 vedtok bystyret en ny personalplan med sikte på å få driften i gang igjen. Hovedhensikten med denne var å få et tilstrekkelig faglig kvalifisert personale. I april 1975 tiltrådte de nye ansatte, og de første ungdommene kom til hjemmet i mai samme år.

Hjemmet var i drift som kommunal institusjon frem til Hordaland fylkeskommune overtok i 1980. Etter dette fikk institusjonen navnet Bergen ungdomshjem.

9.3 Godkjenning av institusjonen

Ungdomshjemmet Solstreif og planene for dette ble godkjent av departementet. Dette fremgår av arkivmateriale som Sosialdepartementet har avgitt til Riksarkivet.

Da institusjonen ble over tatt av Bergen kommune og driften kom i gang i 1972, var dette i realiteten en ny institusjon, selv om bygget var det samme som institusjonen Solstreif. Det fremgår av et notat datert 01.02.73, skrevet av departementets barneverninspektør, at hun 23.01.73 hadde hatt et møte med formannen i barnevernsnemnda, sjefen for institusjonsavdelingen og sosialsjefen. Godkjenningsspørsmålet ble drøftet i dette møtet, og det fremgår at sosialsjefen mente at den tidligere godkjenning av Solstreif måtte gjelde fortsatt, og at det derfor bare var nødvendig å søke om godkjenning for å ta imot begge kjønn. Fylkesmannens barnevernsekretær og departementets barneverninspektør mente imidlertid at dette nå var blitt en helt annen institusjon. Det måtte derfor søkes om ny godkjenning.

I brev av 16.12.76, altså etter at hjemmet var gjenåpnet i 1975, etterlyste departementet en plan for ungdomshjemmet, jf. barnevernloven § 40. Denne planen skulle godkjennes av departementet. Planen ble sendt Sosialdepartementet 14.12.77, med søknad om godkjenning. På en kopi av oversendelsesbrevet er det en påtegning datert 14.05.79, der det går frem at behandlingen i departementet hadde tatt uforholdsmessig lang tid pga. prekær arbeidssituasjon, men at departementets barneverninspektør hadde opplyst at saken var enkel og ville bli behandlet med det første. Det er derfor mulig at godkjenning ble gitt kort tid etter dette.

Granskingsutvalget legger til grunn at institusjonen hadde den nødvendige godkjenning da den startet opp i 1964. Videre legger utvalget til grunn at det skulle ha vært søkt om ny godkjenning for institusjonen og planen for denne. Godkjenning skulle vært gitt før Bergen kommune satte i gang driften i 1972. Dette var da en ny in-

stitusjon i barnevernlovens forstand. Det var således i strid med barnevernloven § 40 første ledd, som fastsatte at nye institusjoner ikke måtte åpnes før slik godkjenning var gitt. Institusjonen ble imidlertid drevet gjennom det meste av 1970-tallet uten formell godkjenning, noe Granskingsutvalget mener er kritikkverdig.

9.4 Bygning og bygningsstandard

Bygget var oppført i 1964, og således helt nytt da Soltreif kom i drift. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på hva som eventuelt ble gjort av vedlikeholdsarbeid frem til eiendommen ble over tatt av Bergen kommune i 1971.

På det tidspunktet Bergen kommune overtok «Solstreif», var eiendommen en trebygning i to etasjer, med en grunnflate på 144 kvm. Tomtens grunnareal var på 863,9 kvm. Kjelleren besto av vaskerom, småvask, tørkerom, sportsbod, hobbyrom, disponibelt rom, rullebod, trappehus og to boder. Første etasje besto av en stor stue, kjøkken, rom for betjening, toalettrom, hall, kontor, leilighet for styreren bestående av stue, soverom, tekjøkken, dusj med WC, toalettrom, og entre. Andre etasje besto av ett betjeningsrom, seks enkeltrom, tre dobbeltrom, to bøttekott, to WC, to dusjer, ett toalettrom og gang. På loftet var det 16 boder.

Vedlikeholdssjefen i Bergen hadde i forbindelse med overtakelsen besiktiget eiendommen, og fremhevet bl.a. at huset var godt isolert og hadde et elektrisk anlegg og sanitæranlegg av høy standard. Alle rom hadde gulvbelegg av god kvalitet, samtlige rom hadde vask og faste garderobeskap, kjøkkenet var velutstyrt med oppvaskmaskin og kjøleskap. Det var imidlertid et visst behov for vedlikehold og oppussing av rommene etter hvert, fordi det hadde oppstått skjemmende sprekker i plateskjøtene.

Bystyret vedtok i møte 08.03.71 å bevilge inn til kr 35 000,- til reparasjon og oppussing av eiendommen, i samsvar med vedlikeholdssjefens omkostningsoverslag.

I en tilsynsrapport datert 23.07.75, fra helserådsinspektøren, er det gjort rede for i hvilken stand ungdomshjemmet var i på dette tidspunktet.

Rominndelingen var i hovedsak den samme som i 1972, men det var nå åtte enkeltrom og to dobbeltrom i andre etasje. Det var dessuten planer om å pusse opp to disponible rom i kjelleren til hobbyvirksomhet (sløyd, bordtennis etc). Det var foretatt grundig hovedrengjøring, og under inspeksjonen var bygningen i «tiltalende stand».

Gulvene var dekket med gulvbelegg og tak og vegger var malt i «friske farger». Soverommene var utstyrt med sovesofa, bord og armstoler. Det var også servant med varmt og kaldt vann på hvert rom, samt klesskap. Trekket på noen av sovesofaene var «slitt og flekket», og burde etter helserådsinspektørens oppfatning fornyes. Dobbelrom på 10,5 kvm ble ansett som «lite tilfredsstillende».

Den daværende styreren ga en vurdering av institusjonens materielle standard i en rapport datert 01.09.76. Hun beskrev institusjonen som «generelt i en dårlig forfatning» da de startet opp i 1975. Inventaret var «temmelig nedslitt og mangelfullt». Hun beskrev uteområdet som «svært lite hensiktsmessig og funksjonelt» med tanke på utendørs aktiviteter.

Den 17.11.77 skrev styrerne ved Småbarnstuen barnehjem, Bergen kommunale mødre hjem og Bergen kommunale ungdomshjem et felles brev til Institusjonsavdelingen, vedrørende det mangelfulle vedlikehold ved de institusjonene de representerte. I brevet heter det bl.a.:

«Vi kan imidlertid fastslå at de bevilgede midler i liten utstrekning blir anvendt til de planlagte formål. Dette skyldes delvis at vi ikke har kontroll over den prioritering som blir foretatt av Bergen kommunes vedlikeholdsavdeling. På et eller annet plan i saksbehandlingen foregår det en omprioritering som vi ikke kan godta. Dette medfører at de institusjonene vi er ansvarlige for stadig forfaller. Dette skjer i all for stor grad på bekostning av det klientell vi skal betjene og personalets trivsel – og arbeidsforhold.»

Institusjonsavdelingen fulgte brevet opp i brev av 09.12.77, til byggseksjonen, vedlikeholdsavdelingen. I brevet går det frem hvilket vedlikeholdsarbeid som var blitt gjennomført i 1977, ifølge opplysninger fra de nevnte styrerne. Institusjonsavdelingen ba om vedlikeholdsavdelingens merknader til styrernes klage.

I følge et brev av 11.01.79, fra daværende styrer, var det i 1978 «mye midler til rådighet» for vedlikehold. Det ordinære budsjettet var på kr 70 000,-, og dessuten var det gitt et statstilskudd på kr 35 000,- til ombygging av to rom i kjelleren. Det hadde vært gjennomført «store arbeider på huset» dette året. Det mest omfattende var at to rom i kjelleren var blitt innredet til aktivitetsrom, nytt bad var blitt innredet og det gamle badet var blitt oppusset. Det var imidlertid fortsatt behov for bl.a. nytt gulvbelegg i stuen, tapetsering av stue og gang i 2. etg, installering av bedre belysning, samt utvendig maling. Styreren ga uttrykk for at arbeid som var blitt utsatt i flere år, nå burde bli utført.

Ifølge årsmeldingen for 1979, datert 29.02.80, ble det dette året utført «store vedlikeholdsarbeider», noe styreren var «svært fornøyd med». Det var fremdeles noe som gjensto, men dette er ikke nærmere spesifisert.

Blant barna som er intervjuet, er det ingen som har hatt noe spesielt negativt å si om de bygningsmessige forhold. Beskrivelsene er snarere positive enn negative.

En av de ansatte i den første perioden Bergen kommune drev ungdomshjemmet, har beskrevet bygningen som relativt ny og bra egnet for formålet, etter den tids standard. Det var enerom for ungdommene. Vedlikeholdet var imidlertid tungvint på grunn av at institusjonen måtte forholde seg til institusjonsavdelingen. Det var byråkratisk å få penger til vedlikehold. Standarden var til tross for dette stort sett grei. Han beskrev videre som en ulempe at institusjonen lå såpass nær Bergen sentrum og de rusproblemene som dette medførte.

Granskingsutvalget legger til grunn at de bygningsmessige forhold var gode da institusjonen Solstreif ble etablert i 1964. Siden institusjonen var godkjent, må en legge til grunn at institusjonen tilfredsstilte barnehjemforskriftens krav etter det formål bygningen skulle fylle den gang.

Granskingsutvalget legger også til grunn at de bygningsmessige forhold var tilfredsstillende da Bergen kommune overtok driften i 1971. Sammenlignet med flere av de andre institusjonene på den tiden, var de materielle forhold gode. Det er særlig grunn til å fremheve enerommene som ga mulighet for privatliv for den enkelte. På denne tiden var det vanlig med flermannsrom ved mange institusjoner.

Dokumentasjonen og intervjumaterialet viser at vedlikeholdet av institusjonen har vært mangelfullt utover 1970-tallet. Det synes også som at dusjforholdene ikke var helt tilfredsstillende i og med at det var ungdommer av begge kjønn ved institusjonen.

Selv om det synes å ha vært noen mangler ved vedlikeholdet, finner ikke Granskingsutvalget grunn til alvorlig kritikk. Det var nok en del forhold som kunne ha vært rettet på, men sammenlignet med mange samtidige institusjoner var forholdene bra. Granskingsutvalget legger da særlig vekt på at ingen av barna som er intervjuet har hatt noe å si på lokalitetene. De har snarere fremhevet disse som positive. Flere av barna som er intervjuet, hadde erfaringer fra andre institusjoner fra tidligere, og Granskingsutvalgets inntrykk er at det var en overgang til det bedre da de kom til ungdomshjemmet.

9.5 Personellsituasjonen

Det var i alt åtte styrere ved institusjonen i løpet av den perioden utvalget har gransket.

Den første styreren ved Solstreif (styrer nr. 1) var ansatt i underkant av et år, i 1964–65. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på at hun hadde noen barnevernfaglig utdanning. Hun fungerte midlertidig som styrer.

Styrer nr. 2 tiltrådte våren 1965. Dokumenter avgitt fra Sosialdepartementet til Riksarkivet, viser at det ble søkt om godkjenning for henne, men Granskingsutvalget har ikke funnet noe vedtak i saken. Det kan tenkes at departementet ikke rakk å behandle saken ferdig før hun sluttet.

Styrer nr. 3 ble ansatt midlertidig fra januar 1966. Hun ble midlertidig godkjent av departementet 23.11.66. Det fremgår av arkivmaterialet i Riksarkivet at hun manglet de formelle kvalifikasjonene for godkjenning, ved at hun ikke hadde barnevernfaglig utdanning.

Styrer nr. 4 ble ansatt i mars 1967. Hun var utdannet barnevernpedagog, og ble godkjent av departementet 04.02.70. I hennes styrerperiode synes det øvrige personalet å ha bestått av tre avdelingsassistenter. Granskingsutvalget har ikke funnet opplysninger om avdelingsassistentenes utdanning eller yrkesbakgrunn.

Personalet hadde på denne tiden en ordning med at den som gikk på kveldsvakt la seg samtidig med jentene og deretter gikk over på hviledavakt.

Etter at Bergen kommune overtok institusjonen i 1971, ble det ansatt en mannlig styrer (nr. 5). Han hadde ingen formell utdanning, men han var ifølge innstillingen i ansettelsessaken et «naturtalent» med mange års praksis, bl.a. som styrer ved et behandlingshjem.

Det fremgår av et notat datert 01.02.73, skrevet av departementets barneverninspektør, at departementet lot spørsmålet om godkjenning av styreren utstå, da han på dette tidspunktet var sykmeldt og ikke ville komme tilbake. Videre fremgår det av notatet at barneverninspektøren hadde hatt et møte med formannen i barnevernsnemnda, sjefen for institusjonsavdelingen og sosialsjefen. De hadde opplyst at de ville gi styreren anledning til selv å trekke seg. Ifølge notatet var det «ikke mulig å få frem hva som egentlig hadde skjedd». Både fylkesmannens barnevernsekretær og departementets barneverninspektør mente styreren «aldri burde vært tilsatt der», selv om de ikke kjente til bakgrunnen for at han på dette tidspunktet var sykmeldt.

I tillegg til styrer nr. 5, var det ansatt tre avdelingsassistenter og en nattevakt. Ingen av disse

hadde barnevernfaglig utdanning. En sosialkurator ble ansatt fra januar 1972. Han ble senere konstituert som styrer, etter at styrer nr. 5 ble sykmeldt. Granskingsutvalget har ikke funnet arkivopplysninger om når styrer nr. 5 ble sykmeldt, men det kan ha vært en gang på høsten 1972. Vedkommende lever ikke i dag.

Sosialkuratoren (senere styrer nr. 6) har forklart til Granskingsutvalget at bakgrunnen for at styrer nr. 5 ble sykmeldt og sluttet, var at han ved en anledning hadde servert alkohol til i alle fall en av jentene som bodde ved institusjonen. Straks sosialkuratoren ble klar over dette, varslet han sosialkontoret, og styrer nr. 5 ble ganske umiddelbart fjernet fra stillingen. Styrer nr. 6 har videre forklart at han mener han fikk vite at personer i administrasjonen som ansatte styrer nr. 5, kjente til at han hadde måtte slutte i sin forrige stilling på grunn av alkoholproblemer. Styrer nr. 6 stilte seg derfor undrende til at styrer nr. 5 ble ansatt.

Styrer nr. 6 fungerte i stillingen frem til ungdomshjemmet ble midlertidig stengt 20.06.74. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på at det ble søkt om godkjenning for ham, men legger til grunn at han fylte de formelle kvalifikasjonskravene.

Arkiv- og intervju materialet viser at det i perioden 1972–74 var en svært vanskelig bemanningssituasjon ved ungdomshjemmet. Dette knyttet seg dels til stor gjennomtrekk og dels til mangel på kvalifisert personale.

I et notat med orientering om et møte 15.01.73 på sosialsjefens kontor, går det frem at ungdomshjemmet befant seg i en «krisetilstand». Skulle hjemmet fortsatt ta imot psykiatrisk behandlingstrengende elever, krevde dette «bevilgning av mange gode midler, og opprettelse av stillinger i høyere lønnsklasser». Med den bemanningssituasjonen de hadde på dette tidspunktet, maktet de ikke oppgavene.

I møte 14.11.73 behandlet formannskapet et forslag om å regulere bemanningen til en styrer, en styrerassistent, fem miljøarbeidere og to nattevakter. Formannskapet besluttet imidlertid å sende saken tilbake til administrasjonen med en del spørsmål.

I en innstilling fra rådmannen til formannskapet, datert 07.11.73, heter det bl.a. følgende om personellsituasjonen ved ungdomshjemmet:

«Siden Bergen kommunale ungdomshjem åpnet i begynnelsen av 1972 har man hatt store problemer i ansettelse av personale. Dette skyldes dels at det er mangel på fagpersonale, men nok mest at avlønningen i de enkelte stillinger ikke har skapt

interesse blant fagutdannede. Man har således hatt en stor gjennomtrekk i den tid institusjonen har fungert.»

I et brev fra styrer nr. 6 til sosialseksjonen, datert 26.02.74, er det opplyst at det på dette tidspunktet var ansatt en styrer, en styrerassistent, en avdelingsassistent, to nattevakter og en sivilarbeider.

I et skriv datert 19.03.74, til institusjonsavdelingen, gjorde styrer nr. 6 rede for personellsituasjonen ved ungdomshjemmet. Alle som var eller hadde vært ansatt ved ungdomshjemmet (med unntak av den forrige styreren), var midlertidig ansatt. Bl.a. dette hadde ført til at institusjonen aldri hadde fått den stabilitet og arbeidsro som var nødvendig. Arbeidsplassene til de ansatte var nå i høyeste grad usikre. Sivilarbeideren hadde sluttet og avdelingsassistenten hadde sagt opp sin stilling. Sosialsjefen hadde avslått en forespørsel om å ansette nye folk til erstatning for de som sluttet. Etter dette ville det bare bli styreren, styrerassistenten og nattevaktene tilbake. Styren fant ikke dette forsvarlig, og kunne heller ikke se hvordan man kunne lage en turnusplan som dekket hele døgnet.

I et brev datert 28.03.74 til sosialsjefen, ga styrer nr. 6 en del opplysninger om forholdene ved ungdomshjemmet. Dette som svar på kritikken om at det i lang tid hadde vært så få elever ved ungdomshjemmet. I brevet heter det bl.a.:

«Først må jeg få lov til å gjenta det håpløse forhold at alle som har vært ansatt ved hjemmet (med unntak av den forrige styreren) har vært midlertidig ansatt. For å understreke dette håpløse forhold er nok å nevne at ca. 30 personer har vært ansatt i løpet av de knappe 2 årene det har vært elever ved hjemmet. (...)

Vinteren 72/73 var svært vanskelig ved ungdomshjemmet. Vi følte da at hele opplegget sto i ferd med å rakne. Det var stor uro blant ungdommene, (på det tidspunkt 7 i antall) hvorav noen var svært vanskelige. Samtidig ble hjemmet uten styrer.

Ved å ekskludere noen av de unge samtidig som det ble innført betydelig strukturering av opplegget, klarte vi imidlertid utover våren å få det hele inn i bedre former. Selv vil jeg hevde at perioden fra mars til sommeren 73 var en fin tid både for personalet og for elevene ved ungdomshjemmet.

Elevantallet lå i denne perioden på 5 personer. Ikke minst fungerte undervisningen ved ungdomshjemmet bra i denne perioden. (...)

Vinterens mange vanskeligheter slo imidlertid klart fast at personalets alder, erfaring og kvalifikasjoner så langt fra sto i et rimelig forhold til klientell av en slik vanskelighetsgrad som ble søkt

inn ved hjemmet. Derfor leverte dr [.....] (hjemmets faglige konsulent) og undertegnede i mars 73 inn et forslag om ny bemanningsplan ved ungdomshjemmet.

Det gikk lang tid før vi hørte noe, og selv sa jeg opp min stilling til St Hans 73. Det så ut til at hjemmet måtte stenge til sommeren, i det 2 av personalet skulle begynne på sosialskolen, og en på universitetet, mens den 4de skulle avvikle sin ferie.»

Styrer nr. 6 har forklart til Granskingsutvalget at det var en «kolossal turnover» ved institusjonen. Det var i alt 28 mennesker innom institusjonen i løpet av de to årene han var der. De faglige kvalifikasjonene beskrev han som «ikke gode nok», og de var for få ansatte. Han gav imidlertid uttrykk for at hans hovedinntrykk var at de ansatte hadde gode personlige egenskaper for å yte omsorg for ungdommene. Han såg på den annen side at ungdommene hadde behov for en helt annen oppfølging enn det de ufaglærte personene kunne gi. Han la derfor mye arbeid ned i å få opprettet miljøterapeutstillinger med mer kvalifisert personell. Han følte imidlertid at det tok tid før bystyret forstod dette behovet. Det kom ikke nye stillinger så lenge han fungerte som styrer ved ungdomshjemmet.

Det sentrale barnevernsutvalg besluttet i møte 24.04.74 at ungdomshjemmet skulle nedlegges senest 20.06.74.

Bystyret fattet vedtak om ny bemanningsplan 27.05.74, og denne dannet grunnlaget for at driften av ungdomshjemmet ble gjenopptatt våren 1975. Bemanningsplanen gikk ut på at det skulle ansettes en styrer, en styrerassistent, fem miljøarbeidere og to nattevakter. Vedtaket om opprettelse av miljøarbeiderstillinger i stedet for de tidligere avdelingsassistentstillingene innebar et betydelig lønnsløft, og bedret forutsetningene for å få kvalifisert personale.

Barnehjemmet ble midlertidig stengt 20.06.74. Da driften kom i gang igjen våren 1975, var det med nye ansatte i alle stillinger.

Den nye styreren var utdannet sosionom (styrer nr. 7). I en rapport datert 01.09.76 gjorde styreren oppmerksom på at det ikke var søkt om godkjenning for henne som styrer, noe som etter hennes oppfatning burde bli gjort snarest. Sosialdepartementet purret på saken 16.12.76. Søknad ble sendt fra sosialseksjonen 30.12.76, og godkjenning ble gitt 15.04.77.

I tillegg til styreren var det ansatt en styrerassistent og tre miljøarbeidere, alle med barnevernpedagogutdannelse. Dessuten var det to miljøarbeiderstillinger som ikke var besatt da hjemmet kom i drift. I august samme år ble den

ene ledige stillingen besatt, og i løpet av 1976 ble også den andre stillingen besatt. Den ene av de nyansatte var barnevernpedagog. Det var etter dette en sosionom og fire barnevernpedagoger i de fem miljøarbeiderstillingene.

Det var ansatt to nattevakter. Disse hadde ingen barnevernfaglig utdanning. Dette var heller ikke noe krav etter bemanningsplanen.

Ifølge en rapport datert 01.09.76 fra styrer nr. 7, hadde det i tiden frem til da vært stor gjennomtrekk blant nattevaktene. I rapporten sies det også at de ansatte på dette tidspunktet arbeidet godt sammen, men at det hadde vært noen konflikter forut for dette. To av de ansatte, en fast nattevakt og en midlertidig miljøarbeider var «svært dårlig egnet til jobbene».

En annen ansatt, dels i perioden før og dels i perioden etter 1975, har forklart at det var for lite personale ved institusjonen. De ansatte stilte mye opp på ekstravakter og arbeidet dessuten en del gratis. Jevnt over var det to på vakt med seks- syv ungdommer. Det var da ikke så lett å ha kontroll med ungdommene dersom det oppstod vanskelige situasjoner.

Hjemmet knyttet til seg konsulenter på deltid. Dette var en psykolog (til stede ca. 3 timer pr uke) og en psykiater (til stede ca. 1 ½ time pr uke). Disse hadde vært konsulenter for ungdomshjemmet også i tiden før den midlertidige nedleggelsen i 1974.

Styrer nr. 7 sa opp sin stilling i 1978.

Styrer nr. 8 tiltrådte stillingen i august 1978. Han var utdannet barnevernpedagog. Før han tok denne utdannelsen hadde han vært midlertidig ansatt ved ungdomshjemmet i en periode i 1973. Etter at utdanningen var gjennomført, hadde han fra 1975 vært fast ansatt som miljøarbeider samme sted.

Søknad om godkjenning som styrer ble sendt 21.10.78. Granskingsutvalget har ikke funnet departementets avgjørelse i saken, men det synes klart at han fylte de formelle vilkårene for slik godkjenning.

I årsrapporten for 1979 er det opplyst at det i løpet av dette året hadde vært et forholdsvis stort skifte av personale, etter at ungdomshjemmet hadde hatt «et meget stabilt personale» siden starten i 1975. Personalsituasjonen ble imidlertid forholdsvis snart avklart.

Granskingsutvalget legger til grunn at flere av styrerne i perioden 1964 til 1972 ikke tilfredsstilte barnevernlovens krav når det gjaldt formelle kvalifikasjoner. På 1960-tallet kan dette delvis forklares med at det den gang var særlig vanskelig å få søkere med de nødvendige kvalifikasjoner. Dette var et generelt problem på den tiden.

Tilgangen på utdannet personell var imidlertid noe bedre fra omkring 1970. Granskingsutvalget finner at det harmonerer dårlig med institusjonens formål om å hjelpe ungdom som befant seg i en vanskelig livssituasjon, at det ved etableringen av den nye institusjonen i 1972 ikke ble ansatt en styrer med barnevernpedagogutdanning. Det er også grunn til å kritisere at det ikke ble søkt om godkjenning for vedkommende. På bakgrunn av departementets notat av 01.02.1973, som er omtalt ovenfor, er det grunn til å tro at slik godkjenning ikke ville vært gitt dersom det var blitt søkt.

Granskingsutvalget finner det også overveiende sannsynlig at den nevnte styreren hadde et alkoholproblem, og at sosialkontoret var kjent med dette da han ble ansatt. Han hadde derfor dårlige forutsetninger for å lede en institusjon for ungdom som i stor grad slet med rusproblematikk.

Gjennomtrekkproblemet synes å ha vært spesielt uttalt i perioden 1972 til 1974. Det var dessuten svært få som hadde relevant utdanning. Det lave utdanningsnivået kan dels forklares med at det den gang var dårlig tilgang på personer med barnevernfaglig eller sosialfaglig utdanning. En vesentlig grunn til at institusjonen ikke fikk kvalifiserte søkere, var imidlertid at lønnsnivået var altfor lavt til at institusjonen var konkurransedyktig. Det at alle stillingene var midlertidige, var sannsynligvis også et vesentlig bidrag til at institusjonen ikke fikk bedre kvalifiserte søkere.

Mangelen på kvalifisert personell, kombinert med at ungdommene kunne ha store og sammensatte problemer, medførte at arbeidspresset ble stort og at de ansatte ikke maktet oppgavene. Granskingsutvalget vurderer det slik at personalpolitikken var lite gjennomtenkt i forhold til de oppgaver institusjonen skulle løse. Institusjonen fungerte nærmest som et prøveprosjekt i årene fra 1972 til 1974, og det tok i denne perioden tid før institusjonens styrer fikk gjennomslag for det syn at lønns- og arbeidsforholdene måtte forbedres for at forholdene ved institusjonen skulle bli akseptable.

Perioden etter 1975 er preget av en stab med langt bedre utdanningsnivå enn det som hadde vært tidligere. Bergen kommunale ungdomshjem var ved gjenoppstarten i 1975 antagelig den institusjonen i Bergen med flest barnevernpedagoger eller sosionomer. Styrerne i perioden 1975 til 1980 tilfredsstilte lovens krav til formell utdanning. Dokumentasjonen viser imidlertid at Bergen kommune fortsatt hadde visse problemer med rutineene når det gjaldt å søke om godkjenning for styrerne.

Noen av de ansatte i den sistnevnte perioden viste seg å ikke være egnet for stillingene. Slik Granskingsutvalget vurderer det, ble imidlertid problemene håndtert på en adekvat måte av ledelsen ved institusjonen, så snart de ble kjent med disse.

9.6 Mat og måltider

Granskingsutvalget har ingen informasjon om hvordan matstellet var i perioden før Bergen kommune overtok institusjonen i 1971.

Styresen i perioden 1972–74 har forklart til Granskingsutvalget at det ved etableringen av institusjonen ble diskutert om det skulle ansettes en egen kokk. Det ble da besluttet å ikke ansette egen kokk, blant annet fordi ungdommene skulle få tilgang til kjøkkenet. En av de ansatte laget middag, mens de ansatte og ungdommene samarbeidet om brødmåltidene. Han fremhevet maten og måltidene som positiv.

I årsmeldingen for 1972 heter det følgende om erfaringen med ikke å ha spesiell kokke og hushjelp:

«Min erfaring er at det er riktig ikke å ha spesiell kokke og spesiell hushjelp. Elevene våre må aktiviseres, og nettopp dette er en fin aktivisering. Det er sannsynlig at mange av våre elever etter oppholdet her, vil bli overlatt til seg selv. De får her en fin trening i matlaging, vask og klesstell. Samtidig er matlagingen og husstellet en fin sosial trening. Elevene blir dermed delaktige i ansvaret for at ikke bare den enkelte elev får mat, men også at de andre i gruppen får dette. Selvsagt blir ikke mattilberedningen alltid av like høy standard, og heller ikke blir rensligheten alltid like god når elevene står for renholdet. Det er heller ikke alltid så lett å få klientene med. Dette kan en heller ikke vente. Elevene kan stort sett svært lite om disse gjøremålene når de kommer til oss. Det kan ofte være en fristelse for personalet å gjøre arbeidet selv fremfor å streve med å få klientene med. En forutsetning for at vårt opplegg skal være vellykket, er imidlertid at man har kvalifisert personell som har tålmodighet og innsikt til å veilede klientene i disse gjøremål. Kontakten mellom personell og elev over oppvaskbenken er minst like verdifull som den man får om man sitter sammen i annen gruppevirksomhet».

Det fremgår av et notat datert 01.02.1973, skrevet av departementets barneverninspektør, at hun var skeptisk til bl.a. at ingen bestemt ansatt hadde ansvaret for matlagingen:

«Institusjonen drives ellers på det demokratiske prinsipp at alle skal gjøre alt og gjøre de samme

ting. Man skal ikke ha noen som har ansvar for matlaging og huset, for sysselsetting osv., alt skal gå på turnus, og de unge skal delta i ansvaret, lage mat osv. Vi drøftet dette spørsmål ikke så meget der, men tok opp spørsmålet om man fikk riktig kosthold på denne måten, og om det var vanskelig å gjennomføre dette prinsippet. [...], styresen som er sykemeldt, var visstnok litt av en kokk, men allikevel var det klart at det ikke var lett. Da vi kom var læreren på kjøkkenet med et par av de unge. Jeg drøftet spørsmålet om personalet og fordeling av ansvar, kjøkken osv. senere med konsulent [...], som har ansvaret for det prøveopplegget man har hatt hittil. Jeg vil ta opp også noe om dette i brevet til Bergen. Jeg nevnte bl.a. for [konsulenten] som hevdet at de ikke ville ha en gammel folkevond kokke fra en annen kommunal institusjon som ikke ville slippe de unge til. Det var jeg enig i, men foreslo at vi avverterte etter en miljøarbeider med utdanning fra husmørskole og husflidskole, den typen vi får som avdelingsassistenter ved Borre.

Det er mye å si om hva sosialpedagogikk er i en institusjon, og jeg tror i alle fall det omfatter bl.a. mange sider av sosial trening som også går på hyggelige måltider og en noenlunde strukturert husførsel. [Konsulenten] hadde vondt for å forstå at dette ikke er noe alle kan, det er også noe som krever innsikt og utdanning. Også han ble noe forskrekket da vi fortalte at vi var blitt servert kaffe der ute, og selv om man hadde alle disse gjester, fikk vi kaffekoppene satt på bordet uten skåler f.eks. Personalet bestod av bare unge mennesker som vel ofte lever på denne måten, men unge i en institusjon må i alle fall få den sosiale trening som ligger i å takle alle disse daglige situasjonene slik folk ellers gjør».

Da driften av ungdomshjemmet kom i gang igjen i 1975, var det fortsatt ingen egen ansatt kokekyndig. Matlagingen gikk på omgang blant de ansatte. Det fremgår av en rapport datert 25.08.1975, skrevet av den daværende styresen, at de ansatte følte dette som en belastning. De hadde på dette tidspunktet fremmet forslag om å få en kokkeutdannet ansatt som miljøarbeider ved hjemmet. Det var forutsetningen at denne var villig til å drive miljøarbeid og dra ungdommene med i matlagingen og lære dem gode kostholdsvaner osv.

Av en rapport datert 01.09.1976, skrevet av styresen, fremgår det at det etter bemanningsplanen skulle være en egen stilling som miljøarbeider med kokekyndighet. Man hadde imidlertid ikke lykket med å få noen kvalifisert ansatt. I en periode på ni måneder hadde man hatt en mannlig kokk som midlertidig ansatt. Han hadde ikke de formelle kvalifikasjonene, og sluttet da han ikke fikk fast ansettelse av den grunn. Etter styre-

rens oppfatning var det en dårlig løsning at matlagingen fortsatt gikk på omgang blant de ansatte.

Av årsrapporten for 1979 fremgår det at det fortsatt ikke var ansatt noen egen kokk/husmor. Dette var i følge rapporten en sak som hadde vært oppe til behandling både i administrasjonen og i folkevalgte organer i en årrekke. I 1979 hadde det sentrale barnevernsutvalg og sosialstyret anbefalt en slik ansettelse, men personalutvalget hadde i november 1979 besluttet å ikke imøtekomme søknaden av økonomiske grunner.

De av ungdommene som Granskingsutvalget har intervjuet, har stort sett ikke hatt noe negativt å si om maten på ungdomshjemmet. Beskrivelsene er snarere positive.

En jente har for eksempel beskrevet maten som «helt grei». De fikk bestemme selv hvor mye eller hvor lite de skulle spise. Unntaket var frukt og egg som var rasjonert.

En annen jente har forklart at de andre ungdommene var veldig fornøyde med maten, men at hun selv var svært kresen og ofte takket nei. Det var ingen spisetvang, etter det hun har forklart.

En gutt som var ved institusjonen har beskrevet maten som god. Ungdommene fikk forsyne seg selv, og det var ingen tvang om å måtte spise opp det de hadde forsynt seg med.

En gutt har forklart at han var med å laget mat, og han mener at han kunne få mat når han ville.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke har vært spesielt kritikkverdige forhold knyttet til matstellet ved institusjonen. Hovedinntrykket av mat og måltider er tvert imot positivt.

Som det fremgår ovenfor, har det gjennom årene vært et tema på institusjonen hvorvidt det skulle være ansatt egen kokk eller ikke. Regelverket sa ikke noe om dette, og Granskingsutvalget finner ikke grunn til å kritisere at det ikke var ansatt egen kokk, selv om dette nok har vært en ekstra arbeidsbelastning for de ansatte. Det synes å ha vært et vesentlig poeng for institusjonen å ikke ha et typisk institusjonskjøkken, uavhengig av om den som laget maten var utdannet kokk eller om matlagingen gikk på rundgang blant de ansatte. Granskingsutvalget vurderer det som et positivt trekk ved institusjonen at ungdommene i noen grad ble tatt med i matstellet.

Granskingsutvalget har ikke holdepunkter for at det var mangler ved maten eller tilberedningen av denne, til tross for at det ikke var ansatt utdannet personale til å ta seg av dette. Departementets kritikk når det gjaldt mangelen på «strukturert husførsel» mv., kan vel i alle fall delvis sees som en generasjonsforskjell mellom departementets barneverninspektør og den unge ledelsen og bemanningen ved institusjonen.

9.7 Klær og fottøy

Styreren i perioden 1972–1974, har forklart til Granskingsutvalget at institusjonen fikk rekvisisjoner fra sosialkontoret til innkjøp av nye klær. De gikk i et begrenset utvalg butikker. Han mislikte sterkt at de måtte handle med rekvisisjoner. Han har videre forklart at han antar at ungdommene fikk velge klær selv, og at han tror ikke at ungdommene skilte seg ut fra annen ungdom på noen måte.

Ungdommene som Granskingsutvalget har intervjuet, har stort sett gitt en positiv beskrivelse av klærne de fikk ved institusjonen. En jente har for eksempel forklart at hun ikke reagerte på klærne hun og de andre ungdommene hadde på seg. De skilte seg ifølge henne ikke ut i forhold til andre ungdommer. En annen jente har opplyst at hun husker at hun fikk nye klær da hun kom til ungdomshjemmet. En gutt har beskrevet klærne som «helt greie». Han har videre forklart at ungdommene var med de ansatte ved innkjøp av klær. Ungdommene fikk da anledning til å velge selv, innenfor visse økonomiske grenser.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke har vært noe spesielt kritikkverdige når det gjelder klær og fottøy, bortsett fra rekvisisjonsordningen. Denne ordningen var neppe direkte i strid med loven, og gjaldt generelt for institusjonene i Bergen på den tiden. Det var imidlertid ingen god ordning med tanke på å unngå klientifisering av og stigmatisering av ungdommene ved ungdomshjemmet. Bruk av kontanter ville også ha vært et bidrag til den sosiale treningen mange av ungdommene ved institusjonen hadde behov for.

9.8 Hygiene, bad og toalettforhold

Granskingsutvalget har ikke fått noen negative beskrivelser av bad- og toalettforholdene fra noen av ungdommene som er intervjuet. En jente som var ved institusjonen på midten av 1970-tallet, har for eksempel forklart at det var felles dusj for gutter og jenter. Det var ikke faste tider for dusjing, og de dusjet når de ville. Hun beskrev dusj- og toalettforholdene som «helt greie».

I årsmeldingen for 1972 fremgår det at styreren så det som et problem at det bare var ett dusjrom i en institusjon for både gutter og jenter:

«Den eneste ulempen [med blandet belegg] vi har merket er mangelfull personlig hygiene. Ved ungdomshjemmet er det bare ett dusjrom. Dette blir nesten aldri benyttet. Elevene synes å være redd

for å gå på badet av frykt for å bli sett av det annet kjønn, eller av frykt for å legge beslag på badet for lenge. Guttene dusjer imidlertid hver tirsdag og torsdag i forbindelse med gymnastikken på Damsgård skole. Jentene dusjer sjelden. Det er dog vask på alle rom, så en viss mulighet for personlig hygiene og vask foregår på klientenes personlige rom.»

I et notat datert 01.02.1973, skrevet av departementets barneverninspektør, heter det følgende:

«Skal man ta imot begge kjønn, må det innredes bl.a. et nytt dusj- og vaskerom, da man bare har et.»

Etter det Granskingsutvalget forstår, ble det først innredet et nytt dusjrom i 1978.

Granskingsutvalget legger til grunn at det var visse mangler ved de sanitære forholdene i den perioden det var både gutter og jenter ved ungdomshjemmet, altså fra 1972 til 1980. Det var i noen grad et problem at det ikke var særskilte dusjer for gutter og jenter. Det burde vært innredet nytt bad før i 1978. Mangelen var påpekt av styreren i 1972 og av departementet i 1973.

Granskingsutvalgets inntrykk på bakgrunn av forklaringene fra ungdommene, er at de ikke har opplevd bad- og toalettforholdene som noe stort problem. Det er også et positivt trekk ved institusjonen at ungdommene hadde muligheter for å vaske seg på sine egne rom. Dette var et vesentlig pluss i forhold til mange av de andre institusjonene i Bergen på den tiden.

Samlet sett vil Granskingsutvalget konkludere med at det ikke har vært alvorlige mangler ved de hygieniske forholdene ved institusjonen. Når det i perioder synes å ha vært visse problemer med hygien, er det nærliggende å tro at dette i alle fall delvis hadde sammenheng med den livssituasjonen ungdommene var i. Hygieneforholdene hadde derfor ikke bare sammenheng med de rent materielle forhold, men også personalets oppfølging av dette i forhold til ungdommene.

9.9 Skolegang, lekselesing, fritidsaktiviteter og stimulering

Granskingsutvalget har ingen opplysninger om hvordan skolegang, lekselesing og fritidsaktiviteter var lagt opp i perioden før Bergen kommune overtok institusjonen i 1971. Det er mest sannsynlig at ungdommene gikk i ordinær skole, eller at de var i arbeid – eller at det i alle fall var målsetningen.

Fra perioden 1971–80 er det en god del arkivopplysninger om hvordan ungdommene ble stimulert i forbindelse med skolegang, lekselesing og fritidsaktiviteter.

Da Bergen kommune satte i verk driften i januar 1972, var det i utgangspunktet ikke planen å ha noen undervisning ved institusjonen. Allerede fra april 1972 ble det imidlertid ansatt en lærer, og en til fra høsten samme år. Disse hadde lærerutdanning.

Lærerne ved institusjonen skrev 01.03.1973 en rapport fra skoleåret 1972/73. De underviste henholdsvis 25 og 22 timer per uke dette skoleåret. Det var da seks–syv elever ved institusjonen.

Det fremgår videre av rapporten at skoletilbudet ved hjemmet var sterkt infiltrert i driften av hjemmet for øvrig. Hjemmets lærere var imidlertid direkte underlagt skoleadministrasjonen i Bergen kommune. De to lærerne vurderte behandlingsopplegget og skolegangen ved institusjonen slik:

«Behandlingsopplegget for den enkelte elev har i denne perioden vært nokså ustrukturert. Det tilsynelatende vanskelige klientellet utnyttet imidlertid de nokså frie tøyene og utagerte. De gav selv klare signaler på klarere grenser og konsekvenser av regelbrudd.

Personalet ved ungdomshjemmet tok konsekvenser av de erfaringer som ble gjort og begynte å strukturere opplegget. Per i dag er vi allikevel ikke fullstendig fornøyd, men mener å være inne på en riktigere bane.

Skolen, ved å være så sterkt infiltrert i hjemmet for øvrig, har også fulgt denne utviklingen. Eksempelvis var et av våre problemer i en periode i det hele tatt å få elever om morgenen. Uten konsekvenser for å ligge om morgenen, opplevde vi nokså ofte å være uten elever til kl. 11.00. Vi diskuterte på møte etter møte hva som burde gjøres, men uenigheten førte til at lite ble gjort.

Per i dag går det imidlertid bedre. Når hele hjemmet strukturerer, opplever vi det lettere å følge opp den struktur som skolen tross alt krever. Man bør kanskje ikke unnlate å nevne i den forbindelse at ekskluderingen av de to vanskeligste elevene i seg selv gjør det lettere, men denne handling er jo også struktur».

Det fremgår videre av rapporten at lærerne ikke var helt fornøyd med den tette integreringen av skolen i institusjonen. På lengre sikt anbefalte de at skolen ble lagt noen meter utenfor selve hjemmet. Dette ville etter lærernes oppfatning gjøre det hele mer skolebetont, noe som etter deres oppfatning ville være en fordel.

Når det gjelder lekselesing, heter det følgende i rapporten:

«I det siste har vi begynt å trekke personalet ved institusjonen inn i foreldrenes rolle ovenfor elevene med hensyn til lekser o.l. Foreløpig er vi kommet for kort i arbeidet til å kunne gi noen kommentarer, men vi vil tro at personalet har gode forutsetninger til å fylle denne viktige rollen».

Det fremgår av rapporten at lærerne brukte 11 av totalt 47 timer til gruppeundervisning i muntlige fag og i gymnastikk. Resten av timene ble brukt til hovedfagene, slik som norsk, matematikk og engelsk. Denne undervisningen var i det vesentlige individuell. Bakgrunnen for at undervisningen i det vesentlige ble drevet individuelt, var dels elevenes tidligere negative erfaringer i gruppesituasjoner i normalskolen, og dels elevenes mangel på sosiale trening.

Med ett unntak var elevene middels, eller helst under middels. De stod langt fra hverandre innenfor de enkelte fagene. Selv om de kjente hverandre godt, hadde de ikke så lett for å utlevere sine manglende kunnskaper til den eller de andre i gruppen. Den utrygge gruppesituasjonen medførte da at det var lettere og tryggere å fleipe, spille bajas eller å spore samtalen inn på ufaglige områder.

Erfaringene med elevene var, ifølge rapporten, at de gjorde fremgang både sosialt sett og skolemessig. Noen gikk det imidlertid sent fremover med. To av elevene ønsket å fortsette videre skolegang, henholdsvis yrkesskole og folkehøgskole. Søknad for den ene var sendt. Lærerne opplevde det imidlertid som vanskelig å tilbakeføre elevene til ungdomsskolen i en normalklasse.

I årsmeldingen for 1972, skrevet av styrer nr. 6, fremgår det at behandlingsopplegget ved institusjonen var basert på en systematisk utnytting av dagliglivets situasjoner:

«Det daglige miljøes muligheter, så vel innen institusjonen som i samfunnet utenom, utnyttes i sosialpedagogisk retning og er grunnlag for arbeidstrening og sosial trening og pedagogisk læring. Den enkelte eleven hjelpes gjennom miljøpåvirkning, samtaler og trening i sosial tilpasning. Spesielt for institusjonen er opplegget med at elevene selv er medansvarlige for det praktiske husarbeidet.

Behandlingsopplegget til 1972 var basert på stor frihet for elevene. For såpass unge og adferdsavvikende elever som vi har hatt (14–17 år) har friheten nok i 1972 vært i største laget».

Det fremgår videre av årsmeldingen at skoleundervisningen hadde fått en sentral rolle i opplegget ved ungdomshjemmet. Elevene som kom til institusjonen var lite motivert for skolegang, men i følge årsmeldingen syntes det spesielle skoletilbudet ved ungdomshjemmet å være over-

kommelig «for selv den minst motiverte og avskremte».

Den nevnte styreren har forklart til Granskingsutvalget at i alle fall en av ungdommene gikk på vanlig skole i Bergen sentrum, og gjorde lekser på institusjonen. Han fikk hjelp i forbindelse med lekselesingen. Ved etableringen av institusjonen i 1972 var det en lærer der. Senere kom det en lærer til. Disse underviste ved institusjonen. Også eksamen ble avvirket på institusjonen. Den tidligere styreren kan i dag ikke huske om noen av elevene som fikk undervisning ved institusjonen, ble forsøkt tilbakeført til ordinær skole.

Han har videre forklart at han tror det var relativt sparsommelig med fritidsutstyr ved institusjonen, og at han ikke tror at noen av ungdommene var med i idrettslag eller andre foreninger. Dette fordi ungdommene følte at de stod utenfor det sosiale sjiktet som deltok i slike aktiviteter, slik han oppfattet det. En av konsulentene til institusjonen hadde imidlertid en av jentene med i hestemiljøet.

Da driften av ungdomshjemmet ble gjenopptatt i 1975, var det ikke ansatt noen lærere og det var heller ingen undervisning ved institusjonen. Det fremgår av en rapport datert 25.08.1975, at de tre jentene ved institusjonen var i skolepliktig alder. To av disse fortsatte ved den skolen de opprinnelig soknet til, mens en hadde hatt skoleopplegg gjennom sykehusundervisningen i Bergen. En gutt som var plassert der hadde falt ut av et arbeidsforhold. Han hadde ikke fullført niende skoleår. Derfor var planen at han fra høsten skulle gjenoppta skolegangen.

Det fremgår videre av rapporten at institusjonen hadde lagt opp til et nært samarbeid med distriktssosialkontorene om den enkelte elev. Det var videre lagt vekt på å få i gang samarbeid med skole og foreldre. I tillegg til arbeids- og skoleopplegg arbeidet institusjonen med å gi fritiden til ungdommene et konstruktivt innhold. De ansatte forsøkte å få klarlagt hvilke fritidstilbud som fantes for ungdom i lokalmiljøet. De satset på å få ungdommene engasjert i disse samlet eller enkeltvis.

I en rapport datert 01.09.1976 fremgår det at bare fire av ungdommene ved institusjonen hadde fullført niende skoleår før plassering der. De andre ungdommene hadde «en temmelig håpløs skolesituasjon ved inntak med mange perioder med skulk og adferdsmessige vansker i klassen». Hjemmet så det som sin hovedoppgave å få disse ungdommene inn i et ordnet skoleforhold igjen, og å gi dem støtte til å klare å følge opp et tilbud. I følge rapporten hadde de ansatte brukt mye tid på å etablere et samarbeid med de forskjellige skole-

ne. Institusjonen vurderte det som helt nødvendig at skolene gjorde en ekstra innsats overfor disse elevene. De ansatte syntes at skolen stort sett hadde vist forståelse i den enkelte sak. Ungdommene fortsatte ved den skolen de opprinnelig soknet til, hvis det var faglig og miljømessig forsvarlig. Imidlertid hadde det like ofte vært aktuelt med spesialpedagogiske tilbud, for eksempel skoledaghjem.

Det var en hovedmålsetning at de fleste skulle ta opp igjen avbrutt skolegang og gjennomføre niende skoleår. Skoletrøtte elever var blitt plassert i arbeidslivet kombinert med skolegang noen dager per uke. Dette opplegget skjedde i samarbeid med skolene. Av de 12 ungdommene som hadde som mål å fullføre skolegangen, fikk åtte avsluttet niende skoleår. I følge rapporten kunne de ansatte med sikkerhet si at syv av disse ikke hadde klart å nå dette målet viss de ikke var blitt gitt et strukturert behandlingstilbud. Karakterene ungdommene oppnådde på vitnemålet var imidlertid stort sett dårlige.

Flere av ungdommene hadde vært i arbeid under oppholdet. Ungdomshjemmet hadde i tre tilfeller forsøkt å skaffe jobb til ungdommene, og lyktes i ett av tilfellene. I følge rapporten var det vanskelig å få jobb for ungdom generelt og spesielt for de ungdommene som bodde på ungdomshjemmet. Disse kom bakerst i køen.

Det fremgår videre av rapporten at i tillegg til skole og arbeid, gikk mye av oppholdet ut på sosial trening. Den sosiale treningen bestod blant annet i opplæring i personlig hygiene, stell av eget tøy, stell av rom og matlaging. Det ble og lagt vekt på tilbud om positive fritidsaktiviteter ute og inne. Det å ha tilbud om sunne aktiviteter etter skole og arbeidstid ble ansett som helt nødvendig for institusjonen.

Institusjonen hadde en rekke tilbud i fritiden, ifølge rapporten. Det var imidlertid ikke alle tilbudene som var like populære blant ungdommene. Ridning og stell av hester var svært populært. Det var kursopplegg ved Alvøen og Birkeland ridesenter. Turer i skog og mark var ikke alltid like populært. Ungdommene uteble ofte, til tross for at de alltid var med på planleggingen. Institusjonene hadde også hatt flere hytteturer som hadde vart fra noen dager til opptil en uke. Det var et ukentlig svømmetilbud som var fulgt bra opp av ungdommene. De ansatte tok også ungdommene med på kino, teater og klubbkvelder. En del av formålet med fritidstilbudet var å hindre vagabondering i sentrumsmiljøet. På institusjonen hadde de forskjellige formingsaktiviteter, slik som strikking, søm og skinnarbeid. Bordtennis var også en aktivitet som ungdommene satte pris på, spesielt guttene.

I en årsrapport for 1978, skrevet av den daværende styreren, fremgår det at personalet og ungdommene hadde vært på flere ferieopphold sammen dette året. I nyttårshelgen var de på Geilo på ungdomsherberget. I juni var de en uke på Engesund på Fitjar. Høsten samme år var de i Stølsheimen og gikk noen dager fra hytte til hytte. I vinterferien februar/mars 1979 var de på Hålandsdalen fjellstue. I mai 1979 skulle institusjonen få egen motorbåt.

Det heter videre i årsrapporten at de ansatte i den daglige aktivisering la mest vekt på å oppmuntre ungdommene til egen aktivisering og sosial aktivitet utenfor institusjon. Ungdommene hadde enkeltvis gått på en del kurs i regi av frundervisningen.

En rapport etter en befarung fra noen ansatte ved institusjonsavdelingen, datert 09.11.1978, kan tyde på at ungdomshjemmet ikke alltid lyktes med å motivere ungdommene til skolegang eller arbeid. I rapporten heter det blant annet:

«Befaringen fant sted uanmeldt kl. 09.30 og en foretok først en befarung av andre etasje hvor soverommene var. Det viste seg at flere av ungdommene ikke var stått opp. Antallet klienter var på dette tidspunkt 8. Herav går 5 på skole og 3 i arbeid. Fire av pikene skulket skolen eller ville komme for sent. Av de som arbeidet var en hos Schjødt (syerske med en timelønn á ca. kr 21,-), en arbeidet i fritidsseksjonen.»

En person som var ansatt ved institusjonen både før og etter 1975, har forklart at det var både positive og negative sider knyttet til undervisningen ved institusjonen. Det var ikke så lett å skille mellom institusjonslivet og skolegangen. Etter 1975 var det ikke undervisning ved institusjonen. Han opplevde det slik at lekselesingen var lite prioritert ved ungdomshjemmet. Ungdommene hadde mange problemer, og var lite motiverte for lekselesing. De ansatte måtte prioritere annen oppfølging enn akkurat lekselesingen. På den annen side har han overfor utvalget beskrevet samarbeidet mellom institusjonen og skolen som godt. Ungdommene gikk dels på ordinær skole og dels ved skoledaghjem.

Styreren i den første perioden etter at driften ble gjenopptatt i 1975, har forklart til Granskingsutvalget at institusjonen la stor vekt på at ungdommene skulle gjennomføre og avslutte ungdomsskolen. Det ble derfor lagt vesentlig vekt på å følge opp ungdommene i forhold til skolegangen. Dette gjaldt oppfølging i forhold til leksearbeid og det å få dem til å møte på skolen. Det hendte for eksempel at de kjørte ungdommene på skolen for å forhindre skulk.

Forklaringene som Granskingsutvalget har fått fra ungdommer ved institusjonen, gir et noe blandet inntrykk av hvordan skolegangen fungerte. En jente har forklart at det var faste tider for lekselesing, men at dette ikke fungerte særlig godt. En annen jente har forklart at hun fikk undervisning ved et skoledaghjem. Dette var et spesialtilbud for «vanskelige ungdommer». De var ca. fem elever i hver klasse, og de hadde jevnlige psykologtimer. Undervisningen foregikk i små grupper. De fikk ikke lekser ved skoledaghjemmet, og lekselesing på institusjonen var således ikke aktuelt.

En gutt har forklart at institusjonen forlangte at han skulle få seg arbeid, og ville hjelpe han med å skaffe dette. Gutten ville imidlertid klare dette selv. En annen gutt har forklart at han var i arbeid i den tiden han var ved ungdomshjemmet.

De ungdommene som Granskingsutvalget har intervjuet, har i liten grad kommentert fritidstilbudet eller den stimulering de ellers fikk ved institusjonen. En jente som var der en kort periode omkring midten av 1970-tallet, har imidlertid gitt uttrykk for at institusjonen burde ha aktivisert ungdommene mer, og gitt dem bedre opplæring i og forberedelse til å komme ut i samfunnet. Ellers er det et trekk ved flere forklaringer at ungdommene ruset seg en del både på og utenfor institusjonen, og at de trakk mye til Bergen sentrum, se nærmere avsnitt 9.10 og 9.11.

Granskingsutvalget legger til grunn at det i perioden 1972 til 1980 har vært en prioritert oppgave å stimulere ungdommene i forbindelse med skolegang, arbeid og fritidsaktiviteter. Den undervisningen som ble gjennomført i første del av perioden, fra 1972 til 1974, synes i utgangspunktet å ha hatt et godt opplegg med individuell undervisning tilpasset den enkeltes behov. På bakgrunn av lærernes egen bedømmelse av undervisningsopplegget, finner likevel utvalget at dette bare var delvis vellykket. Det viste seg å være vanskelig å få ungdom som var falt ut av skolen inn på rett spor igjen. Undervisningen synes imidlertid å ha hatt en del positive resultater, selv om ingen ungdommer ble tilbakeført til vanlig skole.

Det synes også å ha blitt nedlagt et betydelig arbeid med å få aktivisert og stimulert ungdommene på fritiden. Et vesentlig formål med dette synes å ha vært å holde dem borte fra rusmisbruk og belastede miljøer i Bergen sentrum. Det inntrykket Granskingsutvalget har fått etter intervjuene med ungdommene, og til dels med de ansatte, tyder imidlertid på at institusjonen ikke lyktes fullt ut med dette. Slik ungdommene har forklart seg, utgjorde rusmisbruk, festing og vanking i sentrum en betydelig del av deres liv i den perioden de var på ungdomshjemmet. Mens

institusjonens mål var å strukturere hverdagen og å aktivisere ungdommene med skolegang, arbeid og fornuftige fritidsaktiviteter, var det flere som utviklet et tiltakende narkotikamisbruk.

Institusjonens vekslende suksess med hensyn til å stimulere ungdommene, må etter Granskingsutvalgets oppfatning sees i lys av at mange av dem var i en svært vanskelig livssituasjon da de kom til ungdomshjemmet. Det kan således ikke ha vært noen lett oppgave å rette opp den skaden som allerede var skjedd før ungdommene ble plassert der.

Samlet sett finner ikke Granskingsutvalget at det har vært alvorlige mangler ved den oppfølgingen ungdommene har fått i forhold til skolegang, lekselesing, fritidsaktiviteter og annen stimulering.

9.10 Forholdet mellom ungdommene

I Solstreifperioden, frem til 1971, var det bare jenter ved institusjonen. Ut over dette har Granskingsutvalget ingen opplysninger om hvordan forholdet mellom ungdommene var.

I perioden 1972–74 skal det ha vært femseks gutter og jenter der, omtrent likelig fordelt mellom kjønnene. I perioder var det færre ungdommer. Alderen kunne variere fra 13 til 17 år.

Av en rapport for perioden 12.05.75 til 01.07.76 fremgår det at institusjonen i løpet av perioden hadde hatt plassert til sammen 25 ungdommer: 7 gutter og 18 jenter. Det var liten aldersmessig spredning blant ungdommene. De fleste var 15–16 år gamle.

I følge rapporten hadde det virket positivt inn på hele miljøet å ha begge kjønn på huset. Det var imidlertid et problem for institusjonen at de fleste søknadene om inntak gjaldt jenter. I rapporten er det stilt spørsmål om dette kunne ha sammenheng med at hjemmet bare var godkjent for jenter. Det hadde imidlertid ikke bydd på problemer å ta imot begge kjønn, til tross for at institusjonen rent praktisk ikke tilfredsstilte de krav som ble stilt av Sosialdepartementet. Det siste sikter antakelig til departementets krav om to dusjrom.

Slik ungdommene har forklart seg til Granskingsutvalget, var forholdet mellom dem preget av rusmisbruk. En jente har for eksempel forklart at hun kom inn i et miljø med mange som ruset seg da hun kom på ungdomshjemmet. En annen jente har forklart at de en gang fikk lov å ha fest på ungdomshjemmet. Det var ikke lov til å drikke der, men de smuglet inn alkohol. Det foregikk også hasjrøyking på rommene. En tredje jente har forklart at de ruset seg på ulovlige

stoffer, blant annet hasj, amfetamin og valium. Hun ble introdusert for amfetamin sammen med en ansatt på hjemmet. Også en gutt har forklart at en av de ansatte brukte narkotika. Gutten kjøpte hasj for den ansatte i Nygårdsparken.

En annen gutt har forklart at noen av ungdommene røykte narkotika på rommet og at det også ble nytt alkohol der. Dette skjedde i dølgsmål uten at betjeningen visste om det. Han antar allikevel at de ansatte må ha forstått det.

Det har i intervjuene med ungdommene ikke kommet frem opplysninger om noen form for hierarki blant ungdommene. For eksempel har en jente beskrevet forholdet mellom ungdommene som generelt bra, men at de var litt stygge med en jente. De helte to bøtter vann i sengen hennes som et slags innvielsesritual. Dessuten lokket de henne til å røyke melis og Negro, ved å narre henne til å tro at det var hasj. Det var ikke andre som ble utsatt for lignende innvielsesritualer.

Ingen av de ungdommene Granskingsutvalget har intervjuet har opplyst at de har vært utsatt for seksuelle overgrep fra andre ungdommer, eller at de har kjennskap til at andre har vært utsatt for dette. Det har imidlertid fremkommet opplysninger om seksuell aktivitet mellom ungdommene. En jente har forklart at hun husker at to av ungdommene hadde et kjæresteforhold. De hadde seksuell omgang på rommet på ungdomshjemmet. Jenten som forklarte dette, mener at de ansatte kjente til dette, og hun stiller seg kritisk til at de ikke grep inn. Dette fordi jenten ikke var mer enn ca. 16 år gammel, og ville ha kommet i en vanskelig situasjon dersom hun ble gravid.

Granskingsutvalget har ikke avdekket noen form for hierarki, voldsbruk eller andre alvorlige overgrep mellom barna. Det finnes allikevel unntak som beskrevet ovenfor. Det som i særlig grad synes å ha preget ungdomsmiljøet i negativ retning, er misbruk av rusmidler. Dette synes å ha vært et problem som institusjonen ikke har hatt tilstrekkelig kontroll med. Det foregikk rusing både innenfor og utenfor institusjonen, og Granskingsutvalget har avdekket klare eksempler på at ungdom ble introdusert for narkotiske stoffer i den tiden de var på ungdomshjemmet. Ungdomsmiljøet bidro således til at noen ungdommer kunne dra andre med seg når det gjaldt rusmisbruk og uheldig utvikling.

9.11 Forholdet til nabolaget og andre ungdommer

Granskingsutvalget har få opplysninger om forholdet til nabolaget i perioden før 1975.

Styreren i den første perioden etter at driften ble gjenopptatt i 1975, har forklart til Granskingsutvalget at det var liten kontakt med ungdommer og andre i nabolaget. Ungdommene på ungdomshjemmet hadde i liten grad «vanlige» venner. De søkte i stor grad kontakt med andre ungdommer med tilsvarende bakgrunn som seg selv.

I en rapport datert 01.09.1976, skrev den nevnte styreren følgende om institusjonens forhold til lokalmiljøet:

«Når det gjelder vårt og ungdommenes forhold til nabolaget, så har dette gått greit. Vi hatt liten kontakt med naboer og den kontakten som har vært, har vært positiv sett fra vårt synspunkt.

Vi merket nok en viss skepsis med det samme vi gjenåpnet, bl.a. da vi henvendte oss til skolen i strøket for å leie skolens svømmehall. Vi fikk imidlertid benytte oss av bassenget en gang per uke, og dette har gått uten at det har oppstått konflikter.

Ungdommene er også svært opptatt av at de ikke skal bli stigmatisert av lokalmiljøet, og de har gjort en god innsats for at hjemmet skal få et godt rykte».

Forklaringene til ungdommene tyder på at de ikke har hatt spesiell kontakt med annen ungdom i nabolaget, men at de trakk til Bergen sentrum. En jente har for eksempel forklart at de hadde god kontakt med andre ungdommer i byen. Dette var stort sett ungdommer «på skråplanet». Ungdommene samlet seg utenfor Hotell Norge. En annen jente har forklart at hun oppholdt seg mye i Bergen sentrum, sammen med andre ungdommer.

Intervjumaterialet gir ikke holdepunkter for at det var restriksjoner med hensyn til kontakt med andre ungdommer. De fikk være ute til kl. 22.00 om kvelden, og andre ungdommer fikk også komme inn på institusjonen. Uønskede personer kunne imidlertid bli bortvist, for eksempel fordi de hadde rusmidler med seg inn på huset.

Granskingsutvalget legger til grunn at ungdommene i liten utstrekning har hatt kontakt med nabolaget omkring ungdomshjemmet. Slik som det fremgår ovenfor, synes det å ha vært fravær av konflikt, men heller ikke noen nær kontakt med nabomiljøet. Dette synes å ha sammenheng med ungdommenes sosiale bakgrunn og livssituasjon. De søkte sammen med likesinnede i Bergen sentrum. Institusjonen la ingen hindringer i veien for slik kontakt, men forsøkte på den annen side å bringe ungdommene over i mer positive aktiviteter.

9.12 Adferdsregulering og straffereaksjoner

Ungdommene som kom til institusjonen etter at Bergen kommune overtok, viste i følge en årsrapport for 1972 betydelige sosiale, psykiatriske og pedagogiske problemer. Karakteristisk for ungdommene var adferdsavvik, skolevansker og familieproblemer. De hadde som oftest skullet skolen fra få uker til et halvt år eller mer. De fleste kom fra oppløste hjem, og hadde også misbrukt alkohol og sniffet.

I følge rapporten var opplegget dette året basert på stor frihet for ungdommene. Det var lagt opp til stor gjensidig tillit mellom ungdommene og de ansatte. I ettertid vurderte styreren dette opplegget som noe urealistisk. Klientellet hadde vært «altfor sykt og altfor adferdsavvikende til på egenhånd å sette rimelige grenser for sin adferd». I tiltakende grad hadde det «markert seg et behov for på forhånd å trekke opp retningslinjene for dagens samvær og faglig underbygde konsekvenser og feedback på ulike handlinger».

En av de ansatte i perioden før 1975 har forklart til Granskingsutvalget at han ikke kan huske situasjoner der de ansatte måtte gripe inn med fysisk grensesetting. Grensesetting skjedde for eksempel ved at personalet sa nei til at ungdommene fikk besøk eller at huset måtte tømmes på grunn av rusing. De baserte seg på samarbeid og avtaler. Bemanningen var liten, og han vurderer det slik at de kanskje av den grunn var liberale med hensyn til grensesettingen.

Han har videre forklart at det skjedde noen få ganger at ungdommer ble skrevet ut fra institusjonen. Etter det han kan huske i dag, tror han at utskrivningene skjedde i samråd eller i forståelse med barnevernet.

I en rapport datert 25.08.1975, om den første perioden etter gjenåpningen av institusjonen, fremgår det følgende:

«Ungdom med adferdsproblemer trenger grensesetting og faste regler å holde seg til. Dette vil for dem representere en trygghet og på lengre sikt bidra til å endre deres livsførsel. Personalet ble enige om en regelramme – en del regler var vi ikke villige til å diskutere med ungdommen selv, som for eksempel forbud mot bruk av alkohol på hjemmet. Vi ville samtidig at ungdommen selv skulle føle seg medansvarlig i beslutninger som ble tatt, så en del husregler ble skapt på deres initiativ».

I en rapport for perioden 12.05.1975 til 01.07.1976 gis det en del opplysninger om adferdsregulering. Det fremgår at flere av ungdommene hadde vært

anmeldt for tyverier og smånasking fra forretninger. Institusjonen så det som nødvendig å føre en nøyaktig kontroll med hva som kom inn i huset, for å få satt en stopper for tyveriene. Dette skjedde ved at ungdommenes eiendeler ble registrert. Dersom de skaffet seg ting som de ikke kunne vise kvittering for eller bevise å ha mottatt på lovlig vis, ble dette tatt fra dem som tyvegods. De ansatte fulgte dem tilbake til forretningen for å levere tyvegods tilbake. En del ble også levert til politiet eller kastet. I følge rapporten var en konsekvent holdning nødvendig for å få satt en stopper for tyveriene. De oppfattet det også slik at institusjonen klarte å mestre dette problemet på en konstruktiv måte.

I den samme rapporten fremgår det at den sosiale treningen bestod i grensesetting og i å gi ungdommene en ordnet dagsrytme. Dette gikk blant annet ut på å få ungdommene med på å inngå avtaler om utetid, følge faste måltider og å få en viss plan over livet generelt. De ansatte syntes at institusjonen hadde klart å påvirke ungdommenes adferd positivt. De mente også å ha mestret å ta seg av ungdom med store aggresjonsvansker på en konstruktiv måte.

Det fremgår videre at ungdommer kunne bli utskrevet for eksempel dersom de ikke maktet vedkommende i institusjonen. Noen klientmapper som Granskingsutvalget har gjennomgått, viser at ungdommene kunne bli utskrevet for eksempel etter gjentatte regelbrudd eller gjentatte avtalebrudd. I følge den nevnte rapporten ble de fleste ungdommene utskrevet til hjemmet og som oftest til samme situasjon som familien var i før inntak. Etter utskrivning hadde institusjonen lite eller ingen kontakt med ungdommene, men institusjonen anmodet alltid distriktssosialkontorene om å følge familien opp.

En som var ansatt både før og etter 1975 har forklart at det av og til var konflikter mellom institusjonen og sosialkontoret om nødvendigheten av å skrive ut en ungdom. Problemet kunne også være at institusjonen ønsket å skrive ut mens sosialkontoret ønsket det motsatte. Han tror ikke at ungdommer kunne bli «satt på gaten», men at det nok kunne hende at sosialkontoret ble gitt en kort frist til å finne en ny plassering. Nødløsninger kunne da bli benyttet. Bakgrunnen for utskrivning kunne for eksempel være rusing på institusjonen.

Han har videre forklart at institusjonen håndterte rusproblematikk ved å gjennomføre mange samtaler med ungdommene. De sosialpedagogiske metodene kunne være et for lett tiltak for noen av ungdommene, men den gangen hadde de ikke lovhjemmel for å utøve mer tvang enn det de gjorde. Institusjonen brukte husarrest for

å sikre at de ansatte fikk mulighet til å snakke med ungdommene, men de holdt dem ikke fysisk tilbake. Ytterdøren var låst om ettermiddagen og kvelden, men det var lett å forlate institusjonen for den som ønsket det.

Styreren i den første perioden etter at institusjonen kom i drift etter 1975 har forklart at det ble lagt vesentlig vekt på å formidle adferdsnormer til ungdommene. Konflikter ble tatt opp i samtaler med ungdommer. Hun kan ikke huske at det ble gjennomført mer direkte fysisk grensesetting eller negative sanksjoner, men kan ikke utelukke at ungdom i noen tilfeller fikk beskjed om å holde seg hjemme fordi de ikke hadde fulgt reglene. Det var utover dette ikke direkte sanksjoner mot regelbrudd.

Det bildet som fremkommer av arkivmaterialet og av intervjuene med de ansatte, samsvarer langt på vei med det ungdommene har forklart til Granskingsutvalget.

En jente har forklart at det var en del husregler på ungdomshjemmet, i form av faste tider for måltider, lekselesing og når de måtte være inne. Det var ingen direkte reaksjoner for brudd på reglene. Det var ikke noen form for konkret avstraffelse. Hun har imidlertid forklart at hun mange ganger slåss med personalet, og at hun var utsatt for enkelte tilfeller av fysisk maktanvendelse. Hun kunne for eksempel få en knyttneve i magen, på baken eller på lårene.

En annen jente har fortalt at det var svært lite grensesetting ved institusjonen. Hun har nevnt som eksempel at hun ble vekket om morgenen for å gå på skolen, men at personalet ikke kunne gjøre noe dersom hun nektet. De ansatte hadde etter hennes oppfatning ingen maktmidler eller straffemetoder.

Også denne jenten opplevde imidlertid fysiske konfrontasjoner med noen av de ansatte. De brukte ved en anledning fysisk makt for å roe henne ned. Hun vurderer i dag ikke dette som noen form for overgrep. Hun ble for øvrig aldri slått på ungdomshjemmet. Den eneste straffemetoden hun kan huske i dag, er at hun ikke fikk lommepenger dersom hun ikke ryddet rommet sitt. Hun opplevde det slik at personalet «gjorde ingenting for å få skikk på henne».

To ganger ble hun imidlertid utvist fra ungdomshjemmet på grunn av mange regelbrudd. Hun vurderer det i dag slik at det kanskje var grunn til å skrive henne ut, men hun er allikevel kritisk til måten dette skjedde på. Ved den ene anledningen hadde hun ikke noe bosted å gå til, noe personalet i følge henne var klar over. Fordi hun ikke hadde noe sted å bo, tok hun opphold i et hus hvor det var «fest døgnet rundt». Der opp-

holdt hun seg en uke, i den tiden hun var utvist. Da uken var gått flyttet hun tilbake igjen. Den andre gangen hun ble utvist, flyttet hun hjem til sin far. Hun har forklart at det ble mye rusing den første tiden etter at hun flyttet hjem til faren.

Det går igjen i flere intervjuer at ungdommene opplevde å ha det ganske fritt på ungdomshjemmet. Flere av de ungdommene som Granskingsutvalget har intervjuet, hadde erfaringer fra andre barneverninstitusjoner før de kom til ungdomshjemmet. Det er utvalgets hovedinntrykk at ungdommene opplevde det som langt friere og mindre strengt på ungdomshjemmet sammenlignet med de andre institusjonene de hadde vært på. Det er ingen som har hevdet at de har vært utsatt for fysiske avstraffelser eller trusler om dette.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke har forekommet fysiske avstraffelser, trusler eller andre lignende overgrep ved institusjonen. Det har forekommet tilfeller av fysiske konfrontasjoner, men disse har ikke hatt karakter av overgrep eller avstraffelse. Det synes i hovedsak å ha hatt sammenheng med at ungdommene måtte roes ned. Fysisk makt, og kanskje også slag, synes å ha blitt benyttet. Granskingsutvalget har imidlertid ikke holdepunkter for at de ansatte gikk for langt i så måte.

De ansatte i perioden 1972–80 synes å ha hatt som grunnholdning at ungdommene ikke skulle slås eller straffes fysisk. Granskingsutvalget har heller ikke grunnlag for å tro at det forekom trusler, sjikanering eller nedsettende omtale. Hovedinntrykket er at det var svært fritt og lite strengt ved institusjonen. Institusjonen synes å ha bygd på en helt annen kultur enn det som var vanlig ved andre institusjoner noen år tidligere.

Granskingsutvalget har vurdert at grensesettingen ved institusjonen var mangelfull. Adferdsreguleringen synes i stor utstrekning å ha vært basert på avtaler og samtaler. Avtalebrudd fikk i utgangspunktet relativt beskjedne konsekvenser. Målgruppen for institusjonen var litt utydelig, men et fellestrekk ved de som kom dit var store adferdsvansker. På denne bakgrunn er det et spørsmål om ungdommene fikk for lite grenser, manglende tilsyn og påpassing.

Etter Granskingsutvalgets oppfatning var det ved institusjonen en behandlingskultur som ikke var så velfundert i forhold til den målgruppe man skulle ta imot. Det var en sosialpedagogisk ideologi preget av stor vekt på å selvstendiggjøre ungdommene, og frihet under ansvar. Det var imidlertid behov for andre metoder og mer grensesetting i forhold til den målgruppen institusjonen tok imot. Det var i stor grad «behandlingshjemklientell» som ble plassert der, men det var ikke

«behandlingshjemsrammer» de ble tilbudt. Ungdommene – i alle fall noen av dem – skulle således vært plassert et annet sted. Granskingsutvalget finner det vanskelig å bruke begrepet «omsorgssvikt» på en institusjon som ikke hadde hjemmel for å sette fastere rammer eller reagere med andre sanksjoner enn det de ansatte faktisk gjorde. Det er mer treffende å si at noen av ungdommene var feilplassert ved institusjonen.

Granskingsutvalget stiller seg noe kritisk til den beskrevne praksisen med utskrivning av ungdommer. Utskriving synes å ha skjedd dels når institusjonen ikke maktet å ta seg av den enkelte ungdom, eller den hadde klart negativ innflytelse på andre ungdommer. Utskriving synes også å ha vært benyttet som et adferdsregulerende tiltak – som sanksjon mot brudd på regler.

Det går frem av intervju- og arkivmateriale at ungdommer for eksempel kunne bli utskrevet dersom de gjentatte ganger brøt avtaler. Disse utskrivningene synes å ha skjedd i samarbeid og forståelse med sosialkontoret. Det kan likevel stilles spørsmålsteget ved de formelle og rettssikkerhetsmessige sidene ved disse utskrivningene. Kompetansen til å skrive ut ungdommer fra ungdomshjemmet lå etter barnevernloven § 27 første ledd, til barnevernsnemnda. Barnevernsnemnda synes imidlertid å ha vært inne i bildet først etter at utskrivningen hadde funnet sted. Institusjonen synes å ha praktisert en form for asylsuverenitet, som bl. a. gikk ut på at institusjonen selv avgjorde saker om utskrivning. Hjemmelen for denne praksisen er tvilsom.

Vedtak om utskrivning måtte for øvrig anses som et enkeltvedtak i forvaltningslovens forstand. Det var således blant annet et krav om forhåndsvarsling og rett til å uttale seg før vedtak ble fattet, se forvaltningsloven § 16. Granskingsutvalget har ikke funnet noen holdepunkter for at reglene om forhåndsvarsling ble fulgt. Det synes snarere å ha vært slik at vedtaket ble effektivt før det ble fattet.

Uavhengig av disse mer formelle sidene, finner Granskingsutvalget at de nødløsningene som noen ganger ble valgt i forbindelse med slike utskrivninger, ikke var tilstrekkelig betryggende. Det er grunn til å være kritisk til at utvisninger synes å ha skjedd uten at de ansatte har hatt klare forestillinger om hva ungdommene ble utskrevet til. Det forekom at ungdommene kom tilbake til de samme forhold som de i sin tid var tatt ut av ved barnevernsnemndas omsorgsovertakelse. Det harmonerer ikke så godt med bar-

nevernlovens intensjoner at ungdommer ble tilbakeført som reaksjon mot uønsket adferd. Granskingsutvalget finner også at det forekom, men antakelig ikke så ofte, at ungdommene nærmest ble satt på gaten uten noe tilbud.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at institusjonen neppe hadde hjemmel for å beslaglegge gjenstander fra ungdommene i den utstrekning som er beskrevet ovenfor. En sikter da til praksisen om at gjenstander ble beslaglagt med mindre ungdommene kunne bevise at de ikke var stjålet. Det synes således å ha vært praktisert en form for «omvendt bevisbyrde» som institusjonen neppe hadde hjemmel for.

9.13 Seksuelle overgrep

Granskingsutvalget har ikke fått opplysninger om klare seksuelle overgrep fra ansatte mot ungdommer på ungdomshjemmet. En jente har imidlertid nevnt at hun var i ferd med å innlede et kjæresteforhold med en mannlig ansatt som var nærmere 30 år gammel. Dette var i ferd med å føre til seksuelle handlinger, men en annen ansatt satte en stopper for at dette utviklet seg. Etter intervjuet med styreren i denne perioden, har Granskingsutvalget grunn til å tro at den som gjorde tilnærmelser måtte slutte i stillingen på grunn av uryddige forhold. Den ansatte hadde ikke sosial- eller barnevernfaglig utdanning.

En annen jente har forklart at hun hadde seksuell omgang med en av de ansatte, men at hun ikke husker om dette skjedde før eller etter at hun selv hadde forlatt ungdomshjemmet, eventuelt etter at den ansatte hadde sluttet der. Uansett mener hun i dag at det var kritikkverdige at en ansatt involverte seg med henne, siden han var voksen og kjente til hennes vanskelige bakgrunn. Etter det Granskingsutvalget har grunn til å tro, var heller ikke denne ansatte blant de barnevernutdannete.

En gutt har forklart at en rekke av jentene var nokså seksuelt opptatt av de yngre mannlige ansatte. Han mener at flere av jentene var på byen sammen med ansatte.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke har forekommet seksuelle overgrep fra ansatte mot ungdommer på ungdomshjemmet. Forklaringene fra de to jentene som er beskrevet ovenfor, viser imidlertid at det har forekommet uakseptable overskridelser av normer og krav for ansattes relasjoner til ungdommene.

9.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning

Som nærmere beskrevet i avsnitt 9.5 var det i perioder en betydelig gjennomtrekk blant de ansatte ved institusjonen. I årsmeldingen for 1972 er konsekvensene av den store gjennomtrekken blant personalet vurdert slik av styreren ved institusjonen:

«På grunn av den store sirkulasjonen blant personalet er det vedvarende vanskelig for ungdomsklientellet å knytte kontakt med de ansatte. Erfaringen har vist ungdommene at det er farlig å knytte kontakter fordi den kontakten som er knyttet og det håpet som er bygget opp uvilkårlig rives i stykker etter kort tid ved at vedkommende kontakt i personalgruppen snart slutter. Dette oppleves av klientene som en avvisning. Isteden for å knytte kontakter med personalet, er elevene tilbøyelige til å avvise kontaktforsøk fra personalets side».

Personalet ble, som beskrevet ovenfor, mer stabilt etter 1975. Det fremgår dessuten av arkiv- og intervjumaterialet at det i perioden 1975–80 var etablert en ordning med at hver enkelt ungdom hadde sin primærkontakt blant de ansatte. For uten å være den som hadde hovedkontakten og samtaler med den enkelte ungdom, skulle primærkontaktene ha samarbeid med foreldrene, innsøkende instans og skole. De skrev også rapporter til innsøkende instans.

Det fremgår av arkiv- og intervjumaterialet at institusjonen la stor vekt på samtaler med ungdommene. En jente har imidlertid forklart at de ansatte etter hennes oppfatning ikke klarte å kommunisere med henne, å få henne til å åpne seg og å skape tiltro. Hun var ved institusjonen en kort periode.

Av en rapport for perioden 12.05.1975 til 01.07.1976 fremgår det at de fleste ungdommene hadde en «temmelig vanskelig» familiesituasjon. Foreldrene hadde ofte de samme problemene som ungdommene. De fleste av ungdommene kom fra ufullstendige familier, der faren ofte var helt ute av bilde. Hjemmene hadde som oftest manglende struktur. I følge rapporten manglet den basale trygghet som er nødvendig i oppvekstperioden.

Det fremgår videre at institusjonen samarbeidet med distriktssosialkontorene for å forsøke å ha kontakt med foreldrene. Dette var vanskelig i de fleste tilfeller, fordi familien ønsket liten kontakt med ungdommen etter at han var blitt plassert. De ansatte mente imidlertid at det var viktig for ungdommen å holde en viss kontakt med familien. De hadde derfor forsøkt å gjennomføre helgebeseøk i

hjemmet en gang per måned. I følge rapporten hadde dette sjelden vært enkelt å få gjennomført.

Styreren i den første perioden etter 1975 har forklart til Granskingsutvalget at institusjonen la vekt på at ungdommene skulle kunne ha kontakt med familiene. De var på besøk hjemme, eventuelt med følge av noen av de ansatte. Familiemedlemmer kunne også besøke ungdommene på institusjonen. Det var ingen restriksjoner i forhold til dette. For ungdommer som ikke hadde familie, besluttet institusjonen å få oppnevnt støttekontakter eller weekendhjem.

En jente har gitt uttrykk for at hun fikk tak over hode, men ellers ingen omsorg i den tiden hun var ved ungdomshjemmet. Etter hennes oppfatning hadde ikke personalet kompetanse til å sette grenser for henne. Hun mener at hun burde ha vært ved en institusjon med mer tvang. Det var for fritt på ungdomshjemmet for henne. Hun har imidlertid understreket overfor utvalget at institusjonen kunne være et brukbart tilbud for ungdommer med mindre adferdsproblemer enn henne selv. Uansett kunne de aktivisert ungdommene mer. Hun nevner at de burde ha fått mer opplæring og blitt forberedt bedre på at de skulle ut i samfunnet. Institusjonen fungerte, etter hennes oppfatning, som en form for oppbevaring.

En annen jente har forklart til Granskingsutvalget at hun følte seg tvunget til å ta abort. Da ungdomshjemmet fikk vite at hun var blitt gravid, resulterte dette i at hennes primærkontakt «rådet henne/tvang henne til å ta abort», ifølge jentens forklaring. Primærkontakten skal ha fortalt henne, at dersom hun ikke tok abort ville hun bli kastet ut av ungdomshjemmet. Abortinngrepet ble gjennomført da fosteret var fire måneder, og ble gjennomført som en fremskynding av en fødsel. Jenta ga overfor Granskingsutvalget klart uttrykk for at aborten, sett fra hennes side, var svært uønsket, og at hun opplever det som at hun ble tvunget til å ta abort.

Det fremkommer noen opplysninger om denne aborten i jentens mappe fra ungdomshjemmet. I en utskrivingsrapport datert 12.07.79 fremgår det at det 16.10.78 ble konstatert at jenta var gravid. I rapporten heter det bl.a.:

«Etter å ha gått nærmere inn på [jentens] situasjon nå og i tiden som skulle komme, bestemte [jenta] seg til å søke om abort. Da var hun allerede over 3 mnd i svangerskapet.

Bakgrunnen for dette var at i samtale med [jenta] kom det frem at hun mente at barnet skulle hjelpe henne i den vanskelige situasjonen som [jenta] er i nå til å få det bedre. Hun mente hun ville få det godt økonomisk, sosialkontoret ville skaffe henne leilighet, og Ungdomshjemmet og

Mødrehjemmet ville ta vare på henne i startfasen. Barnet skulle kunne gi henne en tryggere tilværelse. På grunn av [jentens] urealistiske ønsker og meninger om sin framtid, ble [jenten] rådet til å søke om abort. På grunnlag av at det var [jenten] selv som til slutt måtte ta ansvar for seg selv og barnet, bestemte hun seg til å søke om abort.»

Aborten er også omhandlet i journalen. Det fremgår at jenten først ikke ønsket å ta abort, men at hun senere skal ha bestemt seg for å gjøre dette. Det var Mødrehygienekontoret som søkte for henne.

Det er også skrevet et notat om samtale med jenten 23.10.78. Dette samsvarer med opplysningene i utskrivningsrapporten. Hun ble rådet til å søke abort og eventuelt trekke søknaden senere. Hun gikk ifølge notatet med på å sette «papirmølla i gang», og eventuelt trekke søknaden tilbake når den kom opp for nemnda.

Granskingsutvalget legger til grunn at det i perioder har vært en betydelig gjennomtrekk blant personalet på ungdomshjemmet, og at ungdommene derfor har opplevd en stor mangel på stabilitet i voksenkontakten. Dette problemet synes særlig å ha vært til stede i perioden før 1975. Mangel på stabilitet var også klar i forhold til familien. På dette punktet ble det imidlertid gjort en del aktivt fra institusjonens side for å bedre på forholdene.

Granskingsutvalget har ikke avdekket alvorlige mangler i forhold til personalets innsikt i ungdommenes situasjon, i fortælsen av dem eller i andre måter å vise omsorg på. Hovedinntrykket er at ungdommene ikke hadde klart negative opplevelser i så måte. På den annen side var ungdommene til dels i en svært vanskelig livssituasjon og hadde alvorlige problemer av forskjellig karakter, noe som forutsatte fagkunnskap for å ta seg av dem på en forsvarlig måte. Slik fagkunnskap skortet det på særlig i perioden før 1975.

Granskingsutvalget mener at jenten som tok abort ikke ble ivaretatt tilstrekkelig. Utvalget legger til grunn at jenten i utgangspunktet ønsket å bære barnet frem, men at hun under påtrykk fra de ansatte «valgte» å ta abort. Det er mulig at hennes tanker om en fremtid med barnet var urealistiske ut fra den vanskelige livssituasjonen hun var i, men etter utvalgets oppfatning sviktet hjelpeapparatet når dette ikke var i stand til å gi henne et tilbud som medførte at hun kunne bære frem barnet. Utvalget kan forstå at det rådet jenten fikk ble opplevd som tvang, siden hun i realiteten ikke hadde noe valg, uten noe tilbud som kunne hjelpe henne i den vanskelige situasjonen.

9.15 Helsetilbud

I et brev av 19.04.67 fra formannen i styret for Solstreif, går det frem at man ikke hadde sett seg råd til å ha tilsynslege ved hjemmet. Lege ble imidlertid tilkalt ved behov.

Av et budsjettforslag for det første driftsåret etter at Bergen kommune overtok, fremgår det at det skulle være tilsynslege ved barneverninstitusjoner, og at man av og til ville trenge psykologisk undersøkelse. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på at det ble ansatt noen tilsynslege.

Etter gjenåpningen i 1975, og i 1976, var det ifølge styrerens rapport av 01.09.76 ingen tilsynslege ved hjemmet. Deltidskonsulenten, som var psykiater, hadde ikke kunnet påta seg denne oppgaven, men de ansatte hadde likevel rådført seg med ham i akutte medisinske saker, og han hadde vært positiv til å hjelpe. Spørsmålet om institusjonen skulle knytte til seg en tilsynslege, var på dette tidspunktet under utredning. Styren mente det helt klart var behov for dette, bl.a. pga. at ungdommene ofte var medtatt rent fysisk, og de hadde psykosomatiske plager. De hadde også hatt smittsomme sykdommer på huset, bl.a. kjønnsykdom og lus.

Formannskapet vedtok 08.06.77 en innstilling om å opprette en tilsynslegestilling med arbeidstid fire timer pr uke. Det er sannsynlig at bystyret gjorde vedtak i samsvar med innstillingen.

Bergen ungdomshjem knyttet til seg to konsulenter på deltid, en psykiater og en psykolog. Dette gjaldt hele perioden fra 1972–80. I brev av 28.10.76 skrev psykiateren, som på den tiden var en av konsulentene, brev til institusjonsavdelingen i Bergen kommune om sine erfaringer. I brevet fremgår det bl.a. at psykiateren mente at alminnelig legeservice med rutinemessig somatisk undersøkelse av ungdommene og av personalet, måtte skje ved hans kontor ved sykehuset. Styreren ved ungdomshjemmet hadde imidlertid klart gitt uttrykk for at ungdommene vegret seg for å komme til ham som lege ved et psykiatrisk sykehus, og styreren hadde tilkjennegitt at vedkommende synes dette var en rimelig holdning. Denne holdningen fra ungdomshjemmet hadde medført at psykiateren ikke kunne påta seg tilsynslegens oppgaver og ansvar.

Selv om den rutinemessige undersøkelsen av ungdommene og av personalet var mangelfull, var psykiaterens erfaring at det hadde vært lett å formidle nødvendig legehjelp i forbindelse med legemlig lidelse. Oftest var legesenteret i Fyl-

lingsdalen benyttet. Noen ganger ble det gjort henvendelser til Bergen kommunale legevakt.

Når det gjaldt konsulentfunksjonen, skrev psykiateren følgende:

«Min personlige opplevelse av situasjon som konsulent ved ungdomshjemmet, er vel egentlig at jeg har gjort lite nyttig arbeid. Kontakten med ungdomshjemmet og pasientene der er for liten til at jeg lærer de enkelte ungdommene å kjenne, og jeg blir vel heller egentlig ikke kjent med personalet. Jeg opplever at jeg har lite konkret å yte i teamkonferansene der. Når det gjelder min funksjon i inntaksteamet er også denne relativt beskjeden. En enkelt gang, nemlig på forsommeren 1975, var jeg direkte uenig med den resterende del av personalet når det gjaldt synet på inntak av en bestemt klient. Man valgte den gang å følge mitt råd, og det tror jeg nok var klokt. For øvrig tror jeg at mitt nærvær i disse konferansene har hatt liten innflytelse på konklusjonen, og jeg har stort sett vært enig i de standpunkt som er tatt.»

Granskingsutvalget legger til grunn at institusjonen hadde en utilfredsstillende legeservice i store deler av den perioden utvalget har gransket, ved at det ikke var noen fast tilknyttet tilsynslege, slik barnehjemforskriften krevde. Ungdommene synes å ha fått tilstrekkelig legehjelp ved sykdom, men den mer jevnlige oppfølging som disse ungdommene hadde særskilt behov for, manglet. Det synes også som om den nevnte psykiateren har hatt manglende forståelse for ungdommenes behov og livssituasjon, i og med at han insisterte på at de skulle møte til undersøkelse på hans kontor.

På bakgrunn av det nevnte brevet fra psykiateren, er det også grunn til å spørre om konsulenttjenestene har fungert etter hensikten. Det som står i brevet tyder nærmest på at psykiateren ikke så seg fullt ut kompetent til å gi råd til de ansatte ved institusjonen.

10. Bergens guttehem, Garnes

10.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen

Granskingsutvalget har gjennomgått relevant arkivmateriale ved Bergen byarkiv, Statsarkivet i Bergen, og Riksarkivet.

Ved byarkivet finnes det en hel del arkivmateriale som er avgitt fra institusjonen. De relevante deler av dette materialet er gjennomgått. Dessuten finnes det en del opplysninger med tilknytning til institusjonen i Bergen barnevernsnemnds møteprotokoll for årene 1954–72.

Ved Statsarkivet er det funnet noe materiale, men det meste av dette gjelder perioden etter at driften ved institusjonen var nedlagt.

Ved Riksarkivet har Granskingsutvalget gjennomgått arkivmateriale som er avgitt fra Sosialdepartementet. Det meste av dette materialet er fra 1970-tallet.

Granskingsutvalget har gjennomført intervjuer med 42 barn som har vært ved institusjonen i forskjellige perioder. Mange av dem som er intervjuet har vært ved institusjonen på 1950-tallet og første del av 1960-tallet, men også perioden frem til 1973 er godt dekket med intervjumateriale.

Utvalget har intervjuet 9 ansatte fra forskjellige perioder på 1960- og 70-tallet. En av disse var styrer i den siste perioden institusjonen var i drift, en var gårdsstyrer omkring midten av 1960-tallet, og de øvrige var lærere i forskjellige perioder.

10.2 Historikk

Bergens guttehem ble stiftet av foreningen «Enkens skjerv» i 1878. Foreningen besto av en krets kvinner og menn som i begynnelsen av 1870-årene «ofte kom sammen til Guds ords læsning og betragtning og bøn». Formålet med foreningen var den gang særlig å hjelpe fattige enker. Guttehemets historie kan føres tilbake til foreningens årsfest i 1874. På denne årsfesten ble tanken om å hjelpe foreldreløse barn diskutert. En sogneprest fremhevet det som en meget riktig og nødvendig måte å tjene Gud på, at man tok seg av «faderløse børn». I juni året etter ble det satt ned en komité for å samle inn penger til dette formålet.

Den 04.11.1878 ble forstanderinneposten ved Bergens guttehem besatt. Denne dagen ble senere regnet som Bergens guttehems stiftelsesdag.

I midten av november 1878 kom institusjonsdriften i gang i et lokale i Nagelgaten på Nordnes. I 1879 flyttet guttehemmet til Strandgaten, og i 1880 til Sandbrogaten i Dreggen. I 1886 ble en eiendom på Møhlenpris kjøpt. I de påfølgende årene skjøt byggevirksomheten på Møhlenpris fart, og styret måtte på ny overveie flytting av guttehemmet. Styret kom til at å ha guttene værende på gaten så snart de kom ut av huset, i høy grad var hemmende for hjemmets gjerninger. Dessuten var det behov for å utvide hjemmet, slik at det kunne ta opp 50 eller flere gutter.

Av årsmeldingen for 1889 fremgår det at man ønsket å øke kapasiteten, samt å flytte ut av byen til «heldig beliggende, hensiktsmessig og vakker sted», noenlunde i byens nærhet. Man ville gjerne ha et gårdsbruk til hjemmet, slik at guttene kunne få passende avveksling i deres sysselsetting ved siden av opplæring «omtrent etter folkeskolens mål». En eiendom på ca. 114 mål ubebygd utmark av gården Garnes i Haus ble kjøpt. Senere ble det kjøpt mer utmark, slik at eiendommen ble på 215 mål. Byggearbeidene tok til sommeren 1904, og i september 1905 flyttet guttehemmet til Garnes.

Grunnreglene for Bergens guttehem ble fastsatt av hjemmets styre i 1911, og stadfestet av Kirkedepartementet 06.03.12. Disse grunnreglene gjaldt uforandret frem til hjemmet ble nedlagt. Formålsbestemmelsen lød slik:

«Bergens guttehem som regner sin stiftelse fra 4. novbr. 1878, har til formål å være et godt kristelig hjem for fattige foreldreløse eller med sådanne likestilte gutter fra Bergen og gi dem en i kristelig ånd ledet oppdragelse.»

I de første tiårene etter etableringen på Garnes, bodde det 50–60 gutter ved hjemmet. I 1950 var det jevnt over 40 gutter ved hjemmet. Barnetallet har antakelig ligget mellom 35 og 40 gutter på 1950-tallet.

Fra 01.07.61 ble skolen ved guttehemmet administrativt overtatt av Bergen skolestyre, som følge av folkeskoleloven av 10.04.59.

Barnetallet ble redusert da det ene av to internater ved institusjonen ble nedlagt omkring 1960, og tallet ble ytterligere redusert utover i 1960-årene. Antallet synes å ha variert mellom 15 og 20 i denne perioden.

Høsten 1971 hadde Dagbladet oppslag om at barna angivelig ble slått ved guttehemmet, noe som bl.a. medførte at Sivilombudsmannen begynte å undersøke saken av eget tiltak. Dette medførte også at statlige og kommunale tilsynsmyndigheter, skolemyndighetene og institusjonens styre tok den fremtidige driften av institusjonen opp til nærmere vurdering.

Driften ved Bergens guttehem ble midlertidig innstilt fra januar 1973, og kom ikke i gang igjen.

10.3 Institusjonens status og godkjenning

Som Granskingsutvalget skal komme nærmere tilbake til nedenfor, var Bergens guttehem dels en skole og dels et internat. Dette synes å ha medført uklare ansvars- og kompetanseforhold mellom barnevernsmyndighetene på den ene side og skolemyndighetene på den andre. Spørsmålet er om guttehemmet var en barneverninstitusjon, en institusjon under skolemyndighetene eller begge deler.

Som nevnt i kapittelet om tilsyn, avsnitt 6.7.4, har fylkesmannens barnevernsekretær forklart til Granskingsutvalget at hun, sannsynligvis i 1958, besøkte guttehemmet for å avklare en del forhold knyttet til institusjonen, og nærmere omkring hvilket ansvar fylkesmannen skulle ha eller hadde i forhold til inspeksjon, godkjenning og annet.

Styreren hevdet klart, og han henviste også til samtaler med representant fra Kirke- og Undervisningsdepartementet, at institusjonen på Garnes var en skole på lik linje med Årstad skole. Dette husker hun at de la til grunn. De aksepterte det som ble fremholdt fra styreren, men hun husker at hun selv og også kontorsjefen ved fylkesmanns-embetet, tvilte på om dette kunne være riktig.

I en inspeksjonsrapport fra Sosialdepartementets barneverninspektør, etter et tilsynsbesøk i 1957, fremgår det at den daværende styreren ga uttrykk for at han regnet institusjonen som en internatskole. Barneverninspektøren kommenterte ikke dette nærmere i rapporten.

Det fremgår av Bergen barnevernsnemnds møteprotokoll at nemnda behandlet Bergens guttehem på linje med andre barneverninstitusjoner ved at det ble oppnevnt tilsynsførere for

institusjonen, i samsvar med Sosialdepartementets beslutning i 1955.

I Sosialdepartementets rundskriv nr. 27 om barnevernet, Institusjoner der barnevernsnemndene kan anbringe barn (1960), er Bergens guttehem regnet opp blant barneverninstitusjonene, i motsetning til for eksempel Årstad skole som var en observasjonsskole. Guttehemmet er også med i en oversikt i lovforarbeidene, over barnehjemmene i Bergen og Hordaland (Innstilling fra Barnevernkomiteen I Lov om barnevern s. 126).

Granskingsutvalget har ikke funnet noen dokumentasjon på at institusjonen endret status fra barnehjem til internatskole. Det er heller ikke funnet holdepunkter for at statusen på noe tidspunkt ble endret fra internatskole til barnehjem.

Spørsmålet om institusjonens status ble behandlet av Bergen barnevernsnemnd flere ganger, bl.a. 01.06.70. Bakgrunnen for saken var at et barn var overført fra Årstad skole (som lå under skolemyndighetene) til Bergens guttehem, uten at saken hadde vært behandlet av barnevernsnemnda.

Ifølge nemndas protokoll var institusjonen «en blanding av barnehjem og skole (spesial/observasjonsskole?) som er selveiende og drives av et styre». Skolestyret var representert i guttehemmets styre, men ikke barnevernsnemnda. Det fremgår videre at skolestyret hadde integrert Bergens guttehem i sin virksomhet, uten å ha budsjett til å følge opp de økonomiske konsekvensene. Barnevernavdelingen kunne ikke sies å ha integrert guttehemmet til seg, til tross for at det hadde vært brukt til å plassere nemndas klientell i mange år. Det ble arbeidet med å få en avklaring på guttehemmets fremtidige status.

I møte 18.02.70 vedtok nemnda følgende:

«På bakgrunn av at driften ved Bergens guttehem er en blanding av et privat styre, skolestyre, og barnevern ble det foreslått å arrangere en befarings i første omgang med tanke på å ta opp til vurdering hvor vidt en skulle fortsette den ordning en har hatt til nå.»

Ifølge et brev av 27.11.71 fra skolesjefen til barnevernsnemnda, ble guttene ikke søkt inn på Bergens guttehem for skolegangens skyld, men fordi deres hjem var oppløst eller i vanskeligheter. Verken skolen eller guttehemmet var, ifølge skolesjefen, bemannet eller utstyrt for spesialskolestatus. Bergens guttehem hadde status verken som spesialskole eller som internatskole.

At Bergens guttehem var en barneverninstitusjon, er også lagt til grunn i Sosialdepartementets rapport av 23.03.72, til Sivilombudsmannen.

Det samme ble lagt til grunn i Sivilombudsmannens uttalelse av 23.01.74:

«Etter de forannevnte grunnregler [for guttehemmet] kunne det imidlertid neppe være tvilsomt at guttehemmet var en barneverninstitusjon i relasjon til barnevernloven:»

Det fremgår av den tidligere nevnte rapporten av 23.03.72, fra Sosialdepartementet til Sivilombudsmannen, at noen formell godkjenning av institusjonen aldri ble gitt. Ifølge departementet hadde dette sammenheng med at man i årene etter krigen arbeidet med å bringe institusjonene opp til bedre standard før man ga formell godkjenning. Godkjenningsmyndigheten var i perioden 21.08.58 til 01.01.71 delegert til Bergen barnevernsnemnd.

Sivilombudsmannen konkluderte med at det måtte anses som «meget uheldig at institusjonen har vært drevet uten formell godkjenning etter barnevernlovens § 40».

Granskingsutvalget har gått igjennom Bergen barnevernsnemnds møteprotokoller for perioden før kommunesammenslutningen i 1972, men har ikke funnet noen saker som tyder på at nemnda har arbeidet aktivt med å bringe institusjonen opp til bedre standard med sikte på godkjenning. Nemnda har riktig nok ved enkelte anledninger behandlet søknader om økonomisk støtte i forbindelse med oppussing og utbedringer, men godkjenningsspørsmålet er ikke nevnt i den sammenheng. En sak behandlet i møte 04.12.69 og 17.12.69 understøtter at spørsmålet om godkjenning ikke har vært noe sentralt tema for Bergen barnevernsnemnd. I innstillingen het det bl.a.:

«Når det gjelder det påbud sosialministeren kom med i sitt brev av 21/8-1958, som refererer seg til barnevernloven § 40, 2. ledd, om at barnevernsnemnda utarbeider og fastsetter plan for barneverninstitusjoners virksomhet, kan barnevernslederen bare konstatere at dette ikke har skjedd.»

Nemnda tok saken opp på ny i møte 17.12.69, og gjorde da følgende vedtak:

«Barnevernsnemnda i Bergen finner den godkjenning den har hatt av barneverninstitusjoner siden 1958 som uhensiktsmessig og vil be om at denne godkjenningsmyndigheten går tilbake til departementet.»

Departementet fattet etter dette vedtak om å trekke tilbake godkjenningsmyndigheten, med virkning fra 01.01.71.

Ved gjennomgangen av departementets arkivmateriale, avgitt til Riksarkivet, har Grans-

kingsutvalget ikke funnet dokumentasjon på at godkjenningsspørsmålet var tatt opp fra departementets side, før i 1971. Sivilombudsmannen la også til grunn i den nevnte uttalelsen at spørsmålet ikke hadde vært realitetsbehandlet før dette tidspunktet.

Granskingsutvalget legger til grunn som utvilsomt at Bergens guttehem var et barnehem i barnevernlovens forstand, og ingen internatskole eller spesialskole. Dette gjelder i hele den perioden utvalget har gransket. På denne bakgrunn var det også et krav om at institusjonen skulle godkjennes i samsvar med barnevernlovens regler. En annen sak er at skolen, som var en integrert del av virksomheten, var underlagt skolemyndighetene, se nærmere avsnitt 10.2.

Granskingsutvalget legger til grunn at institusjonen eller planen for denne aldri ble godkjent av departementet. I likhet med Sivilombudsmannen, finner Granskingsutvalget dette kritikkverdige.

Utvalget finner det videre godgjort at Bergen barnevernsnemnd har forsømt ansvaret den hadde for å bringe institusjonen opp til bedre standard med tanke på formell godkjenning. Utvalget finner at Sosialdepartementets uttalelse om at man i årene etter krigen hadde arbeidet med å bringe institusjonene opp til en bedre standard, ikke er en dekkende beskrivelse av hva tilsynsmyndighetene gjorde i forhold til Bergens guttehem. Nemnda synes i det hele ikke å ha vært bevisst at den hadde noen oppgave i denne sammenheng, før den i 1969 ba departementet om at det tilbakekalte godkjenningsmyndigheten.

Uklarheten omkring barnehjemmets status har etter Granskingsutvalgets oppfatning hatt flere uheldige konsekvenser. Det mest alvorlige er kanskje at fylkesmannens barnevernsekretær unnlot å føre tilsyn med institusjonen på 1960-tallet, se nærmere avsnitt 6.7.4. Som nærmere i avsnitt 5.5, medførte det også at noen barn ble plassert der uten vedtak i barnevernsnemnda. Uklare ansvarsforhold synes også å ha hatt negative konsekvenser for barnevernsnemndas oppfølging av institusjonen.

10.4 Bygninger og bygningsstandard

Bygningene som var i bruk ved guttehemmet i perioden 1954–73, var de samme som ble oppført i 1905. Når en skal vurdere de fysiske forholdene ved guttehemmet i den perioden utvalget har gransket, kan det først være grunn til å se litt tilbake til perioden før 1954 og hva som var gjort av utbedrings- og moderniseringsarbeider frem til dette tidspunktet.

Da bygningene på Garnes ble oppført, var det med det såkalte «familiesystem» for øye, dvs. ikke alt for mange barn samlet i et hus for å unngå «kaserneliv». Dette kan ha vært tankegangen bak etableringen av to internatbygninger i stedet for en.

Hovedbygningen, kalt «nr. 1», var en stor og monumental bygning. Internat «nr. 2» var en noe mindre bygning, og denne ble benyttet som internat frem til ca. 1960. Hovedbygningen var fra starten i 1905 bolig for styreren og hans familie, noen av de ansatte og de største guttene. I kjelleren i denne bygningen var det kjøkken, matboder, spiserom og vaskerom. I «nr. 2» bodde de minste guttene og noen ansatte. I kjelleren i denne bygningen var det bl.a. bad. I første etasje i begge bygningene var det dagligværelser, mens det i andre etasje var sove-, syke-, toalett-, lappe- og tilsynsrom. Øverst var det tørkeloft, tjenerværelser og noen klesrom.

Skolebygningen hadde opprinnelig en kjeller med tre rom for sløyd med dreiebenk, skomakerarbeid og forskjellige slag håndverksarbeid og malerarbeid. Over kjelleren var det tre klasserom og noen små rom for skole- og arbeidsmateriell, samt en 12 x 8 m stor gymnastikksal. I den perioden utvalget har gransket, var det to klasserom.

En uthusbygning på 18 x 10 m ble reist i 1906. Her var det plass til seks-syv kyr, 2 hester og flere svin og kalver. Etter hvert som jorden på Garnes ble dyrket opp, ble uthuset for lite. Dette ble derfor påbygd noen år senere, slik at det ble plass til 16 kyr og to-tre kalvebinger. Bygningen var i bruk frem til institusjonen ble nedlagt.

I 1947 og 1948 fikk hjemmet stønad fra Sosialdepartementet på til sammen kr 13 000,- som ble brukt til nytt sanitæranlegg i internatet for de minste guttene og nytt vaske- og varmtvannsanlegg i internatet for de større guttene.

I årsmeldingen for 1950 heter det at eiendommen på Garnes de siste årene hadde «undergått atskillige forbedringer og oppussing». Disse arbeidene pågikk fremdeles, og ville fortsette i den utstrekning midlene tillot det.

I 1951 ble begge internatene malt utvendig og en del rom ble pusset opp. I spisesalen ble langbord og benker skiftet ut med stoler og mindre bord. På dette tidspunktet var det planer om oppdeling av de store sovesalene for de store guttene, til firemannsrom med nye senger og nytt utstyr på rommene.

Også i årsmeldingen for 1952 er det pekt på forbedringer som hadde blitt gjort og som ville bli utført. Bergen kommune hadde dette året ytt kr 24 400,- i bidrag, og staten hadde gitt tilsagn om kr 25 000,-, til modernisering. Sovesalene

til de største guttene var nå delt inn i rom for fire, taket var senket for å gjøre rommene hyggelige og lune. Rommene var malt i lyse farger, og på hvert rom var det installert elektriske ovner, nye senger og sengeutstyr, samt nye nattskap. Guttenes vaskerom var modernisert og nymalt. Også ellers i huset var det gjort noen forbedringer.

Styreren var, ifølge årsmeldingen, fornøyd med de utbedringer som hadde blitt gjort, selv om det fortsatt var mange ting som burde vært fornyet og forandret.

I 1953 fortsatte moderniseringsarbeidet, og nå var det annekset «nr. 2» og skolebygningen som sto for tur. Det kom nytt vaskeri og guttenes bad og avkledningsrom ble modernisert. Det var «ganske store summer» som gikk med til disse arbeidene. Det ble også innlagt elektrisk oppvarming i guttenes dagligstuer. Men ennå sto det «meget igjen» av moderniseringsarbeid, ifølge årsmeldingen.

I 1954 fikk skolen fornyet inventaret i form av nye bord og stoler i klasserommene, delvis finansiert ved støtte fra Hordaland fylkesskolestyre. Det var «det beste og dyreste» som var kjøpt inn, ifølge årsmeldingen. For øvrig hadde det ikke vært anledning til å fortsette moderniseringsarbeidet dette året, men planene var ikke gitt opp. Det var først og fremst internat nr. 2 som krevde modernisering, og dette ville koste «mange penger».

I 1956 ble sovesalene i internat nr. 2 delt opp i mindre enheter, på samme måte som i hovedbygningen. Taket ble senket for å gjøre rommene hyggeligere. Alle rom ble nå oppvarmet elektrisk. Sosialdepartementet bidro til moderniseringen med kr 12 000,- og Bergen kommune med kr 10 000,-. Det som etter dette særlig gjesto, var innsetting av doble vinduer i sove- og oppholdsrom, samt innvendig maling av skolen. Det fremgår ikke av de årsmeldingene Granskingsutvalget har sett, om disse arbeidene noen gang ble gjennomført.

Etter dette var økonomien et hinder for videreføring av moderniseringsarbeidet, men noe vedlikehold ble utført. I årsmeldingen for 1959 ga styreren uttrykk for at man gjerne skulle hatt 25 000–30 000 kroner til vedlikehold og reparasjonsarbeid. De store trebygningene krevde årlig «atskillig vedlikeholdsarbeide». Ønsker om forbedringer og modernisering måtte imidlertid vente til den økonomiske situasjonen ved institusjonen gjorde det tilrådelig.

I årsmeldingen for 1964 skrev styreren at det dette året ble utført en del vedlikeholds- og utbedringsarbeid som ga seg utslag på budsjettet. Underskuddet var større enn vanlig. Driftsregnskapet viser at det dette året ble brukt ca.

17.000 kroner til vedlikehold, og underskuddet var omtrent like stort.

Dette året hadde man fått en kalkyle over hva brannsikringstiltakene i den store internatbygningen ville koste. Varslingssystem, isolerende plater i tak og trappehus og sikre dører ville beløpe seg til ca. kr 60 000,-. Søknad om hjelp til dette var sendt Bergen kommune, men denne var i første omgang avslått.

I årsmeldingen for 1965 skrev styreren:

«Våre bygninger som i 1905 stod nybygget, moderne og pene, vil for mange virke umoderne og gammeldags. Det kan en for en del være enig i. Men en vil også peke på at med en del bevilgninger, da med litt større summer, vil disse bygninger bli fullt ut tjenlige for vårt arbeid og stette tidens krav på en fullt ut forsvarlig og tidsmessig måte. Når det gjelder eksteriøret av bygningene på Garnes, tror en at de holder mål med det en har rett til å forlange.

Vi er for tiden i gang med brannsikringstiltakene vi er blitt pålagt og som man gjennom året har drøftet på flere møter.»

I 1966 ble brannsikringstiltakene, som var pålagt av Arna Brannstyre, utført. Samtidig ble guttenes oppholdsrom modernisert. Bergen kommune hadde gitt et rente- og avdragsfritt lån på kr 60 000,- som skulle nedbetales på 5 år. Hele arbeidet med modernisering og brannsikring ble over det dobbelte av denne summen. Ennå var det, ifølge styreren, mange ting man kunne ønske å få rettet på og få modernisert, men det fikk bli senere «når den økonomiske situasjon blir bedre».

Etter 1965 finnes det ikke noen årsmeldinger for Bergens guttehem, etter det Granskingsutvalget kjenner til.

Det fremgår av et brev av 07.10.66, fra sosialsjefen i Bergen til Sosialdepartementet, at departementet hadde tatt opp spørsmålet om nybygg:

«Med hensyn til de øvrige spørsmål som departementet har omtalt om en videre og annen utbygging av institusjonen ved for eksempel å føre opp paviljonger på eiendommens område, vil man komme tilbake til saken og holde departementet underrettet når styret for guttehemmet, barnevernsnemnda og sosialstyret har drøftet disse spørsmål videre.»

Dokumentasjonen som Granskingsutvalget har sett, tyder på at arbeidet med å planlegge en ny utnyttelse av eiendommen for alvor kom i gang omkring 1970. Det var da i første rekke institusjonens styre og Bergen skolestyre som engasjerte seg. Dette arbeidet fortsatte etter at Sivilombudsmannen begynte å undersøke forholdene

ved institusjonen høsten 1971. I tiden etter dette var også kommunale og statlige tilsynsmyndigheter med på planleggingen av den videre utbygging og utnyttelse av eiendommen. Planene ble imidlertid ikke realisert i løpet av den perioden utvalget har gransket.

Granskingsutvalget har ikke funnet nærmere opplysninger om hva som eventuelt ble gjort av utbedrings- og vedlikeholdsarbeid i tiden 1966 til 1973, men i Sosialdepartementets brev av 23.03.72 til styret for guttehemmet er det sagt noe om de fysiske forholdene:

«Selv om de bygningsmessige forhold ikke kan sies å tilfredsstillende kravene man i dag stiller til en institusjon – noe styrets egne planer for nybygg og ominnredninger syntes å gjøre helt klart – finner en ikke å ville tilrå større investeringer for å tilfredsstillende et midlertidig behov.

Guttenes oppholdsrom var pent oppusset og skulle kunne bidra til å skape den ønskede trivsel. Det ene oppholdsrommet med spill o.l. bør med relativt enkle midler kunne gjøres mer tilfredsstillende for innendørs fritidsaktiviteter av forskjellig art. Det viktigste i denne sammenheng er å ha det nødvendige personale tilstede til å skape trivsel og gi mulighet for skapende aktivitet blant guttene.

Guttenes soverom burde være slik utstyrt at guttene kunne bruke dem i sin fritid hvis de ønsket dette. Hvis antall gutter blir som nevnt nedenfor [12 gutter] vil det muligens la seg gjøre også her med enkle midler å gjøre soverommene triveligere, for eksempel ved å ha færre gutter på hvert rom. Man vil da kunne få plass til noe mer møbler som bord og stoler, plass til personlige eiendeler, bøker mv. Nytt utstyr vil senere kunne nyttes i eventuelle nye paviljonger.»

I departementets sluttrapport som ble sendt Sivilombudsmannen beskrives guttenes tre oppholdsrom i hovedbygningen som «pent oppusset». Om guttenes soverom het det:

«Guttenes rom er resultat av tidligere oppdeling av sovesaler. Ett rom hadde to senger, de øvrige alle fire senger. Nattbord ved hver seng, for øvrig ikke andre møbler. Guttenes tøy ble oppbevart i et rom for seg. Soverommene virket uoppusset. Dette må sannsynligvis tilskrives usikkerheten omkring institusjonens fremtid. Rommene gir ingen mulighet for opphold om dagen, hadde intet sted for oppbevaring av private ting, og ga ingen mulighet for guttene til å sette sitt eget preg på rommet.»

Om vaskefasilitetene utenfor rommene het det:

«Gangen utenfor soverommene er innredet som vaskerom med stålvasker. En gang var dette et fremskritt, i dag er ordningen ikke tilfredsstillende.»

Guttenes spiserom ble beskrevet som stort, men «virket likevel ganske hyggelig».

Huset bar ellers preg av å være en gammel institusjon, og det manglet funksjonell sammenheng mellom rommene, ifølge departementet.

Om skolebygningen het det i rapporten at gymnastikksalen ikke lenger kunne brukes til sitt formål. Det var «alminnelig enighet om at skolebygningen ikke lenger holder mål».

Departementets konklusjon med hensyn til de bygningsmessige forhold, lød slik:

«Det synes å være enighet om at institusjonen, når det gjelder bygninger, ikke lenger holder mål. Selv om hovedbygningen er brukbar, gir den små muligheter for å skape en hjemlig ramme om tidsmessig miljøarbeid. Det er enighet om at den annen internatbygning ikke lenger er noe å satse på, at skolebygningen ikke kan brukes for fremtiden og at også driftsbygningen må erstattes hvis gårdsbruket skal opprettholdes. Det er også enighet om at det må skaffes bedre bomuligheter for personale.»

Intervjuene med barn og ansatte er langt på vei i samsvar med de opplysningene som fremkommer av arkivmaterialet, selv om de subjektive oppfatningene varierer noe.

En person som var ansatt som sosialkurator ved barnevernkontoret i Bergen har forklart at han var på guttehjemmet, sannsynligvis i 1966, og at han da ble «sjokkert over forholdene ved guttehjemmet». Det var spartansk og fattigslig, selv etter datidens standard. Situasjonen når det gjaldt lokaliteter, møblering m v var «langt under pari».

En tilsynsfører som besøkte institusjonen tidlig på 1970-tallet, har forklart at bygningene var «uhensiktsmessige, store, institusjonspregede og meget nedslitte».

Granskingsutvalget legger til grunn at Bergens guttehjem alt i 1954 var en umoderne institusjon. Guttehjemmet var, som nevnt, i sin tid etablert etter en «familiemodell», men det er etter utvalgets oppfatning ikke en treffende beskrivelse etter de krav som gjaldt etter at barnevernloven trådte i kraft i 1954. Institusjonen var, med 30–40 barn, altfor stor til å tilfredsstillende barnehjemsforskriftens krav. Det var bl.a. av den grunn neppe grunnlag for å godkjenne den etter de nye reglene som trådte i kraft dette året. Bygningene kunne nok ha sine arkitektoniske kvaliteter, men de var ikke egnet som barnehjem, selv om det var gjort noen forbedringer kort tid før den perioden utvalget har gransket.

Guttehjemmet hadde et sterkt institusjonspreg, også sammenlignet med andre institusjoner på den tiden. Dette henger ikke bare sam-

men med at bygningene var store og at det var mange barn der. Beliggenheten og det store området kunne riktig nok være et godt utgangspunkt for et barnehjem, men i praksis var det etablert et samfunn klart atskilt fra omverdenen. Dette skillet var også fysisk, ved at det var et solid gjerde omkring eiendommen.

Det at skolen var en integrert del av institusjonen, hadde sin historiske forklaring i at det var vanskelig å integrere 50–60 gutter fra guttehjemmet i den ordinære skolen i Haus. Dette ville kanskje også vært et problem i årene etter 1954, selv om det da var færre barn ved institusjonen. Konsekvensen ble i alle fall at guttene hadde hele sin hverdag innenfor institusjonsområdet, med svært liten kontakt med samfunnet utenfor.

Også guttenes soverom hadde institusjonspreg. Firemannsrom var et fremskritt i forhold til de tidligere sovesalene, og flermannsrom var nok også vanlig på institusjoner på den tiden. Rommene var imidlertid kalde og upersonlige, og guttene hadde ikke lov til å oppholde seg på dem på dagtid. Dette ga etter Granskingsutvalgets oppfatning en lite hjemlig atmosfære.

Sammenlignet med de andre institusjonene omfattet av granskingen, var Bergens guttehjem den institusjonen med det klart sterkeste institusjonspreget, slik Granskingsutvalget ser det.

Sett i forhold til tidens krav, synes bygningene å ha vært noenlunde forsvarlig vedlikeholdt i 1954, men med betydelig rom for forbedringer. Selv om det ble utført noe vedlikehold i årene som kom, tyder arkiv- og intervjumaterialet på at institusjonen ikke ble oppgradert i takt med utviklingen i kravene som ble stilt til barneverninstitusjoner. Institusjonen synes snarere å ha vært i forfall i løpet av de årene som gikk frem til den ble stengt. Dette synes å skyldes stiftelsens svake økonomi, men også at barnevernsnemnda og andre tilsynsmyndigheter i liten grad fulgte opp institusjonen i de årene som gikk frem til Sivilombudsmannen satte søkelyset på guttehjemmet høsten 1971. Det kan synes som om tilsynsmyndighetene først da ble fullt klar over hvilken forfatning bygningene var i.

10.5 Personellsituasjonen

Det var to styrere ved Bergens guttehjem i løpet av den perioden utvalget har gransket.

Styrer nr. 1 tiltrådte i 1945, og var ansatt i stillingen frem til årsskiftet 1969/70. Han hadde vært ansatt som lærer ved guttehjemmet i en periode før krigen, og var utdannet lærer, men han hadde ingen barnevernfaglig utdanning. Han

bodde sammen med ektefelle og to barn i styrerleiligheten i hovedbygningen på guttehemmet.

Styrer nr. 2 hadde fullført lærerskolen våren 1969, og hadde fra høsten samme år vært ansatt som lærer ved guttehemmet. Han var midlertidig ansatt som styrer fra sommeren 1970 og frem til institusjonen ble stengt i 1973.

Styrerne skulle etter barnevernloven godkjennes av departementet, og vilkåret for slik godkjenning var at vedkommende hadde barnevernfaglig utdanning. Sosialdepartementets arkiv har utvalget funnet dokumenter som viser at styrer nr. 1 søkte om godkjenning som styrer 20.08.49, og at fylkesmannen videresendte søknaden 07.09.49 med påtegning om at han ikke hadde noe mot at søkeren ble godkjent. Utvalget har imidlertid ikke funnet departementets vedtak i saken. Siden det var sendt søknad før loven trådte i kraft, ville det etter Granskingsutvalgets oppfatning være naturlig at departementet hadde fulgt opp dette etter lovens ikrafttreden, men det er ikke funnet dokumentasjon på at det ble gjort.

Siden institusjonen også hadde egen skole, var det også et krav om godkjenning som skolestyrer. Dette var skolemyndighetenes ansvar. Styrer nr. 1 fylte formalkravene for å være skolestyrer, og Granskingsutvalget legger til grunn at slik godkjenning ble gitt fra skolemyndighetene i Bergen kommune.

Etter at styrer nr. 1 gikk av etter oppnådd aldersgrense ved årsskiftet 1969/70, ble styreren ved Årstad skole trukket inn som en form for styrer ved Bergens guttehem, mens en av lærerne sto for den daglige ledelse.

I brev av 19.06.70 foreslo skoleinspektøren for Bergen skolestyre at denne læreren fungerte i skolestyrerstillingen inntil videre, dog ikke ut over skoleåret 1970/71 (styrer nr. 2). Det fremgår av brevet at grunnen til at skolestyrerstillingen ikke var blitt utlyst og besatt, var at kombinasjonen mellom skolestyrerstillingen og styrerstillingen for internatet og eiendommen vanskelig kunne opprettholdes som varig ordning. Styret for stiftelsen og skoleadministrasjonen trengte derfor tid til å samarbeide om en nyordning som kunne være tjenlig. Dette måtte ordnes før styrerstillingen ble normert og utlyst på ny.

Bergen skolestyre søkte senere til Kirke- og undervisningsdepartementet om at styrer nr. 2 fikk fortsette som midlertidig skolestyrer ved guttehemmet frem til 31.12.71. Departementet godkjente ham som styrer ut skoleåret 1971/72. Den midlertidige godkjenningen ble gitt til tross for at han ikke hadde lang nok tjenestetid for å fylle de formelle kravene for tilsetting i en skolestyrerstilling.

Styrer nr. 2 hadde ingen barnevernfaglig utdanning, og hadde således ikke de formelle kvalifikasjonene for godkjenning som styrer for barnehemmet. Det ble heller ikke søkt om slik godkjenning i forbindelse med ansettelsen. Bergen barnevernsnemnd var ikke inne i bildet i denne sammenheng, og heller ikke fylkesmannen eller departementet synes å ha vært det.

Godkjenningssaken ble først behandlet på et senere tidspunkt, etter at Sivilombudsmannen begynte å undersøke forholdene ved guttehemmet høsten 1971. Søknaden fra guttehemmets styre er datert 04.12.71. Det ble da søkt om godkjenning frem til 30.06.72.

Det fremgår av en rapport datert 14.12.71 fra fylkesmannens barnevernsekretær, at barnevernloven kap. VII var ukjent for formannen i styret for guttehemmet. Dette kan være en forklaring på hvorfor det ikke ble søkt om godkjenning på et tidligere tidspunkt. Det nevnte kapittelet i loven gjelder barnehem, og fastsetter bl.a. at styrer for slik institusjon skal ha godkjenning. Uklarheten om guttehemmets status, som beskrevet i avsnitt 10.3, kan også være en grunn til at barnevernsmyndighetene ikke behandlet noen godkjenningssak.

I rapporten avgitt til Sivilombudsmannen, datert 23.03.72, opplyste Sosialdepartementet at det hadde mottatt søknad om midlertidig godkjenning av styreren. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på at slik godkjenning ble gitt. I så fall må det ha skjedd kort tid før institusjonen ble nedlagt.

Foruten styreren, var det i perioden 1954–73 ansatt en eller flere lærere ved institusjonen til enhver tid. I arkivmaterialet avgitt fra guttehemmet finnes det noen opplysninger om lærerne, men opplysningene er nokså ufullstendige for noen år. Opplysningene er dessuten upresise mht. når den enkelte ansatte begynte og sluttet, og hvor mange som har vært ansatt til enhver tid. Hovedregelen synes imidlertid å ha vært at det var to lærere ansatt ved guttehemmet til enhver tid, i tillegg til styreren som også hadde noe undervisning. Lærerne bodde som hovedregel på guttehemmet. De var i all hovedsak menn. Det var imidlertid en kvinnelig lærer helt i begynnelsen og en helt på slutten av den perioden utvalget har gransket.

I perioden frem til 01.07.61 ble lærerne ansatt og lønnet av stiftelsen som eide institusjonen. Etter at skolen ved guttehemmet ble administrativt overtatt av Bergen skolestyre fra det nevnte tidspunktet, var det skolestyret som ansatte og lønnet lærerne.

Arkivmaterialet avgitt fra guttehemmet gir få opplysninger om hvilken utdanning lærerne hadde. Det synes imidlertid klart at det ikke har

vært noen ansatte med barnevernfaglig eller sosialfaglig utdanning. Det er ikke funnet arkivopplysninger som dokumenterer at man har hatt slik utdanning, og heller ikke intervjuene med barn eller ansatte gir holdepunkter for å anta det.

Institusjonen har til tider hatt problemer med å skaffe lærere med lærerutdanning. Arkivet avgitt fra guttehemmet gir relativt få opplysninger om dette, men det er klare holdepunkter for at det har vært et problem, i alle fall i de siste årene institusjonen var i drift. Intervjuene gir dessuten holdepunkter for at det har vært et problem også tidligere. Blant lærerne som hadde formelle kvalifikasjoner for stillingen, var det flere som var helt nyutdannete og med liten eller ingen erfaring med arbeid med barn i en vanskelig livssituasjon.

Ellers synes gjennomtrekk av lærere å ha vært et problem, men heller ikke på dette punktet er opplysningene i guttehemmets arkiv fullstendige. Et generelt inntrykk, på bakgrunn av arkivmaterialet og intervjuene, er imidlertid at mange av lærerne ikke var ved institusjonen mer enn ett skoleår før de sluttet. Noen få har vært der lenger, men ansettelsesforhold ut over 2–3 år synes å ha vært uvanlig.

Lærernes oppgave var i første rekke knyttet til undervisningen, men de hadde også oppgaver i forbindelse med guttenes fritid, for eksempel i tilknytning til fritidsaktiviteter, måltider og legging om kvelden. Det var en vaktturnus som også omfattet hvilende nattevakt. Det synes ikke å ha vært ansatt egne nattevakter i noen del av den perioden utvalget har gransket.

I perioder synes det å ha vært egne ansatte for å se til guttene på deres fritid, men hovedregelen har antakelig vært at styreren og lærerne hadde ansvaret for tilsynet på fritiden. På 1970-tallet var det imidlertid noen sivilarbeidere ved institusjonen.

Ved institusjonen var det også noen ansatte knyttet til gårdsdriften. Bemanningen synes å ha variert noe, men i det meste av den perioden utvalget har gransket, har det vært ansatt en agronom/gårdsstyrer og en fjøs kar/sveiser. Disse personene hadde formelt sett bare ansvaret for gårdsdriften, og ikke for guttene. Guttene deltok imidlertid i gårdsarbeidet, slik at de gårdsansatte hadde en del med guttene å gjøre i den sammenheng.

Institusjonen hadde også en del ansatte med ansvaret for matstell, klær, vasking osv. Blant hushjelpene synes det å ha vært en del gjennomtrekk, mens to av de ansatte var ansatt gjennom store deler av den perioden utvalget har gransket; kokken og en kvinne som stelte guttenes klær. Ingen av de nevnte ansatte hadde noe formelt ansvar i forhold til omsorgen for guttene.

Imidlertid har mange av guttene forklart til Granskingsutvalget at de hadde en del kontakt med kvinnen som stelte klærne.

I Sosialdepartementets rapport av 23.03.72 til Sivilombudsmannen, fremgår det at det pr november 1971 var ansatt en styrer, en lærer, en gårdsstyrer, en kokke, en kjøkkenhjelp, og en avdelingsstyrer. Etter at Dagbladet hadde tatt opp saken vedrørende guttehemmet, hadde skolestyret sørget for å ansette en student som lærer og en student som fritidsleder i tillegg. Om arbeidsoppgavene til styreren og læreren het det i rapporten bl.a.:

«Styrer og lærer har siden i høst hatt alt arbeid med guttene. Med 15 gutter å ta seg av ved måltider, i skolen og i fritiden, sier det seg selv at arbeidsbyrden blir urimelig stor for begge, og kanskje særlig for styrer som altså har hatt ansvar for fjøset. De to har også fungert som hvilende nattevakt.»

Departementets konklusjon med hensyn til bemanningssituasjonen, var følgende:

«Det nåværende personale er utilstrekkelig for institusjonen. Skolestyrer og lærere er ansatt for og må forutsettes å ta seg av undervisningen og administrasjon av skolen, og institusjonen mangler i realiteten helt funksjonærer for det vanlige institusjonsmiljøarbeidet.»

I brev av 23.03.72 til styret for Bergens guttehem, beskrev Sosialdepartementet personellsituasjonen ved guttehemmet som «meget vanskelig». I brevet heter det bl.a.:

«Departementet mener det er nødvendig å sette i verk forskjellige tiltak midlertidig for å gjøre forholdene for guttene mer tilfredsstillende og gjøre personalet i stand til å skape et bedre og triveligere miljø for både barn og voksne.

Personellsituasjonen ved institusjonen er meget vanskelig. Departementet mener det må tilsettes en *avdelingsleder* som bør ha utdanning som *barnevernspedagog*, og som kan fungere som styrerens stedfortreder. Det kom klart frem under drøftingene at skolestyrerens arbeidspress og ansvar er altfor stort, og han må avlastes for en rekke funksjoner når det gjelder arbeidet med guttene utenfor skolesituasjonen.

En er klar over at det kan være vanskelig å skaffe avdelingsleder med den ønskede utdanning. En vil derfor foreslå at man averterer etter en avdelingsleder med utdanning som barnevernspedagog eller tilsvarende utdanning og praksis for arbeidet med barn og unge.»

I tillegg mente departementet at det måtte være ansatt tilstrekkelig personale til å ta seg av gutte-

ne på fritiden. Departementet pekte særlig på situasjoner omkring morgenstell, leggetid, måltider mv., «der barn i alle aldre har særskilt behov for god voksenkontakt». Det måtte også ordnes med hvilende nattevakt, slik at lærerne som bodde i samme bygning som guttene, ikke av den grunn også skulle fungere som nattevakt.

Departementet mente videre at institusjonens personale hadde behov for sakkyndig støtte i sitt arbeid, og anbefalte at man «straks, i samråd med barnevernsnemnda, prøver å finne frem til en psykolog som vil påta seg denne oppgave på honorarbasis».

Også de fleste ansatte som Granskingsutvalget har intervjuet, vurderer det slik at det var for få ansatte til å ta seg av og ha tilsyn med guttene. En som var lærer på midten av 1960-tallet har for eksempel gitt uttrykk for at det var for få ansatte til å kunne tilfredsstille behovet for personlig omsorg, og at det var en stor utfordring å være lærer på dagtid og omsorgsperson om kvelden.

En lærer ansatt mot slutten av den perioden utvalget har gransket, har gitt uttrykk for at det burde vært flere kvinnelige ansatte ved institusjonen, og at miljøet var for maskulint.

Også mange av guttene har gitt uttrykk for at det var for få ansatte, og at de i stor utstrekning ble overlatt til seg selv på fritiden, med lite tilsyn fra de voksne.

En lærer fra første halvdel av 1960-tallet har forklart til Granskingsutvalget at det ikke var noe samarbeid mellom styreren og lærerne. De ble ikke tatt med på råd, og fikk ingen informasjon eller veiledning. Det faglige miljøet var etter denne lærerens oppfatning, lite spennende.

Forklaringene fra ansatte i perioden etter styrerskiftet i 1970 gir et annet bilde av forholdet mellom styrer og de ansatte. Styreren i denne perioden har for eksempel forklart at han og en lærer diskuterte institusjonens fremtid og hvordan det kunne bli best mulig for guttene. En av lærerne fra denne perioden har på den annen side opplyst at det ikke var noen diskusjon blant personalet om grensesettingen og hva man skulle akseptere.

Granskingsutvalget legger til grunn at personellsituasjonen var preget av kontinuitet når det gjaldt styrere og noen få andre ansatte, i første rekke kvinnen som stelte klærne, og den kvinnelige kokken ved institusjonen. Blant lærerne har det imidlertid vært stor gjennomtrekk gjennom hele den perioden utvalget har gransket. Dette svekket i høy grad guttenes mulighet for stabil voksenkontakt.

Granskingsutvalget finner det videre godgjort at det var en klar mangel på personell med barnevernfaglig utdanning. De to styrerne ved

institusjonen tilfredsstilte ikke barnehjemsforskriftens kvalifikasjonskrav. Det synes heller ikke å ha vært gjort noe forsøk på å ansette noen med barnevernfaglig utdanning, verken fra institusjonens eller barnevernets side. Mangelen på kvalifisert barnevernpersonell synes først å ha blitt et tema i 1971–72, etter at Sivilombudsmanen satte søkelyset på institusjonen. For øvrig var det antakelig ingen, eller i alle fall svært få, av de ansatte som hadde erfaring fra lignende arbeid før de kom til guttehjemmet.

Det var også for få ansatte ved institusjonen, særlig i perioden før 1960, da det var omkring 35 gutter ved institusjonen, men også senere. Guttehjemmets område var stort, noe som krevde mer bemanning for å ha tilstrekkelig tilsyn med guttene. Den enkelte ansatte lærer hadde dessuten en uakseptabel arbeidsprofil ved at han var miljøarbeider og nattevakt i tillegg til å være lærer. Etter Granskingsutvalgets oppfatning, må det ha vært vanskelig å ha overskudd til nærhet og omsorg overfor guttene, med slike arbeidsvilkår. Den vanskelige situasjonen vedvarte hele den perioden utvalget har gransket, selv om barnetallet ble redusert gjennom årene.

Det var en klar mannsdominans blant de av de ansatte som hadde som oppgave å ta seg av barna. De kvinnelige ansatte skulle formelt sett ikke ha noe med barna å gjøre. Miljøet var utpreget maskulint. Etter Granskingsutvalgets oppfatning var dette spesielt uheldig ved en ren gutteinstitusjon hvor både skole og fritid var knyttet til institusjonsområdet.

Granskingsutvalget legger endelig til grunn at det var mangel på møtevirksomhet eller faglige diskusjoner blant lærerne i perioden 1954–70. Et hovedinntrykk av intervjuene med de ansatte fra perioden etter 1970, er at det da var et mer kollegialt forhold mellom styreren og de øvrige ansatte, og at forskjellige forhold ble diskutert.

10.6 Mat og måltider

Granskingsutvalget har ikke funnet arkivopplysninger om hvordan matstellet ved guttehjemmet fungerte. Det følgende bygger på opplysninger som har kommet frem i intervjuer med barn og ansatte. Granskingsutvalget har fått mest detaljerte beskrivelser fra perioden 1954–70. Fremstillingen i det følgende tar utgangspunkt i denne perioden, for så å sammenligne med perioden 1970–73.

Måltidene besto av frokost, middag mellommåltid og kvelds. Måltidene ble inntatt i spisesalen i kjelleren i nr. 1-bygningen. Her var det små-

bord på to rekker. Styreren eller den av lærerne som hadde vakt, sto for serveringen og tilsynet under måltidene. I intervjuene med guttene fra perioden 1954–70, er det imidlertid styreren som oftest blir beskrevet som den som hadde tilsynet under måltidene.

Det var en egen kokk som laget maten. Guttene hadde ingen tilgang til kjøkkenet, og deltok således ikke med matlagingen eller med annet arbeid i forbindelse med matstellet.

Til frokost og kveldsmat fikk guttene skiver. Brødet var som regel noen dager gammelt, etter det guttene har forklart. Enkelte har forklart at brødet kunne være myglet. Skivene var ferdig påsmurte og ble servert på fat. Pålegget besto ofte av brunost og Sunda. Noen har beskrevet det slik at det lå en skive med Sunda på fat til hver av guttene, når de kom til måltidet. Deretter ble det servert skiver med brunost fra et fat som styreren eller en lærer gikk rundt med. Av og til var det hvitost eller syltetøy. Beskrivelsene av brødmåltidene variere noe med hensyn til hvor mange skiver guttene fikk, og hvilke påleggsorter det var, men de fleste guttene har beskrevet brødmåltidene som svært ensformige og enkle. Det er for eksempel flere som ikke klarer å spise brunost i dag fordi de fikk så mye brunost på guttehemmet.

Mange av guttene har fortalt om negative opplevelser i tilknytning til brødmåltidene. Guttene har bl.a. oppfattet det slik at styreren bestemte hvilke skive og hvor mange skiver, den enkelte skulle få, eller at de i alle fall ikke turte å spørre om mer enn det de fikk servert. Det er også flere som har fortalt om at de eldre guttene fikk tak i de mest attraktive skivene eller skalkene, ved at det overfor de yngre guttene lå en underforstått trussel om juling, dersom de tok de beste skivene.

Til mellommåltidet kunne det bl.a. bli servert havregrøt. Noen av guttene hadde problemer med å spise denne.

Guttene fikk servert melk til måltidene. Denne var produsert på gården. De guttene som Granskingsutvalget har intervjuet, har gitt uttrykk for forskjellige oppfatninger av melken. Noen har fortalt at den stort sett var god, noen at den av og til var sur, og noen at den ofte eller alltid var sur.

Middagen er av mange gutter beskrevet som «vanlig norsk bondekost» eller lignende. Det var mye poteter og grønnsaker, fisk og blodmat, og av og til kjøtt. I den første delen av den perioden utvalget har gransket, kom mye av råvarene fra gården på guttehemmet. Senere ble det mindre åkerdrift og mer melkeproduksjon.

Også middagen ble porsjonert ut. Guttene fikk den servert på hvert sitt fat.

Guttene har i hovedsak beskrevet middagsmaten som god, eller i alle fall akseptabel, mens enkelte har beskrevet den som dårlig, i alle fall når det gjelder noen typer mat, som for eksempel fisk. Det er imidlertid få som har gitt uttrykk for at maten var skjemt.

En lærer fra første halvdel av 1960-tallet har forklart at det ikke var noen form for rasjonering av maten, men at brødmåltidene var enkle og med lite variasjon. Han reagerte den gang på at det var spartansk. Når det gjaldt middagen, hadde han ikke noe å bemerke. Standarden på maten var generelt sett bedre ved Årstad internatskole, hvor denne læreren også hadde arbeidet en periode. To andre lærere, begge fra første halvdel av 1960-tallet, har beskrevet maten som god.

Ifølge guttene var måltidene mye preget av orden og streng disiplin. Før måltidene var det oppstilling utenfor nr. 1-bygningen. Guttene marsjerte deretter inn til faste plasser ved bordene. Det var bordbønn før og etter måltidene. Guttene hadde ikke lov til å snakke med hverandre under måltidene. Det skulle være helt stille. Guttene forklaringer gir et entydig bilde på dette punktet.

Guttene har forklart at det var et absolutt krav om at maten skulle spises opp, og at melken skulle drikkes, uavhengig av om guttene likte det de fikk servert. Dette gjaldt også sur melk. Ofte var det slik at alle guttene måtte sitte ved bordet til alle hadde spist opp. Dette kunne ta tid, dersom det var en eller flere av guttene som ikke likte maten. Flere av guttene opplevde dette som en form for kollektiv avstraffelse. Noen har også fortalt om straff i denne sammenhengen, i form av for eksempel å bli sendt til sengs. Det hendte dessuten at den som var «skyldig» i at guttene måtte vente på å gå fra bordet, fikk juling av noen av guttene etter måltidet.

Lærerne som Granskingsutvalget har intervjuet fra denne perioden, har gitt et noe annet bilde av måltidene mht graden av disiplin og tvang. Slik Granskingsutvalget vurderer det, er det imidlertid ikke nødvendigvis noen klar motsetning mellom guttenes og lærernes forklaringer på dette punktet. Tilsynet under måltidene synes å ha gått på rundgang mellom lærerne og styreren. Mange av guttenes negative beskrivelser knytter seg til den disiplin og tvang styrer nr. 1 utøvde i forbindelse med måltidene.

Plikten til å spise opp, og konsekvensene av å unnlate eller bruke lang tid på dette, medførte – i følge en rekke gutters forklaringer – at noen av guttene gjemte unna mat som de ikke likte, i klærne eller i støvlene.

Noen av guttene har forklart at de fikk for lite mat, og at de i større eller mindre grad gikk sultne. Dette kunne dels skyldes at det ble servert for lite mat, eller at eldre gutter tok mat fra dem. Noen har forklart at de måtte spise fort for å bli mette, fordi serveringen var begrenset. Andre har imidlertid forklart at det stort sett var nok mat. Også lærerne har gitt uttrykk for at det var nok mat.

Antallet måltider synes å ha vært det samme etter styrerskiftet i 1970.

Det er forskjellige oppfatninger om maten også blant dem som har vært ved guttehemmet i perioden etter 1970. Utvalget har ikke fått så detaljerte beskrivelser av matstellet fra denne perioden, men hovedinntrykket er at guttene oppfattet maten som stort sett grei, og at det var nok mat. Dette er også inntrykket etter intervjuene med de ansatte fra denne perioden.

Da styreren ved Årstad skole hadde ansvaret for driften våren 1970, skjedde det en omlegging av matstellet ved at kostregulativet for spesialskolene ble tatt i bruk. Utvalget kjenner ikke detaljene i denne endringen, men en av guttene har gitt uttrykk for at det skjedde en markert forbedring av maten etter dette.

Både guttene og lærerne fra perioden 1970–73 har gitt uttrykk for at det var plikt til å spise opp maten. Guttenes forklaringer varierer noe, men enkelte har opplevd plikten som tvang, og har negative opplevelser i tilknytning til dette. De ansatte fra denne perioden har i hovedsak gitt uttrykk for at de søkte å få guttene til å spise opp maten, men at det ikke var noen tvang eller sanksjoner i tilknytning til dette.

Også disiplinen omkring måltidene synes å ha blitt mer avdempet sammenlignet med tidligere. Noen av guttene har imidlertid gitt uttrykk for at det var streng disiplin, og bl.a. at de ikke hadde lov til å snakke med hverandre under måltidene.

Styreren i denne perioden har beskrevet bordskikken som normal, og at det skulle være alminnelig ro og orden i forbindelse med matstellet. En av lærerne fra samme periode har forklart at måltidet skulle foregå i en rolig atmosfære, og at guttene ikke fikk snakke for høyrøstet. En annen lærer har forklart at guttene ikke fikk lov til å snakke ved bordet, eller at de i alle fall måtte snakke lavt eller hviske med hverandre. Han kjente ikke til hvem som hadde innført denne regelen, eller hvorfor den var innført.

Granskingsutvalget legger til grunn at det i utgangspunktet var nok mat ved institusjonen, men at bildet må nyanseres noe. Flere av guttene har forklart at de gikk sultne. Dette kan skyldes at det noen ganger var for lite mat, at de ikke likte maten eller og at det var kamp om maten. Det

er vanskelig å finne noe klart mønster med hensyn til de forskjellige periodene.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at kvaliteten på maten generelt sett var akseptabel, men at den hadde et enkelt og noe ensformig preg. Brødmåltidene synes å ha hatt et svært enkelt preg, mens middagsmåltidene var bedre. Utvalget finner det godt gjort at melken i alle fall noen ganger var sur. Det synes å ha skjedd en forbedring av matstellet omkring 1970.

Slik Granskingsutvalget ser det, er det større grunn til å kritisere de sosiale rammene omkring måltidene. Det bildet Granskingsutvalget har fått gjennom en lang rekke intervjuer med barn, viser at måltidene har vært en stressende og angstskapende del av hverdagen på guttehemmet.

For det første var måltidene preget av en unaturlig orden og streng disiplin, særlig i perioden 1954–70, da styrer nr. 1 synes å ha satt sterkt preg på måltidene. Disiplinen hadde et militært preg, ved oppstilling og innmarsjering på rekke, faste plasser, og ved kravet om at det skulle være helt stille. De sosiale rammene omkring måltidene hadde i det hele et sterkt institusjonspreg, bl.a. ved at maten ble porsjonert og servert. Det var lite ved rammene omkring måltidene som minnet om et vanlig hjem. Noe av denne tradisjonen synes å ha blitt videreført etter styrerskiftet i 1969/70, men i en vesentlig mer moderat form. Granskingsutvalget legger til grunn at det også i den siste perioden var et unaturlig strengt krav til ro og orden, bl.a. ved at guttene ikke fikk anledning til å snakke sammen – i alle fall ikke så mye som de ønsket.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det ble praktisert spise- og drikketvang, først og fremst i perioden 1954–70. Mange av barna har hatt traumatiske opplevelser i tilknytning til dette. Det er sannsynlig at plikten til å spise opp maten varierte etter hvem som hadde tilsynet med guttene under måltidene. Mange av guttene synes i første rekke å knytte negative opplevelser til styrer nr. 1, som synes å ha vært den som vanligvis hadde oppsynet med guttene under måltidene. I perioden 1970–73 synes plikten til å spise opp å ha vært mindre strengt praktisert, men fortsatt slik at noen opplevde at de måtte spise opp mat som de ikke likte.

10.7 Klær og fottøy

Beskrivelsen i det følgende tar først for seg perioden 1954–70, som Granskingsutvalget har fått det mest detaljerte bildet av, og deretter perioden 1970–73.

Mange av guttene har forklart at klærne de hadde på seg da de kom til guttehemmet, ble hengt bort. De ble utstyrt med klær fra institusjonen.

Det var en egen ansatt som hadde ansvaret for vask, sying og lapping av tøy. Klærne ble vasket en gang i uken, og guttene fikk utlevert rene klær i forbindelse med den ukentlige dusjingen. De kunne da få utlevert for eksempel undertøy, ragg-sokker, genser og bukse. Dette skulle vare til neste klesskift. Guttene har forklart at de ikke hadde anledning til å bytte tøy mellom de ukentlige klesskiftene, og det er mange som har forklart at de derfor gikk mye skitne og våte. Guttene var mye ute, og deltok dessuten i gårdsarbeidet, noe som medførte at klærne lett ble skitne.

Granskingsutvalget har fått flere beskrivelser av at kvinnen som stelte klærne, i hemmelighet forsøkte å rette opp i forhold til det som var institusjonens politikk med hensyn til klærne. Hun tillot noen ganger klesskift utover det som var den fastsatte ordningen. Guttene har forklart at dette var noe som ikke måtte bli kjent for styreren.

Mange av guttene har forklart at de ikke, eller i liten utstrekning, hadde sine egne private klær. Flere har opplyst at klærne som de hadde på seg ved ankomst til institusjonen, ble tatt fra dem og at de ikke så dem igjen. Noen har imidlertid opplyst at de fikk benytte sine private klær på hjemreiser eller andre turer utenfor institusjonen. Det er også enkelte som har forklart at de hadde besteklær som de benyttet ved spesielle anledninger eller til å reise hjem i.

Blant klærne var det en hel del militæreffekter, bl.a. det flere har beskrevet som «battledresser». Opprinnelsen til disse klærne er uklar. Noen har oppfattet det som etterlatenskaper etter tyskerne, mens andre har ment at klærne kom fra et militært overskuddslager.

Granskingsutvalget har fått varierende beskrivelser av kvaliteten på klærne. Det er flere som ikke har hatt noe negativt å si om klærne, eller som ikke husker noe spesielt om dette. Hovedtendensten i forklaringene er imidlertid klart negativ, selv om beskrivelsene varierer en del. Det er således et gjennomgående trekk at det var mye gamle, umoderne og velbrukte klær. Flere nevner at de hadde vadmelsklær, bl.a. vide vadmelsbukser. Mye av tøyet var lappet. Mange følte at de skilte seg ut i forhold til andre barn, og at det var flaut å gå utenfor institusjonsområdet i disse klærne. Dette hang ikke bare sammen med kvaliteten på klærne, men også at guttene gikk mye likt kledd, og at de derfor var «uniformerte». Ikke alle har opplevd dette som noe stort problem i hverdagen. Dette fordi institusjonen i stor grad var isolert fra omgivelsene.

Mange har forklart at de ikke hadde regntøy, eller at de ikke kan huske at de hadde dette. De gikk derfor mye våte og hadde problemer med å få tørket tøyet. Muligheten til å få skiftet til tørre klær var dessuten begrenset, utenom det ukentlige klesskiftet. Flere har forklart at de frøs en del på grunn av dette.

Når en ser bort fra det manglende regntøyet, har de fleste gitt uttrykk for at klærne var noenlunde greit tilpasset forskjellige værforhold og årstider. Noen har forklart at størrelsen på klærne ikke alltid passet, ved at klærne var for små eller for store.

Flere har forklart at det var bedre klær om søndagene, og at kvaliteten også var bedre på klærne som ble benyttet i forbindelse med hjembesøk.

Beskrivelsene Granskingsutvalget har fått fra lærerne på 1960-tallet varierer noe. En lærer har forklart at han ikke kan huske at han reagerte på klærne, mens en annen har opplyst at standarden på klærne var dårlig. Etter sistnevntes oppfatning var standarden lavere enn det som var gjengs for barn på den tiden. En tredje lærer har beskrevet klærne som skitne og lappede. De nevnte lærerne var ved institusjonen i løpet av første halvdel av 1960-tallet. En gårdsansatt fra omkring midten av 1960-tallet har forklart at han ikke kan huske at barna gikk sjuskete kledd.

Skotøyet besto i hovedsak av gummistøvler, gummisko og klogger. En tid ut i den perioden granskingen omfatter, sannsynligvis på begynnelsen av 1960-tallet, kom det også noen Viking fotballstøvler.

En av lærerne fra begynnelsen av 1960-tallet har forklart til Granskingsutvalget at han reagerte på at guttene gikk med gummistøvler året rundt, og at det luktet fotsvette av sokkene. Guttene gikk med de samme sokkene i støvlene en hel uke mellom hvert skift. Læreren spurte styreren om det kunne kjøpes inn lettere fottøy som tennissko eller lignende. Styreren motsatte seg imidlertid dette, og det ble ikke kjøpt inn lettere sko i løpet av det skoleåret den nevnte læreren arbeidet ved institusjonen. Læreren opplevde det slik at forespørselen om å kjøpe inn lettere sko, ikke ble godt mottatt av styreren. Etter dette ble forholdet mellom styreren og læreren dårligere. Han har videre forklart at kvinnen som stelte klærne til guttene, støttet læreren, mens kokken støttet styreren når det gjaldt spørsmålet om innkjøp av nye sko.

Flere av guttene har beskrevet at det var en kamp om klærne i forbindelse med de ukentlige klesskiftene. Kampen dreiet seg bl.a. om å få tak i de mest attraktive klærne, og de klærne som

passet best. Ofte var det de eldste guttene som vant denne kampen. Noen gutter har også forklart at da de før nevnte fotballskoene kom på begynnelsen av 1960-tallet, var det konkurranse om disse. Det var ikke alle som fikk samtidig, og dette ble opplevd som urettferdig.

Guttene beskrivelse av klær og skotøy er generelt mindre negative mot slutten av 1960-tallet.

Beskrivelsene Granskingsutvalget har fått fra guttene om klesstellet i perioden 1970–73 er vesentlig mindre detaljerte enn forklaringene fra perioden forut for dette. Beskrivelsene varierer noe, men generelt sett er de ikke spesielt negative. For eksempel har en gutt forklart at klærne var hele og av omtrent samme standard som han var vant med hjemmefra. Han så det imidlertid som et problem at han bare fikk skifte en gang i uken, og at han skilte seg ut på grunn av en rød genser som guttene måtte ha på seg, når de skulle gå til butikken. Ifølge gutten måtte de gå med rød genser for at lærerne skulle kunne følge med dem, og for at de butikkansatte skulle se at de kom fra guttehemmet. Også en annen gutt har forklart at guttene skilte seg ut på grunn av de røde genserne.

Ansatte fra den siste perioden før nedleggelsen av guttehemmet, har gitt en entydig positiv beskrivelse av klærne og klesstellet. Styreren i denne perioden har forklart at klærne var helt tilfredsstillende. Det ble kjøpt nye klær til dem som hadde behov for det. Guttene hadde også regntøy og gummistøvler. Ifølge styreren var også fottøyet hensiktsmessig både i forhold til vær og årstid. I tillegg hadde guttene finere tøy som ble benyttet for eksempel ved helgebekker eller spesielle anledninger. Ingen av guttene skilte seg ut i forhold til andre barn. En lærer fra samme periode har forklart at klærne var hele og rene, og at guttene gikk normalt kledd. De hadde klær med seg hjemmefra, og når de trengte noe nytt, ble det kjøpt inn nytt tøy. En annen lærer har beskrevet klærne som ordinære, og at det ikke var mulig å se forskjell på guttenes klær og klær andre barn hadde.

Granskingsutvalget legger til grunn at klærne ved guttehemmet klart må kunne beskrives som institusjonsklær. Dette var særlig utpreget i første del av den perioden utvalget har gransket. Utvalget finner det godt gjort at standarden på klærne var dårlig fra 1954 og frem mot slutten av 1960-tallet. Klærne var velbrukte og lappete, de hadde et fattigslig preg, og guttene skilte seg ut i forhold til barn flest i samtiden. Klærne hadde også et lite individuelt preg siden de gikk på rundgang mellom barna. På den annen side finner utvalget det sannsynlig at guttene også hadde noen finere klær til bruk ved spesielle anledninger og hjemmebesøk.

En vesentlig årsak til det fattigslige klesstellet, synes å ha vært institusjonens svake økonomi. Det synes imidlertid også å ha vært en bevisst politikk eller ideologi fra styreren i perioden frem til 1970, om at det skulle være enkelt med hensyn til klær og sko. Styrerens reaksjon overfor læreren som tok opp spørsmålet om å kjøpe inn lettere sko, kan tyde på dette.

Det synes å ha skjedd en gradvis forbedring av klesstellet frem mot 1970-tallet, og kvaliteten synes å ha vært stort sett akseptabel de siste årene før institusjonen stengte. I den grad noen av barna skilte seg ut i denne siste perioden, synes det ikke å ha hatt sammenheng med kvaliteten på klærne, men at bl.a. røde gensere gikk igjen.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det i perioder har vært en kamp om klærne. Det var mye stress og bekymring i forhold til klessystemet, og en daglig kamp for å få det rimelig komfortabelt klesmessig. Dette synes først og fremst å ha vært et problem i første halvdel av den perioden utvalget har gransket, men det er ikke mulig å trekke opp noe skarpt skille mellom periodene.

Etter Granskingsutvalgets oppfatning var ukentlige klesskift ikke tilstrekkelig på en institusjon som dette, bl.a. fordi barna var mye ute og dessuten deltok en del i gårdsarbeidet. Granskingsutvalget legger til grunn at det etter de reglene som gjaldt, ikke var mulighet for å skifte klær utover de faste klesskiftene. Dette medførte at guttene til tider gikk skitne og våte, og med sure sokker. Kvinnen som stelte klærne, forsøkte å rette på dette ved å la noen skifte ved behov, men det var i strid med de reglene som gjaldt.

10.8 Hygiene, bad og toalettforhold

Guttene hadde felles dusjanlegg i kjelleren i internat nr. 2. Beskrivelsen av selve anlegget og forholdene varierer noe. Noen har ikke hatt noe bestemt å utsette på fasilitetene, mens andre har klaget over at lokalet var kaldt og at det ikke var nok varmt vann til alle.

Dusjingen foregikk, som tidligere nevnt, en gang i uken, og guttene fikk rene klær i forbindelse med dette. Mange har forklart at det ikke var mulig å få dusje oftere enn denne ene dagen i uken. Dette gjaldt også dem som hadde særskilt behov for å dusje oftere, for eksempel fordi de arbeidet i fjøset.

En av lærerne fra første halvdel av 1960-tallet, har forklart at det en gang kom en gutt som hadde fotsopp, til institusjonen. Dette ble et stort problem fordi fotsoppen smittet i dusjen.

Gangen utenfor guttenes soverom var innredet som vaskerom med stålvasker. Sosialdepartementets rapport av 23.03.72 til Sivilombudsmanen heter det at dette en gang var et fremskritt, men «i dag er ordningen ikke tilfredsstillende». Guttene har forklart at de vasket seg i dette vaskerommet før leggingen om kvelden. Mange har forklart at de ikke hadde tannkrem, eller at de ikke kan huske at de hadde det.

Om kvelden og om natten kunne guttene benytte et vannklosett som lå i samme etasje som soverommene i nr. 1-bygningen. Dette toalettet kunne ikke benyttes på dagtid, da guttene ikke hadde lov til å oppholde seg i den nevnte etasjen da.

Om dagen måtte guttene benytte kaggedo ute. En rekke av guttene har hatt mye å utsette på disse toalettforholdene. Noen av guttene har forklart at de ikke fikk sitte i fred på disse kaggedoene, fordi andre gutter stakk dem i baken med stokker eller pinner. Det er også flere som har forklart at papiret som de skulle bruke til å tørke seg med, ofte forsvant, slik at de måtte bruke løv eller andre ting de fant til å tørke seg med. De hadde heller ikke mulighet for å vaske seg etter toalettbesøkene. Noen av guttene gikk «på do» i skogen i stedet for å benytte kaggedoene, for å slippe ubehaget det innebar. Det å tømme kaggene var for øvrig en av oppgavene guttene hadde på gården, etter det flere gutter har forklart.

Kaggedoene har antakelig vært i bruk frem til ca. 1970. En av guttene som var ved guttehjemmet en periode dette året, har opplyst at guttene i løpet av den tiden han var der, fikk lov til å benytte vannklosettet inne også på dagtid.

Intervjuene med de ansatte fra de forskjellige periodene, er generelt sett ikke så detaljerte, når det gjelder beskrivelsen av de hygieniske forholdene. En lærer fra første halvdel av 1960-tallet har forklart at de sanitære forholdene ved institusjonen generelt sett var av dårligere standard enn det som var vanlig i de fleste hjem på den tiden. Han tror det var slik at guttene ikke hadde mulighet for å vaske seg før måltidene.

Styreren fra perioden 1970–73 har forklart at dusj, bad og toaletter var hensiktsmessig og bra. Kaggedo var ikke bruk i den tiden han arbeidet ved guttehjemmet. En lærer fra denne perioden har forklart at han ikke kan huske at han reagerte på de hygieniske forholdene ved guttehjemmet den gang.

Granskingsutvalget legger til grunn at det var mangelfull mulighet for personlig hygiene ved institusjonen. Guttene hadde for eksempel ikke mulighet for å vaske hendene etter toalettbesøk – heller ikke før måltidene.

Bruken av kaggedo var etter Granskingsutvalgets oppfatning uakseptabelt. Kaggedo var nok fortsatt i bruk i noen hjem på 1950- og 60-tallet, men for et barnehjem var dette etter Granskingsutvalgets oppfatning ikke tilfredsstillende. Loven eller barnehjemforskriften inneholdt riktig nok ikke noe uttrykkelig forbud mot kaggedo, men ordningen harmonerte ikke med forskriftens krav om at innredning og utstyr skulle være «enkelt, solid, lett å holde rent, men også hyggelig og pent som en ønsker det i en privat heim». Bruken av kaggedo helt frem til ca. 1970 skulle også være unødvendig i og med at guttehjemmet var utstyrt med vannklosett i hele den perioden utvalget har gransket. Forbudet mot å bruke dette på dagtid, styrket institusjonspreget og guttenes opplevelse av et unødvendig strengt regime. Ordningen var dessuten uhygienisk, og guttene fikk ikke tilfredstilt et grunnleggende behov, når de ikke fikk gå på toalettet i fred.

Etter Granskingsutvalgets oppfatning, må de hygieniske forholdene ses i sammenheng med klessystemet ved institusjonen, jf. avsnitt 10.7 ovenfor. Granskingsutvalget legger til grunn at ordningen med ukentlige klesskift var utilstrekkelig for å ivareta de hygieniske forhold på en tilfredsstillende måte.

10.9 Skolegang og lekselesing

Bergens guttehjem hadde siden etableringen på Garnes i 1905 hatt egen skole med felles styrer for skolen, internatet og gården. Hjemmets styre ansatte styrer, lærere og det øvrige personale. Skolen sorterte ved en særordning direkte under skoledirektøren i Bjørgvin, og var godkjent av Kirke- og undervisningsdepartementet. Bergen kommune og Staten ytte bidrag til drift av skolen.

Lov om folkeskolen av 10.04.59 medførte at denne ordningen ikke kunne fortsette, noe Kirke- og undervisningsdepartementet underrettet skoledirektøren om i brev av 05.10.60. Lovens §§ 2 og 26 fastsatte at dersom en privat institusjon drev barnehjem for barn fra en kommune, likegyldig om hjemmet lå i eller utenfor kommunen, påhvilde det skolestyret å sørge for at det ble gitt undervisning for barna på hjemmet, under samme vilkår som for de øvrige barn i kommunen. Skolen måtte derfor gis den status loven tilsa.

I en innstilling datert 25.05.61, fra skoleinspektøren til Bergen skolestyre, er det gjort nærmere rede for spørsmålet om ansvaret for skolen ved Bergens guttehjem burde overføres til Bergen skolestyre. Skoleinspektøren gikk inn for at guttehjemmet fortsatt ble drevet etter sine sta-

tutter med fortrinnsrett for gutter fra Bergen. I så fall måtte Bergen kommune bære utgiftene til lærerlønn med vanlig statstilskudd (40%). Kommunen måtte også dekke utgifter til læremidler, mens institusjonen sørget for skolerom, inventar, lys og brensel. Skoleinspektøren gikk inn for dette bl.a. på grunn av kommunens behov for en slik institusjon. Anbringelse på observasjonsskole eller spesialskole var etter skoleinspektørens oppfatning «ytterst uheldig». Om Bergens guttehem het det derimot i innstillingen:

«Det har gjennom årene vist seg at guttehemmet og skolen har gjort et ypperlig arbeid som vanskelig kan overvurderes. Slik det nå ligger an, er Bergens Guttehem et av meget få steder for anbringelse av gutter som pga. forskjellige forhold trenger hjemlig omsorg og nytt miljø.

Guttehemmets beliggenhet er også ideell da institusjonen ligger sentralt til med rikelig areal til disposisjon med adgang til sjø og til skog og mark.»

Også styret for guttehemmet hadde gått inn for at skolestyret overtok ansvaret for skolen, og at internatet og gården ble drevet som før, men atskilt fra skolen hva driftsutgiftene angikk.

I den nevnte innstillingen uttalte skoleinspektøren seg også om undervisningstimer og lærerpersonale. Undervisningsplanen for Bergen folkeskole måtte legges til grunn for undervisningen, med de nødvendige tillempinger pga. klassesdelingen. I forbindelse med timetallet, uttalte skoleinspektøren:

«Elevmateriellet ved denne skolen er som regel meget uensartet, både evnemessig og hva kunnskapsgrunnlag ved opptakingen angår. Det er derfor nødvendig med mer hjelpe- og støtteundervisning enn i en vanlig byskole. Likeledes er det påkrevd at læreren leder og har tilsyn med enkelte aktiviteter (sang, musikk, idrett o.l.) i tilknytning til undervisningen.»

Bergen skolestyre vedtok 27.05.61 å anbefale at Bergens guttehem ble overført til skolestyret fra 01.07.61. Formannskapet sluttet seg til dette 30.08.61. Det fremgår av guttehemmets årsmelding for 1961 at skolen ble administrativt overtatt av Bergen skolestyre fra 01.07.61.

I brev av 18.08.61 fra Kirke- og undervisningsdepartementet til skoledirektøren, ble det vist til rundskriv av 25.01.60 hvor det het:

«Fra 1. juli 1960 får skolestyret som oppgave å tilsette lærerpersonalet ved barnehjem, sykehus og behandlingshjem, og skoledirektøren skal godkjenne tilsettingen. Kommunekassereren må fra samme tidspunkt utbetale lønnen (kontantlønn) mot delvis eller hel refusjon fra staten.»

Etter dette lå selve skoledriften under Bergen skolestyre, mens institusjonen ellers lå under Bergen barnevernsnemnd på tilsvarende måte som for andre barneverninstitusjoner.

Som det fremgår av avsnitt 10.3, var skolen på Garnes ikke noen spesialskole. Ifølge skolesjefens brev av 27.11.71 ble guttene ikke søkt inn på Bergens guttehem for skolegangens skyld, men fordi deres hjem var oppløst eller i vanskeligheter.

Gjennom intervjuene og gjennomgang av bl.a. Bergen barnevernsnemnds protokoll og elevmapper fra guttehemmet, har Granskingsutvalget imidlertid fått det hovedinntrykk at en rekke av guttene på Garnes ikke bare kom fra oppløste hjem, men at de også hadde vanskeligheter i forhold til skolegangen, for eksempel læringsvansker, atferdsvansker og skoleskulk. Ofte var det en kombinasjon av problemer i hjemmet og problemer i skolen som var bakgrunnen for plasseringen, men i noen tilfeller fremstår skoleproblemer som en vesentlig grunn for plasseringen på Garnes. Dette er et gjennomgående trekk ved hele den perioden utvalget gransker. I denne sammenheng viser Granskingsutvalget også til avsnitt 10.3, om uklarheten omkring guttehemets status. Arkivmaterialet viser at skolemynighetene forholdsvis ofte var initiativtaker til plasseringer av barn på Garnes, og noen ganger også selv vedtok å plassere barn der – uten barnevernsnemndsvedtak, eller med etterfølgende nemndsvedtak.

Arkiv- og intervjumaterialet viser at det i den perioden utvalget har gransket, var todelt skole ved guttehemmet. De to klassene var inndelt etter alder, slik at de yngre guttene gikk i 1. klasse og at de eldre gikk i 2. klasse. Det synes i alle fall å ha vært hovedregelen gjennom størstedelen av perioden.

På en karakterliste for 2. klasse fra 1956 fremgår det imidlertid at klassen besto av elever fra første til sjette klasse. Denne klassen hadde 15 elever, fordelt slik: 3 elever i første skoleår, 2 i andre, 1 i tredje, 1 i fjerde, 6 i femte og 2 i sjette skoleår. Spredningen i alder og utvikling medførte problemer, ifølge klassens lærer. Læreren er ikke intervjuet av Granskingsutvalget, men følgende fremgår av dokumentet med den nevnte karakterlisten:

«Denne store forskjellen i alder og utvikling har gjort undervisningen vanskelig. Det er særlig nybegynnerne som får «lide» for dette, da undervisningen ofte går «over hodet» på dem, og tida som blir brukt til dem, er ofte alt for liten.»

Mange av guttene har gitt uttrykk for at ordningen med todelt skole fungerte dårlig. Flere av de

svakere elevene har gitt uttrykk for at ordningen med forskjellige årstrinn i hver klasse gjorde læringssituasjonen vanskelig. Også noen av de sterkere elevene opplevde dette som negativt, bl.a. fordi de ikke fikk tilstrekkelig progresjon i læringen. Flere har opplyst at noen av lærebøkene ble brukt om igjen år etter år, selv om elevene kom på høyere klassetrinn. Beskrivelser av manglende progresjon går igjen i en rekke forklaringer. Blant dem som vendte tilbake til ordinær skole etter oppholdet på Garnes, er det flere som har gitt uttrykk for at de lå etter sine medelever, og noen ble flyttet ned i et lavere klassetrinn enn alderen skulle tilsi, eller i observasjonsklasse.

Guttene har videre forklart at det var mest tavleundervisning, og lite individuell oppfølging ved at lærerne gikk rundt og veiledet den enkelte elev. Svakere elever fikk ingen særskilt hjelp. Dette er det generelle inntrykket som intervjuene av guttene gir. Det er imidlertid grunn til å nyansere dette bildet. Beskrivelsen av de enkelte lærerne varierer en del med hensyn til i hvilken utstrekning de fulgte opp den enkelte. En av lærerne på begynnelsen av 1960-tallet har fått spesielt positiv omtale av mange. Det er dessuten et par gutter som har fortalt at de fikk individuell undervisning i tysk. Disse guttene var ved institusjonen omkring 1970.

Guttene har beskrevet at skolesituasjonen var mye preget av pugging, kanskje særlig i kristendomsfaget. Beskrivelser av det sterke innslaget av pugging går igjen i svært mange av de forklaringene som er gitt til Granskingsutvalget.

Om ettermiddagen/kvelden var det avsatt tid til lekselesing i klasserommene. Det var vanligvis styreren som var til stede i perioden 1954–70. Han satt på en stol mellom de to klasserommene og passet på. Mange av guttene opplevde det slik at det ikke var hjelp å få i forbindelse med lekselesingen. Det skulle være helt stille under lekselesingen, og det var mye pugging av stoff som skulle gjenfortelles i klassen neste dag. Intervjuene som Granskingsutvalget har gjennomført, gir et nokså entydig bilde av lekselesingen i den nevnte perioden.

Når det gjelder forholdet mellom gårdsarbeid og skolegang, har flere gitt uttrykk for at dette foregikk til hver sine tider. Noen, og kanskje særlig de som var tildelt oppgave som fjøsgutt, har fortalt at gårdsarbeidet ble prioritert foran skolegangen, og at det hendte flere ganger at de fikk fri fra skolen for å arbeide i stedet.

Mange av guttene har forklart at skolesituasjonen var preget av streng disiplin, og at det overfor uro ble reagert med kraftig kjefting, fysiske avstraffelser og at elever ble kastet ut av

klassen. Noen har for eksempel beskrevet at lærere kunne slå med pekestokken i kateteret, i pultene eller over fingrene til guttene. Også på dette punktet er det grunn til å presisere at det, ifølge guttenes forklaringer, var stor variasjon mellom lærerne.

En rekke av guttene har fremhevet at det var liten oppfølging fra institusjonens og barnevernets side med hensyn til videre skolegang etter oppholdet på Garnes. Tilbud om å begynne på realskole synes å ha vært svært uvanlig. Særlig gutter fra perioden 1954–70 har gitt uttrykk for at det var forutbestemt at det «ikke kunne bli noe av dem», og at styreren bestemte for eksempel at de skulle til sjøs, uten å spørre hva den enkelte hadde lyst til. Noen av guttene som Granskingsutvalget har intervjuet, har klart å skaffe seg utdanning i ettertid, men disse har understreket at dette skjedde til tross for oppholdet på guttehjemmet, og ikke på grunn av tilrettelegging fra institusjonens eller barnevernets side.

I arkivmaterialet etter guttehjemmet finnes det noen vurderinger av elevene. Disse er skrevet av vedkommende klasses lærer, og inneholder noen linjer om hver elevs arbeidslyst, evner, prestasjoner og oppførsel mv.. Materialet er imidlertid for lite til at det gir grunnlag for å trekke slutninger om det generelle kunnskapsnivået blant guttene. Granskingsutvalget går derfor ikke nærmere inn på disse vurderingene her, men vil sitere noe av en generell beskrivelse som en lærer ga av en klasse i 1955:

«Når ein les over denne rapporten som eg her har gjeve, kan ein få eit rangt inntrykk, dersom ein ikkje veit noko om sjølve samspelet mellom elevene. Kvar for seg kan dei vera nokså greie kvar på sin måte, men når dei kjem saman, då ser ein kva to det er i dei. Det er fyrst når eg står framføre klassa at eg verkeleg ser skilnaden på desse borna og andre born.

Skal eg samanlikna denne klassa med andre klasser eg har vore i, lyt eg berre seia: Det er ei vanskeleg klasse. Desse borna er ikkje som andre born. I skulen skal det mykje til for at det verkeleg skal fengja interessa deira. (Her er det sjølv sagt unnatak.) Ting som andre born ville ha tykt mykje om, vert her sett på som ein daglegdags lekk, og ikkje noko meir. Det er difor rart for læraren å sjå kor han fell igjennom gong etter gong, endå han har gjort sitt beste og vonar på eit bra utfall. Alt ser ut til å fylgja lunene til borna. Har dei sett seg føre å vera vridne, kan læraren «mel-da pass» med ein gong. Timen vert ikkje god kor som er. Det einaste som hjelper er ei hard skjennepreik for skuld disiplinen, men då er og timen øydelagd. Skal det verta gjort noko, må dei vera i godlag.

Ein annan ting eg og merka meg med desse borna. Det er så uhyre sjeldan dei finn på ein leik sjølve. I friminuttane tenkjer dei ikkje på å leika ein gong. Eg har fleire gonger freista få dei med, helst i fyrstninga i haust, då eg tok det som sjølv-sagt at born leika. Men det var heilt umogleg å få dei med på anna enn fotball. I sumar hadde vi vitjing av Eikelund off. skule. Eg tenkte at borna her ville ta etter dette med handballen, men nei. Fotball skulle det framleis vera. Andre leikar er det mest umogeleg å få dei med på. Dette er trist. Ein gong såg eg likevel at borna arbeidde med liv og lyst, og det var i vinter då med arbeidde med barneteatret. Då vart eg verkeleg oppglødd av iveren deira. Eg opplevde verkeleg å få sjå at dei forsømde skiturar i fristunda for å få øva. Dette hadde eg ikkje venta.

Eg ser såleis at det er ikkje berre negative ting som kan seiast om desse borna heller. Sjølv sagt har me hatt mange koselege stunder i lag, og skal eg vera ærleg, lyt eg nok vedgå at eg hadde venta det verre.»

Generelt er det et språk mellom guttene og lærernes forklaringer når det gjelder elevenes forutsetninger og kunnskapsnivå, hvordan klassedelingen fungerte, innholdet i undervisningen og hvordan disiplinen i klassen var. Lærerne gir gjennomgående mer positive beskrivelser. De fleste lærerne som Granskingsutvalget har intervjuet fra de forskjellige periodene, har beskrevet elevene som «normale», og at det var normal spredning i kunnskapsnivået. Også undervisningen er av lærerne gjennomgående beskrevet som tilsvarende det som var vanlig i skolen i samtiden. De fleste har også gitt uttrykk for at man fulgte normal læreplan.

En av lærerne fra tidlig på 1960-tallet har imidlertid forklart at de i hans tid (ett skoleår) ikke ble undervist i engelsk på guttehemmet, i motsetning til bergensskolen hvor engelsk var innført. Flere av guttene har også forklart at de savnet engelskundervisning, og at de oppfatter dette som en klar mangel.

En lærer fra omkring midten av 1960-tallet har forklart at det store aldersspennet i klassen var en utfordring, fordi kunnskapsnivået var forskjellig. Han opplevde det også som en viss utfordring å få aksept blant guttene for å følge timeplanen. Han fornemmet at det noen ganger ville vært enklere å velge mer populære ting som gymnastikk, tegning og sløyd.

En lærer fra perioden 1970–73 har forklart at undervisningen gikk ganske greit, og at ingen av elevene hadde spesielle skolevansker. En annen lærer fra den nevnte perioden har opplyst at noen av barna hadde problemer i skolen og ble sendt til PPT på grunn av læringsvansker. På

spørsmål om institusjonen ytet tilstrekkelig hjelp for de som hadde behov for det, har læreren opplyst at institusjonen ikke var beregnet på barn med læringsvansker, og at den ikke hadde ressurser for å ta imot barn med slike vansker. Institusjonen hadde imidlertid flere barn med klare atferds- og lære vansker, og læreren vil tro at institusjonen kom til kort i forhold til disse. Dette var bakgrunnen for at han og styreren arbeidet for etablering av en ny institusjon med bedre kvalifisert personale som miljøarbeidere, sosionomer og psykologer.

I Sosialdepartementets rapport 23.03.72 til Si- vilombudsmannen er det et eget avsnitt om skolen. Det fremgår bl.a. at det i de senere år hadde vært to fulle lærerposter ved siden av skolestyrerstillingen. Det hadde i flere år vært vanskelig å få besatt lærerstillingene med utdannede lærere. Skolestyrer og lærer mente at undervisningsmateriellet var mangelfullt, mens skolesjefen opplyste at guttehemmet kunne få det undervisningsmateriellet man trengte, og at lærerne burde henvendt seg til skolemyndighetene om støtte og hjelp. Videre heter det i rapporten:

«Departementets representanter fikk inntrykk av at skolestyrer og lærer, som begge er relativt nye som lærere, ikke har hatt tilstrekkelig kjennskap til hvilke krav de kunne stille og til hvilken støtte de kunne få fra skolemyndighetene i Bergen. De synes også å ha hatt liten tid og anledning til å oppsøke skolemyndighetene.»

Granskingsutvalget legger til grunn at mange av barna som kom til Bergens guttehem hadde et særskilt behov for skolemessig oppfølging. Det fremgår både av intervjuene med barna og de vedtak som er gjennomgått, at mange av barna på guttehemmet hadde større skolevansker enn barn flest. Ikke sjelden var Bergens guttehem et alternativ til Årstad observasjonsskole eller andre spesialskoler. Noen av barna ble også overført fra Årstad til Bergens guttehem. Barnevernet og skolevesenet synes i praksis å ha benyttet institusjonen som en form for spesialskole. Den uklarhet som rådet om institusjonens status, slik som nærmere beskrevet i avsnitt 10.3, underbygger dette. Samlet tilsier dette at mange av barna hadde et særskilt behov for oppfølging.

Skolen på Garnes var imidlertid ikke tilstrekkelig rustet til å ta imot barn med spesielle problemer. Det var mange nyutdannede lærere og noen hadde ikke lærerutdanning. Lærerne i perioden frem til 1970 hadde også lite opplysninger om bakgrunnen til det enkelte barn og om hvilke særskilte behov de hadde. Gjennomtrekk, og dermed mangel på kontinuitet, synes også å ha

hatt negative konsekvenser for oppfølgingen av det enkelte barn.

Granskingsutvalget kan ikke se at skoleinspektørens forutsetning i 1961, om mer hjelpe- og støtteundervisning enn i en vanlig byskole, ble oppfylt.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at todelt skole var en utfordring for lærerne, særlig tidlig i den perioden utvalget har gransket. Senere, etter hvert som elevtallet ble redusert, har denne siden ved undervisningssituasjonen etter alt å dømme blitt bedre.

Det synes å ha vært mangel på progresjon i undervisningen og læringen. Noen av barna brukte lærebøkene om igjen flere ganger. Stadige utskiftninger av lærerne, og mangel på diskusjon og møter blant lærerne, kan være forklaringer på mangel på kontinuitet og progresjon fra år til år. Dessuten synes læremateriellet å ha vært noe mangelfullt. Endringer ellers i samfunnet med hensyn til undervisningsform synes ikke å ha vært fanget opp på Bergens guttehem. I alle fall synes utviklingen å ha gått saktere på guttehemmet. Tradisjonell pugging synes å ha vedvart lenger på Garnes enn i skolen ellers.

Det at skolen var en integrert del av institusjonen, gjorde at denne var isolert fra samfunnet utenfor. Barna var ikke i kontakt med «normalt» skolemiljø. Granskingsutvalget vurderer dette som særlig uheldig i og med at guttene også ellers hadde liten kontakt med samfunnet utenfor institusjonen.

Granskingsutvalget legger endelig til grunn at stimulering og tilrettelegging for videre skolegang har vært svært mangelfull. Et påfallende faktum er at så få barn er blitt søkt inn på realskole. Særlig holdningen til styrer nr. 1 synes å ha vært noe av bakgrunnen for dette. Alle elevene synes å ha blitt sett under ett som en masse.

Når en ser oppfølgingsbehovet, undervisningen og oppfølgingen etter endt skolegang under ett, må skoletilbudet etter Granskingsutvalgets oppfatning anses som mangelfullt.

10.10 Fritidsaktiviteter og stimulering

Ifølge forklaringene til guttene var fritiden mye preget av arbeidet på gården. Dette er særlig utpreget i den første del av den perioden utvalget har gransket. Senere i perioden synes det å ha blitt noe mindre gårdsarbeid, se nærmere avsnitt 10.11 om dette.

Guttene har for øvrig forklart at de ble mye overlatt til seg selv på fritiden, uten oppfølging eller aktivisering fra de voksnes side. I noen peri-

oder synes det å ha vært ansatt egne fritidsledere, men ellers synes fritidslederfunksjonen å ha ligget til lærerne. Som nevnt i avnitt 10.5 ovenfor, konkluderte Sosialdepartementet i 1972 med at institusjonen «mangler i realiteten helt funksjonærer for det vanlige institusjonsmiljøarbeidet».

Aktivitetene inne på området besto ofte av idrettsaktiviteter som skigåing, skihopping, og fotball. Flere av guttene har fremhevet enkeltlærere som flinke til å aktivisere guttene på denne måten, og noen har fortalt om mange positive opplevelser i tilknytning til dette. For disse var fritidsaktivitetene ett av få lyspunkter i hverdagen på Garnes. Guttehemsområdet lå godt til rette for slike aktiviteter. Også flere av de ansatte har fremhevet fritidsaktivitetene som et positivt element ved guttehemmet.

Etter det guttene har forklart, var det bl.a. noe skiutstyr på institusjonen, men ellers er det generelle inntrykk at det var lite utvalg av leker og utstyr til å aktivisere guttene med. De hadde lite tilgang til bøker eller annet lesestoff. Tilgang til radio og TV var begrenset.

Det hendte noen ganger at det ble arrangert fotballkamper eller andre idrettskonkurranser med barn som kom utenfra. Dette synes imidlertid sjelden å ha vært «vanlige» barn, men barn for eksempel fra Årstad observasjonsskole.

Noen ganger ble guttene tatt med på turer i nærområdet, og også på lengre turer. Dette var turer som var organisert av institusjonen.

Både guttenes og lærernes forklaringer tilsier at guttene ikke var med i noen form for eksternt organiserte fritidsaktiviteter. Granskingsutvalget har ikke fått opplysninger om at noen har vært medlemmer av idrettslag, speideren eller andre organisasjoner.

Granskingsutvalget legger til grunn at fritidstilbudet på Garnes hadde noen positive sider. For dem som likte idrett, var det noe meningsfylt å fylle fritiden med. På den annen siden synes det å ha vært en «stål i ben og armer»-kultur på Garnes, der de som ikke satte pris på idrett, falt utenfor. Det var således et smalt fritidstilbud, og det var heller ikke noe tilbud om deltakelse i organiserte aktiviteter utenfor institusjonen. Guttene var også i denne sammenheng isolert fra omverdenen.

Etter Granskingsutvalgets oppfatning, var institusjonen klart underbemannet i forhold til å følge guttene opp på fritiden. Dette var som nevnt departementets konklusjon i 1972, og Granskingsutvalget har ikke holdepunkter for at situasjonen var bedre tidligere i den perioden utvalget har gransket – snarere tvert imot. I noen perioder har det imidlertid vært enkeltpersoner som har vist gode evner til å ta seg av guttene på fritiden.

Utvalget legger videre til grunn at guttene fikk begrensede muligheter til å lære seg dagliglivets aktiviteter. Med andre ord var den sosiale treningen ved Bergens guttehem i høy grad mangelfull. Dette hadde blant annet sin bakgrunn i at det var ansatt eget personale for å gjøre alle dagliglivets gjøremål, barna levde isolert, og de ble i høy grad styrt av reglene som gjaldt og som la bånd på deres utfoldelse.

Granskingsutvalgets samlede konklusjon er at det, til tross for noen lyspunkter knyttet til idrettsaktiviteter, var mangelfull stimulering av guttene. Særlig på 1950-tallet synes det å ha vært lite av dette. Situasjonen synes å ha blitt noe bedre senere, men da i første rekke knyttet til fysisk fostring. Det var derimot en klar mangel på sosial trening og intellektuell stimulering i store deler av den perioden utvalget har gransket.

10.11 Deltakelse i gårdsdriften

Guttene har i intervjuene opplyst at de i stor grad deltok i arbeidet på gården på guttehemmet. I første del av den perioden utvalget har gransket, var det et allsidig jordbruk som ble drevet. Det var både melkeproduksjon og åkerdrift. Det ble dyrket poteter og forskjellige slag grønnsaker. Guttene ble satt til for eksempel hesjing, luking av åkre, setting og opptaking av poteter osv. Senere i perioden, antakelig fra midten av 1960-tallet eller noe før dette, ble det mindre åkerdrift og mer spesialisert melkeproduksjon.

Gårdsdriften var en del av inntektsgrunnlaget for institusjonen, dels ved at landbruksprodukter ble solgt, og dels ved at en vesentlig del av matvarene kom fra gården. Etter at driften ble mer spesialisert, ble innslaget av selvforsyning antakelig noe mindre.

Guttene syn på deltakelsen i gårdsdriften varierte en del, etter det som har kommet frem i intervjuene. Noen ble utpekt som fjøsgutt, og det var en «stilling» som ga status og kunne gi enkelte privilegier. Fjøsgutten var med på stell og melking av kyrne. Granskingsutvalget har intervjuet flere som fikk denne typen arbeid, og det er et gjennomgående trekk blant disse at de likte arbeidet. Flere har opplevd det som en positiv anerkjennelse i og med at det innebar et ansvar å stelle med dyrene. Det forekom også at styreren ga noen av fjøsguttene skryt for arbeidet de gjorde. Dette var noe som sjelden forekom i andre sammenhenger, etter det guttene har forklart.

Mangen av guttene har beskrevet arbeidet på gården som svært tungt, og noen har gitt uttrykk for at gården ble drevet på en umoderne måte.

Traktor kom først på midten av 1960-tallet. Denne siste opplysningen er bekreftet av vedkommende gårdsstyrer som kom med traktoren. Dokumenter som Granskingsutvalget har fått tilgang til, viser at det var en del av avtalen mellom gårdsstyreren og guttehemmet at han hadde sin egen traktor med seg.

Om somrene var det relativt få gutter på guttehemmet. Dette var gjerne gutter som ikke hadde foreldre eller annen familie å reise hjem til på ferie. Noen av disse guttene har gitt uttrykk for at de ble pålagt urimelig mye arbeid i sommermånedene, i en tid hvor de mente de burde hatt fri.

Når det gjelder spørsmålet om gårdsarbeidet gikk ut over skolegangen, har det kommet frem forskjellige opplysninger i intervjuene. Noen har forklart at gårdsarbeidet ble prioritert foran skolearbeidet, og at elevene fikk fri for å arbeide på gården i stedet. Andre har derimot gitt uttrykk for at gårdsarbeidet foregikk utenom skoletiden, og at arbeidet ikke gikk ut over skolegangen. Det trenger ikke nødvendigvis være noen motstrid mellom disse forklaringene. Flere av «fjøsguttene» har forklart at de fikk skolefri i forbindelse med for eksempel morgenstellet, og leksefri for å utføre kveldsstellet. Det er således mulig at noen gutter har gått glipp av mer undervisning enn andre.

Mange av guttene har beskrevet gårdsarbeidet som en plikt, og at nektelse av dette ville medføre en eller annen straffereaksjon. Granskingsutvalget har fått flest beskrivelser av dette fra perioden før 1970, men også noen fra perioden etter. Styreren i perioden 1970–73 har forklart at det var en helt frivillig sak å delta i gårdsarbeidet.

Guttene opplevelse av plikten varierer en del, bl.a. avhengig av hvor godt den enkelte gutt likte gårdsarbeidet. Noen av guttene opplevde gårdsarbeidet som «slavearbeid», mens andre så arbeidet på gården som et lyspunkt i tilværelsen på Garnes.

Det var også frukttrær på guttehemmet. Flere av guttene har forklart at de ikke fikk spise noe av denne frukten, og at det også gjaldt nedfallsfrukt.

Når det gjelder spørsmålet om guttenes arbeidsinnsats var nødvendig for å opprettholde driften på gården med det omfanget den hadde, har mange av guttene svart ja på det.

Noen av guttene har forklart at det ble slaktet dyr på gården, og enkelte har fortalt om ubehagelige opplevelser i tilknytning til det. Styreren ved Årstad skole, som våren 1970 hadde det overordnede ansvaret for guttehemmet, har forklart til

Granskingsutvalget at han ved et besøk på institusjonen oppdaget at en gårdsarbeider hadde slaktet et dyr. Det var mye blod utenfor på trappen, og en kalv lå flådd på kjøkkenbenken. Han gikk ut fra at noen av guttene kunne ha sett slaktingen. Slaktingen var noe gårdsarbeideren ikke hadde lov til, og han fikk en overhaling for det.

Granskingsutvalget har intervjuet en gårdsbestyrer fra midten av 1960-tallet. Dette var den første gårdsbestyreren på institusjonen som hadde traktor. Han har forklart at guttene var med på hesjing om somrene, og som «medhjelpere» i fjøset på ettermiddagstid. Han oppfattet hjelpen i fjøset som en frivillig ordning, og noe som var litt stas for guttene. Hjelpen til hesjingen beskrev han som god, men han ville ikke si at guttenes arbeidsinnsats var helt nødvendig for driften. Det var flere andre gårder på omtrent samme størrelse i nabolaget, men som klarte seg uten tilsvarende mye hjelp som på guttehjemmet.

Granskingsutvalget legger til grunn at det var en plikt for guttene å arbeide på gården, men det synes å ha vært en endring i løpet av perioden utvalget har gransket. Både omfanget av arbeidet og graden av plikt synes å ha avtatt med årene. Granskingsutvalget finner det også sannsynliggjort at gårdsarbeidet for noen gikk utover skolegangen.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det var en tungvint drift som var arbeidskrevende. I den første delen av perioden var det en umoderne driftsform. Flere gutter har beskrevet smerter som de fikk på grunn av alt slitet. I perioder, i onnene, må det ha vært en stor arbeidsmengde, særlig i den perioden hvor det var åkerdrift på gården. Om somrene var det færre gutter på guttehjemmet og desto mer arbeid for dem som var tilbake. Dette var gjerne gutter som ikke hadde noen å reise til i sommerferien.

Utvalget finner det sannsynliggjort at guttenes arbeidsinnsats var nødvendig for å opprettholde driften på det nivået den hadde, særlig i den første delen av den perioden utvalget har gransket. Guttenes arbeid var således en del av inntektsgrunnlaget til institusjonen.

Gårdsarbeidet medførte gleder for noen, men gledespotensialet ble ikke tatt fullt ut, blant annet fordi frukt og bær ikke var tilgjengelig for barna.

Filosofien bak guttenes deltakelse i gårdsdriften synes å ha vært en tanke om at deltakelse i gårdsdriften hadde et oppdragende og utviklende formål. For noen var dette også positivt, men etter Granskingsutvalgets oppfatning var dette en gammeldags form for miljøtilbud, og i alle fall for ensidig i sett i sammenheng med den mangelfulle stimuleringen guttene ellers fikk.

10.12 Forholdet mellom barna

Noen av guttene har beskrevet forholdet mellom dem som ganske bra, men totalbildet er likevel klart negativt – særlig i perioden 1954–70. Det er også en del av guttene som nyanserer bildet på den måten, at de på den ene side beskriver godt kameratskap, lek, idrett og moro, samtidig som det var enkeltpersoner som ødela svært mye for guttemiljøet.

Mange av barna ved guttehjemmet har beskrevet forholdet mellom barna som et klart hierarki, der de eldste bestemte og på mange måter plaget, trakasserte og misbrukte yngre gutter seksuelt. Noen har også beskrevet isole-ring og utestenging fra kameratskap. Beskrivelsene varierer imidlertid en del, noe som kan ha hatt sammenheng med at ledere i gutteflokkene vokste til og senere forsvant, og at guttemiljøet således varierte over tid. Det går igjen i mange forklaringer at det var de yngste av guttene som hadde det verst, og at situasjonen ofte bedret seg for den enkelte etter hvert som han vokste til og ble sterk nok til å hevde seg i flokken.

De yngste guttene som kom til barnehjemmet var 7 år gamle. Noen av de guttene som ble utsatt for fysiske overgrep da de var små, har forklart at de selv ble overgripere da de ble større. Noen av guttene har opplevd det slik at de selv ble et offer for systemet etter hvert som de vokste til og ble stygge mot yngre gutter. Flere har vært sterkt plaget av dette i ettertid.

Granskingsutvalget har fått beskrevet en lang rekke tilfeller av vold og fysisk og psykisk mobbing blant guttene. Ofte fikk de blåmerker eller sår som blødde. Noen, men langt fra alle, har fortalt om «innvielsesritualer» i forbindelse med at nye gutter kom til institusjonen, og at det var en herdingsprosess der guttene måtte finne sin plass i hierarkiet. Et begrep som går igjen i flere forklaringer, er «stempling». For eksempel har en gutt beskrevet «stempling» som at nye gutter ble holdt i armer og bein, svingt frem og tilbake og sluppet i bakken. Vedkommende ble ikke akseptert dersom han begynte å grine. En annen gutt har nevnt som eksempel at en gutt som motsatte seg det ordinære ritualet, ble tatt med skrikende og kastet inn i mottingen, der det var både kuskit og menneske skit fra kaggedoene som guttene brukte.

En gutt har forklart at han flere ganger så for eksempel at det ble sluppet stein på foten til noen, at noen ble holdt under vann og at noen ble truet med kniv. Han har videre opplyst at guttene ofte ble skadet som følge av selvjustisen. Et annet eksempel er det en gutt har beskrevet som

en «merre». Det gikk ut på at en gutt ble holdt fast mellom to større gutter, mens de større guttene presset eller dunket knærne sine opp i lårene til den yngre gutten. Dette var svært vondt, ifølge guttens forklaring. Mindre gutter kunne også bli bundet til et tre for så å bli «merret».

Enkelte har fortalt om at gutter ble tvunget til å ha seksuell omgang med kalvene. En gutt har for eksempel forklart at guttene ble samlet og en gutt ble plukket ut mens de andre så på, og stemningen ble hisset opp. Han selv ble forsøkt tvunget til dette, men han fikk det ikke til og fikk bank.

Et gjennomgående trekk i mange forklaringer, er at det var en sterk kultur mot å sladre på hverandre. Sladring medførte represalier, og det var derfor sjelden at noen turte å si fra om at de for eksempel hadde fått juling. Blåmerker og andre skader ble gjerne kamuflert ved at guttene opplyste til de voksne at de hadde falt og slått seg eller lignende. Flere av barna har også forklart at de oppfattet styreren i den første perioden, frem til 1970, slik at han var negativ til sladring, og at han kalte de som sladret for «judas».

Noen av guttene har i ettertid vurdert det slik at guttemiljøet ble som det ble, fordi guttene ble overlatt å etablere egne grenser. De voksne grep ikke inn i situasjoner og satte ikke grenser for guttene. Et par av guttene har sammenlignet utviklingen av guttemiljøet med det miljøet som er beskrevet i boken «Fluenes herre». Noen opplevde det også slik at styrer nr. 1 honorerte de av guttene som hadde en lederrolle, at han fremstret styrke og maskuline verdier, og oppmuntret guttene som var ledere i guttegjengene. Noen har også hevdet at de ansatte medvirket til å skape dårlige holdninger blant guttene. En gutt har for eksempel opplevd at de ansattes stigmatiserende holdning til de som «tisset seg ut», uttrykt ved «offentlig» forhånelse, skapte tilsvarende holdninger hos guttene.

Noen av guttene har gitt uttrykk for at styrer nr. 1 brukte hierarkiet for å holde disiplin blant guttene, bl. a. ved at han var klar over at den som var «skyldig» i at barna måtte sitte ved bordet til alle hadde spist opp maten, risikerte juling av de andre guttene etter måltidet.

Mange har fortalt om seksuell aktivitet blant guttene. Noe av dette var frivillig utprøving av seksualitet, men mange har beskrevet at den seksuelle kontakten skjedde under press eller tvang, typisk fra gutter som var flere år eldre enn dem selv. For eksempel er det mange som har forklart at de ble tvunget til å onanere eller suge kjønnsorganet til eldre gutter. Noen har også fortalt om anale samleier eller forsøk på dette. Dette kunne skje under trussel om å få juling, eller

med løfte om beskyttelse mot andre, dersom en var villig til å yte seksuelle tjenester. Et trekk ved en rekke av forklaringene, er at navngitte personer hadde «sine» yngre gutter som de misbrakte over lengre tid, noen ganger over flere år.

Overgrepene kunne skje inne på rommene eller ute på området til guttehjemmet, gjerne på et sted hvor de ikke var så lett å oppdage for de ansatte. Flere har forklart at de jevnlig ble oppsøkt om natten, og at de da måtte tilfredsstille eldre gutter, noe som skapte angst og uro. En gutt har forklart seg til Granskingsutvalget om en voldtekt i form av analt samleie. Denne episoden skjedde i dagligstuen mens flere andre gutter sto rundt og så på det som skjedde, uten at noen grep inn. Gutten som fortalte dette til utvalget, oppfattet dette som «en ekstrem situasjon som bare utviklet seg slik».

Det er en klar tendens i de forklaringene som er gitt til Granskingsutvalget, at det fra omtrent midten av 1960-tallet ble mindre seksuelt misbruk mellom guttene. Granskingsutvalget har imidlertid fått noen beskrivelser av overgrep også fra siste halvdel av dette tiåret og fra perioden 1970–73.

Granskingsutvalget har fått varierende svar på spørsmålet om guttene tror at de voksne kjente til det seksuelle misbruket blant guttene. Noen har forklart at styrer nr. 1 oppdaget seksuell aktivitet. En gutt, som var på guttehjemmet på 1950- og 60-tallet, har for eksempel forklart at styreren kom inn på rommet da gutten var under dynen i sengen til en eldre gutt. Styreren ble «veldig sint» da han oppdaget dette, men gjorde ikke noe ut over dette. En annen gutt har forklart at styreren i en lignende situasjon ristet begge guttene kraftig i nakken, men uten å gjøre noe ut over dette. Overgrepene fra den eldste gutten fortsatte som før. Gutten som forklarte dette til utvalget, var den gang ca. 7 år gammel da misbruket begynte, mens den eldre gutten var 12–13 år.

Blant lærerne som Granskingsutvalget har intervjuet, har ingen hatt mistanke om at det skjedde seksuelle overgrep blant guttene. Derimot er det flere som har forklart at miljøet blant guttene var litt preget av lederskikkelser, selv om det er et forholdsvis stort språk mellom de ansattes forklaringer og det mange av guttene har forklart. Et gjennomgående trekk i flere av forklaringene er at de ikke oppfattet vold og mobbing blant guttene som et spesielt stort problem.

En lærer fra perioden 1970–73 har imidlertid forklart til Granskingsutvalget at lærerne var klar over hierarkiet mellom guttene. Det skjedde slossing og fysisk mobbing. Læreren hadde en følelse av at guttene skjulte de mest alvorlige tin-

gene for lærerne, for å unngå represalier. Blant annet var det tøft for nykommere. Læreren har videre forklart at hierarkiet blant guttene ikke var et tema blant de ansatte, etter det han kan huske i dag. På spørsmål om det ble satt i verk tiltak for å hindre at nykommere fikk det vanskelig, opplyste han til Granskingsutvalget at de ikke satte i verk spesielle tiltak. Personellsituasjonen var til hinder for det. De viet nykommere særskilt oppmerksomhet, men arbeidet ikke aktivt for å bedre miljøet blant guttene.

Granskingsutvalget legger til grunn at det var et klart hierarki blant guttene, og at dette hierarkiet var klart mest utpreget i perioden 1954–70. Slikt hierarki var langt mer fremtredende ved Bergens guttehem enn ved noen av de andre institusjonene utvalget har gransket. Det dårlige miljøet, med bl.a. grov vold, seksuell utnyttning og mobbing, påførte mange av barna svært traumatiske opplevelser som har preget dem sterkt senere i livet. En vesentlig årsak til at guttemiljøet fikk utvikle seg slik, var at guttene ble overlatt til seg selv. Det store området, den lave bebyggelsen, den maskuline kulturen, isolasjonen fra omverdenen og mangel på tilsyn og innsyn utenfra, er antakelig vesentlige årsaker til at guttemiljøet fikk utvikle seg slik det gjorde.

Hierarkiet synes å ha fungert på ulike måter avhengig av hvem som var på toppen til enhver tid. Noen av de eldste guttene fungerte i perioder også som beskyttere for de yngre. Granskingsutvalget finner det godtgjort at det var innvielsesritualer på Garnes. Men det synes å ha vært ulikheter i praktisering av ritualer i løpet av perioden, blant annet avhengig av hvem som var på toppen av hierarkiet.

Utvalget finner det videre sannsynliggjort at styrer nr. 1 brukte hierarkiet som en måte å ha kontroll med guttene på, ved at han kjente til og utnyttet den indre justisen til å holde «orden» blant guttene.

Utvalget legger til grunn at det har vært stor seksuell aktivitet blant guttene. Aktiviteten varierende fra normal seksuell aktivitet til det som gikk klart utover det som er normalt for de enkelte alderstrinn. Det forekom en rekke tilfeller av tvang fra eldre mot yngre gutter. Selv om Granskingsutvalget ikke finner det treffende å kalle mindreårige barn for «overgripere», finner utvalget det godtgjort at mange av barna har vært utsatt for slik tvang at de har opplevd det som overgrep. Det ble også utført seksuelle tjenester mot beskyttelse som gjenytelse. Det var fravær av seksualopplysning og problematisering av dette temaet.

Granskingsutvalget legger også til grunn at noen av de ansatte var kjent med at både fysiske

og seksuelle overgrep forekom, eller i alle fall burde kjenne til dette. Guttene fikk skader etter slåsskamper, noe de ansatte må ha sett. Dessuten har Granskingsutvalget fått noen beskrivelser av at styreren oppdaget seksuell aktivitet mellom barna. Reaksjonen var ikke annet enn kjeft, selv om aldersforskjellen mellom guttene skulle tilsi at de ansatte gikk nærmere inn i denne problematikken. Utvalget finner det godtgjort at styrer nr. 1 måtte forstå, eller i det minste burde forstå, at seksuelle overgrep fant sted.

Uavhengig av hva de ansatte kjente til, hadde de ansatte – særlig styreren i den første delen av perioden – et ansvar for at miljøet blant guttene utviklet seg slik det gjorde, bl.a. ved manglende tilsyn og med underbygging av en maskulin kultur der tøffhet og styrke ble fremelsket. Utviklingen hadde imidlertid ikke bare med de ansattes holdning å gjøre. Det var etter Granskingsutvalgets oppfatning for få ansatte til å ha tilsyn med og drive miljøarbeid blant guttene. Det at institusjonslivet var så isolert fra omverdenen, synes også å ha vært en medvirkende årsak til at guttemiljøet utviklet seg slik det gjorde.

10.13 Forholdet til nabolaget og andre barn

I en inspeksjonsrapport skrevet av departementets barneverninspektør etter et tilsynsbesøk i 1957, er det blant annet opplyst at barna ved guttehemmet hadde god kontakt med barna i nærmiljøet.

Forklaringene til både barn og ansatte i hele den perioden utvalget har gransket, gir imidlertid et helt entydig bilde av at det var svært liten kontakt med barn i nabolaget. Guttene gikk som nevnt på institusjonens skole, og de deltok heller ikke i fritidsaktiviteter eller organiserte aktiviteter utenfor institusjonen. Det var et generelt forbud mot å bevege seg utenfor institusjonsområdet, uten spesiell tillatelse. Dette var en regel som gjaldt helt frem til institusjonen ble nedlagt i 1973. Det hendte praktisk talt ikke at barn fra nærmiljøet var innenfor institusjonsområdet.

Granskingsutvalget har fått enkelte forklaringer om at noen av guttene snek seg ut og hadde kontakt med bl.a. jenter. Dette var noe guttene ikke hadde lov til.

Noen av lærerne har forklart til utvalget at de i ettertid vurderer den manglende kontakten med omgivelsen som en negativ side ved institusjonen.

En tilsynsfører som besøkte institusjonen tidlig på 1970-tallet, har forklart at han allerede et-

ter første besøket konkluderte med at institusjonen burde nedlegges. Bakgrunnen for dette var bl.a. at barna ved institusjonen levde helt isolert. De burde etter tilsynsførerens oppfattning vært integrerte i den normale skolen og i det normale sosiale livet. Barna fikk ikke noen anledning til å delta i aktiviteter utenfor institusjonen, som for eksempel speideren.

Granskingsutvalget legger til grunn at det var liten eller ingen kontakt med nabolaget eller andre barn utenfor institusjonen, og at det ikke var lov å gå utenfor området uten spesiell tillatelse. Dette gjelder hele den perioden utvalget har gransket, og det synes ikke å ha skjedd noen forbedring i løpet av perioden. I den utstrekning barna hadde kontakt med omverdenen, var det når de var hjemme på permisjon. Den manglende kontakten forsterket institusjonspreget, frarøvet guttene muligheten for å ha kontakt med andre barn – ikke minst jenter – og begrenset sterkt deres muligheter for sosial trening.

Granskingsutvalget finner det klart at den vesle kontakten som var med omgivelsene, var langt fra å tilfredsstillende de krav barnehjemsfor-skriften stilte om naturlig kontakt med barna i nabolaget. Isolasjonen fra omverdenen var ikke i samsvar med kravene som ble stilt til et barnehjem i 1954, og det er kritikkverdige at dette vedvarte helt til institusjonen ble nedlagt i 1973.

10.14 Avstraffelser, trusler, sjikane, kontroll og restriktivitet

Granskingsutvalget har i intervjuene med guttene fått beskrevet en lang rekke tilfeller av fysisk maktanvendelse, trusler, sjikane og andre metoder for å ha kontroll med barna. Dette gjelder hele den perioden utvalget har gransket. Ifølge guttene er det i første rekke styrerne og lærerne som har stått for dette. De eksemplene som nevnes i det følgende, er bare noen få av mange forskjellige episoder som er beskrevet i intervjuene.

En rekke gutter har beskrevet at styreren i perioden 1954–70 (styrer nr. 1) straffet guttene fysisk, og at han var svært hissige og humørsyke. Noen har forklart at denne styreren slo, men det er også en rekke gutter som har forklart at de ikke kan huske at han slo noen av guttene. Forskjellige former for avstraffelser er beskrevet, og lugging, kniping i ørene og smertefull kniping i nakken er noe som går igjen i mange forklaringer om denne styreren.

Det er mange av guttene som mener at det var det psykiske presset som var det mest fremtredende ved denne styreren, i form av ironi, spy-

digheter, bruk av kallenavn, nedsettende omtale av guttene eller deres foreldre, samt trusler. For eksempel fikk en gutt, etter en rømming, høre fra styreren at han ikke hadde ventet annet av gutten med den bakgrunnen han hadde, med en alkoholisert far. Krenkende uttalelser falt ofte i andres påhør, for eksempel på guttenes rom, i klassesituasjonen eller mens guttene sto oppstilt foran hovedbygningen. Mange har forklart at de følte et vedvarende press fordi de måtte rette seg etter de regler og instruksjoner som ble gitt, og de følte frykt på grunn av konsekvensene for brudd på disse.

Sengevæterne var særlig utsatt for nedsettende omtale og annen krenkende atferd fra de ansattes side, etter det en rekke gutter har forklart. Et eksempel er en forklaring fra en gutt som fortvilet forsøkte å skjule at han hadde tisset i sengen, ved å legge dynen pent sammen over hele sengen i stedet for å brette dynen dobbelt, slik de skulle gjøre. Læreren som skulle kontrollere at alt var i orden mens guttene sto oppstilt ved sengene, så dels på sengen og dels på gutten, mens guttens gråt sprenget på. Læreren slengte dynen på gulvet med en rask bevegelse, slik at det våte lakenet kom til syne. Deretter røsket han lakenet opp og viste det til de andre guttene, som kom med spydige bemerkninger til gutten. Han følte det forferdelig å stå der og ta imot de spottende bemerkningene fra den voksne og latteren fra de andre barna. Etter dette ble gutten innelåst på rommet hele dagen, uten mat eller mulighet for å gå på toalettet.

Et annet eksempel er en gutt som har forklart at styrer nr. 1 truet ham med at dersom han ikke sluttet med å tisse seg ut, ville han få hengt en potte rundt halsen. Dette ble sagt i de andre guttenes påhør, noe gutten opplevde som svært sårende.

To gutter har beskrevet en form for straff som en tredje gutt ble utsatt for, antakelig fordi han hadde problemer med å holde på avføringen. I følge guttene skjedde det flere ganger i forbindelse med oppstilling og fordeling av arbeidsoppgaver at styrer nr. 1 holdt seg for nesen og pekte på kaggedoen, henvendt til gutten som den gang var 8–9 år gammel.

Flere gutter har beskrevet at styrer nr. 1 truet dem med å bli sendt til spesialskoler som Ulvsnesøy eller Bastøy. En gutt har for eksempel beskrevet et tilfelle der han var innkalt til styrerens kontor. Styreren var helt rød i ansiktet, og sa at gutten skulle på Ulvsnesøy. Han ringte opp en person, men gutten hørte at personen sa at gutten ikke skulle til Ulvsnesøy. Den samme gutten har opplyst at styreren noen ganger hadde med

seg guttene på båttur og viste dem Ulvsnesøy, og styreren skal da ha sagt «er det slik dere vil ha det?». Gutten opplevde at en av de andre guttene ble sendt dit, noe som skapte frykt blant de øvrige guttene. Også andre gutter har forklart at de følte truslene om å bli sendt bort som reelle, siden de opplevde at noen faktisk ble sendt til andre institusjoner som de oppfattet som verre enn guttehemmet.

Granskingsutvalget har fått beskrevet mange tilfeller av fysisk maktbruk fra lærernes side. For eksempel har noen gutter forklart at lærerne kunne slå guttene over fingrene med pekestokken. Et annet eksempel er en lærer som ved en anledning kastet et stort og tungt nøkkelknippe i ansiktet på en gutt i klassesituasjonen. Gutten begynte å blø kraftig. Vedkommende gutt er intervjuet av utvalget, og har i dag arr i pannen etter hendelsen. Episoden skal ha skjedd på første halvdel av 1960-tallet. Også noen andre gutter har forklart at de ble slått med nøkkelknipper, eller at de fikk kastet slike på seg.

Beskrivelsene av fysiske avstraffelser varierer en hel del i de forklaringene som guttene har gitt til Granskingsutvalget. Noen beskriver mer moderat maktbruk som det å bli tatt i ørene, dradd i håret eller å bli knepet i nakken, men uten at de vil beskrive den fysiske maktbruken som vold. Beskrivelsene går dessuten ut på at det var store individuelle forskjeller mellom lærerne – fra dem som aldri slo eller brukte annen fysisk makt, til dem som kunne være svært hardhendte.

En straffemetode som er beskrevet av mange, er innestenging på rommet. Noen har også beskrevet innelåsning i kott og lignende. Et eksempel på dette er en gutt som har forklart at han ble innestengt i et kott som de kalte for «Ålegården». Bakgrunnen var at han hadde knust en rute. Kottet var så trangt at han ikke kunne sitte, men bare stå rett opp og ned. Han ble stående der flere timer, og fikk «fryktelig angst og kvelningsfølelser», etter det han har forklart. Da døren endelig ble åpnet, stupte han rett i gulvet.

Nektelse av goder ble også brukt som straffereaksjon. Dette kunne for eksempel være nektning av måltider eller nektning av å bli med på båttur.

Mange av guttene har beskrevet regimet på guttehemmet som svært autoritært, særlig i perioden frem til 1970. Det ble fra styreren og flere av lærerne lagt vekt på lydighet, disiplin og strenge regler. Opposisjon ble ikke tålt. Dagliglivet var preget av militær orden, bl.a. med oppstillinger og marsjering på rekke. Guttene hadde sine faste plasser i rekken og i matsalen, basert på alder. Under måltidene skulle det være helt stille, etter det mange har forklart. De daglige rutinene

var i høy grad styrt av klokken, og når styreren blåste i fløyten, måtte alle guttene innfine seg straks. Som eksempel på den strenge disiplinen, kan nevnes at om søndagene måtte guttene sitte helt stille i bestestuen og høre på radiooverføringen av gudstjenesten. Den som ikke satt helt stille, kunne bli straffet for eksempel med å bli nektet middag.

De ansatte som er intervjuet fra perioden før 1970, har i hovedsak forklart at de ikke kjente til at ansatte slo barna. En lærer fra tidlig på 1960-tallet har opplyst at han ikke har vært vitne til at styreren slo guttene. Av og til var det nødvendig å skjenne på guttene, men læreren kan ikke huske at det var nødvendig å holde dem eller å ta dem i ørene. Hva styreren eventuelt gjorde med guttene i den tiden han hadde ansvaret for dem, har læreren ikke kjennskap til. Han har imidlertid forklart at han i dag ikke kan huske at noen av guttene fortalte ham at de ble slått av styreren.

En lærer fra omkring midten av 1960-tallet har forklart at han reagerte på styrerens autoritære stil. Mye var preget av oppstilling og «ordning muss sein», men han verken så eller hørte om fysiske overgrep fra styrerens side. Han så imidlertid det han har beskrevet som «fysisk tilrettevisning». For eksempel dersom guttene slåss, kunne det være nødvendig å skille dem. Styreren kunne da ta tak i guttene for å få dem skilt. Læreren kunne også noen ganger selv bruke «fysisk tilrettevisning». Han kunne således ta noen av guttene i nakken og føre dem bort dersom det var nødvendig. Dette var noe han så at også styreren gjorde. Han så imidlertid aldri at styreren slo guttene i ansiktet, at han benyttet pekestokk, linjal, nøkkelknippe eller andre gjenstander til å slå guttene med. Læreren har videre forklart at han ikke kan huske at noen av guttene ble nektet mat, at de ble innelåst på rommet eller på annen måte ble straffet.

Noen gutter har opplyst at posten ble åpnet og sensurert, og at innholdet i pakker kunne bli tatt fra guttene og eventuelt delt ut til andre. Granskingsutvalget har også funnet et brev som tyder på at en gutt har beskyldt styrer nr. 1 for å ha «inndratt» gaver. I brev til styreren datert 28.01.60, heter det:

«Tillater mig å be dem om å opplyse mig om [.....] fikk den pakken til sin fødselsdag 14/4 59. Pakken var sent herfra 23/3 59. Spørsmålet er, har [.....] fått denne pakke med innhold eller ikke. Eller har han fått utlevert delvis af innholdet, eller har han ikke fått noget af det hele. Kunde også have interesse at vite om han har mottatt det øvrige som medfulgte med Testamentet Julen 1958 som var sent ham via Furuheim. Svarporto vedlægges.»

Styreren besvarte brevet 01.02.60:

«Har mottatt Deres brev av 28/1-60. [...] fikk utlevert pakke fra Dem 25/3-1959. Hva innhold pakken hadde kjenner jeg ikke til. Pakken ble ikke åpnet av meg.

Hva angår den andre pakken med blant annet testamente julen 1958, har han fått det som var i pakken. Pakkens innhold kjenner jeg ikke til. Jeg er takknemlig for at De skriver dette til meg. Det er riktignok første gang i min virksomhet her ved Bergens Guttehem, Garnes at jeg får et brev av dette innhold.

Jeg har vært ved Bergens Guttehem i 23 år, derav 15 som styrer. Guttene pakker blir ikke åpnet av meg undtagen det er små gutter som trenger hjelp. Jeg har heller ikke forlangt kvittering av guttene for mottagelse av pakker. Jeg vil samtidig få nemne at i mine 15 år som styrer, har jeg sendt fra meg 3 gutter på grunn av dårlig oppførsel og [...] er den ene. Jeg er fullt oppmerksom på at De er et godt menneske som vil guttens beste.

De gaver han har fått av dem vitner om det. Men jeg tror ikke gutten satte nok pris på gavene. Testamente hadde han ikke bruk for og vilde heller ikke ha det med seg. Han fikk det med. Ja noe mer har jeg ikke å si om denne sak. Å skildre [...] forhold her har ingen hensikt og så får hans ord stå mot mitt.»

Granskingsutvalget har også fått beskrevet en rekke tilfeller av fysisk maktbruk i perioden etter styrerskiftet i 1969/70. Disse beskrivelsene knytter seg til forskjellige ansatte, men i første rekke til styreren.

Det som går igjen i flere forklaringer, er at styreren slo guttene i ansiktet med knyttet hånd. Slike episoder skal ha skjedd en rekke ganger, og bakgrunnen kunne for eksempel være at guttene ble tatt for røyking. Det går igjen i flere forklaringer. En gutt har også forklart at styreren kunne slå guttene med knyttet hånd i ansiktet, i forbindelse med fotballspill.

En lærer fra denne perioden har beskrevet styreren som «en autoritetsperson med en solid røst». Ved regelbrudd kunne styreren bruke kjeft, men læreren tror ikke at styreren slo eller straffet guttene på andre måter. Læreren har videre forklart at han selv slo en gutt ved en anledning. Guttene fikk en ørefik og ble sendt til sengs. Foranledningen var at gutten gjentatte ganger ødela for en yngre gutt, ved å skru opp springene i vasken som den yngre gutten hadde som oppgave å tørke. Bortsett fra denne ene episoden, gikk grensesettingen, etter denne lærerens oppfatning, ikke for langt.

En annen lærer fra denne perioden har forklart til Granskingsutvalget at han mener at sty-

rereren generelt sett reagerte for strengt på regelbrudd. Blant reaksjonene styreren brukte, har han nevnt husarrest og nekting av goder. Noen ganger mente læreren at reaksjonen var for streng i forhold til det vedkommende gutt hadde gjort. Noen ganger gikk det også over grensen når det gjaldt verbale irettesetter. Læreren har videre forklart at han ikke så fysiske avstraffelser, men at han «hørte rykter om at styreren hadde straffet noen fysisk».

En gutt har fortalt at han sammen med en annen gutt måtte løpe foran en lærer på motorsykel tilbake til institusjonen, etter at de hadde rømt derfra. De hadde kommet seg over til Osterøy med fergen, men læreren hadde innhentet dem. De ble tatt med fergen tilbake, og måtte løpe foran motorsykkelen fra fergeleiet og til guttehemmet.

Granskingsutvalget har også fått flere beskrivelser av at gutter skal ha blitt stengt inne i perioden etter 1970. Forskjellige steder er beskrevet i forklaringene: mørkekjelleren, en helt mørk gang i kjelleren i skolebygningen, mørkeloftet, en safe på styrerens kontor, et skap på styrerens kontor og et helt mørkt potetrom i kjelleren.

Begge lærerne som er nevnt ovenfor fra denne perioden, har forklart at de ikke har kjennskap til tilfeller der gutter har blitt innelåst i kott eller lignende, men den ene av lærerne har forklart at han kjente til husarrest.

En av guttene har forklart at han en gang ble tatt kvelertak på av styreren, samtidig som han ble presset mot hjørnet av vaskebenken med stor kraft. Guttene fikk merke på halsen etter hendelsen, og i følge ham selv var han ikke hjemme den kommende helgen, fordi hans foreldre ikke skulle se merkene på halsen. Granskingsutvalget har også mottatt forklaring av en annen gutt, som var vitne til hendelsen.

En spesiell episode hadde sin bakgrunn i at en av guttene, som da var ca. 10 år gammel, hadde tjuvlånt en båt som tilhørte guttehemmet. Styreren oppdaget dette, og da gutten kom til lands skal styreren ha slått gutten slik at han falt i bakken. Granskingsutvalget har intervjuet denne gutten, og han har forklart til utvalget at han ble slått i magen. En annen gutt oppfattet det slik at gutten ble slått i ansiktet. Han så ikke episoden selv, men har forklart til utvalget at gutten fikk en blåveis etter slaget.

Styreren har forklart til Granskingsutvalget at han slo gutten på kinnet med flat hånd. Foranledningen, slik styreren husker den i dag, var at en gutt hadde hoppet i sjøen for å bade, mens det var svært kaldt i vannet. Det at han slo var et utslag av at han ble engstelig og et lite øyeblikk mistet kontrollen. En sivilarbeider så dette, og

gikk til Dagbladet som slo opp saken. Etter styrerens oppfatning, ga sivilarbeideren en uriktig beskrivelse av det som hadde skjedd, ved at han beskrev det som mer alvorlig enn det som var tilfellet. På bakgrunn av disse avisskriveriene ble det en del fokus på institusjonen. Det kom folk fra departementet på besøk, og etter en viss tid ble det besluttet å nedlegge institusjonen.

Etter at Dagbladet slo opp saken høsten 1971, tok Sivilombudsmannen opp saken av eget tiltak, og henvendte seg til Sosialdepartementet for å få nærmere opplysninger om forskjellige sider ved guttehemmet. Sosialdepartementet avga en rapport til Sivilombudsmannen, hvor departementet bl.a. kommenterte de klager som var fremsatt med hensyn til behandlingen av guttene.

Departementet hadde tatt klagen opp i samtale mellom departementets representanter, fylkesmannens barnevernsekretær, styreren og læreren ved institusjonen. Både styrer og lærer var, ifølge departementets rapport, fullt klar over at korporlig avstraffelse var forbudt. Når dette likevel hadde forekommet, skyldtes det deres vanskelige arbeidssituasjon med for stor arbeidsbyrde og vanskelig klientell, hevdet de. Departementets rapport beskriver de tilfellene av fysisk avstraffelse som var avdekket gjennom samtalen med styreren og læreren, og en må forstå rapporten slik at dette bygde på de ansattes opplysninger. Det fremgår av Sivilombudsmannens rapport at representantene fra departementet ikke hadde hatt samtaler med sivilarbeideren eller guttene, noe ombudsmannen kritiserte.

Ifølge rapporten hadde læreren ved en anledning «kneppet ned buksene på en gutt og gitt ham klask direkte på enden». Bakgrunnen var at gutten hadde stukket av og ble funnet igjen på Osterøy, og at han hadde stjålet penger fra gårdsstyreren.

Videre heter det i rapporten at det «hadde forekommet klaps på kinnet i noen tilfelle (ikke ørefiker)».

Både styreren og læreren benektet å ha noe mørkerom i huset. Styreren hadde ved en anledning låst en gutt inne på badet i kjelleren. Gutten hadde hatt et sinneanfall etter å ha stukket av og blitt hentet tilbake, det kom en telefon til styreren mens han holdt på med gutten, og han hadde låst ham inn på badet mens han tok telefonen. Gutten var etterpå blitt hentet opp igjen til de andre.

Styreren og læreren opplyste videre at guttene fikk snakke ved matbordet, men at de satte grense mellom bordskikk og mas.

Departementets konklusjon lød slik:

«Det må således anses på det rene at det ved guttehemmet har forekommet korporlig avstraffing,

som ikke kan godtas. Så vidt departementets representanter kunne bedømme, må dette i det vesentlige tilskrives en uhyre vanskelig arbeidssituasjon som styrer og lærer med sin manglende erfaring fra arbeid med gutter i institusjon, ikke har mestret. Så vel styrer som lærer virket åpen og engasjert, særlig lærer [...] virket impulsiv og entusiastisk, men kanskje også lett å provosere. De mangler begge erfaring under veiledning i arbeid med vanskelige gutter. Ingen av dem ga inntrykk av å representere noe hardhendt eller egentlig autoritært oppdragelsessyn. De ga begge uttrykk for at de har sett det som sin oppgave å forsøke å mestre situasjonen uten å gi opp overfor vanskelighetene. De hadde jo også sett lyspunkter i arbeidet, når det gikk fremover med guttene og de syntes de hadde kunnet hjelpe noen av dem.»

Om reaksjoner i forhold til det som var avdekket, uttalte departementet:

«En kan ikke se at det som har inntruffet, nødvendigvis ytterligere forføyninger overfor styrer og lærer. En legger da vekt på at det under den samtale som departementets representanter hadde med de to, ble gjort helt klart at korporlig avstraffing ikke må forekomme.»

Også fra perioden 1970–73 har Granskingsutvalget fått forklaringer fra guttene om at systemet var autoritært og militært preget, med oppstillinger, marsjering og disiplin.

Granskingsutvalget legger til grunn at det har skjedd fysiske avstraffelser ved institusjonen, i hele den perioden utvalget har gransket. Selv om guttenes forklaringer varierer en del på dette punktet, er det Granskingsutvalgets hovedinntrykk at fysisk maktbruk og fysiske avstraffelser var en sentral del av oppdragelsesmetodene på guttehemmet – helt frem til hjemmet ble nedlagt. Det er imidlertid grunn til å understreke at det synes å ha vært store forskjeller mellom de ansatte.

Det er generelt sett store forskjeller på forklaringene til guttene på den ene side og forklaringene til de ansatte på den andre, når det gjelder fysisk maktbruk og andre måter å straffe barna på. Til tross for at de ansatte i liten utstrekning har opplyst at de har kjennskap til avstraffelser, fester Granskingsutvalget lit til hovedtrekkene i det guttene har forklart. En medvirkende grunn til det store spriket mellom forklaringene, kan være at det var få ansatte ved institusjonen, og at forholdene således lå til rette for at noen av de ansatte kunne straffe eller krenke barna, uten at andre ansatte var vitne til dette.

Granskingsutvalget finner det videre godgjort at barna ble truet bl.a. med å bli sendt til

andre institusjoner, som for eksempel Ulvsnesøy. Utvalget finner det også sannsynliggjort at en rekke gutter ble utsatt for alvorlige psykiske krenkelser i form av uthenging og nedsettende omtale i andres påhør. Dette synes i første rekke å ha vært et problem i perioden 1954–70.

Utvalget finner det også godt gjort at barn noen ganger ble innelåst på rommet, i kott eller lignende, som straff. Dette gjelder hele den perioden utvalget har gransket.

Store deler av den perioden utvalget har gransket, har vært preget av et autoritært og nærmest militært system, med bl.a. inspeksjoner på rommene, oppstillinger og marsjering. Institusjonen fremsto for guttene på mange måter mer som en militærleir enn som et hjem.

Det generelle forbudet mot å gå utenfor institusjonsområdet, var en del av dette restriktive systemet. Det er sannsynlig at guttenes post ble åpnet og kontrollert. Systemet på Garnes la store begrensninger på personlig utfoldelse. Det var restriktivitet og trange grenser for hva guttene kunne foreta seg. Opposisjon ble ikke tålt, og det ble lagt sterke bånd på guttenes utfoldelse. Samlet sett synes driften av institusjonen å ha vært sterkt preget av den skolehjemtradisjonen som spesialskolene bygde på, bl.a. der underkastelsespedagogikken sto sentralt. Denne tradisjonen synes å ha vedvart helt frem til institusjonen ble nedlagt, men antakelig i en noe mer avdempet form etter styrerskiftet i 1970.

Granskingsutvalget legger til grunn at helheten i regimet på Garnes skapte maktesløshet, utrygghet, angst og sterke følelser av urettferdighet blant mange av guttene. De fysiske overgrepene er de mest synlige, mens de psykiske overgrepene kanskje er de mest alvorlige, og det som har preget guttene mest i ettertid.

Etter Granskingsutvalgets oppfatning er det grunn til å være kritisk til måten departementet fulgte opp saken på etter avisoppslagene høsten 1971. Utvalget er særlig kritisk til at barna ikke ble hørt, og at departementets rapport bare var basert på det de ansatte hadde forklart. Det som ble avdekket fikk heller ikke direkte konsekvenser for noen av de ansatte.

10.15 Seksuelle overgrep

Gjennom intervjuene med guttene har Granskingsutvalget fått forklaringer om en rekke seksuelle overgrep fra ansatte.

Flere av guttene fra perioden 1954–60 har navngitt en person som skal ha forgrepet seg mot guttene. Denne personen var tilknyttet

gårdsdriften. De fleste av de nevnte guttene husker bare etternavnet på vedkommende. Det er dessuten en gutt som har oppgitt fornnavnet på en overgriper tilknyttet gårdsdriften. Videre er det en som har oppgitt et etternavn som ligner litt på etternavnet til den førstnevnte. Vedkommende gutt var usikker på navnet, og det er mulig at overgriperen er identisk med den flere andre har beskrevet.

Arkivmaterialet er ufullstendig med hensyn til ansatte i den perioden de nevnte overgrepene skal ha skjedd. Granskingsutvalget har bl.a. av den grunn ikke fått klarhet i om de nevnte forklaringene referer til tre, to eller en overgriper. Beskrivelsene som er gitt i de forskjellige forklaringene har imidlertid flere fellestrekk. Det er derfor kanskje mer sannsynlig at det dreier seg om en person enn om flere.

Guttene har bl.a. fortalt om at den nevnte ansatte fikk guttene til å beføle kjønnsorganet hans, og til å onanere ham. Overgrepene skjedde bl.a. i fjøset og på rommet til den ansatte. Noen av guttene har beskrevet det slik at overgrepene skjedde under tvang, eller i alle fall under press, uten at de i dag har kunnet utdype hva tvangen eller presset besto i. Et fellestrekk i forklaringene er imidlertid at guttene har oppfattet handlingene som klare overgrep, og at det ikke dreiet seg om «frivillighet». Dessuten tilsa aldersforskjellen i seg selv at handlingene var overgrep mot barna.

To av guttene har forklart at en gårdsansatt overgriper måtte slutte fordi en elev opplyste om overgrepene i en klassesituasjon, slik at en lærer fikk kjennskap til det. De to guttene har opplyst henholdsvis fornavn og etternavn på overgriperen, og det er noe uklart om det er samme person som omtales i disse to intervjuene. Begge er dessuten usikre på navnet.

En annen overgriper, som er beskrevet av en rekke gutter, var ansatt som lærer på guttehemmet omkring 1960. Det er flere av guttene som har nevnt læreren med navn. I tillegg er det flere som har gitt beskrivelser som tilsier at det er samme person de omtaler, selv om de ikke kan huske navnet i dag.

Generelt er det mange fellestrekk i forklaringene om denne læreren. Guttene har fortalt at læreren bl.a. tok yngre gutter inn på rommet sitt, og oppi sengen sin. Han skal bl.a. ha befølt guttene på kjønnsorganene, onanert dem, og fått dem til å onanere seg. Forklaringene tyder på at det helst var yngre gutter som ble utsatt for disse overgrepene, dvs. gutter på ca. 10 år eller yngre. Overgrepene skal ha skjedd hyppig, og overfor relativt mange gutter. Granskingsutvalget har ikke fått mer konkrete beskrivelser av tvang, men ingen

har gitt uttrykk for at den seksuelle kontakten var «frivillig». Beskrivelsene går ut på at de «måtte» gjøre det eller det, eller at de fikk goder til gjengjeld dersom de tilfredsstilte læreren.

Forklaringene inneholder beskrivelser av overgrep av til dels svært krenkende karakter. En gutt har for eksempel forklart at en lillejulaften var han eneste gutt igjen på guttehjemmet. Han satt i hverdagsstuen og håpet og ventet på at noen skulle komme og hente ham. Imidlertid kom den nevnte læreren og spurte om gutten ville være med ham på rommet, noe gutten oppfattet som hyggelig og positivt. På rommet kledde læreren av gutten, la ham på sengen og la seg oppå. Etter dette presset læreren kjønnsorganet mellom beina til gutten, til læreren fikk utløsning. Det ble ikke gjennomført analt samleie. Gutten løp umiddelbart til gårdsbestyreren hvor han ble værende resten av kvelden. Læreren reiste fra guttehjemmet samme kveld eller neste dag, for å feire jul et annet sted.

Gutten opplevde hendelsen som svært vond og krenkende. I tillegg følte han seg svært sårbar i den situasjonen han var i, som eneste gutt som var igjen i julen og med håp om å bli hentet. Han mener at læreren grovt utnyttet den situasjonen han var i.

En gutt har forklart til Granskingsutvalget at en lærer, som ble ansatt etter at den beskrevne overgriperen sluttet, har fortalt ham at overgriperen måtte slutte på grunn av overgrep mot barn på guttehjemmet. Granskingsutvalget har ikke funnet opplysninger om de nærmere omstendighetene omkring det at læreren sluttet.

Granskingsutvalget har intervjuet læreren som er beskyldt for å ha forgrepet seg mot guttene, og han er foreholdt de opplysningene som er kommet frem i intervjuene. Han har overfor Granskingsutvalget ikke vedgått å ha forgrepet seg mot noen av guttene.

Granskingsutvalget har ikke vært i kontakt med noen som har forklart at de selv var utsatt for seksuelle overgrep senere på 1960-tallet.

Når det gjelder den siste styrerperioden, fra 1970 til -73, har det ikke kommet frem opplysninger om overgrep fra ansatte mot barn.

Granskingsutvalget legger til grunn at i alle fall en av de gårdsansatte på siste halvdel av 1950-tallet forgrepet seg en rekke ganger mot flere av guttene.

Utvalget legger videre til grunn at den beskrevne læreren fra omkring 1960-tallet en rekke ganger har forgrepet seg mot flere av guttene ved barnehjemmet.

Selv om det ikke nødvendigvis har vært utøvd tvang i straffelovens forstand, finner Granskings-

utvalget at de beskrevne overgrepene er av alvorlig karakter. Seksuell omgang med gutter i 10-årsalderen og yngre er et alvorlig overgrep i seg selv. De ansatte har dessuten grovt misbrukt sin stilling og guttenes avhengighetsforhold til dem. Guttene ved barnehjemmet var generelt sett i en sårbar situasjon, og denne situasjonen ble grovt utnyttet av de nevnte ansatte.

Utvalget finner det sannsynlig at det ble kjent for styreren at overgrep hadde skjedd, men kjenner ikke til de nærmere omstendighetene. Utvalget har således ikke tilstrekkelig grunnlag for å vurdere institusjonens oppfølging av disse sakene, men finner det mindre sannsynlig at forholdene ble politianmeldt.

10.16 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning

Guttene på Garnes var plassert der av forskjellige grunner. Ofte kom de fra oppløste hjem, med en alenemor eller alenefar som ikke maktet å ta seg av dem, eller de kom fra dårlige boforhold. Mange av foreldrene hadde alkoholproblemer. Noen kom også dit på grunn av skoleskulk, læringsvansker, atferdsvansker eller kriminalitet. Ofte var det en kombinasjon av årsaker til plasseringen. Slik mange av guttene har forklart seg, hadde de særskilt behov for individuell og individuelt tilrettelagt omsorg og omtanke.

De ansatte som Granskingsutvalget har intervjuet, har langt på vei beskrevet guttene som «vanlige» barn, uten spesielle problemer. Selv om de ansatte nok forsto at guttene ofte kom fra vanskelige hjemmeforhold, synes ikke bevisstheten om at barna hadde særskilte behov, å ha stått så sterkt. Særlig i den første styrerperioden, frem til 1970, fikk lærerne lite eller ingen informasjon om bakgrunnen til den enkelte gutt. Forholdene lå derfor ikke så godt til rette for individuelt tilpasset oppfølging overfor dem som måtte ha behov for det.

Flere ansatte har dessuten gitt uttrykk for at det var for få ansatte til å ta seg av guttene på deres fritid, og til å gi dem individuell omsorg. For eksempel har en lærer fra omkring midten av 1960-tallet forklart at guttene burde fått mer personlig omsorg, og at det var vanskelig med de få ansatte som var der å kunne tilfredsstille dette behovet. Videre har han forklart at den naturlige nærhet og harmoni som bør herske i et normalt hjem, var mangelfull ved institusjonen.

En lærer fra første halvdel av 1960-tallet har forklart at guttene ble alt for lite fulgt opp, og at de hadde en mangelfull mulighet til å knytte seg

til voksne. Lærerne burde, etter denne lærerens oppfatning i dag, ha hatt bedre faglige forutsetninger for å ta seg av guttene.

Styreren i perioden 1970–73 har forklart at han hadde nær kontakt med elevene, og at han hadde et åpent forhold til dem. Guttene fikk også trøst og oppmuntring når det var behov for det. Han oppholdt seg mye blant guttene, og hadde derfor mulighet til å fange opp signaler for på best mulig måte å kunne se til hvordan guttene hadde det. Guttene kom også til ham.

En ansatt fra samme periode har forklart at miljøet var preget av grensesetting, orden og disiplin. Han oppfattet det slik at dette var nødvendig og en del av den omsorgen guttene fikk. Han ser ikke noe negativt i dette, men har overfor Granskingsutvalget gitt uttrykk for at det kanskje manglet noe på den kvinnelige eller feminine delen av omsorgen. Selv hadde han et kameratslig forhold til guttene. Han kan i dag ikke huske at noen av guttene kom til ham med vanskelige ting.

En annen ansatt fra denne perioden har gitt uttrykk for at det var nærhet og åpenhet mellom guttene og lærerne, og at guttene kom til lærerne når de hadde behov for å snakke med noen.

Guttene forklaringer er nokså entydige i beskrivelsen av omsorgsnivået ved guttehjemmet. Dette gjelder hele den perioden utvalget har gransket. Mange har beskrevet mangel på fortrolig voksenkontakt. Det var ingen å gå til, ingen å søke trøst hos og ingen som brydde seg om den enkelte gutt. Mange har savnet spørsmål om hvordan det gikk med dem, eller om hva de hadde tenkt å bli senere i livet.

Mangelen på voksenkontakt var for mange et stort savn, kanskje særlig blant dem som ble utsatt for seksuelle eller voldelige overgrep fra ansatte eller andre gutter. Det var ingen å henvende seg til dersom de ble utsatt for noe. Noen opplevde dette som et verre overgrep enn de fysiske overgrepene som de ble utsatt for.

Forklaringene gir imidlertid grunn til å nansere dette bilde noe. Flere av de ansatte er beskrevet som gode og omsorgsfulle. Dette gjelder særlig en lærer som var ansatt i to perioder på 1960-tallet, og en kvinne som stelte klærne til guttene i nesten hele den perioden utvalget har gransket. Også noen andre ansatte er beskrevet på en positiv måte, men ofte var dette lærere som sluttet i stillingen etter relativt kort tid. Flere har for eksempel beskrevet positive opplevelser i tilknytning til idrett, turer og andre fritidsaktiviteter. Selv om det var noen lyspunkter, er totalbildet av omsorgsnivået likevel beskrevet klart negativt av de fleste guttene.

Ved institusjonen var det en kultur for at guttene ikke skulle sladre. Slik guttene har forklart det, hadde dette kanskje først og fremst sammenheng med frykt for represalier fra de andre guttene dersom noen sladret. Mange har dessuten oppfattet det slik at styrer nr. 1 var lite mottakkelig overfor gutter som ønsket å si ifra om noe. Han innbød ikke til fortrolige samtaler.

Guttene opplevde i liten grad individuell oppmuntring eller oppmerksomhet, etter det mange har forklart. For eksempel er det ingen av de guttene utvalget har intervjuet, som husker at fødselsdager ble markert på noen måte.

Granskingsutvalget har fått noen få beskrivelser av at foreldre eller andre slektninger av guttene var på besøk, men Granskingsutvalgets hovedinntrykk er at dette sjelden forekom. Det synes ikke å ha vært noe forbud mot besøk utenfra, men på den annen side er det ikke noe som tyder på at det fra institusjonens side ble arbeidet aktivt for å skape nær kontakt med familien. Noen av guttene fikk riktignok reise hjem på helgepermisjoner og i ferier, men kunne også bli straffet med hjemreisenekt.

Mange av guttene har fortalt at de en eller flere ganger rømte fra institusjonen. Dette gjelder hele den perioden utvalget har gransket. Det som går igjen i mange av forklaringene, er at de ikke hadde noe å rømme til, men at de rømte for å komme bort fra guttehjemmet for en periode.

Granskingsutvalget legger til grunn at den følelsesmessige omsorgen var mangelfull eller nærmest fraværende. Det var klar mangel på voksenkontakt. Videre var det mangel på individuell og individuelt tilpasset omsorg.

Fravær av fødselsdagsfeiringer er et eksempel på at barna fikk liten individuell oppmerksomhet. Markering av høytider synes også i stor grad å ha vært fraværende. I alle fall er det få av guttene som har minner om dette i dag.

Som beskrevet tidligere, legger Granskingsutvalget til grunn at det har skjedd psykisk trakkassering av guttene. Sengevæterne var en gruppe som dette særlig gikk ut over.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det ofte skjedde at gutter rømte fra institusjonen, og at dette er et klart tegn på vantrivsel og mangelfull omsorg ved institusjonen. Rømninger synes å ha vært et større problem ved denne institusjonen enn ved de fleste av de andre institusjonene som er omfattet av granskningen.

Samlet sett har Granskingsutvalget informasjon om så omfattende omsorgssvikt, krenkelser og overgrep, at det er grunnlag for å konkludere med at oppholdet på Garnes har vært skadelig for mange av barnas utvikling.

10.17 Helsetilbud

I arkivet etter guttehjemmet finnes det noen elevprotokoller fra 1950-tallet som viser at det ble gjennomført helseundersøkelser av barna ved en helsesøster (måling, veiing osv).

Det går frem av guttehjemmets årsmeldinger at guttehjemmet hadde en fast tilknyttet tilsynslege i den perioden utvalget har gransket.

I årsmeldingene er det trykt en kortfattet melding fra legen som hvert år beskriver helse-tilstanden som «meget god» eller lignende. For eksempel lød rapporten for 1955 slik:

«Helsetilstanden har vært meget god. Ingen epidemiske sykdommer av betydning. De hygieniske forhold ved hjemmet er godt.»

Lignende formuleringer finnes i en rekke av årsmeldingene. I meldingen for 1966 står det noe mer konkret om kontakten med guttehjemmet:

«Jeg har hatt praktisk talt ukentlig kontakt med skolestyrer [.....], og de få gangene det har vært noe i veien med guttene, er jeg blitt tilkalt.

Helsetilstanden har – som tidligere år – vært meget god, og jeg har intet hatt å bemerke, det har ikke vært noen epidemiske sykdommer.»

Regnskapene som er trykt i årsmeldingene viser utgiftene til legehjelp og medisiner: i 1954 kr 97,-, i 1956 kr 567,-, i 1958 kr 112,-, i 1959 kr 71,-, i 1960 kr 120,-, i 1961 kr 131,-, i 1962 kr 313,-, i 1963 kr 142,-, i 1964 kr 94,-, i 1965 kr 17,- og i 1966 kr 201,-.

Det er noe usikkert hvor bastante slutninger som kan trekkes på grunnlag av de nevnte beløpene, bl.a. fordi det er vanskelig å vite hvor mye legehjelp man den gang fikk for hver krone. Det er heller ikke uten videre gitt at regnskapstall kan sammenlignes institusjonene imellom, fordi det er uklart om de forskjellige legene opererte med forskjellige satser. På den annen side synes beløpene til dels å være påfallende lave for enkelte år, med det barnetallet som var ved guttehjemmet.

I intervjuene har det kommet frem en del opplysninger om legetilbudet. Enkelte har navngitt legen, og også opplyst at han var ved institusjonen noen ganger. En gutt som var ved institusjonen størstedelen av 1950-tallet har for eksempel forklart at legen var «regelmessig» ved barnehjemmet, uten at han i dag kan si noe nærmere om frekvensen. Denne gutten opplevde legen som en god person. En annen gutt, som også var ved institusjonen på 1950-tallet, har forklart at legen var ved institusjonen en gang i året og foretok helsesjekk. Han tror at legen ellers kom dersom

det var behov. Andre – kanskje de fleste – har forklart at de sjelden eller aldri så noen lege på Garnes i den tiden de var der. Hovedinntrykket etter guttenes forklaringer er at det forholdsvis sjelden var legebisøk på institusjonen, og at det også var sjelden at barn ble transportert til lege.

En rekke gutter har forklart at terskelen for å tilkalle eller oppsøke lege var svært høy.

En gutt har for eksempel forklart at styrer nr. 1 sa «du er jo en viking, så du må ikke grine», en gang gutten hadde brukket begge armene. Først etter et par dager, da armene var blitt helt blå, ble gutten kjørt til lege, etter det gutten har forklart.

En gutt har forklart at styrer nr. 1 bare la på en bandasje en gang gutten kuttet seg kraftig i fingrene. Ifølge gutten hadde han et åpenbart behov for legetilsyn, og sårene burde vært sydd.

En gutt, som hadde problemer med utslett, har forklart at han bare kan huske ett legetilsyn i løpet av de 5 årene han var på Garnes. Legen skal da ha reagert på utslettene han hadde. Forut for dette hadde styrer nr. 1 besvart henvendelser fra en lærer om at gutten trengte legetilsyn, med at utslettene skyldtes urenslighet.

En gutt har forklart at han falt ned fra et tre og fikk store smerter i nakken. Han var stiv i nakken i to måneder. Han fikk ikke legetilsyn etter fallet. I voksen alder har han hatt mye problemer med rygg- og nakkesmerter, og er operert for dette. Ifølge gutten er det konstatert at plagene med stor sannsynlighet kan tilbakeføres til denne episoden.

Noen gutter har forklart at de fikk behandling av styrer nr. 1 – en behandling som kunne være smertefull. For eksempel har en gutt forklart at styreren en gang trakk ut en negl, etter at gutten hadde klemstret lillefingeren i en dør. Dette var svært smertefullt. Etter dette fikk gutten jod på fingeren og bandasje av styreren. Det er også andre gutter som har fortalt om smertefull behandling med jod.

Granskingsutvalget har relativt få opplysninger om tannlegebehandling. Årsmeldingene eller arkivmaterialet for øvrig fra guttehjemmet, inneholder ikke opplysninger om dette. De guttene som husker noe om det, har i hovedsak forklart at de sjelden var til tannlegen. For eksempel har en gutt som var ved institusjonen på første halvdel av 1960-tallet, opplyst at han tror de var til tannlegen på Nygård skole annethvert år. En gutt har forklart at han fikk regelmessig tannbehandling i en lang periode etter at han hadde falt mot en steinhelle og skadet seg kraftig i tennene.

Granskingsutvalget legger til grunn at det var knyttet en fast tilsynslege til guttehjemmet, sannsynligvis i hele den perioden utvalget har gransket.

Det er noe uklart hvor ofte legen har besøkt guttehemmet, men det synes ikke å ha vært særlig ofte. Det er relativt få gutter som i dag husker at han har vært på besøk, og enda færre som husker navnet hans. Kommunikasjonen mellom styreren og legen synes for en stor del å ha skjedd pr telefon.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at terskelen for å tilkalle lege på Garnes har vært

høy, og at det i en del tilfeller forekom at lege ikke ble tilkalt eller oppsøkt, til tross for at det var et åpenbart behov for legetilsyn.

På den annen side er det ikke grunnlag for å hevde at helsetilstanden generelt sett har vært dårlig på Garnes. Det synes for eksempel ikke å ha vært noen epidemier der. Manglene knytter seg først og fremst til behovet for akutt legehjelp ved sykdom eller skade.

11. Ungdomshjemmet Eliasmarken

11.1 Granskingsutvalget grunnlag for vurderingen

Granskingsutvalget har gjennomgått relevant materiale ved Bergen byarkiv og Riksarkivet. Ved disse arkivene er det funnet noe materiale om etableringen av institusjonen, godkjenning av styre og for øvrig noe spredt dokumentasjon.

Laksevåg barnevernsnemnds protokoller er også gjennomgått. Disse protokollene er komplette frem til kommunesammenslutningen i 1972. Det er imidlertid relativt lite informasjon om Eliasmarken i denne protokollen.

Eliasmarken og Morgensol hadde felles styre. Styreprotokollene er komplette frem til og med 1964. Styret for barnehjemmet synes å ha blitt avviklet 31.12.64, i forbindelse med at det ble etablert et sosialstyre fra 01.01.65 (styreprotokollen 18.11.64).

Granskingsutvalget har intervjuet tre barn fra 1960-tallet. Utvalget har ikke intervjuet noen ansatte ved denne institusjonen, men har intervjuet en sosialsjef og en rådmann, begge i Laksevåg kommune, og dessuten en ansatt ved Bergen barnevernkontor på siste halvdel av 1960-tallet. Også fylkesmannens barnevernsekretær er intervjuet.

Granskingsutvalget mener å ha et tilstrekkelig grunnlag for å vurdere noen sider ved institusjonen i forhold til utvalgets mandat, men mindre nyansert sammenlignet med mange av de andre institusjonene. Materialet er for ufullstendig til å trekke sikre konklusjoner.

11.2 Historikk

Ungdomshjemmet Eliasmarken 19 ble etablert av daværende Laksevåg kommune i 1960, i en lavblokk på Eliasmarken i Laksevåg. Styret for institusjonen var som nevnt, det samme som for Morgensol, frem til dette styret ble avviklet ved årsskiftet 1964/65.

Ungdomshjemmet skulle etter den opprinnelige målsetning fungere som et barnehjem for aldersgruppen mellom 13–14 år og myndighetsalder. Betegnelsen ungdomshjem ble valgt fordi den stort sett var dekkende for aldersgruppen

og dessuten syntes frigjort for betegnelsen barnehjem, som kunne virke stigmatiserende.

Inntakskriteriene skulle være de samme som for småbarnshjem (Morgensol), slik at etter hvert som barna ved småbarnshjem vokste til, ble de ved 13–14 års alder overført til ungdomshjemmet om forholdene ellers tilsa det. Antallet barn var 5–6 etter situasjonen, der man bl.a. tok hensyn til søskenforhold. Det ble tatt inn gutter eller jenter, ikke både og. De første to driftsårene hadde hjemmet bare jenter, senere bare gutter.

Etter september 1972 ble ungdomshjemmet ikke lenger brukt etter sitt opprinnelige formål. Bakgrunnen for at Eliasmarken ble avviklet som ungdomshjem synes dels å ha vært mangel på kvalifisert personale og dels mangel på behov for denne typen hjem. Sosialstyret i Bergen vedtok 17.09.74 at Elisamarken inntil videre skulle brukes som betjeningsbolig for Bergen kommunale ungdomshjem. Etter dette ble Eliasmarken 19 ikke brukt som ungdomshjem.

Fra januar 1978 leide Bergen kommune leiligheten ut til Eikelund skole (som var statlig), til bruk som vernet overgangsbolig for elever som etter endt utdanning skulle arbeidsplasseres eller fortsette videregående skoler. Leiligheten var da ikke noe barnehjem eller ungdomshjem i barnevernlovens forstand.

11.3 Godkjenning av institusjonen

Det ble søkt til Sosialdepartementet om godkjenning av ungdomshjemmet. I brev av 18.09.59 til fylkesmannen, hadde departementet noen merknader til planene.

Departementet godkjente hjemmet for 6 unge i alderen fra 14 år til 18–20 år. I akutte situasjoner, kunne det plasseres maksimalt 8 unge for kortere tid.

Videre fremhevet departementet at det skulle være til stede en voksen hver kveld, slik at man måtte finne en praktisk løsning siden man ikke kunne forlange at styreren var til stede til enhver til. Departementet gjorde også oppmerksom på at styreren skulle godkjennes, og viste til barnehjemsforskriften kap. IX, og kap. VII om kvalifikasjoner.

Departementet hadde også noen andre merknader knyttet til rommene og hvordan disse burde være utstyrt.

Fylkesmannens barnevernsekretær oversendte departementets brev til barnevernsnemnda 01.10.59, og ba om barnevernsnemndas uttalelse og et sett nye tegninger. Granskingsutvalget har ikke funnet noe mer om godkjenningsspørsmålet, men regner med at planene ble justert i samsvar med departementets brev av 18.09.59, og at hjemmet således var godkjent som barneverninstitusjon før driften kom i gang. Det fremgår av Laksevåg Boligbyggelags brev av 05.05.60 til barnevernsnemnda, at tegningene ble omarbeidet på bakgrunn av departementets brev.

11.4 Bygning og bygningsstandard

Institusjonen lå som nevnt i en nyoppført lavblokk. To «vanlige» leiligheter var bygd om til en stor. Granskingsutvalget har sett plantegningene for leiligheten.

Den ene av stuene var innredet som styrerleilighet. Det var eget bad og toalett i tilknytning til styrerleiligheten. Det var fire soverom for ungdommene; to tomannsrom og to enerom. I tillegg var det en stue, et kjøkken og et bad med to dusjer og et vannklosett.

De barna som er intervjuet har ikke hatt noe særskilt negativt å si om boforholdene. For eksempel har en gutt som var der tidlig på 1960-tallet, opplyst at «alt var nytt og fint». I følge gutten var det likevel kanskje litt lite i forhold til antall gutter. De levde tett på hverandre, og kanskje for tett i forhold til det som var hensikten med plasseringen. Boforholdene var litt institusjonspreget, selv om de bodde i en leilighet.

Granskingsutvalget legger til grunn at lokalene tilfredsstilte barnehjemsforskriftens krav, og at det ikke var noe å utsette på den materielle standarden. Institusjonen var moderne for sin tid, ikke bare når det gjaldt bygningsmessig standard, men også fordi den var liten og integrert i et vanlig bomiljø. Sammenlignet med de andre barnehjemmene som er omfattet av utvalgets mandat, var dette den institusjonen som hadde minst institusjonspreg.

11.5 Personellsituasjonen

Det var ansatt fire forskjellige styrere i løpet av den perioden institusjonen var i drift.

Styrer nr. 1 var ansatt i perioden fra etableringen i 1960, til september 1961. Hun hadde gjennom-

ført framhaldsskole, husmorskole og industriskole, men hadde ingen barnevernfaglig utdanning. Hun hadde praksis fra gårdsarbeid, kokkearbeid, hushjelp og butikk. Sosialsjefen i Laksevåg uttalte bl.a. dette om hennes kvalifikasjoner:

«A. har god utdanning og en allsidig praksis. Riktignok dekker ikke utdanning og praksis alle de felt som styrerinnen må forutsettes å beherske, men i relasjon til de øvrige søkere har A. den beste utdanning.»

Sosialdepartementet hadde i brev av 18.09.59 gjort oppmerksom på at styreren skulle godkjennes av departementet, men Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på at det ble søkt om slik godkjenning. Styreren tilfredsstilte heller ikke de formelle kravene for slik godkjenning, siden hun ikke hadde barnevernfaglig utdanning.

En husmorvikar ble foreløpig ansatt som fritidsavløser for styreren fra oktober 1960, men det er uklart hvor lenge hun var ansatt.

I styrets protokoll for møtet 20.06.61 er det opplyst at styrerstillingen hadde vært utlyst, men at ingen søkere hadde meldt seg. Styret ble enig om å tilskrive barnevernsnemnda med forslag om at ungdomshjemmet skulle innta guttene på Morgensol, og at styrelederen fikk fullmakt til å ansette assistenten ved Morgensol som bestyrer på ungdomshjemmet, under forutsetning av at hjemmet ble et guttehjem.

Assistenten fra Morgensol ble ansatt som styrer nr. 2 fra 1961, og var i stillingen frem til 1965. En annen ansatt fra Morgensol fulgte med. Hun hadde bl.a. som arbeidsoppgave å lage mat, og var ansatt helt frem til institusjonen ble nedlagt. Etter det Granskingsutvalget forstår, var det ikke flere fast ansatte enn dette.

Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på at det ble søkt om godkjenning for styrer nr. 2. Siden hun hadde gjennomført ett-årig barnevernkurs ved Norges kommunal- og sosialskole, og dessuten hadde erfaring fra barnehjem, hadde hun imidlertid de formelle kvalifikasjoner for å få slik godkjenning.

Styrer nr. 2 har antakelig sagt seg opp fra styrerstillingen en gang på vårparten 1965. Stillingen ble lyst ut, men ingen søknader ble mottatt. På denne bakgrunn hadde sosialkontoret henvendt seg til et ektepar for å undersøke om de to kunne tenke seg å overta den daglig ledelsen av ungdomshjemmet.

I innstillingen uttalte sosialsjefen bl.a.:

«Herr og fru [.....] har i mange år av interesse for barnevernsarbeidet hatt kontakt med barna på Morgensol og på ungdomshjemmet. Det har alltid

hersket et sunt tillitsforhold mellom barna og ekteparet [.....], som den dag i dag har forbindelse med mange av dem som for lengst er reist ut fra de nevnte hjem.

Ekteparet [.....] har sagt seg villig til å overta ledelsen av hjemmet i ett år på prøve.

Vi har også konferert med frk [.....] – den nåværende styrerinnen – om dette forslaget. Hun anbefaler ordningen prinsipielt som den best tenkelige. En far og en mor ved et hjem som dette må være så nær det ideelle som mulig. Med hensyn til ekteparet [.....] uttaler hun sin overbevisning om at de vil klare oppgaven utmerket. Frk [.....] kjenner dem begge meget godt i mangeårig samarbeid. Flere av sosialstyrets medlemmer vil også kjenne dem begge. Personlig deler jeg frk [.....] tro på at ordningen vil være god. Under enhver omstendighet bør den prøves. Jeg er kjent med at Bergen barnevernsnemnd for lang tid siden har forsøkt å knytte til seg [.....] i barnevernsarbeidet, men han har avslått med begrunnelsen at han har nok å gjøre i Laksevåg.»

På denne bakgrunn ble ekteparet foreslått som styrerpar ved ungdomshjemmet, som en prøveordning for ett år regnet fra 21.07.65 (styrer nr. 3).

Den 13.01.67, halvannet år etter at ekteparet tiltrådte stillingene, søkte barnevernsnemnda departementet om midlertidig godkjenning av styrerparet.

Fylkesmannens barnevernsekretær besøkte ungdomshjemmet 07.06.67. Sosialstyrets formann, sosialstyrets varaformann og sosialsjefen skrev et notat om dette besøket. Notatet er daterert 30.06.67. Ifølge notatet hadde styrerekteparet henvendt seg med forespørsel om hvordan deres ansettelsesforhold var. Bakgrunnen var at barnevernsekretæren hadde sagt bl.a. at styrerparet måtte være forberedt på å slutte i stillingen som styrerpar når den tid kom at et tilstrekkelig antall utdannede barnevernsarbeidere meldte seg på arbeidsmarkedet. Saken hadde vært fremlagt for sosialstyret 07.06.67, og sosialstyret ga formannen, nestformannen og sosialsjefen fullmakt til å meddele:

«[Styrerparet] at de er fast ansatt som styrere ved ungdomshjemmet, og sekretær [.....] at hun ikke har kompetanse til å gi utsagn som nevnt.

Sosialstyret uttaler at det forstås uttrykket «dispensasjon» i en sammenheng som denne at visse kvalifikasjonskrav settes til side med den virkning at fast ansettelse skjer uten hensyn til gjeldende krav. Dette for eksempel pga. at søkere med de forutsatte kvalifikasjoner ikke melder seg innen søknadsfristen.

Sosialstyret misbilliger sekretær [.....]s adferd ved nevnte høve, og presiserer at ansettelses-

myndigheten tilligger Laksevåg kommune – for tiden v/sosialstyret.

Sosialstyret er kjent med dispensasjonsbestemmelsene og søker selvsagt å løse ansettelsesaker korrekt.»

Barnevernsekretæren fikk gjenpart av dette notatet til underretning. Hun reagerte på dette, og skrev 20.07.67 brev til rådmannen i Laksevåg hvor det bl.a. heter:

«Det saken gjelder er en søknad fra Laksevåg barnevernsnemnd om *midlertidig* godkjenning for [styrerparet].

Jeg må anmode herr rådmannen om å ta opp saken med rette vedkommende da det ser ut som det hersker tvil om hvordan saker av denne art skal behandles.

Vedlagt følger ett eksemplar av forskriftene f s v gjelder bestemmelsene om godkjenning av alle som ansettes som ledere for institusjoner som går inn under barnevernloven. Fristen for å søke om slik godkjenning er 3 måneder fra ansettelsen.»

Rådmannen sendte 21.07.67 brevet fra barnevernsekretæren, og det nevnte notatet, til sosialsjefen. Rådmannen ga uttrykk for at han fant det riktig å ta opp forholdene i formelt brev til fylkesmannen. For øvrig syntes rådmannen at «henvendelsen» var gitt «en meget uvanlig form og at saken før den ble behandlet i sosialstyret burde vært forelagt barnevernsekretæren».

Av et brev av 25.03.68 fra rådmannen til sosialsjefen, fremgår det at rådmannen var kjent med at det var søkt om midlertidig godkjenning for styrerparet, og at saken hadde vært drøftet med departementet. Departementet hadde ikke tatt noen avgjørelse, men rådmannen hadde forstått departementets barnevernsinspektør slik at man var betenkt over ordningen. Rådmannen skrev på denne bakgrunn:

«Jeg finner det meget uheldig at denne saken tas opp til realitetsavgjørelse før Sosialdepartementets standpunkt foreligger. Jeg nevner særlig at det kan innebære vanskeligheter for kommunen hvis herr og fru [.....] ansettes fast ved hjemmet og Sosialdepartementet så senere ikke skulle godkjenne ordningen, jf. barnevernloven § 39, tredje ledd siste avsnitt.

Jeg må derfor be om at saken utsettes til Sosialdepartementets innstilling er kjent.»

Sosialdepartementet brukte to år på å behandle godkjenningssaken. Den 17.01.69 ble ekteparet gitt midlertidig godkjenning som styrerpar ved ungdomshjemmet.

Departementet bemerket at de ikke hadde slik spesialutdanning som krevdes for å bli god-

kjent som styrere ved barnehjem, ungdomshjem mv. I visse tilfeller hadde departementet funnet å måtte gi midlertidig godkjenning til styrere uten den nødvendige spesialutdanning, vanligvis på vilkår av at vedkommende sa seg villig til senere å gjennomgå den tilleggsutdanning som departementet måtte kreve. Ekteparet var imidlertid i en slik alder at det ville bli vanskelig å skaffe dem den ønskelige utdanning. «Etter omstendighetene» kom departementet likevel til at man ville gi dem midlertidig godkjenning.

Av et internt notat skrevet av departementets barneverninspektør, fremgår det at departementet stilte seg uforstående til at Laksevåg kommune kunne ansette styrerparet, bl.a. under henvisning til at begge hadde helsemessige problemer. Det fremgår av notatet at godkjenning ikke ville vært gitt dersom kommunen hadde søkt i tide, og at den lange tiden som var gått, var grunnen til at den midlertidige godkjenningen ble gitt.

I brev av 20.11.70 fra sosialsjefen til styreren ved Morgensol fremgår det at det var besluttet at den mannlige styreren ved Ungdomshjemmet skulle fungere midlertidig som styrer ved Morgensol.

Hans hustru fortsatte som styrer (nr. 4) ved Eliasmarken. Det ble ikke søkt om godkjenning for denne nye ordningen.

Granskingsutvalget legger til grunn at det bare var styrer nr. 2 som tilfredsstilte barnehjemforskriftens krav til kvalifikasjoner for styrere ved barnehjem. Dette skyldtes antakeligvis i første rekke at det var vanskelig å få kvalifiserte søkere til denne typen stillinger på 1960-tallet, men Laksevåg kommune synes å ha hatt en holdning om at de kvalifikasjonskravene som gjaldt etter regelverket ikke var nødvendige for denne stillingen. Kommunen synes å ha hatt manglende kjennskap til rutineene for godkjenning av styrere.

Det er også kritikkverdig at tilsynsmyndighetene synes å ha øvet for lite påtrykk overfor kommunen med hensyn til å få avklart godkjenningsspørsmålet i forhold til styrerparet som ble ansatt i 1965. Det tok flere år før saken ble avgjort, og når midlertidig godkjenning endelig ble gitt, synes dette å ha sin bakgrunn i at det hadde gått så lang tid, og ikke fordi departementet fant styrerparet egnet for stillingen. Utvalget finner det også kritikkverdig at det ikke synes å ha vært søkt om godkjenning for styrer nr. 4. Hun var riktignok midlertidig godkjent som «del av» styrerparet, men etter at hun i 1970 overtok styrerstillingen alene, skulle det ha vært søkt om godkjenning på nytt.

Granskingsutvalget finner det tvilsomt at hun hadde blitt godkjent dersom det hadde blitt søkt

om dette. Dette på bakgrunn av at departementet var kritisk til ansettelsen av styrerparet i første omgang.

Utvalget legger videre til grunn at det i første delen av den perioden utvalget har gransket, bare var to ansatte ved institusjonen. I den perioden det var et styrerpar som ledet institusjonen, var det tre ansatte. En av disse hadde ansvaret for å lage mat. Utvalget finner at bemanningen var for lav til å gi et tilfredsstillende omsorgstilbud.

11.6 Mat og måltider

Guttene som er intervjuet, har ikke hatt noe negativt å si om maten og matstellet.

En gutt fra tidlig på 1960-tallet, som var overflyttet fra Morgensol, har opplyst at matstellet var vesentlig bedre enn på Morgensol. Han har beskrevet maten som «vanlig kost».

En annen gutt fra samme perioden, som også hadde flyttet fra Morgensol, har forklart at det var bedre tilgang på mat ved Eliasmarken enn ved Morgensol. Det var blant annet felles middag etter arbeidstid. Når det gjaldt matlagingen, så fikk guttene imidlertid ikke noen spesiell opplæring i selvstendighet. Også brødmåltidene ble tilberedt av kokken, men gutten tror likevel at guttene hadde mulighet for å lage seg en brødslike selv ved behov. Det var et visst institusjonspreg over matsystemet, ved at de ikke var med i forbindelse med matlagingen.

En gutt som var ved institusjonen noe senere, da styrerparet ledet institusjonen, har gitt uttrykk for at maten var «helt OK».

Granskingsutvalget har ikke fått noen opplysninger om plikt til å spise opp maten.

Granskingsutvalget legger til grunn at maten og de sosiale rammene omkring måltidene ved ungdomshjemmet var tilfredsstillende. Ungdommene fikk imidlertid ikke noen spesiell sosial trening i forbindelse med matlagingen.

11.7 Klær og fottøy

I intervjuene med guttene har det ikke kommet frem noen negative opplysninger om klærne eller klesstellet.

En gutt har forklart at han kjøpte klær for egne penger, og at det ikke ble utdelt klær fra institusjonen. Denne gutten var i arbeid.

En annen gutt har beskrevet klærne som «helt OK».

Det har ikke fremkommet opplysninger om at ungdommene skilte seg ut når det gjaldt klærne.

Granskingsutvalget legger til grunn at klærne som ungdommene benyttet var tilfredsstillende.

11.8 Hygiene, bad og toalettforhold

Det har ikke kommet frem noen negative opplysninger om de hygieniske forholdene ved ungdomshjemmet, i intervjuene med guttene.

En gutt har for eksempel beskrevet bad- og toalettforholdene som «helt OK». Alt var nytt. Guttene fikk dusje så ofte de ville.

Granskingsutvalget legger til grunn at de hygieniske forholdene ved ungdomshjemmet var tilfredsstillende.

11.9 Skolegang, lekselesing, arbeid, fritidsaktiviteter og stimulering

Det fremgår av intervjuene med guttene at noen av dem gikk på skole, mens andre var i arbeid.

En gutt som var ved barnehjemmet tidlig på 1960-tallet, og som var overflyttet fra Morgensol, har opplyst at han begynte i arbeid mens han ennå var ved Morgensol. Han husker at det ble lagt stor vekt på at alle skulle ut i jobb. Han tror at det var kommunen som kontaktet arbeidsplassen for å skaffe han jobb. Han arbeidet der i fire år, men trivdes ikke. Det var ingen som spurte om han heller ville ta utdanning. Han ser dette i sammenheng med at han betalte for oppholdet ved Eliasmarken. Han oppfattet denne betalingen dels som en betaling for oppholdet, og dels som en form for tvungen sparing. Han har imidlertid ikke fått noen penger tilbake etter oppholdet.

Samtidig med at denne gutten var i arbeid, begynte han ved en korrespondanseskole som tilsvarte realskolen. Dette var et kveldskurs. Dette var noe han tok initiativet til selv, og han betalte også for skolen selv. Det var i utgangspunktet mulig å lese lekser på rommet på Eliasmarken. Gutten hadde enerom. Men det var i følge gutten vanskelig å få tilstrekkelig fred der. De bodde tett og det var mye snakk på gangen utenfor rommet og ellers i huset.

En annen gutt som var ved ungdomshjemmet tidlig i perioden, har opplyst at han ønsket å gjennomføre realskolen, men at han ble nektet dette av læreren, i samarbeid med barnehjemmet.

Når det gjelder fritiden ved ungdomshjemmet, er det Granskingsutvalgets hovedinntrykk at barna måtte fylle den selv. Det synes ikke å ha vært noen form for organiserte fritidsaktiviteter fra ungdomshjemmets side, og heller ikke noen

stimulering av barna i retning av å delta i organiserte fritidsaktiviteter.

Granskingsutvalget legger til grunn at det har vært mangel på intellektuell stimulering fra ungdomshjemmets side. Det synes å ha vært utøvet påtrykk og også lagt til rette for at ungdommene skulle komme i arbeid etter gjennomført grunnskole, noe som kunne være positivt for de guttene som ønsket det. Det synes imidlertid å ha vært lagt liten vekt på hva som var den enkeltes ønsker.

Det synes for øvrig heller ikke å ha vært noen særskilt støtte i forbindelse med lekselesing eller oppfølging av skolegangen for øvrig.

Utvalget legger videre til grunn at det sannsynligvis ikke har vært noen organiserte fritidsaktiviteter fra ungdomshjemmets side. Guttene synes for øvrig i liten grad å ha deltatt i organiserte aktiviteter utenfor barnehjemmet.

Et samlet inntrykk er at det fra ungdomshjemmets og sosialkontorets side ble gjort lite for å stimulere barna, om en ser bort fra den innsatsen som ble gjort for å skaffe dem arbeid.

11.10 Forholdet mellom barna/ungdommene

I intervjuene har det ikke kommet frem noen negative opplysninger om forholdet mellom ungdommene.

En av guttene har forklart at han hadde lite kontakt med miljøet på ungdomshjemmet, og at han holdt seg mye borte derfra.

En annen ungdom som var der noe senere, har opplyst at han ikke kan huske andre barn fra hans tid ved ungdomshjemmet.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke har kommet frem noe særskilt negativt når det gjelder forholdet mellom guttene på ungdomshjemmet.

11.11 Forholdet til nabolaget og andre barn/ungdommer

En gutt som var ved institusjonen tidlig på 1960-tallet, har forklart at han hadde det ganske fritt. Han søkte ut fra miljøet på ungdomshjemmet på egenhånd, og kom sammen med kamerater som bodde i området.

I dette miljøet ble det brukt en del alkohol i helgene. Sammen med de nye kameratene kunne festingen bli «litt hard». Ved en anledning «rottet de seg borti et innbrudd» i en forretning.

En annen gutt fra denne tidlige perioden, har forklart at han holdt seg mye sammen med andre ungdommer utenfor ungdomshjemmet. Noen av de andre ungdommene på Eliasmarken slo seg sammen med «Gravdalsgjengen». Det var en gjeng som var en del borti kriminalitet og rusmisbruk.

En gutt som var ved ungdomshjemmet noe senere, i den tiden da styreparet ledet institusjonen, har forklart at han selv måtte ta kontakt med andre barn i nabolaget. Han husker at dette var vanskelig. Det var i hvert fall aldri slik at styreparet noen gang motiverte, støttet eller fulgte han for å ta kontakt med andre barn i nabolaget. Det ble derfor til at han ofte satt på fortauet og gråt.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ble overlatt til ungdommene selv å etablere kontakt med nabolaget. Dette innebærer at det på den ene side ikke var restriksjoner, og på den annen side lite støtte og tilsyn fra de ansattes side, noe utvalget finner kritikkverdige.

11.12 Adferdsregulering og straffereaksjoner

I intervjuene med guttene har det ikke kommet frem opplysninger om fysiske avstraffelser eller andre former for uakseptabel adferdsregulering.

En gutt har imidlertid forklart at han ble «kastet ut uten forvarsel». Dette skjedde kort tid etter at han hadde vært med på et innbrudd, som var rapportert til ungdomshjemmet. Han mener imidlertid at den reelle grunnen for utkastelsen var at han en kveld hadde funnet styrer nr. 2, som satt i sofaen og «kliente» med en annen gutt som bodde ved ungdomshjemmet.

Etter det gutten har forklart ble utkastelsen behandlet i et styremøte, og med det samme avgjørelsen var truffet ble han kastet ut. Gutten var på dette tidspunktet enda ikke fylt 18 år, og han reagerer på at for eksempel faren ikke ble varslet og fikk mulighet til å hjelpe han i forhold til spørsmålet om utkastelse. Da han var blitt kastet ut, gikk han bort i Gravdalsveien og satte seg i et bussskur. Mens han satt der, kom den som laget maten ved barnehjemmet bort til han, og tilbød han å overnatte hjemme hos hennes familie. Dette ønsket han ikke, og etter litt tid dro han hjem til faren. Farens umiddelbare reaksjon var å gi gutten et kraftig slag i ansiktet. Etter dette ble gutten boende hos faren.

En annen gutt fra tidlig i perioden har forklart at han opplevde det slik at det var meningen at de skulle ha det friere ved Eliasmarken enn ved

Morgensol. Han følte seg likevel mer påpasset enn dette formålet skulle tilsi. Styreeren, som tidligere hadde vært ved Morgensol, ble imidlertid «mindre streng» enn det hun hadde vært ved Morgensol. Gutten ble aldri slått, men ved en anledning da styreeren hadde oppdaget et pornoblad på rommet hans, fikk han en «svært kraftig overhaling». Hun slo ikke, men hun gikk i følge gutten «langt over streken med det hun sa».

Gutten kan ikke huske at husarrest eller trusler, for eksempel om utskrivning, ble brukt som sanksjoner.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke har vært uakseptable straffemetoder ved ungdomshjemmet. Ungdommene der synes å ha hatt det forholdsvis fritt.

Det kan imidlertid være grunn til å sette spørsmålsteget ved utskrivningen som er beskrevet ovenfor. Granskingsutvalget kjenner ikke til detaljene utover det gutten selv har forklart, men det kan synes som om guttenes rettigheter ikke ble tilstrekkelig ivaretatt. Granskingsutvalget finner det kritikkverdige at gutten bokstaveligst ble satt på gaten.

11.13 Seksuelle overgrep

En gutt som var ved institusjonen tidlig i perioden, har forklart at han en kveld kom hjem i leiligheten, og i den felles stuen fant han da en ansatt som satt i sofaen og «kliente» med en av guttene som bodde ved institusjonen. I følge gutten som Granskingsutvalget har intervjuet, så satt de «i en het omfavelse som han vanskelig kunne ta feil av». Han forlot stuen raskt.

Et par gutter har beskrevet enkelte episoder knyttet til en ansatt, som har vært oppfattet som erotisk utfordrende, men som kan fortone seg som relativt hverdagslige.

Granskingsutvalget legger til grunn at en ansatt ved et tilfelle har gått for langt, men utvalget finner ikke grunnlag for å karakterisere dette som et overgrep.

De øvrige episodene som er beskrevet, gir ikke tilstrekkelig grunnlag for å ta stilling til om de var seksuelt motivert.

11.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning

Granskingsutvalgets hovedinntrykk etter intervjuene, er at omsorgstilbudet ved Eliasmarken ikke var stort mer enn et botilbud. Guttene had-

de det nok bra materielt sett, men det synes ikke å ha vært lagt spesiell vekt på følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning.

Utover dette, synes ikke guttene å ha hatt spesiell negativ opplevelse av omsorgstilbudet. De hadde det ganske fritt.

En gutt som var ved institusjonen en periode i den tiden styrerparet ledet institusjonen, har imidlertid opplyst at han ikke kan huske noen positive ting fra Eliasmarken. Han husker at han satt mye på fortauet gråt. Når det gjelder de følelsesmessige sidene av oppholdet, så føler han det slik at det var han som på et vis tok omsorg for styreren. Styreren var en passiv person, i følge gutten. Han oppfattet ikke styreren som en omsorgsperson overhodet. Gutten mener at styreren manglet evne, men også vilje til å gi omsorg. Han viste ingen initiativ i så måte. Det var ikke noe tilbud utover at gutten faktisk bodde der.

Gutten tror at han stadig vekk ble observert når han satt på fortauet og gråt. Han ble tatt med bort fra institusjonen, han vet ikke helt eksakt av hvem. Men han tror at det kanskje var bestemoren som tok han hjem til seg.

Videre tror gutten at styrerparet var klar over at gutten ikke hadde det godt, og at han opplevde situasjonen som vanskelig. Men han var på den annen side opptatt av å ikke vise til styrerparet at han gråt. Han følte seg hjelpeløs.

Han har i tillegg forklart at han den dag i dag, når han er i Lyngbø-området, alltid velger en vei som ikke går forbi det bygget hvor institusjonen

holdt til. Det er bare slik, og han har vonde minner fra oppholdet der.

Granskingsutvalget legger til grunn at tilbudet ved Eliasmarken var greit vurdert som et rent botilbud. Det synes imidlertid ikke som en institusjon som var tilstrekkelig i stand til å ivareta ungdommenes behov for nærhet og emosjonell omsorg. Dette var en mangel som særlig ga seg negative utslag for unge med særlige behov.

11.15 Helsetilbud

Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på at det var ansatt noen tilsynslege ved Eliasmarken.

I protokollen til styret for Eliasmarken og Morgensol, møte 08.10.64, heter det:

«I forskriftene for barneheimer VIII legekonsroll, heter det blant annet at det *skal* være tilsatt tilsynslege. I henhold hertil vedtok styret å gjøre henvendelse til sosialsjefen om tilsetning av tilsynslege på barnehj.»

Ungdomshjemmet er ikke nevnt i denne forbindelse.

I intervjuene har det ikke fremkommet spesifikke opplysninger om legetilsyn eller annet helsetilbud.

Granskingsutvalget har ikke grunnlag for å ta stilling til hvordan helsetilbudet ble gitt til guttene.

12. Institusjonen Kofoedskolen

12.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen

Arkivmaterialet fra Kofoedskolen er i det alt vesentlige makulert. Det som er igjen fra den perioden utvalget har gransket, begrenser seg stort sett til noen få årsmeldinger. Dette materialet finnes nå ved Hordaland fylkesarkiv. Det er ikke funnet noe arkivmateriale ved Bergen byarkiv, Statsarkivet i Bergen eller Riksarkivet. Ved Sosialdepartementets arkiv er det blant annet funnet en årsrapport, men ellers lite materiale. Forøvrig inneholder Bergen barnevernsnemnds protokoll noen opplysninger om institusjonen.

Granskingsutvalget har intervjuet fem personer som har vært ansatt ved institusjonen i forskjellige perioder. To av disse har vært styrere i forskjellige perioder. Intervjuene med de ansatte dekker hele den perioden utvalget har gransket.

Utvalget har videre intervjuet syv ungdommer som har vært ved institusjonen. Disse har vært ved institusjonen i forskjellige perioder, innenfor størstedelen av den perioden som er omfattet av utvalgets mandat. Alle styrerperiodene er dekket av intervjumaterialet, men det er få av de intervjuede barna som har vært ved institusjonen i den tidligste perioden.

Utvalget har også intervjuet Fylkesmannens barnevernsekretær.

Granskingsutvalget mener generelt sett å ha et tilstrekkelig grunnlag for å vurdere institusjonen i forhold til utvalgets mandat, selv om det for enkelte av de temaene som behandles nedenfor, kunne vært ønskelig med et mer fyldig informasjonsgrunnlag. På de vesentligste punktene mener utvalget å ha tilfredsstillende dekning.

12.2 Historikk

Den 31.10.1961 ble det holdt et konstituerende møte av en del personer som ville stifte en Kofoedskole i Bergen. Det ble besluttet å opprette en Kofoedskole i Bergen, etter mønsteret av Kofoedskolene i København og Oslo. Det ble også fastsatt vedtekter.

Formålbestemmelsen i vedtektenes § 3 lød slik:

«Kofoedskolens formål er å gi hjelp til selvhjelp for mannlig ungdom i sosiale vanskeligheter.

Skolen skal virke for å styrke selvrespekten hos elevene, bevare deres helse og dyktiggjøre dem for livet.»

Styreren i den første perioden etter etableringen, har på spørsmål om han oppfattet institusjonen som skole eller barneverninstitusjon, opplyst at den i alle fall ikke hadde noe med skole å gjøre. Han tenkte heller ikke på Kofoedskolen som en institusjon med hjemmel i barnevernloven. Han mener at den mest rette beskrivelsen av institusjonen er at den var en «livets skole». Etter hvert ble det imidlertid et nært samarbeid med barnevernet.

Til bruk for formålet ble ungdomshjemmet Tryggs eiendom i Hans Holmboesgt. 13 i Bergen innkjøpt. Denne eiendommen ble overtatt i september 1961. I desember samme år startet arbeidet med å ominnrede bygningen. Den første ungdommen kom i februar 1962. Kort tid etter var det fullt belegg med 14–15 ungdommer. Den 8. mai 1962 ble Kofoedskolen offisielt åpnet.

Den første tiden var økonomien ved institusjonen i stor utstrekning basert på private bidrag. Dette var noe av bakgrunn for at det ble innledet forhandlinger mellom Kofoedskolen og Bergen kommune med sikte på å få kommunen til å garantere for driften. Den 16.09.63 vedtok Bergen bystyre at Kofoedskolen skulle drives som en barneverninstitusjon. Etter dette utarbeidet styret for institusjonen nye vedtekter som ble oversendt Bergen formannskap for godkjenning. Ved de nye vedtektene ble navnet på institusjonen endret til «Institusjonen Kofoedskolen».

I følge vedtektene skulle institusjonen bygge på den samme ide som Kofoedskolen i København, og skulle følge dens prinsipper tillempet norske forhold og den utvikling som skjedde. Institusjonens formål var å gi hjelp til selvhjelp, for mannlig ungdom med sosiale vanskeligheter i alderen 14–16 år. Institusjonen skulle virke for å styrke selvrespekten hos elevene, bevare deres helse og dyktiggjøre dem for livet. Videre fremgikk det uttrykkelig av vedtektene at institusjonen skulle drives som en barneverninstitusjon. Opptak av elevene skulle skje etter vedtak av Bergen barnevernsnemnd i samråd med institusjonens styrer. Behandlingen av elevene var under-

lagt barnevernlovens bestemmelser. Videre fremgikk det at undervisningen ved institusjonen var faglig underlagt skoleinspektøren i Bergen.

Fra 06.05.68 har det vært skoleundervisning ved institusjonen. Bakgrunnen for dette var at det var vanskelig å få elevene til å gå på den skolen de hørte til, og ofte fordi de var utvist.

Kofoedskolen var i drift frem til 1987 da den ble nedlagt.

12.3 Godkjenning av institusjonen

Som nevnt ovenfor, vedtok Bergen bystyre den 16.09.63 at Kofoedskolen skulle drives som barneverninstitusjon, underlagt barnevernloven. På den tiden lå kompetansen til å godkjenne institusjoner i samsvar med barnevernloven til barnevernsnemnda. Imidlertid er det ikke noe i Bergen barnevernsnemnds protokoll som tyder på at det har vært lagt frem noen godkjenningssak for nemnda, eller at nemnda vurderte om institusjonen tilfredsstilte barnehjemforskriftens krav. Dette synes heller ikke å ha vært et tema da saken ble behandlet av formannskapet og bystyret.

Etter barnevernloven skulle det også utarbeides en plan som skulle godkjennes av nemnda. Som nevnt ovenfor ble det utarbeidet vedtekter. Disse vedtektene ble fremlagt for nemnda i møte den 28.02.67, for uttalelse. Det var således ikke noen godkjenningssak som ble behandlet. Det fremgår heller ikke av nemndas vedtak om barnevernlovens og barnehjemforskriftens krav til plan var vurdert av nemnda.

Granskingsutvalget har heller ikke funnet noen dokumentasjon på at søknad om godkjenning av institusjonen eller planen har vært sendt til departementet.

Fylkesmannens barnevernsekretær har i intervju hos Granskingsutvalget opplyst at Sosialdepartementet hadde godkjent institusjonen for 12 gutter fra 13–17 år. Hun har imidlertid ikke opplyst om når denne godkjenning ble gitt.

Granskingsutvalget legger til grunn at institusjonen ikke var godkjent i samsvar med barnevernlovens bestemmelser da den ble tatt i bruk som barneverninstitusjon i 1963. Godkjenning har sannsynligvis vært gitt på et senere tidspunkt, men Granskingsutvalget har ikke kunnet bringe på det rene når dette skjedde.

12.4 Bygning og bygningsstandard

Bygningen i Hans Holmboesgt. 13 var opprinnelig et eldre beboelseshus. Det bestod av to etasjer,

og i tillegg var det underetasje og loft. Huset inneholdt kontorer, dagligstue, spisestue, toalett og kjøkken i første etasje. I andre etasje var det tre store og et mindre soverom, en stor stue, toaletter og vaskerom. Loftet inneholdt flere boder og et stort tørkeloft som senere ble innredet til aktivitetsrom med blant annet biljardbord. I en periode ble det også drevet skoleundervisning der.

I underetasjen var det et stort hobbyrom hvor det var lagt til rette for tresløyd og et rom som ble tatt i bruk til undervisning og lekselesing. En del boder ble ombygget til treningsrom utstyrt med treningsapparater og bordtennisbord.

Gjennom hele institusjonens virksomhet skal det kontinuerlig ha blitt utført mindre ombyggings- og vedlikeholdsarbeid av personalet. Blant annet ble det gjennomført ominnredning av soverommene og stuen i andre etasje, til 9 mindre soverom, samt ombygging av toaletter. Videre ble det gjennomført ombygging av kontorer og undervisningsrom i første etasje og i underetasjen. Granskingsutvalget har ikke mer nøyaktige opplysninger om på hvilke tidspunkter alle arbeidene ble gjennomført.

I følge den første styreren ved institusjonen, ble det i forbindelse med etableringen av institusjonen gjort en god del for å sette bygget i stand for å fylle formålet. Denne ombyggingen var fullt ut finansiert ved privat innsats. Styreren vurderte bygget som hensiktsmessig etter ombyggingen, blant annet med tomannsrom og tremannsrom for ungdommene. Bygget var godkjent av brannvesenet. Han kan ikke huske at barnevernet eller andre myndigheter var inne i bilde i forbindelse med godkjenning av bygget.

En som var ansatt ved institusjonen fra omkring midten av 1960-tallet har forklart til utvalget at i den første perioden var det kontinuerlig oppussing. Han har beskrevet lokalene som «brukbare til formålet».

I 1966 ble det gjennomført en betydelig renovering ved at taket ble reparert, brannsikringen ble forbedret og vinduene ble skiftet fra enkle til doble vinduer. Det ble også installert elektrisk varme.

Av årsmelding for 1970 fremgår det at institusjonen hadde gått til innkjøp av nye møbler til guttenes dagligstue. Videre var dagligstuen oppusset, ny hoveddør var innkjøpt og hele trappeoppgangen var malt. I spisestuen gjenstod det oppussing, dette burde i følge årsmeldingen tas i 1972. En del nye møbler måtte også innkjøpes her. Dette var kostnader som var ført opp på budsjettet for 1972.

I årsmeldingen for 1977 er det noen bilder fra institusjonen. For det første er det et bilde av et av

de sju soverommene. Dette er innredet med blant annet en seng, en stol, et bord med lampe, lampe over sengen og en hylle. Rommet er innredet i typisk 70-tallsstil, tapetsert og med plakater på veggene. Videre er det et bilde av et bordtennisrom. Også dette synes å være innredet i typisk 70-tallsstil, blant annet med plakater på veggene. Det er også to bilder av det nye aktivitetsrommet på loftet. Også dette virker moderne etter den tids standard. Det er tepper på gulvet, sofaer, stoler og bord. Endelig er det bilder av det nye klasserommet i 3. etasje. Dette ser stort sett ut som et «vanlig» klasserom, men antagelig en del mindre. Det samlede inntrykket av bildene er at institusjonen på denne tiden ikke stod tilbake i forhold til det som var vanlig god standard på 1970-tallet.

I intervjuene med ungdommene har det kommet frem relativt få opplysninger om de bygningsmessige forhold. Det er ingen som har vært spesielt kritiske til de bygningsmessige forhold, bortsett fra at ytterdøren var låst. Dette kommer utvalget tilbake til nedenfor.

En gutt som var ved institusjonen tidlig på 1970-tallet har gitt uttrykk for at de materielle og fysiske forholdene var gode. Han var imponert over fine rom, der ungdommene bodde to og to. Også en annen gutt som var der i første halvdel av 1970-tallet har forklart at de bodde to og to på rommet. På rommene var det en seng og et nattbord til hver.

Granskingsutvalget legger til grunn at de bygningsmessige forhold stort sett har vært tilfredsstillende. Standarden synes å ha vært enkel den første tiden, men det har skjedd en gradvis oppgradering og utbedring opp igjennom årene i den perioden utvalget har gransket. Enerom for ungdommene synes å ha blitt tatt i bruk et stykke ut på 1970-tallet.

12.5 Personellsituasjonen

I løpet av den perioden utvalget har gransket, var det fire forskjellige styrere ved institusjonen.

Den første styreren ved institusjonen (styrer nr. 1) var ansatt fra institusjonen ble etablert i 1962 og frem til sommeren 1967. Denne styreren hadde fullført lærerhøgskolen. Han var dessuten utdannet ved ulike spesialskoler i Finland, Tyskland, England, Sverige og Danmark. Dette var en utdanning i regi av Kirke- og undervisningsdepartementet. Spesiellærerskolen i Norge var på det tidspunktet ikke etablert. Styreren hadde også militærbakgrunn og hadde gjort tjeneste i forsvaret i mange år, blant annet som instruktør for kadetter i England.

På den tiden institusjonen ble etablert, var det Bergen barnevernsnemnd som hadde kompetanse til å godkjenne styreren. I barnevernsnemndas protokoll er det imidlertid ikke funnet noen sak om godkjenning av denne styreren. Det er på den annen side trolig at godkjenning hadde vært gitt dersom det hadde vært søkt. Granskingsutvalget kjenner riktignok ikke til departementets praksis om hvorvidt man godkjente spesiallærerutdanning i forhold til barnehjemforskriftens krav om barnevernfaglig utdanning, men det er sannsynlig at slik utdanning ville ha vært godkjent.

I Bergen barnevernsnemnds møteprotokoll fra 05.09.67, fremgår det at det i møtet ble meddelt at underbestyreren ved institusjonen fra 01.06.67 var konstituert som styrer ved Koføedskolen «inntil det nye oppnevnte styret har konstituert seg, og overtatt ansvaret». Barnevernsnemnda tok meddelelsen «til etterretning og godkjenning». Det går imidlertid ikke frem av protokollen hvorvidt «godkjenningen» var vurdert i forhold til barnehjemforskriftens krav om at styrerne skulle ha barnevernfaglig utdanning. Underbestyreren hadde på det tidspunktet ikke slik barnevernfaglig utdanning som barnehjemforskriften krevde, men dette er ikke kommentert i nemndas protokoll.

Styrer nr. 2 var ansatt frem til 06.06.68. Han var utdannet elektromontør og hadde også utdannelse fra forsvaret.

Styrer nr. 3 tiltrådte 06.06.68 og var i stillingen frem til 1972. Han hadde blant annet utdannelse fra sosialskolen og hadde forut for styrerperioden vært ansatt ved Bergen barnevernsnemnds sekretariat som sosialkurator.

Styret for institusjonen søkte barnevernsnemnda om godkjenning for styreren den 14.05.68. I møte 11.06.68 besluttet barnevernsnemnda å godkjenne han som styrer. Granskingsutvalget legger til grunn at han oppfylte kvalifikasjonskravene for slik godkjenning.

Styrer nr. 4 kom i 1972. Han var utdannet lærer, og hadde ingen barnevernfaglig utdanning. I to tidligere perioder hadde han vært ansatt som lærer ved Bergens guttehjem på Garnes. Granskingsutvalget har ikke funnet opplysninger om hvorvidt det var søkt om og eventuelt gitt godkjenning for han som styrer ved institusjonen. Utvalget legger imidlertid til grunn at han ikke tilfredstilte de formelle kravene om barnevernfaglig utdanning.

På den ene side har Granskingsutvalget fått mange positive beskrivelser av denne læreren fra den tiden han var ved Guttehjemmet på Garnes, og også fra den tiden han var ved Koføeds-

kolen. På den annen side har utvalget fått enkelte beskrivelser fra de ansatte ved Kofoedskolen om at styreren ikke var så konsekvent i sin ledelse.

I den første delen av den perioden utvalget har gransket, bestod bemanningen av styreren, en fritidsleder, en kokk, to kjøkkenassistenter og to nattevakter. I 1965 ble det i tillegg ansatt en underbestyrer og en instruktør/fritidsleder. Ingen av de ansatte hadde barnevernfaglig utdanning.

Styreren i den første perioden har opplyst til Granskingsutvalget at bemanningen ikke var tilstrekkelig. Han følte at de ansatte mistet status utad på grunn av at de som arbeidet der ikke hadde «den riktige utdanningen». Økonomien ved institusjonen satte grenser for antall ansatte.

Den nevnte underbestyreren har opplyst til utvalget at bemanningen den første tiden var klart mangelfull, som ved de fleste andre barneverninstitusjoner på den tiden. De måtte basere seg på «folk med alminnelig godt folkevett, som hadde erfaring med ungdom og som kunne opprettholde orden og disiplin».

Det ble arbeidet med å øke bemanningen, og etter hvert ble det tilsatt sosialkurator og flere instruktører/miljøarbeidere. Det ble også knyttet en psykolog til institusjonen. Mot slutten av 1960-tallet var det 13,5 stillinger ved institusjonen. Styrer nr. 3 har beskrevet dette som et høyt antall etter den bemanningsnorm som gjaldt da. I hans tid var det ansatt styrer, underbestyrer, 3 instruktører, en husmor og to andre ansatte som i hovedsak sørget for mat og forpleining, samt en kontorfunksjonær. En psykolog møtte fast på alle personalmøtene. Etter hvert kom det også en kuratorstilling som ble knyttet til Kofoedskolen. Kuratoren var ansatt i Bergen kommune, men hadde fast kontor ved Kofoedskolen og hadde som særlig ansvarsområde å arbeide med forholdene til familiene, samt ettervern.

Antallet ansatte synes å ha vært stabilt utover 1970-tallet. På et tidspunkt ble det ansatt en lærer i tillegg.

En av de ansatte fra 1970-tallet har forklart at personalet var stabilt fra 1972 til 1980. Styreren, underbestyreren og de 3 instruktørene var i denne perioden de samme personene. Blant sosialkuratorene var det mer utskiftning. Han har videre forklart at instruktørene gikk etter en vaktturnus, en om formiddagen og to om ettermiddagen og kvelden. På spørsmål om bemanningen var tilstrekkelig, har han opplyst at «det overhode ikke var nok folk». De ansatte måtte arbeide mye i helger og på kveldstid. Heller ikke i forhold til ungdommene var det nok folk. De måtte gå i flokk fordi det ikke var nok ansatte til å dele ungdommene inn i mindre grupper.

Denne ansatte har fått spørsmål fra Granskingsutvalget om hvorfor det var slik at styrer, underbestyrer og instruktører var stabile, mens det var gjennomtrekk blant kuratorer og lærere. Den ansatte forklarte at den delen av personalet som var der over flere år, trivdes veldig godt. Han har videre forklart at det kunne være visse motsetninger mellom lærere og kuratorer på den ene side og de øvrige ansatte på den andre. Kuratorene og lærerne hadde utdanning og kunne for eksempel være uenige med styreren om hvordan ting skulle gjøres. Styrer nr. 4 var en uformell type, mens kuratorene la større vekt på formaliteter. Etter den nevnte ansatte sin vurdering kan disse forholdene ha gjort at kuratorene og lærerne ikke trivdes så godt, og at de derfor sluttet etter en tid. Det kan også være at styreren la seg mye opp i det som egentlig var kuratorenes oppgave, ifølge den ansatte.

Av årsmeldingen for 1970 fremgår det at det dette året var ansatt en styrer, en underbestyrer, en husmor, to fritidsinstruktører, to husmorassistenter, en hus/kjøkkenhjelp, to nattevakter og en bokholder på deltid. Institusjonen hadde også vært praksissted i utdanningsøyemed for studenter ved sosial- og barnevernlinjene ved Norges kommunal- og sosialskole og Sosialskolen i Stavanger. I løpet av året 1970 hadde det vært tre praktikanter ved institusjonen.

I årsmelding for 1977 fremgår det at det var ansatt styrer, underbestyrer, en kurator, en husmor, tre fritidsledere, en husmorassistent, en hus/kjøkkenhjelp, en vaskehjelp, to nattevakter og en bokholder. I tillegg var en lærer tilsatt av Bergen skolestyre for skoleåret 1977/78. Det var også ansatt en sosionom som kurator. Høsten dette året hadde institusjonen i tillegg hatt en praktikant.

Granskingsutvalget legger til grunn at det har vært noen mangler ved godkjenning av styrere ved institusjonen. Det var også for enkelte styres vedkommende mangler ved de formelle kvalifikasjonene som stillingen krevde.

Det er et gjennomgående trekk ved de ansatte ved institusjonen at de ikke hadde barnevernfaglig utdanning. Styrer nr. 1 hadde solid utdanning og høy kompetanse, men en utdanningsprofil som, etter Granskingsutvalgets oppfatning, ikke passet så godt i en barneverninstitusjon. Styrer nr. 3 hadde utdanning fra sosialskolen og var fullt kvalifisert, men ellers var det først mot slutten av 1970-tallet at noen av de ansatte begynte å ta barnevernfaglig utdanning. Etter Granskingsutvalgets oppfatning var det en mangel ved institusjonen at det i store deler av den perioden utvalget har gransket, var fravær av kvalifisert

personell. Institusjonen tok imot gutter/ungdommer, med vanskelig bakgrunn, adferdsproblemer og kriminalitet. Det var således et stort behov for ansatte med fagbakgrunn.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det har vært for få ansatte ved institusjonen. Særlig i en tidlig fase var bemanningssituasjonen vanskelig. Mot slutten av 1960-tallet ble det betydelig bedre, i alle fall sammenlignet med det som ellers var vanlig i mange institusjoner på den tiden. Sett i forhold til det tunge klientellet og antallet ungdommer som var ved institusjonen, var det etter utvalgets oppfatning også da for få ansatte.

12.6 Mat og måltider

Som nevnt ovenfor var det ansatt en egen husmor for å ta seg av matlagingen. I tillegg var det en husmorassistent og en kjøkkenhjelp.

Frokosten ble servert kl. 07.35. Det var frokstmiddagsmat for de som var på huset, og kl. 14.00 var det middag. Kl. 16.30 var det kaffikos, mens kveldsmåltidet ble inntatt en gang mellom kl. 19.30 og kl. 21.00. Dette synes i alle fall å ha vært rutinen i store deler av den perioden utvalget har gransket.

Styreren i første del av perioden har opplyst at de hadde frokost, middag og kvelds. Han har beskrevet maten som standard mat etter det som var gjennomsnittlig for norske hustander på den tiden, og at maten var grei nok. De hadde faste ordnede måltider og de av ungdommene som ikke møtte til måltidene, fikk ikke mat. Det var en del av oppdragelsen. Styreren har videre opplyst at det var nok mat. All mat var gaver i den første tiden institusjonen var i drift. Matstellet var for øvrig lagt opp etter det militære kostregulativ. Kjøkkenet var avstengt og ungdommene hentet maten fra en luke i veggen. Bordskikken har han beskrevet som «et vanlig norsk opplegg». Det fungerte i følge styreren som et vanlig hjem på den tiden.

Styreren har videre forklart at de ved institusjonen i den første tiden hadde et klippekortsystem etter mønster fra Kofoedskolen i København. Systemet gikk ut på at ungdommene fikk poeng for god atferd. Poengene ble samlet opp, og som belønning fikk ungdommene penger og mat. På spørsmål om noen av guttene ikke hadde nok poeng til å delta i måltidene, har styreren opplyst at han ikke kan svare «ja» eller «nei» på det. Det hendte nok ofte at gutter fikk mat selv om «de ikke fortjente det». Styreren var ettergivende i forhold til den måten poengsystemet ble gjennomført på ved Kofoedskolen i København.

En som var ansatt fra midten av 1960-tallet har opplyst at kostholdet var godt og næringsrikt, og lagt opp etter forsvarrets kostregulativ, noe som skulle garantere for at ungdommene fikk nok kalorier, vitaminer og mineraler. De fleste av ungdommene la på seg etter å ha vært en tid ved institusjonen. Han har videre opplyst at ungdommene på omgang var «kjøkkengutt», og dekket da på bordene og ryddet etter måltidene. Ungdommene deltok på kjøkkenkurs hvor de lærte om matlaging.

En som var ansatt store deler av 1970-tallet har beskrevet maten ved institusjonen som «helt topp». Det var godt utvalg og variert kost. På spørsmål om guttene hadde anledning til å gå på kjøkkenet for å lage mat selv, har den ansatte opplyst at de ikke hadde det. De kunne imidlertid være med på matlaging dersom de ønsket det. Han tror allikevel ikke at det var så mange som var interessert i det.

En annen ansatt fra 1970-tallet har forklart at måltidene var en sentral del av Kofoedskolens opplegg. Det ble lagt vesentlig vekt på at det skulle være god mat, og at maten skulle inntas i fellesskap mellom ungdommene og de ansatte. Han har videre beskrevet kjøkkenet som godt bemannet, og at det var «skikkelig dekkede bord».

I årsmeldingen for 1977 er det opplyst at kjøkkenet spilte en viktig rolle i trivselsprosessen. Kjøkkenet sørget for god og nærende mat. Til vanlig ble maten servert etter et kafeteriasystem, men i følge årsmelding ble det ofte dekket festlige bord, hvor elever og personale kunne samles til fødselsdager, hyggekvelder, ettervernsamlinger og lignende.

Granskingsutvalget har også mottatt noen opplysninger om matstellet fra ungdommene som har vært til intervju.

En ungdom som var der omkring 1970 har opplyst at det var «ganske bra mat» ved institusjonen. En ungdom som var der på begynnelsen av 1970-tallet har opplyst at maten var «god». Han kunne velge mellom flere ulike typer mat, og kunne spise så mye han ville, det siste rett nok litt avhengig av hvem som var på vakt. Han har videre forklart at de måtte spise maten i fellesskap, noe han ikke uten videre var glad for, men som han vel kanskje oppfatter at det kunne virke positivt på han. Han hadde også en veldig positiv opplevelse av husmoren ved institusjonen. En annen ungdom som var der omtrent på samme tid, har opplyst at han ikke har noe å si på maten de fikk ved institusjonen. Det samme gjelder to andre gutter som var ved institusjonen i forskjellige perioder på 1970-tallet. En av disse,

som før 1973 hadde vært ved Morgensol, har forklart at det var «mye bedre mat» ved Kofoedskolen enn ved Morgensol. På Kofoedskolen fikk de blant annet selv velge pålegg.

Granskingsutvalget legger til grunn at matstellet ved institusjonen var tilfredsstillende. Det er ikke kommet frem noen negative opplysninger om maten. Utvalgets hovedinntrykk er tvert imot at det har vært god og tilstrekkelig mat.

Det synes å ha vært et krav at ungdommene måtte være presis til måltidene, og i alle fall i første del av perioden ble de nektet mat dersom de kom for sent. Det er imidlertid ikke kommet frem noen opplysninger om at det har vært noen plikt eller tvang knyttet til det å spise opp maten.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at kjøkkenet ved institusjonen hadde et institusjonspreg. Det er mulig at dette har vært mest utpreget i første delen av den perioden som utvalget har gransket, men også senere synes det å ha vært slik at ungdommene i begrenset utstrekning har deltatt i tillagingen av måltidene eller i arbeid ellers på kjøkkenet. På den annen side har det, i alle fall i en periode, vært en kjøkkenguttordning som antakelig har vært positiv for guttenes sosiale trening.

12.7 Klær og fottøy

Styreren i den første perioden har opplyst at mange av ungdommene var i dårlig forfatning med hensyn til klær da de kom til institusjonen. Han har videre forklart at institusjonen hadde et godt samarbeid med vernelaget og barnevernet, og at de hadde et rekvisisjonsopplegg. De gikk i bestemte forretninger som hadde avtale med kommunen. Styreren eller noen av de øvrige ansatte var som regel med ungdommene ved innkjøp av klær. Dette var for at klærne skulle tilpasses den enkelte og for å hindre at rekvisisjonene ble solgt istedenfor å bli brukt til å kjøpe klær. Det tidligere nevnte klippekortsystemet gjaldt også med hensyn til klær. De som hadde nok klipp i henhold til avtalen, fikk de klærne de hadde krav på. Når det gjaldt de som ikke hadde nok klipp, var det opp til styreren å vurdere hvem som fortjente for eksempel en jakke, og hvem som måtte vente til en senere anledning for å få jakke.

Styreren har videre forklart at hver av ungdommene hadde sine egne klær og sine egne klesskap. Den enkelte gutt hadde ansvaret for å sørge for at klærne ble vasket, ved å legge dem i en skittentøykurv. Det var egne ansatte ved institusjonen som tok seg av klessvasken.

En som var ansatt store deler av 1970-tallet har forklart at styreren og de øvrige ansatte la vekt på at guttene skulle ha skikkelige klær og godt med utstyr for sport og fritidsaktiviteter. Denne ansatte tror Kofoedskolen lå over de fleste barnehjem på dette området. Styreren fikk rekvisisjoner fra sosialkontoret. Slik den ansatte husker det, gikk de i faste butikker. Han så ikke dette som noe problem siden disse butikkene hadde tilstrekkelig utvalg. Instruktørene var med guttene for å kjøpe klær og utstyr. Denne ansatte opplevde det ikke som noe problem at de brukte rekvisisjoner istedenfor penger. Han tror heller ikke at guttene reagerte på det. I butikkene ble de tatt imot av betjeningen på en skikkelig måte. Denne ansatte har videre forklart at guttene ikke skilte seg ut i forhold til andre ungdommer i klesveien.

Granskingsutvalget har fått enkelte opplysninger om klærne fra ungdommene ved institusjonen som er intervjuet.

En gutt som var der tidlig på 1970-tallet har beskrevet klærne som gode. En annen gutt fra omtrent samme periode har opplyst at han ikke har noe negativt å si om klærne. Det samme gjelder en gutt som var ved institusjonen i perioder på 1970-tallet.

En gutt som var ved institusjonen en periode i løpet av første halvdel av 1970-tallet har gitt en negativ beskrivelse av klesstellet. Han har forklart at han fikk utdelt klær av husmoren, og at det var hun som bestemte hvilke klær guttene skulle ha på seg. Generelt skilte han seg ut fra andre ungdommer i klesveien, og det var flaut å gå med dem. Han har videre forklart at han fikk rekvisisjoner til bruk i en bestemt forretning. Han fikk ikke selv velge hvilke klær som skulle kjøpes. Det var butikkekspeditøren som valgte ut klærne, i følge gutten. Han fikk ukurante varer, feilvarer og varer som forretningen ikke fikk solgt til andre.

Granskingsutvalget legger til grunn at kvaliteten på klærne ved institusjonen i hovedsak har vært akseptabel. Utvalget kjenner ikke så mange detaljer, men det er et hovedinntrykk at institusjonen har hatt klær og utstyr tilpasset forskjellige aktiviteter. Blant ungdommene synes det å ha vært noen delte oppfatninger om kvaliteten på klærne, men Granskingsutvalgets hovedinntrykk er at de fleste guttene ikke har hatt noe bestemt å bemerke på dette området.

Et trekk er at det i store deler av den perioden utvalget har gransket, ble benyttet rekvisisjoner ved innkjøp av klær. Dette var et vanlig system på den tiden, og gjaldt ikke bare for Kofoedskolen, men også de andre barneverninstitusjonene i

Bergen. Rekvisjonssystemet, i stedet for bruk av kontanter, kunne noen ganger være nødvendig for å sikre at guttene ikke kjøpte andre ting enn klær. Ordningen kunne imidlertid etter Granskingsutvalgets oppfatning virke stigmatiserende, og la også begrensninger på mulighetene for ungdommenes sosiale trening.

12.8 Hygiene, bad og toalettforhold

Granskingsutvalget har relativt få detaljopplysninger om de sanitære forholdene ved institusjonen.

En gutt som var der tidlig på 1970-tallet har forklart at det var to eller tre dusjer i et stort rom. Etter det han kan huske i dag, var det to faste dusjedager i uken. En av dagene fikk de to sett med rene klær. Dessuten dusjet de i Sentralbadet når de var der og svømte. Slik han husker det i dag, var det begrenset med tid og begrenset med vann, fordi det var mange gutter på institusjonen. Vannet var imidlertid varmt så lenge dusjingen varte. Det var også ofte slik at det var noe de skulle etterpå. Det hendte derfor at de ansatte purret på dem mens de stod i dusjen.

En annen gutt som var ved institusjonen omtrent i samme periode, har opplyst at de fikk dusje så ofte de ville, og at han ikke har noe å si på de sanitære forholdene ved institusjonen.

En gutt som var ved institusjonen en periode i løpet av første halvdel av 1970-tallet har forklart at det var felles bad og vask. Det var to dusjer som alle måtte benytte. Det var felles dusjing.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke har vært spesielle mangler ved de sanitære forholdene ved institusjonen. De som er intervjuet har ikke kommet med spesifikke kritiske bemerkninger.

12.9 Skolegang og lekselesing

Til tross for navnet, var Kofoedskolen i utgangspunktet ingen undervisningsinstitusjon. Utgangspunktet var at de ungdommene som var i skolepliktig alder skulle gå i vanlig skole. Hovedregelen synes å ha vært at ungdommene gikk på Nygård skole, som var den skolekretsen institusjonen soknet til.

I 1965 ble det ansatt en lærer som skulle ha støtteundervisning ved institusjonen. Fra 1968 ble det gjennomført skoleundervisning ved institusjonen. Bakgrunnen for dette var at det var vanskelig å få elevene til å gå på den skolen de hørte til, og ofte fordi de var utviste. Utgangspunktet var fortsatt at de unge skulle hjelpes til å gå i nor-

malskole, men erfaringen var at det var en liten gruppe på 4–5 gutter som ikke klarte dette.

I 1969 var det seks forskjellige lærere som underviste ved institusjonen. Et utvalg som avga sin innstilling i juni 1969, påpekte det pedagogisk uriktige med så mange lærere, og foreslo at det ble gjort en henvendelse til skolemyndighetene om tilsetting av *en* lærer i full post ved institusjonen. En lærer ble senere, i 1972, ansatt ved institusjonen.

I årsmeldingen for 1970 fremgår det at institusjonen periodevis hadde hatt grupper på 2–3 gutter som hadde fått undervisning ved institusjonen. I følge årsmeldingen hadde institusjonen hatt relativt gode erfaringer med at gutter som i lengre perioder hadde skulket skolen, under opphold på institusjonen stabiliserte seg bra i skolesituasjonen. De så tilbakefall, men i følge årsmeldingen var det viktig at de ansatte forsøkte snarest mulig å finne frem til årsakene. Dette skjedde da i nært samarbeid med de respektive skolene. Det hadde utviklet seg en velvilje ved skolene når det gjaldt å takle disse problemene. Det var kompliserte problemer de arbeidet med, men i følge årsmeldingen hadde de kommet langt med det samarbeidet som på dette tidspunktet var etablert.

Det går videre frem av årsmeldingen at av den gruppen som institusjonen arbeidet med, «var mange allerede på et meget tidlig tidspunkt i livet tapere». Dette gjaldt også når de skulle ut i arbeidslivet. Sosialt funksjonshemmede var lite ettertraktet arbeidskraft. En del arbeidsgivere viste stor forståelse og toleranse for institusjonens problemer, men mye gjenstod på dette feltet. Få av ungdommene ble hjulpet gjennom arbeidsformidlingen. Institusjonen måtte selv finne frem til interesserte arbeidsgivere. I 1970 tok institusjonen opp, overfor Bergen skolestyre, spørsmålet om yrkesskoleplasser for unge med sosiale funksjonsvansker. Forslaget fikk imidlertid negativt utfall på grunn av plassvansker ved yrkesskolene.

I årsmeldingen for 1977 fremgår det at etter at institusjonen fikk en egen undervisningsgruppe, hadde de lyktes med å gi en del av elevene et mer tilpasset skoletilbud. Noen av elevene var utviste fra vanlig ungdomsskole, og noen av dem hadde dessuten langvarige fravær fra den obligatoriske utdanning. I følge årsmeldingen var de fleste elevene allikevel motiverte til å avslutte ni-årig skole når forholdene ble lagt til rette for dem. Gruppens størrelse gav rom for sosial kontakt med læreren, som i følge årsmeldingen bevisst prøvde å følge opp intensjonene i den nye mønsterplanen. Gruppen var på dette tidspunktet satt opp med 4 elever. Noen av elevene hadde fortsatt undervisningen i de respektive ungdomsskolene hvor de hørte hjemme, og i disse

tilfellene hadde institusjonen hatt et fint samarbeid med skolene.

I årsmeldingen for 1978 fremgår det at institusjonen på bakgrunn av at de hadde hatt flere elever enn de 4 undervisningsgruppen var oppsatt med, hadde kontaktet skoleinspektøren og bedt om å få en lærerstilling nummer to, slik at de kunne få drive undervisning i to grupper. Skoleinspektøren sluttet seg til dette forslaget, og fra nyttår i 1978 startet de opp med 8 elever fordelt på to grupper.

Granskingsutvalget har ikke intervjuet noen av lærerne ved institusjonen. Noen av de øvrige ansatte har gitt noen opplysninger om undervisningen, men disse har ikke hatt nærmere kjennskap til den skolemessige oppfølging på institusjonen, siden dette lå til lærerne.

Styrer nr. 1 har opplyst at han i dag ikke kan huske om noen av ungdommene var i skolealder, men det siste året han var ved institusjonen kan han huske at en sosiallærer ved Nygård skole hjalp til med noe undervisning. Han kom da til Kofoedskolen og underviste. Styreren har videre forklart at noen av ungdommene hadde forutsetninger for å begynne på yrkesskole, men disse ble avvist når skolene fikk opplyst at de bodde ved Kofoedskolen. Det skjedde i alle fall svært ofte. Institusjonen arbeidet også for å få ungdommene ut i yrkeslivet. Det var imidlertid veldig vanskelig å få til.

En ansatt som var ved institusjonen store deler av 1970-tallet har opplyst at de fleste guttene ved Kofoedskolen var i skolealder. Disse gikk på ungdomstrinnet. Guttene gikk i utgangspunktet på Nygård skole, som lå i nærheten av institusjonen. Utgangspunktet var at de ansatte forsøkte å motivere guttene til å gå på skolen. Denne ansatte mener at guttene fikk god oppfølging i forhold til dette, langt bedre enn det de ville fått i de hjemmene de kom fra. Institusjonen hadde i følge denne ansatte god kontakt med Nygård skole. De av elevene som droppet ut fra Nygård skole, fikk undervisning på selve institusjonen. Det var lærerne som stod for dette, og de øvrige ansatte deltok ikke i undervisningen. Det var satt av tid til lekselesing om ettermiddagen, og instruktørene passet da på at guttene gjorde leksene sine, og hjalp dem.

Denne ansatte har vanskelig for å si om oppfølgingen i forhold til skolegangen var tilstrekkelig, men han tror det. Han kjenner ikke detaljene omkring dette, og henviser til lærerne. Han vil tro at ungdommene hadde spesielle behov, og sett i forhold til de spesielle behov de antagelig hadde, mener den ansatte at oppfølgingen for noen kan ha vært mangelfull. Det tilbudet som

ble gitt, må etter den ansattes oppfatning imidlertid ses i lys av tiden.

En gutt som var ved institusjonen tidlig på 1970-tallet, har forklart at oppfølgingen i forhold til skolegangen på mange måter var tilpasset hans situasjon, i den tiden han var ved Kofoedskolen. Han følte kanskje for første gang at han virkelig hadde utbytte av opplæringen. Gutten mener at han dels gikk på Årstad skole og fikk undervisning der, og dels fikk individuell undervisning av en lærer på Kofoedskolen.

En annen gutt fra omtrent samme periode har opplyst at han savnet individuell undervisning. Han gikk selv på Nygård skole, men han kuttet etter hvert helt ut skolen. I følge gutten ble det da ikke gjort noe for å få han til å begynne på skolen igjen.

En gutt som var ved institusjonen senere på 1970-tallet, har opplyst at det ble gjort lite fra de ansattes side når det gjaldt oppfølging i forhold til skolearbeid og lekselesing. Han kan ikke huske at han noen gang ble stimulert eller kontrollert når det gjaldt skolearbeidet.

Granskingsutvalget legger til grunn at institusjonen la vekt på å følge ungdommene opp i forhold til skolegang eller å få dem i arbeid. Innsatsen de første årene synes imidlertid å ha vært noe beskjeden, og de ansatte hadde en del problemer med å lykkes. Dette hadde trolig sammenheng med at ungdommene var i en svært vanskelig livssituasjon, og at de derfor blant annet hadde store problemer i forhold til skolegang og arbeid.

Oppfølgingen i forhold til skolegang mv. synes å ha blitt vesentlig bedre etter at det ble etablert en undervisningsgruppe ved institusjonen på slutten av 1960-tallet. Dette var en forholdsvis liten gruppe, og selv om utvalget ikke kjenner detaljene, er det nærliggende å tro at ungdommene fikk en individuell oppfølging i en så liten gruppe. Mot slutten av den perioden utvalget har gransket, ble det opprettet en liten gruppe til. Undervisningen ved institusjonen synes å ha hatt positive resultater totalt sett for flere av guttene.

Enkelte av ungdommene som ikke fikk denne formen for undervisning, synes å ha fått utilstrekkelig oppfølging.

12.10 Fritidsaktiviteter og stimulering

Den første perioden institusjonen ble drevet, synes å ha vært preget av Kofoedskolens ide om «hjelp til selvhjelp».

Styrer nr. 1 har imidlertid forklart at de mot slutten av den perioden hvor han var styrer ved

institusjonen, begynte å dra på turer for å komme seg bort fra Bergen. De reiste bl.a. til Stølsheimen. Denne turen var litt militærinspirert bl.a. ved at de hadde med seg fiskeutstyr m v for å klare seg selv en tid, før det kom fly og slapp ned nye forsyninger. Styreren opplevde dette som en fin tur, og er sikker på at også guttene opplevde det på samme måte.

Av innstillingen fra utvalget til utarbeidelse av Kofoedskolens fremtidige status mv., datert 21.03.66, fremgår det at institusjonen opprinnelig startet arbeidet ut fra prinsippet om at de unge selv skulle komme og anmode om assistanse. Det viste seg imidlertid at det var svært få i denne aldersgruppen som fant veien til Kofoedskolen. De første månedene ble derfor institusjonen drevet som et slags «bedre herberge», hvor man også hjalp en del i en noe høyere alder. Etter en del måneder var flertallet av elevene fra den aldersgruppen som sorterte under barnevernsnemnda. De var alle å betrakte som «ettervernkasus». Som barneverninstitusjon hadde imidlertid Kofoedskolen ikke den standard som var ønskelig, i følge utvalgsinnstillingen. Videre heter det i innstillingen:

«Institusjonen er i dag nærmest å betrakte som et oppbevaringssted for elever som avviker fra det alminnelige godatte livsmønster. Elevene oppbevares en tid – man løser bysamfunnets problem en kortvarig stund, men elevenes individuelle problem har man små muligheter til å løse. (Utvalget ser det som et hovedsiktepunkt.)

Når det gjelder romkapasiteten i Kofoedskolen har elevene mulighet for å trekke seg tilbake til stuene, men her savner man mulighet for fritidsliv ute. Uten mulighet for beskjefligelse av elevene, vil arbeidet bli uhyre vanskelig og slitsomt.

Generelt kan man således si at de to institusjoner [Kofoedskolen og Årstad skole] som vi har i Bergen i dag, er lite tidsmessige og gir heller ikke mulighet for adekvat behandling.»

Styrer nr. 1 var medlem av utvalget og styrer nr. 3, som på dette tidspunktet var sosialkurator ved barnevernkontoret, var sekretær for utvalget.

I institusjonens årsmelding for 1969, skrevet av styrer nr. 3, er det gitt noen opplysninger om de sosialpedagogiske tiltak det året. For det første er det opplyst at institusjonens båt, en 30 fots dorry, ble gjort sjøklar i løpet av våren 1969. I følge årsmeldingen lå veien åpen for en rekke nye positive aktiviseringsmuligheter. I løpet av året hadde de vært på flere båtturer, kombinert som fiske- og campingturer. Blant annet var de en tur til Stavanger. Videre fremgår det av årsmeldingen at de i mars dette året, var på en ukes skikurs på Mjølfjell. Det samme året fikk institusjonen

benytte svømmehallen på Ny-Krohnborg til svømmetrening en gang i uken. Videre hadde guttene hatt svømmetrening en gang i uken i Sentralbadet og gymnastikk på Møhlenpris skole. Ski- og fjellturer hadde jevnlig vært avholdt hele året gjennom. Videre hadde det vært ulike former for hobbyarbeider i smågrupper, og alle guttene hadde deltatt mer eller mindre i ominnredningsarbeidet og arbeidet med båten. Spesielle hyggekvelder hadde vært arrangert en gang i måneden.

I følge årsmeldingen for 1970 så institusjonen det som en meget viktig oppgave å få utvikle og finne frem til engasjerende sosialpedagogiske tiltak – tiltak som gjennom aktivitetenes art kunne føre til god kontakt med guttene. Dette kunne igjen gi mulighet til positive relasjoner i det problemløsende arbeidet. Av populære tiltak nevnes i årsmeldingen kurs i sjømannskap og sjøveisregler, med henblikk på sjøturer med institusjonens egen båt. Guttene avla prøve i navigering og motorkyndighet. I båtsesongen ble de teoretiske ferdigheter prøvet til sjøs. Også dette året ble det gjennomført båttur til Stavanger, og forøvrig en rekke fiske- og krabbeturer rundt om i Øygarden. Det årlige skikurset ble avholdt på Mjølfjell. Det ble videre arrangert et ride- og botaniseringskurs på Beitostølen sommeren dette året. Kurset var i følge årsmeldingen meget vellykket. Aktiviteter som roing, padling, fisketurer, fjellkltring og bålkvelder var tiltak som stod høyt i kurs. Ved institusjonen var det dette året forskjellige smågrupper innen musikk og sang, kokekurs og hobbyarbeider. Det var svømmetrening en gang i uken i Sentralbadet og gymnastikk på Møllenpris skole. Også dette året var det ski- og fjellturer jevnlig gjennom året.

I følge årsmeldingen for 1977, var de sosialpedagogiske tiltak av samme karakter som er beskrevet i de tidligere nevnte årsmeldingene. I tillegg fremgår det at institusjonen hadde en turbuss som hadde gjort det mulig for institusjonen å ta langturer både innen- og utenlands, blant annet til Danmark, Sverige og England. Forøvrig var aktivitetene mye knyttet til institusjonens båt, forskjellige typer fysisk aktiviteter som er beskrevet ovenfor, samt turer med fysiske aktiviteter. Blant annet hadde de vært på slalåmskitur til Voss og langrennskitur til Mjølfjell. I følge årsmeldingen viste turgåing seg å slå an hos guttene. I sommerferien var 4 av ungdommene, samt 2 ettervernselever på Kaland gård. Guttene var da blant annet med på slåttonnen. I følge årsmeldingen gjorde guttene en fin innsats på gården, hvor ikke minst traktoren var en motiverende faktor. Bading, riding og fotball var fritidsbeskjeftigelsene.

To av elevene fikk være med underbestyren og hans familie på en ukes tur til Sverige, mens noen av elevene var hjemme i ferien. Dette året hadde det i følge årsmeldingen vært stor interesse for bordtennis blant ungdommene, og et par ganger i uken hadde de hatt en gruppe i Sentralbadet. Denne gruppen hadde blant annet trent til «Havhesten» og «virkelig hatt det hyggelig sammen».

Årsmeldingen for 1978 viser at aktivitetene var mye de samme det året som tidligere.

En som var ansatt i store deler av den perioden utvalget har gransket, har forklart at Koføedskolen la stor vekt på fysiske aktiviteter. Det var en fast dagsrytme som de forsøkte å følge. Blant annet var det morgengymnastikk en tid etter vekking. To kvelder i uken var det også avsatt tid til fysisk aktivitet. Om søndagene var det fjellturer eller andre turer dersom forholdene lå til rette for det. Han tror de fleste så på disse fysiske aktivitetene som positive og opplevde dem som lystbetonte. Imidlertid kunne det i følge den ansatte vel også ha vært slik at noen ikke syntes dette var så kjekt. Noen ganger måtte de «motivere mye».

Styrer nr. 3 har blant annet forklart at det var en litt militær kultur ved institusjonen da han kom. Noe av kulturen kan illustreres ved at det før frokost ble gjennomført løpetur i Nygårds-parken for alle beboerne. Etter hvert ble det slutt på løpeturen, og kulturen endret seg til det mye bedre, etter styrerens vurdering. Videre har styreren beskrevet en del av de fritidsaktivitetene som også går frem av årsmeldingene som beskrevet ovenfor. Han fremhevet blant annet at Bergen kommune hadde avsatt gode ressurser og at det var et godt budsjettgrunnlag for driften, etter den tids normer.

En som var ansatt største delen av 1970-tallet har forklart at de drev mye med idrettsaktiviteter. I den første delen av den perioden han arbeidet ved institusjonen, var disse aktivitetene mer eller mindre obligatoriske. Etter hvert ble det mer slik at man tok hensyn til om en gutt for eksempel ikke likte fotball. Han var da ikke nødt til å være med på dette. I hans tid var det ikke obligatoriske løpeturer eller lengre turer i fjellet. Det var for eksempel en helt frivillig sak om man ville være med på 7-fjellsturen. Han hørte imidlertid om at det før hans tid var mer fjellturer. Når de var på fjellet i hans ansettelsesperiode, var det for å gå på ski, og da på kortere turer.

En annen ansatt fra 1970-tallet har nevnt en del av de fritidsaktivitetene som er beskrevet tidligere. Institusjonen hadde blant annet godt med sportsutstyr. Det var imidlertid ikke bare idretts-

aktiviteter, men også for eksempel opplegg med musikk eller andre former for aktiviteter på institusjonen.

En gutt som kom til institusjonen i 1968, og som var der ca. 3 år, har beskrevet opplegget ved institusjonen som strengt. De ble vekket tidlig hver morgen, og etter inspeksjon av sengen, mens guttene stod i grunnstilling ved siden av den, var det en fast løpetur til fotballbanen på Møhlenpris. Der spilte de fotball ca. 1 times tid, før de løp tilbake til Koføedskolen. Han har videre forklart at det hver søndag var en lang fjelltur, for eksempel 7-fjellsturen eller over Vidden. På forsommeren reiste alle guttene til et leirsted på Brattholmen, hvor guttene ble pålagt å utføre arbeid som lakking, maling og annet vedlikeholdsarbeid.

En annen gutt som var ved institusjonen omtrent i samme periode, har beskrevet at det meste av aktivitetene var knyttet til et liv ute ved Sandviksbodene, enkelte båtturer, samt en lengre fjelltur, trolig fra Jondal over Følgefonna og til Odda. I følge gutten fikk han på denne turen en større blemme, noe som førte til at han måtte amputere halve tåen.

En gutt som var der tidlig på 1970-tallet, har beskrevet noen av de fysiske aktivitetene som nevnt ovenfor, blant annet fotball, svømming og turer. Gutten hadde et noe ambivalent forhold til en del av den fysiske aktiviteten, men kan ikke huske at den hadde en tvangsmessig karakter, i den forstand at man ble utsatt for strenge sanksjoner dersom man ikke deltok. Man kunne få litt kjeft, og kanskje føle at man uformelt fikk litt reduserte goder.

En annen gutt fra omtrent samme periode, tidlig på 1970-tallet, har også beskrevet en del fysiske aktiviteter og utflukter. Noen ganger var det jogging om morgnene, men det var ikke hver dag. Han husker ikke om joggeturene var før eller etter frokost. I følge gutten var det tvang – guttene var nødt til å være med, det var «typisk militært». På den annen side har han beskrevet noen av utfluktene på en positiv måte. Blant annet var de på Mjølfjell og var på skiturer der. Det var gøy, i følge gutten.

En gutt som var ved institusjonen i en periode i løpet av første halvdel av 1970-tallet har forklart at han hadde negative opplevelser i tilknytning til de fysiske aktivitetene. Han har blant annet opplyst at en av de ansatte kunne «drite folk fullstendig ut» i forbindelse med fysiske aktiviteter. Gutten følte seg trakassert av denne ansatte.

Denne gutten har også forklart at han hadde en negativ opplevelse i tilknytning til institusjonens gård på Kaland. Gutten var en periode der.

På gården var det lagt ut mye rottegift, og gutten ble blant annet satt til å samle inn døde rotter. Det var en del av aktiviseringen. Dette har gutten svært vonde minner fra, og han har slitt med det i ettertid.

En gutt som var ved institusjonen omkring midten av 1970-tallet, har blant annet fortalt om turer til England, Sverige og Danmark. De var også blant annet på skiturer til Voss.

De fire sistnevnte guttene har opplyst til Granskingsutvalget at to av de ansatte drakk alkohol på turer med guttene. Granskingsutvalget kommer tilbake til dette nedenfor, under avsnittet om følelsesmessig omsorg.

En gutt som var ved institusjonen i perioder på 1970-tallet har forklart at de reiste en del på turer, men at dette begrenset seg til turer på fjellet eller andre fysiske aktiviteter. Gutten hadde et medfødt handikap som gjorde at han haltet. Han husker at han måtte gå til tross for dette. Han gikk så hardt at han spydde. Han ikke ville gi seg og vise sine svakheter.

Granskingsutvalget legger til grunn at det var et beskjedent fritids- og stimuleringsstilbud ved institusjonen de første årene den var i bruk. Den var da ikke så mye mer enn et rent botilbud. Dette hadde først og fremst sammenheng med at ressursituasjonen de første årene var dårlig. Mot slutten av 1960-tallet synes ressursituasjonen og forutsetningene for ulike former for stimulering av guttene å ha blitt vesentlig bedre. Fritidsaktiviteter synes å ha vært et sentralt satsningsområde for institusjonen fra slutten av 1960-tallet og de kommende årene i den perioden utvalget har gransket. Det synes å ha vært god tilgang på utstyr til fritidsaktiviteter.

En stor del av fritidsaktivitetene var knyttet til fysisk fostring. Dette gjaldt særlig første del av den perioden utvalget har gransket. Vekten på fysiske aktiviteter vedvarte utover 1970-tallet, men noe mindre systematisk etter hvert, og dessuten kom det gjennom årene til en god del andre aktiviteter med mer sammensatt innhold.

I den første delen av perioden synes det å ha vært en klar plikt til å være med på de fysiske aktivitetene. Dagsrutinen synes å ha hatt et klart militærinspirert preg. Gjennom årene, fra omkring 1970, synes dette militærpreget å ha blitt gradvis avdempet. Det var en utvikling fra plikt og tvang til mer frivillighet og lyst knyttet til aktivitetene. Det synes også å ha vært en utvikling fra lange harde fjelltureturer til kortere og lettere turer.

Mens årsrapportene og de ansattes forklaringer i hovedsak gir et positivt bilde av fritidsaktivitetene og stimuleringen av ungdommene, gir forklaringene fra guttene et noe mer sammensatt

bilde. Flere av guttene har således hatt klart negative opplevelser av noen av aktivitetene. Dette gjaldt særlig plikten til fysisk aktivitet og plikten til å gå på lengre turer. Det synes å ha vært slik at noen av guttene falt utenfor, dersom de ikke satte pris på fysisk aktivitet. Disse sidene ved aktivitetene synes imidlertid å ha blitt bedre utover 1970-tallet.

12.11 Forholdet mellom ungdommene

En ansatt fra omkring midten av 1960-tallet og ut den perioden utvalget har gransket, har forklart at han tror at forholdet mellom guttene i hovedsak var bra. Det var tydelig at noen av guttene hadde styringen, men han føler at det vanskelig kan kalles et hierarki. Noen av guttene var kriminelt belastet, og i følge den ansatte kunne det nok kanskje skje at noen av guttene fikk opplæring i kriminalitet fra de øvrige, men dette vet han ikke helt. Enkelte ting kunne indikere at det var en eller flere ledertyper, og den ansatte har nevnt som eksempel at en gutt ved frokosten kunne spørre en annen «vil du ha egget mitt», og som et annet eksempel at en gutt kunne pusse skoene til en annen. Dette var indikasjoner som kunne tyde på at dette ble gjort under en viss form for tvang. Den ansatte hadde ikke fornemmelsen av at noen av guttene ble banket opp av andre, eller at det forekom seksuelle overgrep mellom guttene.

En som var ansatt store deler av 1970-tallet, har forklart at det var en form for hierarki mellom guttene. Han tror at det var slik at noen gutter satte premissene. Etter det denne ansatte kjenner til, var det imidlertid ikke slik at noen av guttene ble plaget eller utsatt for seksuelle overgrep av andre gutter. Inne på institusjonen hadde de ansatte god kontroll på forholdet mellom guttene, men hva som eventuelt foregikk utenfor institusjonen, hadde de mindre kontroll med. Denne ansatte har videre opplyst at flere av guttene var kriminelt belastet, og at det nok var en gjensidig påvirkning og «skolering i kriminell adferd» guttene imellom. Dette var imidlertid noe de ansatte forsøkte å motarbeide. Han er ikke kjent med at yngre gutter ble tvunget til å være med på å utføre kriminelle handlinger. Det var heller ikke nødvendigvis slik at det var eldre som «lærte opp» yngre til kriminell adferd. Av og til kunne det være de yngre som var de mest aktive.

En gutt som var ved institusjonen i en periode tidlig på 1960-tallet, har opplyst at man kunne få en betydelig opplæring i kriminell aktivitet fra medelever på Kofoedskolen.

En gutt som var ved institusjonen noen år omkring 1970, har beskrevet forholdet mellom guttene som «oftest godt».

En gutt som var ved institusjonen en periode tidlig på 1970-tallet, har opplyst at han var med på en rekke kriminelle handlinger. Han ble ved en anledning varetektsfengslet, og satt inne en måned. Han oppfattet da veldig klart at dette fengselsoppholdet høynet hans status blant guttene ved Kofoedskolen, og at han egentlig først etter dette ble akseptert. Han har videre gitt uttrykk for at hans «kriminelle ferdigheter» ble utviklet betydelig i den perioden han var ved Kofoedskolen. Han var blant annet svært dyktig til å stjele lomlebøker fra garderober, noe som klart var med på å høyne statusen hans i guttemiljøet. I tiden på Kofoedskolen utviklet han også rusmisbruk, først særlig sniffing, men senere også hasjmisbruk.

Denne gutten har videre forklart at han ved en anledning ble utsatt for det han har beskrevet som et grovt seksuelt overgrep fra en av de eldre guttene. Gutten ble tvunget til å suge kjønnsorganet til den eldre gutten. Den eldre gutten var mye eldre enn den gutten som fortalte dette, og han følte seg truet og tvunget til dette. Gutten har navngitt den som utførte overgrepet, og navnet stemmer overens med en gutt som Granskingsutvalget har fått beskrevet som en overgriper blant barna ved Bergens gutteheim.

Gutten fortalte bl.a. til en nattevakt hva som hadde skjedd, men det var ingen som tok han alvorlig etter det han har forklart, og han husker særlig at nattevakten bare snakket det bort.

En gutt som var ved institusjonen i perioder på 1970-tallet har opplyst at det var et tøft miljø blant guttene. Guttene «voktet på hverandre». På et vis var det et hierarki blant guttene, og han tror han selv stod ganske høyt i dette hierarkiet.

Granskingsutvalget legger til grunn at forholdet mellom guttene ved Kofoedskolen ikke har vært spesielt dårlig. Det synes å ha vært tendenser til hierarki og et litt tøft miljø, men Granskingsutvalget har ikke mottatt opplysninger som tilsier at det har vært alvorlige tilfeller av vold eller mobbing blant guttene. På den annen side synes det i stor utstrekning å ha vært en gjensidig «opplæring» i kriminell adferd. Således synes oppholdet ved institusjonen for noen av guttene å ha hatt en motsatt effekt enn institusjonens formål – å få guttene bort fra kriminell aktivitet.

Granskingsutvalget finner videre sannsynliggjort et seksuelt overgrep som beskrevet ovenfor. Granskingsutvalget har ikke identifisert nattevakten som skal ha blitt informert om overgrepet, og han er følgelig ikke intervjuet. Ut fra de opplysningene som foreligger, har utvalget ikke

tilstrekkelig grunnlag for å vurdere hva han forstod, eller eventuelt burde forstått, ut fra det gutten fortalte ham.

Utvalget har ikke fått beskrevet andre overgrep enn dette, og det er således ikke grunnlag for å konkludere med at seksuelle overgrep blant barna har vært noe utbredt problem.

12.12 Forholdet til nabolaget og andre ungdommer

De ungdommene som Granskingsutvalget har intervjuet, har gitt få opplysninger om kontakt med nabolaget og ungdommer utenfor institusjonen. Flere har imidlertid forklart at ytterdøren var låst, og at det var begrensninger med hensyn til om ungdommene fikk komme ut. Også flere ansatte har forklart at ytterdøren var låst, og at dette bl.a. var begrunnet med at uvedkommende ikke skulle komme inn.

En som var ansatt ved institusjonen store deler av 1970-tallet, har forklart at personalet hadde kontroll med hvem som kom og gikk, og at døren var låst. Det var imidlertid ikke restriksjoner i forhold til å kunne få besøk av andre gutter eller jenter inne på institusjonen. Slik han husker det i dag, hadde guttene få jentebekjentskaper. Han tror at institusjonen ga lite rom for privatliv i den forstand at guttene kunne ha jentebesøk på rommet.

Granskingsutvalget legger til grunn at det var visse restriksjoner med hensyn til kontakt med andre ungdommer. I noen grad var dette nødvendig bl.a. for å hindre at det kom personer med narkotika eller andre rusmidler inn på institusjonen. Spørsmålet om lovligheten av å låse døren, behandles nærmere i neste avsnitt.

12.13 Atferdsregulering og straffereaksjoner

Det fremgår av arkiv- og intervjumaterialet at institusjonen tok imot ungdommer med adferdsvansker. Guttenes hovedproblem var kriminalitet, skoleskulk og vansker i hjemmesituasjonen.

Når det gjelder spørsmålet om hvordan institusjonen møtte disse adferdsvanskene, omtaler årsmeldingene de sosialpedagogiske tiltak som er beskrevet ovenfor. Straffereaksjoner eller andre adferdsregulerende tiltak er ikke nevnt i årsmeldingene.

Styrer nr. 1, har forklart at det noen ganger var vanskelige situasjoner med ungdommene, for eksempel ved at de kunne opptre truende el-

ler at de måtte roes ned. De ansatte hadde da en regel om at de aldri alene skulle gå inn i en situasjon for å roe noen ned. Dette på grunn av faren for å bli skadet selv. Styreren har videre opplyst at de ansatte ikke gikk over grensene i slike situasjoner. Han kan for eksempel ikke huske at det skjedde at de ansatte fiket til ungdommene i slike situasjoner, og det forekom heller ikke fysiske avstraffelser i etterkant.

Atferden ble den første tiden bl.a. regulert ved det klippekortsystemet som er beskrevet tidligere. Styreren i den første perioden har forklart at ungdommene fikk poeng for eksempel for å vaske seg, stelle klærne sine, legge av seg det å sjikanere andre, samt å slutte med å begå kriminalitet, misbruke alkohol eller sniffe lim. Poengene ble samlet opp, og som belønning fikk ungdommene penger og mat.

Denne styreren har videre forklart at ytterdøren ikke var låst i hans tid, og at de som ikke ville følge opplegget, fikk gå. De holdt aldri noen tilbake med makt i hans tid.

I følge styreren hadde institusjonen mye samarbeid med politiet. Samarbeidet bestod blant annet av at politiet hjalp institusjonen og kom til denne med personer som institusjonen savnet. Politiet kom dessuten ofte til institusjonen for å hjelpe til med å roe ned personer, for eksempel i påvente av at helsepersonell kom til stedet. Polititjenestemennene var aldri uniformerte, men hadde hvite frakker. På spørsmål har styreren opplyst at han ikke kjenner til om politiet hadde hjemmel til å yte slik bistand som beskrevet. Bistanden var etter styrerens oppfatning bygget på en tanke om å hjelpe mennesker. Han tror det var slik at dersom guttene ikke ville ha hjelp, så ville institusjonen ikke ta imot dem.

En som var ansatt ved institusjonen store deler av den perioden utvalget har gransket, fra omkring midten av 1960-tallet, har forklart at det noen ganger kunne være «litt tøffe tak». Dette kunne særlig være dersom noen følte at det var en form for tvang, og at de ble anbrakt på Kofoedskolen mot sin vilje. Det kunne være basketak dersom noen av ungdommene ønsket å rømme, og noen ganger når de var ruspåvirket. Når noen hadde rømt, forsøkte personalet å finne dem og bringe dem tilbake til institusjonen. I følge denne ansatte forekom det ikke at ungdommene ble slått. Selv slo han aldri noen av ungdommene i ansiktet eller andre steder på kroppen. Noen ganger kunne de «ta rundt ungdommene», eller «ta dem i armen» for å få dem tilbake til institusjonen. Videre har den ansatte forklart at en annen ansatt ved en anledning hadde slått en gutt i ansiktet med flat hånd. Gutten fikk da skadet en

tann, men en tannlege uttalte at det var «et råttent skall» som stod der. Forholdet ble anmeldt til politiet og instruktøren fikk en påtaleunntatelse.

De ansatte la vekt på konfrontering og forutsigbarhet, ifølge den nevnte ansatte. Et eksempel på dette er at noen gutter som hadde gjort innbrudd i en hytte og griset til og sølt maling der, som en konsekvens måtte rydde opp igjen og i tillegg lakke gulvet. Utbedringen ble gjort «etter påtrykk». Videre hadde de en ordning med «minsteukelønn». De som hadde god oppførsel og hadde utført det arbeid de skulle, fikk bonus. De som ikke hadde god oppførsel mv., fikk ikke denne bonusen, men fikk minsteukelønn. Denne ansatte har videre forklart at styrer nr. 4, var mindre konsekvent enn han selv når det gjaldt forutsigbarhet. Styreren kunne blant annet være ettergivende når det gjaldt spørsmålet om tap av bonus.

Denne ansatte har også forklart at hoveddøren alltid var låst. Hovedbegrunnelsen for det var å hindre at fremmede skulle komme inn, men også å hindre det han har beskrevet som «impulsrømming».

Han har videre opplyst at det hendte at politiet kom med ungdommer til Kofoedskolen, og at politiet da noen ganger opplyste at dersom ikke ungdommene kunne få opphold ved Kofoedskolen, så ville de bli fremstilt for varetektsfengsling. De ansatte ved institusjonen oppfattet det slik at det da var Kofoedskolens oppgave å holde guttene som kom fra politiet, tilbake. På spørsmål fra Granskingsutvalget om politiet hadde med noen beslutning eller annet skriftlig omkring dette, har den ansatte opplyst at det var basert på muntlighet. Han kan i dag heller ikke huske hvorvidt det noen gang ble gitt tilbakemelding fra barnevernet om vedtak eller annet som barnevernet hadde besluttet. Han tror ikke at de fikk slik tilbakemelding, i hvert fall ble ikke han gjort kjent med det.

Denne ansatte har opplyst at institusjonen påtok seg å ta inn ungdommene som politiet kom med, som alternativ til varetekt. Dette til tross for mangelfull bemanning og at betingelsen var at de måtte hindre dem i å stikke av. Det hendte i en del tilfeller at ungdommene klarte å stikke av. I en periode brukte noen til stadighet branntauene for å rømme, og branntauene måtte låses inn om dagen. De ansatte måtte også ta klærne fra guttene og la dem gå i pyjamas og slåbrok «til en var sikker på at de ikke ville stikke av igjen». Dette var, ifølge den ansatte, ikke særlig populært verken for personalet eller for ungdommene.

Av negative sanksjoner har denne ansatte beskrevet «utgangssperre», dvs. at ungdommene ikke fikk gå ut uten følge, og tilbakeholdelse av bo-

nus som de kunne opparbeide seg. Positive sanksjoner var bonus i tillegg til lommepenger, hyggeligheter, ekstra kinobesøk, permisjoner m.m.

Styrer nr. 3 har forklart til Granskingsutvalget at han ikke var kjent med korporlig avstraffelse av ungdommene i hans tid. Han hadde heller ikke noe inntrykk av at det var vanlig blant de ansatte da han kom til institusjonen. I krisesituasjoner kunne det imidlertid forekomme at de måtte holde ungdommene fast. Dette var noe som var nødvendig ut fra de situasjonene som oppstod. Han fikk aldri noen klager fra ungdommene om at de ansatte hadde vært hardhendte eller utøvd vold mot dem. Det var heller ingen andre former for avstraffelser som han måtte «avskaffe» da han kom til institusjonen som styrer.

En som var ansatt store deler av 1970-tallet, har forklart at utagerende adferd fra ungdommens side ikke var noe stort problem. Han kan i dag bare huske to episoder der det var nødvendig å gripe inn overfor slik adferd.

Den ansatte opplevde ikke spesielle problemer knyttet til at guttene ikke fikk gå ut når de ville. Det var ikke nødvendig å bruke fysisk makt for å holde dem tilbake. Det hendte allikevel at noen av guttene rømte. Sanksjonen kunne da være at de ikke fikk være med på skiturer eller andre populære aktiviteter. Dersom noen ble tatt for tyveri eller innbrudd, kunne sanksjonen være at det ble bestemt at vedkommende skulle være inne et par dagers tid.

I følge den ansatte hendte det ofte at politiet anmodet institusjonen om å holde tilbake gutter som var aktivt kriminelle. Etter denne ansattes oppfatning hadde institusjonen neppe hjemmel for slik tilbakeholdelse. På et tidspunkt da en av de ansatte hadde påbegynt sin utdanning som barnevernpedagog, ble denne problemstillingen diskutert mye blant personalet. Han mener at denne diskusjonen medførte at det ble mindre bruk av tilbakeholdelse etter hvert.

De av guttene som oppførte seg bra, kunne være fritt ute om ettermiddagene og kveldene, bare de kom tilbake igjen til avtalt tid.

Denne ansatte har videre forklart at det var visse uoverensstemmelser mellom styreren (nr. 4) og underbestyreren, med hensyn til hvor konsekvent det skulle reageres overfor uønsket adferd. Underbestyreren var mest konsekvent, mens styreren så mer mellom fingrene i forhold til uønsket adferd.

Den ansatte har også forklart at etter hvert som det faglige nivået blant personalet ble hevet, ble spørsmålet om bruk av straff kontra læring ofte diskutert. Den ansatte har i ettertid vurdert det slik at de ikke gikk for langt i grensesetting og

avstraffelse, men at tilbakeholdelsen som er omtalt ovenfor, kanskje var det mest problematiske.

En annen ansatt fra 1970-tallet har forklart at det kunne være nødvendig å holde ungdommene når det var uro eller slåsskamper. Han kan ikke utelukke at det noen ganger kan ha vært «i overkant av hardhendthet», men han har en klar oppfatning av at personalet aldri utøvet mer makt enn nødvendig. Det forekom aldri fysiske avstraffelser. Sanksjonene besto bl.a. av at man ble nektet å være med på for eksempel turer dersom man ikke skikket seg godt.

Han har videre forklart at ytterdøren var låst, slik at ungdommene som bodde der ikke kunne komme ut, og utenforstående ikke kunne komme inn. Det var en diskusjon blant de ansatte om døren burde være låst eller ikke, og om hensikten med låsing var å holde ungdommene inne eller uvedkommende ute. Den vanlige oppfatningen var at formålet var å hindre at uvedkommende kom inn, dette bl.a. fordi Kofoedskolen lå «midt i lysløypen» til Nygårdsparken. Etter hans oppfatning var det nødvendig å låse døren for å beskytte ungdommene som bodde der, og det var således ikke noe overgrep mot dem. De som ønsket å rømme, greide det, selv om døren var låst.

En gutt som var ved institusjonen tidlig i den perioden utvalget har gransket, har opplyst at han ikke har noen minner knyttet til straffereaksjoner eller andre negative opplevelser fra den tiden han var ved Kofoedskolen.

En gutt som kom til institusjonen i 1968, og som var der i ca. 3 år, har beskrevet spesielt en ansatt som en «beinhard type». Han var veldig streng. Gutten ble ikke utsatt for mer alvorlige fysiske overgrep fra den ansattes side, men han ble noen ganger tatt i nakken og den ansatte var «jævlig å knipe». Gutten har videre beskrevet et fysisk overgrep fra en annen, ikke navngitt, ansatt. Episoden skal i følge gutten ha skjedd på en fjelltur. Gutten følte at han hadde gått langt nok, og han var syk og trett. Han nektet derfor å gå lengre. Den ansatte skal da i følge gutten ha tatt kvelertak på han slik at han falt ned på bakken. Han fikk også noen «gode lusinger».

Denne gutten har også forklart at han følte seg innelåst. Ytterdøren var alltid låst.

En gutt som var ved institusjonen på slutten av 1960-tallet har forklart at tiden ved Kofoedskolen var preget av at man var innelåst, og av relativt klar grensesetting. Med få unntak var det imidlertid ikke direkte fysisk grensesetting, i følge gutten. Han husker spesielt at han fikk en lusning av en navngitt ansatt.

En gutt som var ved institusjonen i en periode tidlig på 1970-tallet, har blant annet forklart at han

ved en del anledninger ble utsatt for ransaking av de ansatte. Det var dels ransaking av rommet, og dels ransaking av kroppen. Han ble i sistnevnte tilfelle tatt med på et rom og måtte strippe. De ansatte gikk da igjennom klærne hans og lette etter eventuelle stjålne gjenstander. Det var spesielt to navngitte ansatte som gjennomførte disse ransakingene. Det var alltid to tilstede. Etter guttens oppfatning ble ransakingene gjennomført dersom de ansatte hadde mistanke om at han hadde begått straffbare handlinger. Det skjedde ganske ofte at de fant tyvegods. Det hendte imidlertid også at han ble ransaket uten at han hadde gjort noe galt. Dersom det ble funnet stjålne gjenstander, «vanket det en lusing eller to-tre, før han ble tatt med til politiet». Det kunne også hende at lusingene kom etter at han hadde vært hos politiet. Dette var kraftige lusinger, men ikke så kraftige at de førte til skade. Han kan i dag ikke si konkret hvor ofte det skjedde at han fikk slike lusinger, men han husker konkret at han ved en anledning fikk «en skikkelig lusing» etter at det ble funnet en hundrelapp på han.

En gutt som var ved institusjonen tidlig på 1970-tallet, har forklart at en navngitt ansatt slo guttene. Det hendte for eksempel ofte at denne ansatte bad en gutt om å bli med ned i treningsrommet i kjelleren for å bokse med den ansatte. Vedkommende fikk da utdelt boksehansker. Dette var en måte å straffe guttene på, og det var ingen frivillig sak å bli med ned i treningsrommet i kjelleren. Guttene som fortalte dette, opplevde ikke dette selv, men han hørte dette fra andre gutter.

Den ansatte kunne også ellers slå guttene kraftig i ansiktet. Guttene har forklart at hans bror for eksempel en gang ble slått så hardt at han slo seg kraftig mot et arkivskap. Etter dette ble han kjørt til legevakten. I følge guttens skal den ansatte etter dette ha fått «skikkelige nerver», og han lovte guttens fordeler dersom han ikke sa fra om hendelsen til noen. Også en annen navngitt ansatt kunne i følge guttens bruke fysisk makt og slå eller sparke guttene.

Av andre straffemetoder har guttens beskrevet permnekt og at de ikke fikk lommepenger. Han har videre forklart at guttene var innelåst på institusjonen. På spørsmål om hensikten med å låse døren, opplyser han at han helt klart oppfattet det slik at hensikten var å holde guttene inne, og ikke å holde andre ute. Han måtte være inne på institusjonen hele tiden, og kunne for eksempel ikke være ute på fritiden om dagen. I «gode perioder» kunne det hende at de fikk gå på kino, men hovedregelen var at de måtte være innendørs. Det hendte at guttene rømte, og etter slike rømninger ble ungdommene etter hvert «tauet inn» av politiet. Institusjonen tilkalte politiet og

noen ganger var det slik at guttene ble med frivillig tilbake, men det hendte også at politiet brukte makt for å få dem med. En av de ansatte var ofte med politiet, og i følge guttens brukte den ansatte makt og var mer brutal enn det politiet var.

En gutt som var ved institusjonen i en periode i løpet av første halvdel av 1970-tallet, har navngitt to ansatte som slo. Dette er de to samme ansatte som flere av de andre guttene har nevnt. Den ene av de ansatte hadde et opplegg som gikk ut på at guttene kunne velge mellom trekk i lommepenger eller å få en lusing som refselse. I tilfelle vedkommende gutt valgte fysisk avstraffelse, måtte han være med ned i gymsalen, og den ansatte kunne da slå hardt. Også denne guttens har beskrevet at de var innelåst på institusjonen. Han rømte ofte, men etter en tid ble han gjerne hentet tilbake av politiet. Som reaksjon på rømninger mistet han bonusen på ukepengene.

En gutt som var ved institusjonen i perioder på 1970-tallet, har forklart at han husker at to ansatte, som han ikke husker navnet eller stillingsbetegnelsen på, utøvet vold. Guttens har beskrevet de to som «usikre og klossete». De klarte ikke å yte hjelp til guttens, men reagerte med å slå. Han ble da tatt med ned i det de kalte gymsalen. Der ble han bl.a. sparket ben under, og han ble slått mens en av de ansatte satt over ham. Han ble ikke slått så hardt at han begynte å blø eller fikk blåmerker.

Guttens har forklart at han ikke alltid ville innordne seg etter de reglene som gjaldt. I perioder ble han derfor slått flere ganger om dagen. Dette var bare når de to nevnte ansatte var på jobb. Styresen (nr 4) var av en helt annen type, men når han var borte fra institusjonen ble bildet et helt annet – «det ble ville tilstander». Guttens tror at styresen ikke var klar over hva som skjedde. Guttens stolte på styresen, men til tross for dette fortalte guttens aldri til styresen at han ble slått av de to nevnte ansatte.

Denne guttens har også forklart at de to samme ansatte håndhevet restriksjoner med hensyn til å gå ut fra institusjonen. Brudd på regler medførte at han ikke fikk gå ut. Guttens husker ikke i dag om døren var låst, men de to nevnte ansatte stilte seg foran ham og forhindret ham i å komme ut døren. Dette kunne også skje etter at han var blitt slått som beskrevet ovenfor. Hele situasjonen var derfor truende. De to ansattes kroppsspråk, og det at han hadde blitt utsatt for fysisk avstraffelse, tilsa at han ikke kunne gå ut.

En av guttene har forklart at det på institusjonen var installert et elektronisk overvåknings-system som registrerte guttens bevegelser. En ansatt fra 1970-tallet, som er direkte spurt om

dette, har derimot forklart at det ikke var noe slikt system. Granskingsutvalget har ikke hørt om et slikt system fra de andre som er intervjuet.

Granskingsutvalget har intervjuet en person som på et annet sted enn Kofoedskolen har vært kollega med en at de ansatte som flere av guttene har beskrevet som en som slo. Vedkommende som Granskingsutvalget har intervjuet, har opplyst til utvalget at den nevnte ansatte ved en anledning sa at på Kofoedskolen «ga de ungdommene skikkelig juling den første gangen» dersom noen av ungdommene hadde atferdsproblemer. Denne senere kollegaen fornemmer at det ble sagt noe om at dette skjedde i kjelleren på Kofoedskolen. Han ble sjokkert da han fikk høre hvordan utfordringer knyttet til krevende ungdommer ble møtt, på Kofoedskolen.

Fylkesmannens barnevernsekretær, som flere ganger førte tilsyn med institusjonen, har forklart at ytterdøren alltid var låst. Hun har videre forklart at man kanskje kan si at ungdommene var «tvangsplassert der av politiet», da plasseringen ofte var et alternativ til varetektsfengsling. Det var et problem at guttene noen ganger rømte. Siden ytterdøren var låst, var en mer eller mindre «vanlig» rømningsmåte at guttene tok seg ut gjennom en takluke, gikk over noen hustak i Fosswinckelsgate og kom seg bort på den måten. En gang fikk hun høre at 2–3 gutter ble innhentet av en hund som styreren hadde. Hun har beskrevet episoden som «grotesk», men har presisert at hunden ikke bet eller skadet guttene.

Granskingsutvalget legger til grunn at det har forekommet fysiske avstraffelser i store deler av den perioden utvalget har gransket. På dette punktet er det et klart språk mellom forklaringene fra de ansatte og forklaringene fra guttene. Guttenes forklaringer er imidlertid særlig knyttet til to navngitte ansatte, og Granskingsutvalget fester i hovedsak lit til forklaringene. Det var relativt få ansatte ved institusjonen, og derfor lå forholdene til rette for at noen av de ansatte kunne slå guttene uten at andre ansatte var klar over det eller fikk kjennskap til det.

Granskingsutvalget finner grunn til å sette spørsmålsteget ved det nære samarbeidet mellom politiet og institusjonen.

Guttene ved institusjonen var i stor utstrekning gutter med kriminell adferd, og et samarbeid med politiet var etter utvalgets oppfatning i utgangspunktet naturlig. Samarbeidet synes imidlertid å ha vært svært tett. Blant annet var politiet representert i styret for institusjonen.

I en rekke av tilfellene synes også politiet å ha vært initiativtaker til plasseringer der. De formelle sidene omkring dette, synes noe uklare. For eks-

empel er det noe uklart på hvilke tidspunkt barnevernsnemnda eventuelt kom inn i bildet med vedtak. Derimot synes det forholdsvis klart at den tvangsmessige tilbakeholdelsen som institusjonen praktiserte, dels etter anmodning fra politiet, ikke hadde hjemmel i den dagjeldende barnevernloven. Granskingsutvalget finner at personalet strakk omsorgsbegrepet svært langt for å begrunne tvangsmessig tilbakehold. Nødrett kunne heller ikke påberopes som grunnlag for den tvangen som ble utøvd. Dette førte til uhjemlet tvang.

Dette er en praksis som synes å ha pågått over en årrekke, og først mot slutten av 1970-tallet synes det å ha blitt stilt spørsmålsteget ved praksisen fra de ansattes side. Granskingsutvalget finner at denne uhjemlede frihetsberøvelsen var klart kritikkverdige. For noen av guttene kunne nok plasseringen være et alternativ til fengsel, og da også et bedre alternativ, men det er etter utvalgets oppfatning ikke et tilstrekkelig grunnlag for tvangsmessig tilbakeholdelse.

Granskingsutvalget finner videre grunn til å kritisere den praksisen institusjonen hadde med hensyn til å bruke politiet i forbindelse med tilbakeføring av ungdommer til institusjonen. Granskingsutvalget finner det godtgjort at slike tilbakeføringer ikke alltid skjedde frivillig, men at det også skjedde med tvang. Slik Granskingsutvalget ser det, ga ikke den daværende barnevernloven hjemmel for slik tvangsbruk.

Det er mulig at hensikten med å låse ytterdøren til dels var å holde uvedkommende ute, men utvalget legger til grunn at formålet også har vært å holde guttene inne. Det vises til det som er lagt til grunn ovenfor om tvangsmessig tilbakeholdelse. Uansett hensikt var det i alle fall konsekvensen at guttene var innestengt.

En nærmere vurdering av politiets handlemåte faller utenfor utvalgets mandat. Personalets tvangsmessige tilbakehold må imidlertid ses i lys av at det ble oppfattet slik at politiet påla institusjonen å holde guttene tilbake. Påtalemyndigheten hadde etter barnevernloven § 11 kompetanse til å beslutte akutt-plassering, men bestemmelsen hjemlet ikke tvangsmessig tilbakehold. Påtalemyndigheten kunne også beslutte opphold på Kofoedskolen som fengslingssurrogat, men heller ikke dette kunne hjemle tvang.

Granskingsutvalget kjenner ikke til hvilken hjemmel politiet eventuelt mente å ha, og om påtalemyndigheten hadde truffet noe vedtak i disse tilfellene, men det er for de ansattes vedkommende en formildende omstendighet at de innrettet seg etter det de oppfattet som pålegg fra politiet. De ansatte var således i en rettsvillfarelse som i alle fall delvis synes å ha vært skapt av politiet.

12.14 Seksuelle overgrep

Granskingsutvalget har ikke fått konkrete opplysninger om at ansatte har forgrepet seg seksuelt mot noen av guttene.

12.15 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning

De ansatte har i intervjuene særlig fremhevet fritidsaktivitetene som den sentrale delen av omorgstilbudet ved institusjonen. Dette er beskrevet nærmere ovenfor, i avsnittet om fritidsaktiviteter og stimulering.

Et generelt inntrykk etter intervjuene med guttene, er at det fra institusjonens side ikke ble lagt så stor vekt på fortrolige samtaler med guttene, og at det skortet på den følelsesmessige omsorgen.

En gutt som var ved institusjonen i perioder på 1970-tallet har for eksempel forklart at mens det stort sett var greit når det gjaldt mat og klær, var det annerledes med den emosjonelle omsorgen.

Han har beskrevet styrer nr. 4 som en han hadde et positivt inntrykk av og gode minner fra. Styreren var «en varm og fin fyr», ifølge gutten. De to andre ansatte som gutten husker, virket derimot usikre og ikke i stand til å møte gutten på en forsvarlig og riktig måte. Slik Granskingsutvalget oppfatter denne guttens opplevelse, forholdt disse ansatte seg til ungdommene på en «guttete» og røff måte. Gutten, som hadde et handicap som gjorde at han haltet, har for eksempel opplyst at de ansatte kunne si «hvordan går det med deg, har du foten med deg» på en måte som var en uriktig og lite emosjonell måte å møte ham på.

En gutt som har fortalt at han ble utsatt for et seksuelt overgrep, som nevnt ovenfor, har forklart at han fortalte bl.a. til en nattevakt hva som hadde skjedd. Det var imidlertid ingen som tok han alvorlig, og han husker særlig at nattevakten bare snakket det bort.

En gutt har forklart at han forsøkte å ta opp med styrer nr. 3 at en av de ansatte trakkasserte han. Gutten opplevde det slik at styreren snakket det bort.

Granskingsutvalget har fått forklaringer om at de ansatte hjalp guttene i forskjellige sammenhenger. For eksempel har en gutt forklart at en ansatt kunne hjelpe til når det gjaldt søknader til sosialkontoret, og en ansatt har forklart at de hjalp en gutt med å legge forholdene til rette for at han kunne tjene penger til å kjøpe seg en motorsykkel.

En gutt som kom til Kofoedskolen fra Morgensol en gang på første halvdel av 1970-tallet, har forklart at atmosfæren ved Kofoedskolen var «himmelforskjellig» fra det han hadde opplevd på Morgensol. Når det gjaldt omsorgsnivået på Kofoedskolen, har gutten imidlertid skilt mellom de forskjellige ansatte. Styrer nr. 4 har han beskrevet som en person som brydde seg om ungdommene. Han har også beskrevet en av miljøarbeiderne ved institusjonen som en positiv person, og en som var opptatt av at ungdommene skulle ha det bra. Også han brydde seg om ungdommene. Når det gjaldt de øvrige ansatte, var situasjonen samlet sett en helt annet. Gutten opplevde det slik at disse ansatte var uinteressert i ungdommene som bodde ved Kofoedskolen.

Denne gutten opplevde det for øvrig slik at styrer nr. 4 forsøkte å endre på og løse opp det militære preget som til en viss grad var ved institusjonen. Gutten tror at dette militære preget hadde vært vesentlig mer fremtredende tidligere. Gutten har oppfattet det slik at det var en konflikt mellom enkelte av instruktørene og styreren, på grunn av styrerens forsøk på å løse opp det militære preget.

Som nevnt i avnittet om fritidsaktiviteter, er det flere av guttene som har forklart at to av de ansatte drakk alkohol på turer til Blomvåg.

En gutt som var der tidlig på 1970-tallet, har forklart at han hadde en klar oppfatning av at to av de ansatte drakk alkohol når de var på turer med guttene til Blomvåg. De drakk ikke alkoholen sammen med guttene, men i følge gutten var de «skikkelig påvirket». Dette er i alle fall noe han har tenkt i ettertid. De to ansatte som hadde ansvaret for disse turene er navngitt, og styreren er ikke blant disse. Det var, ifølge gutten, bare disse to som var med på de nevnte turene.

En annen gutt fra omtrent samme periode, har også beskrevet og navngitt to ansatte som drakk alkohol på turer til Blomvåg. Dette er de samme ansatte som gutten beskrevet ovenfor har nevnt. Det var brennevin de ansatte drakk, og særlig den ene kunne utpå kvelden begynne å tøffe seg og for eksempel snakke om militære ting. Styreren var ikke med på disse turene, og gutten har opplyst at han tror at styreren ikke kjente til drikkingen. Han føler seg temmelig sikker på at styreren ville ha tatt affære dersom han hadde fått kjennskap til dette. Gutten var ved institusjonen i styrer nr. 3 sin periode.

En gutt som var ved institusjonen i en periode i løpet av første halvdel av 1970-tallet har forklart at personalet drakk seg fulle. Guttene ble ikke servert alkohol, men det hendte at de stjal alkohol fra de voksne. I følge gutten fikk de ofte i opp-

gave å rydde opp etter disse turene. Som en del av aktiviseringen ble det arrangert skytekonkurranse med forsvarets mauser, og dette kunne også skje etter inntak av alkohol. Denne gutten har i denne sammenheng nevnt en av de ansatte som de to tidligere nevnte guttene også har nevnt i tilknytning til turene til Blomvåg. Gutten har presisert at personalet ikke drakk når styre- ren (nr. 4) var med.

En gutt som var ved institusjonen på midten av 1970-tallet, har gitt en forklaring som langt på vei stemmer overens med forklaringene til de tre nevnte guttene, når det gjelder alkoholbruken til de ansatte. Også denne guttens forklaring er i første rekke knyttet til turer til Blomvåg. Han har navngitt to ansatte som de nevnte guttene også har navngitt, og i tillegg en tredje ansatt som noen ganger var med. Også denne gutten har opplyst at styrer nr. 4 ikke var kjent med at det ble inntatt alkohol på turene, og at han tror at styreren helt sikkert ville ha grepet inn dersom han hadde kjent til det.

Den sistnevnte gutten har for øvrig også opplyst at en navngitt ansatt var «dritings» en gang de var på tur til København. I følge gutten måtte ungdommene nærmest slepe den ansatte med seg rundt i København.

Gutten mener at det at noen av de ansatte drakk, ikke i seg selv påførte ungdommene skade, men når han vurderer det i ettertid, så vitner dette om en holdning og et syn på den funksjonen de ansatte hadde, og som han vurderer som sterkt kritikkverdig og meget uheldig.

Gutten følte for øvrig at de tre ansatte som noen ganger drakk alkohol på turer med guttene, mente at ungdommene som var ved Kofoeskolen ikke var «bra nok». Han nevner som et eksempel en episode som skjedde da de hadde vært i Bavalen og stått på ski. De reiste ned til Voss i institusjonens minibuss for å møte datteren til en av de ansatte. De fleste av ungdommene satt bak i bilen, mens gutten satt foran på passasjeret, hvor det var plass til to personer. Da de kjørte ned til Voss, så spurte den ansatte om ikke gutten kunne sette seg bak sammen med de andre. Gutten sa da at det var plass til to foran, og han mente at han kunne sitte der. Han spurte da den ansatte om grunnen til at han skulle sette seg bak i bilen, var at han ikke var god nok til å sitte ved siden av datteren til den ansatte. Til dette svarte den ansatte bekræftende.

Når det gjelder forholdet til guttenes familie, er det i årsmeldingen fra 1970 opplyst at familiearbeidet var blitt intensivert etter opprettelsen av sosialkuratorstillingen som betjente institusjonen. Dette var et tidkrevende og ofte vanskelig

arbeid, men «uhyre viktig i rehabiliteringsprosessen».

En ansatt som var ved institusjonen store deler av 1970-tallet, har opplyst at han ikke kan huske om foreldrene besøkte institusjonen. Det var imidlertid ikke noen begrensning fra institusjonens side i forhold til dette. På den annen side var det gjerne slik at foreldrene hadde alkoholproblemer og av den grunn ikke oppsøkte institusjonen. Styre- ren (nr. 4) var i følge den ansatte flink til å ta guttene med hjem til foreldrene. Hensikten med dette var blant annet å finne ut om forholdene i hjemmet var gode nok til at guttene kunne flytte hjem, eller eventuelt kunne komme på hjemmebesøk. Den ansatte kan ikke huske at hjemreisenekt ble benyttet som straffemetode.

Granskingsutvalget legger til grunn at omsorgstilbudet ved institusjonen i første rekke var knyttet til fritidsaktivitetene. Aktivitetstilbudet var i seg selv bra, men mangelen på frivillighet var mindre bra, slik Granskingsutvalget vurderer det. Det var for øvrig en mangel på individuell tilpassing av omsorgstilbudet. Institusjonen kunne være et bra tilbud for de som likte fysisk aktivitet, men et desto dårligere tilbud for de som ikke likte dette, men som likevel måtte være med på aktivitetene. Et hovedinntrykk er at institusjonen kunne være et godt tilbud for mange dersom tvangselementet hadde vært dempet, noe som også synes å ha skjedd mot slutten av den perioden utvalget har gransket.

Granskingsutvalget har fått opplysninger om at ansatte stilte opp for guttene i forskjellige sammenhenger, men den følelsesmessige omsorgen synes å ha vært mangelfull. Noen av de ansatte, og da særlig styrer nr. 4, er beskrevet positivt, men ellers synes institusjonen i store deler av den perioden utvalget har gransket, å ha vært preget av at enkelte av de ansatte var opptatt av streng disiplin, fysisk fostring og et maskulint miljø som ga lite rom for fortrolighet og emosjonell omsorg.

Granskingsutvalget finner det godtgjort at minst to av de ansatte har drukket alkohol på noen utflukter. Granskingsutvalget viser til at det er flere som uavhengig av hverandre har gitt nokså sammenfallende forklaringer om dette. Det er riktignok ingen av de ansatte som Granskingsutvalget har intervjuet, som har opplyst at de har hatt kjennskap til slike forhold. Dette kan imidlertid forklares bl.a. med at det i følge guttenes forklaringer var to bestemte ansatte som drakk på turene, og at det ikke var andre ansatte tilstede ved disse anledningene.

Etter Granskingsutvalgets oppfatning er det en alvorlig svikt ved oppfølgingen av guttene at de ansatte drakk alkohol mens de hadde ansvar

for guttene. Dette er særlig alvorlig siden institusjonens målgruppe var ungdom med bl.a. rusproblemer.

12.16 Helsetilbud

Det arkivmaterialet Granskingsutvalget har funnet, gir ikke opplysninger om hvilket helsetilbud ungdommene fikk.

Styreren i den første perioden har forklart at han ofte diskuterte guttene med en overlege ved Barnepsykiatrisk avdeling på Haukeland sykehus. Han var ikke formelt oppnevnt som tilsynslege, men det var en systematisk kontakt. Styren hadde også en del kontakt med en overlege ved Solli nervesanatorium, og styreren mener at han formelt var oppnevnt som tilsynslege.

Etter denne styrerens vurdering, hadde ungdommene et stort behov for kontakt med psykolog eller psykiater, men tilbudet om dette var ikke tilstrekkelig. De nevnte overlegene hadde imidlertid individuelle samtaler med enkelte av ungdommene.

En som var ansatt store deler av den perioden utvalget har gransket, har opplyst at de i noen tilfeller kunne ønske bistand av ungdomspsykiatrien, men at «der var det ikke noe hjelp å få». Når det gjaldt annet legetilsyn, har han opplyst at

ungdommene ble fremstilt for legen som møtte opp når det var behov for det. Det ble foretatt veiing, vanlig legeundersøkelse og vurdering av helsetilstanden. Institusjonen sørget videre for å fremstille ungdommene for Bergen helseråd hvor det ble foretatt tuberkulinprøve og røntgenundersøkelse av lungene. Det ble ført egen medisinsjournal over ungdommene.

En som var ansatt store deler av 1970-tallet har forklart at det ikke var noen fast lege tilknyttet institusjonen i den tiden han arbeidet der, men at de gikk til vanlig lege ved behov. Tannlegebehandling fikk guttene ved skoletannklinikken.

I intervjuene med ungdommene har det ikke kommet frem spesiell kritikk av helsetilbudet ved institusjonen.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke har vært alvorlige mangler ved det medisinske helsetilbudet ved institusjonen. Det synes imidlertid som om institusjonen i perioder har vært uten fast tilknyttet tilsynslege.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at ungdommene hadde et stort behov for psykiatrisk og psykologisk hjelp, men at dette behovet i perioder ikke var tilstrekkelig dekket. På dette punktet må det imidlertid presiseres at utvalget ikke har grunnlag for å trekke sikre konklusjoner for hele den perioden utvalget har gransket.

13. Jacob R. Olsens barnehjem

13.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen

Barnehjemmets arkiv er i det alt vesentlige makulert. Dette skjedde etter at Hordaland fylkeskommune besluttet å nedlegge barnehjemmet i 1980. Det som er igjen fra barnehjemmets arkiv er ikke stort mer enn styrets møteprotokoller, og Granskingsutvalget har gått igjennom disse.

Granskingsutvalget har søkt etter relevant arkivmateriale i Bergen byarkiv, Hordaland fylkesarkiv, Statsarkivet i Bergen, Sosialdepartementets arkiv og Riksarkivet. Det er funnet noe spredt materiale ved de fleste av disse arkivene. Samlet sett er det imidlertid forholdsvis lite materiale. Ved byarkivet er det blant annet funnet noe korrespondanse. Ved fylkesarkivet finnes det blant annet kartotek over ansatte og barn. Ved statsarkivet er de nevnte styreprotokollene oppbevart, og dessuten finnes det noe dokumentasjon som stammer fra fylkesmannens barnevernsekretær. Dette materiale gjelder blant annet en sak som kom opp mot en styrer på siste halvdel av 1950-tallet. Ved statsarkivet finnes det også enkelte årsrapporter. Det finnes også noe materiale ved Riksarkivet, blant annet vedrørende saken om den nevnte styreren.

Granskingsutvalget har intervjuet tretten personer som har vært barn ved barnehjemmet i forskjellige perioder. Intervjuene dekker praktisk talt hele den perioden som er omfattet av mandatet, men de fleste intervjuene er av barn som har vært ved institusjonen på 1950- og første halvdel av 1960-tallet. Det er således for den perioden, at Granskingsutvalget har mest fylldig grunnlag for vurderingene. Flere av barna har vært ved barnehjemmet i lang tid, så godt som hele oppveksten, mens andre har vært der i kortere tid, likevel for de fleste over flere år.

Granskingsutvalget har intervjuet syv ansatte fra forskjellige perioder. Det meste av den perioden som er omfattet av utvalgets mandat, er dekket av intervjuene. Tre av de som er intervjuet, har vært styrere ved institusjonen. En av styrerne har vært ansatt på 1960-tallet, og to av styrerne har vært ansatt på 1970-tallet.

Granskingsutvalget har videre intervjuet en person som var oppnevnt som tilsynsfører for in-

stitusjonen på slutten av 1960-tallet, samt fylkesmannens barnevernsekretær.

Granskingsutvalget mener å ha tilstrekkelig grunnlag for vurderingene. Dette gjelder hele perioden, men grunnlagsmaterialet er klart mest fylldig for 1950- og 60-tallet.

13.2 Historikk

Jacob R. Olsens barnehjem var i funksjon fra 1919 til 1981. Barnehjemmet lå i Nyhavn i Sandviken, og var opprinnelig reist for å ta imot tuberkulosestruede barn. Hjemmet var stort, og opprinnelig skal det ha vært plass til 60 barn der.

Statuttenes § 2, lød slik:

«Hjemmets hensikt er at oppta barn fra tuberkulose hjem i Bergen, dels for at lette foreldrenes rasjonelle behandling på sykehus eller sanatorium, og dels for at beskytte barnene mot smitte, hvor foreldrene i hjemmet er av den art at sannsynligheten herfor er særlig stor. Når plassen tillater det kan også opptaes barn som på annen måte er tuberkulosestruede. Barnene blir på hjemmet så lenge bestyrelsen finner det påkrevet.»

Etter hvert som tuberkulosen kom under kontroll, gikk institusjonen gradvis over til å bli en barneverninstitusjon, hvor barna ble plassert av barnevernsnemnda. I følge styrets protokoll, besluttet dette den 06.05.52 «etter en lengre diskusjon» at det også kunne inntaes ikke tuberkulosestruede barn ved barnehjemmet. Institusjonen var preget av sitt opprinnelige formål også etter at den gikk mer over til å bli en vanlig barneverninstitusjon. I første delen av den perioden utvalget har gransket, var styrerne således utdannede diakonisser. I hele den perioden utvalget har gransket, var styret for barnehjemmet for en stor del sammensatt av leger. Også de bygningsmessige forhold bar preg av institusjonens opprinnelige formål. Huset var således ført opp med store rom, der det var mye luft og høyt under taket. Dette kommer Granskingsutvalget tilbake til.

I store deler av 1960-tallet arbeidet styret med ombygning av barnehjemmet. I 1963 ble det valgt et styre som i utgangspunktet var tenkt å være et avviklingsstyre, men som ble sittende ut den peri-

oden utvalget har gransket. I stedet for å avvikle institusjonen, begynte styret å diskutere muligheten for ombygging av hjemmet. Planene med ombygning av hjemmet synes for alvor å ha kommet i gang i 1964. Både planleggingen og selve ombyggingen tok mye tid, og kostet dessuten mye mer enn opprinnelig forutsatt. Arbeidet synes å ha blitt ferdig først omkring årsskiftet 1968/69.

I en periode på 1960-tallet var det en egen barnehage ved barnehjemmet.

Hordaland fylkeskommune overtok det økonomiske ansvaret for driften av barnehjemmet fra 01.01.80. I desember samme år, besluttet imidlertid Hordaland fylkeskommune å nedlegge barnehjemmet. En vesentlig grunn til dette var at de bygningsmessige forhold ikke var tilfredsstillende.

Antallet barn ble gradvis redusert i løpet av den perioden utvalget har gransket. I følge styreprotokollen var det i 1955 et gjennomsnitt på 41 barn ved barnehjemmet. I 1956 var det 36 barn der, og i årene 1957–1959 var det i gjennomsnitt 31–32 barn der. I 1960 var det 27 barn, hvorav 25 var plassert av barnevernsnemnda. I 1961 var barnetallet steget til 33 barn, hvorav 31 fra barnevernet. I løpet av store deler av 1960-tallet synes barnetallet å ha lagt på omkring 30 barn. Etter den beskrevne ombygningen, var det to avdelinger med 12 barn på hver. Dette synes også å ha vært barnetallet frem mot midten av 1970-tallet. I 1974 var barnetallet imidlertid sunket til 16 barn. I løpet av siste halvdel av 1970-tallet, synes barnetallet jevnt over å ha vært 15–20 barn.

13.3 Godkjenning av institusjonen

Spørsmålet om godkjenning av institusjonen synes først å ha kommet opp i forbindelse med ombygningsplanene på 1960-tallet. I forbindelse med denne ombygningen var både fylkesmannens barnevernsekretær og departementets barneverninspektør inne i bildet. Det går frem av styrets protokoll at ombygningsplanene blant annet ble diskutert med disse.

Av styrets protokoll fra møtet 23.09.67, går det frem at en ansatt ved barnevernkontoret i Bergen, skal ha ment at det ikke var nødvendig med noen formell godkjenning fra barnevernsnemnda for ombygning og modernisering av barnehjemmet, «da dette bare var en forbedring». I følge den ansatte skulle det være tilstrekkelig med en «muntlig godkjenning». I møteprotokollen for 12.10.67 går det imidlertid frem at et styremedlem gjorde oppmerksom på at planene for ombygging måtte godkjennes av nemnda.

Granskingsutvalget har ikke funnet noe i barnevernsnemndas protokoll om godkjenning av ombygningen, men det er sannsynlig at slik godkjenning ble gitt av departementet. Fylkesmannens barnevernsekretær har opplyst i intervju hos Granskingsutvalget at sosialdepartementet godkjente institusjonen med et antall barn på 24, i alderen 0–16 år, fordelt på to avskilte avdelinger i første og andre etasje av bygningen.

Granskingsutvalget har ikke opplysninger om at det fantes noen plan som var godkjent, slik barnehjemsforskriften krevde. Det er tvilsomt om barnehjemmets statutter, som var skrevet med tanke på at hjemmet skulle være for tuberkulosetruede barn, tilfredsstilte barnehjemsforskriftens krav.

Granskingsutvalget legger til grunn at selve institusjonen var godkjent, men at det sannsynligvis ikke var godkjent plan i samsvar med barnehjemsforskriftens krav.

13.4 Bygning og bygningsstandard

Som nevnt innledningsvis var bygget de første årene preget av at det var store saler.

En ansatt fra første halvdel av 1960-tallet har for eksempel opplyst at det var sovesaler, men at disse var delt opp i båser for å gjøre salene mindre. Dette var gjort i form av halvvegger. Bygningene var preget av at institusjonen i sin tid var opprettet for tuberkulosetruede barn, og det var derfor om og gjøre å ha mest mulig luft rundt barna. Det var derfor store rom og høyt under taket. Denne utformingen av rommene gjaldt både sovesaler og andre rom. I følge den ansatte var et samtaleemne blant personalet at det var tungt å arbeide under disse forholdene. Det oppstod også lett mye uro blant barna. Personalet så at der var behov for å bygge om huset. Bygget var tungdrevet, noe som gikk utover den tiden de hadde til rådighet for å ta seg av barna. Det ble for eksempel mye trappegåing.

I den tiden den nevnte ansatte var ved barnehjemmet, forelå det planer om å utnytte tomten på en annen måte. Tanken var å bygge små enheter, og å bruke den store bygningen som administrasjonsbygg og barnehage for barn ved institusjonen og barna i nærområdet.

Når det gjelder selve vedlikeholdet av bygningen har denne ansatte beskrevet det som «relativt bra».

Hun har beskrevet et oppholdsrom med TV og vanlige stuemøbler som «relativt koselig». Ellers i huset kunne det være mer «stramt og rett opp og ned». I barnas lekesal var det laget til små

kroker ved hjelp av halvvegger. Disse krokene var tilpasset forskjellige alderstrinn. Det var felles spisesal for alle barna.

I møte 09.09.65 behandlet Bergen barnevernsnemnd et brev av 13.07.65 fra formannen i styret for barnehjemmet. I brevet het det blant annet:

«Jacob R. Olsens barnehjem er i dag en gammel-dags og uhensiktsmessig institusjon, som verken teknisk eller miljømessig tilfredsstillende de krav som må stilles til et barnehjem. Blant annet er enheten altfor stor og bygningen tungvint. Det har da også vist seg at det under disse forhold er vanskelig å få personalet til å stanse. Derimot har pågangen med hensyn til barna vært stor. I samråd med arkitekter og departementet, har en kommet til at hjemmet må deles i to enheter, en i første etasje og en i andre etasje, som hver for seg bør fungere mest mulig selvstendig.»

Styret behandlet ombyggingssaken blant annet på møte 09.05.66. I følge protokollen forelå det da to alternativer: Departementet hadde foreslått å bygge et kombinert spedbarns- og barnehjem, mens kommunen ønsket et barnehjem fra 3 års alderen og oppover, «og med så stort antall barn som mulig».

I Sosialdepartementets brev av 28.10.65, til styret for barnehjemmet, fremgår blant annet at departementet er var enig i at barnehjemmet bygningmessig var «for stort og derfor lite tidsmessig». Det var ikke mulig for personalet «å skape den hjemlige atmosfære en tar sikte på i våre barneheime, når huset er så stort og barnegruppen så stor som ved denne barneheimen». Departementet støttet derfor styret i dets arbeid for en omlegging av barnehjemmet. Departementet kom videre med noen forslag om hvordan etasjene burde innredes. Til slutt i brevet heter det:

«Dersom ombyggingen blir lagt opp på grunnlag av det forslag departementets konsulent har utarbeidet og etter foran nevnte retningslinjer, skulle Jacob R. Olsens barnehjem igjen kunne tilfredsstillende tidens krav til en god barneheim, og samtidig fortsatt arbeide innenfor den rammen som er trukket opp i legatets vedtekter.»

I møte 29.12.66 ble ombyggingen diskutert i styret for barnehjemmet. Første etasje skulle være for småbarn/spedbarn, til sammen 12 barn. Kjøkkenet skulle moderniseres og avdeles, slik at det ble plass til et «melkekjøkken», for tilberedning av melk og mat til spedbarna. I flukt med kjøkkenet skulle det komme først et spiserom og deretter et stort soverom for 6 barn. Det skulle dessuten være to soverom med plass til 3

barn på hvert av rommene. Det skulle videre være en avdelingsleders leilighet, et kontor, et besøksrom, et baderom med badekar, et stellerom og garderobe.

Andre etasje skulle være for større barn, maksimum 12. Etsjen skulle blant annet inneholde avdelingsleders leilighet, soverom for barna og to avdelinger med bad, dusj og wc, for henholdsvis gutter og jenter.

I tredje etasje skulle det være leilighet for styrern, stue, soverom og kombinert tekjøkken og spisebord. Dessuten skulle det være stue og soverom for betjeningen.

Disse planene ble justert noe på senere møter, men Granskingsutvalget går ikke nærmere inn på detaljene i dette.

Ombyggingarbeidene viste seg å bli langt dyrere enn opprinnelig forutsatt. Arkitektens overslag i 1964 var på kr 190 000,-. Dette anslaget ble oppjustert flere ganger i løpet av den tiden det tok å planlegge og å gjennomføre ombyggingen. I styreprotokollen for møte 27.10.68 er det opplyst at ombyggingen og moderniseringen ville komme på ca. kr 950 000,-.

En ansatt fra omkring 1970 har beskrevet bygningen som «grei nok». Den ansatte har blant annet beskrevet et «koselig lekerom» og en stor hage. Huset var imidlertid for stort, og kunne nok virke overveldende på barna, i følge den ansatte.

En styrer på første halvdel av 1970-tallet har beskrevet bygningen som «stor og institusjonspreget». Inventaret hadde 50-talls preg. Mye var brunt og grått på farge. Institusjonen bar etter hans oppfatning preg av å være fattigslig. Det var ikke noe ekstra. De sanitære forhold og tekniske ting fungerte imidlertid. Det første året han kom som styrer, var det om vinteren en del rotteplager. Det ble imidlertid foretatt utgraving rundt grunnmurene, slik at rotteplagene forsvant. I løpet av den perioden ble det også utført noen andre oppussinger og utbedringer. De laget blant annet møbler av sponplater og skumplast. Dette for at det skulle bli så billig som mulig.

En styrer fra siste halvdel av 1970-tallet har forklart at hun i dag ikke husker så mange detaljer om rominndelingen ved barnehjemmet, men at det i første etasje blant annet var lekestue, flere soverom, kjøkken felles for begge avdelinger og spiserom. Hver avdeling spiste hver for seg. Barna sov stort sett på firmannsrom, etter det hun kan huske i dag. De tre største jentene hadde imidlertid enerom/hybel på loftet. Dette var rom som tidligere var brukt som hybler for personalet.

Bygningen var ellers preget av at det var høyt under taket, og at det var nedslitt. Personalet pusset opp på dugnad. Barnehjemmet skulle leg-

ges ned, slik at det ikke ble gjort noen nyinvesteringer.

Denne styreren har videre forklart at hun ikke reagerte spesielt den gangen når det gjaldt bygningene, bortsett fra at rommene var store og at bygget var nedslitt. Bygget hadde nok et institusjonspreg, men det var allikevel ganske hyggelig og trivelig der. Huset hadde sine kvaliteter selv om det var gammelt. Hun fremhever dessuten hagen og omgivelsene ellers som fine. Bade fasilitetene ved institusjonen var tilfredsstillende, i følge styreren.

I møte 14.09.76 behandlet Bergen sosialstyre en utvalgsinnstilling vedrørende barnehjemmene i Bergen. Vedrørende Jacob R. Olsens barnehjem konkluderte utvalget:

«Utvalget finner Jacob R. Olsens barnehjem og Anna Jebsens Minde barnehjem bygningsmessig uakseptable som hjem for barn. *Jacob R. Olsens barnehjem* er en for stor bygning, den er for tung, for uhåndterlig, den har et uttalt institusjonspreg som etter utvalgets mening ikke kan endres ved ombygging eller ominnredning. Barnehjemmet har for mange barn og for stort personale. Det blir et miljø for de barn som kommer dit som nødvendigvis må virke forvirrende og overveldende.»

Barnehjemsutvalgets innstilling ble behandlet av Bergen formannskap i møte 22.06.77. Formannskapet vedtok da å foreløpig utsette behandlingen av saken om Barnehjemsutvalgets innstilling, i henhold til Hordaland fylkeskommunes anmodning i fylkesutvalgets vedtak av 21.04.1977.

Granskingsutvalget legger grunn at institusjonen var uegnet som barnehjem, også etter den standarden som gjaldt i 1954. For det første var barnetallet altfor høyt i forhold til barnehjemsforskriftens krav. Tidlig i perioden var det så mye som 40 barn ved barnehjemmet, men også etter at barnetallet ble redusert til 30 var institusjonen for stor etter dagjeldende normer.

Utvalget legger videre til grunn at institusjonen hadde et iøyenfallende institusjonspreg. Dette gjaldt i høy grad før ombygningen som skjedde mot slutten av 1960-tallet. De store salene bidro til at denne institusjonen var en av de institusjonene, omfattet av mandatet, som hadde sterkest institusjonspreg. Inndelinger av rommene i båser med halvvegger, kunne etter utvalgets oppfatning bare i liten grad rette opp på dette institusjonspreget.

Ombyggingen mot slutten av 1960-tallet synes å ha medført en betydelig oppgradering av institusjonen, sammenlignet med slik den var før. Det ble gjort investeringer på nærmere en million kroner. Dette er etter alt å dømme den

største investeringen som ble gjort ved noen av de institusjonene som er omfattet av mandatet, i den perioden utvalget har gransket.

Utvalget legger videre til grunn at ombyggingen medførte at bygningen fikk et mindre institusjonspreg. På den annen side var bygningen fortsatt stor og uhensiktsmessig, og den hadde til tross for forbedringene et klart institusjonspreg. Det at man få år etter at ombygningen var gjennomført, konkluderte med at bygningen ikke var egnet som barnehjem, dokumenterer dette. Institusjonen ble da også nedlagt kort tid etter at fylkeskommunen overtok det økonomiske ansvaret i 1980.

13.5 Personellsituasjonen

I perioden 1954–1980 var det ansatt til sammen 8 forskjellige styrere ved Jacob R. Olsens barnehjem.

Styrer nr. 1 var ansatt frem til 1964. Hun hadde vært ansatt ved barnehjemmet fra 1937, og som styrer fra 1947. Hun var utdannet diakonisse, men hadde ingen barnevernfaglig utdanning. I brev av 24.11.55, fra Sosialdepartementet, ble styreren innkalt til Statens barnevernkurs. Dette var et kurs for barnehjemsstyrere som ikke hadde barnevernfaglig utdanning. I brev av 10.01.56 ble styreren imidlertid fritatt for å gjennomføre dette kurset, fordi departementet fant det forståelig at det ikke var mulig for henne å få permisjon for å delta på kurset.

I Riksarkivet har Granskingsutvalget funnet en søknad om godkjenning fra 1949. Det er imidlertid ikke funnet noe vedtak i saken. Granskingsutvalget kan ikke utelukke at godkjenning ble gitt, men den må i så fall ha vært dispensert fra de krav til utdanning som gjaldt etter barnehjemsforskriften.

Styrer nr. 1 ble i november 1956 anmeldt til politiet for å ha slått barna. Granskingsutvalget kommer nærmere tilbake til denne saken nedenfor.

Styrer nr. 2 ble ansatt fra våren 1964. Hun var utdannet diakonisse, og hadde tidligere arbeidet ved barnehjemmet som styrerassistent. Hun hadde ingen barnevernfaglig utdanning. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på om hun ble godkjent som styrer, men utvalget legger til grunn at hun ikke hadde de formelle kvalifikasjoner som barnehjemsforskriften stilte.

Styrer nr. 3 ble ansatt i møte den 14.12.64. Hun var tidligere den ene av assistentene, og ble konstituert i styrerstillingen. Det fremgår ikke noe om hennes kvalifikasjoner eller om det ble søkt om godkjenning for henne.

Styrer nr. 4 ble ansatt i møte 06.03.66. I følge styreprotokollen hadde hun barnevernutdanning og 13 års praksis. Av Bergen barnevernsnemnds protokoll fra møte 12.05.66, fremgår det at hun blant annet hadde eksamen fra Barnevernsskolen i Bergen. Barnevernsnemnda fant at hun fylte kravene i barnehjemsforskriften, og besluttet å godkjenne henne som styrer.

Styrer nr. 5 var konstituert fra januar til juni 1968, i en periode hvor styrer nr. 4 hadde permisjon. Det var assistenten ved barnehjemmet som ble konstituert. Det fremgår ikke av møteprotokollen om det ble søkt om godkjenning for denne konstitusjonen.

I juni 1968 kom styrer nr. 4 tilbake. Sommeren 1970 sa hun seg opp. Stillingen ble lyst ut, men det meldte seg ikke kvalifiserte søkere. I møtet 29.09.70 besluttet styret derfor at man som en prøveordning skulle ha to sideordnede stillinger, hvor avdelingslederne arbeidet og hadde ansvaret for hver sin avdeling, uten styrer.

Av møteprotokollen for møte 10.09.71 fremgår det at fylkesmannens barnevernsekretær hadde gitt uttrykk for at tiden nå var inne for å ansette styrer ved barnehjemmet. Ifølge møteprotokollen hadde avdelingslederne hatt «et svært arbeidspress» i prøveåret uten styrer.

Styrer nr. 6 var den første mannlige styreren ved institusjonen, ansatt i perioden mars 1972 til sommeren 1975. Styreren hadde eksamen fra Norges kommunal- og sosialskole, barnevernlinjen. Han hadde også to års arbeidserfaring fra en institusjon for psykisk utviklingshemmede. I brev av 09.02.73, altså omtrent ett år etter ansettelsen, søkte sosialsjefen i Bergen om godkjenning. Av dokumenter funnet i Riksarkivet, fremgår det at styreren ble godkjent 19.07.73.

Styrer nr. 7 var ansatt i perioden juni 1975 til april 1978. Hun hadde utdanning fra Norges kommunal- og sosialskole, og hadde arbeidserfaring fra forskjellige behandlingshjem. Det fremgår at sosialdepartementets brev av 31.05.76, at hun samme dato ble godkjent som styrer.

Styrer nr. 8 var ansatt i perioden fra april 1978 til september 1980. Hun hadde ikke utdanning som barnevernspedagog. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på om det ble søkt om godkjenning for henne, eller om godkjenning eventuelt ble gitt, men Granskingsutvalget legger til grunn at hun ikke hadde tilstrekkelig faglig kvalifikasjoner til å tilfredsstille barnehjemsforskriftens krav.

Gjennom arkivmaterialet og intervjuene har Granskingsutvalget fått en hel del informasjon om bemanningssituasjonen ved barnehjemmet i de forskjellige periodene. Materialet viser at det

i perioder var problemer med å skaffe tilstrekkelig kvalifisert personale, og at dette bl.a. hadde sammenheng med lønns- og arbeidsforholdene ved institusjonen.

Straffesaken mot styrer nr 1 medførte at departementets barneverninspektør og fylkesmannens barnevernsekretær satte søkelyset på bemanningssituasjonen ved barnehjemmene. Det ble blant annet pekt på at flere av de ansatte var unge og uerfarne, og at lønnen var for lav til at man kunne få «utdannet eller øvet hjelp».

I et notat datert 27.09.57, skrevet av fylkesmannens barnevernsekretær, fremgår det at en diakonisse hadde kommet til barnehjemmet i august samme år. Det fremgår videre av notatet at det ikke hadde lyktes å få lønnen på høyde med det som ble betalt i sykehusene, og derfor hadde en ikke lykkes med å få fullt voksen hjelp. Den lave lønnen gjorde at man var «henvist til å ansette altfor unge piker». Videre heter det at «i det store og tungt drevne huset er det nødvendig med flere barnepleiersker, i stedet for de unge og ukvalifiserte barnetantene».

I barnevernsekretærens notat av 29.01.58, fremgår det at det fremdeles var vanskelig å få betjeningen til å stanse. Lønnen var «lagt på någet», men styret holdt igjen. Betalingen var for lav til at barnetantene ville stanse. Nå skulle det imidlertid ansettes en barnepleierske på småbarnsavdelingen. Hun skulle få en nettolønn på ca. kr 500,- i måneden. I følge barneverninspektøren burde det være minst to pleiersker med slik lønn, men hun hadde fått til svar at det fikk ikke barnehjemmet. Hun mente også at det burde være en fast hushjelp og en ekstrahjelp til vindussussing og lignende, men hun hadde fått til svar at det ikke var plass til dette på budsjettet. Når det gjaldt den tidligere nevnte diakonissen, som kom i august 1957, fremgår det at hun arbeidet godt, men «får altfor meget i huset så hennes tid til barna blir for liten».

I et notat skrevet av barnevernsekretæren 04.12.58, fremgår det at forholdene ved barnehjemmet fremdeles var problematiske. I følge notatet hadde både styret og styrer nr. 1, lagt for dagen både vilje og evne til å bedre forholdene så langt det var mulig. Videre heter det blant annet:

«Når de ansatte fremdeles slutter og gjør forholdene ustabile og vanskelige, sies det at grunnen er at lønningene ligger under det som betales ved sykehus og lignende og at budsjettet ikke kan belastes ytterligere.»

I barnevernsekretærens notat av 17.04.59, heter det følgende:

«Lønnsforholdene for den underordnede betjening ligger under det som betales andre steder, og betjeningen har stadig vekslet. Huset er stort, tungvint og lite oversiktlig, og krever stor betjening.»

Det fremgår av styrets protokoll at det i årene 1955–59 var en betjening på 10–12 ansatte. Det fremgår ikke av styreprotokollen hvilke stillingsbetegnelser de forskjellige ansatte hadde.

Granskingsutvalget har intervjuet en person som var ansatt som hushjelp på midten av 1950-tallet. Hun har forklart til Granskingsutvalget at det, i løpet av den perioden hun var ansatt, kom en assisterende styrer som var utdannet diakonisse. Hushjelpen har forklart at hennes arbeid bestod i å stelle barna, dvs. de av barna som var i aldersspennet 1–5 år gamle. Det var to kvinner til som hadde ansvar for å ta seg av disse barna. Blant betjeningen var det også en kokk, en syerske og en som vasket barnas klær.

Styreprotokollen viser at kokken og syersken var ansatt i en årrekke ved barnehjemmet, og i store deler av den perioden utvalget har gransket.

Den tidligere nevnte diakonissen som kom til barnehjemmet i 1957, har forklart at hun var avdelingsleder for en avdeling med 16 barn i alderen fra 3–7 år. I tillegg var det en avdeling for de minste barna, dvs. fra spedbarnsalder og opp til 3 år. Til sammen kan det ha vært 10–12 barn ved denne avdelingen. Dessuten var det en avdeling med skolebarn, 12–13 barn. Diakonissen har beskrevet arbeidspresset for de som arbeidet ved barnehjemmet som stort.

En som var ansatt som styrerassistente tidlig på 1960-tallet, har forklart at hun ikke var tilknyttet noen bestemt avdeling ved barnehjemmet, men de hadde for eksempel barnepleiere som hadde ansvaret for de yngste barna. På spørsmål om det var nok bemanning ved barnehjemmet, har denne ansatte opplyst at «det var helt sikkert ikke for mye».

Av styrets protokoll for møte 08.11.63, fremgår det at institusjonens økonomiske stilling hadde utviklet seg positivt på grunn av barnevernseminndas forhøyelse av forpleiningsprisen. Styreformannen mente at den bedre økonomien i første rekke måtte nyttes til regulering av lønnsforholdene, slik at man kunne få bedre kvalifisert hjelp, og derved avlaste styreren «hennes svære arbeidspres». Det fremgår av styreprotokollen at det på denne tiden var ansatt to assistenter ved barnehjemmet.

I styre møte 21.11.66 ble det lagt frem et forslag til nye lønnsatser i samsvar med kommunens regulativ, noe som innebar høyere lønn enn det de ansatte hadde hatt tidligere. Det var på

denne tiden 12 ansatte: styrer, en assistent, en barnepleierske, en barnehagelærerinne, tre barnetanter, en barneonkel, en kokke, en sydame og to vaskehjelpere.

Ifølge styrets protokoll fra møte 27.08.68, hadde fylkesmannens barnevernsekretær gitt uttrykk for at assistentene måtte ha barnevernsutdanning.

Fra siste halvdel av 1960-tallet og ut den perioden utvalget har gransket, hadde assistentene funksjon som avdelingsledere ved barnehjemmet, en for første etasje og en for andre etasje. Det fremgår av styreprotokollen at barnehjemmet på slutten av 1960-tallet hadde problemer med å få ansatt avdelingsledere med barnevern-faglig utdanning. I møte 08.11.68 la styret til grunn at barnepleierutdanning ikke var tilstrekkelig, og at man ville forsøke å få avdelingsledere med bedre utdanning etter ombyggingen av barnehjemmet.

I møte 14.07.69 vedtok styret å ansette en person som avdelingsleder, til tross for at hun ikke hadde Norges kommunal- og sosialskole, slik departementet ønsket at avdelingslederne skulle ha. Det hadde bare kommet inn tre søknader, og ingen av søkerne hadde barnevern-faglig utdanning. På denne bakgrunnen tok styret ved ansettelsen forbehold om departementets godkjenning.

Det fremgår av protokollen at det på denne tiden var noen utskiftninger blant avdelingslederne, og at styret også etter ombyggingen hadde problemer med å skaffe kvalifiserte folk til avdelingslederstillingerne. Det var også gjennomtrekk blant praktikantene. I følge referat fra møte 21.10.69, hadde departementets barneverninspektør gitt uttrykk for at det burde være flere ansatte, da særlig ved avdelingen i første etasje, da det stadig var skifte av praktikanter. Det burde være en til med barnehagelærerutdanning, som kunne alternere avdelingslederen. Styret besluttet å avertere etter barnehagelærer, og når denne var blitt ansatt, skulle det være en praktikant mindre ved denne avdelingen.

I april 1970 var de to avdelingslederstillingerne fortsatt ikke besatt av barnevernpedagoger. I møteprotokollen for møte 14.05.1970, fremgår det imidlertid at det hadde meldt seg to søkere med eksamen fra Norges kommunal- og sosialskole, barnevernlinjen. De to søkerne ble ansatt i stillingene.

Per 31.01.71 var bemanningen slik: I første etasje var det en avdelingsleder, fem barnepleiersker, en hushjelp og to praktikanter. På denne avdelingen hadde det vært tre praktikanter, men den ene hadde sluttet og man ønsket å få stillingen besatt med fast hjelp (ikke praktikant). Ved avdelingen i

andre etasje var det en avdelingsleder, en barnepleierske, to avdelingshjelpere, en hushjelp, en praktikant og en sivilarbeider. For øvrig var det ansatt en kokk, en kjøkkenhjelp, en vaskeridame, en sydame og to ekstrahjelpere. De sistnevnte hadde ikke tilknytning til noen avdeling.

Ifølge styrets protokoll for møte 05.03.73, mente styrer nr. 6 at de ansatte ved barnevernsnemndas kontor i Bergen var så overarbeidet at de ikke hadde tid til å følge opp de barn som ble utskrevet fra barnehjemmet. Barn som ble anbrakt på barnehjemmet ble «glemt», og forble der i årevis til de ble for gamle til å komme i fosterhjem. Styreren mente at dersom det ble ansatt en sosionom ved barnehjemmet, så ville vedkommende blant annet kunne følge opp slike saker. Styret mente at styreren burde skrive til det sentrale barnevernsutvalg og forsøke å få til at barnehjemmet fikk en sosionom på heldagsstilling, som kunne ta en del av saksbehandlernes funksjoner. Sosionomen skulle i tilfellet sortere under barnevernsnemnda og lønnes av den.

Saken ble behandlet på ny i møte 30.04.73. Styreformannen, som var lege, sa da at mange av barna hadde psykiske vanskeligheter og at barnehjemmet derfor burde få best mulig ekspertise, slik at barna ble best mulig rustet til å klare seg. Det ville derfor være en stor fordel om barnehjemmet fikk ansatt en kurator (sosionom) i heldagsstilling. Sosialsjefen i Bergen hadde imidlertid opplyst at det var helt utelukket at barnehjemmet kunne få en sosionom avlønnet av barnevernsnemnda, blant annet fordi «da ville de andre barnehjem i Bergen ha samme ordningen». De andre styremedlemmene kunne ikke dele styreformannens syn. De mente at problemene måtte løses ved teamwork mellom barnehjemmets tre barnevernspedagoger og sosionomene ved distriktskontorene.

I møte 15.12.73 diskuterte styret den økonomiske situasjonen ved barnehjemmet, og i den forbindelse ble det reist spørsmål om betjeningen var for stor i forhold til barnetallet. Styreren mente at en reduksjon av bemanningen ville gå utover barna, som «for en stor del var sterkt psykisk belastet».

Dette temaet var også oppe i møte 14.01.74. Bemanningen var tre barnevernspedagoger, seks barnepleiersker, en miljøarbeider, seks praktikanter, en sivilarbeider, to hushjelpere, to på kjøkkenet, en i vaskeriet og en sydame på halv dag. Sosialsjefen syntes at det var «rikelig betjening», og mente at barnevernsnemnda burde gå igjen budsjettet og behandle bemanningsspørsmålet. Lønnsutgiftene spilte en hovedrolle i budsjettet, og sosialsjefen mente at en burde se på bemanningen «på en nøktern måte». Han gjorde

oppmerksom på at døgnprisen på Jacob R. Olsens barnehjem var høy, i forhold til andre barnehjem i Bergen.

Styreren la frem forslag til ny bemanningsplan i styremøte den 07.11.75. Granskingsutvalget har intervjuet denne styreren, og hun har blant annet opplyst at det fortsatt var slik at det bare var styreren og de to avdelingslederne som hadde barnevernfaglig utdanning. Om hennes egne arbeidsoppgaver har hun uttalt at hun til tider nærmest var på vakt døgnet rundt. Dette gjaldt den perioden hun bodde der. Etter en tid flyttet hun fra barnehjemmet, men også da kunne hun ofte bli kontaktet per telefon, og dersom det var noe spesielt så kom hun til barnehjemmet.

I følge styreren hadde avdelingslederne fast tilstedevakt uten betaling i den tiden de bodde ved barnehjemmet. Da styreren begynte i stillingen, var det bare den ene av avdelingslederne som bodde ved barnehjemmet. Også denne avdelingslederen flyttet ut etter en tid. Tilstedevaktordningen ble etter dette fordelt på flere av de ansatte. I tillegg til tilstedevaktene, som hadde hvilende vakt på nattetid, var det en våken nattevakt ved institusjonen.

På spørsmål om det var tilstrekkelig og godt nok kvalifisert personale, har denne styreren opplyst at det ikke var det. Det var i alle fall ikke det vurdert i ettertid, men også den gangen følte hun at de var for få folk.

I møte 12.06.78 behandlet styret et forslag fra hjemmets ledelse om å styrke bemanningen ved avdelingen i andre etasje, fortrinnsvis med en barnevernspedagog. Bakgrunnen for forslaget var at klientellet for denne avdelingen var «sterkt belastet», noe som krevde faglig bakgrunn for de ansatte. Styret vedtok å opprette en stilling som barnevernspedagog fra 01.09.78.

I styreprotokollen for møte 05.06.79, fremgår det at bemanningen på dette tidspunktet var: en styrer, en barnevernspedagog (avdelingsleder), en førskolelærer (avdelingsleder), fire barnepleiere, seks miljøarbeidere, fire praktikanter, to nattevakter, en kokk, en kjøkkenassistent, to hushjelpere, en vaskerihjelp, en halv sydame og en halv regnskapsfører/sekretær. I tillegg kom ekstravakter, vikarer, feriehjelp og tilsynslege.

Granskingsutvalget legger til grunn at barnehjemmet i den første delen av den perioden utvalget har gransket, var preget av hjemmets opprinnelige formål om å være en institusjon for tuberkulosestruede barn. Styrerne i den første perioden, og til dels også styrerassistenter, var utdannet diakonisser. I intervjuer har det fremkommet at Jacob R. Olsens barnehjem hadde en avtale med diakonissehjemmet i Oslo, om at dia-

konissehjemmet kunne beordre diakonisser til barnehjemmet.

På denne bakgrunnen var det den første tiden ikke ansatt styrere med barnevernsfaglig utdanning. På denne tiden var det for øvrig også stor mangel på folk med slik utdanning, og de fleste barnehjem hadde vansker med å skaffe kvalifisert hjelp.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det i store deler av den perioden utvalget har gransket, var for få ansatte ved barnehjemmet. Mangelen på ansatte var særlig stor på 1950-tallet, da det i perioder var opp mot 40 barn på barnehjemmet. Selv om barnetallet ble redusert ned mot 30 barn, var bemanningen beskjeden. Dette ble påpekt blant annet av tilsynsmyndighetene. Det var også et problem av det var mange unge ansatte, og at de ikke ble værende i stillingene lenge. Tilsynsmyndighetene påpekte at en årsak til dette var at lønnsforholdene var for dårlige til at man fikk kvalifisert hjelp, og til at hjelpen ble værende over tid. Barnehjemmets vanskelige økonomiske situasjon synes lenge å ha vært til hinder for en nødvendig oppjustering av lønnsnivået. Styrer nr 1 sin måte å håndtere barna og de ansatte, på synes også ha vært en medvirkende årsak til at de ansatte ikke ble der lenge.

Problemer med gjennomtrekk og personale med dårlige formelle kvalifikasjoner, synes å ha vedvart et godt stykke ut på 1960-tallet. Den vanskelige bemanningssituasjonen hadde neppe bare sammenheng med lønnsforholdene, men også med at arbeidet var omfattende, samt at bygget var stort, uhensiktsmessig og gammeldags.

Etter ombygningen på slutten av 1960-tallet, synes bemanningssituasjonen å ha blitt noe bedre. Det ble ikke særlig flere ansatte den første tiden, men etter hvert kom det ansatte med bedre utdanning. Institusjonen hadde gjennom 1960-tallet hatt en del ansatte med barnepleierutdanning, men på begynnelsen av 1970-tallet kom det også avdelingsledere med barnevernfaglig utdanning.

I store deler av 1970-tallet har det vært ansatt tre barnevernspedagoger ved institusjonen. Dette var et forholdsvis høyt antall barnevernfaglig utdannede personale, sammenlignet med andre institusjoner på den tiden, og særlig sammenlignet med det som var situasjonen i løpet av første halvdel av 1970-tallet. Det at det var tre barnevernfaglig utdannede må imidlertid sees i sammenheng med at det var en stor institusjon, nærmest to institusjoner i samme bygg.

Granskingsutvalget finner at situasjonen på 1970-tallet var vesentlig bedre enn den hadde vært tidligere, blant annet fordi barnetallet var redusert og at forholdstallet mellom barn og an-

satte derfor var mer gunstig. På bakgrunn av de opplysninger som har fremkommet om de problemene barna ved institusjonen hadde, var det likevel færre ansatte enn ønskelig.

13.6 Mat og måltider

Granskingsutvalget har mottatt varierende beskrivelser av maten og matstellet ved barnehjemmet, fra de barna som er intervjuet.

I perioden før ombygningen på slutten av 1960-tallet, ble maten inntatt av barna i en felles matsal med langbord. De vanlige måltidene synes å ha vært frokost, formiddagsmat/matpakke på skolen, middag og kvelds.

En jente som var ved institusjonen tidlig i den perioden utvalget har gransket, har forklart at frokosten bestod av byggmelsgrøt eller havregrøt på hverdagene. De fikk melk å drikke til. Om søndagene var det skiver, noe jenten har beskrevet som en «deilig avveksling». Middagsmåltidet bestod av det jenten har beskrevet som «god og variert mat». Kokken laget god mat, det var alltid nok mat og råvarene var friske. Kveldsmaten bestod av skiver og melk, og jenten har beskrevet dette som «vanlig god kost». Jenten sitt generelle inntrykk av maten var at den var god og tilfredsstillende, etter datidens standard og forhold.

En gutt fra tidlig i perioden har opplyst at det var nok mat og at maten ikke var skjemt. Til frokost fikk de havregrøt, og på skolen fikk de med matpakke, fire skiver med brunost. De fikk også brødskiver til kvelds. Gutten tror at utvalget i matveien var mindre enn det måtte ha vært i et vanlig hjem i samme periode.

En jente som var ved barnehjemmet store deler av 1950-tallet, har forklart at de til frokost fikk havregrøt, og som skolemat fire skiver med brunost. Til middag fikk de noe variert mat, men det var «ganske mye fisk i ulike varianter». Hun husker fisken som «lite vel tillaget», og kanskje særlig at den ofte bestod av mye bein. For øvrig fikk de mye plukkfisk, og hun husker også blodpannekaker, blodkaker og lapskaus. Til kvelds fikk de skiver med brunost som pålegg.

En jente som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at hun opplevde matstellet som «veldig bra». Maten har hun betegnet som «skikkelig kost». Til frokost fikk de havregrøt eller vassgrøt, og i tillegg oppskårne gulrøtter eller kålrabi ved siden av grøten. Middagen har hun beskrevet som «god kost». På skolen fikk de matpakke med skiver med brunost og syltetøy.

To gutter som var ved institusjonen på 1950-tallet har ikke noe spesielt å bemerke til maten. De husker ikke så mye om denne.

En jente som var ved barnehjemmet store deler av 1950-tallet og frem til begynnelsen av 1960-tallet, har beskrevet maten ved barnehjemmet som dårlig. Til frokost var det grøt. Annenhver dag var det en type grøt som det var klumper i, og som barna ikke likte. Hun fikk skolemat, men dette var mat som ofte var myglet, og som hun derfor kastet. Hun husker også middagen som dårlig, spesielt sild og kålrot. Når det gjelder brødmaten som de fikk til kvelds, har hun forklart at «alt luktet gammelost».

En gutt som var ved institusjonen på begynnelsen av 1960-tallet, har opplyst at det var «veldig ålreit mat» ved barnehjemmet. Til frokost fikk de oftest grøt. Til middag var det «grei og variert kost». Slik han husker det var råvarene kvalitativt gode. Til kvelds fikk de ferdig påsmurte brødskiver. Han husker ost og syltetøy. Brødet var ferskt. De fikk forsyne seg selv av brødskivene, som var påsmurt og lagt på serveringsfat.

En jente som har vært ved institusjonen store deler av den perioden utvalget har gransket, har opplyst at hun for perioden før ombygningen på slutten av 1960-tallet, husker at det var frokost, mellommat, middag og kvelds. Hun har dårlige minner i forhold til måltidene. Hun mener at maten de fikk var lite tilpasset til at det var barn som skulle spise den. Hun mener at den var dårlig tilberedt, i den forstand at serveringen var lite tiltalende. Blant annet var det mye bein i fisken, og det var mye flekk i lapskausen. Når det gjelder brødmaten har hun ikke så dårlige minner, men hun føler at det var mye ensformighet. I helgene ble det imidlertid bakket brød, noe som var et lyspunkt. Da kunne de få ferske skiver med sukker på. Det kunne også være havregrøt med en god del klumper i. Jenten har videre beskrevet at det skjedde forbedringer i perioden etter ombygningen, på slutten av 1960-tallet. Etter ombygningen fikk de et eget spiserom på den avdelingen hun var. Det kom etter hvert ny kokk, og hun husker at når det gjelder skivemåltider så fikk de skiver og pålegg på bordet, slik at de fikk anledning til å smøre sin egen mat. Det ble også bedre i forhold til middagene. De fikk blant annet forsyne seg selv.

En gutt som var ved institusjonen hele 1960-tallet, har beskrevet matstellet som «tålelig bra». Han husker ikke så mange detaljer om dette.

En gutt som var ved institusjonen omkring 1970, har beskrevet maten som «både og», men at det oftest er riktig å si at den var «grei nok».

En jente som var ved institusjonen fra midten av 1950-tallet og frem til begynnelsen av 1970-tal-

let, har gitt en beskrivelse av matstellet som er klart mer negativt enn det mange av de øvrige barna som er intervjuet har gitt. Hun har beskrevet maten ved barnehjemmet som «forferdelig». Hver morgen var det havregrøt, og de kalte den for «klumpegrøt». Brødmaten bestod av gamle skiver, og i følge jenten oftest helt uten pålegg. Barna kalte disse skivene for «barbeinte skiver». De kunne også få slike «barbeinte skiver» til matpakke på skolen, men også skiver med brunost. Noen få ganger var det også sukker på brødskivene. Til middag fikk de mye fisk, og i følge jenten var fisken dårlig kokt og ofte nærmest rå. Hun tror ikke at fisken var fersk.

Flere av barna har beskrevet ulike grader av plikt og tvang i forbindelse med måltidene.

En jente som var der tidlig i perioden har forklart at det var et absolutt krav om at de måtte spise opp maten, men hun har ikke beskrevet noen sanksjoner i forbindelse med dette.

En gutt som også var der tidlig i perioden, har opplyst at det var en plikt til å spise opp maten de hadde fått eller forsynt seg med. De som ikke klarte dette ble tatt i øreflippen og tvunget til å spise opp. Selv opplevde han at dette skjedde flere ganger. Det var styrer nr. 1 som utøvde denne tvangen.

En jente som var ved institusjonen på 1950-tallet har forklart at de ikke fikk forsyne seg selv med middagsmat, men at de hadde plikt til å spise opp. De som ikke spiste opp, måtte bli sittende inntil de hadde gjort det. De kunne da bli sittende svært lenge til bords, i alle fall langt mer enn en halvtime.

Også en annen jente som var ved institusjonen på 1950-tallet har forklart at det var et absolutt krav om å spise opp maten. De som ikke klarte dette ble tvangsforet. Styrer nr. 1 kunne da legge barnet på rygg på en benk, og her tvang hun maten i dem. Barna ble holdt fast når dette skjedde. Det var også et absolutt krav om at tranen som hun serverte, skulle svelges.

Jenten som er nevnt ovenfor, som har beskrevet maten som «forferdelig», har også forklart at barna ofte ble tvangsforet. Dersom barna brakk seg, måtte de spise opp sitt det som kom ut igjen. Tidlig i perioden hendte det at hun selv og også andre, fikk armene bundet fast på armlenene i forbindelse med måltidene. Dette ble gjort samtidig som at hodet ble dradd bakover, og at de på den måten ble tvangsforet. Også det som kom ut igjen når de brakk seg, ble på den måten tvunget i dem. Jenten har videre beskrevet det som dagligdags at en eller annen ble utsatt for tvangsforing.

En jente som var ved barnehjemmet på 1950-tallet og frem til begynnelsen av 1960-tallet, har

forklart at barna ble tvunget til å sitte ved bordet til alt var spist opp, uansett hvor lang tid det tok. På spørsmål om det foregikk tvangsmating, har hun opplyst at hun mener å ha sett at andre ble utsatt for dette. Hun husker vagt hyling og skriking i forbindelse med måltidene, men kan ikke beskrive mer konkret hva som skjedde. Selv om hun mener at det ble utøvd vold for å få barna til å spise opp maten, har hun tatt forbehold om at dette kan være noe hun har laget av assosiasjoner og bygget på andre ting. Hun er derfor ikke sikker på at det skjedde direkte fysisk tvang.

En jente som var ved institusjonen i store deler av den perioden utvalget har gransket, har beskrevet at det i perioden før ombygningen på slutten av 1960-tallet, var slik at barna var nødt til å spise opp middagsmaten, og at de måtte sitte til de hadde gjort det. I en del tilfeller måtte også de andre barna bli sittende til den som brukte lengst tid hadde spist opp, slik at den som ikke hadde lyst på maten ble syndebukk for alle. Fra perioden etter ombygningen husker hun at de fikk forsyne seg selv, og at det da ble brukt mot dem. Dette i den forstand at de da også fikk vite at de hadde plikt til å spise opp det de hadde forsynt seg med.

En gutt som var ved institusjonen omkring 1970 har forklart at det alltid var et krav om at de måtte spise opp maten, og at de som ikke klarte dette fikk den servert neste dag. Dersom de heller ikke spiste den opp på dag to, ble den servert igjen tredje dag. Først etter tredje dag ble maten tatt ut og kastet.

De ansatte som Granskingsutvalget har intervjuet har i hovedsak gitt en positiv beskrivelse av maten og matstellet ved barnehjemmet.

En ansatt fra omkring midten av 1950-tallet, har for eksempel forklart at hun husker maten og matstellet som tilfredsstillende. Hun tror at maten standardmessig var på et gjennomsnittsnivå i forhold til det som var vanlig på den tiden. Hun husker imidlertid havregrøten som for salt.

En ansatt fra første halvdel av 1960-tallet har forklart at kokken var flink til å lage mat. Hun tror grøt var obligatorisk til frokost, mens formiddagsmaten og matpakkene til skolebarna bestod av brødmat. Barna som var på barnehjemmet på dagtid, fikk dessuten frukt i lekesalen. Samlet sett mener denne ansatte at maten var vellaget, god og variert. Det var alminnelig kosthold etter den tids standard.

En styrer fra første halvdel av 1970-tallet har beskrevet maten som «veldig god». Det var også nok mat.

En styrer fra siste halvdel av 1970-tallet har beskrevet maten som «vanlig god». Kokken var flink etter hennes oppfatning. Dette var en annen

kokk enn den kokken som tidligere er omtalt, og som var ved institusjonen frem til årsskiftet 1974/75. Hun hadde da vært ved institusjonen i 34 år, i følge styrets protokoll.

Enkelte av de ansatte har opplyst at barna hadde plikt til å spise opp maten, men ingen av de ansatte har gitt beskrivelser om avstraffelser eller tvangsforing av barna.

En ansatt fra tidlig på 1960-tallet har for eksempel forklart at det nok var et krav om at den maten man hadde forsynt seg med skulle spises opp, men at det også var slik i de fleste hjem på den tiden. Hun kan ikke huske at noen av barna hadde problemer med å få i seg maten. I hennes periode var det styrer nr. 1 som hadde overoppsynet under måltidene.

En annen ansatt fra første halvdel av 1960-tallet har forklart at hun ikke kan huske om det var plikt til å spise opp maten. Hun kan heller ikke huske om det eventuelt var noen straff eller andre sanksjoner for å regulere dette. Alle satt ved bordet til alle var ferdige, men hun kan ikke huske at barna ble sittende spesielt lenge, før alle barna hadde spist opp.

En styrer fra første halvdel av 1970-tallet, har forklart at det ikke var noen tvang om at all maten skulle spises opp, men at det selvsagt var en oppfordring at man spiste opp det man hadde fått eller forsynt seg med. Dette gjaldt særlig for de som forsynte seg selv. Barna fikk forsyne seg selv når de var store nok til å klare det. For de minste barna ble maten porsjonert ut. Det var ingen sanksjoner overfor de barna som ikke klarte å spise maten.

En styrer fra siste halvdel av 1970-tallet, har forklart at hun ikke tror at det var noen form for spisetvang. Barna slapp å spise middag dersom de ikke likte denne, etter det hun kan huske i dag.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke har vært alvorlige mangler ved maten på barnehjemmet. Som det fremgår ovenfor, har Granskingsutvalget fått til dels sterkt sprikende forklaringer om kvaliteten på maten. Flere av barna har gitt en i hovedsak positiv beskrivelse av maten, men utvalget har også fått enkelte til dels sterkt negative beskrivelser. På denne bakgrunnen kan det være vanskelig å trekke sikre konklusjoner, men utvalgets hovedinntrykk er at matstellet har vært stort sett tilfredsstillende i hele den perioden utvalget har gransket. Matstellet synes imidlertid å ha vært ensformig når det gjelder brødmat og pålegg. Det var også barn som ikke var så glad i å få grøt til frokost. Fisken synes heller ikke alltid å ha vært så godt tilberedt.

Utvalget har også fått sprikende forklaringer når det gjelder plikten til å spise opp maten, og

tvang og sanksjoner i den forbindelse. Også på dette punktet er det vanskelig å trekke sikre konklusjoner på grunn av de sprikende forklaringene. De mest kritiske forklaringene knytter seg i hovedsak til den perioden styrer nr. 1 var ansatt. Granskingsutvalget finner det godtgjort at det i denne perioden var plikt til å spise opp maten, og at barna noen ganger ble matet med fysisk tvang. Granskingsutvalget har fått beskrevet styrer nr. 1 som en autoritær person i flere sammenhenger, og at hun også brukte fysisk vold. Både ansatte og barn har forklart seg om dette, noe Granskingsutvalget kommer tilbake til.

På denne bakgrunn er det sannsynlig at fysisk makt noen ganger også ble brukt i forbindelsene med måltidene. Det er også kommet frem opplysninger om at denne styreren var en person som skapte sterk frykt blant barna. I forbindelse med måltidene er det sannsynlig at barna følte frykt og et sterkt press om å spise opp maten, når styreren ba dem om å gjøre det. Barna kan derfor ha opplevd at de ble tvunget til å spise opp maten, selv om de ikke nødvendigvis ble slått eller det ble brukt fysisk makt mot dem, for at de skulle spise opp.

Utvalget finner det videre godtgjort at barna tidlig i den perioden utvalget har gransket, noen ganger måtte sitte lenge ved bordet i påvente av at alle hadde spist opp, og at barna på denne måten ble tvunget til å spise opp maten.

13.7 Klær og fottøy

En jente som var ved barnehjemmet helt i begynnelsen av den perioden utvalget har gransket, har opplyst at hun skilte seg ut fra de andre barna hun gikk i klasse med, fordi hun hadde dårligere klær enn dem. Hun hadde blant annet dårligere klær enn de barna som bodde ved Sandviken barnehjem. (Barna fra Sandviken barnehjem og Jacob R. Olsens barnehjem gikk ved samme skole). Jenten har beskrevet klærne som fillete og skoene som for store. Det var en egen ansatt som sydde nye klær til barna, og for øvrig stelte klærne.

Også en gutt fra tidlig i perioden har forklart at barna ved barnehjemmet skilte seg ut i forhold til andre barn. Det var «helt tydelig» at han kom fra barnehjem. Klærne gikk i arv og de ble omsydd. De hadde beksømstøvler med trebunner i og knebukser. De hadde også regnfrakk og sjøstøvler. Da barna begynte på skolen benyttet de egne skoleklær. Med dette mener han at da de kom hjem fra skolen skiftet de til andre klær, som de benyttet resten av dagen.

En annen jente som var ved institusjonen i en tidlig periode frem mot slutten av 1950-tallet, har forklart at hun ikke kan huske at klærne var spesielle, på en slik måte at de for eksempel skilte seg ut på skolen. Hun antar derfor at de hadde «rimelig skikkelige klær» på skolen. Hun mener også at klærne i rimelig grad var tilpasset ulike årstider og ulike værforhold. Videre har jenten forklart at de dels hadde «egne klær» og dels klær som gikk på rundgang blant barna, i den forstand at man ikke nødvendigvis fikk igjen de samme klærne etter vask. Det denne jenten særlig husker er at det var problemer med skotøy. Skoene var ofte enten for store eller for små.

En jente som var ved institusjonen i løpet av siste halvdel av 1950-tallet, har opplyst at hun som et helhetsbilde opplevde klærne som «veldig bra». Klærne hun benyttet var tilfredsstillende, og hun skilte seg ikke ut fra de jentene hun gikk i klasse med. Hun frøs ikke om vinteren, og hun hadde regntøy og sjøstøvler. Det var slik at noe av tøyet kunne være stoppet, men det var vanlig på den tiden. Barna ble for øvrig staset opp i forbindelse med jul, 17. mai og andre høytider. De hadde da finere klær, som for eksempel kjole.

En jente som var ved barnehjemmet på 1950-tallet og frem til begynnelsen av 1960-tallet, har forklart at hun gikk mye i våte klær og støvler og derfor frøs mye. Klærne ble hengt opp i en kald garderobe, slik at de ofte var våte når de skulle ut.

Selv hadde hun ikke noe forhold til klærne hun gikk i, og før skolealderen tenkte hun ikke på hvorvidt hun skilte seg ut fra andre barn. Da hun begynte på skolen, ble hun imidlertid mobbet på grunn av klærne. Hun mener at de andre i klassen kunne se på klærne at hun kom fra barnehjem. Barnehjemsbarna gikk i dårligere klær enn de andre barna, etter det hun har forklart. Klærne var ikke fillete, men det var ofte slik at klærne var for små eller for store, og av dårligere standard enn det andre barn hadde.

En jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet og hele 1960-tallet har forklart at klærne gikk i arv, og at de var omsydd og ofte lappet. På skolen ble hun mobbet, blant annet fordi hun gikk i dårlig tøy. Alle kunne se at hun var barnehjemsbarn, blant annet fordi fottøyet ofte var altfor stort, tøyet lappet og omsydd. Hun har videre opplyst at hun ikke hadde noe godt vintertøy, og at hun frøs mye. Hun hadde regntøy og sjøstøvler, men sjøstøvlene var lappet og store. De hadde vært benyttet av mange barn, og var svært slitte. Hun har videre forklart at hun en gang fikk votter eller hansker fra en tante, og at hun gjemte disse i en mur på utsiden av barnehjemmet. Dette var fordi hun var redd for at de voksne ville ta fra

henne vottene eller hanskene dersom hun hadde tatt dem med inn på barnehjemmet.

En gutt som var ved institusjonen den første halvdel av 1960-tallet, har beskrevet klærne som «tilfredsstillende». Han skilte seg ikke ut fra de barna han gikk i klasse med, og klærne var etter forholdene funksjonelle. Fottøyet var også funksjonelt. De hadde blant annet regntøy og sjøstøvler. Klærne ble skiftet en gang i uken, etter at de hadde badet. Han husker ikke om de skiftet undertøy eller strømper oftere.

En jente som har vært ved institusjonen store deler av den perioden utvalget har gransket, både på 1950-, -60 og -70-tallet, har forklart at det i den første delen av den perioden hun var ved institusjonen, var det fellesklær i den forstand at klærne ble kjøpt inn av barnehjemmet. På den annen side var det stort sett slik at når man hadde først fått for eksempel en bukse eller en genser, så var dette klesplagg som det enkelte barn hadde inntil det ble for lite, og da gikk i arv til en ny. Det samme gjaldt for skoene. Når barna gikk på skolen hadde de egne skoleklær, og de byttet klær når de kom hjem fra skolen. Skoleklærne har hun beskrevet som «greie klær», og hun har ikke noe bilde av at barna fra barnehjemmet kunne plukkes ut i skolegården på grunn av klærne de gikk i. De hadde også egne søndagsklær. Hun kan i dag ikke huske at de fikk undertøy mer enn en gang i uken. Hun husker for øvrig at da hun gikk i andre klasse på skolen, så ble det sydd en drakt til henne som hun var veldig kry av. Denne drakten brukte hun som skoleklær.

Når det gjelder perioden etter 1967, har jenten forklart at de etter hvert fikk noe mer personlige klær. Innkjøp av klær var imidlertid bundet til bestemte forretninger, og til bestemte priser. De hadde med rekvisisjon når de gikk ut og handlet klær. Hun husker spesielt at hun en gang var ute og kjøpte klær til konfirmasjonen, sammen med en jente som hun ble konfirmert samtidig med.

En gutt som var ved institusjonen hele 1960-tallet, har opplyst at han ikke skilte seg direkte ut i klesveien i forhold til andre barn. Han kan for eksempel ikke huske at han på grunn av klærne så annerledes ut enn de andre klassekameratene. De arvet klær fra andre barn, og klærne ble etter hvert lappet og reparert, men allikevel tålelig bra etter forholdene. Gutten har også opplyst at han hadde en oldemor som noen ganger kjøpte klær til han.

En gutt som var ved barnehjemmet omkring 1970 har forklart at han tror han brukte de klærne som han hadde med seg, da han kom til barnehjemmet. Han tror at barnehjemmet ikke kjøpte inn klær, men at moren kjøpte klær og tok disse med til barnehjemmet. Mye av klærne var

lappet. Han mener at han skilte seg ut i forhold til andre barn på skolen.

En ansatt som var ved barnehjemmet på midten av 1950-tallet, har forklart at noen av klærne gikk i arv. Hun tror at klærne var funksjonelle, men hun tror at kleskvaliteten og hensiktsmessigheten var litt dårligere enn det som var gjennomsnittet for andre barn. Dvs. at det var klær som hadde gått i arv og kanskje var litt gammel-dagse og ikke helt moderne. Barna frøs imidlertid ikke, og klærne var tilpasset årstidene.

En annen ansatt, som var ved barnehjemmet på slutten av 1960-tallet, har ikke hatt noe negativt å bemerke til klærne. Det samme gjelder en ansatt som var ved barnehjemmet tidlig på 1960-tallet. Sistnevnte har blant annet forklart at hun ikke tror at barna skilte seg ut i forhold til andre barn. Slik hun husker var klærne tilpasset årstidene og forskjellige værforhold.

En ansatt fra første halvdel av 1960-tallet, har beskrevet klærne som «velbrukte», men ikke mer velbrukte enn klærne som barn flest brukte på den tiden. De ansatte hadde som mål at barna ikke skulle skille seg ut i forhold til andre barn. Til spesielle anledninger skulle det alltid være nye klær, for eksempel til 17. mai eller 19. november, som var Jacob R. Olsens og hustrus bryllupsdag, og en festdag for barnehjemmet. Hun har videre forklart at hun ikke kan huske at barna ble ertet på grunn av klærne. Klærne var merket med navn, og hvert barn hadde således sine individuelle klær.

En som var ansatt omkring 1970, har forklart at hun ikke reagerte på standarden på klærne. Til intervjuet hadde hun med seg noen bilder fra hverdagslivet på barnehjemmet. Så langt Granskingsutvalget kan bedømme ut fra bildene, hadde ikke barna dårligere klær enn det som var vanlig på den tiden. Klærne kan beskrives som «vanlige hverdagsklær», og de bærer ikke preg av å være spesielt slitt.

Også de to styrerne på 1970-tallet har beskrevet klesstellet som tilfredsstillende. For eksempel har styreren i fra første halvdel av 1970-tallet, beskrevet klærne som funksjonelle. Når barna var utenfor institusjonen hadde de alltid skikkelige klær. De eldste barna hadde også moderne moteklær. Også de minste barna fikk skikkelige klær av god kvalitet. Barna hadde blant annet regntøy og skikkelig fottøy. Også denne ansatte hadde noen bilder med seg til intervjuet, og så langt Granskingsutvalget kan bedømme, så var det ikke noen spesielle mangler ved klærne.

Granskingsutvalget legger til grunn at klærne og klesstellet har vært tilfredsstillende i store deler av den perioden utvalget har gransket. Tidlig i perioden, på 1950- og første halvdel av 1960-tal-

let, synes imidlertid klærne å ha blitt svært velbrukte. Klærne gikk i arv, de ble omsydd og lappet. Utvalget finner det godt gjort at barna i noen grad skilte seg ut fra andre barn på grunn av dette. Dette synes imidlertid først og fremst å ha vært et problem på 1950-tallet. På den tiden var det nok vanlig i de fleste familier at klærne gikk i arv, og at de også kunne bli lappet. Granskingsutvalget har imidlertid et inntrykk av at klærne som ble brukt på barnehjemmet tidlig i perioden, var av noe dårligere kvalitet og noe mer velbrukt enn det som kan beskrives som et «gjennomsnittsnivå» på den tiden. Tidlig i perioden synes det også å ha vært visse mangler ved funksjonaliteten når det gjelder klær og sko, blant annet var det ikke alltid at skoene passet så godt. Opplysninger fra en jente som gjemte unna votter, tyder også på at det var en viss restriktivitet med hensyn til klær.

Kvaliteten på klærne synes å ha blitt bedre utover 1960-tallet, og etter Granskingsutvalgets oppfatning tilfredsstillende i forhold til det som var vanlig på den tiden. Granskingsutvalget legger også til grunn at forholdene var tilfredsstillende på 1970-tallet, både når det gjaldt klær og fottøy.

13.8 Hygiene, bad og toalettforhold

Granskingsutvalget har ikke fått så mange detaljopplysninger om de hygieniske forholdene ved barnehjemmet, men hovedinntrykket er at det ikke var noe spesielt å utsette på fasilitetene. En jente som var ved barnehjemmet tidlig i den perioden utvalget har gransket, har for eksempel beskrevet bad- og toalettforholdene som «tilfredsstillende nok».

Slik utvalget har fått beskrevet rutineene, badet barna en gang i uken, i alle fall i den første delen av den perioden utvalget har gransket. En jente har opplyst at alle jentene badet sammen, men allikevel slik at det ble skiftet vann mellom hvert barn som badet. Fellesbadingen tok trolig slutt i 12–13 års alderen. En gutt som var ved barnehjemmet tidlig på 1960-tallet, har gitt en lignende beskrivelse, men tror ikke at det ble skiftet vann mellom hvert barn, fordi det ikke ville vært tid til dette.

Enkelte av barna har vært kritiske til noen av vaskerutineene. En jente, som var ved barnehjemmet på 1950-tallet, har forklart at de ansatte var hardhendt med barna i forbindelse med vask og stell. Det gjorde for eksempel vondt når de ansatte klippet neglene, og de ansatte var hardhendte når det gjaldt ørerensning og hårvask. Dette var imidlertid trivielle ting i forhold til de avstraffelsene barna ellers ble utsatt for, etter det jenten har forklart. En annen jente, som også var ved barnehjemmet tidlig

i perioden, har opplyst at når barna vasket seg om morgenen, kom styrer nr. 1 og «klinte» kaldt vann på ryggen og foran. Barna måtte stå foran vaskene nakne, inntil styreren kom og gjorde dette.

I intervjuene med de ansatte har det ikke kommet frem noe negativt om bad- og toalettforholdene.

Granskingsutvalget legger til grunn at bad- og toalettfasilitetene ved barnehjemmet var tilfredsstillende, men at rutineene i første del av perioden var preget av «massebading».

13.9 Skolegang og lekselesing

Barna ved Jacob R Olsens barnehjem gikk på Sandviken skole på barnetrinnet, og på Rothaugen skole på ungdomstrinnet. Barnehjemmet lå i skolekretsen til Sandviken skole. Grensene mellom skolekretsene var imidlertid slik at den nærliggende bebyggelse i Nyhavn lå i Hellen skolekrets. Dette medførte at barna på barnehjemmet, på barnetrinnet gikk på en annen skole enn barna fra det nærmeste nabolaget.

En jente som var ved barnehjemmet tidlig i den perioden utvalget har gransket, har opplyst at hun kunne både lese og skrive da hun begynte på skolen. Disse ferdighetene hadde hun tilegnet seg da hun hadde overhørt leksearbeidet til de andre barna på barnehjemmet, før hun selv begynte på skolen.

Jenten har videre forklart at det var avsatt tid til lekselesing hver ettermiddag. Det var et rom med felles lekselesing. I følge jenten ble hun av styrer nr. 1 flere ganger nektet å komme inn på rommet hvor de hadde felles lekselesing. Dette var særlig da jenten hadde blitt litt eldre. I stedet for lekselesing ble hun pålagt å gjennomføre vaskarbeid, skure panner, vaske toalett eller andre rom. Dette medførte at hun flere ganger ikke fikk gjort leksene sine.

En gutt som var ved institusjonen tidlig i perioden, har forklart at skolegangen var vanskelig for han. På den ene siden følte han seg fri når han var på skolen. Med dette mener han at han var fri for styrer nr. 1. På den annen side så opplevde han at han ble urettferdig behandlet. Lærerne behandlet han som «en dust», og på en helt annen og dårligere måte enn de andre barna i klassen. Han mener at dette må skyldes at han var barnehjemsgutt. Han føler at han ikke fikk noen faglig hjelp på skolen, i forhold til det behovet han hadde. Han var faglig svakere, og oppnådde dårligere karakterer enn de andre barna i klassen. I ettertid har han reflektert over om han kan ha dysleksi.

I følge gutten hadde styrer nr. 1 tilsynet med barna under lekselesingen. Styreren kunne da ofte ta tak i øret hans og dra han inn til rommet hvor de skulle ha lekselesing. Styreren satt da ved siden av og kontrollerte leksearbeidet. Dersom han hadde problemer med å forstå eller å gjennomføre leksearbeidet, så skjedde det ofte at styreren tok en nål som hun stakk i armen hans. Nålen som hun benyttet var en nål på baksiden av navneskiltet eller diakonisseskiltet, som hun hadde på sin uniform/drakt. Det kan ha vært 5–6 barn som gjorde lekser sammen, både gutter og jenter. Han vet ikke om styreren stakk nålen i de andre barna. Hun gikk fra barn til barn i forbindelse med leksearbeidet. Han tror for øvrig at styrer nr. 1 var på foreldremøter på skolen.

En jente som var ved barnehjemmet store deler av 1950-tallet, har forklart at hun har lite positive minner fra skolen, og oppfattet det slik at klasseforstanderen hennes mobbet henne. Også denne jenten har forklart seg om et eget lekserom på barnehjemmet. Der satt barna når de skulle gjøre leksene, mens styrer nr. 1 satt i en lenestol og leste en avis og drakk kaffe. Styreren forlangte at det skulle være stille under lekselesingen, slik at barna ikke hadde muligheter til å be hverandre om hjelp. Man kunne heller ikke spørre styreren om hjelp til leksene.

En annen jente som var ved barnehjemmet tidlig i perioden, har opplyst at det gikk dårlig på skolen og at hun fikk høre av læreren at hun «ikke dugde til noe». Lekselesingen på barnehjemmet var strukturert på den måten at det var faste tider. Hun tror at det var en «tante» tilstede hele tiden, men hun tror ikke at vedkommende hjalp barna med leksene. Hun husker ikke noe spesielt i forbindelse med lekselesingen. Lærerne sa at leksearbeidet hennes var dårlig utført, så hun vil tro at hun ikke fikk hjelp til dette.

En jente som var ved barnehjemmet i siste halvdel av 1960-tallet, har beskrevet klasseforstanderen hennes ved Sandviken skole som en «god og real lærer». Hun ble ikke forskjellsbehandlet. Hun klarte seg godt på skolen, og fikk gode karakterer. Styrer nr. 1 hadde ansvaret for lekselesingen om ettermiddagen. Jenten har forklart at hun fikk god hjelp til skolearbeidet dersom det var behov for det.

En jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet og hele 1960-tallet, har forklart at hun fikk problemer i skolesituasjonen ved Sandviken skole. Dette skyldtes hennes hørselshemming. Jenten føler at de lærerne hun hadde ikke behandlet henne annerledes enn andre barn i klassen. Hun lærte imidlertid lite på skolen på grunn av hørselsproblemene.

Jenten har videre forklart at styrer nr. 1 eller en annen «søster» hadde tilsynet med lekselesingen. De ca. 10 barna som gikk på skolen ble samlet til leksearbeid. Jenten husker at hun selv og også de andre barna ble slått over fingrene med linjal, dersom de ikke klarte å gjøre leksene sine på en tilfredsstillende måte. Det skjedde også ofte at hun ble pikket i fingrene med noe spisst. Dette kan ha vært en syl eller en nål, men hun vet ikke sikkert. Denne stikkingen medførte at hun begynte å blø på fingrene. Jenten ble også fortalt fra styrer nr. 1 og den andre som hadde tilsyn med lekselesingen, at hun «ikke hadde noe i hodet». Hun husker at hun var hos psykolog, og tror at hun muligens kan ha blitt testet der. Hun vet ikke om det var hos skolepsykologen hun var.

En gutt som var ved barnehjemmet tidlig på 1960-tallet, har forklart at han hadde en flink lærerinne ved Sandviken skole. Ved lekselesingen ble alle barna som gikk på skolen samlet i dagligstuen. Styrer nr. 1 hadde tilsynet med barna under lekselesingen. Gutten husker lekselesingen med angst og frykt. Han føler at han ikke fikk noen individuell oppfølging i forhold til leksearbeidet. Han husker for eksempel at han en gang ble «tatt hardt» av styrer nr. 1, en gang han ikke forstod hva hun mente med «skriv jodd!». Hun brukte ordet jodd for bokstaven j.

For øvrig føler gutten at han hadde godt anlegg for skolearbeidet, og at han lærte å lese og skrive, og også å regne på en tilfredsstillende måte.

En jente som har vært ved barnehjemmet store deler av den perioden utvalget har gransket, har forklart at læreren ved Sandviken skole ikke gjorde noen forskjell på henne og andre barn. Hun hadde ikke særlig lett for skolearbeidet, og i visse perioder hadde hun støtteundervisning.

Når det gjelder leksearbeid, er hun av den oppfatning at det var liten stimulering og hjelp å få i forbindelse med dette. Barna måtte sitte for seg selv å gjøre leksene, men kunne trolig ha noen å spørre dersom de aktivt gjorde det. Hun mener at hun i stor grad forsømte leksene. Som et «strålende unntak» fra dette, har hun nevnt at da hun i syvende klasse skulle skrive særoppgave, så fikk hun betydelig hjelp fra en av de ansatte. På ungdomsskoletrinnet gikk denne jenten ved Rothaugen skole.

En gutt som var ved barnehjemmet hele 1960-tallet, har forklart at det gikk tålelig bra med han ved Sandviken skole. Han føler ikke at han ble forskjellsbehandlet på grunn av at han kom fra barnehjemmet. I tredjeklasse kom han til Krohningen skole, der han gikk i en liten spesialklasse hvor de var 3–4 elever. Han tror at grunnen til at han kom dit, var at han ikke var så skoleflink, og at han kanskje var litt urolig i klassen.

Gutten har videre forklart at det var avsatt tid til lekselesing på barnehjemmet, men at det ikke var tid til individuell oppfølging. Det var få ansatte og en stor ungeflokk. I forhold til skole og leksearbeid, ble han og de andre barna overlatt mye til seg selv. Slik han vurderer det i dag, fikk han ikke noen individuell oppfølging i forhold til skolearbeidet, slik han egentlig hadde behov for.

En gutt som var ved barnehjemmet omkring 1970, har forklart at han hadde noen problemer med å innordne seg på skolen, og at han nok var litt «vill». Det var avsatt tid til lekselesingen ved barnehjemmet. Noen ganger fikk de hjelp til lekseene, men andre ganger fikk de ikke hjelp. Han tror de ansatte ikke hadde tid til å hjelpe barna fast hver dag.

En ansatt fra midten av 1950-tallet, har forklart at det var styrer nr. 1 som hadde ansvaret for å følge opp leksearbeidet, men at hun ikke vet noe nærmere om innholdet i leksearbeidet, kontakt med skole mv.

En ansatt fra siste halvdel av 1950-tallet har opplyst at styrer nr. 1 hadde kontakt med skolen. Hun vet imidlertid ikke hvilken kontakt, og i hvilket omfang styreren hadde kontakt med skolen. Om ettermiddagen var det avsatt tid til lekselesing for de barna som gikk på skolen. Denne ansatte hadde et av årene ansvaret for oppfølgingen av leksearbeidet, men for øvrig var det styrer nr. 1 som hadde denne oppgaven. Den ansatte føler at barna, etter forholdene, fikk en bra oppfølging i forhold til skolegangen.

En ansatt fra første halvdel av 1960-tallet, har opplyst at barna gikk på Sandviken skole på barneetret, mens de på ungdomstrinnet gikk på Rothaugen skole. Dessuten var det et av barna som gikk på realskole. Første skoledag ble markert som en spesiell dag, blant annet med kafébesøk. Det var styrer nr. 1 som møtte på foreldremøter. Barnehjemmet hadde en del kontakt med skolen. De hadde spesielt god kontakt med en idrettslærer der.

Denne ansatte har videre forklart at hun vil tro at barna hadde noen problemer på skolen, fordi de kom fra barnehjem. Det er imidlertid vanskelig å si noe konkret om dette. Det er dessuten vanskelig å si hvilke problemer som skyldtes at de bodde på barnehjem, og hvilke som skyldtes at de hadde en vanskelig familiesituasjon. Hun følte imidlertid at det var lavstatus å være barnehjemsbarn.

Denne ansatte kan ikke huske at barna hadde spesielle læringsvansker sammenlignet med barn flest. I forbindelse med lekselesingen var det alltid en voksen tilstede og hjalp barna. Noen av barna trengte mer hjelp enn andre, men hun

kan ikke huske om noen av barna ble sendt til PP-kontoret eller til barnepsykiatrisk avdeling. Et barn som hadde hørselsproblem fikk adekvat tilbud for dette. Hun kan også huske at de gikk til logoped med et barn som var sen med å snakke.

En ansatt fra omkring 1970 hadde kort tid før dette vært ansatt ved Sandviken barnehjem. Hun var kritisk til måten lekselesingen foregikk på ved Sandviken barnehjem. Dette blant annet fordi alle skolebarna der leste lekseene samtidig, og fordi styreren der blant annet kjeftet mye i forbindelse med lekselesingen. I følge denne ansatte foregikk lekselesingen ved Jacob R. Olsens barnehjem veldig forskjellig i forhold til Sandviken barnehjem. Barna hadde leksepulter på rommene. Hun tror at barna hadde hver sin leksepult, men er litt usikker på dette. De ansatte som var på vakt, hjalp til med leksearbeidet. Hun mener at barna fikk tilstrekkelig individuell oppfølging med leksearbeidet, hun kan i alle fall ikke huske noe annet. Dette er den ansatte som en av jentene har beskrevet som «et strålende unntak» når det gjaldt hjelp til skolearbeidet.

En styrer fra første halvdel av 1970-tallet har opplyst at det var avsatt tid til lekselesing, og at de ansatte prøvde å følge opp barnas skolegang. Det var normalt avdelingslederen som hadde kontakten med skolen.

En styrer fra siste halvdel av 1970-tallet, har forklart at noen av barna hadde lærevansker. De ansatte, kanskje først og fremst avdelingslederne, forsøkte å ha kontakt med skolen så godt de kunne. Hun tror at avdelingslederne møtte på foreldremøter, men er noe usikker på dette. De som var på vakt til enhver tid, fulgte opp lekselesingen så godt de kunne. Det var fast tid for lekselesing hver ettermiddag, og barna hadde leksepulter på rommene. Det kunne imidlertid være vanskelig å følge opp leksearbeidet til så mange barn. Hun vurderer det slik at barna ikke fikk tilstrekkelig oppfølging, på grunn av at de var for få voksne i forhold til antallet barn, men de ansatte gjorde så godt de kunne ut fra den bemannings-situasjonen som var.

Granskingsutvalget legger til grunn at barnehjemmets oppfølging i forhold til skolegangen har vært mangelfull. Noen av barna hadde store lærevansker, men ble ikke tilstrekkelig ivaretatt.

Etter de opplysningene som har kommet frem i intervjuene, var det avsatt tid til lekselesing i hele den perioden utvalget har gransket. De ansattes oppfølging av barna synes imidlertid å ha vært utilstrekkelig i store deler av perioden før ombygningen av barnehjemmet. I den perioden var alle skolebarna samlet til lekselesing, og Granskings-

utvalget vurderer dette som mindre hensiktsmessig. I den perioden styrer nr. 1 var ved barnehjemmet, var det hun som i all hovedsak hadde tilsynet med barna under lekselesingen. Granskingsutvalget har fått noe varierende forklaringer omkring hennes oppfølging, men hovedinntrykket er at oppfølgingen av de svakere elevene ikke var god.

Granskingsutvalget finner det godt gjort at styrer nr. 1 noen ganger straffet barna fysisk i forbindelse med lekselesingen, noe som er sterkt kritikkverdig. Det kan synes som om dette særlig gikk utover de svakere elevene.

Etter ombygningen av barnehjemmet, fikk barna leksepulter på rommene. De fysiske forutsetningene for lekselesingen ble dermed bedre. De ansatte synes også i denne perioden å ha fulgt opp barna i forhold til lekselesingen, men Granskingsutvalgets hovedinntrykk er at bemanningssituasjonen gjorde at oppfølgingen ikke ble fullt tilfredsstillende. Det har ikke kommet frem opplysninger om at noen av de ansatte har begått fysiske overgrep mot barna i tiden etter at styrer nr. 1 gikk av.

Granskingsutvalget legger til grunn at det fra barnehjemmets side har vært lagt vekt på kontakt mellom barnehjemmet og skolen i løpet av hele den perioden utvalget har gransket. Kontakten synes imidlertid bare å ha vært på ledelsesplan. De øvrige ansatte var lite kjent med innholdet i denne kontakten.

Utvalget legger endelig til grunn at noen av barna ble trakassert på skolen, på grunn av at de bodde på barnehjem.

13.10 Fritidsaktiviteter og stimulering

En gutt som var ved barnehjemmet på 1950-tallet, har forklart at han ikke kan huske at han var på noen utflukter eller turer sammen med personalet, med unntak av en sommer hvor han var på Bømlø. Elsero sjøbad lå på naboeiendommen til barnehjemmet, men barna fikk ikke lov til å gå der for å bade. Barna lekte inne på området til barnehjemmet. Der hadde de blant annet disser og andre ting.

En jente som var ved barnehjemmet på 1950-tallet, har forklart at hun husker at det var noen leker på lekestuen. For øvrig hadde de på eiendommen muligheter for lek og aktivitet, blant annet var der sandkasser og disser der. De kunne også hoppe paradiset eller hoppe tau. Barnehjemmet hadde kjelker som de brukte til å ake med om vinteren. Hun kan ikke huske at de hadde så mange bøker på barnehjemmet, men hun husker

spesielt at hun fikk en bok som hun leste, og som hun enda husker tittelen på.

En jente som var ved barnehjemmet siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at barna ved barnehjemmet aktiviserte seg mye sammen. På barnehjemmet var det et lekerom som de minste barna benyttet. Blant annet var det puslespill der. Uteområdet har hun beskrevet som «egentlig ganske fint». Der var det sandkasse og noen disser. Barna drev med noe hele tiden når det var vær til det, blant annet husker hun at de bygget en hytte.

Jenten har videre forklart at hun fikk pianoundervisning, og at hun også spilte blokkfløyte. Det kom en lærer fra Bergen Musikkonservatorium til barnehjemmet og hadde undervisning der. Det var også en ansatt mot slutten av 1960-tallet som hadde mye sang og mange andre aktiviteter med barna. Dette opplevde jenten som svært positivt, og noe hun ser tilbake på med gode minner. Om lørdagen hørte de på barnetimen på radio, og deretter var det felleslesning fra bok. Dette var noe som styrer nr. 1 hadde ansvaret for. Jenten husker at barna opplevde dette som spennende, og at det var helt stille.

En jente som var ved barnehjemmet på 1950-tallet og frem til begynnelsen av 1960-tallet, har forklart at det var en stor lekesal på barnehjemmet, og at det der blant annet var en dukkestue og en slags disse. Hun mener også at det var noen biler og enkelte andre leker, men husker ikke detaljer om dette.

Når det gjelder fritidsaktiviteter, har hun forklart at alle barna skulle lære å spille instrumenter. På barnehjemmets årsfest skulle alle barna opptre med musikk eller sang. Jenten skulle lære å spille piano, og dette var noe hun likte. Det kom en pianolærer til barnehjemmet. Etter ett års tid sluttet pianolæreren, og jenten fikk høre fra en av de ansatte at det var bortkastede penger å gi henne pianoundervisning. I en kort periode var denne jenten med i speideren, etter det hun har forklart. Hun fant imidlertid ingen kontakter der, og hadde lite utbytte av dette. Av andre organiserte fritidsaktiviteter, husker hun bare søndagsskolen.

En jente som var ved barnehjemmet fra 1950-tallet og hele 1960-tallet, har forklart at det var noen tredukker og en tredukkevogn ved barnehjemmet. De hadde også noe tegnepapir. Ute var det bøtter og spader. Hun fikk tohjuls sykkel da hun var 12–13 år gammel. Det var da tre jenter på omtrent samme alder som samtidig fikk ny tohjuls sykkel. Hun kan ikke huske at de hadde bøker.

En gutt som var ved barnehjemmet på første halvdel av 1960-tallet, har forklart at mens han bodde på barnehjemmet, ble det oppdaget at han

hadde musikalsk anlegg. Han tror at det skyldtes at han spilte på et piano som var ved barnehjemmet. Han fikk da etter hvert pianoundervisning hos en kvinne som bodde i Løbergsveien. Han var også innom Musikkonservatoriet.

En jente som var ved institusjonen store deler av den perioden utvalget har gransket, har opplyst at hun i 10–11 års alderen, på slutten av 1960-tallet, fikk kjøpe egen sykkel. Egne ski fikk hun først da de var nødt til det, i forbindelse med at klassen skulle på klassetur til Geilo.

En ansatt fra midten av 1950-tallet, har forklart at det var et stort lekerom i første etasje. Hun tror at det i alle fall var noen leker der.

En ansatt fra første halvdel av 1960-tallet, har forklart at lekesalen var inndelt i små kroker ved hjelp av halvvegger. Disse krokene var tilpasset de forskjellige alderstrinn. Hun tror det var moderat med leker, men barna hadde også sine private leker, for eksempel leker som de hadde fått i gave. Barna hadde også noe fritidsutstyr, for eksempel ski, kjelker og sykler. Denne ansatte mener at nivået var rimelig bra etter datidens standard. Hun vil beskrive det som et gjennomsnittsnivå i forhold til det barn flest hadde på denne tiden. Hun har videre forklart at det var høytlesing for barna, og at det av og til kom folk utenfra som spilte musikk. Flere av barna gikk i musikalsk barnehage i sentrum, og spilte forskjellige instrumenter. Noen barn gikk i speideren og på turn. En lærer ved Sandviken skole var flink til å få barn med på idrett. Initiativet kom dels fra styrer nr. 1, som oppmuntret til slike aktiviteter, og dels fra skolen. Av og til var det flåtebesøk, og det var stor stas for barna, i følge denne ansatte. En sommer hadde hun selv med seg en flokk på 15 barn på ferie til Dyrøy. Tanken var at det var viktig for barna å komme ut av byen og i et annet miljø.

En styrer fra første halvdel av 1970-tallet, har forklart at tomten hvor barnehjemmet lå ikke var veldig stor. Aktiviteten på eiendommen var ved inngangspartiet. Der var det noen husker og noen sklier. Barna hadde også noen trehjulssykler og noen akebrett. De hadde imidlertid ikke overflod av noe. Styreren vurderer det slik at det var mindre lekeutstyr, og utstyr av en dårligere kvalitet, enn det som var i en «vanlig» familie i nabolaget.

Styreren har videre forklart at det var en mann som var tilknyttet Biskopshavns menighet, som var med på å aktivisere barna ved barnehjemmet. Han var aktiv når det gjaldt kor og var også en aktiv friluftsmann.

Når det gjelder lekeaktiviteter inne, har styreren opplyst at de blant annet hadde bordtennisbord. Lekene de hadde var av det «enklere slag».

Han husker blant annet at han en gang var i en forretning i sentrum og fikk en god del leker. Dette var leker som nok ikke var helt «moderne», men som allikevel var greie nok. Når han vurderer lekene som barna hadde opp mot det han antar at en «vanlig» familie hadde på den tiden, mener han at lekene var av enklere slag. For småbarna var det enkelte bøker. Det var billedbøker og ABC skolebøker. For de større barna var det noen Hardy-bøker og Frøken detektivbøker. For de eldste var det også tilgang for å lese ukeblader. Blant annet hadde de «Det nye». Styreren tror at de noen ganger fikk en forsyning av bøker. Han er ikke sikker på hvor gamle de bøkene de hadde var.

En styrer fra siste halvdel av 1970-tallet, har forklart at personalet hadde store problemer med å få aktivisert barna utenfor skolen. Dette var ikke fordi barna ikke ville, men fordi noen av idrettslagene ikke ville ta imot barna for eksempel fordi de ikke var «gode nok» i fotball. Hun opplevde det i hvert fall slik at det den gangen var strengere krav til at man skulle være god, og at idrettslag i dag ville ha vært mer villige til å ta imot alle uansett hvor flinke de var.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ved barnehjemmet var et visst tilfang av leker og fritidsutstyr. Det var både leker til innbruk og utebruk. Både når det gjaldt mengde av leker og kvaliteten på disse, synes imidlertid nivået å ha vært noe lavere enn det som var vanlig blant barn flest i samtiden. Dette er et inntrykk som gjelder hele den perioden utvalget har gransket. I første delen av perioden synes det også å ha vært begrenset tilgang på bøker ved institusjonen.

Barna ved institusjonen synes i stor grad å ha aktivisert seg selv. I noen grad synes imidlertid også personalet i perioder å ha stimulert barna, blant annet ved sang og høytlesning.

Enkelte barn som hadde anlegg for det, fikk også tilbud om musikkundervisning. Særlig styrer nr. 1 synes å ha vært en pådriver for å gi noen av barna musikkundervisning.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at barna i begrenset grad har deltatt i organiserte aktiviteter utenfor barnehjemmet. Som utvalget vil komme nærmere tilbake til nedenfor, levde barna på barnehjemmet et liv som var forholdsvis isolert fra omgivelsene.

Selv om det var noen positive sider ved den stimulering barna fikk ved barnehjemmet, er Granskingsutvalgets hovedinntrykk at barna fikk mangelfull stimulering. Dette må sees i sammenheng med at det var mange barn ved barnehjemmet, sett i forhold til antall ansatte. Samlet sett har det nok vært en del aktiviteter av for-

skjellige slag, men hovedinntrykket etter intervjuene er at aktiviteten og deltakelsen for hvert enkelt barn ikke var så stor. En summering av alle tilbudene som var ved institusjonen over tid, kan derfor gi et skjevt bilde av det som var hverdagen for det enkelte barn. Tilbudet synes for øvrig heller ikke å ha vært tilstrekkelig bredt til å ivareta barnas forskjellige interesser.

13.11 Forholdet mellom barna

En gutt som var ved barnehjemmet på 1950-tallet, har opplyst at han opplevde at det var et godt forhold mellom barna på barnehjemmet. Det var ingen av barna som bestemte over de øvrige barna, og han opplevde heller ikke at det var noe særlig mye slåssing blant barna. Han har ikke kjennskap til at det var noen form for seksualitet mellom barna.

En jente som var ved barnehjemmet på 1950-tallet, mener at forholdet mellom barna var som «mellom jenter flest». Noen ganger var man gode venner, mens det innimellom kunne være annerledes. I en periode kunne en jente bli holdt utenfor, mens en annen jente ble holdt utenfor i en annen periode. Jenten har også forklart at hun hadde en bror ved barnehjemmet, som fikk mye dårlig behandling fra de eldre guttene. Han ble mye slått og nærmest mishandlet.

En jente som var ved barnehjemmet på midten av 1950-tallet og ut 1960-tallet, har opplyst at barna på et vis passet på hverandre. Hun passet selv en mindre jente. Hun kan ikke huske at hun hadde noen bestevenn blant barna på barnehjemmet, og hun var mye alene.

En jente som var ved barnehjemmet store deler av den perioden utvalget har gransket, har forklart at hun stort sett opplevde forholdet mellom barna som godt. De lekte mye sammen både inne og ute, og tok også i stor grad vare på hverandre. Hun kan ikke si direkte at de eldre barna fikk pålegg om å ta seg av de yngre, eller ble satt til direkte passe- eller oppsynsoppgaver, men i praksis så hadde de dette i ganske stor utstrekning. Jenten utviklet etter hvert et svært nært forhold til en annen jente som bodde ved barnehjemmet.

En gutt som var ved barnehjemmet hele 1960-tallet, har opplyst at han hadde et godt forhold til de barna han hadde mest kontakt med. Det var et fålellig bra samhold mellom barna. På den annen side var det slik at det ikke skulle sladres til de voksne om ting som hadde skjedd.

En annen gutt som var ved barnehjemmet på 1960-tallet, har forklart at han ikke kan huske at

han slåss med noen i den tiden han var der. På den annen side var det heller ikke noen som var hans bestevenn. Ved konflikt mellom barna, husker han at han begynte å grine.

Noen av barna har forklart at de har blitt utsatt for seksuelle krenkelser fra andre barn.

En jente som var ved barnehjemmet på 1950-tallet, har forklart at en del eldre gutter kom inn på sovesalen hvor hun lå, og befølte henne under klærne. Det hendte også at en eller flere gutter tok hennes hånd oppi sin bukse.

En jente som også var ved barnehjemmet på 1950-tallet, har forklart at hun ble utsatt for seksuelle overgrep som karakter av voldtekt, 4–5 ganger. Det var en av de eldste guttene på barnehjemmet som utsatte henne for dette. Han kan ha vært 14–16 år da dette skjedde. Gutten kom ned til henne, der hun sov, og forgrep seg. I hvert fall en gang da dette skjedde, løp hun over gangen og inn i det rommet hvor nattevakten sov. Hun skalv og var opprørt. Hun klarte ikke å si noe om hva som hadde skjedd, men hennes ytre tegn og reaksjon var tydelige. Hun husker at nattevakten ga beskjed om at hun måtte gå tilbake å legge seg. Hun ble ikke spurt om hva som kunne ha skjedd, og hun ble heller ikke forsøkt snakket med, for å skape en rolig atmosfære for å finne ut hva som lå til grunn for hennes reaksjon. Hun husker at nattevakten sa at dersom jenten ikke gikk inn og la seg, så skulle nattevakten hente styrer nr. 1.

En annen jente som var ved barnehjemmet tidlig i perioden, har forklart at det foregikk seksuell aktivitet mellom store gutter og yngre jenter i en slags bygning som lå på området til barnehjemmet. Det skjedde også at store gutter, som bodde på avdelingen for de eldste barna, kom ned til de yngre jentene på småbarnsavdelingen og «tok på dem» og «kliente med dem». Også denne jenten ble utsatt for dette. Hun lot som om hun sov da dette skjedde. Dette var ikke frivillig, men hun opplevde det ikke som et direkte overgrep. Hun tror ikke at det kan ha skjedd at noen ble utsatt for samleie.

En gutt har forklart at han ble utsatt for overgrep fra en av de eldste guttene på barnehjemmet. Dette skjedde i en periode da barna hadde tilhold på Os, i forbindelse med ombygningen av barnehjemmet på slutten av 1960-tallet. Den eldre gutten skal da ha tvunget noen av de yngre guttene til regelmessig å onanere seg. Dette skjedde på sovesalen, normalt etter at de hadde gått til ro om natten. Gutten som ble utsatt for dette, husker det som ekkelt. Etter det gutten har forklart, var de to gutter som ble utsatt for dette.

Granskingsutvalget legger til grunn at forholdet mellom barna på barnehjemmet generelt sett

har vært relativt «normalt». Negative forhold som slåssing og utstøting synes å ha forekommet, men Granskingsutvalget har ikke holdepunkter for å beskrive forholdet mellom barna som spesielt negativt. Det er for eksempel ikke holdepunkter for at det har vært noe klart hierarki mellom barna.

Granskingsutvalget finner det imidlertid sannsynliggjort at enkelte av barna har vært utsatt for det de har opplevd som seksuelle overgrep eller krenkelser fra eldre barn.

13.12 Forholdet til nabolaget og andre barn

En rekke av barna som Granskingsutvalget har intervjuet, har opplyst at barna ved barnehjemmet i liten grad hadde kontakt med barn i nabolaget eller med klassekamerater eller klassevenninner. Enkelte av barna har forklart at de ikke fikk lov å gå utenfor gjerdet til barnehjemmet, og at de ble straffet dersom de gjorde det.

For eksempel har en gutt som var ved barnehjemmet på 1950-tallet, opplyst at han hadde noen klassekamerater som han var bedre venner med enn andre, men at han ikke hadde noen omgang med dem på fritiden. Barna som bodde ved barnehjemmet var helt atskilt fra andre barn. I følge gutten hadde barna ikke lov til å bevege seg utenfor gjerde på barnehjemmet, uten følge av voksne. Det skjedde svært sjelden. Han ble aldri invitert i fødselsdagsbesøk til noen av barna han gikk i klasse med.

En jente som var ved barnehjemmet på 1950-tallet og frem til begynnelsen av 1960-tallet, har forklart at hun hadde liten eller ingen kontakt med andre barn både i og utenfor skoletiden. Hun hadde ingen venninner utenfor barnehjemmet, og var derfor aldri på besøk i private hjem. Ved en anledning ble hun imidlertid invitert i fødselsdagsselskap til en klassevenninne. Hun følte seg da «helt bortkommen», fordi hun ikke visste hvordan man skulle te seg i en slik sammenheng. Hun ønsket seg derfor egentlig bare tilbake til barnehjemmet.

En jente som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1960-tallet, har forklart at det var svært liten kontakt med barn i nærmiljøet. Barna som bodde på barnehjemmet bodde forholdsvis isolert der. De deltok heller ikke i noen aktiviteter utenfor barnehjemmet.

En jente som var ved barnehjemmet både på 1950- og 1960-tallet, har forklart at barna var «innesperret» og at hun hadde ingen kontakt med klassekameratene på fritiden. I den peri-

oden styrer nr. 1 var ved barnehjemmet, fikk ingen barn i nabolaget eller i klassen komme på besøk til barnehjemmets område. Senere endret dette seg, men bare på den måten at barn i nabolaget eller klassevenner fikk komme til barnehjemmet og være sammen i hagen. De fikk aldri komme inn i selve bygningen. Jenten hadde en venninne som hun gikk i klasse med, og som hun fikk lov å besøke.

En jente som var ved barnehjemmet fra sent på 1950-tallet til slutten av 1970-tallet, har forklart at hun ikke kan huske at det var særlig mye kontakt mellom barna på barnehjemmet og barna i det nære nabolaget. I denne sammenheng kan det ha betydning at barna på Jacob R. Olsen gikk på Sandviken skole, mens de barna som bodde nærmest barnehjemmet gikk på Hellen skole. De nærmeste barna som tilhørte Sandviken skole, bodde i Munkebotn. Jenten utviklet etter hvert et nært bestevenninnerforhold til en jente som bodde i Munkebotn. Jenten hadde også en venninne på barnehjemmet, som på sin side utviklet et bestevenninnerforhold til en jente utenfor barnehjemmet. De ble kjent mens de deltok i musikkorps på Hellen skole, og de spilte dessuten begge håndball i Sandviken. Etter det Granskingsutvalget forstår, utviklet disse venninnerforholdene seg fra omkring 1970.

Også flere av de ansatte har forklart at det var begrenset kontakt med barn i nabolaget og barn utenfor barnehjemmet for øvrig.

For eksempel har en ansatt som var ved barnehjemmet på midten av 1950-tallet, opplyst at barna hadde liten kontakt med barn som bodde i nabolaget. Hun husker allikevel at noen av barna som var begynt på skolen, fikk være med hjem til klassekamerater. Det var aldri barn fra nabolaget eller barn som skolebarna gikk i klasse med, som kom hjem til barnehjemmet.

En annen ansatt fra 1950-tallet, har forklart at barna som ikke var begynt på skolen hadde liten kontakt med barn i nabolaget. Skolebarna hadde naturlig kontakt med de andre elevene i skoletiden. Men det var aldri slik at barn fra «utsiden» kom på barnehjemmet og spurte etter noen av barna som bodde der. Hun kan heller ikke huske at noen av barna hadde kontakt med barn som bodde i nabolaget. I følge den ansatte levde barna på barnehjemmet et isolert liv i forhold til omverdenen.

En annen ansatt som var på barnehjemmet tidlig på 1960-tallet, har beskrevet forholdet til nabolaget på en tilsvarende måte. Barna på barnehjemmet levde et atskilt liv i forhold til øvrige barn.

En ansatt fra første halvdel av 1960-tallet, har opplyst at det kom lite klassekamerater til barnehjemmet. Hun tror barna i liten utstrekning inviterte klassekamerater til barnehjemmet. De ansatte så dette som et problem, men det var ingen restriksjoner med hensyn til å ha med klassekamerater til barnehjemmet.

En styrer fra første halvdel av 1970-tallet, har forklart at barna ved barnehjemmet «levde på en måte for seg selv». Han kan ikke huske at de hadde besøk av barn som bodde i nabolaget eller av klassekamerater. En gang, da de hadde fått kaniner, kom det imidlertid flere barn fra nabolaget inn for å se på de nye kaninene. Denne styreren har videre forklart at klassekamerater eller barn fra nabolaget ikke ble invitert i fødselsdagsbesøk.

Også styreren som var ved institusjonen en periode på siste halvdel av 1970-tallet, har forklart at hun ikke tror at det var så mange kamerater eller venninner som var i fødselsdagsbesøk. Men hun understreker at det var ingen restriksjoner fra barnehjemmets side mot å invitere kamerater og venninner i fødselsdagsbesøk. Også ellers var det slik at barna ikke, eller i alle fall sjelden, hadde venner med hjem fra skolen. Det var ingen restriksjoner fra barnehjemmet i forhold til å ta venner med inn på barnehjemmet. Kontakten med andre barn var gjerne begrenset til barna i nærmiljøet omkring barnehjemmet.

Det fremgår av styrets møteprotokoll at barnehjemmet i en periode på 1960-tallet hadde en barnehageavdeling. I protokollen fra møte 06.03.66 fremgår det at den daværende styreren opplyste at det på dette tidspunktet bare var 9 barn i barnehagen, og at hun gjerne ville at det skulle tas inn barn fra nabolaget, slik at det for eksempel kunne bli 12 barn. Hun mente at barnehjemmets barn da ville få mer kontakt med andre barn. Styret mente at det i tilfelle måtte innhentes tillatelse fra Helsesrådet og barnevernsnemnda.

I styreprotokollen fra møte 13.06.66, fremgår det at formannen opplyste at han ikke hadde søkt Helsesrådet om å få inn barn fra nabolaget i barnehagen. Han skulle komme tilbake til saken ved en senere anledning, og var for øvrig mest tent på å bygge en ny barnehage ute på tomten for barnehjemmets barn og barn fra nabolaget. I møte 24.06.66 ble det imidlertid besluttet at barnehagespørsmålet skulle utstå til etter ombyggingen.

I protokollen for møte 17.10.66, fremgår det at styreren på grunn av en misforståelse hadde tatt inn 5 barn fra nabolaget, altså til tross for at styret hadde besluttet at dette spørsmålet skulle utstå til etter ombyggingen. I følge møteprotokol-

len mente styreren at dette forsøket var «meget vellykket». Styret besluttet etter dette å sende søknad til Helsesrådet og barnevernsnemnda, for å bringe saken i orden. Formannen mente at når det først var tatt inn barn fra nabolaget, så burde de få fortsette slik at en kunne høste erfaringer.

I møtet 21.11.66, fremgår det at styret vedtok at barnehagen skulle fortsette ut desember måned dette året. Styret var enig i å nytte ombygningen som påskudd til å utsette barnehagens skjebne. I ombygningsplanene var det ikke avsatt noe stort rom som ville egne seg til barnehage. Etter det Granskingsutvalget forstår, var det ingen barnehagedrift etter ombyggingen.

Granskingsutvalget legger til grunn at barna ved barnehjemmet ikke hadde noe naturlig forhold til barn i nabolaget eller barn de gikk i klasse med. Noe av bakgrunnen for dette synes å være at barna ved barnehjemmet gikk ved en annen skole enn barna som bodde i nabolaget. Som det fremgår i avsnittet om skolegang, var det et tilfeldig utslag av hvor skolekretsgrensene gikk.

Det er grunn til å tro at det i alle fall for de yngre barna var forbud mot å bevege seg utenfor gjerdet til barnehjemmet, men Granskingsutvalget har ikke tilstrekkelig opplysninger til å konkludere med at dette ikke var godt begrunnet. Det kunne f.eks. være grunn til å sette restriksjoner overfor yngre barn, slik at de f.eks. ikke skulle kunne komme seg ned til sjøen. En annen sak er at bemanningssituasjonen sannsynligvis medførte at yngre barn ikke så ofte ble fulgt av voksne utenfor barnehjemsområdet, og at kontakten med nabolaget av den grunn ble begrenset.

Det er noe uklart om det har vært restriksjoner fra barnehjemmets side med hensyn til å la barn utenfra komme inn på området eller inn på selve barnehjemmet. Dette kan ha vært tilfelle tidlig i den perioden utvalget har gransket, men det er ikke holdepunkter for at det var slike restriksjoner senere i perioden.

Den manglende kontakten mellom barna på barnehjemmet og barn utenfra, synes å ha bekymret personalet. Noe ble også gjort for å bedre på disse forholdene, blant annet var det i en kort periode tatt inn barn fra nabolaget i barnehagen ved barnehjemmet. Utover dette synes det ikke å ha vært gjort så veldig mye for å skape en naturlig kontakt med omgivelsene. Noe kontakt synes det imidlertid å ha vært, for eksempel har enkelte av jentene etablert venninneforhold utenfor barnehjemmet. Dessuten synes det også å ha vært kontakt med andre barn i forbindelse med organiserte fritidsaktiviteter utenfor barnehjemmet. Som beskrevet ovenfor, var deltakelsen i slike aktiviteter imidlertid begrenset.

13.13 Adferdsregulering og straffereaksjoner

Granskingsutvalget har fått en lang rekke beskrivelser av ulike former for avstraffelser i intervjuene med de barna som har vært ved barnehjemmet. Nedenfor beskrives noen av de opplysningene utvalget har fått. Plassen tillater ikke at alle beskrivelser gjengis her. Det betyr imidlertid ikke nødvendigvis at beskrivelser som ikke er gjengitt ikke finnes troverdige.

Mange av beskrivelsene om avstraffelser knytter seg til styrer nr. 1. Denne styreren ble i november 1956 anmeldt for å ha slått barna. Denne saken kommer Granskingsutvalget tilbake til.

En jente som var ved barnehjemmet tidlig i den perioden utvalget har gransket, har forklart at hun ble utsatt for flere fysiske overgrep mens hun bodde ved Jacob R. Olsens barnehjem. Det var utelukkende styrer nr. 1 som stod for dette. For det første har hun forklart at hun husker flere episoder hvor hun om natten ble dratt opp av sengen, og presset eller kastet ned i kjelleren og måtte oppholde seg der alene til neste morgen. Hun kunne bli trukket etter håret eller etter armene. Styreren kunne videre ta jenten med seg ut på badet, og der ble hun slått med hårbørste eller et bjørkeris. Hun kunne også benytte hundelenke til å slå med. Styreren slo, i følge jenten, med bjørkeris over ryggen. Med hårbørsten ble hun slått på baken. Nattkjolen måtte da trekkes opp og trusen ned. Hundelenken ble også brukt på baken, men også i ansiktet, rundt hals og nakke-regionen. Hun ble sår, fikk merker og begynte å blø. Særlig kunne det skje at hun blødde på ryggen.

Jenten mener at det skjedde 11 ganger at hun ble tatt opp fra sengen, slått og deretter plassert ned i kjelleren. Dette tallet kommer jenten til fordi hver gang hun var nede i kjelleren rev av en liten papirlapp, av et papirstykke som lå der i en koksbenge. Disse episodene skjedde i perioden fra jenten var 12–16 år. I hvert fall en av gangene ble hun oppdaget da kokken kom ned i kjelleren for å tenne fyren. Andre ganger var det noen av de ansatte som kom ned om morgenen, og noen ganger var det styreren som kom. Hun er derfor sikker på at de andre ansatte også var klar over at disse avstraffelsene fant sted.

En gutt som var ved institusjonen tidlig i den perioden utvalget har gransket, har forklart at han opplevde styrer nr. 1 som «et ondt menneske». Som beskrevet ovenfor i avsnittet om lekselesing, ble han stukket med nål i forbindelse med leksearbeidet. Styreren slo han også flere ganger med hårbørste. Dette var en stor hårbørste, som hun slo gutten på baken med. Slag med hår-

børsten kunne for eksempel være en konsekvens av at han hadde gått på utsiden av gjerdet, noe det ikke var lov til. Gutten mener at han ble slått minst en gang i uken, men så lang tid etter er det vanskelig å huske hvor ofte det skjedde.

En jente som var ved barnehjemmet det meste av 1950-tallet, har blant annet forklart at styrer nr. 1 ved flere anledninger krevde at flere av barna skulle holde hendene fremfor seg. Styreren brukte så en stor nøkkelhank som hun hadde, til å slå barna over fingrene med. Videre husker jenten at hun ved flere anledninger ble tatt inn på badet, og der lagt over fanget til styrer nr. 1, og ble slått på bar ende med en hårbørste. Jenten husker at hun «skrek voldsomt» ved disse anledningene. Jenten er ganske sikker på at flere av personalet visste hva som skjedde.

Den nevnte jenten har også forklart at hun ved flere anledninger ble låst inne i et kott på loftet. Kottet var mørkt. Denne jenten kan ikke huske at hun ble låst inne i kjelleren. Hun husker at kjelleren var et ubehagelig sted, uten at hun direkte kan forbinde noe mer konkret i forhold til det. Når det gjelder styrer nr. 1, har jenten for øvrig understreket at hun var «en skremmende person». Jenten har også nevnt at en annen ansatt slo en jente på bar ende med hårbørste, på tilsvarende måte som styrer nr. 1.

Også en jente som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at styrer nr. 1 slo barna. Hun har blant annet forklart at styreren kunne bli svært sint i forbindelse med morgenstellet, når barna skulle vaske seg på brystet og på ryggen. Styreren slo ofte med hårbørste, og hun kunne slite eller trekke hardt i ørene til barna. Hun husker spesielt en anledning hvor hun ble tatt med ut på badet, lagt over badekaret, og hun tror at buksen ble trukket ned, og at hun da ble slått på baken med hårbørsten. Hun var også vitne til at andre barn ble slått. Hun mener at også de andre ansatte var klar over at styreren slo barna.

Jenten har videre beskrevet at dersom noen av barna hadde tisset på seg om natten, tok styrer nr. 1 tak i dem og nærmest «kastet dem ut av sengen». De ble deretter tatt ut på badet og vasket med kaldt vann. Styreren hang også ofte nattbuksene, til de som hadde tisset seg ut, opp på veggen på luken inn til kjøkkenet. Her ble nattbuksene nærmest hengt opp til spott og spe, i følge jenten. Hun husker at dette var veldig belastende.

Jenten har for øvrig forklart at barna var redd styrer nr. 1. Bakgrunnen for at styreren slo barna, kunne for eksempel være at de hadde gått

utenfor området til barnehjemmet, noe de ikke hadde lov til.

En jente som var ved barnehjemmet på 1950-tallet og frem til begynnelsen av 1960-tallet, har beskrevet styrer nr. 1 som «en skremmende og fryktinngytende person». Alle, både barn og ansatte, var redd henne. Styreren straffet barna fysisk. Det skjedde for eksempel ofte at barn som hadde tisset på seg om natten, nærmest ble dradd etter ørene av styreren. Hun dro barna til badet mens hun holdt dem i ørene, og barna bar på vått sengetøy. Barna var da nakne, og dette skjedde i påsyn av alle de andre barna. Dette opplevde barna som ble utsatt for det som svært krenkende, etter det jenten har forklart. Hun ble imidlertid ikke utsatt for dette selv.

Jenten har for øvrig forklart at hun noen ganger ble revet i ørene slik at hun blødde.

Etter det jenten har forklart, var det i hovedsak styrer nr. 1 som stod for de fysiske avstraffelsene. En gang opplevde hun imidlertid å bli straffet på en krenkende måte av en annen ansatt, som hun imidlertid er usikker på hvem var. Bakgrunnen var at hun hadde trøyen ned i skrittet for å lindre smerte på grunn av urinveisinfeksjon. Dette medførte at hun hadde fått urin på trøyen. Da dette ble oppdaget, ble hun dradd i øret og fiket til i alles påsyn. Jenten husker ikke nøyaktig hva som ble sagt, men det var noe om at hun var vemmelig som hadde gjort det hun hadde gjort. Vurdert i dag, så tror jenten at den ansatte mente at det var noe seksuelt ved det at hun hadde tatt trøyen ned i skrittet. Det ble ikke sagt noe direkte om dette den gang, men det ble fremstilt slik at det var noe vemmelig hun hadde gjort. Jenten opplevde krenkelsen hun ble utsatt for ved denne anledningen som verre enn den fysiske straffen. Hun tenker da på at det som ble sagt og gjort, skjedde i de andre barnas påsyn.

En jente som var ved barnehjemmet fra midten 1950-tallet og hele 1960-tallet, har også forklart at styrer nr. 1 ofte slo. Jenten kunne bli slått med teppebanker, etter at buksen var trukket ned og genseren opp. Hun ble også noen ganger innesperret. Det hendte også at styrer nr. 1 lugget eller dro barna i ørene. Hun hadde også et nøkkelknippe som hun slo med. Hun husker ikke i dag konkret hvordan styreren slo med nøkkelknippet.

Jenten har også forklart seg om en annen ansatt som var ved barnehjemmet på første halvdel av 1960-tallet, og som i 1964 ble ansatt som styrer nr. 2. Denne ansatte slo med teppebanker og også med lærrem. Jenten kunne også bli tatt inn på kontoret til denne ansatte, og måtte der kle av seg for å bli slått på kroppen. Flere ganger ble

hun, også av den samme ansatte, kastet inn i fyrrommet og stengt inne. Hun ble der sittende helt naken i fyrrommet til neste dag. Det var mørkt i fyrrommet og hun var veldig redd.

Jenten har videre opplyst at hun var sengevæter og også dagvæter. Hun måtte stå i badekaret og ble så spylt med kaldt vann. Hun ble deretter skurt med det hun opplevde som en stålbørste. Det var en svært hard børste. Hun ble skurt fra ryggen og ned, og også i skrittet. Jenten har videre opplyst at hun ble gnidd i ansiktet med det tøyet hun hadde tisset i. Det kunne være sengetøy eller nattøy.

En gutt som var ved barnehjemmet på 1950-tallet har forklart at styrer nr. 1 knep barna, og at hun «lettet barna opp etter ørene». Han var livredd for styreren.

En annen gutt, som også var ved barnehjemmet en kort periode på 1950-tallet, har beskrevet at han ble knepet og revet i håret.

En gutt som var ved barnehjemmet i første halvdel av 1960-tallet, har beskrevet styrer nr. 1 som en «skikkelig hissig tyrann». De fysiske avstraffelsene kunne arte seg som at han ble lugget, enten med en hånd eller begge hender, eller at han ble slått med flat hånd i ansiktet. Han husker spesielt at dette skjedde en gang han hadde rømt fra en pianotime.

En jente som var ved barnehjemmet i store deler av den perioden utvalget har gransket, har forklart at barna noen ganger måtte inn på kontoret og sitte der. Hun måtte da gjerne sitte der alene. På kontoret hendte det også at en av de ansatte, på første halvdel av 1960-tallet, beordret barna til å ta ned buksen, og at de så ble slått med kost/børste. Dette skjedde, i følge jenten, ved en rekke anledninger. For øvrig husker hun at hun i alle fall ved en anledning fikk en kraftig lusing av styrer nr. 4.

Denne jenten var ved barnehjemmet frem til slutten av 1970-tallet. Hun har ikke beskrevet noen tilfeller av avstraffelser fra perioden etter at styrer nr. 4 var ved barnehjemmet, dvs. etter 1970.

En gutt som kom til barnehjemmet da han var ca. 1 år gammel, omkring 1959/60, og som var der hele 1960-tallet, har ikke gitt opplysninger om at han ble slått ved barnehjemmet.

En gutt som var ved barnehjemmet omkring 1970, har forklart at han en gang ble slått i baken og i ansiktet av en kvinnelig ansatt, som han i dag ikke kan huske navnet på. Han fikk denne reaksjonen fordi han hadde gått over plenen, og ikke gått trappen som var den riktige veien. Han hadde ved denne anledningen fått en veps i håret. En annen episode skjedde da barna gikk gåsegang.

En av guttene kom da borti en panne med varmt vann, slik at pannen veltet og gutten ble skåldet. De voksne kom til, og den gutten Granskingsutvalget har intervjuet, har opplyst at gutten som veltet pannen ble slått. Han husker ikke hvem som slo. Også ved en annen anledning var han vitne til at en gutt ble slått, etter at gutten hadde knust en rute. Gutten hadde kuttet seg slik at han blødde. Han ble slått i ansiktet, men den gutten Granskingsutvalget har intervjuet, kan ikke huske hvem som slo.

Granskingsutvalget har intervjuet flere av de ansatte som var ved barnehjemmet i samme periode som styrer nr. 1 var der.

En ansatt fra midten av 1950-tallet har beskrevet styreren som en «streng og myndig kvinne». Hun tror at de aller fleste barna, og også flere av de voksne som arbeidet der, var redd for styreren. Den ansatte har videre forklart at styreren ofte slo barna. Hun mener at dette kan ha skjedd daglig. Hun kunne slå dem i ansiktet med flat hånd, lugge dem, knipe dem i armen og riste dem. Hun tror ikke at dette skjedde med de aller minste barna, men det skjedde i hvert fall veldig ofte med skolebarna. Avstraffelsene kunne skje som reaksjon på helt bagatellmessige ting, i følge den ansatte. Det kunne for eksempel være dersom barna ikke utviste tilstrekkelig bordskikk. Den ansatte husker at hun selv reagerte på at det var bagateller som kunne føre til at barna ble slått. Hun husker også at de eldste barna fortalte til henne, og også til noen av de øvrige ansatte, at de ble slått og at de reagerte på dette. I følge den ansatte kan dette ha vært noe av det som utløste at styreren senere ble politianmeldt.

Den nevnte ansatte tror ikke at barna fikk synlige skader. Hun husker imidlertid at i hvert fall de minste barna begynte å grine som en konsekvens av at de ble slått. Hun tror at de eldre barna forsøkte å holde seg. Hun tror at styreren slo så hardt at det var vondt. Denne ansatte, og blant annet en annen ansatt, diskuterte at styreren var voldelig. Dette ble også diskutert med de eldste barna. De to ansatte var enige med barna i at styreren var voldelig. Dette spørsmålet ble imidlertid ikke tatt opp med styreren eller styrerassistenten. Hun tror at bakgrunnen for dette var at de hadde stor respekt for styreren, at de var redde og hadde en viss frykt for henne, og at de identifiserte den assisterende styreren med styreren. I tillegg hadde det nok også betydning at hun selv og den andre nevnte ansatte var unge.

Denne ansatte har videre forklart at barna for øvrig fikk mye kjeft.

Noen måneder etter at denne ansatte hadde sluttet ved barnehjemmet, ble hun kontaktet per

telefon av en journalist i Dagbladet. Journalisten opplyste at styreren var anmeldt til politiet. Den ansatte ble forespurt om hun ønsket å la seg intervju av avisen i forbindelse med medieomtale om forholdene ved barnehjemmet. Det takket hun nei til. Når hun vurderer det i ettertid, føler hun at hun var «feig» som ikke stod frem og lot seg intervju. Hun tror at en av de eldre jentene, som tidligere hadde bodd ved barnehjemmet, men som på dette tidspunktet var blitt voksen og flyttet fra barnehjemmet, var en av dem som hadde anmeldt styreren.

Etter det Granskingsutvalget forstår, sluttet denne ansatte i stillingen, kort tid før styreren ble anmeldt.

Granskingsutvalget har også intervjuet en diakonisse som kom til barnehjemmet i 1957. Etter det Granskingsutvalget forstår, var det fylkesmannens barnevernsekretær som hadde tatt initiativet til denne ansettelsen, på bakgrunn av straffesaken som hadde kommet opp mot styreren. På det tidspunktet denne diakonissen ble ansatt, var straffesaken henlagt.

Denne ansatte har i ettertid vurdert det slik at styrer nr. 1 ikke skulle hatt denne stillingen. Styreren hadde på et vis to personligheter. Hun kunne spre frykt, men kunne også være lystig og i godt humør og derfor skape glede og positiv aktivitet rundt seg. Hun husker at barna ofte stivnet til, var redde og viste frykt når styreren var i nærheten, eller kom inn i rommet. På spørsmål fra Granskingsutvalget om den ansatte selv så at styreren slo noen av barna, har hun opplyst at hun ikke noen gang så dette direkte selv. Hun opplevde imidlertid en gang at en gutt ved barnehjemmet skrek og hulket. Gutten var da 10–11 år gammel. Samtidig som at gutten skrek, hørte den ansatte at styrer nr. 1 skrek høyt. Det kunne høres ut som at det var noe i forbindelse med håndvasken. Den ansatte husker tilbake på denne episoden som meget ubehagelig. Allikevel var det slik at hun ikke tok dette opp med styreren. Hun spurte heller ikke gutten hva som hadde skjedd. Når hun vurderer styreren i ettertid, vil hun beskrive det slik at styreren var «sentrum for frykt og usikkerhet».

En ansatt fra begynnelsen av 1960-tallet, har beskrevet styrer nr. 1 som «urettferdig og fryktelig streng». Men plutselig kunne dette endre seg til at hun var veldig hyggelig og utadvendt. Dette gjaldt særlig dersom det var besøk ved barnehjemmet. Hun har ikke beskrevet noen fysiske overgrep fra styrerens side. Hun har imidlertid forklart at styreren kjeftet på barna, og behandlet dem «utidig» i forhold til hva som var normal opptreden.

En annen ansatt fra første halvdel av 1960-tallet, vil ikke beskrive styrer nr. 1 som streng, men heller som konsekvent. Hun kan ikke huske at det forekom avstraffelser. I alle fall var hun ikke vitne til dette selv. Denne ansatte fikk høre om politisaken fra før den perioden hun var ansatt. Hun oppfattet det slik at noen som hadde vært barn ved institusjonen tidligere, grep inn og fikk stanset saken. Disse barna, som hadde flyttet fra barnehjemmet da saken kom opp, gav uttrykk for at beskyldningene som var rettet mot styren, var urimelige.

Ingen av de ansatte som er intervjuet fra senere i den perioden utvalget har gransket, har hatt kjennskap til noen form for avstraffelse av barna.

En ansatt fra omkring 1970 har for eksempel opplyst at det nok kunne hende at de ansatte måtte bruke fysisk makt for å stoppe de som var utagerende, men at dette ikke kan karakteriseres som vold eller overgrep.

Granskingsutvalget har søkt i Statsarkivet i Bergen, etter straffesaken mot styrer nr. 1. Straffesaksdokumentene har imidlertid ikke vært mulig å finne. Statsarkivet har imidlertid bekreftet at saken på et tidspunkt har vært innom Statsadvokaten i Hordaland. Saken ble da henlagt som forbrytelsessak, men beordret videre etterforsket som forseelsessak. Etter det Granskingsutvalget forstår, ble saken senere henlagt. Begrunnelsen for henleggelsen er ikke kjent.

I følge en artikkel i Dagbladet 06.04.57, kom saken opp ved at en av de unge assistentene ved hjemmet fortalte en slektning av seg at hun aktet å slutte i jobben fordi hun ikke orket å se på styrens oppførsel mot barna. De eksempler som den unge barnetanten og flere av kollegaene hennes fortalte, var i følge artikkelen så rystende at mannen følte det som sin plikt som samfunnsborger å gjøre politiet oppmerksom på saken. I følge artikkelen ble forholdene som ble nevnt i anmeldelsen senere bekreftet av en rekke unge assistenter ved hjemmet og i politiforklaringene. På Dagbladets henvendelse skal jenten senere ha gjentatt beskyldningene sine, og erklært seg villig til å bekrefte den i ed. Videre heter det i artikkelen:

«Pikene tegnet et bilde av et barnehjem som ikke var noe hjem – men en anstalt, der den absolutte lydighet og disiplin ble gjennomført ved hjelp av tukt og slag. De nesten bagatellmessige ulydigheter ble straffet med knubb og slag, så det til dels var røde merker på barna. Både bjørkeris og hårbørster ble tatt i bruk for å innprente disiplinen. Det opplyses at etter at en gutt hadde vært ulydig ble samtlige piker og gutter banket opp for å hindre gjentakelse.

– vi satt i kø og ble tatt inn i et kott en etter en, der vi måtte brette ned buksene og få juling, for-

teller en elev som ble utskrevet fra hjemmet for et år siden.

Det viser at det særlig var de små som var gjenstand for opptuktelsen. Barn helt ned til to-års alderen ble banket opp på blanke messingen fordi de i uforstand satte seg utover hjemmets reglement.»

Tilsynsmyndighetenes oppfølging av saken, er behandlet i avsnitt 6.7.3.

Granskingsutvalget legger til grunn at styrer nr. 1 systematisk har straffet barna fysisk ved ulike former for slag, kniping og stikking, og at hun noen ganger har låst dem inne, og noen ganger brukte mer psykiske avstraffelsesmetoder. Granskingsutvalget fester lit til hovedtrekkene i det barna har forklart, bl.a. fordi særlig forklaringene om de fysiske avstraffelsene styrkes av forklaringene til flere av de ansatte. Det barna ble utsatt for, må karakteriseres som alvorlige overgrep.

Granskingsutvalget finner det også godgjort at styrer nr. 2 og 4 og enkelte av de øvrige ansatte har straffet barna fysisk. Utvalget finner det også sannsynliggjort at styrer nr. 2 har låst inne barn. Når det gjelder perioden etter 1970, har Granskingsutvalget ikke holdepunkter for at det har vært uakseptable straffemetoder ved barnehjemmet.

13.14 Seksuelle overgrep

En jente som var ved barnehjemmet tidlig i den perioden utvalget har gransket, har forklart at hun en gang opplevde det hun i ettertid har vurdert som seksuelle tilnærmelser fra styrer nr. 1. Jenten ble tatt med inn på rommet eller hybelen som styreren disponerte. Hun ble da «beordret» til å gå oppi sengen til styreren. Jenten var 12–13 år da dette skjedde. Styreren la seg oppi sengen sammen med jenten, og trakk nattkjolen hennes opp og befølte henne på innsiden av låret og i skrittet. Jenten ble da svært redd. Hun spratt opp av sengen, løp ut av rommet og søkte tilflukt i et kott på loftet. Situasjonen ble aldri senere kommentert. Jenten torde aldri å ta dette opp med noen andre voksne eller med sin søster som også var på barnehjemmet.

En jente som var ved barnehjemmet blant annet på 1960-tallet, har forklart at en mannlig ansatt forgrep seg mot jentene ved at han befølte dem. I følge jenten skal han ha sagt både til henne og til andre at «vi er jo like gamle, så vi kan jo være sammen». Det skjedde flere ganger at han befølte henne med sin hånd ned i buksen i skrittet. Hun kjenner ikke til hva andre jenter eventuelt ble utsatt for, men flere skal ha sagt at han «var ekkel».

Jenten har videre forklart at hun en gang ble lokket ned på tørkerommet av mannen til en av de ansatte, og at hun der ble bedt om å ta av seg klærne. Dette nektet hun, slik at han ikke forgrep seg mot henne. Ved en annen anledning kom den samme mannen inn på rommet og bad jenten kle av seg. Hun trampet da hardt i gulvet slik at det kom noen styremedlemmer til, som hadde møte på huset. Styremedlemmene spurte hva som foregikk, og jenten skal da ha fortalt at mannen hadde bedt henne kle av seg. Hun vet ikke hva som konkret skjedde etter dette, men etter denne episoden kan hun ikke huske at mannen krenket henne seksuelt mer.

En annen jente har opplyst at den samme mannen opptrådte på en måte som gjorde henne usikker. I følge jenten kunne han være ganske påtrengende, og kom gjerne inn ved leggetid og «kilte», og også på andre måter «tilnærmet befølte» de største jentene. Det var noe de i alle tilfeller mislikte sterkt, men at hun og henne jevnaldrene venninne kunne beskytte seg selv og hverandre, fordi de var så store. Hun vet imidlertid ikke om det har skjedd andre, og eventuelt alvorligere, forhold overfor andre barn.

Ingen av de ansatte som er intervjuet av Granskingsutvalget har hatt kjennskap til seksuelle overgrep. Imidlertid har styreren fra siste halvdel av 1970-tallet fått spørsmål fra Granskingsutvalget om hun noen gang fikk høre fra de eldste barna hvordan forholdene hadde vært ved barnehjemmet tidligere. Hun opplyste at en historie som ble fortalt henne, var at mannen til en tidligere ansatt besøkte jentene om kvelden for å få godnattklem. Jentene fortalte at de kvidde seg til dette hver kveld, og at de syntes det var ekkelt. De holdt godt på dynene når han kom på besøk. Styreren tenkte ikke nærmere over dette den gang, men med den kunnskap hun har i dag, ville hun kanskje ha fått misanke i retning av seksuelle overgrep.

Sammenholdt med opplysninger som Granskingsutvalget har om hvem som var ansatt i de forskjellige periodene, tilsier denne forklaringen at det er mannen som er beskrevet av de to jentene som nevnt ovenfor, denne styreren fikk høre om.

En gutt som var ved barnehjemmet på 1960-tallet, har opplyst at han ble utsatt for et seksuelt overgrep av en sivilarbeider som tjenestegjorde ved barnehjemmet. Gutten hadde vært med denne sivilarbeideren hjem til leiligheten som han disponerte. Gutten husker at han våknet naken i sengen ved siden av denne sivilarbeideren. Han tvang da gutten til å onanere seg. Gutten følte at han var nødt til å gjøre som sivilarbeideren bad om. Han tok ikke dette overgrepet opp med no-

en. Han følte at det ikke var noen tiltroperson han kunne ta dette opp med.

Granskingsutvalget legger til grunn som overveiende sannsynlig at mannen til en av de ansatte på 1960-tallet har forgrepet seg mot enkelte av jentene ved barnehjemmet. Utvalget finner det videre sannsynliggjort at en mannlig ansatt har forgrepet seg mot en jente, og at en gutt har vært utsatt for overgrep fra en sivilarbeider.

13.15 Følelsmessig omsorg, nærhet og tilknytning

De barna som Granskingsutvalget har intervjuet, har alle gitt uttrykk for at det var mangelfull omsorg ved barnehjemmet. For de barna som ble utsatt for fysiske overgrep og andre avstraffelser, er naturligvis opplevelsen av omsorgsnivået sterkt preget av det. For øvrig er mangelen på følelsmessig omsorg, noen å gå til eller noen å knytte seg til, et gjennomgående trekk i forklaringene.

Det må allikevel understrekes at forklaringene er nyanserte blant annet på den måten at noen av de ansatte får positiv omtale av barna.

En jente som var ved barnehjemmet tidlig i den perioden utvalget har gransket, og som ble utsatt for avstraffelser, har i ettertid vurdert det slik at barndommen ble tatt fra henne på Jacob R. Olsens barnehjem. Hun fikk ikke anledning til å tenke selv og ta ansvar for sitt eget liv. Styrer nr. 1 frarøvet henne dette. Hun tror at livet hennes kunne vært noe annet, dersom hun hadde fått en barndom som var preget av omsorg og kjærlighet, og ikke den voldsutøvelsen hun ble utsatt for fra styrer nr. 1.

En gutt som var ved institusjonen tidlig i perioden, har opplyst at han ikke fikk noen omsorg av styrer nr. 1. Han vil beskrive dette som «omsorgssvikt på høyeste plan». Det var kjefting fra styrer nr. 1 hele tiden. Dersom han for eksempel slo seg, fikk han ingen trøst. Han opplevde heller at han fikk kjeft, for eksempel fordi han fikk skitnet til klærne eller for eksempel laget hull i en bukse.

Gutten har for øvrig nevnt en ansatt som han mener var med på å innlevere anmeldelsen eller på annet måte underrettet om at styrer nr. 1 utøvet vold mot barna. Han har også beskrevet kokken som «en aller tiders dame». Også damen som stelte klærne har han beskrevet på samme måte. Disse to kunne trøste barna dersom de slo seg, og de nevnte ansatte såg det, men disse to var klare unntak. Når det gjaldt styrer nr. 1, følte han «konstant frykt». Dette hadde naturlig nok sammenheng med de avstraffelsene som hun utsatte han for, men også det psykiske presset ved hennes

væremåte var tungt å bære. Flere ganger i voksen alder, har han også våknet opp om nettene og sett for seg styrer nr. 1 komme med sin diakonisehatt. Når det gjaldt styrer nr. 1, opplevde han også at hun konfiskerte ting. For eksempel husker han at han en gang hadde fått en elektrisk bil til fødselsdagen. Styrer nr. 1 tok da denne og beholdt den på sitt rom, helt til han reiste fra barnehjemmet. Han fikk den da tilbake. Han tror at dette skjedde fordi styrer nr. 1 mente at ingen av barna skulle ha noe som ikke de øvrige barna også hadde. Samlet sett har han beskrevet de 10 årene han var ved barnehjemmet som «et helvete». Med dette mener han at noen av de materielle tingene når det gjaldt tak over hode og mat var tilstede, men de emosjonelle forhold med hensyn til å få trøst, oppmerksomhet og kjærlighet ikke eksisterte. Han nevner i denne sammenheng også at styrer nr. 1 kjefte på de som slet med sengevæting.

En jente som var ved barnehjemmet største delen av 1950-tallet, har beskrevet enkelte av de ansatte som positive personer i miljøet. Dette gjelder blant annet kokken og damen som stelte barnas klær. Hun har imidlertid ikke noe godt å si om styrer nr. 1. Foruten de fysiske avstraffelsene, kunne hun være stygg med barna på andre måter. For eksempel var det en gutt som etter å ha tisset seg ut, måtte stå med buksen knyttet opp til nesene, og for øvrig naken, mens blant annet jentene gikk forbi. Hun har for øvrig nevnt at dersom noen tok opp ting med styrer nr. 1, hvilket hun selv gjorde ved en anledning, ble man plassert midt i en ring med de øvrige barna rundt seg, og måtte synge at «sladrehand skal selv få bank». Hun har generelt beskrevet styrer nr. 1 som en «skremmende person».

Også en jente som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, har opplyst at barna var redd for styrer nr. 1. Styrelsen kunne imidlertid også ha noen gode sider. På et vis var hun enten «helt forferdelig», eller hun kunne nærmest være «overhyggelig». Med dette mener hun at barna for eksempel kunne få lov til å gå over Helleveien og opp til Neevengården sykehus for å gå på ski om vinteren, og om sommeren kunne det hende at de fikk lov til å gå til Elsero sjøbad for å bade.

Jenten har beskrevet en av de ansatte som «en engel». Dette er den diakonissen som kom til barnehjemmet i august 1957, som en konsekvens av at saken mot styrer nr. 1 kom opp. Slik jenten har forklart det, opplevde hun aldri at denne ansatte slo barna. Hun husker at hun ofte så at denne ansatte gråt. Den ansatte viste omsorg for barna, blant annet ved at hun etter at barna hadde lagt seg, kunne komme til sengen og prate med dem. Hun spurte hvordan barna hadde det, og dersom

de hadde behov for å snakke med henne så kunne de gå ut fra sovesalen og snakke direkte med denne ansatte. Noen år senere, etter at jenten hadde reist fra barnehjemmet og også den ansatte hadde sluttet i stillingen, traff hun tilfeldigvis på den ansatte. Den ansatte gråt da de snakket sammen. Denne jenten tror at den nevnte ansatte og styrer nr. 1 hadde noen konfrontasjoner. Spesielt husker hun at før den nevnte ansatte kom så fikk barna servert dessert på samme tallerken som de hadde fått servert middagsmaten. Den ansatte ga klart uttrykk for at dette gikk ikke an, og at desserten måtte serveres i dype tallerkener.

Jenten opplevde det slik at styrer nr. 1 ikke ga noen omsorg og ikke var noen tiltroperson. Den andre ansatte som hun har beskrevet, var derimot en slik tiltroperson. Det var en kvinne som barna kunne ha kontakt med, og som var opptatt av barnas ve og vel.

Også en annen jente som var ved barnehjemmet på 1950-tallet har beskrevet diakonissen, som kom til barnehjemmet i august 1957, på en positiv måte. Hun var «snill og ville barnas beste». Hun tror at diakonissen var redd styrer nr. 1, men at hun forsøkte å redde barna unna styrelsen noen ganger.

Jenten har for øvrig forklart at det var «ingen omsorg» ved barnehjemmet. Hun vil beskrive det slik at «enten var det ingenting eller så var det avstraffelser». Hun følte imidlertid en viss omsorg når hun var syk eller blødde neseblod. Barna fikk lov å holde sengen når de var syke, og det var ingen som ble jaget opp av sengen før de var friske. Når hun lå syk, fikk hun servert mat på sengen. Utover dette var det imidlertid ingen som tok seg av barna og viste dem særlig omsorg når de var syke. De bare lå der. De ble ikke lest for, og de fikk ikke noen bamse eller lignende til å kose med eller leker til å leke med. Også ellers var det slik at de ansatte ikke tok seg tid til barna. Det eneste hun husker at de tok seg tid til, var aftenbønnen. For øvrig var det ingen som leste for barna eller viste omsorg for dem på annen måte.

En gutt som var ved barnehjemmet på første halvdel av 1960-tallet, har forklart at han ikke hadde noen voksenperson, som han følte han kunne søke trøst hos eller ha tillit til i den tiden han var ved barnehjemmet.

En jente som var ved barnehjemmet i store deler av den perioden utvalget har gransket, har spesielt beskrevet en drukningsulykke som skjedde i Elsero sjøbad, trolig i ca. 1970. Denne jenten var da ca. 13 år gammel. Det var en gutt fra barnehjemmet som druknet. Det ble snakket mye om ulykken mellom barna. Det var på mange måter barna som trøstet hverandre og hånd-

terte dette seg imellom. Hun opplevde det ikke slik at de fikk noen hjelp eller støtte fra de voksne til å håndtere situasjonen.

Jenten følte det generelt slik at hun ikke egentlig kunne betro seg til noen av de ansatte, fordi hun da følte at dette ville bli skrevet opp i rapporter. Hun mener at de ansatte skrev mye rapporter til hverandre, og på den måten holdt barna under oppsikt. Hun mener at «systemet» hadde en rekke ulike mekanismer som sørget for at hun ble veldig opptatt av å «innordne seg» med det formål å unngå ubehageligheter. Jenten har for øvrig gitt klart uttrykk for at hun opplevde noen av de ansatte svært positivt. Generelt sett opplevde hun at perioden etter ombyggingen av barnehjemmet på slutten av 1960-tallet, var mye bedre enn det hadde vært tidligere.

En gutt som kom til barnehjemmet som liten, omkring 1960, og som var der hele 1960-tallet, har forklart at flere av «tantene» hadde en forholdsvis god omsorg etter forholdene. Han tror de gjorde så godt de kunne. Selv om omsorgen var det han har beskrevet som «tålelig bra» var det noen sider av omsorgen som var mindre positive. For eksempel var det slik at barn ble plassert på toalettet enten de var trengt eller ikke. Dette opplevde gutten som ubehagelig, og som en form for overgrep. Det var en slags tvangsplassering når tiden og situasjonen tilsa det.

Gutten kan ikke huske at han noen gang ble lest for, verken med felleslesning eller i forbindelse med legging. Han tror ikke at det skjedde.

En gutt som var ved barnehjemmet på første halvdel av 1960-tallet, har opplyst at det han i første rekke forbinder med tiden på barnehjemmet er at han opplevde stor grad av utrygghet, og at han ikke fikk noen bestemte voksne som han fikk nærkontakt med og som han følte trygghet i forhold til. Det var allikevel et unntak, nemlig at han knyttet seg ganske nært til en av de ansatte. Han husker veldig godt at da hun sluttet, så ble han veldig lei seg. Han husker at hun «bare forsvant». Han ble ikke forberedt på at hun skulle slutte. Han husker denne ansatte som en person han satt på fanget til, og at hun også på andre måter viste han nærhet. Hun var enkelt og greit «snill med han». Han kan ikke huske at han satt på fanget til noen av de andre ansatte, eller at de på annen måte viste han spesiell nærhet. Som en oppsummering har han beskrevet at han på mange måter husker tiden på barnehjemmet som at han «ikke var noen glad gutt», og at han på mange måter har opplevd oppholdet som et fangenskap.

En gutt som var ved barnehjemmet omkring 1970, har forklart at han opplevde omsorgen som «dårlig». Han hadde egentlig ikke noen tiltroper-

son. Et unntak var en kvinne som var der en kort periode. Han føler at han ikke ble nært knyttet til noen person mens han var ved barnehjemmet. Han kan ikke huske at han noen gang ble lest for. Dersom han hadde slått seg eller var lei seg, kunne det hende at han ble trøstet ved at han ble klappet på eller tatt på. Imidlertid var det ikke en slik nærhet som han i dag oppfatter som omsorg.

Det er spesielt en tragisk hendelse som har plaget denne gutten i ettertid, etter det han har forklart. Dette var en drukkingsulykke som skjedde ved Elsero sjøbad, som ligger like ved barnehjemmet. Han tror han var 5–6 år da dette skjedde, trolig høsten 1970. Det var et hull i nettinggjerdet rundt barnehjemmet slik at gutten sammen med tre andre gutter kom seg igjennom gjerdet og ned til sjøbadet. Gutten husker at de kastet en benk på sjøen. Da guttene forsøkte å få denne benken opp igjen, falt gutten sammen med to andre gutter i sjøen. Gutten klarte å komme seg på land, mens de to andre ble liggende i vannet. Den ene av guttene ble trukket opp, men den andre druknet. Han husker at en av de ansatte sa til gutten at hun skulle drepe gutten, dersom den gutten som til slutt ble reddet også druknet. Dette er en uttalelse og en hendelse som sitter spikret fast i minnet hans. Han følte at den ansatte klandret han for det som hadde skjedd. Dette har vært svært vondt for han også i ettertid. I ettertid klandrer han barnehjemmet som institusjon og de voksne som hadde ansvaret for hullet i gjerdet ikke var oppdaget og tettet. Han mener at dersom det ikke hadde vært hull i gjerdet, hadde barna aldri gått ned til sjøbadet.

Granskingsutvalget har mottatt varierende forklaringer fra de ansatte om omsorgsnivået ved barnehjemmet.

En ansatt som var ved barnehjemmet på midten av 1950-tallet, har forklart at styrer nr. 1 satte sitt preg på den omsorgen barna fikk. Alt skulle skje veldig raskt. De ansatte fikk ikke trøste barna. Dersom barna for eksempel var lei seg eller hadde slått seg, skulle de i følge styrer nr. 1 ikke trøste barna. De skulle ikke «dille med barna». Hun har videre opplyst at styrer nr. 1 heller ikke ønsket at barna skulle pyntes eller stelles. Hun husker for eksempel at det var en jente som hadde lagt håret sitt i fall. Da styrer nr. 1 såg dette, så spurte hun om jenten hadde så fint hår. Da hun oppdaget at de ansatte hadde stelt håret til jenten, så reagerte hun klart negativt på det.

Videre har den ansatte forklart at hun husker at styrer nr. 1 sjelden smilte eller var vennlig mot barna. Mange av barna virket redde. Også flere av de ansatte var engstelige.

Denne ansatte har også opplyst at styrer nr. 1 favoriserte noen av barna. Hun tror det for eksempel kan ha vært de skoleflinke.

Når det kom besøk til barnehjemmet, var styrer nr. 1 ofte smørblid. Hun hadde da en helt annen personlighet enn når de ikke hadde slikt besøk. Den ansatte vet ikke om besøket var fra styret eller fra barnevernsnemnda eller andre.

Slik den ansatte vurderer omsorgsnivået i et-tertid, fikk barna mat og klær, men de fikk ingen kjærlighet. På spørsmål fra Granskingsutvalget om det var barn som hadde særskilte behov, har hun svart at hun ikke er sikker på det. Hun hadde selv liten informasjon om barna. Derfor ble det til at de hadde mest fokus på de materielle ting, at barna skulle få nok mat og klær m.v. Som en oppsummering føler hun at følelsesmessig omsorg var fraværende og at det også var omsorgssvikt i forhold til det tilbud barna fikk.

Den tidligere omtalte diakonissen, som kom til barnehjemmet i august 1957, har overfor utvalget rettet sterk kritikk mot det omsorgstilbudet barnehjemmet tilbød. Hun ble anmodet om å reise til barnehjemmet av forstanderinnen ved Diakonissehuset i Oslo. Bakgrunnen for at hun ble anmodet om dette var blant annet de vanskelige forhold som hadde oppstått ved barnehjemmet. Disse problemene var i hovedsak knyttet til styrer nr. 1, som det hadde vært avisskriverier om. Fra forstanderen ved Diakonissehuset (stillingen som i dag tilsvarende administrerende direktør), frarådet henne sterkt å reise til barnehjemmet. Forstanderen sa at det var «en umulig situasjon». Bakgrunnen for dette var at huset var for stort, og totalt uegnet for å skulle kunne skape en hyggelig atmosfære. Forstanderen sa ikke noe om styrer nr. 1 eller forholdene knyttet til henne.

Diakonissen besluttet å reise til Bergen. Hennes begrunnelse for dette var at hun ville støtte styrer nr. 1, og hun ville også ivareta Diakonissehusets omdømme. Denne ansatte har gitt flere eksempler på den kulde styrer nr. 1 viste overfor barna. Ofte når denne ansatte kom inn på lekestuen, så kom barna og holdt rundt henne. Hun husker spesielt en gang da hun kom sammen med styrer nr. 1 og dette skjedde. Styreren spurte da hvorfor ikke den ansatte kunne få barna til å slutte med dette.

Hun opplevde det slik at barna følte frykt for styrer nr. 1. Styreren og hennes ledelse og holdninger skapte en atmosfære som ikke var bra for barna. Styrer nr. 1 var «sentrum for frykt og usikkerhet».

Denne ansatte har videre opplyst at etter at barna på hennes avdeling hadde gått til ro og sovnet, hendte det ofte at hun gikk inn på rommet til

dem. Hun husker at hun da ofte gråt. Bakgrunnen for dette var at hun følte at omsorgstilbudet som barna fikk, langt fra var tilfredsstillende. Når denne ansatte ser tilbake på perioden ved Jacob R. Olsens barnehjem, så føler hun at hun til en viss grad vil klandre seg selv for at hun ikke tok forholdene opp tidligere. Dette gjelder både at hun skulle tatt det opp med styrer nr. 1, og at hun kanskje også skulle tatt det opp med andre, for eksempel tilsynsmyndigheter eller de overordnede ved Diakonissehuset i Oslo. Men slik forholdene var den gangen, og også hensett til hennes egen alder og erfaring, så var dette vanskelig å ta opp.

Hun føler for øvrig at perioden ved Jacob R. Olsens barnehjem var følelsesmessig belastende for henne selv.

En ansatt som var ved barnehjemmet tidlig på 1960-tallet, har beskrevet styrer nr. 1 som «en kald kvinne som forskjellsbehandlet barna». Styrerens væremåte preget klart barnehjemmet. Det forhold at de var veldig få ansatte i forhold til den store barneflokk, medførte også at de ansatte hadde liten tid til barna. Slik hun vurderer det nå, var det helt klart at det var for få ansatte i forhold til de oppgavene de hadde. Hun tenker tilbake på tiden og forholdene ved Jacob R. Olsens barnehjem med tristhet. Det regime og den atmosfæren som var skapt, i hovedsak på grunn av styrer nr. 1 sin væremåte og opptreden, samt at de var for få ansatte i forhold til antall barn, gjorde at omsorgstilbudet ikke ble godt.

En ansatt som var ved barnehjemmet på første halvdel av 1960-tallet, har opplyst at hun tror at barna hadde mulighet til å gå til voksenpersoner og betro seg. Men det var helst dersom en ansatt hadde fått god kontakt med et barn. Hun tror ikke at dette var så gjennomført. På spørsmål om de ansatte hadde tanker om at barna burde holdes på en viss avstand for å unngå for nær tilknytning, har hun opplyst at hun ikke tror at de tenkte slik. Hun husker for eksempel at hun en gang opplevde det som en belastning at en jente, som hun hadde spesielt god kontakt med, ble adoptert bort. Hun forstod at adopsjon var det beste for barnet, men hun har nevnt dette som et eksempel på at det var tillatt å ha spesielt god kontakt med barna. På den annen side var det vel til dels slik at det var for lite personell til å ta seg av barna på en fullt tilfredsstillende måte. De hadde ikke det man i dag kaller primærkontakter. Det kunne bli etablert nærmere kontakt mellom noen barn og noen ansatte, men det var mer tilfeldig.

En ansatt som var ved barnehjemmet omkring 1970, har forklart at hun mener at de ansatte forsøkte å gi så god omsorg som de kunne, blant annet når det gjaldt mat, å lese for barna og å ta dem

med på turer. Vurdert etter dagens målestokk kan det nok ha manglet noe på den individuelle omsorgen for det enkelte barn, og oppfølging av spesielle behov. I dag er det større bevissthet og kunnskap om barns individuelle behov. Denne ansatte hadde kort tid før vært ansatt ved Sandviken barnehjem. Hun var kritisk til omsorgsnivået og måten barna ble behandlet på der. Sammenlignet med Sandviken barnehjem, har den ansatte forklart at hun vurderer det slik at omsorgen generelt sett var bedre ved Jacob R. Olsens barnehjem.

Denne ansatte var ved barnehjemmet på den tiden den tidligere omtalte drukningsulykken skjedde. Hun var ikke involvert i redningsarbeidet, men ble igjen på barnehjemmet for å ta seg av de andre barna. På spørsmål om hvordan hendelsen ble håndtert i ettertid, har hun opplyst at søsknene til gutten som hadde druknet, ble spesielt tatt vare på. Hun kan ikke huske at hendelsen ble håndtert på noen uriktig eller kritikkverdig måte. Det er mulig at noe ville blitt gjort annerledes i dag, men hun mener at heller ikke vurdert etter dagens målestokk var det noe kritikkverdig i måten ulykken ble fulgt opp på. Vurdert i ettertid var det heller noen å klandre for at ulykken skjedde. Det viste seg at det var et hull i gjerdet rundt barnehjemmet, men slik hun vurderer det i dag så var dette en tragisk ulykke som ingen kan lastes for.

En styrer som var ved barnehjemmet på første halvdel av 1970-tallet, har forklart at de ansatte gjorde så godt de kunne for å gi omsorg, blant annet ved å ta barna på fanget. Etter hvert forsøkte de å etablere en primærkontakt til barna på avdelingen for de minste barna. En ansatt skulle da ha ansvar for 2–3 barn. På den måten var tanken at barna skulle få færre voksne å forholde seg til.

Institusjonens preg, og det forhold at det var så mange barn der, medførte at de vanlige funksjonene slik som man oppfatter det i et «vanlig hjem», var vanskelig å overføre til barnehjemmet. Dersom barna skulle klare å utvikle adekvate ADL-ferdigheter, så skulle de være sterke.

En styrer fra siste halvdel av 1970-tallet, har forklart at de ansatte kom til kort i forhold til å følge opp barn med spesielle problemer, for eksempel barn som var utagerende eller som kom borti smånasking. De var for få ansatte til å ta seg av slike problemer på en god nok måte. I følge styreren klarte de nok aldri å strekke helt til i forhold til å gi barna omsorg, men hun opplevde det slik at de ansatte var opptatt av barna, og at de gav omsorg så langt de kunne ut fra den bemanningssituasjonen som var. Personalet hadde for eksempel barna med seg hjem på fritiden, og småbarn ble for eksempel tatt på fanget og kost med. Eldre barn ble blant annet tatt med på kino.

Vurdert i ettertid så mener styreren at barna ikke hadde det bra nok ved barnehjemmet, men sett i lys av tiden tror hun allikevel at barna hadde det noenlunde bra både materielt og følelsesmessig. Hun har imidlertid understreket at det er vanskelig å vite hvordan barna opplevde institusjonsoppholdet. Det å vokse opp på en institusjon og det å arbeide på en institusjon er to forskjellige verdener. Det er derfor vanskelig å si hvordan det enkelte barn opplevde oppholdet ved institusjonen.

Når det gjelder barnas kontakt med foreldre og annen familie, er det gjennomgående i barnas forklaringer at barnehjemmet ikke synes å ha lagt hindringer i veien for det.

En gutt som var ved barnehjemmet tidlig i perioden, har blant annet forklart at han fikk besøk av sin tante, vanligvis en gang i måneden. Også moren kom av og til på besøk. På den annen side så besøkte han ikke foreldrene i hjemmet i løpet av de årene han var ved barnehjemmet. Han opplevde det slik at barnehjemmet ikke la hindringer i veien for at barna skulle ha kontakt med foreldre eller familie for øvrig. Det er flere barn som har forklart at de noen ganger fikk besøk av foreldre eller familie. Det varierte imidlertid hvor mye besøk det enkelte barn fikk. Han har også forklart at han med varierende hyppighet var hjemme hos familien.

Forklaringene til de ansatte samsvarer langt på vei med forklaringene til barna, når det gjelder kontakt med foreldre og familie. Det kunne imidlertid variere sterkt hvor mye kontakt hvert enkelt barn hadde utad.

En ansatt fra tidlig på 1960-tallet, har for eksempel forklart at hun husker to mødre som noen ganger var ved institusjonen, men at mange av barna fikk svært lite besøk. Hun husker at dersom det kom voksne til institusjonen, så var barna veldig kontaktsøkende. Særlig var de kontaktsøkende dersom det kom menn til institusjonen. Hun vet ikke noe om hvorvidt det var lagt til rette for kontakt mellom biologisk familie og barna som bodde ved institusjonen.

En styrer fra første halvdel av 1970-tallet, har opplyst at de ansatte forsøkte å legge det til rette for at barna skulle ha kontakt med foreldre, der dette var mulig og forsvarlig. I noen tilfeller gikk dette greit, mens det var mer problematisk i andre tilfeller. Han husker for eksempel et tilfelle hvor de måtte låse døren, fordi en far kom til barnehjemmet med kniv og ropte at han skulle drepe de som hadde tatt gutten fra han.

En styrer fra siste halvdel av 1970-tallet har opplyst at det var langt fra alle foreldrene som besøkte barna. De ansatte hadde heller ikke noen aktiv eller oppsøkende virksomhet i forhold til

foreldrene. Foreldrene måtte av og til avvises, fordi de var beruset.

Granskingsutvalget har fått noe varierende forklaringer når det gjelder feiring av fødselsdager, jul m.v. Flere av barna har forklart at det ble stelt i stand til jul, pyntet og laget ekstra julemat, men at fødselsdager ikke ble markert.

En gutt som var ved barnehjemmet tidlig i perioden, har forklart at fødselsdag for hans egen del bare ble markert med et flagg.

En jente som var der tidlig i perioden, har imidlertid opplyst at de enkelte barna fikk markert sine fødselsdager på barnehjemmet. Hun mener at de fikk presang, og hun husker spesielt at hun til en fødselsdag fikk et spill. De fikk videre flagg på bordet, og de fikk skiver til frokost i stedet for havregrøt.

En annen jente som også var der tidlig i perioden, har opplyst at fødselsdager ble markert ved at barnet som hadde dag fikk servert frokost på eget frokostbrett i spisesalen. Barnet kunne for eksempel få kokt egg, og slippe å spise grøt og ta tran. De hadde imidlertid ikke fødselsdagsbesøk med gjester fra klassen eller andre barn utenfra.

En ansatt som var ved barnehjemmet på slutten av 1960-tallet, har forklart at fødselsdager ble markert med sang og flagg, men at hun ikke kan huske at det noen gang ble arrangert fødselsdagssekskap for barna. Den som hadde fødselsdag, fikk imidlertid litt ekstra god mat, og kokken var flink til å huske hvilken type mat fødselsdagsbarnet spesielt satte pris på.

En styrer fra siste halvdel 1970-tallet har forklart at fødselsdager alltid ble feiret med bløtekake og besøk. Det var imidlertid ikke så mange barn utenfra, men av og til bestemødre eller andre slektninger som kom på besøk.

Granskingsutvalget legger til grunn at det var alvorlige mangler ved den omsorg barna fikk i den første delen av den perioden utvalget har gransket. De kritikkverdige forholdene er særlig knyttet til styrer nr. 1. Avstraffelsene som er redegjort for tidligere, var i seg selv alvorlige overgrep. Men også bortsett fra dette, så hadde hun en angstskapende væremåte som preget miljøet på en sterkt negativ måte. Hennes væremåte, slik utvalget oppfatter den på bakgrunn av intervjuene, var slik at utenforstående som kom på besøk lett kunne oppfatte henne som en god omsorgsperson, mens barn og flere av de yngre ansatte følte frykt for henne. Både barnas forklaringer og flere av de ansattes forklaringer, tilsier at hun hadde som grunnholdning å holde en følelsemessig avstand mellom barna og de ansatte.

Hennes klart negative reaksjoner overfor ansatte som på ulike måter viste barna omsorg og

oppmerksomhet, er klare indikasjoner på dette. I stedet for et miljø med nærhet, trygghet og varme, ble det skapt et miljø preget av angst, kulde og mangel på voksenkontakt.

På den annen side var det slik at flere av de yngre ansatte hadde helt andre holdninger til hvordan barna skulle behandles og gis omsorg. De hadde imidlertid en svært vanskelig arbeidssituasjon med en dominerende styrer som også de ansatte fryktet. Selv om det var klare eksempler på gode omsorgspersoner blant de ansatte, var det begrenset hva de fikk utrettet med en styrer som stod for helt andre verdier. Deres arbeidssituasjon var dessuten vanskelig fordi de var så få ansatte.

Flere av de ansatte har i ettertid bebreidet seg selv for at de ikke tok opp problemene med noen den gang. Granskingsutvalget finner det imidlertid vanskelig å rette kritikk mot disse ansatte. Dette blant annet på bakgrunn av at de var svært unge og også fryktet styreren. For øvrig viser også den tidligere omtalte oppfølgingen av anmeldelsen av styreren, at det må ha vært svært vanskelig for unge ansatte å rette kritikk mot styreren, se avsnitt 6.7.3. Som det fremgår i det nevnte avsnittet, måtte de ansatte som den gangen rettet kritikk mot styreren, slutte i stillingen, og de ble av tilsynsmyndighetene nærmest gjort medansvarlige for at styreren hadde slått barna. Kritikken må på denne bakgrunn i første rekke rettes mot tilsynsmyndighetene og styret ved institusjonen.

Granskingsutvalget legger til grunn at det fra barnehjemmets side ikke ble lagt hindringer i veien for kontakt med foreldre og familie for øvrig. På den annen side synes det heller ikke å ha vært arbeidet aktivt for å styrke kontakten mellom barn og foreldre. Dette er iallfall hovedinntrykket i store deler av den perioden utvalget har gransket. Hvor ofte det enkelte barn fikk besøk, synes derfor å ha vært avhengig av foreldrenes ressursstyrke. Noen av foreldrene var nok i en slik vanskelig livssituasjon at det i seg selv gjorde kontakt vanskelig, men etter utvalgets oppfatning burde barnehjemmet arbeidet mer aktivt for å styrke kontakten mellom barna og familien.

Granskingsutvalget har fått noe varierende forklaringer om individuell oppmerksomhet i form av for eksempel fødselsdagsmarkering. For øvrig er det ikke fullstendige opplysninger for hele den perioden utvalget har gransket. Utvalget finner det sannsynlig at fødselsdager har vært markert, men at det tidlig i perioden ikke har vært i form av fødselsdagsbesøk. Det at noen av barna ikke kan huske at de har feiret fødselsdag, kan tyde på at feiringen har hatt en karakter som ikke har gjort så sterkt inntrykk.

13.16 Helsetilbud

Det fremgår av styrets protokoll at barnehjemmet stort sett i hele den perioden utvalget har gransket, hadde en fast tilknyttet tilsynslege. I perioden frem til midten av 1960-tallet, var dette den samme tilsynslegen som var ved Barnehjemmet i Sandviken. I årene etter dette hadde styret visse problemer med å få engasjert tilsynslege. I perioder var derfor barnehjemmet uten tilsynslege. Møtereferatene gir imidlertid et klart inntrykk av at det å ha en fast tilsynslege var en høyt prioritert oppgave for styret. Styret var som nevnt tidligere, for en stor del sammensatt av leger. Etter det Granskingsutvalget forstår, var de legene som ble engasjert, anerkjente barneleger på den tiden.

I intervjuene har Granskingsutvalget fått flest opplysninger om tilsynslegen fra perioden før midten av 1960-tallet. Det fremgår av flere intervjuer at hun var på ukentlige besøk på barnehjemmet. Flere av barna har også gitt en forholdsvis positiv beskrivelse av denne barnelegen, og at de fikk et tilstrekkelig helsetilbud. Dette er også et hovedinntrykk etter intervjuene med de ansatte.

En av de ansatte fra siste halvdel av 1950-tallet, har for eksempel forklart at tilsynslegen i denne perioden hadde omsorg for barna, og var en god tilsynslege. Legen var fast en gang i uken, og ble dessuten tilkalt ved behov.

En styrer fra første halvdel av 1970-tallet har forklart at det ikke var noe fast tilsynslege da han begynte i stillingen, men at det etter en tid ble engasjert en tilsynslege som hadde fast tilsyn med barna og dessuten kom når det var behov.

En styrer fra siste halvdel av 1970-tallet har forklart at hun mener at det må ha vært en tilsynslege ved barnehjemmet, blant annet fordi det var så mange små barn der. Ellers tror hun at de brukte vanlig legevakt ved behov.

For øvrig fremgår det av forklaringene at barna fikk vanlig helsetjeneste og tannlegetjeneste i tilknytning til skolen.

Granskingsutvalget har også fått noen negative opplysninger om den tilsynslegen som var ved barnehjemmet før midten av 1960-tallet.

En jente har således forklart at hun en gang, etter å ha blitt slått med bjørkeris over ryggen, hadde smerter slik at hun ikke klarte å sitte helt i ro i klassen. Læreren spurte da hva det var. Genseren ble trukket opp, og læreren fikk se skadene som var på ryggen. Hun ble da sendt til legen ved Sandviken skole. Dette var den samme legen som var tilsynslege ved barnehjemmet. Legen ga uttrykk for at dette ikke var noe å bry seg om, og hun ble sendt tilbake til klasserommet for undervisning. Hun fikk ikke behandling, og hun tror heller ikke det ble skrevet noen rapport, eller på annen måte nedtegnet hva som hadde skjedd. Dette er for øvrig den samme tilsynslegen som var tilsynslege da styrer nr. 1 ble anmeldt til politiet. Som beskrevet tidligere skal hun, i følge Dagbladet, i den forbindelse ha gitt uttrykk for at det var akseptabelt å slå barna, så lenge de ikke ble skadet.

Granskingsutvalget legger til grunn at barna ved barnehjemmet fikk tilstrekkelig helsehjelp. I store deler av den perioden utvalget har gransket, synes det, med enkelte avbrudd, å ha vært fast tilknyttet tilsynslege som besøkte barnehjemmet jevnlig. For øvrig ble lege tilkalt ved behov. Barna har også fått helsetjenester i forbindelse med skolen. Styret synes klart å ha prioritert å ha en fast tilknyttet tilsynslege. I så måte skiller Jacob R. Olsens barnehjem seg fra flere av de andre barnehjemmene i Bergen, hvor det i liten grad ble prioritert å ha fast tilsynslege.

Granskingsutvalget har ikke fått opplysninger som tilsier at helsetilbudet var mangelfullt, bortsett fra jenten som har forklart seg om episoden som skjedde etter at hun ble slått på ryggen. Sett i sammenheng med de opplysninger som kom frem i den nevnte artikkelen i Dagbladet, er det grunn til å feste lit til hennes forklaring. Det kan således være grunn til å tro at selv om tilsynslegen på mange måter hadde omsorg for barna, så følte hun også en lojalitet til styreren som medførte at hun ikke reagerte overfor fysiske avstraffelser.

14. Barnehjemmet Morgensol

14.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen

Granskingsutvalget har gått igjennom materiale vedrørende Morgensol ved Bergen byarkiv, Hordaland fylkesarkiv, Statsarkivet i Bergen, Riksarkivet og Sosialdepartementets arkiv.

Laksevåg barnevernsnemnds møteprotokoller er komplette frem til kommunesammenslutningen i 1972. Granskingsutvalget har gjennomgått disse.

Granskingsutvalget har også gjennomgått protokollene til styret for barnehjemmet. Protokollene er komplette frem til og med 1964. Styret for barnehjemmet synes å ha blitt avvirket 31.12.64, i forbindelse med at det ble etablert et sosialstyre fra 01.01.65.

Videre har Granskingsutvalget fått tilgang til en del korrespondanse, innstillinger, vedtak og andre dokumenter. Det meste av materialet stammer fra perioden 1963–1980.

Granskingsutvalget har intervjuet atten barn og seks ansatte ved barnehjemmet. Barna som er intervjuet har vært ved institusjonen i forskjellige perioder, innenfor tidsrommet 1954–76. Enkelte har vært forholdsvis kort tid ved institusjonen, men de fleste har vært der over flere år. De ansatte som er intervjuet har vært ved institusjonen dels i årene omkring midten av 1960-tallet, og dels i forskjellige perioder på 1970-tallet. I tillegg har Granskingsutvalget intervjuet en sosialsjef og en rådmann, begge fra perioden før kommunesammenslutningen i 1972.

Granskingsutvalget mener å ha et tilstrekkelig grunnlag for å besvare mandatet, på bakgrunn av opplysningene som har kommet frem ved gjennomgang av arkivmaterialet og gjennom intervjuene.

14.2 Historikk

I et møte 2. oktober 1914 behandlet Laksevåg sognestyre et tilbud fra en kjøpmann om å gi en del av sin eiendom Kringsjø til kommunen, til bruk som barnehjem. I tilbudet heter det at hjemmet skulle være for foreldreløse barn eller barn fra hjem som var i slik tilstand at de ikke hadde det godt. Gaven omfattet en parsell med

våningshus og et uthus. Opprinnelig var våningshuset en utlodningshytte.

Forutsetningen for gaven var at Laksevåg sognestyre forpliktet seg til å opprette og drive barnehjem, og aldri anvende eiendommen til annet formål. Sognestyret besluttet å motta gaven på de nevnte vilkår, og at barnehjemmet skulle opprettes fra påske 1915.

Barnehjemmet ble satt i drift i august 1915, med 12 barn. I statuttene heter det bl.a. at:

«barnehjemmet har til formaal at antage til opfost-ring barn, der enten er far- eller moderløse eller hvis foreldres forhold og manglende evne til at tage sig av dem gjør dette nødvendig. Maalet er at give slike barn en god og kristelig opdragelse».

I 1926 ble barnehjemmet påbygd og utvidet, og en mindre utvidelse ble gjort i 1937. Etter denne utvidelsen skal det ha vært plass til 23 barn ved hjemmet. Det ble i første rekke opptatt foreldreløse barn, både gutter og jenter, i alderen fra 2 år og oppover.

Barnehjemmet ble sterkt skadet ved bombingen av Laksevåg 4. oktober 1944, men både barn og betjening kom fra bombingen med livet i behold. Etter dette ble barna evakuert til Alversund, hvor de bodde ved Bergen Menighetspleies feriekoloni, «Heimen».

Etter at krigen var slutt, startet arbeidet med å sette i stand barnehjemmet. Morgensol kom i drift igjen i august 1945, og var da oppusset fra loft til kjeller. Laksevåg kommune var etter krigen preget av bombingen, ved at mange hus var ubeboelige og bolignøden derfor var stor. På 1960-tallet ble det bygget mange nye boliger i Loddefjordområdet, og folketallet i kommunen økte sterkt.

Fra 1954 og utover på 1960-tallet synes det jevnt over å ha vært inntil 12 barn ved barnehjemmet. De fleste av barna var fra Laksevåg kommune, men det var også barn fra andre kommuner, bl.a. Bergen. Etter kommunesammenslutningen i 1972, ble institusjonen overtatt av nye Bergen kommune.

I 1970 var det 9 barn ved Morgensol. Etter dette ble barnetallet redusert bl.a. på grunn av personellsituasjonen og de fysiske forholdene ved institusjonen. I perioden frem til 1980 synes det å ha vært 6–8 barn der.

14.3 Godkjenning av institusjonen

Etter barnevernloven § 40 første ledd, skulle barneverninstitusjoner ha godkjenning av departementet eller den departementet ga fullmakt. Etter barnevernloven § 40 annet ledd var det et vilkår for godkjenning av en barneverninstitusjon at det forelå en plan for institusjonens virksomhet. Planen skulle godkjennes av Sosialdepartementet.

Det fremgår av et brev av 04.02.60 fra styret til sosialsjefen i Laksevåg, at styret for barnehjemmet hadde fått anmodning om å ta opp barnehjemmets statutter til revisjon og sende dem til Sosialdepartementet for godkjenning etter den nye barnevernlov. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på for hva som skjedde etter dette.

Som det fremgår nærmere i avsnittet nedenfor, hadde både lokale og sentrale barnevernmyndigheter den oppfatning at barnehjemmet ikke tilfredstilte tidens krav. Granskingsutvalget finner det derfor mindre sannsynlig at barnhjemmet ble godkjent i løpet av den perioden utvalget har gransket. Dette må ses i sammenheng med at man arbeidet med planer om nedlegging av Morgensol som barnehjem, og etablering av nybygg. Dette behandles nærmere i avsnittet nedenfor.

14.4 Bygning og bygningsstandard

Barnehjemmet Morgensol lå i et etablert villastrøk i Øvre Holen i Laksevåg. Eiendommen hadde egen hage og fin utsikt. Bygningen besto av kjeller, to hovedetasjer og loft. Utvendig skilte bygningen seg ikke nevneverdig fra et «vanlig» hus.

Granskingsutvalget har ikke funnet plantegninger over bygningen, men har gjennom intervjuer fått et inntrykk av hvordan barnehjemmet så ut innvendig. Det ble ikke gjort større ominnredningsarbeider i løpet av den perioden utvalget har gransket. Selv om det i sin tid skal ha vært plass til mer enn 20 barn ved barnehjemmet, fremgår det av arkivmaterialet og flere intervjuer at barnehjemmet var lite og trangbodd også i de periodene det var henholdsvis 12 og 8 barn der.

Første etasje i bygningen inneholdt bl.a. kjøkken, kombinert spiserom og dagligstue, lekerom, bestestue, kontor, gang og garderobe. I andre etasje var det bl.a. bad, WC, to rom for de ansatte og soverom for barna. I den perioden det var 12 barn på barnehjemmet, var det 4 barn på hvert rom. Rommene lå etter hverandre i husets lengderetning, slik at man måtte gå igjennom rommet i midten for å komme inn på de to soverommene som lå i hver ende av huset. Alle rommene i bygningen var små.

De barna og ansatte som Granskingsutvalget har intervjuet, har gjennomgående beskrevet bygningen som enkel og spartansk. Dette gjelder hele den perioden utvalget har gransket. For eksempel har en som var ansatt på midten av 1960-tallet beskrevet bygningen som ukoselig og trist. Det var enkle senger og ingen pynt eller bilder på veggene. Styreeren som ble ansatt i 1976 har forklart at bygningen var svært nedslitt, at rominndelingen var lite hensiktsmessig, og at alt areal var utnyttet med svært høy utnyttingsgrad.

Det finnes forholdsvis mye arkivmateriale om de fysiske forholdene ved barnehjemmet. Blant annet fremgår det at det helt fra 1966 og ut på slutten av 1970-tallet var spørsmål om å nedlegge Morgensol som barnehjem. Bakgrunnen var at man fant de fysiske forholdene lite tilfredsstillende. Dette spørsmålet ble utredet flere ganger opp gjennom årene, og det ble satt frem flere forslag som det imidlertid ikke ble noe av. Først var det spørsmål om å omgjøre Morgensol til daghjem, senere kom det planer om å bygge nytt barnehjem i Hetlevikåsen som erstatning for Morgensol. Det var også planer om å bygge nytt barnehjem på eiendommen til Morgensol.

I en innstilling fra arbeidsutvalget for byggesaker i barnevernsektoren, datert 03.05.66, ble det foreslått å øke kommunens daghjemskapasitet ved å omgjøre Morgensol til daghjem. Som erstatning for Morgensol, foreslo arbeidsutvalget å etablere et nytt barnehjem i et av Laksevåg Boligbyggelags prosjekter.

Av Sosialdepartementets brev av 07.10.68 til Laksevåg kommune ved rådmannen, fremgår det at en vesentlig grunn til å avvikle Morgensol som barnehjem, var at barnehjemmet ikke lenger tilfredstilte tidens krav:

«Sosialdepartementet er enig i at den nåværende barneheim ikke lenger tilfredsstillende de krav en i dag stiller til en barneheim. En mener også at det vil være vanskelig å foreta en ombygging av huset som er tilfredsstillende for dette formål. En slutter seg derfor til komiteens planer om å få en ny barneheim i et vanlig bolighus (småhus) i tilknytning til den planlagte boligbygging i kommunen, jfr. ovennevnte drøftinger.»

Spørsmålet om disponering av eiendommen Morgensol ble tatt opp i innstilling av 06.05.71, fra sosialsjefen til sosialstyret i Laksevåg. Det fremgår bl.a. at spørsmålet om hvorvidt Morgensol fortsatt burde drives som barnehjem eller om eiendommen burde søkes benyttet til daghjemdrift, var avhengig av en klausul som påhvile eiendommen.

Den som i sin tid hadde gitt eiendommen til kommunen, hadde som nevnt i avsnitt 14.2, satt

som vilkår for gaven at Laksevåg sognestyre forpliktet seg til å opprette og drive barnehjem, og aldri anvende eiendommen til annet formål.

I sosialsjefens innstillingen er det vist til at sosialstyret 04.11.70, overfor kommunestyret, hadde anbefalt at det gjennom fylkesmannen ble fremmet søknad overfor Justisdepartementet om omdanning av den nevnte klausulen, slik at Morgensol kunne avvikles som barnehjem og ombygges til daghjem. Formannskapskontoret ba 26.04.71 imidlertid om at sosialstyret behandlet saken på ny, bl.a. fordi en innstilling fra et arbeidsutvalg under hovedutvalget for kommunesammenslutningen, hadde lagt opp til to barnehjem i Laksevåg; det planlagte hjemmet i Hetlevikåsen og fortsatt drift av Morgensol.

Laksevåg herredsstyre behandlet sak om fremtidig disponering av eiendommen i møte 09.09.71. Herredsstyret fattet slikt vedtak:

- «1. I samsvar med forslag fra barnevernsmemnda og sosialstyret blir eiendommen Morgensol fortsatt brukt til barnehjem.
2. Plan- og byggekomiteen for barnevern- og daginstitusjoner får i oppdrag å få utarbeidet planer for nybygg – etter først å ha innhentet sakkyndige uttalelser for om deler av den nåværende bygning kan benyttes i nybygget hvis dette vil gi den rimeligste løsning.
3. Til det forberedende planleggingsarbeidet blir bevilget kr 5 000,- av post VI.81. – Nytt familiehjem.»

Laksevåg formannskap vedtok i møte, 15.12.71, å oversende saken om nybygg for barnehjemmet Morgensol til den nye Bergen kommune. Formannskapet viste til vedtak i Laksevåg herredsstyre den 09.09.71, og anbefalte at et skisseforslag fra et arkitektfirma ble lagt til grunn for nybygg av barnehjemmet Morgensol, på kommunens tomt i Øvre Holen 33.

Kommunesammenslutningen ble iverksatt 01.01.1972. Det administrative ansvaret for driften av Morgensol ble fra dette tidspunktet lagt under Bergen sosialkontor, institusjonsavdelingen.

I brev av 09.08.74 til Sosialeksjonen i Bergen kommune, tok Sosialdepartementet opp spørsmål vedrørende barnehjemmet Morgensol og planer for nytt barnehjem i Hetlevikåsen. I brevet er det vist til at det den 31.01.73 ble gitt melding om statstilskudd på kr 117 000 til bygging av nytt barnehjem. Barnevernsmemnda hadde søkt om slikt tilskudd 04.09.72. Det nye barnehjemmet skulle erstatte barnehjemmet Morgensol, «som ikke lenger kan sies å tilfredstille de krav en i dag stiller til et barnehjem». Videre heter det i brevet:

«Departementets barneverninspektør har under besøk i Bergen etterlyst fortgangen med planene for det nye barnehjemmet, uten at det har vært mulig å bringe klarhet i saken. En minner om at dette spørsmål henger sammen med fortsatt bruk av barnehjemmet Morgensol som ikke på noen måte kan sies å være tilfredsstillende for barna. I tillegg til andre mindre tilfredsstillende forhold, kommer også de branntekniske sikkerhetshensyn.

En tillater seg derfor å be opplyst så snart som mulig hvordan saken står.»

I brev av 12.08.74 fra departementet til Bergen barnevernsmemnd, er det opplyst at departementet ville ta opp til vurdering spørsmålet om godkjenning av fortsatt drift av barnehjemmet Morgensol så snart departementet hadde mottatt de opplysninger det hadde bedt om.

I brev av 14.02.75 fremgår det at:

«For tiden arbeider et kommunalt utvalg om behov for barnehjem ut fra det tidligere planlagte hjem i Hetlevikåsen – et prosjekt som foreløpig er «islagt».»

I brev av 09.09.76 ba departementet på ny om fortgang i saken vedrørende bl.a. spørsmålet om fortsatt drift av institusjonen. Det ble vist til brevet av 12.08.74 og senere konferanser i anledning saken. Departementet ba om snarest å få opplyst hvordan saken sto, både når det gjaldt fortsatt drift av institusjonen og styrerstillingen.

I brev av 17.09.76 fra sosialsjefen i Bergen til Sosialdepartementet, heter det bl.a.:

«Innstillingen fra det såkalte barnehjemsutvalget har vært behandlet i barnvernutvalget og i sosialstyret den 14/9 1976. Alle disse organer har anbefalt at Morgensol blir omdannet til et fosterhjem for 3 barn med spesielle problemer og spesielle behov. Det forutsettes da at fosterforeldrene har særlige kvalifikasjoner. Selv om man kaller dette fosterhjem, blir det vel i realiteten en slags «mini-institusjon». Saken er ikke endelig avgjort.»

Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på at noe skjedde etter dette, i tiden frem til 1980. Vedkommende som ble ansatt som styrer etter at Hordaland fylkeskommune overtok driften i 1980, har forklart til Granskingsutvalget at institusjonen var svært nedslitt og preget av at Bergen kommune ikke hadde prioritert opprustning og vedlikehold. Han fremhevet likevel at Morgensol ikke skilte seg vesentlig ut fra andre tilsvarende institusjoner på den tiden.

I arkivmaterialet finnes det også en god del opplysninger om vedlikeholdet av bygningen. Granskingsutvalget går ikke nærmere inn på de-

taljene i dette. Hovedinntrykket er at det i løpet av den perioden ble gjennomført noe vedlikehold, men at en mer omfattende oppussing og opprustning av hjemmet uteble. Barnehjemmets usikre fremtid og planene om nybygg, synes å ha vært en vesentlig grunn til dette. I en innstilling, datert 18.06.66, fra sosialsjefen til sosialstyret i Laksevåg, heter det bl.a.:

«En total oppussing av hjemmet er nok påkrevet, men forskjellige forhold tilsier en varsom prioritering av arbeidet. Således vil institusjonen innen relativt kort tid, 2–3 år, kunne bli nedlagt som barnehjem, og vil bli tatt i bruk som daghjem. En del av det arbeidet som eventuelt utføres nå, kan dermed bli gjort forjeves.»

Barnevernsnemnda behandlet spørsmålet om behov for oppussing i forbindelse med den vanskelige bemanningssituasjonen ved institusjonen. I møte den 18.11.70 gjorde nemnda slikt vedtak:

«Barnevernsnemnda viser til vedtak i fellesmøte med sosialstyret 18.11.70. En vil også henstille til formannskapet om å medvirke til at det blir gitt en ekstra bevilgning til noe oppussing og en del nytt inventar til barnehjemmet. Dette for at det interørmessig kan bli litt mer trivelig.»

I sosialsjefens innstilling av 26.05.71 til sosialstyret, fremgår det at sosialstyret tidligere var blitt orientert om ymse mangler ved eiendommen, som burde avhjelpes snarest dersom eiendommen fortsatt skulle benyttes som barnehjem (noe som på dette tidspunktet var bestemt). De samlede kostnadene ved utbedringene ble anslått til ca. kr 23 000,-. Sosialsjefen foreslo at sosialstyret skulle anbefale at arbeidet ble satt i gang snarest, og at det ba om tilleggsbevilgning i overensstemmelse med forslaget. Sosialstyret sluttet seg til sosialsjefens forslag i møte 26.05.71.

Rådmannen i Laksevåg kunne imidlertid ikke gå inn for dette. I brev av 08.06.71 til barnevernsnemnda og sosialstyret begrunnet han dette slik:

«I samsvar med de siste vedtak i barnevernsnemnda og sosialstyret, går jeg inn for at eiendommen fortsatt benyttes til barnehjem. Jeg anbefaler også at det blir utarbeidet planer for nybygg (evt ombygging) og at det blir bevilget et beløp til de forberedende planleggingsarbeider.

På denne bakgrunn kan jeg ikke gå inn for større påkostnader på den nåværende bygningen, – jf. Sosialstyrets vedtak 26.5.1971 om tilleggsbevilgning på kr 26 000,- til vedlikeholdsarbeider.»

I et internt notat datert 20.10.72, skrevet av departementets barnevernsinspektør, fremgår det

at et møte hadde vært holdt på barnehjemmet i september 1972. Til stede var bl.a. barnevernsinspektøren, fylkesmannens barnevernssekretær, avdelingssjefen ved institusjonsavdelingen, og distriktssosialsjefen i Laksevåg. I notatet heter det bl.a. følgende om planene om etablering av nytt barnehjem i Hetlevikåsen og om den forfatningen Morgensol var i:

«Jeg vil bare understreke nødvendigheten av fortgang med planene for det nye hjemmet og fraråde særlige investeringer på Morgensol. Selve huset er så nedslitt og kummerlig at det er nesten utrolig i dag. Det skyldes selvsagt at man hadde håpet at nytt barnehjem skulle vært ferdig i år. Nå regner man med høsten 1973.»

I en rapport fra befaring, datert 04.02.75, fremgår det at man hadde registrert «en del forbedringer siden sist», bl.a. var det innsatt nye vinduer i hele huset. Barnas spiserom var malt, og ny linoleum lagt på gulvet. Rommet virket likevel «kaldt og upersonlig». Soverommene ble beskrevet som «ganske pene». Barnas garderobe var derimot «under all kritikk», «meget slitt og stygg». Det var for øvrig svært lite av sysselsettingsmateriale som leker og spill, og det som var intakt var «slitt og stygt». Barnas muligheter for lek og annen aktivitet ble beskrevet som «meget dårlig», noe også betjeningen hadde gitt klart uttrykk for. På grunn av dårlig økonomi, ble lite kjøpt inn. Til slutt i rapporten heter det:

«Barnehjemmet skal være en erstatning for barnets naturlige hjem. Det bør kunne gi barnet like gode oppvekstvilkår og utviklingsmuligheter fysisk og psykisk som et godt privat hjem.

Vår konklusjon etter befaringen på hjemmet er at det mangler en god del på at det svarer til forskriftene.»

Granskingsutvalget legger til grunn at Morgensol bygningsmessig sett var et uhensiktsmessig og utidsmessig barnehjem. Selv om barnetallet lå innenfor barnehjemforskriftens krav, var huset trangbodd. Standarden var spartansk og enkel.

De bygningsmessige manglene har etter Granskingsutvalgets oppfatning hatt innvirkning på omsorgsnivået. Dels har denne innvirkningen vært indirekte, ved at de bygningsmessige forhold bidro til at det i perioder var svært vanskelig å få fatt i og å holde på kvalifisert personell. Dette førte i sin tur til mangel på stabil voksenkontakt for barna.

De bygningsmessige forhold har også hatt mer direkte konsekvenser for omsorgsnivået. Soveromsløsningen bl.a. med at man måtte gå

igjennom ett soverom for å komme til andre, medførte at barna lett forstyrret hverandre og var forhindret fra å ha privatliv. Det var også begrenset plass for lek i rommene som var til daglig bruk. En klar mangel var det også at det ikke var noe egnet sted for å gjøre lekser i fred.

Morgensol synes å ha kommet spesielt uheldig ut ved at det gjennom en årrekke ble arbeidet med planer om etablering av nytt barnehjem, uten at det ble noe av disse planene. Dette synes å ha medført at det ble brukt mindre ressurser på opprustning og vedlikehold enn det ellers ville ha blitt gjort. Det er også mulig at kommunesammenslutningen har medført en forsinkelse i arbeidet med å etablere en ny institusjon som erstatning for Morgensol.

Samlet sett finner Granskingsutvalget det godt gjort at Morgensol ikke tilfredsstilte barnehjemforskriftens krav, og at de bygningsmessige forhold ga dårlige rammer for å gi barna tilfredsstillende omsorg.

14.5 Personellsituasjonen

Det var i alt åtte forskjellige styrere ved Morgensol i den perioden utvalget gransker.

Den første styreren (styrer nr 1) var ansatt fra 1950 til 1958. Hennes utdanningsbakgrunn var eksamen artium, sosiale kurs og kurs for småbarnspedagoger i København. Hun hadde også arbeidserfaring fra barnehjem før hun kom til Morgensol.

Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på at denne styreren hadde godkjenning fra departementet, men utdanningen hennes tilsier at hun var kvalifisert for slik godkjenning.

Ifølge styrets budsjettforslag for 1954/55, var det på den tiden ansatt en styrer, en assistent, en kokke og en «mellompike». I brev av 19.09.55 fra styreren til styret for barnehjemmet, ba hun bl.a. om mer hjelp, men styret besluttet i møte samme dag å utsette dette spørsmålet inntil videre. I møte 06.04.56 besluttet styret å ansette en pike til ved hjemmet, slik at det nå ville bli to piker i tillegg til styrer og assistent.

Den andre styreren (styrer nr 2) var ansatt i perioden 1958–64. Hun hadde blitt ansatt som assistent i desember 1957, men ble etter årsskiftet konstituert som styrer i den forrige styrerens permisjonstid. Ansettelsen ble gjort fast etter at den forrige styreren sa opp sin stilling.

Den nye styreren var utdannet barnepleierske, hadde ettårig barnevernkurs ved Norges kommunal- og sosialskole og «en solid praksis fra barnehjem», i følge protokollen til styret for

barnehjemmet. Kvalifikasjonene tilfredsstilte barnehjemforskriftens krav, og ifølge et styremøtereferat fra 08.04.60 hadde Sosialdepartementet godkjent henne som styrer.

Personellsituasjonen synes å ha vært spesielt turbulent i den perioden styrer nr 2 var ansatt. Dokumentasjonen tyder på at lønns- og arbeidsforholdene var en av årsakene til dette. I brev av 23.02.63 fra formannen i styret for barnehjemmet til sosialsjefen, heter det bl.a.:

«Assistent [.....] sa opp sin stilling til fratredelse 1. mai 1963, p.g.a. misnøye med lønns- og arbeidsvilkår. Hun ble forelagt arbeidsplanen da hun ble ansatt, men hun sier at hun tok det som en selvfølge at hun skulle ha betaling for overtidarbeide og hvilende vakt, slik hun var vant med fra sykehus.

Det faktiske forhold er at barnehjemmene må konkurrere med sykehusene, som p.g.a. sykepleierskemangel ansetter barnepleiersker til lønns- og arbeidsforhold som ligger over det vi kan by (Haukeland).»

På denne bakgrunn foreslo sosialsjefen overfor Laksevåg formannskap å bedre lønnsvilkårene for to av de ansatte (brev av 16.04.63). Sosialsjefen argumenterte med at det var vanskelig å få kvalifisert hjelp til institusjonene, og å opprettholde den nødvendige stabilitet i arbeidsstokken (brevet gjaldt både Morgensol og Eliasmarken). Videre heter det bl.a.:

«Og det kreves som kjent også erfaring og interesse. For barna betyr dette meget. Det er jo deres hjem, og dermed det sted de skal få bl.a. sin oppdragelse. Stabiliteten blant betjeningen er da også som nevnt av største betydning.»

Granskingsutvalget har ikke undersøkt nærmere hvordan formannskapet stilte seg til dette forslaget.

En annen årsak til problemene synes å ha vært styreren. Dokumentasjonen tyder på at styreren måtte si opp sin stilling etter press fra de øvrige ansatte ved barnehjemmet. Sosialsjefen skrev i brev av 12.08.64 bl.a. følgende om den vanskelige personellsituasjonen:

«Morgensol har kanskje stukket seg ut som den vanskeligste arbeidsplass i så måte, og vi tror at en vesentlig årsak kan ha vært manglende evne – hos den nå avgåtte styrer – til å behandle personalet på behørig vis.

Opptakten til den sak som nå foreligger er at hele personalet sa seg opp. Så gjorde styreren det samme. Imidlertid trakk personalet sine oppsigelser tilbake da de ble gjort kjent med at styrerens oppsigelse ble akseptert.»

Formannen i styret for barnehjemmet ga styrer nr 2 en god sluttattest, men et brev av 11.08.64 tyder på at formannen ikke var så fornøyd. I brevet heter det bl.a.:

«Vi har ved tidligere anledninger tatt det vi har kunnet få av arbeidshjelp. Dette vil vi nødlig gjøre om igjen når det gjelder styrer.»

Granskingsutvalget har intervjuet noen av de ansatte under denne styreren, og de har vært kritiske både til styrerens behandling av barna og til hennes forhold til de øvrige ansatte. En av de ansatte har forklart at hun mener at den direkte foranledningen for at styreren sluttet, var at hun på et tidspunkt beskyldte de øvrige ansatte for å stjele sengetøy fra institusjonen. Mye sengetøy var blitt borte. De øvrige ansatte oppdaget etter hvert at det lå store mengder sengetøy i en forgang til styrerens rom. I tillegg til sengetøyet lå det også store mengder barnetøy der, som barna ikke fikk bruke. Den ansatte som Granskingsutvalget har intervjuet, forstår ikke grunnen til at styreren hadde dette lageret, men at dette var styreren «i et nøtteskall».

Etter at styrer nr 2 sluttet, ble en ung assistent konstituert i stillingen (styrer nr 3). Hun fungerte i stillingen i perioden 01.09.64–07.08.65. Hun hadde vært ansatt som assistent siden 15.04.64. Grunnen til at hun sluttet i stillingen, var at hun skulle begynne ved kommunal- og sosialskolen i Oslo. Der gjennomførte hun 2-årig barnevernpedagogutdanning. Granskingsutvalget har intervjuet denne styreren.

Styrer nr. 3 var utdannet barnepleier, og hadde før ansettelsen ved Morgensol praksis som assistent ved Mødrehjemmet, som var en institusjon for mødre med små barn. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på at det ble søkt om eller gitt godkjenning for henne som styrer.

En hushjelp ble konstituert som assistent i denne perioden. I tillegg var det ansatt en daghjelp og en midlertidig ansatt hushjelp.

Formannen i barnehjemmets styre beskrev, i brev av 11.08.64, denne arbeidsstokken som «meget god». I brev av 09.10.64 fremgår det imidlertid at hun ikke var helt tilfreds med den midlertidige ordningen med en styrer og en assistent som var henholdsvis 24 og 19 år gamle, og «selvsagt ikke erfarne nok når det gjelder større barn og kanskje også vanskelige barn».

I intervju hos Granskingsutvalget har den tidligere styreren (nr 3) forklart at det i denne perioden var fire ansatte ved barnehjemmet, alle kvinner i alderen 16–24 år. Dette var styreren, assistenten og to som arbeidet på kjøkkenet. I tillegg

var det to kvinner som arbeidet i vaskekjelleren. Den tidligere styreren har overfor Granskingsutvalget beskrevet bemanningen som lav i forhold til de oppgavene de ansatte hadde. Dette ble tatt opp med Laksevåg sosialkontor, uten at hun følte at hun nådde frem med argumentasjonen. Hun fikk opplyst fra en saksbehandler at det tidligere hadde vært vanlig med storfamilie med inntil 12 barn, og at mor og far klarte seg bra da. Styreren opplevde det slik at saksbehandleren ikke forsto situasjonen ved barnehjemmet, eller bakgrunnen for at temaet ble tatt opp.

Det går frem av arkivmaterialet at det fortsatt var problemer med å skaffe og holde på kvalifisert personale. I en innstilling vedrørende ansettelser, datert 10.06.65, gir sosialsjefen uttrykk for at det ville bli «nødvendig å ta hele personalpolitikken ved våre institusjoner opp til grundig behandling». Han viste bl.a. til at barnehjemmene konkurrerte med daghjemmene, og at sistnevnte hadde langt flere søkere. Hittil hadde man «i stor utstrekning måtte ty til improvisasjoner for å løse problemene». Videre heter det i brevet:

«Det er mulig at vi bør bedre lønns- og arbeidsforhold ved «Morgensol» for å få kvalifisert betjening som blir værende i lengre tid. Jeg tror at det vil være riktig å be den nye styrer om å se på dette sammen med sosialstyrets tilsynsutvalg, og så får vi ta saken opp til høsten.»

I møte 15.06.65 besluttet sosialstyret at lønns- og arbeidsvilkår for personalet ved Morgensol skulle behandles som særskilt sak i sosialstyremøte høsten 1965. Dette fremgår av sosialsjefens forslag til vedtak 02.11.65.

I løpet av den perioden styrer nr 3 fungerte i stillingen, ble denne lyst ut. Utlysningen synes imidlertid ikke å ha gitt resultater. Etter det Granskingsutvalget kan se, ble en kvinne som fra før var ansatt dels i vaskeriet og dels på kjøkkenet, konstituert som styrer i perioden 07.08.65–15.04.66 (styrer nr 4). Hun hadde ingen barnevernfaglig utdanning, og det er heller ikke funnet dokumentasjon på at det ble søkt om godkjenning av henne som styrer.

I en innstilling datert 03.11.65 fremgår det at den midlertidige styreren (nr 4) ville slutte, bl.a. fordi hun hadde et spedbarn å ta seg av. Assistenten og hushjelpen ville begge slutte for å ta videre utdanning. Den øvrige betjening, som utgjorde to halve og en hel stilling, gjorde midlertidig tjeneste. Ingen av disse kunne regnes som fast hjelp. Sosialsjefen beskrev på denne bakgrunn personellsituasjonen som «kort og godt uholdbar». Samtlige stillinger måtte lyses ledige.

I innstillingen fremgår det også at nattevaktordningen hadde vært kritisert som en direkte grunn til søkersvikten. Kvalifisert barnevernspersonale søkte fortrinnsvis stillinger ved daginstitusjoner. Hittil hadde nattevakttjenesten vært fordelt på styrer og assistent, ved at de i kontinuitet med dagtjenesten hadde nattevakt slik: to netter på rad vakt og to netter på rad fri. På denne bakgrunn foreslo sosialsjefen at nattevakttjenesten ble fordelt på flere av personalet, og at det ble gitt en rimelig lønnskompensasjon. Forslaget gikk ut på at styrer, assistent og de to praktikanter hadde nattevakt hver fjerde uke, med en ukes sammenhengende vakt.

Forslaget til personalplan, datert 02.11.65, utarbeidet av tilsynsførerne for institusjonen, så slik ut:

Arbeidsoppgaver:

Stilling:	Primære	Sekundære	Nattjeneste	For øvrig
Styrer	Daglig ledelse	Ta seg av barna	Hver 4. uke	
Assistent	Ta seg av barna	Husstell	Hver 4. uke	Forefallende
Kokekyndig hushjelp	Matstell	Husstell	Hver 4. uke	Forefallende
Hushjelp	Klesvask – renhold	Avløser for kokke	Hver 4. uke	Forefallende
Praktikant	Ta seg av barna	Avløser for pike	v/ sykefravær	Forefallende

«Med forefallende arbeid menes f.eks. istandsetting av tøy, tilsyn med syke barn osv. – alt etter tid og kvalifikasjoner.

Den som skal ta seg av barna må for uten alminnelig tilsyn også hjelpe til med tilrettevisning ved barnas hjemmearbeid til skolegang osv.

Hver 4. uke sover den som har nattjeneste på barnas rom – så vidt mulig. For denne tjeneste betales et tillegg i lønn på kr 100,- pr uke.»

Sosialstyret behandlet saken i møte 20.09.65 og 02.11.65, og sluttet seg til forslaget til vedtak. Saken ble behandlet i herredsstyret 03.02.66. Forslaget til personalplan ble vedtatt, med noen endringer i stillingsbetegnelsene. Herredstyret sluttet seg også til forslaget om lønnskompensasjon for nattevaktordningen. Personalplanen ble gjort gjeldende fra 01.01.66.

I brev av 09.12.65, undertegnet av sosialsjefen, fremgår det at en husmor ved Eikelund skole var ansatt som styrer ved Morgensol (styrer nr. 5). Den nye styreren var 55 år gammel da hun tiltrådte styrerstillingen 15.04.66. Hun hadde ingen barnevernfaglig utdanning.

Søknad om midlertidig godkjenning som styrer ved Morgensol ble sendt fylkesmannen

11.01.67. I søknaden fremgår det at styreren hadde vært ansatt som husmor ved Eikelund offentlige skole i Fana, i tiden 12.10.64 til 15.04.66. Videre fremgår det at barnevernsnemnda var «meget fornøyd med den måte fru [.....] behandler barna på». Hun var eneste søker.

I brev fra Sosialdepartementet til fylkesmannen datert 31.07.67, er det opplyst at departementet fant at spørsmålet om midlertidig godkjenning av styreren burde utstå til departementets barneverninspektør hadde hatt anledning til å besøke barnehjemmet.

Godkjenningsspørsmålet ble først avgjort mer enn tre år etter ansettelsen. I Sosialdepartementets brev av 15.01.69 til fylkesmannen, heter det bl.a.:

«På grunn av de opplysninger som foreligger om fru [.....]s arbeid med barna siden hun ble tilsett som styrer ved barnehjemmet, finner departementet etter omstendighetene å kunne gi henne midlertidig godkjenning som styrer ved «Morgensol» barnehjem. I de tilfeller der en styrer ikke har den utdanning som kreves for styrere av barnehjem, og hvor midlertidig godkjenning blir gitt, stiller departementet vanligvis krav om at vedkommende må ta en eller annen tilleggstudanning. På grunn av fru [.....]s alder, finner departementet i dette tilfelle å burde gjøre et unntak fra denne regel.»

Den 04.11.70 skrev sosialsjefen en innstilling til sosialstyret om personellsituasjonen ved Morgensol, og om midlertidige tiltak i den forbindelse. Det fremgår av innstillingen at styreren ville slutte 30.11.70 for å overta en stilling ved Eikelund offentlige skole. Som følge av dette hadde det øvrige personalet sagt seg opp med virkning fra samme dato. Barna hadde reagert på at styreren skulle slutte:

«At barna ville reagere på fru [.....] slutt hadde vi nok regnet med som en mulighet. Fru [.....] planla derfor et varsomt tilbaketog til Eikelund der hun kom fra da hun begynte på Morgensol. En viss uro meldte seg allikevel blant enkelte av barna da det ble kjent at fru [.....] skulle slutte. Men den oppløsningstendens som derpå markeret seg hadde vi ikke ventet.

Klientellet ved et barnehjem kommer oftest fra usikre forhold, men når tillitsforholdet er etablert i hjemmet, og barnet er falt til ro vil institusjonen kunne fungere som en noenlunde brukbar erstatning for et naturlig hjem. Det at betjeningen skifter til en viss grad betyr normalt mindre når bare husmoren blir. Men forsvinner den som er fast holdepunkt i barnas nye tilværelse så kan virkningen bli av den art vi nå konstaterer.»

Styrerstillingen var utlyst gjentatte ganger, uten at noen søker hadde meldt seg, og man hadde forsøkt å få den øvrige betjening til å bli, men uten å lykkes. Barnehjemmet ville være uten betjening pr 01.12.70.

Den vanskelige personellsituasjonen på denne tiden, og konsekvensene av denne, illustreres av to likelydende brev fra sosialsjefen i Laksevåg, til barnevernsnemndene i Bergen og Arna, daterert 11.12.70 (uthevingene er gjort av sosialsjefen):

«Midlertidig kan vi holde driften gående ennå en tid, men det forutsetter en øyeblikkelig REDUKSJON AV BELEGGET som igjen er en vesentlig forutsetning for TILGANG PÅ PERSONELL. Og personellet er i denne sammenheng det avgjørende moment. Det tjener ingen positiv hensikt – det være seg for barna, for Deres barnevernsnemnd, eller oss – Å BARE LAGRE BARNA i et eller annet hus, i dette tilfelle barnehjemmet Morgensol. Hjemmet KAN NEMLIG IKKE – slik forholdene p.t. er – GI BARNA DET MINIMUM AV OMSORG som barnevernsnemnda i Laksevåg stiller som krav.»

På denne bakgrunn ble Bergen barnevernsnemnd bedt om *straks* å ta ut to navngitte barn, og Arna barnevernsnemnd bedt om *straks* å ta ut ett navngitt barn.

I brev av 20.11.70 fra sosialsjefen til styreren ved Morgensol fremgår det at det var besluttet at den mannlige styreren ved Eliasmarken ungdomshjem skulle fungere midlertidig som styrer ved Morgensol (styrer nr 6). Bakgrunnen var at man på dette tidspunktet ikke visste noe om muligheten for å få ansatt ny styrer med det første.

Den nye styreren hadde ingen barnevernfaglig utdanning. Sosialdepartementet hadde 17.01.69 gitt ham midlertidig godkjenning som styrer ved Eliasmarken ungdomshjem. Som det fremgår av avsnitt 11.5, hadde departementet store betenkeligheter med å gi denne godkjenningen.

Etter barnevernloven § 40 fjerde ledd, skulle det søkes om ny godkjenning dersom en styrer flyttet til en annen institusjon. Det ble imidlertid ikke søkt om slik godkjenning, verken av Laksevåg kommune eller av Bergen kommune etter kommunesammenslutningen i 1972. Etter det Granskingsutvalget kan se av arkivmaterialet, ble godkjenningsspørsmålet først tatt opp nærmere fire år etter ansettelsen ved Morgensol, og da fra Sosialdepartementets side.

I brev av 12.08.74 til Bergen barnevernsnemnd, viser departementet til flere møter i Bergen, bl.a. i forbindelse med en befarings ved barnehjemmet, hvor bl.a. godkjenningsspørsmålet

hadde vært tatt opp. Det var ikke søkt om slik godkjenning. Departementet var heller ikke kjent med hvor lenge styreren hadde fungert i stillingen. I brevet heter det bl.a.:

«Som kjent har [styreren] overhodet ingen relevant utdanning i forhold til gjeldende retningslinjer for godkjenning av styrere ved barnehjem m.v. En gjør også merksam på at [styrerparet] i brev av 17. januar 1969 bare ble gitt *midlertidig* godkjenning som styrer ved Laksevåg kommunale ungdomspensjonat som nå er nedlagt.»

To år senere, i brev av 09.09.76, ba departementet på ny om fortløpende i saken. Det ble vist til brevet av 12.08.74, og senere konferanser i anledning saken. Departementet ba om snarest å få opplyst hvordan saken sto, både når det gjaldt fortsatt drift av institusjonen og styrerstillingen.

I brev av 10.09.76 fra sosialsjefen til fylkesmannen, ble det opplyst at styreren hadde vært sykmeldt siden 14.06.76. Sosialsjefen hadde nå hatt en konferanse med styreren og forklart ham at hans funksjon som styrer var i strid med forskriftene for barnehjem, siden han aldri hadde vært godkjent som styrer og heller aldri ville kunne godkjennes på grunn av manglende adekvat utdanning.

Ifølge brevet var styreren helt innforstått med dette. Han hadde blitt ansatt ved Eliasmarken og senere ved Morgensol på grunn av problemer med å skaffe kvalifisert bemanning. Styreren hadde nå gjennomført en operasjon som ikke var vellykket, og han regnet ikke med å komme i arbeid igjen. På denne bakgrunn ville sosialsjefen ta opp spørsmålet om uførepensjonering av styreren og utlysning av styrerstillingen.

Som Granskingsutvalget vil komme tilbake til, var den direkte foranledningen til at styreren sluttet i stillingen, mistanke om at han hadde foregrepet seg mot en av jentene ved barnehjemmet. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på at departementet ble underrettet om det. De dokumenter som finnes, tyder snarere på at det ikke ble gjort.

En oppgave over fast ansatte pr 30.06.71 viser at det ved barnehjemmet på dette tidspunktet var ansatt en styrer, en assistent, ei kokke og fire andre uten oppgitt stillingsbetegnelse.

I 1973 var det ansatt en styrer, en assistent og fire avdelingshjelper. I 1976 var det en styrer, en styrerassistent, to nattevakter og fire avdelingshjelper. Etter det Granskingsutvalget har kunnet bringe på det rene, hadde ingen av de ansatte barnevernfaglig eller sosialfaglig utdanning.

I brev av 17.09.76 fra sosialsjefen i Bergen til Sosialdepartementet, ble det orientert bl.a. om at

den kvinnelige assistenten fungerte i styrerstillingen (styrer nr 7). På dette tidspunktet var det 8 barn ved barnehjemmet. Den fungerende styreren var ikke kvalifisert for styrerstillingen, og denne ville derfor bli lyst ut.

I brev av 11.10.76 fra institusjonsavdelingen til personal- og administrasjonsavdelingen, fremgår det at styrer nr 6 nå var erklært fullstendig ufør. Han ble derfor anbefalt overført til uførepensjon, slik at man kunne få styrerstillingen fritt for nyansettelse.

Ny styrer ble ansatt 03.10.77 (styrer nr 8). Han hadde eksamen fra sosialskolen i Stavanger, barnevernlinjen, våren 1977. Han hadde tidligere arbeidet ved Vestlandsheimen, og hadde dessuten studentpraksis ved Fanastøl behandlingshjem.

Sosialsjefen søkte i brev av 25.11.77 om godkjenning av styreren. Det sentrale barnevernsutvalg fattet i møte 10.01.78 vedtak om å anbefale godkjenning. Saken ble ekspedert videre til fylkesmannen 21.01.78. I brev av 02.10.80 går det frem at søknaden om godkjenning ikke lenger var aktuell. Godkjenningssaken ble således ikke ferdigbehandlet før styreren hadde sluttet i stillingen. På bakgrunn av at den nye styreren hadde barnevernfaglig utdanning, er det imidlertid sannsynlig at godkjenning ville vært gitt. Styreren var den første på mange år ved dette barnehjemmet som fylte de formelle kvalifikasjonene for stillingen. Barnehjemmet hadde ikke hatt styrere med barnevernfaglig utdanning siden styrer nr 2 gikk av den 31.08.64.

En av de ansatte på denne tiden, har overfor Granskingsutvalget gitt uttrykk for at mye endret seg til det bedre etter at styrer nr. 8 tiltrådte. bl.a. ble det innført rutiner med rapportskrivning, faste ukentlige møter og faglige diskusjoner.

Granskingsutvalget har intervjuet denne styreren. Personalet besto i hans tid av fire miljøarbeidere. De fire miljøarbeiderne arbeidet to og to på skift. Ingen av miljøarbeiderne hadde fagutdanning. Det var ikke stillingshjemler for det. I tillegg til den nevnte bemanningen var det tre som arbeidet som nattevakter og en helgevakt. Nattevaktene arbeidet hver for seg.

Granskingsutvalget legger til grunn at det i perioder var stor gjennomtrekk blant personalet på barnehjemmet. Stadige utskiftninger av personale, og problemer med å ansette personale med tilstrekkelige kvalifikasjoner, synes å ha vært et gjennomgående problem i store deler av den perioden utvalget har gransket. Mangelen på stabilitet gjaldt både styrere og personalet for øvrig. Problemet synes å ha vært størst på 1960-tallet, hvor det flere ganger var rene krisetilstander. I løpet av 1970-tallet var personalet noe mer stabilt.

Årsakene til at det i perioder var mangel på stabilitet og store problemer med å skaffe kvalifisert personale, synes å ha vært sammensatte. En viktig årsak var den generelle mangelen på kvalifisert personell som særlig var på 1950- og 60-tallet. Dette var noe Laksevåg kommune ikke hadde herredømme over. En annen medvirkende årsak til problemene, kan ha vært de bygningsmessige forhold som er omtalt nærmere i avsnitt 14.4 ovenfor. En tredje vesentlig årsak synes å ha vært lønns- og arbeidsforholdene, som var lite konkurransedyktige i forhold til andre typer institusjoner som konkurrerte om det samme personalet. Nattevaktordningen som var, før det ble ansatt egne nattevakter, må etter Granskingsutvalgets oppfatning ha vært en stor tilleggsbelastning for de ansatte.

Granskingsutvalget legger til grunn at Laksevåg kommune var klar over den tidvis svært vanskelige personellsituasjonen, årsakene til denne, og at situasjonen var svært uheldig for barna. Dette har blant annet kommet til uttrykk i dokumenter som er referert ovenfor. Noe synes også å ha vært gjort for å bedre på forholdene, men det som ble gjort var ikke tilstrekkelig for å oppnå varig forbedring og stabilitet.

Fra begynnelsen av 1970-tallet ble den generelle tilgangen på personer med barnevernfaglig utdanning gradvis bedre, mens Morgensol hadde ansatt en styrer som ikke hadde noen barnevernfaglig utdanning og som ikke hadde departementets godkjenning. Granskingsutvalget er kritisk til at Bergen kommune ikke synes å ha gjort noe for å få ansatt en styrer med barnevernfaglig utdanning, før stillingen ble utlyst i 1976.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det i perioder har vært et høyt konfliktnivå blant de ansatte. Dette gjelder særlig i den perioden styrer nr 2 ledet institusjonen. Hun var også en dårlig rollefigur for de øvrige ansatte.

I den perioden styrer nr 6 ledet institusjonen, synes det å ha vært færre klare konflikter. På den annen side hadde denne styreren begrensete faglige og personlige forutsetninger for å lede en institusjon. Han sto i liten grad for veiledning av personalet, eller for faglige diskusjoner mellom de ansatte. Mangelfulle lederegenskaper synes å ha satt sitt preg på rutinen ved institusjonen og samarbeidet mellom de ansatte.

Etter Granskingsutvalgets oppfatning var det for få ansatte ved institusjonen til at barna kunne få tilstrekkelig voksenkontakt. Dette var særlig et problem i den perioden det var 12 barn ved barnehjemmet, frem til ca. 1970. Den lave bemanningen var også en medvirkende årsak til at det var stor gjennomtrekk, ved at mange sluttet etter kort tid på grunn av det høye arbeidspresset.

Granskingsutvalget finner det godgjort at det skjedde en rekke brudd på barnevernloven ved at det var ansatt styrere uten formelle kvalifikasjoner og uten godkjenning. Dette skyldes dels mangel på kvalifisert personell – noe kommunen ikke hadde herredømme over – men også mangel på tilføring av ressurser til institusjonen. I perioder har arbeidet for å skaffe kvalifisert personell ikke vært tilstrekkelig prioritert.

Verken barnevernloven, barnevernforskriften eller rundskrivene inneholdt noen bemanningsnorm. Granskingsutvalget må derfor falle tilbake på en mer skjønnsmessig vurdering av hvor stort personale som måtte til for å kunne yte tilstrekkelig omsorg. Utvalgets konklusjon er at bemanningen på 1950- og 60-tallet var for lav til å tilfredsstille lovens krav til forsvarlig omsorg. De samlede konsekvensene av lav bemanning og stor gjennomtrekk har klart gått ut over det omsorgstilbudet barna fikk. Det var generelt vanskelig, og i perioder nærmest umulig, for barna å etablere stabil og god voksenkontakt. Et grunnleggende behov for barna ble derfor i perioder ikke tilfredsstilt.

14.6 Mat og måltider

Granskingsutvalget har ikke full klarhet i hvilke måltider det var på barnehjemmet på 1950-tallet. Noe senere synes måltidene å ha vært frokost, middag og kvelds. En av de ansatte skal i 1963 ha klagd til formannen i styret for barnehjemmet, over at barna ikke fikk mat mellom frokost og middag. Etter dette skal det ha blitt innført formiddagsmat for barna. Det er imidlertid noe uklart om dette systemet har vedvart i samme form i hele den perioden utvalget har gransket.

Barnas beskrivelse av maten varierer en del, både når det gjelder kvaliteten på maten, om det var nok mat, og om det var noen form for tvang i tilknytning til det å spise opp maten. Noen kan i dag ikke huske noe spesielt i forhold til måltidene, mens andre har beskrevet traumatiske opplevelser.

Flere har beskrevet havregrøten på en negativ måte, noe som bl.a. henger sammen med at den kunne bli servert om igjen en eller flere ganger, dersom den ikke ble spist opp. Noen ganger var havregrøten kald når den ble servert på nytt. Havregrøt til frokost synes å ha vært vanlig i den første delen av den perioden utvalget har gransket. Fra omtrent på midten av 1960-tallet ble det servert skiver til frokost, etter det et barn har forklart. Som pålegg fikk de bl.a. brunost, hvitost, Sunda og kaviar.

En jente som var ved institusjonen frem til midten av 1960-tallet har forklart at hun fikk gammel, kald havregrøt til frokost. Dersom hun ikke greide å spise denne, noe som skjedde noen ganger, måtte hun gå uten mat til hun kom tilbake fra skolen om ettermiddagen.

En rekke av barna har forklart at det var plikt til å spise opp maten, og flere har beskrevet forskjellige grader av tvang i tilknytning til dette. Dette er noe som går igjen i flere forklaringer, gjennom store deler av den perioden utvalget har gransket. Bruk av fysisk makt for å få barna til å spise opp maten synes imidlertid å ha forekommet sjelden. Det er bare ett av barna som har forklart det til Granskingsutvalget. Ingen har beskrevet at de ble slått eller på annen måte straffet fysisk dersom de ikke spiste maten. Derimot er det et gjennomgående trekk i flere forklaringer at barna måtte sitte lenge ved bordet, helt til maten var spist opp. Mat som de likevel ikke fikk i seg, ble servert på nytt til neste måltid. Noen av barna forsøkte å lure unna og kaste mat for å slippe å spise den.

En spesiell form for spiseplikt, som Granskingsutvalget har fått beskrevet fra ett barn, er at vedkommende måtte spise søt til raspeballene før hun fikk raspeballer. Siden hun ikke greide å få i seg søt, fikk hun heller ikke raspeballer. Vedkommende var på barnehjemmet siste halvdel av 1960-tallet og på begynnelsen av 1970-tallet.

Hvor strengt spiseplikten ble praktisert, synes å ha variert med hvem som hadde tilsynet med barna ved det enkelte måltid. Dessuten er det grunn til å tro at graden av spiseplikt har variert over tid, uten at Granskingsutvalget har kunnet avdekke noe klart mønster.

Flere har forklart at de som kom for sent til måltidene ble straffet, ved at de da måtte vente til neste måltid for å få mat.

Granskingsutvalget har mottatt forskjellige forklaringer på hvorvidt skolebarna hadde med seg matpakke på skolen. Noen har forklart at de hadde matpakke, noen at de aldri hadde det, og noen har forklart at de ikke alltid fikk matpakke. Granskingsutvalget har ikke funnet noe helt klart mønster i disse forklaringene, men det er sannsynlig at matpakkesystemet har variert i de forskjellige periodene. Blant barna som var ved institusjonen etter 1970, er det ingen som har opplyst til Granskingsutvalget at de ikke fikk skolemat.

Forklaringene fra noen av de som har vært ved institusjonen tidlig på 1970-tallet, gir en negativ beskrivelse av maten og matregimet, bl.a. at maten kunne bli servert om igjen flere ganger dersom den ikke ble spist opp. En jente som var på barnehjemmet noe senere på 1970-tallet, har

beskrevet brødmåltidene som greie. Hun hadde imidlertid traumatiske minner knyttet til middagsmåltidene. Ifølge henne ble middagsmaten porsjonert ut, og barna hadde plikt til å spise opp det de hadde fått. De måtte sitte ved bordet helt til alt var spist opp, uansett hvor lang tid dette tok.

De ansatte som Granskingsutvalget har intervjuet fra perioden styrer nr 2 var ved institusjonen, har reagert på matstellet. Styreren skal bl.a. ha satt grenser for hvor mye barna fikk spise. En ansatt reagerte bl.a. på at styreren sa til barna at de ikke kunne få mer mat fordi magen kunne sprekke.

En av de ansatte under den samme styreren, har forklart til Granskingsutvalget at hun mener at barna ved en anledning ble matforgiftet. Flere av barna kastet opp i løpet av natten. Den ansatte fikk dagen etter vite at barna hadde spist mat som var varmet opp igjen. Hun oppfattet det slik at råvarene i utgangspunktet var friske, men at maten kunne ha blitt bedervet før den ble varmet opp igjen.

En annen ansatt fra samme styrerperiode, og som en periode arbeidet som kjøkkenhjelp, har opplyst at det var dårlig matstell. Det var dårlig med mat, og styreren låste ned mat og nektet den kjøkkenansatte å gi denne maten til barna. Hun nevnte som et eksempel at en bløtkake ble sur og måtte kastes, fordi styreren bestemte at barna ikke skulle få denne. Hun har videre forklart at styreren mente at barna ville bli syke dersom de spiste for mye, og at de derfor måtte gå sultne fra bordet. Skolebarna fikk heller ikke matpakke, etter det den ansatte har forklart.

På bakgrunn av det mangelfulle matstellet, tok den nevnte ansatte kontakt med sosialkontoret og klagde. Etter dette ble matstellet bedre. Hun har for øvrig beskrevet matstellet som bra etter at styrer nr 2 sluttet. Noe senere synes imidlertid situasjonen å ha blitt forverret, etter at det var kommet en ny ansatt på kjøkkenet. I et brev datert 05.02.66 til sosialstyret, fra to av de ansatte, heter det følgende:

«Tilberedningen av maten på Morgensol er i en slik forfatning at den er uspiselig. Dersom ikke frk [.....] blir skiftet ut, sier det seg selv at vi andre må legge ned arbeidet. Minste forlangende er ordentlig tilberedning av maten. Likeledes har hun en mani med å skremme barnene. For eksempel: Sitter du ikke i ro, skal jeg skjære beinene av deg og gråter du blir du blind.»

Den ene av de to som har undertegnet brevet, er den tidligere nevnte kjøkkenhjelpen, men vedkommende kan i dag ikke huske noe om bakgrunnen for at brevet ble skrevet. Granskingsutvalget har ikke funnet opplysninger om hvilke konsekvenser dette brevet fikk for den som klagemålet gjaldt.

En ansatt omkring midten av 1970-tallet har beskrevet maten som «hverdagsmat». Maten var etter hennes oppfatning god og det var nok mat. Det var på denne tiden ikke egen kokk, slik at det var de ansatte som laget maten.

Styreren som ble ansatt i 1976 har forklart til Granskingsutvalget at matstellet i all hovedsak var ok. De hadde tilstrekkelig med midler til å kjøpe inn nødvendig og brukbar mat for, og han kan i dag ikke huske at dette var noe konfliktspørsmål mellom barna og institusjonen. Han kan ikke huske at barna ble tvunget til å spise opp maten.

Granskingsutvalget legger til grunn at forskjellige sider ved matstellet har variert i løpet av den perioden utvalget gransker. I perioder av 1960-tallet var det et problem at noen av barna ikke fikk nok mat, og at det ble spart på matbudsjettet. Kvaliteten på maten synes også å ha variert. Granskingsutvalget fester lit til forklaringene om at barna tidvis ikke fikk matpakke med på skolen. Dette er opplysninger som i alle fall delvis er bekreftet av ansatte ved institusjonen.

De sosiale rammer omkring måltidene har i perioder vært kritikkverdige, bl.a. ved at det i større eller mindre utstrekning ble utøvd tvang for å få barna til å spise opp mat som de ikke likte. Også dette problemet synes å ha vært størst i noen perioder på 1960-tallet. For noen av barna har matregimet vært et vesentlig bidrag til utrygghet og mangelfull omsorg.

Granskingsutvalget finner det godtgjort at de ansatte ved barnehjemmet ved flere anledninger tok opp problemer i tilknytning til matstellet, og at dette medførte forbedringer. Matsystemet har bl.a. derfor vært bedre i perioder, for så å falle tilbake i «gamle former». Svingningene synes ofte å ha vært personavhengige, bl.a. ved at særlig styrerne, og de som hadde ansvaret for matlagingen, satte sitt preg på maten og de sosiale rammene omkring måltidene.

På denne bakgrunn finner Granskingsutvalget det godtgjort at matstellet i perioder ikke har tilfredsstilt barnas grunnleggende behov, og at praktiseringen av plikten til å spise opp maten noen ganger har hatt klart negative konsekvenser for barna.

14.7 Klær og fottøy

Barnehjemmet sørget for innkjøp av klær til barna. Disse klærne ble kjøpt inn fra bestemte butikker som kommunen hadde rabattavtale med. Dette synes å ha vært ordningen i løpet av hele den perioden utvalget har gransket.

Granskingsutvalget har fått flest opplysninger om klærne fra barn som har vært ved barnehjemmet i perioden frem til ca. 1970. Det er en tendens til mer negative beskrivelser i den første delen av den perioden utvalget har gransket.

Flere av barna har gitt uttrykk for at kvaliteten på klærne var grei nok, men at de ikke var av de mest moderne. Det var også mye likt tøy og tøy som var velbrukt og lappete. På denne bakgrunn følte flere av barna at de skilte seg ut fra andre barn i gaten eller på skolen.

En gutt som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1960-tallet og første halvdel av 1970-tallet, har for eksempel forklart at han selv var lite opptatt av klærne han brukte, men at han skilte seg klart ut i klesveien i forhold til for eksempel de han gikk i klasse med da han begynte på skolen. (Han begynte på skolen på siste halvdel av 1960-tallet). Etter det han har forklart, var klærne mye mer lappet enn det de andre barna hadde. På den annen side følte han seg ikke uniformert. Han kan ikke huske at de frøs om vinteren, og de hadde blant annet regntøy og sjøstøvler.

Flere barn har forklart til Granskingsutvalget at de ikke fikk lov å benytte sine egne, private klær, og at de måtte bruke de klærne som de fikk tildelt ved institusjonen. Disse klærne gikk, i alle fall delvis, på rundgang mellom barna, slik at barna ikke hadde sine egne klær.

Klærne synes å ha vært tilpasset årstidene og forskjellige værforhold. Barna hadde bl.a. regntøy og sjøstøvler. Enkelte har imidlertid gitt uttrykk for at fottøyet ikke alltid passet.

Barnas forklaringer om klærne er ikke entydige. Noen har lite å utsette på disse, eller husker ikke noe spesielt om klærne i dag. Variasjonen når det gjelder beskrivelsen av klærne gjelder det meste av den perioden utvalget har gransket. Tendensen er likevel at beskrivelsene av klærne er mer positive etter hvert, og at barna som har vært på barnehjemmet på 1970-tallet gir mindre negative beskrivelser enn de barna som har vært der tidligere.

Når det gjelder siste halvdel av 1970-tallet, har Granskingsutvalget ikke funnet holdepunkter for at barna hadde klær av dårligere standard enn barna flest, eller at de av andre grunner skilte seg ut på grunn av klærne.

De ansatte som Granskingsutvalget har intervjuet, husker ikke så mange detaljer om klærne, men de opplysningene utvalget har fått, underbygger i alle fall et stykke på vei hovedtrekkene i de forklaringene som barna har gitt.

En ansatt på omkring midten av 1960-tallet har forklart at det var mye felles klær på barnehjemmet, at de gikk på rundgang mellom barna, og at mange av plaggene var lappet. På den annen side

var det også besteklær av bedre standard. Hennes samlede inntrykk av klærne er at barna gikk noenlunde anstendig kledd. Det hun først og fremst festet seg ved, er at det var lite personlig preg på klærne ved at disse gikk på rundgang, og at barna således ikke hadde sine egne klær.

En annen ansatt fra omtrent samme periode har forklart at klærne barna gikk i ikke var av de mest moderne, og at hun vil tro at barna skilte seg ut i klesveien. Klesstandarden ble imidlertid bedre i løpet av de årene hun var ansatt, frem til 1967. Hun ga for øvrig uttrykk for at i alle fall de største barna hadde sine individuelle klær.

De ansatte fra et stykke ut på 1970-tallet har ikke hatt noe negativt å si om standarden på klærne, og har gitt uttrykk for at barna ikke skilte seg ut på noen måte.

Granskingsutvalget legger til grunn at kvaliteten på klærne har variert over tid, og at det er en klar tendens til bedring i løpet av den perioden utvalget har gransket.

Begrepet «institusjonsklær» er ikke helt dekkende for klessituasjonen på Morgensol. Det er imidlertid grunnlag for å konkludere med at det var mangel på individualisering når det gjelder klær frem til et godt stykke utpå 1960-tallet, muligens helt frem til 1970. Klærnes synes i alle fall til en viss grad å ha gått på rundgang mellom barna. Granskingsutvalget legger også til grunn at barna i den nevnte perioden opplevde det slik at de skilte seg ut i klesveien, og at dette skyldtes at barna gikk ensartet kledd.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at klærne i hovedsak var tilfredsstillende med hensyn til kvalitet og funksjonalitet, ut fra det som var vanlig blant barn flest i løpet av den perioden utvalget har gransket.

14.8 Bad og toalettforhold

I den første delen av den perioden utvalget har gransket, var det ett toalett i første etasje og ett toalett i andre etasje. I andre etasje var det også ett bad, utstyrt bl.a. med ett badekar og tre vasker. Både badet og toalettene var felles for gutter og jenter. Senere ble det innredet ett til bad, til bruk for personalet.

Granskingsutvalget har ikke fått så mange detaljerte forklaringer om bad og toalettforhold. Et hovedinntrykk er at det er barna på 1960-tallet, og kanskje særlig fra første halvdel, som er mest kritisk til bad- og toalettforholdene.

Det var badedag en gang i uken. Barna fikk da rent tøy. De fikk normalt ikke rent tøy utover dette. Det gjaldt også undertøy.

En jente som var ved barnehjemmet i årene omkring 1960, opplevde det som krenkende at hun måtte gå til styreren og be om ett og ett bind når hun hadde menstruasjonen. Det var styrer nr 2 som praktiserte dette. Den samme styreren skal også en gang ha vist jentens skitne truse frem til andre barn, noe hun opplevde som svært krenkende. Etter dette begynte hun å vaske trusen sin hver kveld, og la seg med våt truse for at den skulle være noenlunde ren.

Noen har forklart at de var flere barn samtidig i badekaret, og at det ikke ble skiftet vann mellom hver gruppe barn som badet.

En av jentene som var på barnehjemmet i løpet av første halvdel av 1960-tallet, har forklart at hun fikk anledning til å bade alene med låst dør, men at døren ble låst fra utsiden av de ansatte. Hun måtte banke på døren for å komme ut etterpå.

Når det gjelder bad- og toalettforhold på 1970-tallet, har Granskingsutvalget få opplysninger. Det har ikke kommet frem opplysninger om spesielt kritikkverdige forhold.

Granskingsutvalget legger til grunn at standarden på bad- og toalettforholdene var på et normalt nivå, sammenlignet med «vanlige hjem» i første delen av den perioden utvalget har gransket. Institusjonen synes imidlertid å ha blitt hengende etter i forhold til velstandsutviklingen ellers i samfunnet i løpet av perioden. Dette skyldes mangel på opprustning av barnehjemmet.

Granskingsutvalget finner videre grunnlag for å konkludere med at det var en mangel på individualisering med hensyn til barnas spesielle behov. Det var en regelstyring av baderutinene som ikke var tilpasset det enkelte barn. Dette synes i hovedsak å ha vært et problem i den første delen av perioden, frem til ca. 1970. Forholdene ble på dette punktet sannsynligvis bedre utover 1970-tallet.

14.9 Skolegang, lekselesing, fritidsaktiviteter og stimulering

De fleste av barna på Morgensol gikk på Holen skole, som lå i nærheten av barnehjemmet. De gikk således på samme skole som barna i nabolaget.

Noen av barna opplevde at enkelte av lærerne på skolen forskjellsbehandlet barna fra Morgensol i forhold til andre barn, og noen følte seg latterliggjort av enkeltlærere. Enkelte hadde også problemer i forhold til andre barn på skolen, fordi de kom fra barnehjemmet.

Flere av barna som Granskingsutvalget har intervjuet, er kritiske til oppfølgingen barnehjem-

met ga i forbindelse med lekselesingen. Dette gjelder i første rekke de som har vært ved barnehjemmet på 1960-tallet, men også barn som har vært der senere, er kritiske til barnehjemmets oppfølging. En gutt som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1960-tallet og første halvdel av 1970-tallet, har for eksempel forklart at det ikke var avsatt tid til lekselesing, og at han selv sluntret en del unna leksearbeidet. Han skulket også ganske mye på skolen. Barnas forklaringer er nokså entydige når det gjelder barnehjemmets oppfølging på dette punktet. De kan ikke huske at det var satt av en bestemt tid til lekselesing, eller at de fikk hjelp i forbindelse med leksene. Barnehjemmet hadde ikke noe eget rom hvor det gikk an å gjøre lekser uten å bli forstyrret av andre barn. Leksene måtte eventuelt gjøres i dagligstuen, hvor det var vanskelig å få fred.

En av de ansatte på midten av 1960-tallet har forklart at hun kan huske at hun hjalp barna med leksene. Rommet som barna gjorde lekser i, var til en viss grad avskjermet fra det tilstøtende lekerommet. Det var likevel litt til og fra mellom lekerommet og lekerommet, slik at det var vanskelig for barna å få fred til lekselesingen.

En annen ansatt fra omtrent samme periode har opplyst at hun kan huske at de passet på at barna gjorde leksene sine, men at det generelt sett skortet noe på oppfølgingen i forhold til skolen, når det gjaldt kontakten med denne.

Når det gjelder situasjonen på 1970-tallet, har Granskingsutvalget et mer begrenset informasjonsgrunnlag når det gjelder forklaringer fra barn. Ett av barna har imidlertid forklart at det var satt av tid til lekselesing om ettermiddagen, og at det var mulig å få hjelp fra de ansatte, så langt de kunne gi det.

Dette samsvarer med forklaringer fra ansatte i samme periode. I siste halvdel av 1970-tallet synes det også å ha blitt mer systematisk kontakt mellom institusjonen og skolen. Den siste av styrerene (nr 8) har gitt uttrykk for at kontakten med skolen var tilfredsstillende.

Enkelte av barna har forklart at de har deltatt i organiserte fritidsaktiviteter. Når det gjelder organiserte fritidsaktiviteter, synes det å ha vært slik at de ansatte ikke gav noen bistand til eller oppmuntring til slik aktivitet. Barnehjemmet forholdt seg passiv til dette og stimulerte ikke barna.

Det har kommet frem i flere forklaringer at det var dårlig med leker og fritidsutstyr på barnehjemmet. Dette gjelder størstedelen av den perioden utvalget har gransket.

For eksempel har en jente som var ved barnehjemmet forholdsvis tidlig i den perioden utvalget har gransket, opplyst at det var minimalt med

leker på barnehjemmet, og barnebøker eksister- te nesten ikke. Det var noen små lekebiler av tre, men ingen dukker, dukkevogner eller trehjuls- sykler.

Et av barna, som var ved barnehjemmet i pe- rioden hvor styrer nr 2 var der, har forklart at han en gang oppdaget et lager med «finere le- ker», som han i dag vurderer som mer stimule- rende enn de «grovere leker» som barna fikk bruke. Han har også opplyst at det ved noen an- ledninger kom leker til barnehjemmet som gave, f.eks. i forbindelse med amerikanske flåtebesøk. Disse lekene ble lagret inne på bestyrerinnens kontor, og barna fikk ikke tilgang til disse. Han hadde imidlertid en privat sykkel, og denne fikk han bruke. Han husker også at han fikk en fiske- stang fra moren, men denne ble tatt hånd om på en slik måte at han knapt fikk anledning til å bru- ke den. Ut over dette kan han i dag ikke huske at de hadde sportsutstyr e.l.

En ansatt fra omkring midten av 1960-tallet har forklart at det var sparsommelig med leker på barnehjemmet, og at barna hadde få personli- ge leker. Hun kan i dag ikke huske at barna had- de ski eller sykler, med unntak av trehjuls sykler.

I en rapport datert 04.02.75, omtalt i avsnitt 14.4 ovenfor, fremgår det at det var svært lite av sysselsettingsmateriale som leker og spill, og det som var intakt var «slitt og stygt». Barnas mulig- heter for lek og annen aktivitet ble beskrevet som «meget dårlig», noe også betjeningen hadde gitt klart uttrykk for. På grunn av dårlig økono- mi, ble lite kjøpt inn.

En som var ansatt ved barnehjemmet om- kring midten av 1970-tallet, har forklart at de hadde skiutstyr til alle barna i forbindelse med en vinterferietur, men at den ansatte hadde skaf- fet noe av dette skiutstyret gjennom venner og fa- milie.

Vedkommende som kom som styrer i 1977 (styrer nr 8) har beskrevet situasjonen som «hel- ler dårlig» når det gjaldt leker, bøker, utstyr for ulike sportsaktiviteter m v på den tiden han kom til institusjonen. Etter hans oppfatning hadde det ikke vært så mye kultur ved institusjonen i for- hold til det å legge til rette for et innhold i barnas hverdag som var orientert mot ulike former for stimulering. Han har gitt uttrykk for at dette end- ret seg noe i hans tid som styrer.

Granskingsutvalget legger til grunn at det var et pluss at barna gikk på ordinær skole. Lærer- nes holdning til barnehjemsbarna var imidlertid varierende, og lærernes holdninger var viktige for den enkelte elevs skolesituasjon.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det var lite tid og rammer for lekselesing. Dette

må ses i sammenheng med de fysiske forhold- ne ved barnehjemmet, som ga lite rom for å lese lekser i fred. Graden av individuell hjelp synes å ha variert noe, og dette må ses i sammenheng med bemanningssituasjonen i forhold til antall barn. Skolearbeidet synes ikke å ha vært noen prioritert oppgave blant personalet inntil siste halvdel av 1970-tallet. De ansattes muligheter for å gi barna tilstrekkelig hjelp synes dessuten å ha vært begrenset på 1950- og 60-tallet, da det var 12 barn og få ansatte. Situasjonen har antakelig bed- ret seg ut over 1970-tallet.

Granskingsutvalget finner det godtgjort at sti- muleringen av barna var mangelfull til langt ut på 1970-tallet. Det har vært en vedvarende mangel på leker og utstyr i store deler av den perioden utvalget har gransket. Barnehjemmet var fattigs- lig også på dette området, og barna synes klart å ha hatt mindre leker og utstyr enn det som var vanlig blant barn flest i deres samtid. Mangelen på personlige leker og utstyr som ski og sykler, synes å ha vært spesielt stor. Denne situasjonen synes å ha vedvart et godt stykke ut på 1970-tal- let, og barnehjemmet lå således etter den almin- nelige velstandsutvikling i samfunnet.

Også den organisatoriske siden av stimulerin- gen synes å ha vært mangelfull i store deler av den perioden utvalget har gransket. Bevisst arbeid for å stimulere barna på fritiden, synes først å ha kom- met i gang for alvor mot slutten av 1970-tallet.

Granskingsutvalget konkluderer med at intel- lektuell og praktisk stimulering i forbindelse med skolegang, lekselesing og fritidsaktiviteter var mangelfull frem til omkring midten av 1970- tallet.

14.10 Forholdet mellom barna

Granskingsutvalget har fått noen positive beskri- velser av barnemiljøet, f.eks. når det gjelder lek og andre aktiviteter i og utenfor barnehjemmet. Leken foregikk mye ute i gaten og ved bunker- sene på Hola fjellet. Det er imidlertid et påfallende fravær av forklaringer om etablerte venn- skapsforhold.

Særlig fra slutten av 1950-tallet og frem til be- gynnelsen av 1960-tallet var det en stor ubalanse i alderssammensetningen på Morgensol. Det var en klar overvekt av eldre gutter, i alderen 13– 15 år. Det var også en kjønnsmessig skjevforde- ling. I 1958 var det bare en jente ved barnehjem- met, og mange av guttene var flere år eldre enn henne. Senere kom det noen flere jenter.

Blant barna som har vært ved barnehjemmet på 1950- og 60-tallet, er det noen som har negati-

ve opplevelser i tilknytning til barnemiljøet. Det er kanskje særlig første del av den nevnte perioden som peker seg ut på en negativ måte.

En av guttene fra denne perioden har forklart at «de tøffeste og største guttene» bestemte over de yngre barna, og at de eldre kunne slå de yngre. En gutt som var ved barnehjemmet på 1950-tallet og tidlig på 1960-tallet har forklart at det var om å gjøre å tilpasse seg og hevde seg i barneflokkene. De «svakere» barna som ikke greide å hevde seg, kunne få det vanskelig på flere måter. Det var mye aggresjon mellom guttene, blant annet i forbindelse med måltidene. Han fikk mye juling den første tiden etter ankomsten til barnehjemmet, da han var blant de yngste guttene. En annen gutt, som var ved barnehjemmet i løpet av siste halvdel av 1960-tallet, har forklart at han fikk bank av eldre gutter. Han var ved barnehjemmet bl.a. i løpet av siste halvdel av 1960-tallet.

Flere av barna som var ved barnehjemmet på 1960-tallet, har forklart at de *ikke* ble slått av eldre gutter. En jente som var der tidlig i denne perioden, har imidlertid forklart at hun var «livende redd» de store guttene, selv om det ikke hendte at de slo henne.

Granskingsutvalget har mottatt opplysninger om at eldre barn i noen tilfeller fungerte som omsorgspersoner for yngre barn. For eksempel har en gutt, som var ved barnehjemmet tidlig i den perioden utvalget har gransket, beskrevet en eldre gutt som beskyttet ham, og som han regnet som en person han kunne stole på. Den eldre gutten beskyttet den yngre særlig mot en av de ansatte. En gutt har opplyst at de største guttene bestemte over de yngre. Han har også opplyst at han opplevde beskyttelse utad av en eldre gutt. Bildet av forholdet mellom barna måtte derfor etter hans oppfatning nyanseres.

En jente som var ved barnehjemmet bl.a. i perioden til styrerinnen nr 2, har forklart at hun hadde omfattende omsorgsoppgaver i forhold til yngre barn. Hun vasket dem, kledde dem, pusset tennene og hjalp til med det meste. Dette medførte at hun selv ble isolert fra jevnaldrende.

En jente som var ved institusjonen i løpet av siste halvdel av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet, har forklart at hun ikke knyttet seg særlig til noen av de voksne, men at hun knyttet seg til en av de største jentene. Denne jenten lot henne få sitte på fanget og passet på henne.

En gutt som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1960-tallet og første halvdel av 1970-tallet, har forklart at han opplevde forholdet mellom barna som greit. Han kan ikke huske noen store konflikter mellom barna, eller at det var noe utpreget hierarki.

Granskingsutvalget har i intervjuene fått beskrevet en rekke tilfeller av seksuell aktivitet mellom barna. Beskrivelsene varierer fra «plukking» og beføling til voldtekt. Overgrepene skal dels ha skjedd på soverommene, dels utenfor barnehjemmet og dels på Holafjellet. Soveromsforholdene ga liten fysisk avskjerming mellom gutter og jenter. Jentene var således utsatt for at gutter oppsøkte dem og befølte dem.

En av guttene fra forholdsvis tidlig i den perioden utvalget har gransket, har beskrevet oppholdet på Morgensol som en opplæring i å bli seksuell overgriper. De eldre barna begikk overgrep i forhold til de yngre, som i sin tur gjorde det samme etter hvert som de vokste til. Den seksuelle aktiviteten foregikk dels mellom gutter og dels mellom gutter og jenter. Denne gutten har bl.a. beskrevet at han måtte onanere en annen gutt, og at han hadde betydelig seksuell aktivitet med en klart yngre jente, bl.a. samleie.

Flere av barna som har forklart at de har blitt utsatt for seksuell pågang, eller selv har utøvd slik pågang, har gitt uttrykk for at de mener at de ansatte kjente til, eller i alle fall hadde mistanke om, at det var seksualitet mellom barna.

En av jentene har forklart at hun etter to forskjellige overgrep, som hun mener at en ansatt i alle fall hadde mistanke om, fikk beskjed fra vedkommende om at hun måtte slutte å være så utfordrende. Ved en annen anledning skal den samme ansatte ha oppdaget at en gutt forsøkte å beføle den nevnte jenten. Den ansatte skal da ha sagt «e' dokker gale, vet dokker ikkje at det kan bli barn av slikt».

Gutten som er beskrevet ovenfor, har gitt klart uttrykk for at de ansatte var klar over hva som foregikk, i større eller mindre grad. Jenten han hadde hatt samleie med fortalte dette til styreren, og han fikk da kjeft fra henne og andre ansatte. Det ble imidlertid ikke gjort noe mer fra de ansattes side, og den seksuelle aktiviteten fortsatte. Det ble ikke iverksatt noen tiltak for å hindre den seksuelle aktiviteten.

Blant de ansatte som Granskingsutvalget har intervjuet, er det ingen som har hatt mistanke om at det foregikk seksuell utnytting mellom barna. På den annen side har det vært fremhevet at dette ikke kan utelukkes fordi det bl.a. pga. bemaningssituasjonen ikke var mulig for de ansatte å ha kontroll over dette. Granskingsutvalget har imidlertid ikke intervjuet noen ansatte fra perioden sent på 1950-tallet eller tidlig på 1960-tallet.

Den uheldige alderssammensetningen ved Morgensol i årene omkring 1960, var noe av bakgrunnen for at Eliasmarken ungdomshjem, som ved etableringen var tiltenkt i hovedsak for jen-

ter, ble omdannet til guttehem høsten 1961. I brev av 23.06.61, fra formannen i styret for Morgensol og Eliasmarken til Laksevåg barnevernsnemnd, heter det bl.a.:

«Det er f.t. et stort behov for å få flyttet de store guttene på Morgensol. Der kan ikke inntas mindreårige barn, så lenge det er så fullt av store gutter. Assistent [.....] er villig til å overta stillingen som styrer ved ungdomshjemmet, hvis det blir aktuelt med gutter. (...)

Det fremgår av styremøtereferat 26.09.61 at assistenten ved Morgensol ble ansatt som styrer ved ungdomshjemmet fra 01.09.61. Fra samme dag fulgte tre av de største guttene ved Morgensol med, og siden fulgte flere større gutter etter. Det fremgår ikke av arkivmateriale om kunnskap eller mistanke om hierarki, voldelighet eller seksuell aktivitet mellom barna, var noe av bakgrunnen for at Eliasmarken ble omgjort til guttehem, og at de eldre barna ble overflyttet dit.

Granskingsutvalget legger til grunn at barne-miljøet ved Morgensol, når en ser perioden 1954–80 under ett, ikke har vært spesielt dårlig. Det har vært en del positive relasjoner mellom barna f.eks. i forbindelse med lek og fritid.

I noen grad var barna også omsorgspersoner for hverandre. Granskingsutvalget vurderer i utgangspunktet slike relasjoner som positive for barna, men i noen tilfeller var relasjonene også et symptom på underbemanning og mangelfull omsorg fra de ansattes side. Barna overtok i noen grad de omsorgsoppgaver de ansatte skulle ha hatt. Dette synes særlig å ha vært tilfellet i den første delen av den perioden utvalget har gransket. Granskingsutvalget sikter da særlig til beskrivelser gjengitt ovenfor om at eldre barn beskyttet yngre, og at eldre barn kunne bli pålagt betydelig omsorgsoppgaver overfor yngre.

Granskingsutvalget finner det godgjort at det var klare tendenser til hierarki mellom barna, selv om mer alvorlig voldsbruk synes å ha forekommet sjelden. De yngre barna følte seg utrygge under disse forholdene. Hierarkitendensene har antakelig avtatt noe etter at flere av de største guttene ble flyttet over til Eliasmarken ungdomshjem høsten 1961, men også etter dette var det i perioder aldersforskjeller som kunne ha uheldige konsekvenser.

Granskingsutvalget finner det videre godgjort at det har vært en betydelig seksuell aktivitet mellom barna på Morgensol, først og fremst tidlig i den perioden utvalget har gransket. Noe av dette kan beskrives som normal seksuell lek, men Granskingsutvalget legger til grunn at det

har forekommet seksuell pågang som har vært opplevd som overgrep. Når det gjelder perioden etter ca. 1965, har Granskingsutvalget ikke holdpunkter for at det har vært unormal seksuell aktivitet mellom barna.

Granskingsutvalget finner det videre godgjort at enkelte av de ansatte kjente til at det forekom seksuell aktivitet mellom barna, og at denne aktiviteten i noen tilfeller lå utenfor det som er normalt for vedkommende aldersgruppe. Disse ansatte hadde en klar foranledning til å ta opp og problematisere dette temaet. Problematikken synes imidlertid å ha blitt håndtert på en lite profesjonell måte, selv ut fra den kunnskap man hadde om temaet den gangen. Barna synes ikke å ha fått noen adekvat veiledning når det gjelder kropp og seksualitet, i den perioden overgrepene skjedde.

14.11 Forholdet til nabolaget og andre barn

Som nevnt tidligere, lå Morgensol i et etablert boligstrøk. Forutsetningene for å ha kontakt med andre barn var således gode.

Forholdet til barna i nabolaget er i noen av intervjuene beskrevet som relativt normalt, mens noen opplevde at det gikk et klart skille mellom de innenfor og de utenfor barnehjemmet. En av guttene fra første halvdel av 1960-tallet opplevde f.eks. at foreldre til barn i nabolaget advarte barna sine mot å ha kontakt med barn fra barnehjemmet. Det er imidlertid grunn til å tro at naboforeldrenes holdninger til barnehjemsbarna varierte en del.

Et generelt inntrykk er at barna på institusjonen hadde en del kontakt med andre barn i Øvre Holen, og noen barn har også gitt en klart positiv beskrivelse av kontakten med andre barn og deres familier. Noen hadde bestevenner eller bestevenninner utenfor barnehjemmet. Barna lekte sammen dels i gaten og dels inne på området til barnehjemmet. Noen barn var også på besøk hjemme hos venner eller venninner i nabolaget. På den annen side synes det å ha vært sjeldnere at nabobarn var inne på selve barnehjemmet. Dette kan ha variert i løpet av den perioden utvalget har gransket. Noen barn har gitt uttrykk for at det aldri var andre barn inne på selve barnehjemmet.

Enkelte av barna har gitt uttrykk for at de levde isolert på barnehjemmet.

En gutt som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1960-tallet og første halvdel av 1970-tallet, har for eksempel forklart at barna hadde liten kontakt med andre barn i nabolaget. Da han ble noe eldre, var han imidlertid blant annet med på

å spille fotball. Dette var likevel en kontakt som var knyttet bare til denne aktiviteten, og som ikke utviklet seg til noe mer positivt i den forstand at han hadde mer privat eller tettere kontakt med barn i nabolaget. Gutten hadde ingen kontakt med klassekameratene utenom skoletiden. Det skjedde bare en gang i løpet av de årene han var ved barnehjemmet, at han ble invitert i fødselsdagsselskap til en av klassekameratene.

En av de ansatte på midten av 1960-tallet har forklart at hun ikke kan huske at det var barn fra nabolaget inne på barnehjemmet, men at hun i ettertid har hørt fra en person som nå er voksen, at hun var inne på barnehjemmet da hun var liten. En annen ansatt fra omtrent samme periode har opplyst at det ikke var noen restriksjoner med hensyn til kontakt med andre barn, men at barna på barnehjemmet holdt seg mest for seg selv. Noen av barna, i alle fall de eldste, var sammen med andre barn utenfor barnehjemmet, og kanskje noen ganger inne på barnehjemmet.

Granskingsutvalget har intervjuet en person som i sin barndom var nabo til barnehjemmet. Han hadde mye kontakt med guttene der, frem til begynnelsen av 1960-tallet. Han opplevde ingen restriksjoner med hensyn til barnehjemsbarnas kontakt med andre barn, og han var selv ofte inne på barnehjemmet. Blant annet var han flere ganger invitert til fødselsdagsbesøk.

Den siste styreren i granskingsperioden, har overfor Granskingsutvalget forklart at han i hovedsak vurderte barnas forhold til omgivelsene som «ganske greit». Barn og ungdom fra nabolaget og fra skolen kom på besøk, og i alle tilfeller eldre barn ved institusjonen hadde kontakt med andre barn i nabolaget og var på besøk hos dem.

Granskingsutvalget legger til grunn at barna stort sett hadde et positivt forhold til nabolaget, men at det også forekom at naboene var skeptiske til barnehjemsbarna. Enkelte av barna hadde en mer isolert tilværelse på barnehjemmet.

Det var en god del felles aktivitet ute i gaten, men lite besøk hos andre barn i private hjem, og lite besøk av andre barn inne på selve barnehjemmet. Granskingsutvalget legger derfor til grunn at forholdet til nabolaget ikke var helt «normalt», selv om det var flere positive sider ved forholdet. Det synes imidlertid å ha vært en tendens til mer normaliserte forhold i løpet av den perioden utvalget har gransket.

14.12 Trusler og straffereaksjoner

Et gjennomgående trekk i barnas forklaringer er at det var veldig strengt ved barnehjemmet, men

at det var store individuelle forskjeller mellom de ansatte. Forklaringene tyder imidlertid på at det har vært variasjoner over tid, bl.a. avhengig av hvem som var styrer.

Flere har forklart at det var mye kjefting fra de ansattes side. Bakgrunnen for at de ansatte kjeftet kunne f.eks. være sengevæting. En av guttene som var på barnehjemmet i første halvdel av 1960-tallet, har for eksempel forklart at han ikke ble utsatt for fysisk vold, men at det var mye «kjefting og smelling» og trusler om «de evige straffer».

Forklaringene tyder på at oppdragelsen i denne perioden var sterkt religiøst preget. Det er også andre enn den nevnte gutten, som har fortalt om at styreren i denne perioden (nr 2) var strengt religiøs, at Gud ble fremstilt som streng og som en som så når barna gjorde noe som var «synd». «Synd» var ikke bare det barna forsto var galt, men også det å danse, gå på kino, pynte seg eller det å høre på populærmusikk.

Granskingsutvalget har fått beskrevet forskjellige former for trusler. En gutt som var ved barnehjemmet tidlig på 1960-tallet har for eksempel forklart at en ansatt truet med å klippe av ham tærne dersom han ikke satt i ro da den ansatte klippet tåneglene hans. Den samme ansatte truet også med å gjøre noe galt med guttens yngre bror, noe han reagerte sterkt på.

Flere av barna fra tidlig i perioden har forklart at de ofte ble truet med å bli sendt bort fra barnehjemmet, f.eks. til Bergens guttehem på Garnes, dersom de ikke oppførte seg slik som de ansatte ønsket. En av guttene opplevde også at en gutt ble sendt til Garnes, og oppfattet den gang guttehemmet der som en «straffeanstalt» for barn. Det var styreren og en annen ansatt som truet med å sende barna dit.

Det fremgår av intervju- og arkivmaterialet at det flere ganger skjedde at barn ble sendt til Bergens guttehem eller en spesialscole. Det er således grunn til å tro at truslene om å bli sendt til guttehemmet ble opplevd som en realitet, og at overflytting ble opplevd som en straff i de tilfellene dette skjedde.

For eksempel besluttet Laksevåg barnevernsnemnd i møte 22.09.54 at en gutt skulle forsøkes plassert på Årstad skole eller Bergens guttehem, fordi han gjentatte ganger hadde stjålet penger fra de ansatte ved Morgensol. I møteprotokollen for barnehjemmets styre, fremgår det at han hadde tilstått å ha stjålet til sammen ca. kr 320,-. Et annet eksempel på slik overflytting er at Laksevåg barnevernsnemnd 13.01.71 godkjente at barnehjemmet 11.01.71 hadde besluttet å plassere en gutt på Bergens guttehem. Grunnen var at

personalet ikke klarte «å rå med ham». Det fremgår av vedtaket at flyttingen medførte at gutten ble skilt fra sin bror, som ble igjen på Morgensol. Et tredje eksempel er en gutt som ble overflyttet til guttehjemmet 21.09.71, fordi han «kunne ha nytte av et opphold i en institusjon som kunne bringe fastere struktur over tilværelsen» hans. Flyttingen medførte at han ble skilt fra sin søster. Bergen barnevernsnemnd godkjente flyttingen etter at den var gjennomført, 25.10.71.

En av guttene fra forholdsvis tidlig i den perioden utvalget har gransket, har forklart at han ble låst inne på badet, eller på et kott. Utover dette har Granskingsutvalget ikke fått forklaringer om innelåsning. Derimot har flere forklart at barna kunne bli sendt på rommet som straff. Der måtte de oppholde seg alene, uten lesestoff eller andre aktiviseringsmuligheter.

Et av barna som var på barnehjemmet på midten av 1950-tallet, har forklart til Granskingsutvalget at han ved en anledning fikk juling pga. at han hadde tisset på seg da han var ca. 4 år. Han husker i dag få detaljer om oppholdet på barnehjemmet, men han husker at han forut for denne hendelsen følte frykt, og han tror derfor i dag at han kan ha fått juling ved andre anledninger.

En jente som var på barnehjemmet tidlig på 1960-tallet, har opplyst at hun ble lugget og slått i baken hver gang hun tisset på seg i sengen, noe som i følge henne skjedde omtrent hver natt. Det var bl.a. styreren som sto for avstraffelsene. Jenten har opplyst at hun også ellers fikk bl.a. lusinger. En gutt som var på barnehjemmet omtrent i samme periode, har opplyst at en ansatt lugget ham.

En jente har forklart at hun ved en anledning ble slått på bar ende med en teppebanker, mens andre barn så på. Bakgrunnen var at hun hadde kommet for sent hjem. Hun opplevde straffen som svært krenkende og sårende. Hendelsen skal ha skjedd omkring midten av 1960-tallet. Jenten kan i dag ikke huske å ha blitt straffet fysisk ut over dette, i løpet av de seks årene hun var ved barnehjemmet. Hun har imidlertid forklart at hun ble uthengt på grunn av at hun tisset på seg i sengen, ved at det ble opplyst til alle at «nå skulle hun få lerretslaken». Dette opplevde hun som veldig krenkende og sårende.

Fra midten av 1960-tallet er det færre opplysninger om trusler og fysiske avstraffelser. Noen av dem som var ved barnehjemmet i løpet siste halvdel av dette tiåret, har opplyst at de ikke ble slått eller straffet fysisk på annen måte. Andre har forklart seg om forskjellige former for avstraffelser.

En gutt har forklart at han ble slått med bjørkeris, og en gutt og en jente, som begge var der

omkring 1970, har forklart at de bl.a. ble slått og lugget. Den nevnte jenten har dessuten forklart at hun ble innstengt i et kott. En gutt har forklart at mannen til en av de ansatte, «noen ganger banket barna». I følge gutten var det særlig de som var sengevætere som fikk unngjelde. Mannen spylte disse barna med kaldt vann i kjelleren. Gutten har navngitt tre barn som slet med sengevæting, og som ble utsatt for dette. Gutten som fortalte dette, var ikke selv sengevæter, og opplevde ikke å bli spylt. Gutten har videre forklart at en kvinnelig ansatt kunne slå barna, og at han selv fikk «flere lusinger» av henne. Det var ikke dagligdags at hun slo, men gutten klarer i dag ikke helt å si hvor ofte det skjedde.

Når det gjelder perioden fra ca. 1972–1980, har Granskingsutvalget ikke fått opplysninger om at barn er blitt truet eller straffet fysisk, bortsett fra opplysninger fra en gutt om en ansatt på 1970-tallet. I følge gutten kunne det skje at hun ristet barna, og at hun trakk dem i øret. Bakgrunnen for slike reaksjoner kunne for eksempel være at barna kom for sent hjem i forhold til det som var avtalt eller det de hadde fått tillatelse til.

En gutt som var ved institusjonen både på 1960-tallet og 1970-tallet, har forklart at det skjedde mye positivt da styrer nr. 6 kom til institusjonen. Barna fikk da større frihet. Han har imidlertid opplyst at en kvinnelig ansatt en gang straffet gutten og en annen gutt med å spise skive med pepper. Bakgrunnen var at guttene hadde gravd et dypt hull i sandkassen. De ønsket å «grave til Kina».

Granskingsutvalget legger til grunn at det var spesielt strengt ved barnehjemmet fra ca. 1958 til ca. 1970, med noen variasjoner innenfor den nevnte perioden. Oppdragelsesformen var strengere enn i «vanlige» hjem på den tiden.

Granskingsutvalget finner det godtgjort at det har forekommet en rekke tilfeller av trusler og fysisk maktbruk. Det er likevel relativt få beskrivelser av mer alvorlige fysiske avstraffelser. Det er flere beskrivelser av lusinger og andre mer spontane reaksjoner. Slike reaksjoner er klart nok uakseptable.

Utvalget legger videre til grunn at det har skjedd at sengevætere ble straffet ved at de ble spylt med kaldt vann. Etter utvalgets oppfatning var dette en svært krenkende reaksjon, og klare overgrep mot de barna som ble utsatt for dette.

Truslene og den fysiske maktbruken medførte utrygghet for barna. Granskingsutvalget er særlig kritisk til at barna ble truet med å bli sendt bort til andre steder, f.eks. Bergens guttehjem på Garnes. Granskingsutvalget ser ikke bort ifra at flytting i noen tilfeller kunne være nødvendig, men trusle-

ne om dette bidro i høy grad til barnas usikkerhetsfølelse og mangel på forutsigbarhet.

Det er dessuten tvilsomt om barnas rettsikkerhet ble ivaretatt på en forsvarlig måte i disse omplasseringssakene. I de sakene som er beskrevet ovenfor, er det for eksempel ikke opplysninger om hvorvidt barna eller foreldrene ble hørt før det ble besluttet å flytte barna. Det fremgår heller ikke om vilkårene i barnevernloven § 27 første ledd var vurdert av barnevernsnemnda. Bestemmelsen fastsatte at en barnevernsnemnd ikke måtte foreta endring i anbringelsen av et bortsatt barn, med mindre det skjedde av omsyn til barnets velferd eller fordi barnet øvde uheldig innflytelse på andre barn. Dessuten forekom det at nemnda først godkjente overflyttingen etter at den var gjennomført, noe som ikke harmonerer med den nevnte bestemmelsen i barnevernloven.

14.13 Seksuelle overgrep

Granskingsutvalget har fått beskrevet en rekke seksuelle overgrep som skal være begått av mannen som var styrer ved institusjonen i perioden 1971–76 (styrer nr 6). Det er seks jenter og to gutter som har forklart til Granskingsutvalget at de har vært utsatt for overgrep fra denne personen. Beskrivelsene av overgrepene varierer fra kysning og beføling til voldtekt.

Av hensyn til det enkelte barns personvern, vil Granskingsutvalget ikke gjengi detaljene i den enkeltes forklaring. Det er imidlertid en del detaljer og fellestrekk som etter Granskingsutvalgets oppfatning har betydning for vurderingen av forklaringenes troverdighet. Det går for eksempel igjen i flere av forklaringene at barna fikk snop eller penger som betaling, og beskjed om å holde hemmelig det som hadde skjedd. Forklaringene har også noen fellestrekk når det gjelder overgrepsituasjonene og måten overgrepene skjedde på. For eksempel har flere forklart seg om overgrep i forbindelse med utdeling av lommepenger på styrerens kontor.

To av jentene har forklart at de ble utsatt for overgrep av denne mannen i løpet av første halvdel av 1960-tallet, altså flere år før han ble styrer ved Morgensol. Han var imidlertid mye på Morgensol i løpet av 1960-tallet, og skal også ha hatt barn fra barnehjemmet på besøk i sitt private hjem. En ansatt i denne perioden har forklart til Granskingsutvalget at mannen bl.a. snakket med barna og tok dem på fanget når han var på besøk på barnehjemmet. Hun hadde imidlertid ikke noen mistanke om at han forgrep seg mot noen.

Granskingsutvalget har ikke funnet noe vedtak i protokollene til barnevernsnemnda eller styret for institusjonen om at mannen skulle ha denne kontakten med barnehjemmet. Det synes å ha vært en ordning som ikke var formelt godkjent. På den annen side går det frem av flere dokumenter og intervjuer at mannen ble ansett som en ressursperson for barnevernet i Laksevåg kommune.

Overgrepene som er beskrevet av de to nevnte jentene, skal i hovedsak ha skjedd i mannens hjem. En av disse jentene har forklart at hun også ble utsatt for et overgrep i ungdomshjemmet på Eliasmarken, mens hun selv bodde på Morgensol.

Det ene overgrepet skal ha skjedd en gang da de to jentene var på overnattingsbesøk hos mannen. Den ene av disse jentene har forklart at hun har vært utsatt for overgrep flere ganger, uten at hun i dag har kunnet redegjøre mer konkret for den enkelte hendelse.

Det er fire jenter som har forklart til Granskingsutvalget at de ble utsatt for seksuelle overgrep fra den samme mannen, i den perioden han var styrer ved barnehjemmet. De var den gang omkring 10 år gamle. Disse overgrepene skal ha skjedd dels på barnehjemmet, på kontoret eller andre rom, og dels hjemme hos styreren.

En jente har forklart at hun en rekke ganger var inne på kontoret til styreren tidlig på 1970-tallet, og at det skjedde overgrep der. En annen jente, som var ved institusjonen i samme periode, har fortalt om lignende overgrep på kontoret til styreren. Hun husker i dag ikke om det var ett eller flere overgrep som skjedde på kontoret.

Den sistnevnte jenten har også forklart seg om en episode som skal ha skjedd hjemme i leiligheten til styreren. En annen jente som hadde vært med hjem til styreren, men ikke inn på soverommet, skal ha forstått hva som hadde skjedd, og sa fra til sin far. Denne faren skal så ha varslet ansatte ved barnehjemmet. Deretter skal to politifolk ha kommet til barnehjemmet, og tatt med seg styreren.

En tredje jente, som var ved institusjonen tidlig på 1970-tallet, har fortalt om to episoder som skal ha skjedd i løpet av den tiden hun var der. Etter den siste episoden fortalte hun faren hva som hadde skjedd, og faren skal ha anmeldt forholdet til politiet. Hun har videre forklart at saken ble etterforsket av politiet, og senere henlagt.

Denne jenten har navngitt jenten som var med henne, og navnet er det samme som på den andre jenten som har forklart at politiet var tilkalt ved en anledning. Det er imidlertid uklart for Granskingsutvalget om de to forklaringene refe-

rerer til samme politisak eller om det dreier seg om to forskjellige.

Granskingsutvalget har søkt etter eventuelle politidokumenter fra denne tiden, men har ikke funnet dette. I en senere politisak fra 1982, som blir nærmere omtalt nedenfor, forklarte den da avgåtte styreren at han 10 år forut for dette var «anmeldt for utuktig atferd mot noen barnehjemsbarn, men saken ble da henlagt». Det er således grunn til å tro at det i alle fall har vært én politisak mot styreren i den perioden de to nevnte jentene var ved barnehjemmet.

En gutt som var ved barnehjemmet omtrent på samme tid som de tre nevnte jentene, har forklart til Granskingsutvalget at han i forbindelse med utdelingen av ukepengene, ble utsatt for et overgrep på styrerens kontor. Gutten var omtrent på alder med de nevnte jentene.

En annen gutt fra samme periode har fortalt en lignende historie. I følge gutten ba styreren ofte barn komme inn til seg på kontoret. Gutten har forklart at han da ble tatt på fanget til styreren. Han kjente at styreren fikk ereksjon, mens han strøk gutten på låret og i skrittet utenpå klærne. Begge hadde klærne på. Gutten opplevde dette som ubehagelig, og vurdert i ettertid er han klart av den oppfatning at dette var seksuelt motivert fra styrerens side. Det «lå belønning i luften», ved at styreren kunne gi barna litt penger. Gutten mener at slike ubehagelige episoder kanskje skjedde tre ganger før han holdt seg unna kontoret til styreren.

En fjerde jente var ved barnehjemmet fra tidlig på 1970-tallet og frem til høsten 1976. Da hun kom til barnehjemmet, var hun omtrent på alder med de tre jentene som er omtalt ovenfor. Hun har forklart til Granskingsutvalget at hun ble utsatt for en lang rekke overgrep i løpet av den tiden hun var ved barnehjemmet. Beskrivelsene har flere fellestrekk med forklaringene til barna som er omtalt ovenfor.

Det mest alvorlige overgrepet skal ifølge jenten ha skjedd en natt da styreren hadde nattevakt i stedet for den faste nattevakten. Etter hendelsen rømte hun fra hjemmet.

I løpet av dagen etter greide en av de yngre ansatte ved barnehjemmet å komme i kontakt med henne. Hun ble med hjem til den ansatte, hvor hun fikk overnatte. Der var også en av de andre yngre ansatte, og hun fortalte til denne ansatte at hun var blitt seksuelt misbrukt. Dagen etter tok de to ansatte kontakt med en ansatt ved institusjonsavdelingen i Bergen kommune, og på bakgrunn av denne samtalen ble hun lovet av de ansatte på barnehjemmet at hun ikke skulle få se styreren igjen.

Slik jenten har forklart det overfor Granskingsutvalget, fikk hun ingen særskilt oppfølging på barnehjemmet etter det som hadde skjedd. Noen måneder etter at overgrepet fant sted, ble hun flyttet til Bergen kommunale ungdomshjem. Hun oppfattet det slik at ungdomshjemmet ikke var blitt informert om hva som hadde skjedd. Dette bekreftes også av intervjuer som Granskingsutvalget har hatt med ansatte ved ungdomshjemmet i den aktuelle perioden, bl.a. styreren der. Granskingsutvalget har også gjennomgått jentens mappe fra ungdomshjemmets arkiv, uten å finne opplysninger om det som skal ha skjedd på Morgensol.

Granskingsutvalget har intervjuet to av de som var ansatt på Morgensol da den beskrevne saken kom opp. Den ene av disse var den yngre ansatte som lot jenten overnatte hos seg, slik som beskrevet ovenfor. Denne ansatte fikk fortalt fra sin kollega, som også overnattet hos henne, hva jenten hadde fortalt i løpet av natten. Dagen etter kom de i kontakt med nattevakten på barnehjemmet, og hun tror at nattevakten forholdsvis umiddelbart kontaktet sosialkontoret på Danmarks plass og informerte om hva som hadde skjedd. En annen ansatt tok det direkte opp med styreren. Noen uker senere tok en personalsekretær ved institusjonsavdelingen kontakt med de to yngre ansatte, og de hadde et møte på hans kontor hvor den aktuelle saken var tema. Hun oppfattet det slik at personalsekretæren hadde kalt dem inn for å få bekreftet hva som var skjedd, men uten at han spurte så mye.

Granskingsutvalget har også intervjuet nattevakten som har vært nevnt i intervjuene med jenten og den yngre ansatte. Nattevakten har forklart at hun straks tok med seg jenten til sosialkontoret og fortalte hvilke opplysninger de ansatte hadde fått. Noen dager senere tok en annen ansatt kontakt med styreren, og som direkte konsekvens av denne samtalen forlot styreren barnehjemmet, og kom aldri tilbake.

Personen hun tok kontakt med på sosialkontoret, var jentens faste kontaktperson der. I intervjuet med Granskingsutvalget har jenten imidlertid ikke fortalt noe om at hun sammen med nattevakten var på sosialkontoret, slik nattevakten har forklart til utvalget. Jenten har forklart at hun en gang forsøkte å ta opp seksuelle overgrep med kontaktpersonen på sosialkontoret, men at hun ikke husker om dette var før eller etter den mest dramatiske handlingen. Hun fortalte kontaktpersonen om at hun hadde det svært vanskelig, men kom ikke inn på overgrepene.

Granskingsutvalget har også intervjuet den nevnte kontaktpersonen på sosialkontoret. Hun

har forklart at hun ikke kan huske at hun noen gang ble kontaktet i forbindelse med at jenten skulle ha vært utsatt for seksuelle overgrep mens hun bodde ved Morgensol. Hun ble heller ikke fortalt om dette fra jenten selv gjennom de årene hun hadde kontakt med henne. Det skjedde først i 1994.

Etter det Granskingsutvalget har kunnet bringe på det rene, lever ikke den før omtalte personalkonsulenten ved institusjonsavdelingen i dag.

I brev av 10.09.76 fra sosialsjefen til fylkesmannen, ble det opplyst at styreren hadde vært sykmeldt siden 14.06.76. Sosialsjefen hadde ifølge brevet opplyst at hans funksjon som styrer var i strid med forskriftene for barnehjem, siden han aldri var godkjent og heller ikke ville kunne godkjennes på grunn av manglende adekvat utdanning. Styreren var selv helt innforstått med dette, ifølge brevet. Sosialsjefen ville ta opp spørsmålet om overføring til uførepensjon, på bakgrunn av at styreren hadde tatt en operasjon som ikke var vellykket. Styreren regnet ikke med å komme i arbeid igjen.

I brev av 17.09.76 henvendte avdelingssjefen ved institusjonsavdelingen seg til en overlege ved et sykehus, og ba om å få opplyst om det forelå medisinsk indikasjon på at styreren kunne overføres til uførepensjon.

Samme dag orienterte sosialsjefen i brev til Sosialdepartementet om at en anså spørsmålet om styrerens tjeneste ved Morgensol som avklart. Assistenten ved barnehjemmet fungerte som vikar for styreren.

Den tidligere omtalte personalsekretæren ved institusjonsavdelingen, skrev i brev av 11.10.76 til personal- og administrasjonsavdelingen i kommunen, at en overlege betraktet styreren som «fullstendig ufør». Videre heter det i brevet:

«En vil anse det som en fordel at [.....], ut fra legens uttalelse, allerede på nåværende tidspunkt blir overført til uførepensjon, slik at man kan få stillingen ved barnehjemmet frigitt for nyansettelse.»

Ny styrer ble ansatt 03.10.77, og han tiltrådte stillingen 01.11.77. Han har forklart til Granskingsutvalget at en av de ansatte kom og fortalte ham om hvorfor den tidligere styreren hadde måttet slutte. Dette ble overført ham fremstilt slik at den tidligere styreren hadde begått seksuelle overgrep i forhold til et barn ved Morgensol.

Intervjuene og arkivmateriale gir ikke holdepunkter for at den tidligere styreren ble suspendert eller avskjediget fra stillingen, selv om han «måtte slutte». Granskingsutvalget har heller

ikke funnet holdepunkter for at forholdet ble anmeldt til politiet.

Det synes heller ikke å ha vært noen sammenheng mellom overgrepene og det at jenten ble flyttet til Bergen kommunale ungdomshjem høsten 1976. Selv har hun forklart til utvalget at hun oppfattet det slik at hun var «vanskelig å ha med å gjøre på Morgensol». Dette stemmer overens med det som fremgår av saksdokumentene. I søknaden om opptak ved Bergen kommunale ungdomshjem fremgår det bl.a. at betjeningen ved barnehjemmet ikke klarte å takle situasjonen lenger. Mistanke om overgrep er ikke nevnt. I årsmeldingen fra barnehjemmet for 1976, fremgår det at overflyttingen skjedde fordi «det hadde vært mye bråk og uro med henne».

Den tidligere styreren ble i 1982 ilagt et forelegg på kr 500,- for et seksuelt overgrep mot en 13 år gammel jente. Den aktuelle saken faller klart nok utenfor utvalgets mandat, men politidokumentene inneholder noen opplysninger som etter utvalgets oppfatning må ses i sammenheng med de opplysningene som har kommet frem i de intervjuene som er beskrevet ovenfor.

Overgrepet omhandlet i straffesaken skjedde før påske i 1982. Fornærmede bodde i nabolaget til barnehjemmet, men hun hadde ikke bodd ved institusjonen. Det fremgår av anmeldelsen at en eldre søster av fornærmede hadde etablert kontakt med mannen i den tiden han var styrer ved institusjonen. Etter hvert hadde også fornærmede begynt å besøke den tidligere styreren. Den eldre søsteren var for øvrig venninne med jenten som har forklart til utvalget at hun ble utsatt for overgrep i 1976. Det fremgår av anmeldelsen at en navngitt ansatt ved Morgensol hadde fortalt fornærmedes far om overgrepet i 1976. I anmeldelsen fremgår det bl.a.:

«Da [.....] var styrer ble jeg en dag tilkalt av fru [.....] – en av «tantene». Hun fortalte at [.....] hadde tuklet med [.....] etter at barna hadde lagt seg. [.....] hadde latt som hun sov. Men hadde siden fortalt gråtende, at han hadde «tatt på henne». Den gang forsvarte jeg ham litt, for alle tantene var meget indignerte. Jeg mente det var mulig at han hadde gått en runde for å se til barna, og da gjort noe som kunne misforståes. Vel, dette var for å avdempes gemyttene. Jeg vet ikke hva som den gang ble gjort – men [.....] sluttet i jobben.»

I politiavhøret erkjente den tidligere styreren at han hadde forgrepet seg mot den 13 år gamle jenten i 1982. Han forklarte bl.a. at han hadde befølt henne på kjønnsorganet, tatt frem sitt eget kjønnsorgan et øyeblikk, kysset henne på bryste-

ne, og at han hadde forsøkt å tungekysse henne. Etter hendelsen fikk hun 20 kroner, men mannen forklarte til politiet at dette ikke hadde noen sammenheng med det som hadde skjedd. Ifølge anmeldelsen, oppfattet imidlertid jenten det slik at mannen trodde hun ville holde det som hadde skjedd hemmelig, siden hun fikk pengene.

I politiavhøret benektet mannen å ha forgrepet seg mot barn tidligere. Som nevnt ovenfor, fremgår det av hans forklaring at han ca. 10 år tidligere var anmeldt for utuktig atferd mot noen barnehjemsbarn, og at saken ble henlagt. Forholdet som kom opp i 1976, er ikke berørt i avhøret.

En gutt som var på barnehjemmet i løpet av siste halvdel av 1960-tallet, har forklart at han i forbindelse med badingen ble tvunget til å onanere en ikke navngitt mannsperson. Granskingsutvalget har ikke kunnet identifisere denne mannen.

Den samme gutten har opplyst at han hadde seksuell kontakt med en kvinnelig nattevakt. Denne kontakten skal ha skjedd i TV-stuen om lørdagene, etter at de andre barna hadde lagt seg. Kontakten besto av «klining» og gjensidig beføling. Dette var noe som ifølge gutten skjedde flere ganger, og som han gledet seg til.

Ett av barna, som var ved barnehjemmet tidlig på 1960-tallet har forklart seg om et overgrep som ikke hadde direkte tilknytning til barnehjemmet. Overgrepet skjedde før hun kom på barnehjemmet, men av en frisør som barnehjemmet skal ha benyttet. Frisøren erkjente forholdet, og ble dømt i forhørsretten to dager før jenten kom til barnehjemmet. Hun har forklart til Granskingsutvalget at hun reagerer på at frisøren fortsatte med å få oppdrag fra barnehjemmet etter domfellelsen. En slektning av overgriperen satt i styret for Morgensol.

Granskingsutvalget har ikke funnet sikre holddepunkter for at barnehjemmet, styret eller barnevernet kjente til overgrepet eller dommen. Pådommelser i forhørsretten får ofte ikke så stor publisitet. På den annen side kan Granskingsutvalget ikke utelukke at barnehjemmet eller andre ansvarlige hadde kunnskap om dommen.

Det er ingen av de ansatte som Granskingsutvalget har intervjuet, som har hatt mistanke om at den beskrevne styreren forgrep seg mot barna, verken før eller etter at han ble styrer ved institusjonen. På den annen side er det flere som har gitt uttrykk for at de heller ikke kan utelukke det. De ansatte som fikk kjennskap til saken som kom opp i 1976, har gitt uttrykk for at de trodde på det jenten forklarte.

Granskingsutvalget har intervjuet andre i forskjellige posisjoner i barnevernet, som har gitt

uttrykk for at de vanskelig kan forstå at styreren har forgrepet seg mot barna. Dette synes dels å bygge på kjennskap til styreren, og dels på skepsis til troverdigheten til de som har satt frem påstander om at overgrep skal ha skjedd. Enkelte har antydnet at påstandene kan være motivert av et ønske om å få erstatning.

Etter Granskingsutvalgets oppfatning utelukker ikke manglende mistanke hos de ansatte ved barnehjemmet at overgrep kan ha skjedd. Det er en generell erfaring også i dag at overgrep kan foregå over lang tid, uten at de blir kjent. Flere av overgrepene skjedde hjemme hos styreren, og få ansatte gjorde det også mulig å gjennomføre overgrep på institusjonen. Temaet seksuelle overgrep var dessuten tabubelagt, og det var den gang langt mindre kunnskap om og fokus på temaet enn i dag.

Granskingsutvalget legger til grunn at det har skjedd en rekke seksuelle overgrep på Morgensol og i styrer nr. 6 sitt hjem, og at den omtalte styreren systematisk har utnyttet flere av barna som bodde ved institusjonen. Granskingsutvalget vurderer de forklaringene som er gitt som troverdige hver for seg. Dessuten er det en rekke fellestrekk i forklaringene, noe som styrker troverdigheten. Det at enkelte har gitt uttrykk for at de vanskelig kan forstå at den beskrevne styreren kan ha begått overgrep, svekker ikke Granskingsutvalgets oppfatning om at overgrepene mest sannsynlig har funnet sted slik barna har forklart.

Granskingsutvalget legger til grunn at den nevnte styreren ble etterforsket for overgrep i alle fall en gang på begynnelsen av 1970-tallet. Det er sannsynlig at dette var kjent for de ansatte ved barnehjemmet eller i kommunen. Selv om saken ble henlagt, er Granskingsutvalget kritisk til at styrerens stilling ikke synes å ha blitt vurdert. Sett på bakgrunn av de strenge beviskravene i straffesaker, kunne de ansvarlige ikke uten videre se bort fra at overgrep hadde skjedd. I og med at styreren ikke hadde de formelle kvalifikasjonene for å være styrer, og også manglet godkjenning, hadde kommunen en god mulighet til å la tvilen komme barna til gode og ansette en ny styrer, uten å «dømme» styreren for overgrep.

Granskingsutvalget er også kritisk til hvordan saken som kom opp i 1976 ble håndtert. En kan ikke peke ut bestemte enkeltpersoner som har handlet kritikkverdige, men det er på det rene at flere var kjent med mistanken om at overgrep hadde skjedd, uten at forholdet ble anmeldt til politiet. Granskingsutvalget vurderer det som sterkt kritikkverdige at dette ikke ble gjort. Saken fikk riktignok den konsekvens at styreren sluttet i stillingen, men realiteten ble kamuflert under

en sykemelding. Det ble ikke gjort nærmere undersøkelser av hva som hadde skjedd, og den reelle grunnen til at styreren sluttet ble også fortiet overfor de sentrale tilsynsmyndigheter i departementet. Måten saken ble løst på, medførte for øvrig også at det tok lenger tid enn nødvendig før styrerstillingen kunne lyses ut på ny, og en formelt kvalifisert styrer kunne ansettes.

Granskingsutvalget presiserer at en ikke finner grunn til å tvile på at grunnlaget for uførepensjoneringen var reelt. Styrerens helsemessige problemer synes imidlertid å ha blitt forverret samtidig med at overgrepstanken kom opp, slik at saken kunne dysses ned og kommunen «slapp» å avskjedige styreren.

Granskingsutvalget er også kritisk til den oppfølgingen jenten fikk etter at saken kom opp i 1976. Heller ikke på dette punktet kan Granskingsutvalget peke ut bestemte personer som ansvarlige for at oppfølgingen sviktet, men Granskingsutvalget legger til grunn at jenten ikke fikk noen form for oppfølging til tross for at hun ble trodd da hun hevdet å ha blitt utsatt for overgrep. Hun ble behandlet som et problembarn som institusjonen ikke maktet med, og ble flyttet til Bergen kommunale ungdomshjem av den grunn. Granskingsutvalget legger til grunn at ungdomshjemmet ble informert om jentens atferdsvansker, men at det ikke ble gitt noen informasjon om overgrepstanken. Ungdomshjemmet hadde således ikke de nødvendige forutsetninger for å yte den hjelp og omsorg som jenten trengte.

Barnevernets og kommunens handlemåte må ses i lys av at kunnskapen om seksuelle overgrep og konsekvensene av dette var mindre på 1970-tallet enn i dag, men Granskingsutvalget legger til grunn at det også den gang var tilstrekkelig kunnskapsnivå til å følge opp saken på en langt bedre måte, både med hensyn til politianmeldelse og oppfølging av jenten som var rammet av overgrep.

Granskingsutvalget finner det videre sannsynliggjort at en kvinnelig ansatt har utnyttet en av guttene seksuelt, slik som beskrevet ovenfor. Selv om det som skjedde i en viss forstand synes å ha vært «frivillig» fra guttens side, var det et klart overgrep på bakgrunn av omsorgsrelasjonen mellom den ansatte og gutten.

14.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning

Flere av de ansatte i de forskjellige periodene har gitt uttrykk for at omsorgen ved barnehjemmet ikke var tilstrekkelig. En av de ansatte på midten

av 1960-tallet har f.eks. gitt uttrykk for at hun tror at de kom til kort i forhold til å gi barna trøst og å følge opp deres individuelle behov. Dette ser hun i sammenheng med at de var for få ansatte, og at de visste lite om bakgrunnen til det enkelte barn. Hennes kunnskap om bakgrunnen var mer tilfeldig.

En annen ansatt fra samme periode vurderer det i dag slik at det ikke var noen god oppvekst for barna ved Morgensol. De ansatte hadde liten tid eller mulighet til å gi barna omsorg, og de individuelle behov ble etter hennes oppfatning ikke tilfredsstillt på en god måte. Det kunne være at barna ble tatt på fanget, gitt en klem eller klapet på når de skulle legge seg, men ut over dette var det lite tid eller mulighet til noen nærhet og kjærlighet. Hun ga i intervjuet også uttrykk for at mange av barna hadde behov for psykologhjelp, noe de ikke fikk. Bemanningen var lav, og ordningen med nattevakt og full dagvakt den påfølgende dag, medførte at de ansatte i perioder var svært slitne. Dette hadde også innvirkning på den omsorg de ansatte maktet å gi.

En som var ansatt under forskjellige styrere i løpet av noen år på 1960-tallet har beskrevet at omsorgsnivået varierte med skifte av styrere.

En som var ansatt dels omkring 1950 og som kom tilbake dit i 1972, ble forbauset over hvor lite omsorgsnivået hadde utviklet seg i løpet av de årene som var gått. Hun har gitt uttrykk for at forholdene ved institusjonen ble bedre etter at det ble ansatt ny styrer i 1977.

En annen ansatt fra 1970-tallet har forklart at de ansatte var «veldig tett på barna», men at barnas kontakt med sin egen familie var mangelfull, en mangel som var «dramatisk for mange av barna».

Styreren som ble ansatt i 1977 har blant annet forklart at han etter hvert kom til at to av barna burde kunne flytte hjem til foreldrene. Dette ble også besluttet. Han oppfattet de to søsknene som en av flere «glemte saker». Han opplevde og at når barna først var plassert på Morgensol, så var det relativt lite oppfølging og kontakt fra de sosialkontorene som hadde plassert barna der.

Det er et gjennomgående trekk i forklaringene som barna har gitt til Granskingsutvalget, at den følelsesmessige omsorgen var mangelfull. Noen av de ansatte i de forskjellige periodene er beskrevet som snille og omsorgsfulle, men hovedinntrykket er at det var stor mangel på nærhet, kjærlighet, trøst og noen å gå til.

Noen av barna har fortalt om at de noen ganger fikk besøk på barnehjemmet av foreldre eller andre slektninger. Enkelte har opplevd det slik at besøk var lite populært fra de ansattes side, og at kontakt med foreldre i noen tilfeller ble motar-

beidet. Det siste synes å ha forekommet mest før midten av 1960-tallet. I den samme perioden var det også noen som opplevde krenkende og nedsettende omtale av foreldrene til barna, f.eks. at det ble brukt kallenavn eller at barna ble fortalt hvor lite foreldrene deres var verdt.

En ansatt på midten av 1960-tallet har forklart til Granskingsutvalget at hun tror ikke det var noe forbud mot besøk fra foreldre, men at det på den annen side heller ikke ble lagt opp til slike besøk ved at foreldrene f.eks. ble oppfordret til det. En annen ansatt fra samme periode har gitt uttrykk for at det var svært lite kontakt mellom foreldre og barn på barnehjemmet.

Den sistnevnte ansatte har også forklart at hun den gang følte bekymring for et søskenpar som det luktet alkohol av etter at de hadde vært på besøk hos foreldrene hjemme. Hun husker i dag ikke om dette skjedde en eller flere ganger. I ettertid har det plaget henne at de ikke hadde oversikt over om barna hadde det bra når de var hjemme. Atferden deres kunne tyde på at de ikke hadde det så bra hjemme, men som ansatt hadde hun ikke nærmere informasjon om familieforholdene. Granskingsutvalget har intervjuet de to barna, og det fremgår at moren og hennes nye samboer hadde et alkoholproblem og at de drakk mens barna var på hjemmebesøk. Jenten opplevde dette som problematisk den gang, og nå i ettertid vurderer hun det som en svikt at de fikk reise hjem uten at det var noen kontroll med hvordan de hadde det der.

Av et utfylt spørreskjema, utsendt av Sosialdepartementet i 1976, fremgår det at fire av åtte barn reiste hjem regelmessig. Ingen av barna fikk regelmessig besøk av foreldre eller annen familie/foresatte. Ett av barna hadde hatt liten eller ingen kontakt med sine foreldre siste år.

Noen av barna har fortalt om forskjellige episoder der barn ble forhånet eller gjort narr av. Dette kunne for eksempel barn som hadde problemer med sengevæting bli utsatt for. En jente som var på barnehjemmet på 1950- og første halvdel av 1960-tallet har for eksempel forklart at en ansatt hang opp sengetøyet og viste at det var vått, slik at alle barna kunne se at en gutt var sengevæter. En gutt fra omtrent samme periode har forklart at en ansatt satte utnavn på faren hans. En annen gutt, fra senere på 1960-tallet, har opplyst at en ansatt kalte ham for «lausunge», og sa at ingen var glad i ham.

En jente har forklart til utvalget at hun ble manipulert psykisk av styrer nr 2. Dersom hun gjorde som styreren sa, fikk hun fordeler som hun ellers ikke ville fått, f.eks. rene truser. Dette førte til at jenten i stor utstrekning gjorde tjenester for

styreren. Også intervjuer med ansatte fra denne perioden, tyder på at det var en spesiell relasjon mellom styreren og denne jenten.

En gutt som var nabo til barnehjemmet tidlig i den perioden utvalget gransker, har forklart til Granskingsutvalget at han flere ganger var på fødselsdagsbesøk på barnehjemmet. Ellers går det igjen i flere av forklaringene til barna at de ikke kan huske at fødselsdager ble markert.

Granskingsutvalget legger til grunn at det i store deler av den perioden utvalget gransker har vært alvorlige mangler ved den følelsesmessige omsorg, nærhet og tilknytning barna fikk. Svikten synes å ha vært størst på første halvdel av 1960-tallet. Ellers synes det generelle omsorgsnivået å ha variert en del, i de ulike periodene. Det er også store variasjoner mellom omsorgen fra de forskjellige ansatte.

Både intervju- og arkivmaterialet gir et nokså entydig bilde av mangel på stabilitet for barna. Det var i store deler av den perioden utvalget har gransket, svært stor gjennomtrekk blant personalet. Det var derfor svært vanskelig å etablere stabil voksenkontakt. Mangelen på stabilitet ble ytterligere forsterket ved at flere av barna hadde begrenset kontakt med foreldrene og familien ellers. Dette synes særlig å ha vært et problem på første halvdel av 1960-tallet. Granskingsutvalget finner det godt gjort at kontakt med familiemedlemmer i den perioden ble aktivt motarbeidet fra institusjonens side. Først et stykke ut på 1970-tallet gikk institusjonen aktivt inn for å styrke kontakten mellom barna og deres familier.

Det store arbeidspresset de ansatte hadde, gjorde at de hadde liten tid til å ta seg av barna og å lytte til dem. På dette punktet synes det imidlertid å ha vært store individuelle forskjeller i holdningene til de ansatte. For eksempel er den første styreren i den perioden utvalget har gransket, av flere beskrevet som en omsorgsperson som bl.a. tok seg tid til å fortelle eventyr for barna, mens styreren som kom senere av flere er beskrevet som en kald person.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at personalet i perioder har vist manglende respekt for barna, og krenket dem på forskjellige måter. Flere av barna ble behandlet som mindreverdige, og dette bidro til å ødelegge deres selvbylde. Også dette synes å ha vært mest utpreget på 1960-tallet, særlig første halvdel.

Flere av de ansatte har også vist manglende evne til empati, innlevelse i og fortolkning av barnas situasjon. Granskingsutvalget har for eksempel fått beskrevet flere tilfeller der normal atferd er blitt møtt med straffereaksjoner, for eksempel

som reaksjon på at barna ikke greide å spise maten, eller at de tisset på seg.

14.15 Helsetilbud

Arkivopplysninger tyder på Morgensol i perioder var uten fast tilsynslege, uten at Granskingsutvalget har noe fullstendig bilde. Dette utelukker imidlertid ikke at nødvendig legetilsyn ble gitt, f.eks. ved at lege ble tilkalt eller oppsøkt ved behov. Regnskapstallene viser at legeutgiftene var på rundt 500 kroner pr år på 1960-tallet. Til sammenligning var beløpene ved Bergens guttehjem betydelig lavere i samme periode, til tross for at det var flere barn der enn ved Morgensol.

I protokollen til styret for barnehjemmet, møte 07.09.56, heter det:

«Legekontroll med barna

Barn som inntas på hjemmet skal, hvis ikke legetest foreligger, straks sendes til legekontroll. De som forlater barnehjemmet, skal også legekontrolleres før de forlater hjemmet.»

Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på om og eventuelt i hvilken utstrekning denne helsekontrollen ble gjennomført i praksis.

I protokollen til styret for barnehjemmet, møte 08.10.64, heter det:

«I forskriftene for barneheime VIII legekontroll, heter det blant annet at det *skal* være tilsatt tilsynslege. I henhold hertil vedtok styret å gjøre henvendelse til sosialsjefen om tilsetning av tilsynslege på barnehjemmet».

Det kan synes som om det ikke var ansatt noen tilsynslege *før* dette tidspunktet. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på når tilsynslege ble ansatt, eller hvem dette var, men i et brev av 04.02.76 fra den daværende styreren, fremgår det at det skal ha vært en tilsynslegeordning frem til kommunesammenslutningen i 1972.

I brev av 25.10.75 søkte en barnelege stilling som tilsynslege ved Morgensol. Han hadde fått opplyst fra styreren at hjemmet var uten tilsynslege. Barnelegen hadde enkelte ganger blitt tilkalt i sykebesøk til barnehjemmet. I brev av 20.12.75 fra institusjonsavdelingen til helserådet, ble det bedt om opplysninger om hvorvidt det var noe til hinder for at barnelegen ble anbefalt ansatt i stillingen uten utlysning. Brevet ble besvart

av helserådet i brev av 05.01.76, hvor det bl.a. ble opplyst at han kunne ansettes uten utlysning.

I brev av 04.02.76 fra styreren til Laksevåg distriktsbarnevernsmnd / distriktssosialkontor, anmodet styreren om medvirkning til å få etablert en tilsynslegeordning ved barnehjemmet.

Laksevåg distriktsbarnevernsmnd behandlet saken i møte 19.02.76, og fattet vedtak om å anbefale institusjonsavdelingen å finne frem til en hensiktsmessig ordning for legetjeneste ved hjemmet. Sosialsjefen i Bergen ble underrettet om vedtaket i brev av 02.03.76.

Etter dette synes saken å ha vært glemt en tid. I brev av 21.08.78 fra institusjonsavdelingen ble den nevnte barnelegen spurt om han var interessert i stillingen. Barnelegens søknad av 25.10.75 er ikke nevnt i brevet. Det var ifølge brevet den daværende styrer som hadde gjort institusjonsavdelingen oppmerksom på at barnelegen kunne være interessert i stillingen.

I brev av 31.08.78 fra barnelegen til institusjonsavdelingen, opplyste han at han ikke hadde hørt noe etter at han sendte søknaden om stilling som tilsynslege. Han hadde blitt kontaktet av den daværende styreren ved behov (undersøkelse av nye barn, akutt sykdom osv.), og var fortsatt interessert i å bli ansatt som tilsynslege.

Granskingsutvalget har få opplysninger om vaksinasjon, helseundersøkelser og tannlegebehandling. Det er imidlertid grunn til å tro at i alle fall barna som gikk på skolen, fikk samme helse tilbud som de andre barna som gikk der.

Granskingsutvalgets legger til grunn at institusjonen i perioder var uten fast tilsynslege. Det synes ikke å ha vært noen prioritert oppgave å få en slik ordning på plass, noe korrespondansen som er referert ovenfor vitner om. Dette var i strid med barnehjemforskriftens avsnitt VIII, som fastsatte at det ved ethvert barnehjem skulle være ansatt en tilsynslege som skulle foreta helsekontroll av barn og personale i barnehjem i samsvar med de til enhver tid gjeldende forskrifter.

Det er dermed ikke uten videre gitt at barna har vært uten helsetilbud i disse tilfellene. Mye tyder på at barnehjemmet hadde en lege i nærheten som de kunne gå til, uavhengig om han hadde en formell tilknytning som tilsynslege. Generelt er det ikke grunnlag for å beskrive legetilbudet som mangelfullt. Intervjumaterialet inneholder ikke så mange opplysninger om dette. Granskingsutvalget kan ikke konstatere alvorlige forømmelser.

15. Småbarnstuen

15.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen

Granskingsutvalget har intervjuet to gutter som var ved institusjonen tidlig i den perioden utvalget har gransket. Utvalget har også intervjuet enkelte andre barn som har vært ved institusjonen dels senere i den perioden utvalget har gransket, og dels forut for denne perioden, men som husker lite fra oppholdet.

Utvalget har ikke noen klar oppfatning om hvorfor det ikke har henvendt seg så mange fra denne institusjonen til utvalget, men en av grunne er antagelig at det i store deler av den perioden utvalget har gransket, bare var barn under 7 år ved barnehjemmet. Det er derfor sannsynlig at mange av de som var ved barnehjemmet, ikke husker så mye i dag. Dette er i hvert fall tilfelle for de personene som utvalget har intervjuet. I følge disse var de under skolealder da de var ved institusjonen, og husker bare noen bruddstykker fra oppholdet der.

Granskingsutvalget har intervjuet en ansatt, som var styrer ved barnehjemmet i en periode på midten av 1960-tallet. Videre har utvalget intervjuet fylkesmannens barnevernsekretær, en ansatt ved Bergen barnevernsnemnds kontor på 1960-tallet og formannen for tilsynsutvalget i Bergen kommune på første halvdel av 1970-tallet.

Granskingsutvalget har søkt etter relevant materiale ved Bergen byarkiv, Hordaland fylkesarkiv, Statsarkivet i Bergen, Sosialdepartementets arkiv og Riksarkivet. Det meste av det materiale som er funnet, befinner seg ved Bergen byarkiv. Materiale inneholder blant annet korrespondanse og noen tilsynsrapporter, og stammer i det vesentlige fra slutten av 1950-tallet og 1960-tallet.

I Riksarkivet er det funnet noe dokumentasjon vedrørende godkjenning av styrere. Arkivmateriale refererer seg i hovedsak til 1960-tallet.

Når det gjelder Småbarnstuen, har Granskingsutvalget ikke hatt tilstrekkelig grunnlag for å gi en vurdering som er helt dekkende i forhold til utvalgets mandat. På flere punkter er materialet for lite representativt til å trekke klare konklusjoner. Generelt har utvalget mest materiale fra 1950- og 60-tallet, mens 1970-tallet er dårlig dekket. På den annen side er det gjort noen funn som gir grunnlag for sikrere konklusjoner innen-

for deler av den perioden utvalget har gransket. Det må imidlertid understrekes at et funn fra en periode ikke trenger være dekkende for forholdene i en annen periode.

15.2 Historikk

Foreningen «Småbarnstuen», som ble etablert i 1929, hadde opprinnelig som hovedformål å drive feriekolonivirksomhet for barn fra Bergen og bymessige strøk omkring Bergen. Etter 1940, da foreningen fikk sitt faste oppholdssted på Lønningen i Fana, ble det drevet helårsdrift for et mindre antall barn, men med betraktelig utvidet virksomhet i sommerhalvåret, da de tok imot «sommerbarn».

Utbyggingen av Flesland flyplass førte til at Småbarnstuens hus på Lønningen ble ekspropriert, og av den grunn holdt institusjonen en periode til på Bergen kommunes eiendom Myrbø, og en periode på Askviknes, før en eiendom på Skjold ble kjøpt til bruk som barnehjem i 1958.

I 1959 tok departementet opp spørsmålet om å avvikle ordningen med å ta imot «sommerbarn», i forbindelse med godkjenning av den nye eiendommen på Skjold. Styret mente imidlertid at feriebarne var en så vesentlig del av barnehjemmets drift, at dersom denne delen av virksomheten skulle avvikles, ville styret overveie å legge ned institusjonen. Først i 1964 sluttet institusjonen å ta imot «sommerbarn». Bakgrunnen for avviklingen var at tilsynslegen var kritisk til ordningen, noe Fana barnevernsnemnd sluttet seg til 26.05.64. Nemnda fremhevet særlig hensynet til de barna som bodde der fast, samt hensynet til betjeningen.

På 1960-tallet hadde foreningen betydelige vansker med driften av barnehjemmet, bl.a. på grunn av en vanskelig økonomisk situasjon og problemer med å skaffe kvalifisert personale. Dette var to forhold som hang sammen, og man antok at det ville være enklere å få kvalifisert betjening dersom hjemmet ble drevet kommunalt.

Fana barnevernsnemnd vedtok i januar 1967 å anbefale at Fana kommune overtok driften, og Fana herredsstyre gjorde vedtak i samsvar med dette i oktober samme år. Overtakelsen skjedde ved at Fana kommune leide foreningens lokaler

og ansatte personale på nytt. Etter overtakelsen, ble det fastsatt en ny plan for barnehjemmet, hvor formålsparagrafen lød slik:

«Småbarnstuen er et vanlig barnehjem som opp- tar inntil 12 barn i alder 2–7 år. Formålet er å skape et godt hjem for barn som for kortere eller lengre tid ikke kan bo hos sine foreldre.»

Ved kommunesammenslutningen i 1972, ble ansvaret for driften overtatt av nye Bergen kommune. Samme år vedtok styret vederlagsfri overdragelse av eiendommen til Bergen kommune, og i 1973 vedtok formannskapet å motta gaven. Hordaland fylkeskommune overtok ansvaret for driften fra 1981. Det er fortsatt barnehjem på eiendommen, men den bygningen som var i bruk i den perioden utvalget har gransket, er revet.

I den perioden barnehjemmet holdt til på Lønningen, var kapasiteten antakelig inntil 20 barn. Den første tiden etter at institusjonen flyttet til Skjold, perioden 1958–59, var det 15 barn ved barnehjemmet. Senere var det inntil 12 barn der. I 1965 var det f.eks. 9 barn. I 1975 var det fortsatt plass til 12 barn, men belegget var på 6.

På 1950- og 60-tallet var barna i alderen 2 til 7 år. Senere ble det tatt opp noe eldre barn. Granskingsutvalget kjenner ikke til nærmere detaljer om når dette skjedde, men i 1977 var barna i alderen 3–12 år.

15.3 Godkjenning av institusjonen

Granskingsutvalget har ikke funnet noen dokumentasjon som sier noe om hvorvidt barnehjemmets lokaler på Lønningen var godkjent. Det er imidlertid mindre sannsynlig at det ble gjort i samsvar med de reglene som trådte i kraft i 1954.

Barnehjemmet på Skjold har imidlertid etter all sannsynlighet blitt godkjent mot slutten av 1950-tallet. Granskingsutvalget har ikke funnet noe vedtak i saken, men det fremgår av arkivmaterialet at det verserte en godkjenningssak på denne tiden, og at departementet var positive til etableringen på Skjold. Feriekolonivirksomheten, som også var underlagt barnevernloven, var imidlertid ikke godkjent.

Av departementets brev av 04.06.59 framgår det at det var et vilkår for godkjenning av barnehjemmet at det forelå en plan for institusjonens virksomhet, og at departementet ba om å få tilsendt vedtekter for godkjenning «så snart råd er». Godkjenning synes å ha blitt gitt 04.07.59.

Etter at Fana kommune overtok driften i 1967, ble det utarbeidet en ny plan. Søknad om

godkjenning av denne planen ble sendt 03.07.69. Granskingsutvalget har ikke funnet departementets vedtak i saken, men det er sannsynlig at planen ble godkjent.

15.4 Bygning og bygningsstandard

Granskingsutvalget har ikke funnet arkivopplysninger om bygningen som lå på Lønningen. Fylkesmannens barnevernsekretær har imidlertid forklart til Granskingsutvalget at huset var «en meget enkelt bygd brakke». Hun vurderte det slik at helårsdrift i huset ikke var forsvarlig.

I følge barnevernsekretæren fikk styret så på leiebasis benytte et klubbhus, som også lå på Lønningen. Dette ble benyttet frem til huset på Skjold ble kjøpt. Den eiendommen ble forhåndsgodkjent av Sosialdepartementet. Eiendommen var etter tiden og forholdene hensiktsmessig, etter det barnevernsekretæren har forklart. Den ble renoveret og oppusset til det som var formålet.

Bygningen på Skjold, som lå på en ca. seks mål stor tomt, var en murvilla oppført i mellomkrigstiden. Bygningen besto av to etasjer og kjeller. Granskingsutvalget har sett plantegninger av huset, slik det var innredet i 1957.

I kjelleren var det bl.a. vaskerom, tørkerom og to toaletter. I første etasje var det bl.a. oppholdsrom, kjøkken, spiserom, toalett, samt kontor for styreren. I andre etasje var det tre soverom, med plass til fire barn på hvert rom, bad og toalett, samt et lager. I tillegg var det et rom for nattevakten sentralt i denne etasjen, slik at det var dør inn til hvert av de tre barnerommene. Dessuten var det ett rom for styreren og ett rom for annen betjening.

Ifølge departementets brev av 09.09.57 ga bygningen «et lunt og hjemlig inntrykk» både eksteriør- og interiørmessig. Husets størrelse og rominndeling syntes å passe godt for formålet, ifølge departementet. I brev av 04.06.59 fremgår det at den nye eiendommen var «meget godt egnet til barneheim for småbarn». Dette gjaldt både selve huset og den store hagen som ga barna «ypperlig tumleplass».

De såkalte «sommerbarna», som kom til institusjonen i sommerhalvåret frem til midten av 1960-tallet, bodde i en innredet garasje på eiendommen. Ifølge tilsynslegens brev av 13.01.64 var det dårlig ventilasjon i disse lokalene, og luften var usunn, «nærmest som en kjellerluft». Værelsene var så små at de bare akkurat så vidt holdt de nødvendige mål for soverom. Det var ikke tilfredsstillende hygieniske forhold. Det var intet vaskerom for disse barna, kun en liten vask ute på gangen. Her skulle 10 barn ha sitt mor-

gen- og kveldstell. Det var innredet dusjbad i et lite kott uten vindu og med dårlig ventilasjon for øvrig. Dette var også til bruk for betjeningen, og skulle således disponeres av 15–16 personer. «Etter et bad der er luften så tett og usunn at det er lite innbydende for nestemann før det har vært luftet gjennom gatedøren, via gangen.»

Ifølge tilsynslegen måtte «sommerbarna» være sammen med barnehjemmets barn i deres lekestue om dagen. Lekestuen var «prektig» for de 14 barna som bodde der fast, men «absolutt ikke tilstrekkelig som oppholdsrom for 25 barn + betjening». Slik sommerværet var, ble det ofte mange timer de måtte tilbringe der om dagene.

Det nevnte brevet fra tilsynslegen, var en av grunnene til at ordningen med «sommerbarn» ble avvirket. Se også nedenfor, i avsnittet om forholdet mellom barna.

En styrer som var ved barnehjemmet på midten av 1960-tallet, har forklart til Granskingsutvalget at boligen var «et fint ærverdige hus» og at det var «høy standard både på boligen og hagen rundt huset». Hun har spesielt fremhevet badet som veldig fint. Det var høy standard på dette, med et eksklusiv materialvalg, mye bedre enn det som var vanlig i tilsvarende hjem på den tiden. Samlet sett var standarden på bygningen god, i følge styreren.

I brev av 14.03.68 skrev tilsynslegen at det var «store materielle mangler» ved institusjonen; «taklekkasjer, utette vinduer, dårlig isolasjon over alt, elendig ventilasjon i de fleste rom, dårlig oppbevaringsrom for mat etc». Videre heter det i brevet at «inventar og utstyr er stygt og smakløst og er ikke egnet til å høyne barnas trivsel». For øvrig var betjeningsrommene «under all kritikk».

I brev av 21.03.68 søkte Fana barnevernsnemnd om statstilskudd til modernisering av barnehjemmet. Det fremgår av brevet at man allerede på det tidspunktet da det be innledet forhandlinger med styret for Småbarnstuen om overtakelse, var klar over at det måtte foretas en del utbedringsarbeider og anskaffes en del nytt utstyr. Senere var det utført noe vedlikehold og «en del nye møbler» var anskaffet. Det hadde imidlertid vist seg, etter overtakelsen i oktober 1967, å være nødvendig med «atskillig mer omfattende arbeider enn det man regnet med i november 1966». Det ble nemnda selv klar over etter en befaring kort tid etter overtakelsen. Eiendommen hadde ikke vært så godt vedlikeholdt de siste årene, og det kunne bli nødvendig med en «ekstraordinær istandsetting» etter overtakelsen. Det var imidlertid et problem for kommunen at det, ifølge brevet, neppe var forsvarlig å investere store summer i en eiendom som var eid

av en privat forening som kunne si opp leiekontrakten når som helst etter juni 1970.

Kommunen fikk statstilskudd, og i brev fra Fana kommune 22.01.71 til departementet, fremgår det at det var utført arbeider for ca. 25 000 kroner.

Granskingsutvalget legger til grunn at de bygningsmessige forholdene ved Lønningen var enkle. Granskingsutvalget har ikke detaljinformasjon om dette, men det synes i alle fall som at den brakken som er beskrevet, ikke har vært tilfredsstillende.

Utvalget legger videre til grunn at eiendommen på Skjold i 1957 tilfredsstilte de krav som måtte stilles til en barneverninstitusjon på den tiden. Barnetallet var begrenset til 12, noe som var i samsvar med barnehjemforskriften. Bygningen synes for øvrig å ha vært hensiktsmessig og av tilstrekkelig god standard for formålet.

I løpet av 1960-tallet synes imidlertid bygningen og inventaret å ha blitt preget av manglende vedlikehold og slitasje. Ordningen med at Fana kommune leide bygningen av Stiftelsen Småbarnstuen, synes å ha medført uklare ansvarsforhold med hensyn til hvem som skulle bekoste vedlikeholdet. De bygningsmessige manglene synes imidlertid å ha blitt rettet på omkring 1970.

Også feriekolonivirksomheten, som ble drevet frem til 1964, var underlagt barnevernloven og de krav som barnehjemforskriften satte til bygningsmessige forhold. Forholdene disse barna ble tilbudt, synes imidlertid å ha vært primitive og langt fra å tilfredsstille de krav som gjaldt.

15.5 Personellsituasjonen

I løpet av den perioden utvalget har gransket, var det trolig 5 styrere ved institusjonen.

Styrer nr. 1 var ansatt frem til høsten 1965. Granskingsutvalget har ikke funnet opplysninger om hennes faglige kvalifikasjoner, eller om hun ble godkjent.

Styrer nr. 2 var ansatt fra høsten 1965 til sommeren 1966. Hun hadde ikke barnevernfaglig utdanning, og heller ikke erfaring fra barnehjem eller andre institusjoner for barn. Hun søkte om godkjenning, men departementet avslo 07.06.66 søknaden på grunn av manglende kvalifikasjoner. Dette var i samsvar med Fana barnevernsnemnds innstilling. Granskingsutvalget har intervjuet denne styreren.

Styrer nr. 3 ble midlertidig godkjent som styrer 07.06.66, til tross for at heller ikke hun hadde barnevernfaglig utdanning. Hun hadde imidlertid lang praksis fra godkjent barnehage og hadde

arbeidet under faglig veiledning av utdannet barnehagelærer. Den midlertidige godkjenningen gjaldt inntil man fikk tilsatt en styrer med den utdanning som krevdes for styrere ved barnehjem.

Styrer nr. 4 synes å ha overtatt styrerstillingen sommeren 1966, da styrer nr. 3 på denne tiden var sykepermittert. Det fremgår av et notat datert 01.07.66 at styrer nr. 4 bare hadde bundet seg for en uke, og at hun etter eget utsagn «ingen øvelse hadde i slikt arbeide». Det fremgår videre av notatet at den nærmeste måneden ville hjemmet ikke ha noen kvalifisert styrer, og den betjeningen som skulle ha ansvaret, var ganske unge og til dels uerfarne.

Styrer nr. 5 tiltrådte styrerstillingen høsten 1967, i forbindelse med at Fana kommune overtok driften. Hun var i alle fall ansatt til 1977, etter det som fremgår av arkivmaterialet. Hun hadde toårig barnevernsutdanning, og var således formelt kvalifisert for stillingen i samsvar med barnevernforskriften. Det er sannsynlig at hun ble godkjent av departementet, men granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på dette.

Det fremgår av arkivmaterialet at barnehjemmet på 1960-tallet ikke bare hadde problemer med å skaffe kvalifisert styrer, men også annet kvalifisert personale.

I 1963 besto bemanningen av styrer, to assistenter, en kokk og en hushjelp. Ifølge en tilsynsrapport av 11.12.63, beklaget styreren seg over at den største vanskeligheten i hennes arbeid var den stadige skifting av personale. Det var også vanskelig å skaffe kvalifisert hjelp. Styreren mente at den stadige skiftingen var uheldig for barna.

I en tilsynsrapport av 02.12.64 fremgår det at betjeningen fortsatt skiftet ofte. Styreren mente at dette var «vært uheldig for barna». Det var vanskelig å holde på en god assistent, noe styreren mente kom av at stillingen var dårlig betalt i forhold til lignende stillinger andre steder. På dette tidspunktet var det imidlertid ansatt en barnehagelærerinne på deltid som en foreløpig ordning, og styreren «merket stor forskjell på barna» etter at barnehagelæreren hadde begynt. Styren merket hvor godt barna hadde av at det var en bestemt som kom om morgenen og tok seg av dem og satte dem i beskjefligelse. Hun hadde bedt styret om å få en fast ansatt barnehagelærerinne, men styret hadde «ikke villet innse at det skulle være bruk for slik hjelp». Styret hadde heller ikke villet innse at assistentene var for dårlig lønnet, ifølge rapporten.

Det fremgår videre av en tilsynsrapport av 03.12.64 at styreren mente at personalet var «svært underbetalt».

I 1965 var det ansatt styrer, en assistent, en praktikant, en kokk og to hushjelpere. Ingen av personalet hadde på dette tidspunktet barnevernsutdanning eller barnepleierutdanning. I et notat fra 10.09.65 fremgår det at sosialsjefen og barnevernarbeideren i Fana var noe betenkt på grunn av dette. I notatet heter det bl.a.:

«En forstod det slik at barnehagelærerinne fru [.....] som tidligere hadde arbeidet ved hjemmet på deltid, ikke var der for tiden. En ga uttrykk for at det hadde stor betydning å få en barnehagelærerinne til å ta seg av barna noen timer midt på dagen. Selv om betjeningen i dag sikkert gjør sitt beste, var en noe betenkt over dens sammensetning og vi følte oss noe usikre på om barna kan få fullt forsvarlig behandling når ingen av personalet har verken utdanning eller virkelig solid erfaring i dette arbeid. Når en er betenkt, så er dette også fordi de barna som blir anbrakt på Småbarnstuen ofte har en dårlig miljøpåvirkning på forhånd.»

Ifølge en tilsynsrapport datert 05.07.66, ga den daværende styreren uttrykk for at det var «for lite arbeidshjelp ved hjemmet». Hun måtte henge i fra morgen til kveld, i stor utstrekning med arbeid som burde vært utført av andre, f.eks. gulvvask og klesvask. Styreren var dessuten den eneste av de ansatte som sov i huset sammen med barna. Hun måtte derfor gjerne opp hver eneste natt når noen av barna ble urolige. Vaktlisten viste at ingen av de øvrige ansatte var der etter kl. 20.30 om kvelden, og noen kvelder i uken var styreren alene fra et tidligere tidspunkt. Styreren mente at «en ikke kan vente at en person skal kunne påta seg en slik belastning».

På denne bakgrunn tok den tilsynsførende kontakt med styreformannen, og ga uttrykk for at hun gikk sterkt inn for å få en ordning med hvilende vakt, og at det nå måtte ansettes en kvalifisert styrer.

Ifølge et notat datert 22.05.68, skrevet av styreren, var det på dette tidspunktet fem ansatte ved barnehjemmet: styrer, assistent, barnepleier, hushjelp og kokk. Arbeidsordningen var lagt opp slik at assistenten og barnepleieren hadde mest mulig av arbeidet med barn, mens hushjelpen tok husarbeidet med vask, klesvask, stryking osv. Disse tre hadde også nattevakt etter turnus. Styreren skulle også være mest mulig med i arbeidet med og for barna, og hadde for øvrig arbeidet med hjemmets administrasjon, innkjøp av klær mv. Hun hadde også hovedansvaret for barnas oppdragelse, og for «at miljøet i hjemmet er så trygt og godt som det kan la sig gjøre, og at det virker stimulerende både psykisk og fysisk på dem».

Vaktordningen hadde ifølge styreren fungert bra, men de hadde hatt bruk for en del ekstra hjelp. Bl.a. var en barnehagelærer fridagsavløser fire halve dager (6 timer) pr mnd. Til tider var det behov for mer hjelp, fordi barna trengte to på post hele dagen. Styreren anbefalte derfor at det som en prøveordning ble ansatt en praktikant.

I 1977 var det åtte ansatte: en styrer, en assistent, to barnepleiere, en kokk, en hushjelp, en avdelingshjelp og en praktikant. Assistenten var utdannet barnehagelærer.

Av Fana barnevernsnemnds vedtak av 23.11.70, fremgår det at det var blitt ansatt en førskolelærer som assistent. På denne bakgrunn ble barnehjemmets plasser ved Øvstun barnehage sagt opp. Forutsetningen var at den nye assistenten skulle drive pedagogisk arbeid ved barnehjemmet.

En styrer fra midten av 1960-tallet, har forklart at det hovedinntrykket hun sitter igjen med er at det var tiltrekkelig antall personale i forhold til de oppgavene de hadde, og at de ansatte gjorde så godt de kunne ut fra de ressursene de hadde. Det fremgår imidlertid av hennes forklaring at arbeidspresset var slik at hun hadde svært liten tid til å delta i sosialt samkvem.

Granskingsutvalget legger til grunn at barnehjemmet i tiden før 1967 hadde problemer med å skaffe kvalifisert personale, og at gjennomtrekk blant de ansatte var et problem.

Etter 1967, synes personalet å ha vært mer stabilt, men utvalget har ikke tilstrekkelige detaljkunnskaper til å trekke sikre konklusjoner om dette.

I perioden frem til ca. 1970, synes det å ha vært få ansatte i forhold til antallet barn. Dette særlig sett i forhold til at alle barna i denne perioden var under skolealder, og derfor mer arbeidskrevende.

15.6 Mat og måltider

Av en tilsynsrapport av 02.12.64 fremgår det at styreren selv kunne disponere innkjøp av matvarer, «så barna får rikelig og god mat».

I en tilsynsrapport datert 05.07.66 fremgår det at to praktikanter klaget over dårlig kosthold. De klaget over at det var for lite frukt og grønnsaker, og at det ble brukt mat som var for gammel. Styreformannen kunne, ifølge rapporten, ikke forstå denne klagen, og viste frem menyen for siste måned. Ifølge menyen var maten «helt alminnelig». Ifølge rapporten så det etter menyen ut som om de brukte like mye grønnsaker som i et alminnelig hjem.

Praktikantene opplyste videre at barna fikk tre måltider om dagen, noe de syntes de var for

lite. Den som inspiserte institusjonen, mente at «dette kan det vel være noe i».

I en tilsynsrapport datert 23.11.66 fremgår det at barna spiste kvelds kl. 17.15. Barna var «i godt humør» under måltidet. De virket «harmoniske og fornøyde», og «så ut til riktig å kose seg.» De fire minste barna måtte legge seg etter måltidet, mens de andre fikk lov å være oppe «en liten stund til». De fikk hjelpe til med å ta ut av bordet, og de to største barna fikk være med å vaske opp. Ifølge rapporten var det «veldig populært».

En gutt som var ved barnehjemmet i den perioden barnehjemmet var på Lønningen, har forklart at maten var god. Det samme gjelder en gutt som var ved institusjonen sent på 1950-tallet. Det var ifølge han ikke noe å si på maten. Det var plikt til å spise opp, men ingen straff dersom barna likevel ikke gjorde dette.

En styrer fra midten av 1960-tallet, har opplyst at alle måltider ble inntatt ved et langbord i spise-stuen. Maten barna spiste var den samme som de voksne spiste. De som var på vakt spiste sammen med barna. Det var god og næringsrik kost, og intet å utsette på maten, i følge styreren.

På spørsmål om det var spisetvang, så har styreren svart at «det var det selvsagt ikke». De barna som for eksempel ikke likte fisk, forsøkte man å tilby annen mat dersom det var mulig. Samlet sett mener hun at «det var veldig god mat».

Granskingsutvalget legger til grunn at matstellet ved institusjonen var tilfredsstillende, etter det som har kommet frem.

15.7 Klær og fottøy

En gutt som var ved barnehjemmet i den perioden barnehjemmet var på Lønningen, har forklart at klærne var tilfredsstillende og at de fikk rene klær hver uke. Heller ikke en gutt som var ved institusjonen sent på 1950-tallet, har hatt noe å si på klærne.

En styrer fra midten av 1960-tallet, har forklart at barna som kom til institusjonen hadde klær med seg, men at noen klær ble kjøpt og at hun selv sydde noen klær. Blant annet husker hun at hun sydde julekjole til noen av barna. Formannen i styret for barnehjemmet fikk mye underklær fra en klesfabrikk. I følge styreren hadde barna samlet sett hensiktsmessige og tilstrekkelig med klær. De hadde blant annet sjøstøvler og regntøy. De hadde klær som var tilpasset ulike årstider og værforhold. I følge styreren var klærne som barna benyttet, av tilsvarende standard og helt tilfredsstillende i forhold til det som var vanlig blant barn på den tiden.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke var noe kritikkverdig når det gjaldt klær og fotøy, etter det som har kommet frem.

15.8 Hygiene, bad- og toalettforhold

En styrer fra midten av 1960-tallet har forklart at hver fredag var fast badedag. Som nevnt ovenfor, har hun gitt en positiv beskrivelse av standarden på badefasilitetene.

De barna granskingsutvalget har intervjuet, har ikke kommet med nærmere opplysninger om hvordan de hygieniske forholdene var.

Som det fremgår ovenfor, beskrev tilsynslegen i brev av 13.01.64, en del mangler ved de sanitære forholdene som «sommerbarna» ble tilbudt. Brevet kan for øvrig være en indikasjon på at tilsynslegen ikke fant noe å bemerke til de forholdene de «faste» barna ble tilbudt. Det er nærliggende å to at tilsynslegen ville ha kommentert dette i samme brev, dersom det var kritikkverdige forhold.

Granskingsutvalget legger til grunn at de hygieniske forholdene ved barnehjemmet var tilfredsstillende, men at det var klare mangler ved de fasilitetene «sommerbarna» ble tilbudt, etter det som har kommet frem.

15.9 Aktiviteter og stimulering

I en stor del av den perioden utvalget har gransket, var barna ved barnehjemmet under skolepliktig alder. På 1970-tallet var det også noen barn i skolealder, men granskingsutvalget har ingen opplysninger om hvordan skolegang og lekselesing ble fulgt opp fra barnehjemmets side.

Arkivmaterialet gir det hovedinntrykk at barnas hverdag i hovedsak besto av lek inne eller utenfor barnehjemmet. Materialet inneholder også enkelte opplysninger om hvilket stimuleringsstilbud barna fikk.

I en tilsynsrapport datert 11.12.63 fremgår det at alle barna, som oppholdt seg i lekerommet, «svirret nokså mye omkring uten noe beskjeftigelse». Den som inspiserte barnehjemmet, ga overfor styreren uttrykk for at det burde ansettes en barnehagelærerinne som kunne beskjeftige barna om formiddagen, noe styreren var enig i. Styreren trodde imidlertid det ville være vanskelig å få styret til å innse at de trengte det.

I en tilsynsrapport datert 08.10.65, skrevet av inspektrisen ved Bergen barnevernsnemnds kontor, heter det at barnas leker var for det meste innelåst, «da barna ødela alle leker som lå frem-

me». Ifølge rapporten var det ikke tilstrekkelig med leker. Det fremgår videre at det var ingen leker på uteplassen – kun to dissere som var ubrukelige, og en ødelagt bil.

I en tilsynsrapport datert 05.07.66 fremgår det at to praktikanter hadde vakt i lekestuen da denne ble inspisert. Praktikantene klaget over at det var «altfor lite leker». Ifølge rapporten var det «helt tydelig at det var mangel på leker». Det var svært lite leker å se. To gyngestoler var begge uten hode og hale. Større lekebiler eller andre kjørbare ting, kunne en ikke se. Styreformannen fortalte at de hadde leker stående på loftet, men den som inspiserte fikk ikke klarhet i hvorfor disse ikke var i bruk. Det var for øvrig også «åpenbart (...) altfor lite av farger, legoklosser og annet materiell for rolig lek».

I en tilsynsrapport datert 23.11.66 er det opplyst at styreren hadde tatt i bruk en stue i første etasje som før bare hadde vært brukt til styremøter. Her fikk barna sitte og holde på med forskjellige rolige spill.

En gutt som var ved barnehjemmet i den perioden barnehjemmet var på Lønningen, har forklart at barna var mye ute. De gikk mye på turer, og gutten husker at de da ofte gikk etter hverandre.

En gutt fra slutten av 1950-tallet har opplyst at det var et lekeområde med en grusbane og en disse ved barnehjemmet. Inne på barnehjemmet var det et lekerom, og de hadde noen treklosser som de kunne leke med. For øvrig husker han at de ved en anledning var på tur til travbanen for å se på hestene.

En styrer fra midten av 1960-tallet har opplyst at det var en del leker ved barnehjemmet. Det var imidlertid lite gode leker, og mange av tingene var ødelagt. Lekene de hadde på barnehjemmet var stort sett av «alminnelig god standard», blant annet var det byggesett og spill. De hadde også noen billedbøker. Uteområdet var pent og velstelt, og det var to sandkasser og dissestativ der. I tillegg var det lekestue i hagen.

Granskingsutvalget legger til grunn at det i alle fall i en periode på 1950- og 1960-tallet var mangelfullt med leker på barnehjemmet. Det synes også å ha vært slik at barna tidlig i perioden ble lite aktivisert fra de voksnes side. Senere ble det ansatt barnehagelærer, først noen dager i uken og senere fast. Dette har etter alt å dømme virket positivt for stimuleringen av barna.

Stimuleringen av barna synes for øvrig å ha vært mangelfull i den perioden barnehjemmet tok imot sommerbarn i sommerhalvåret. Det var da ikke tilstrekkelig personale til å ta seg av alle barna på en forsvarlig måte.

15.10 Forholdet mellom barna

Ifølge tilsynslegens brev av 13.01.64 medførte «sommerbarna», som var der i sommerhalvåret, problemer for barnemiljøet. Ordningen var uheldig for de barna som hadde sitt hjem i Småbarnstuen. Barna hadde, ifølge tilsynslegen, en ulykkelig og urolig bakgrunn, men hadde under oppholdet ved Småbarnstuen funnet trygghet og ro, og etter hvert harmoni med hverandre. I brevet heter det videre:

«Så kommer plutselig en flokk på 10 nye, fremmede barn, fra 10 forskjellige miljø, med tilsvarende forskjellig oppdragelsesmønster, og skal passes inn i flokken. Det er gjerne barn som er større enn hjemmets barn, og de har gjerne tendens til å dominere over disse små, slik at hjemmets egne barn blir skjøvet til side i lek og daglig samvær. Det er innlysende at det blir disharmoni og uro i flokken. En har sørgelig kunnet konstatere hvordan hjemmets egne barn på denne måten har kommet ut av balanse i løpet av en slik sommer, og det har tatt lang tid å bygge opp igjen det som er blitt nedbrutt. Etter at den første gruppen ferie-barn har vært i hjemmet i 5 uker, avløses de av 10 nye barn, som hjemmets barn igjen skal tilpasse seg. Og når disse reiser, er sommeren gått. Den tiden som skulle være den beste for våre barn i hjemmet, blir en ulykkelig tid som har klart å bryte ned meget av den harmoni og hjemlig hygge som hjemmet har skapt for disse barna.»

En gutt som var ved barnehjemmet på slutten av 1950-tallet, har ikke gitt nærmere opplysninger om forholdet mellom barna på barnehjemmet, men han var i det året han bodde der, skilt fra sine to søstre som var plassert ved et annet barnehjem.

En styrer fra midten av 1960-tallet, har forklart at forholdet mellom barna var godt. I den perioden hun arbeidet ved institusjonen, var det i hvert fall ett søskenpar der. På spørsmål om det ble gjort noe særskilt i forhold til søsknene for å kunne ivareta deres søskenkontakt, så har styren opplyst at det ikke ble gjort. Det var først og fremst fordi hun opplevde at det ikke var nødvendig å gjøre noe spesielt. Hun mener at hele institusjonen og de som arbeidet og bodde der, var som en «stor familie».

Det var ikke noe av det man i dag kaller mobbing ved barnehjemmet, etter det hun har forklart.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke var noe spesielt negativt knyttet til forholdet mellom barna, etter det som har kommet frem. «Sommerbarna», som kom til barnehjemmet hver sommer frem til 1964, synes imidlertid å ha

skapt visse problemer for barnemiljøet. Det har imidlertid ikke fremkommet opplysninger om konflikter av mer alvorlig karakter.

15.11 Forholdet til nabolaget og andre barn

Ifølge tilsynslegens brev av 13.01.64 var barnehjemmet en «forholdsvis isolert gruppe med liten kontakt utad». De ansatte hadde lyktes i å gjøre det hyggelig og hjemlig for barna, men barna ble likevel «unektelig noe isolert fra omverdenen». I sommerhalvåret kunne det være gode muligheter for utflukter med de små, dersom tiden trakk til. På grunn av «sommerbarna» ble sommeren derimot til den tiden da de ansatte fikk minst anledning til å ta seg av hjemmets barn.

Granskingsutvalget legger til grunn at barna ved barnehjemmet, i alle fall på 1960-tallet, levde en forholdsvis isolert tilværelse på barnehjemmet. Kontakten med andre barn synes å ha vært begrenset. De før omtalte «sommerbarna», var i så måte et unntak, men som beskrevet ovenfor ikke udelt positivt.

15.12 Adferdsregulering og straffereaksjoner

En gutt som var ved barnehjemmet tidlig i perioden, før flyttingen til Skjold, har forklart at han husker godt at han og de øvrige barna ble skremt. Den første dagen ble han skremt slik at han gjorde på seg i buksen. En av de voksne hadde en maske på. Gutten tror at det var en julenisemaske. Personen hadde også et tøyestykke eller lignende rundt kroppen sin. Barna ble skremt med denne mannen dersom de for eksempel ikke ville være rolige når de skulle ligge seg. Det kunne også hende at de ellers ble skremt, slik at de ble veldig redde. Han husker spesielt at da han var på kjøkkenet en gang, løftet kokken på en luke ned i kjelleren. Han så da ned, og der kunne han se en person som gikk med maske. Også dette skapte frykt hos han og de andre barna.

En annen gutt, som var ved barnehjemmet på slutten av 1950-tallet, har forklart at han husker spesielt en gang han var forkjølet. Han var syk og hostet mye, slik at han vekket de andre barna som lå på sovesalen. En av de ansatte prøvde å hysje han ned, men da dette ikke nyttet, ble han tatt ut på gangen og slått «på blanke messingen». Etter dette ble han stengt inne på et bøttekott. Han husker ikke om døren var låst, men han kom

i hvert fall ikke ut. Det var mørkt inne i kottet. Han var på bøttekottet ca. et kvarter til en halv time. Etter dette ble han tatt ut igjen og lagt i sengen. Senere ble lege tilkalt, og det ble da konstatert at gutten hadde kikhoste. Det var den samme personen som hadde slått, som senere tilkalte lege. Det var en kvinnelig ansatt som slo, men gutten har ikke kunnet beskrive henne nærmere.

Utover denne episoden, kan gutten ikke huske å ha blitt slått ved barnehjemmet. Han har heller ikke sett at andre barn ble slått, men har nevnt at en gutt fikk «ganske bra med kjeft» fordi han strakk seg og gjespet mens han satt ved bordet.

Granskingsutvalget legger til grunn at det har forekommet fysiske avstraffelser tidlig i den perioden utvalget har gransket.

Utvalget legger videre til grunn at det også har forekommet at barna ble skremt, slik som beskrevet ovenfor. Utvalget er usikker på om dette har vært en tilsiktet straffereaksjon.

Når det gjelder resten av den perioden utvalget har gransket, er det ikke fremkommet opplysninger om uakseptable straffemetoder.

15.13 Seksuelle overgrep

Det har ikke fremkommet opplysninger om seksuelle overgrep ved Småbarnstuen.

15.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning

I en tilsynsrapport av 02.12.64 fremgår det at alle barna var samlet i lekestuen sammen med barnehagelærerinnen, som da var midlertidig ansatt. Ifølge rapporten så barna «friske og tilfredse ut». Det så ut som barnehagelærerinnen hadde «et svært godt lag med dem».

I en rapport fra tilsynslegen, datert 29.10.65, ga tilsynslegen uttrykk for at barnevernsnemnda burde sørge for at barnas opphold i Småbarnstuen ikke ble for langvaring. Hun mente det var uheldig at barna ble værende der i flere år, for så å bli flyttet til et annet barnehjem:

«Hvis det er klart at et barn må anbringes borte fra hjemmet på lang sikt, må det sørges for at barnet snarest mulig kommer i det barnehjem eller fosterhjem, hvor barnet skal bli også i skolealderen. Å la barna bli i Småbarnstuen år etter år inntil 1 uke eller kanskje 1 mnd før barnet skal begynne på skolen, må anses å være ytterst uheldig. Barnet får en vanskelig tid. Det skal først omstille seg i det nye hjemmet, og har vel neppe funnet trygg-

het der, før det skal innføres i den helt nye livsform som skolen medfører, samt finne seg til rette i en helt ny kameratflokk. Det er sikkert også en stor påkjenning for barnet å løsrives fra den som har vært «mor» for barnet opp gjennom alle småbarnsårene, samt å skilles fra sine «søsken». Jo lenger oppholdet ved Småbarnstuen er, jo sterkere blir båndene som skal rives over.»

Sosialdepartementet sluttet seg «fullt ut» til denne uttalelsen, og ba fylkesmannen, Fana barnevernsnemnd og styret for Småbarnstuen om å påse at disse retningslinjene ble fulgt. Departementet var gjennom barnevernsinspektørens rapporter kjent med at også inspektøren «til stadighet» hadde pekt på dette forholdet.

I en tilsynsrapport datert 23.11.66 er det opplyst at to «tanter» tok seg av hver sine fire barn i forbindelse med leggingen, og «ga seg god tid med dem». Ifølge rapporten hadde dette «sikkert meget stor betydning for barna». Det var for øvrig «meget interessant å se hvordan hele atmosfæren på et barnehjem kan forandre seg til det bedre når stellet bli overtatt av en dyktig bestyrerinne».

Når det gjelder kontakt med foreldre, fremgår det av Fana barnevernsnemnds vedtak av 23.11.70, nemnda ba styret om å ta styrets vedtak om besøksrett for barnas pårørende opp til ny vurdering:

«Linjen i all institusjonsdrift i dag er at det ikke bør være flere restriksjoner overfor klientene enn høyest nødvendig. Det er av stor betydning for barna at kontakten med foreldre blir best mulig. Hvis besøkene bli knyttet for fast til bestemte tider, kan dette følelsesmessig virke uheldig for de barn som får lite eller intet besøk. Hvis besøkene spres, antar en at barna ikke vil legge så mye merke til hvem som får besøk og hvem som ikke får det.»

På denne bakgrunn vedtok styret å endre instruksjonen slik at barna kunne besøkes søndag mellom kl. 13.00 og 18.00 og onsdag mellom kl. 15.00 og 18.00. Hvis noen ønsket å besøke barna ut over denne tiden, måtte det avtales på forhånd.

En gutt som var ved barnehjemmet tidlig i den perioden utvalget har gransket, har som tidligere nevnt beskrevet at han hadde en del vonde opplevelser knyttet til at han ble skremt. Når det gjelder positive opplevelser, har han beskrevet en av de yngre ansatte som «et godt menneske». Han har gode minner om henne. Denne ansatte bodde ikke så veldig langt fra barnehjemmet, og gutten husker at han fikk være med henne hjem. Barna var også ute på båttur sammen med henne.

En annen gutt, som var ved barnehjemmet på slutten av 1950-tallet, har forklart at han ikke kan huske at han hadde noen å gå til dersom han hadde behov for dette. Han kan for eksempel ikke huske at noen tok han på fanget i den perioden han var ved Småbarnstuen. Det hendte heller ikke at noen leste for barna om kveldene. En gang var de på tur til travbanen for å se på hestene.

En styrer fra midten av 1960-tallet har forklart at hun føler at barna hadde bra voksenkontakt på barnehjemmet. På spørsmål om noen av barna viste at de hadde særskilt behov for omsorg eller fagkyndig hjelp, har denne styreren opplyst at slik hun husker det i dag, var det en gutt som kom opp om natten for å søke trøst. Han kom da til henne, og det fikk han etter hvert lov til. Utover dette kan hun ikke huske at noe særskilt ble observert eller diskutert blant de ansatte, eller at det ble rapportert om slike forhold fra sosialkontoret.

Videre har denne ansatte opplyst at barna følte tiltro til de ansatte. Hun føler at forholdene var ganske trygge og gode samlet sett. Vurdert i ettertid, var det ikke så mye de kunne ha gjort annerledes.

Styreren har også opplyst at det varierte på hvilken måte barna ved barnehjemmet hadde kontakt med familien. I de tilfeller det var en fast kontaktordning, var det sosialkontoret som hadde ordnet dette. For øvrig var barnehjemmet åpent i den forstand at familiemedlemmer når som helst kunne komme på besøk til barna. Noen av barna var også hjemme hos foreldrene i helger og høytider. Andre barn hadde mindre kontakt.

Granskingsutvalget legger til grunn at det var noen mangler ved den følelsesmessige omsorgen tidlig i den perioden utvalget har gransket. Det er imidlertid ikke tilstrekkelig fyldig grunnlag til å trekke sikre konklusjoner.

Når det gjelder senere i perioden utvalget har gransket, synes omsorgsnivået å ha vært mer tilfredsstillende.

En uheldig side ved at Småbarnstuen kun var for små barn, var at de ved skolealder ble løsrevet fra sitt tilvendte miljø. Dette medførte et brudd i stabiliteten og tilknytningen i forhold til ansatte og andre barn. Dette synes i første rekke å ha vært et problem i første delen av den perioden utvalget har gransket. På 1970-tallet ble aldersspennet utvidet, slik at barna i mindre utstrekning ble utsatt for flytting.

Når det gjelder kontakt med foreldrene, synes det å ha vært lagt til rette for at foreldrene kunne besøke barna på barnehjemmet. I første

del av perioden synes dette – i alle fall i perioder – å ha vært knyttet til faste tidspunkter, men i 1970 ble dette oppmyket noe. Når det gjelder selve omfanget av besøkene, har utvalget få opplysninger.

15.15 Helsetilbud

Granskingsutvalget har funnet en avtalebekrefteelse datert 10.08.51, vedrørende fast legetilsyn ved barnehjemmet. Det fremgår ikke hvor lenge denne tilsynslegen var ansatt.

Ifølge en tilsynsrapport av 11.12.63 hadde barnehjemmet nå tilsynslege ved barnehjemmet. Institusjonen hadde ikke tidligere hatt fast tilsynslege. Styreren hadde gitt klart uttrykk for at det var en stor hjelp å ha en fast lege som kjente barna. Barna var for tiden friske, men det hadde vært influensa, og flere av barna hadde vært innlagt på barneklubben for ørebetennelse.

Det fremgår av tilsynslegens rapport av 29.10.65 at hun hadde vært tilsynslege siden høsten 1962, og at hun hadde sagt opp sin stilling fra 01.01.66. I denne rapporten ga hun bl.a. uttrykk for at den fremtidige tilsynslegen burde motta en liten rapport fra barnevernsnemnda om hvert enkelt barn som ble anbrakt i hjemmet, slik at vedkommende kunne ha litt kjennskap til barnas tidligere forhold, og dermed lettere kunne vurdere barnets fysiske og psykiske tilstand, og dermed ha bedre forutsetning for å kunne hjelpe.

Etter dette synes hjemmet å ha vært uten tilsynslege en periode, før ny tilsynslege ble ansatt i forbindelse med kommunens overtakelse av institusjonen høsten 1967. Ifølge brev av 05.10.68 var ansettelsen på 1 time pr mnd. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på hvor lenge denne tilsynslegen var ansatt.

Barna som Granskingsutvalget har intervjuet, har ikke gitt uttrykk for at helsetilbudet var mangelfullt. Som nevnt ovenfor, har en gutt beskrevet et tilfelle der lege ble tilkalt da han hadde kikhoste.

Granskingsutvalget legger til grunn at det i største delen av den perioden utvalget har gransket, var fast tilknyttet tilsynslege ved barnehjemmet. Utvalget har få opplysninger om selve utøvelsen av legetilsynet, bortsett fra om en tilsynslege som har vært aktiv, og som har vært opptatt av mer enn det rent medisinske. Det har ikke fremkommet opplysninger som tilsier at helsetilbudet har vært mangelfullt.

16. Solgården barnehjem

16.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen

Granskingsutvalget har intervjuet syv barn fra den perioden som er omfattet av utvalgets mandat. Ett av disse barna var så liten at hun ikke husker noe nevneverdig fra institusjonsoppholdet. Barna som er intervjuet, har vært ved institusjonen i forskjellige perioder i tidsrommet 1950–73. De fleste intervjuene er imidlertid fra 1950-tallet. Utvalget har i tillegg intervjuet enkelte barn som har vært ved barnehjemmet forut for den perioden som er omfattet av utvalgets mandat. De har vært hos Granskingsutvalget hovedsakelig for å forklare seg om opphold ved andre institusjoner, og som ligger innenfor Granskingsutvalgets mandat.

Granskingsutvalget har videre intervjuet to ansatte. Den ene av disse har vært ansatt i tre perioder i tidsrommet 1955–79. Hun var ansatt en periode på den siste halvdel av 1950-tallet, og en periode på siste halvdel av 1960-tallet, i disse periodene som assistent. I perioden 1972–79 var hun styrer ved barnehjemmet.

Den andre ansatte som er intervjuet, var praktikant i en periode i 1970.

Granskingsutvalget har videre intervjuet fylkesmannens barnevernsekretær og en person som var oppnevnt av barnevernsnemnda som tilsynsfører for institusjonen en periode på siste halvdel av 1960-tallet.

Det er funnet forholdsvis lite arkivmateriale vedrørende denne institusjonen. Granskingsutvalget har søkt etter relevant materiale i Bergen byarkiv, Hordaland fylkesarkiv, Statsarkivet i Bergen, Sosialdepartementets arkiv og Riksarkivet. Granskingsutvalget har 18.02.03 sendt brev til Frelsesarmeen med forespørsel om eventuelt arkivmateriale, men har ikke fått svar på henvendelsen.

Ved Bergen byarkiv er det funnet noe spredt materiale fra 1970-tallet. Bergen barnevernsnemnds protokoll fra 1954 til 1972 er gjennomgått, men det finnes svært lite opplysninger om Solgården i denne protokollen. Det fremgår at nemnda har oppnevnt tilsynsførere for institusjonen, men for øvrig er det behandlet svært få saker som gjelder institusjonen. Noe materiale er

funnet i Riksarkivet. Dette gjelder blant annet godkjenning av styrere.

Granskingsutvalget mener å ha tilstrekkelig grunnlag for å vurdere institusjonene i forhold til Granskingsutvalgets mandat. Materiale er imidlertid mest fyldig på 1950-tallet og noe ut på 1960-tallet. Fra siste halvdel av 1960-tallet og 1970-tallet er det færre intervjuer, og for denne perioden er derfor et noe tynnere grunnlag for å trekke konklusjoner.

16.2 Historikk

Solgården barnehjem var i drift i perioden 1908–89, og var eid og drevet av Frelsesarmeen. Opprinnelig var institusjonen lokalisert i tre forskjellige trehus i Skottegaten 14, 16 og 18. Disse huse- ne ble revet i 1930. Nytt hus på tomten ble innviet i 1932. Dette huset lå i Skottegaten 16, og er den bygningen som var i bruk som barnehjem i den perioden som er omfattet av utvalgets mandat.

Bygningen var en bygård på fem etasjer, inkludert kjelleretasje. Barnehjemmet disponerte de tre nederste etasjene.

Barnehjemmet hadde et feriested, «Veslebakken», i Arna. Dette ble benyttet om somrene.

Opprinnelig skal det ha vært plass til 50 barn ved barnehjemmet. I første delen av den perioden utvalget har gransket, var det tre avdelinger ved barnehjemmet, en for småbarn, en for «mellombarn» og en for skolebarn. I denne første perioden var det 12 barn ved avdelingen for de minste barna, ca. 20 barn på avdelingen for de mellomste barna og 10 til 12 barn på avdelingen for de store barna. Målt i antall barn, var barnehjemmet med ca. 45 barn et av de største barnehjemmene i Bergen på denne tiden.

I løpet av 1960-tallet, ble barnetallet redusert, uten at Granskingsutvalget kjenner det nøyaktige antallet. Omkring 1970 var det imidlertid ca. 20 barn ved barnehjemmet, nå fordelt på to avdelinger. Barnetallet ble ytterligere redusert i løpet av 1970-tallet, og mot slutten av den perioden utvalget har gransket, var det 12 barn der.

I 1977 godkjente Sosialdepartementet at det ble etablert en egen barnehageavdeling i samme bygning, men atskilt fra barnehjemmet.

I 1985 vedtok Hordaland fylkesting å nedlegge institusjonen fra 1988. Hovedgrunnen til dette synes å ha vært at bygningen var utidsmessig.

16.3 Godkjenning av institusjonen

Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på om barnehjemmet var godkjent i den perioden utvalget har gransket. Det er heller ikke funnet dokumentasjon som sier noe om hvorvidt det var en godkjent plan for barnehjemmet. Bergen barnevernsnemnds protokoll, som dekker perioden 1954–72, inneholder ikke noe om dette. Det er heller ikke funnet noe i arkivmaterialet etter Sosialdepartementet.

Sosialdepartementet godkjente 09.08.77 at første etasje ved barnehjemmet ble brukt som barnehage, slik at barnehjemmets lokaler ble begrenset til andre og tredje etasje. Forutsetningen var at de to institusjonen, barnehagen og barnehjemmet, ble helt atskilt.

Det fremgår ikke av departementets brev om barnehjemmet var godkjent, men det fremgår at departementet var kjent med en innstilling fra et utvalg i Bergen kommune, om at utvalget gikk inn for fortsatt bruk av Solgården som barnehjem, men med barnetallet redusert til 12. Det fremgår av departementets brev at dette var det barnetall som var fastsatt som maksimum for barnehjem i henhold til departementets retningslinjer.

Departementet ba i det nevnte brevet om å få innsendt plan over de rom som man regnet med at barnehjemmet skulle disponere til de 12 barna. Departementet syntes således å forutsette at barnehjemmet måtte godkjennes.

I store deler av den perioden utvalget har gransket, var institusjonen altfor stor til å tilfredsstille barnehjemsforskriftens krav. Det er derfor mindre sannsynlig at institusjonen var godkjent før mot slutten av 1970-tallet, da barnetallet kom ned til 12 barn.

16.4 Bygning og bygningsstandard

Granskingsutvalget har funnet få arkivopplysninger som sier noe om bygningsstandarden på 1950- og 60-tallet. Granskingsutvalget har imidlertid fått et visst inntrykk gjennom intervjuene.

Den ansatte som var ved barnehjemmet i flere perioder, har opplyst at barnehjemmet holdt til i en fem etasjes bygning, der de to øverste etasjene var hybler. I den første perioden var det hybler som var utleid til vanlige leietagere. Etter hvert overtok de ansatte ved barnehjemmet noen av hyblene.

I følge denne ansatte holdt «mellombarna» til i kjelleren. Der var det i tillegg et vaskeri, kjøkken og kjølerom. Hun har presisert at selv om det var en kjeller, så var det store vinduer i to store rom mot en åpen bakplass.

I første etasje var det også forskjellige rom, blant annet hadde skolebarna sitt eget oppholdsrom der. Det var også kontor og noen andre fellesrom i denne etasjen. I denne etasjen var det også et eget soverom for de minste barna.

I andre etasje var det blant annet soverom for «mellombarna» og for skolebarna.

Denne ansatte har beskrevet bygningen som «litt tungvint for å være et barnehjem». Bygningen var ikke ideell, blant annet fordi det var flere trapper der. Hun vurderer imidlertid bygningsstandarden til å være «ganske alminnelig og i samsvar med det som ellers var en normal standard på den tiden». Det var blant annet bad og toalett i flere etasjer.

En ansatt fra 1970 har gitt en mer negativ beskrivelse av de fysiske forholdene. Hun husker at barnehjemmet lå svært inneklemt, nærmest i en bakgate, og at barnehjemmet knapt hadde uteareal. Det utearealet som var, var en inneklemt liten bakgård. Barnehjemmet lå i en slags underetasje, idet en fra gateplan gikk ned til den delen av barnehjemmet hvor barna i hovedsak oppholdt seg. Sovesalene lå i en etasje over disse oppholdsrommene.

Denne ansatte husker institusjonen som at den var trist og at den hadde et «vanlig institusjonspreg». Hun kan ikke huske at det var gjort noe for å gjøre det koseligere i form av for eksempel bilder på veggene eller på andre måter. Dette gjaldt også sovesalene.

Hovedinntrykket etter intervjuene med barna som var ved institusjonen på 1950- og begynnelsen av 1960-tallet, er at de sov på sovesaler med 5 til 7 barn. Utover beskrivelser av rom og romfordeling, har ikke barna gitt noen karakteristikk av den bygningsmessige standard.

Den førstnevnte ansatte ovenfor, har opplyst at det skjedde noen bygningsmessige endringer i løpet av den tiden hun var ved barnehjemmet. På 1950-tallet kunne det være 9 til 10 barn på hvert rom, i hvert fall hos skolebarna. På 1960-tallet ble noen av de store sovesalene inndelt i mindre rom, slik at det ble 5 barn på hvert rom. Etter hvert ble det gjort ytterligere inndelinger, slik at det også kom tobarnsrom. Senere igjen fikk de største barna egne rom.

I et brev datert 29.11.75, som gjelder søknad fra Frelsesarmeen om forhøyelse av oppholdsbetalingen ved barnehjemmet, fremgår det at bygningen på dette tidspunktet hadde gått igjennom

en «radikal restaurering», som hadde kostet ca. en kvart million.

I en tilsynsrapport datert 16.01.76, skrevet av en inspektør ved Institusjonsavdelingen i Bergen kommune, fremgår det at hele huset var oppusset. Det var satt inn nye vinduer, og baksiden av huset var kledd med nytt platepanel. Innvendig var det malt med «lyse lette farger».

I følge rapporten var det i første etasje kontor, to store lekerom for barna og et lite tekjøkken. På tekjøkkenet ble frokost- og aftensmat laget til barna. I andre etasje var det seks soverom for de minste barna. Barnehjemmet hadde på dette tidspunktet tre store barn, og disse barna hadde hvert sitt rom som var «koselig innredet». Det var to bad, wc og vaskerom i denne etasjen. Det var også en stor stue, som var «meget smakfullt innredet» med ny salong, TV, radio m.m. Stuen ble mest benyttet om ettermiddagen og kveldene. I husets underetasje var barnas garderobe. Her var det også et stort kjøkken hvor all middag ble tilberedt. I denne etasjen var det to store rom, wc og vaskerom, som var tenkt nytt til daghjem. Lekeplassen lå solvendt til, og var helt skjermet for trafikk. Det var godt utstyrt med lekeapparater der. Endelig heter det i rapporten at atmosfæren på barnehjemmet virket «meget harmonisk», og at «det kan bekreftes at barnehjemmet er i forskriftsmessig stand». Det fremgår ikke hvilke forskrifter barnehjemmet ble vurdert i forhold til.

I et internt notat, skrevet av Sosialdepartementets barneverninspektør i anledning brev av 09.08.77 (se ovenfor under avsnitt 16.3), fremgår det at barnehjemmet «egentlig ikke (var) egnet til barnehjem lenger». Huset var altfor stort, opprinnelig bygget med flere mindre avdelinger til ca. 40 barn i alt. Det var foretatt ombygninger med oppdeling av soverom m v og barnetallet hadde gått nedover. Men departementets barneverninspektør og fylkesmannens barnevernsekretær hadde ved flere anledninger, også før 1972, drøftet muligheten for en annen bruk av dette barnehjemmet, både med barnevernkontoret i Bergen kommune og Frelsesarmeen. Etter kommunesammenslutningen i 1972 var det imidlertid «bare nye folk» ved sosialseksjonen (som tilsvarte det som var barnevernkontoret før 1972), og bruksendring var ikke vurdert. Bergen kommune hadde heller ikke økonomiske ressurser til å foreta en omlegging.

Granskingsutvalget legger til grunn at bygningen hadde et klart institusjonspreg. Institusjonen var altfor stor til å tilfredsstille barnehjemsforskriftens krav om maksimalt 12 barn. Barnetallet ble imidlertid redusert gjennom den perioden utvalget har gransket, og var mer akseptabelt mot

slutten av denne perioden. Institusjonspreget var sterkest tidlig i perioden, blant annet fordi barna lå på sovesaler. Senere ombygninger til mindre rom innebar en klar forbedring i så måte.

Granskingsutvalget har relativt få detaljopplysninger om den bygningsmessige standard, og de beskrivelser som er gitt i intervjuene er noe sprikende. Utvalget har ikke grunnlag for å si at standarden var dårlig, men utvalgets hovedinntrykk er at de bygningsmessige forhold var mer preget av å være en institusjon enn et «hjem». Det synes imidlertid å ha skjedd en vesentlig forbedring av bygningsstandard etter oppussingen på midten av 1970-tallet. Institusjonen synes da å ha fått et mer hjemlig preg. På den annen side tilsier departementets vurderinger at institusjonen heller ikke etter disse arbeidene tilfredstilte tidens krav.

16.5 Personellsituasjonen

I Riksarkivet og Bergen byarkiv er det funnet noen opplysninger om godkjenning av styrere, men for øvrig er det funnet få arkivopplysninger om bemanningen og bemanningssituasjonen ved barnehjemmet.

Etter det Granskingsutvalget kan se, var det ansatt fire forskjellige styrere i løpet av den perioden utvalget har gransket.

Styrer nr. 1 var ansatt fra 1953 til ca. 1972. Det fremgår av materialet ved Riksarkivet at styrer nr. 1 gjennomførte Statens barnevernskurs i 1954. Dette var et kurs som tilfredstilte barnehjemsforskriftens formalkrav, og styreren ble godkjent 03.02.57.

Styrer nr. 2 skal ha overtatt etter styrer nr. 1 en kort periode før styrer nr. 3 ble ansatt sommeren 1972. Granskingsutvalget har ikke funnet nærmere opplysninger om utdannelsen til styrer nr. 2, eller om det ble søkt om godkjenning for henne. Ansettelsen synes å ha vært en midlertidig ordning før kvalifisert styrer kunne ansattes.

Styrer nr. 3 var ansatt i perioden 1972 til 1979. Hun hadde blant annet barnevernspedagogutdanning fra Norges kommunal- og sosialskole, barnevernlinjen. Først den 21.11.74 sendte Bergen kommune søknad til sosialdepartementet om godkjenning av henne som styrer. Godkjenning ble gitt 11.02.75.

Styrer nr. 4 tiltrådte i 1979, og i følge sosialseksjonens innstilling til Det sentrale barnevernsutvalg, datert 25.06.79, ble det søkt om godkjenning for henne som styrer. Granskingsutvalget har ikke funnet Sosialdepartementets vedtak i saken, men siden styreren hadde barneverns-

pedagogutdanning fra Norges kommunal- og sosialskole, legger Granskingsutvalget til grunn at hun tilfredsstilte barnehjemsforskriftens krav.

Når det gjelder bemanningssituasjonen for øvrig, har en ansatt som var ved barnehjemmet i forskjellige perioder, forklart at det på siste halvdel av 1950-tallet var tre ansatte ved småbarnsavdelingen. Ved avdelingen for «mellombarna» var det to ansatte, og ved avdelingen for skolebarna var det en ansatt. Det var allikevel slik at de ansatte kunne hjelpe til ved de forskjellige avdelingene når det var særskilt behov for det, etter det den ansatte har forklart. Felles for alle avdelingene var styreren, en kokk og en ansatt som stelte og drev vaskeriet. Det var også egne nattevakter ansatt ved barnehjemmet.

Denne ansatte har videre forklart at da hun etter noen år kom tilbake til barnehjemmet i 1964, var arbeidervernloven trådt i kraft. Dette medførte blant annet at det måtte være oppsatt en mer detaljert arbeidsplan, og kravene til arbeidstidens lengde ble mer presise.

Hun har videre opplyst at det i perioden 1972–79 var tre ansatte ved hver av de to avdelingene ved barnehjemmet. I tillegg var det styrer, kokk og en ansatt i vaskeriet. Flere av de ansatte var utdannet barnepleiere, og i en periode var det også en egen førskolelærer ansatt der. Den ansatte, som i denne perioden var styrer, har forklart at det var ingen andre enn henne selv som hadde gjennomført sosialskolen.

I følge en innstilling til det sentrale barnevernsutvalget, datert 22.01.1976, var det på dette tidspunktet ansatt en styrer, to barnepleiere, en kokk og fire assistenter. Personalet gikk på dag/nattskift.

Det fremgår av intervjuene at personalet dels bestod av ansatte tilknyttet Frelsesarmeen og dels «sivilt» ansatte. Fylkesmannens barnevernsekretær har forklart til Granskingsutvalget at de ansatte fra Frelsesarmeen tjenestegjorde etter et beordringssystem. Dette var problematisk fordi det på den måten ble gjennomtrekk blant de ansatte.

Granskingsutvalget har få opplysninger om utdanningsbakgrunnen til de ansatte, men bortsett fra styrene, synes det ikke å ha vært ansatte med barnevernfaglig utdanning.

Granskingsutvalget legger til grunn at de fleste styrerne ved institusjonen hadde barnevernfaglig utdanning, og at de også var godkjent av departementet. Det eneste unntaket synes å være styrer nr. 2, som fungerte en kort periode i styrerstillingen tidlig på 1970-tallet.

Solgården barnehjem skiller seg ut på en positiv måte i forhold til de fleste andre barnehjem-

mene omfattet av utvalgets mandat, ved at det helt fra 1954 var ansatt styrere med barnevernfaglig utdanning. Særlig tidlig i perioden hadde mange av de andre barnehjemmene problemer med å skaffe kvalifiserte styrere.

For øvrig var det ingen ansatte med barnevernfaglig utdanning. Mange av de ansatte synes å ha vært ufaglærte praktikanter. På 1970-tallet kom det imidlertid noen barnepleiere og en førskolelærer.

Det var et positivt trekk ved institusjonen at styrerne var stabile. Det er således to styrere som i hovedsak har ledet institusjonen i løpet av den perioden utvalget har gransket. Blant det øvrige personalet synes det å ha vært en del gjennomtrekk.

Etter Granskingsutvalgets vurdering var bemanningen klart utilstrekkelig i første delen av den perioden utvalget har gransket. I den perioden hvor det var så mye som 45 barn, og med forholdsvis mange barn under skolealder, må det ha vært for få ansatte til å ta seg av barna på en forsvarlig måte. Personellsituasjonen ble imidlertid gradvis bedre gjennom årene, blant annet fordi barnetallet ble kraftig redusert. På 1970-tallet synes bemanningssituasjonen å ha vært tilfredsstillende, etter den tids krav.

16.6 Mat og måltider

Både barn og ansatte har i hovedsak gitt en positiv beskrivelse av maten ved barnehjemmet.

For eksempel har en jente forklart at hun har lite eller intet å utsette på maten. Hun mener at de kunne spise så mange skiver de selv ville, og at det var fårepølse og syltetøy til pålegg. Til søndagsfrokost fikk de egg. I forbindelse med at de hørte barnetimen om lørdagen, fikk barna hver sin rødbrus.

En jente som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, har beskrevet pålegget på skivene som variert. Det var oster, sardiner, leverpostei og syltetøy. Hun tror også at middagen var variert. Hun klarte imidlertid ikke å spise fisk. Fisken ble mange ganger servert med klumpete saus, etter det jenten har forklart.

En annen jente, som var ved barnehjemmet fra midten 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har beskrevet kostholdet som «ganske bra». De fikk frokost, middag og kvelds, og skolebarna fikk dessuten matpakke på skolen. Til middag var det fisk hver tirsdag og fredag, etter det jenten har forklart. Om lørdagen var det grøt. Det var tilstrekkelig med mat.

Når det gjelder bordskikk og de sosiale rammene omkring måltidene, har Granskingsutvalget fått noe varierende beskrivelser.

En jente som var ved barnehjemmet på 1950-tallet og frem til begynnelsen av 1960-tallet, har ikke noen oppfatning av at barna måtte spise opp mat som de ikke ville ha. Denne jenten kan ikke huske noe hun ikke direkte likte.

En gutt som var ved institusjonen i samme periode, har opplyst at han husker lite om matstellet, bortsett fra grove, mørke brødkiver og grøt. Gutten kan ikke huske at de ble direkte tvunget til å spise maten, men alternativet var å gå sulten, og han husker «en god del sult».

En jente som var ved barnehjemmet i løpet av siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at det var et absolutt krav om at all maten skulle spises opp. Det skjedde flere ganger at hun brakk seg, uten direkte å kaste opp. Hun ble tvunget til å sitte ved bordet til maten var oppspist. Når hun ikke klarte å spise opp middagen sin, fikk de andre barna gå fra bordet når de var ferdige med sitt måltid. Hun ble da ofte sittende igjen alene.

En jente som var ved barnehjemmet på midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har opplyst at middagen ble porsjonert ut, mens barna til frokost og kvelds fikk forsyne seg selv når de var blitt så gamle at det var naturlig.

Etter det denne jenten har forklart, var det strenge krav til bordskikk under måltidene. Barna måtte sitte ved bordet til all maten var spist opp. Hun opplevde selv flere ganger at hun ble holdt for nesen og måtte spise mat, som hun egentlig ikke klarte. Hun ble på denne måten tvangsforet. Dette gjaldt særlig fisk som hun ikke likte, og hadde problemer med å spise. Det samme gjaldt også for en del av kjøttet. Også andre barn hadde det på samme måte, etter det hun har forklart. De ble tvangsforet når de ikke klarte å spise opp maten. Dette kunne medføre at de tygget og tygget, og at de brakk seg. De måtte da selv tørke opp det som kom ut igjen. De måtte ikke spise det som kom ut igjen.

En gutt som var ved institusjonen hele 1960-tallet og frem mot midten av 1970-tallet, har beskrevet maten som «helt grei». Barna måtte spise opp maten, noe som gutten opplevde som «plagsomt». Alle måtte sitte til alle hadde spist opp.

De ansatte som er intervjuet, har ikke hatt noe spesielt negativt å si om de sosiale rammene omkring måltidene. En ansatt fra 1970-er har for eksempel forklart at hun ikke kan huske så mye knyttet til måltidene, men hun antar at barna forstod at de skulle være stille under måltidene, og at de iallfall som hovedregel skulle spise opp maten.

Granskingsutvalget legger til grunn at det i hele den perioden utvalget har gransket, har vært god, tilstrekkelig og variert kost ved barnehjemmet. Kostholdet synes ikke å på noen måte

å ha stått tilbake i forhold til kostholdet i «vanlige» hjem i samtiden.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det i første delen av den perioden utvalget har gransket var et klart krav om at maten skulle spises opp. Barnas forklaringer er nokså entydige på dette punktet, selv om ikke alle husker slik plikt. Beskrivelsene av hvordan plikten ble håndhevet, varierer noe. Dette kan dels skyldes variasjoner mellom de ansatte, variasjoner over tid eller variasjoner mellom de tre avdelingene som var ved institusjonen i den første tiden. Utvalget finner det godt gjort at det ble utøvet et betydelig press mot barna for å få dem til å spise opp maten, blant annet ved at de måtte sitte igjen ved bordet til de hadde spist opp. Noen ganger medførte spisepresset at barna brakk seg. Utvalget finner det videre sannsynliggjort at det også har forekommet at barna ble mer direkte tvangsforet, slik et av barna har beskrevet det.

Plikten til å spise opp maten synes samlet sett å ha vært vesentlig strengere håndhevet enn det som var tilfelle i «vanlige» hjem i samtiden. Granskingsutvalget finner den behandling noen av barna ble utsatt for, klart kritikkverdig.

De sosiale rammene omkring måltidene synes å ha blitt bedre i løpet av 1960-tallet, og det er ikke grunnlag for å si at det har vært kritikkverdige forhold på 1970-tallet.

16.7 Klær og fottøy

Både de barna og de ansatte som er intervjuet, har i hovedsak gitt en positiv beskrivelse av klærne og klesstellet ved barnehjemmet.

En jente har for eksempel forklart at hun opplevde klærne som «tilfredsstillende». De skilte seg ikke ut i forhold til andre barn, for eksempel barn som de gikk i klasse med. Klærne var også funksjonelle i forhold til forskjellige årstider og værforhold. Barna hadde sitt eget yttertøy og sitt eget fottøy. I alle fall var det slik etter at de begynte på skolen. Noen av klærne var naturlig nok arvet fra andre barn, etter det jenten har forklart. Det var ikke slik at de måtte «krangle om tøyen».

Jenten har også opplyst at styrer nr. 1 var oppatt av at klærne til barna ved barnehjemmet ikke skulle være dårligere enn det andre barn hadde, f.eks. slik at de skilte seg ut i klesveien. Jenten husker at styreren sa dette.

En annen jente, som også var ved barnehjemmet i en tidlig periode, har også beskrevet klærne som hensiktsmessige og tilpasset årstider og forskjellige værforhold. De hadde blant annet regnfrakker og sjøstøvler. Fottøyet var også hensikts-

messig og tilpasset forskjellige forhold. Klærne var stort sett hele, og ikke skitne eller lappede.

På den negative siden husker denne jenten noe hun har beskrevet som en form for «barnehjemsuniform», som de brukte om vinteren. Dette var en jakke i tykt grått ullstoff med strikk ved ermene og rundt livet. Denne måtte de bruke når de gikk på skolen om vinteren. Hun husker at barna ble mobbet for denne. Alle barna ved barnehjemmet brukte en slik jakke, og de skilte seg da ut fra de andre barna som de gikk på skole med. «Barnehjemsuniformen» bestod av et helt sett – ytterjakke og ytterbukse.

Jenten har videre beskrevet at barna fikk søndagsklær på om søndagen. Jentene fikk da vanligvis skjørt og noen ganger kjole, mens guttene hadde terrylenbukse og skjorte.

Den ansatte som var ved barnehjemmet i forskjellige perioder, har forklart at hun ikke tror at barna skilte seg ut i forhold til andre barn i nærmiljøet i noen av de periodene hun var ansatt ved barnehjemmet.

Hun har særskilt fremhevet at styrer nr. 1 satte sin ære i at alle barna skulle ha gode og funksjonelle klær. Det var oftest styrer nr. 1 som handlet inn klær i den tiden hun var styrer.

En gutt som var ved barnehjemmet hele 1960-tallet og frem mot midten av 1970-tallet, har omtalt klærne som «ikke av de mest moderne». Han mener at de klærne barna fikk var gitt i gave til Frelsesarmeen. Han mener at barna fra barnehjemmet skilte seg noe ut i klesveien på skolen, uten at dette for denne guttens vedkommende ble et problem i den forstand at andre gjorde «et nummer av det». Han opplevde det imidlertid i noen grad som et problem. Han mener at det var andre barn ved barnehjemmet som i større grad kunne bli utsatt for mobbing på grunn av klærne. For øvrig var klærne stort sett greie i forhold til årstider og ulike værforhold. Han husker imidlertid skotøyet som dårlig, og at han ofte frøs på bena.

En ansatt fra 1970 har forklart at hun ikke har noen sterke erindringsbilder knyttet til klær og skotøy, og antar derfor at dette stort sett var «greit nok».

Granskingsutvalget legger til grunn at klesstellet ved barnehjemmet i hovedsak har vært tilfredsstillende. Klærne var stort sett tilpasset forskjellige årstider og værforhold, og var av tilfredsstillende kvalitet.

Noen av klærne synes å ha gått i arv, men Granskingsutvalget har ikke fått opplysninger som tilsier at klærne ble mer velbrukte enn det som var vanlig i samtiden. Som hovedregel synes barna heller ikke å ha skilt seg ut fra barn i nabolaget eller barn som de gikk på skole sammen

med. Et unntak synes imidlertid å være den «barnehjemsuniformen» som er beskrevet ovenfor. Det er ikke holdepunkter for at denne «uniformen» var av dårlig kvalitet, men at flere barn ved barnehjemmet hadde det samme settet med klær. Disse klærne ble av den grunn identifisert med barnehjemmet og barna skilte seg således ut.

16.8 Hygiene, bad- og toalettforhold

Barna som er intervjuet har i hovedsak beskrevet de hygieniske forholdene som tilfredsstillende.

En jente som var ved barnehjemmet frem til begynnelsen av 1960-tallet, har forklart at barna fikk bade en gang i uken i badekar. Hver kveld vasket de seg og pusset tennene. Dette gjorde de selv, men under et visst oppsyn av de voksne. Det var et toalett i tredje etasje, og jenten mener at de kunne gå på toalett om natten dersom de fikk bruk for det.

En jente som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at hun ikke kan huske noe omkring dusjing eller bading, men at det ble gjennomført morgenvask og kveldsvask. Denne jenten var 7 år da hun kom til barnehjemmet, og måtte vaske seg selv. Det ble lagt vekt på renslighet både når det gjaldt selve huset og barna som bodde der, etter det jenten har forklart. Hun har også opplyst at det var et fellesbad på den avdelingen hun tilhørte. Det var en rekke vasker, i alle fall 3–4 stykker.

En annen jente, som var ved barnehjemmet på 1950-tallet og frem mot midten av 1960-tallet, har forklart at barna badet hver fredag i badekar. Jenten fikk da bade alene i badekaret, etter det hun har forklart. Vannet ble skiftet før hun badet, slik at hun hadde rent vann. Etter badingen fikk de rent undertøy. De vasket seg hver kveld før de gikk og la seg. Barna hadde egen tannbørste og pusset tennene regelmessig med tannkrem. De av barna som ikke selv var så gamle at de kunne vaske seg, ble vasket av de ansatte.

En gutt som var ved barnehjemmet hele 1960-tallet og frem mot midten av 1970-tallet, har forklart at han husker godt at barna i forbindelse med bading stod nakne på rekke og rad, og ventet på å slippe til. Etter hvert som han ble større, opplevde han dette som veldig ubehagelig. Barna ble vasket av flere av de ansatte på barnehjemmet. På den annen side har gutten gitt uttrykk for at måten badingen ble gjennomført på var nødvendig for å få det til å fungere, for «det var jo en stor butikk».

Gutten har videre forklart at han i en del av barndommen var sengevæter, men at han ikke

kan huske at dette utløste negative sanksjoner i form av kjeft eller lignende. Han husker for øvrig godt organiseringen av pottetrening og toalett-situasjonen for øvrig. Han har et klart bilde av at barna satt på rekke og rad på pottes, og senere på toalettet. Han kan imidlertid ikke huske noen direkte tvang i forbindelse med dette.

En gutt har forklart seg om dårlig behandling i forbindelse med at han gjorde på seg, og en jente har opplyst at hun fikk dårlig behandling i forbindelse med at hun svettet mye. Dette kommer Granskingsutvalget tilbake til nedenfor, i avsnittet om adferdsregulering og straffereaksjoner.

I intervjuene med de ansatte, har det ikke kommet frem negative opplysninger om de hygieniske forholdene.

Granskingsutvalget legger til grunn at de hygieniske forholdene ved barnehjemmet var tilfredsstillende. Det store barnetallet som var ved institusjonen i en del av den perioden utvalget har gransket, gjorde imidlertid at det var mange barn å bade på en gang.

16.9 Skolegang, lekselesing, fritidsaktiviteter og stimulering

Barna ved barnehjemmet gikk som hovedregel på Nordnes skole, som var den skolekretsen barnehjemmet lå i. Noen barn gikk på den skolen de opprinnelig soknet til, typisk dersom de kom til barnehjemmet på et tidspunkt da de allerede hadde begynt på skolen.

Barna som er intervjuet, har gitt noen opplysninger om skolegangen, lekselesing og den stimulering som det ellers var ved barnehjemmet.

En jente som var ved barnehjemmet frem til begynnelsen av 1960-tallet har beskrevet seg selv som en taus og innesluttet elev, som egentlig ikke hadde noe utbytte av det meste av skolearbeidet. Hun er i tvil om hun egentlig lærte å skrive og regne i løpet av den tiden hun gikk på skolen. Hun var derimot flink når det gjaldt håndarbeid og sløyd.

Jenten mener at hun ikke gjorde lekser på Solgården. Hun oppfatter det som påfallende at hun fikk mulighet til helt konsekvent å velge seg vekk fra leksearbeid. Hun mener at det var en viss tilrettelegging for leksearbeid på Solgården, men det var ingen oppfølging av dette. Hun mener også at hun fikk manglende oppfølging på skolen. Granskingsutvalgets inntrykk etter denne jentens forklaring, er at hun i liten grad ble stimulert av de ansatte. Hun har selv beskrevet det slik at hun fikk «stort sett være i fred med sin gjennomgående taushet».

Jenten har videre forklart at det var lite utstyr ved barnehjemmet. Hun husker at hun gikk på skøyter på Festplassen. Hun brukte skøyter, men hun mener at dette ikke var hennes personlige skøyter. Hun kan ikke huske noe spesielt om ski, og mener at hun i alle fall ikke hadde sine personlige ski. Hun husker svært godt at hun ikke fikk noen sykkel i den tiden hun bodde på barnehjemmet. Alle de andre større jentene på barnehjemmet hadde imidlertid egen sykkel, etter det hun har forklart. Det at hun var den eneste av de større jentene som ikke hadde egen sykkel, var et svært sårt minne for henne.

En jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at hun gikk ved Nordnes skole fra første til syvende klasse. Første skoledag var det styrer nr. 1 som fulgte henne til skolen. Først hadde jenten en lærer som hun har beskrevet som «en veldig snill og kjekk lærer». Senere hadde hun en lærer som hun har beskrevet som «flink, streng og rettferdig». Hun ble ikke forskjellsbehandlet på noen måte av lærerne.

Jenten har videre opplyst at det var avsatt tid til lekselesing på barnehjemmet. I hvert fall da de var blitt litt eldre, så gjorde de leksearbeidet på egenhånd. Hun kan ikke huske om leksearbeidet ble kontrollert eller om de fikk hjelp til leksene.

En jente som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, gikk også på Nordnes skole. Hun tror at en av «tantene» var med henne den første skoledagen. Hun føler at hun ble inkludert i klassen og ikke skilte seg ut fordi hun bodde på barnehjem. Hun likte seg på skolen.

Også denne jenten har forklart at det var avsatt tid til lekselesing. Dette skjedde i dagligstuen. Jenten klarer ikke helt å huske på hvilken måte leksearbeidet ble fulgt opp fra de ansattes side, men hun har et erindringsbilde om at hun en gang måtte sitte igjen på skolen fordi hun hadde vært slurvete med leksene. Hun tror derfor at «tantene» kanskje ikke fulgte opp lekselesingen. Hun kan ikke huske at hun fikk ros av læreren eller av «tantene» for skole- eller leksearbeidet.

Når det gjelder fritidsaktiviteter, har denne jenten opplyst at de i dagligstuen fikk tegne og klippe. Hun husker at de av en ny «tante» som kom, fikk ark med forskjellige farger. Dette så barna på som veldig fint. Hun husker også at de hadde egne glansbilder. Jenten har også opplyst at de om somrene var på et sted som het Veslebakken i Arna.

En gutt som var ved barnehjemmet hele 1960-tallet og frem mot midten av 1970-tallet, har forklart at han hadde vanskeligheter med skolear-

beidet. Dette var knyttet til konsentrasjonsproblemer. Lekselesingen på barnehjemmet foregikk ved at barna ble satt inn på et rom, der barna gjorde leksene samtidig. Han kan imidlertid ikke huske at barna fikk hjelp med leksene på Solgården.

Når det gjelder fritidsaktiviteter knytter han tiden før skolealder først og fremst til bakgården på institusjonen. Etter at han kom i skolealder, var han med i gatemiljøet og lekte der.

Når det gjelder mer organiserte fritidsaktiviteter, har han opplyst at barna gikk på søndagsskole og at han for sin egen del også var med i speideren. Utover dette kan han ikke huske at han deltok i organiserte aktiviteter. Han mener at han ga uttrykk for et ønske om å delta i bukorps, men at han ikke fikk lov til dette. Han var god til å spille fotball, håndball og lignende, men han var ikke med i organiserte idrettsaktiviteter. Fotballspillingen m.v. var knyttet til gate- og skolemiljøet.

Den ansatte som var ved barnehjemmet i forskjellige perioder, har opplyst at hun hadde ansvaret for skolebarnsavdelingen på siste halvdel av 1960-tallet. Det var i denne perioden 10 barn ved denne avdelingen. I følge denne ansatte var det et overordnet ønske og mål fra barnehjemmets side at barna skulle være mest mulig integrert i skolesituasjonen. Det var også avsatt tid til lekselesing. Barna fikk alltid hjelp til leksearbeidet, etter det den ansatte har forklart. Leksearbeidet foregikk normalt på spiserommet.

Det var avdelingslederen for skolebarna som hadde ansvaret for kontakt med skolen. Det var således i denne perioden hun som hadde kontakten med skolen, og hun føler at denne kontakten var god.

I følge den ansatte klarte noen av barna seg alminnelig bra på skolen, mens noen av barna hadde mer problemer. Det var også noen som klarte seg godt og var faglig flinke. Hun vurderer barna som tilsvarende et «gjennomsnittlig barnekull», men hun mener det også er viktig å ha for øye at flere av barna kom fra ressursvake foreldre. Noen av barna var uttrygge når de kom til barnehjemmet, og dette preget nok også noen av barna i skolesituasjonen.

Gjennom telefonsamtaler hun hadde med representanter fra skolen ble det ofte diskutert og gitt informasjon om hvorvidt noen av barna kunne ha behov for særlig støtte. Hun var også tilstede på foreldremøtene. På disse møtene var det ofte mer generelle ting knyttet til skolen som ble tatt opp. Noen av barna hadde behov for logoped eller skolepsykolog. Hun husker også at noen av barna var hørselshemmet. Barna fikk adekvat hjelp, etter det hun har forklart.

Når det gjelder fritiden, har denne ansatte opplyst at barna deltok i fritidsaktiviteter sammen med barn som ikke bodde ved barnehjemmet. Typisk kunne dette være bukorps eller speideren. Dette gjelder i alle de periodene hvor hun var ansatt ved barnehjemmet. De hadde også ofte søndagsturer på Fløyen eller andre steder.

En ansatt fra 1970 har blant annet forklart at hun ikke kan huske at barna hadde særlig mye utstyr innendørs i form av leker og lignende. Barna hadde ikke bøker som de leste, etter det hun kan huske. Hun kan heller ikke huske at barna noen gang var på tur med barnehjemmet, med unntak av den ukentlige turen til og fra Frelses-tempelet, hvor barna gikk på søndagsskole. Det var heller ikke noen form for organisert uteaktivitet for barna i tilknytning til barnehjemmet. Hun mener at svært mange dager var de barna som ikke gikk på skole, overhode ikke utendørs.

Det er funnet få arkivopplysninger som sier noe om skolegang eller fritidsaktiviteter. I en tilsynsrapport datert 16.01.76, omtalt ovenfor, fremgår det imidlertid at lekeplassen i bakgården til barnehjemmet var «godt utstyrt med lekeapparater».

Granskingsutvalget legger til grunn at barna ved barnehjemmet var integrert i skolemiljøet på linje med andre barn.

Utvalget legger videre til grunn at enkelte av barna hadde særskilte behov for oppfølging i forhold til skolegang og lekselesing. I første delen av den perioden utvalget har gransket, synes dette imidlertid å ha vært noe mangelfullt. Barna husker riktignok ikke så mange detaljer om dette, men Granskingsutvalgets hovedinntrykk er at det ikke har vært så mye hjelp å få i forbindelse med lekselesingen. Senere, fra midten av 1960-tallet, kan dette synes å ha blitt bedre. På dette punktet er det imidlertid gitt noe ulike forklaringer, og Granskingsutvalget har ikke grunnlag for å trekke sikre konklusjoner.

Utvalget ser denne utviklingen i sammenheng med at det tidlig i perioden var få ansatte i forhold til antall barn, og at forholdstallet utviklet seg i positiv retning etter hvert som barnetallet ble redusert. Det ble således etter hvert færre barn å hjelpe med leksearbeidet. Det synes også å ha blitt en større bevissthet etter hvert om barnas særskilte behov, og de som hadde slike behov synes å ha fått adekvat hjelp.

Når det gjelder stimulering ellers, har Granskingsutvalget for få opplysninger til å trekke sikre konklusjoner. De forklaringene som er gitt til utvalget, er dessuten noe sprikende. Hovedinntrykket er likevel at det – i hvert fall tidlig i den perioden utvalget har gransket – var begrenset

med leker og utstyr ved barnehjemmet. Det synes i den perioden også å ha vært liten aktiv stimulering fra de ansattes side, noe som må sees i sammenheng med personellsituasjonen. Barna synes også i liten grad å ha blitt tatt med de ansatte ut fra barnehjemmet. Det er sannsynlig at noen av barna har deltatt i organiserte aktiviteter utenfor barnehjemmet, men at dette ikke har vært så vanlig tidlig i den perioden utvalget har gransket.

16.10 Forholdet mellom barna

De barna som er intervjuet, har stort sett beskrevet barnemiljøet på en positiv måte, men enkelte følte seg ensomme.

En gutt som var ved institusjonen på siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at han har lite minner om de andre barna på institusjonen. Han opplever det som at han var «et ensomt barn på institusjonen».

En jente som var ved barnehjemmet på 1950-tallet og frem til begynnelsen av 1960-tallet, har opplyst at hun hadde relativt lite kontakt med de andre barna på barnehjemmet. Hun hadde «ikke egentlig noen direkte bestevenninner», selv om hun «kom ganske godt ut av det» med i alle fall to av de tre jentene hun delte rom med, i den siste tiden hun var ved barnehjemmet. På den annen side kan hun heller ikke huske at hun hadde noe direkte uvennskap med noen av de andre som bodde på barnehjemmet.

En jente som var ved barnehjemmet til frem mot midten av 1960-tallet, har opplyst at hun opplevde forholdet mellom barna som «godt». Det var lite krangling mellom barna, etter det denne jenten har forklart. Det var mest kontakt mellom barna på samme avdeling.

På spørsmål om det var noen ledertyper eller et hierarki blant barna, har denne jenten svart «både ja og nei». Noen av barna var ledertyper, men hun kan ikke huske at det utviklet seg et klart hierarki blant barna. Forholdet mellom barna var godt, og dette ga seg noen ganger utslag i at barna trøstet hverandre. Hun husker spesielt at hun trøstet en gutt som fikk mye juling av en av de ansatte.

En gutt som var ved barnehjemmet hele 1960-tallet og frem mot midten av 1970-tallet, har forklart at det var en sterk hierarkisk kultur mellom barna på barnehjemmet. Dette ga seg også klare utslag i forhold til seksualitet. Noen av de eldre guttene på institusjonen tok seg til rette med seksualitet i forhold til de mindre barna, i første rekke gutter, men også jenter. Den seksuelle aktiviteten bestod både i at de mindre barna måtte ona-

ner de større guttene, men også i form av analt samleie, etter det gutten har forklart. Gutten ble utsatt for slike handlinger selv, og etter hvert som han ble større utførte han også slike handlinger i forhold til yngre barn. Han har videre gitt uttrykk for at slike handlinger skjedde «ganske ofte», og jevnlig over mange år. Han opplevde det som skjedde som vondt, og har skyldfølelse i forhold til hans egen aktivitet mot andre.

Gutten har forklart at seksualiteten som utviklet seg, hadde sammenheng med fravær av voksne i barnemiljøet. Samtidig har han understreket at han føler seg sikker på at de voksne ved institusjonen i større eller mindre grad må ha visst om i alle fall noen av aktivitetene. Han har blant annet nevnt en konkret episode der han er av en klar oppfatning av at en av de ansatte så at en gutt ble onanert. Det ble ikke grepet inn, og heller aldri nevnt noe om episoden.

I intervjuene med de ansatte har det ikke kommet frem noe negativt om barnemiljøet. Den ansatte fra 1970 har for eksempel gitt uttrykk for at hun antar at forholdet mellom barna var «noenlunde OK». Når det gjelder søsken og søskenforhold, antar hun at barna i noen grad fikk lov til å fungere som søsken. Samtidig tror hun at det ikke var direkte tilrettelagt for at søsken skulle få anledning til for eksempel å bo på samme rom. De var trolig fordelt på avdelingene etter alder.

Granskingsutvalget legger til grunn at forholdet mellom barna på barnehjemmet i hovedsak var «normalt», bortsett fra den seksuelle aktivitet som er beskrevet. Det synes å ha vært tendenser til at noen av barna utmerket seg som ledertyper, men det er ikke opplysninger som tilsier at dette har gått spesielt utover andre barn. Granskingsutvalget har ikke fått beskrevet mer alvorlige tilfeller av mobbing eller slåssing. Tvert imot synes det å ha vært slik at det var et samhold mellom barna, og at de for eksempel kunne trøste hverandre.

På den annen side synes det å ha vært slik at enkelte barn var ensomme og falt utenfor miljøet på barnehjemmet, og at de ansatte ikke var tilstrekkelig oppmerksomme på dette. Det er imidlertid ikke holdepunkter for at det har skjedd aktiv utstøting av noen av barna, verken fra barnas eller de ansattes side.

Granskingsutvalget legger videre til grunn at det har foregått seksualitet fra de eldre barna rettet mot yngre barn, som har vært opplevd som krenkende for de yngre barna. Det er bare ett av barna som har fortalt om dette, men Granskingsutvalget fester lit til hans forklaring. Når det gjelder spørsmålet om, og eventuelt i hvilken utstrekning, de ansatte kjente til den seksuelle aktivite-

ten, har utvalget imidlertid ikke tilstrekkelig grunnlag for å trekke sikre konklusjoner. På den annen side synes det høye barnetallet, størrelsen på institusjonen og den relativt lave bemanningen, å ha vært en medvirkende årsak til at det utviklet seg krenkende seksuell aktivitet mellom barna.

16.11 Forholdet til nabolaget og andre barn

I intervjuene er det gitt varierende beskrivelser av hvilken kontakt barna hadde med nærmiljøet og barn som de gikk i klasse med.

En jente som var ved barnehjemmet frem til begynnelsen av 1960-tallet, har forklart at hun hadde nærmest ingenting med de andre elevene i klassen å gjøre, bortsett fra to klassevenninner. Hun holdt seg sammen med disse to, og husker at dersom de begge var vekke fra skolen, tilbrakte hun friminuttene på toalettet.

Hun mener at hun også noen ganger var hjemme hos disse to venninnene, men kan ikke huske konkret hvor ofte. Hun mener ellers at barna ved barnehjemmet i noen grad var ute i et gatemiljø, og at de også var oppe på Klosteret og lekte med andre barn der. Hun gikk også ærender for en del av de eldre som bodde i det nærmeste nabolaget. Det var flere av barna på barnehjemmet som gikk ærender for de eldre. Dette var den eneste måten de kunne tjene penger på, og i følge jenten var det vanlig på den tiden.

En jente som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, har opplyst at hun fikk en klassevenninne som også var nabo til barnehjemmet i Skottegaten.

Den ansatte som var ved barnehjemmet i flere perioder, har opplyst at barna deltok i fritidsaktiviteter sammen med barn som ikke bodde ved barnehjemmet. Mot slutten av perioden, hvor det ble vesentlig færre barn ved barnehjemmet, hendte det også at barna som bodde der fikk ta med venner hjem til barnehjemmet. Det var ingen spesielle restriksjoner med hensyn til omgang med barn utenfor barnehjemmet, og det var heller ingen restriksjoner når det gjaldt hvem barna fikk ta med seg hjem til barnehjemmet. I hvert fall i den siste perioden fikk barna også invitere klassekamerater og andre hjem til fødselsdagsfeiring på barnehjemmet.

Hun har videre forklart at de ansatte ønsket at barna skulle være så integrert og inkludert i nærmiljøet og nabolaget som mulig.

En gutt som var ved barnehjemmet hele 1960-tallet og frem mot midten av 1970-tallet, har forklart at han knytter tiden før skolealderen til bak-

gården ved barnehjemmet. Overgangen til å gå på skole ble derfor «en sterk frihetsopplevelse». Han kom da i kontakt med barn utenfor institusjonen, og opplevde det veldig klart at han i klassen og i gatemiljøet ble godt akseptert. Han var en naturlig del av dette miljøet, etter det han har forklart. Han var inne hos kamerater og lekte der, og han har ingen erindring om at han i noen av hjemmene ble karakterisert som barnehjemsbarn eller lignende. På den annen side kunne hans venner ikke komme inn på Solgården. Han var i fødselsdagsbesøk hos klassekamerater, men feiret selv aldri fødselsdagen slik at andre kom inn og besøkte han.

En ansatt fra 1970 har forklart at hun ikke kan huske at barna hadde noe særlig kontakt med barn i nabolaget, eller at de hadde noen kontakt med skolekamerater eller lignende. Hun kan ikke huske at det var andre barn som var på besøk på barnehjemmet.

Granskingsutvalget legger til grunn at barna ved barnehjemmet i noen grad etablerte kontakt med barn som de gikk i klasse med, og med andre barn i nabolaget. Noen gled også naturlig inn i nabomiljøet. Fra barnehjemmets side synes det ikke å ha vært lagt hindringer i veien for slik kontakt. Det synes sjelden å ha vært barn inne på selve barnehjemmet, i alle fall på 1950- og 60-tallet. Om det var et direkte forbud mot dette, eller om det var andre grunner til at det var lite besøk, er noe uklart. Det synes imidlertid å ha vært gjort lite fra barnehjemmets side for at barna skulle kunne ta med seg barn inn på barnehjemmet. Det er nærliggende å tro at det høye barnetallet de første årene av perioden også var et praktisk hinder for å ta imot besøk av andre barn. Granskingsutvalget har imidlertid ikke grunnlag for å vurdere om hyppigheten av besøk var mindre enn det som var normalt blant barn på den tiden.

Kontakten med barna i nabolaget synes å ha blitt bedre utover 1970-tallet, da barnetallet på barnehjemmet ble betydelig redusert i forhold til tidligere perioder. I denne siste perioden synes det å ha vært mer kontakt med nabolaget, også på den måten at barna kunne ta med seg «hjem» andre barn. Således ble forholdet til nabolaget mer normalisert i løpet av 1970-tallet.

16.12 Adferdsregulering og straffereaksjoner

I intervjuene med bana har det kommet frem opplysninger om flere ulike typer straffereaksjoner.

En jente som var ved barnehjemmet frem til begynnelsen av 1960-tallet, har forklart at hun

ikke kan huske kjefting eller at hun eller andre ble slått av ansatte. Hun opplevde imidlertid en avstraffelse av annen karakter, og som hun husker med stort ubehag.

Bakgrunnen var at hun ble beskyldt for å ha vært med på et tyveri av 20 kroner som tilhørte en av de ansatte. Det var et av de andre barna som beskyldte henne for dette. Hun ble da, i natttøyet og barbeint, plassert i en garderobe i første etasje på barnehjemmet. Der var det mørkt og kaldt. Hun ble nødt til å sitte der inntil hun – på tross av at hun ikke hadde gjort det hun ble beskyldt for – til slutt «innrømmet» tyveriet. Dette fordi det var den eneste måten å komme ut derifra på. Da hun «innrømmet» forholdet, slapp hun ut, og hun kan ikke huske at det skjedde noe mer enn dette.

En jente som var ved barnehjemmet frem mot midten av 1960-tallet, har spesielt nevnt en navngitt ansatt som utøvde vold mot barna. Den ansatte var «en hysterisk, ukontrollert kvinne». Hun husker konkret en episode som har festet seg hos henne. Jenten var da ca. 10 år. Hun hadde blitt lovet å få se et spesielt TV-program, dersom hun ryddet og vasket opp, noe hun gjorde. Etter at hun hadde utført vaskeoppgavene, gikk hun inn i stuen hvor TV-apparatet var. Flere av guttene på barnehjemmet satt da og så på TV. Den nevnte ansatte, som hun hadde inngått avtale med, sa da at jenten skulle gå rett til sengs. Jenten reagerte da med at hun kalte «tanten» en «løgnerske». Den ansatte løp da etter jenten, innhentet henne, la henne over knærne og slo henne på baken med hånden. Buksen var trukket ned da hun ble slått. Samtidig lugget «tanten» henne og rev av noe av håret, og klorte henne nedover halsen.

Jenten tok ikke denne episoden opp med noen. Det var ikke noen kultur for dette, og hun følte heller ikke noen trygghet for at hun kunne ta dette opp med noen.

Jenten var for øvrig flere ganger vitne til at den samme ansatte slo og plaget andre barn. Hun husker særlig at en gutt ofte ble slått av denne ansatte. I følge jenten kunne det være helt bagatellmessige forhold som utløste dette. Da gutten ble slått, var det ingen av de andre ansatte som så dette, og hun tror heller ikke at noen av de andre ansatte var klar over det.

Det hendte flere ganger at den nevnte ansatte lugget gutten, og hun lugget også flere ganger jenten som forklarte dette til utvalget. Oftest skjedde dette på badet. Hun kan ikke i dag beskrive hva som var foranledningen til luggingen, annet at det må ha vært helt bagatellmessige ting.

Jenten husker også konkret en episode om en annen gutt. Den nevnte ansatte slo et nøkkel-

knippe hardt i hodet til gutten, mens hun holdt han helt inntil seg. Vurdert i ettertid var dette et rettet slag mot hodet til gutten. Gutten begynte å blø så «blodet sprutet».

En gutt som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at han særlig husker at han en rekke ganger ble plassert i en sekk. Han har beskrevet sekken som en «skipssekk med kraftig stoff». Han husker ikke hvor mange ganger dette skjedde, men han mener at det var ganske ofte. Han ble plassert i sekken og fikk stropper over skuldrene, med armene nedi sekken. Sekken ble, med han inni, plassert på en madrass i en stor seng med sprinkler. På sekken var det stropper som ble plassert under madrassen og festet til sengerammen. Han hadde en viss bevegelsesfrihet, og kunne for eksempel komme opp i tilnærmet stående stilling.

Gutten måtte ligge i sengen i den beskrevne sekken natten igjennom. Han mener at grunnen til denne avstraffelsen var at han for eksempel hadde «tisset på seg».

Gutten har videre beskrevet at avføring som han fikk i buksene, ble smurt utover ansiktet hans og ble værende der til den hadde størket. Han har fortsatt sterke erindringsbilder av lukten fra avføringen.

Gutten har også opplyst at han flere ganger ble plassert på en stol som var satt inn mot en hvit murvegg. Han ble da skubbet eller slått av voksne, slik at han støtte hodet mot murveggen. Dette gjentok seg en rekke ganger. Dernest husker han at han en rekke ganger fikk juling. Det ble slått med hender på ulike steder av kroppen. Spesielt husker han at var plaget en god del med «sår i baken». Han husker spesielt at det ble rettet slag mot baken, nettopp der hvor han var sår.

Gutten har ikke navngitt noen av dem som var med på avstraffelsene av han, men han husker at det var en dame «med knute i nakken», som var med i forbindelse med de avstraffelsene som er beskrevet. Han kan ikke huske at styrelsen var med på avstraffelsene, men han har en klar oppfatning av at hun må ha visst om det. Han var på flere møter på kontoret til styrelsen, sammen med sin mor. Han fortalte der om disse avstraffelsesmetodene, men styrelsen hadde da forsikret at «slikt forekom selvfølgelig ikke her», etter det gutten har forklart.

En jente som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at hun opplevde å bli ristet og dratt i ørene, og at hun også ble utsatt for andre formere for straff. Hun har spesielt beskrevet fire episoder.

Den første episoden skjedde da hun var 7–8 år gammel. Hun var urolig og kanskje også nervøs.

Derfor svettet hun, og det var tidvis også svettelukt av henne, særlig under armene. Den samme «tanten» som er beskrevet av en av jentene nevnt ovenfor, sa da at det luktet svette av jenten etter at hun hadde vasket seg. Den ansatte bar da jenten inn på badet etter ørene. Dette medførte at ørene «revnet fra kinnet». Hun fikk sår som begynte å blø, etter det jenten har forklart.

Den andre episoden skjedde da de var på Veslebakken i Arna. Barna lekte med såpeskum fra vaskeriet. Jenten hadde gått på badet og knekt av såpen, slik at de blandet litt av såpestykket med vann. Dette ble oppdaget, og jenten ble dratt ut og skjelt ut i påsyn av de andre barna. Hun husker ikke hvilken «tante» som gjorde dette. Hun husker iallfall at hun ble kalt for tyv, blant flere andre betegnelser. Det var fast rutine at de sang mye. Hun husker godt at da de sang «tyven, tyven», så pekte de andre barna på henne. Denne mobbingen pågikk i dagevis, uten at de ansatte gjorde noe med det. Dette var en sår episode som hun har festet seg ved også i voksen alder.

Den tredje episoden hun har beskrevet, er fra en lørdagsmiddag. De hadde semulegrynssuppe, og da hun hadde spist opp hellet hun på tallerkenen for å få med seg den siste resten. Noe av suppen kom da på bordet. Hun ble da tatt til side og riset. Hun ba da om å ikke bli riset i de andre påsyn, fordi at særlig det å vise baken til de andre barna var svært pinlig. Hun husker da at hun ble tatt på et siderom og riset der.

Den fjerde episoden skjedde etter at hun hadde kuttet en snegl i to. Hun fikk da kjeft av en av «tantene», for «slik gjorde man ikke». Hun ble da fortalt av den ansatte at nå ville andre snegler komme opp i sengen til henne om natten mens hun sov. Om kvelden fikk hun ikke sove på grunn av dette. Hun lå «i evigheter stiv av skrekk, med tanke på sneglenes sengebese». Til slutt sovnet hun. Da hun våknet neste morgen, undersøkte hun hele sengen sin, og var lykkelig over at det ikke var noen snegler i sengen. Hun oppdaget imidlertid at det i gropen mellom tommel og pekefinger var tegnet fem blå sirkler. Jenten ble «panisk redd», og ropte på «tanten». Den ansatte kom bort til henne og hun viste frem hånden og spurte hva sirlene var. Den ansatte sa da, i følge jenten, «det er nok sneglene som har vært i sengen din i natt og laget de merkene der». Jenten ble da svært engstelig, og hver kveld etter dette lå hun «forknytt og med hamrende hjerte, og ventet på sneglenes gjestebesøk».

Det er en annen jente, som var ved barnehjemmet i samme periode, som har også forklart seg om behandlingen av jenten som noen ganger lukket svette. Denne andre jenten husker konkret at

den tidligere nevnte ansatte skuret jenten kraftig under armene med neglebørste. Hun tror at den ansatte gjorde dette fordi hun mente at jenten ikke hadde vasket seg tilfredsstillende. Hun oppfatter dette som et overgrep, vurdert i ettertid. Dette var noe som skjedde med jenten regelmessig, i hvert fall en gang i uken over en periode.

En gutt som var ved barnehjemmet hele 1960-tallet og frem mot midten av 1970-tallet, har forklart at han forbinder styrer nr. 1 med disiplin og orden. Hun var en streng dame, og gutten hadde frykt for henne. Dersom han hadde gjort noe galt, måtte han ofte inn til denne styreren. Der fikk man kjeft, og ofte beskjed om at man måtte opp på rommet, og i en del tilfeller fikk man husarrest. Han opplevde ikke fysiske avstraffelser.

Den ansatte som har vært ved barnehjemmet i forskjellige perioder, har opplyst at de ved barnehjemmet hadde regler som alle måtte følge. Brudd på disse reglene kunne medføre at noen av barna ble sendt på rommet, men det var ingen av barna som ble slått. Hun har ikke vært vitne til fysiske overgrep, og har heller ikke blitt fortalt at det har skjedd. Men det kan ha skjedd at et barn har blitt tatt i skulderen, eller kanskje også at det har blitt tatt i øret. Hun har imidlertid ikke opplevd noe som vil kunne kalles voldsutøvelse eller fysiske overgrep.

En ansatt fra 1970 har forklart at det var et «veldig strengt regime» ved barnehjemmet, med veldig rigide regler for hvordan barna skulle oppføre seg. Den ansatte kan imidlertid ikke huske enkeltepisoder av for eksempel fysisk avstraffelse eller andre avstraffelsesmetoder. Hun har allikevel en klar oppfatning av at i alle fall en av slumstørene har utført «noe hardhendt fysisk behandling av barna». Hovedinntrykket var at regimet var «tydelig og klart, og at barna skjønnte at slik skulle det være».

Granskingsutvalget legger til grunn som overveiende sannsynlig at det har forekommet fysiske og psykiske avstraffelser av barna på 1950-tallet og tidlig på 1960-tallet. Noen av avstraffelsene som er beskrevet, var klare overgrep. Ingen av barna har knyttet styreren i denne perioden til noen av overgrepene. Granskingsutvalgets inntrykk er at det er noen få av de ansatte som har stått for dette.

Senere i perioden har Granskingsutvalget ikke klare holdepunkter for at det har skjedd direkte fysiske overgrep. Men også så sent som omkring 1970, synes det å ha vært et nokså strengt regime, da det ble forventet at barna skulle innordne seg reglene som gjaldt. Dette regimet ga ikke gode rammer for omsorgen for barna.

16.13 Seksuelle overgrep

Det har i intervjuene ikke kommet frem opplysninger om overgrep fra ansatte mot barn på barnehjemmet.

En jente som var ved barnehjemmet tidlig i den perioden utvalget har gransket, har imidlertid forklart at det var en navngitt eldre mann som kom på besøk ved en eller et par anledninger på Solgården, men langt oftere da barna var ved Veslebakken i Arna. Mannen, som ifølge jenten var tilknyttet Frelsesarmeen, kom for å besøke barna, men det var denne jenten som ble tatt ut for å følge mannen til bussen. Noen ganger i busskuret og noen ganger hjemme hos mannen, så tok han «ut stellet sitt» og onanerte seg selv i påsyn av jenten, slik at det gikk for han, etter det jenten har forklart. Hun husker at han hadde et stort lommeørkle hvor han samlet opp «sølet». Hun husker også at mannen tok på henne innenfor klærne.

Jenten har beskrevet hvor mannen bodde. Hun har også opplyst at de en gang ble overrumplet av mannens kone, som imidlertid trakk seg unna.

Jenten tror at det var omkring 10 ganger hun ble utsatt for slike handlinger. Etter hvert besøk hos mannen, fikk jenten en dropspose. Jenten fortalte ikke til noen av barna eller noen av de voksne ved barnehjemmet, om hva som skjedde. Hun har heller ikke fortalt om dette til noen andre, før hun fortalte historien til Granskingsutvalget.

Jenten har videre forklart at hun en tid etter utskrivningen fra barnehjemmet, ble utsatt for overgrep fra en lege. I forbindelse med legevisitt så låste legen døren og befølte henne under klærne. Han la seg også oppå henne, og hun kan huske at pusten hans gikk fort. Jenten har videre forklart at i sommerferiene, når legens kone og barn var bortreist, så ble hun tatt inn i leiligheten hans som «hushjelp». Også i den forbindelse ble hun utsatt for overgrep.

De ansatte som er intervjuet har ikke hatt kjennskap til eller mistanke om seksuelle overgrep.

En ansatt som var ved barnehjemmet i forskjellige perioder, har imidlertid forklart at hun i ettertid har tenkt at en gutt kan ha vært utsatt for overgrep fra sin far. En gang tidlig på 1970-tallet ble hun, da hun var styrer, ved en anledning tilkalt ved leggetid. En gutt lå og skalv i sengen. Gutten spurte om hans far kom til barnehjemmet, og om faren fikk lov til å komme opp i guttens seng. Gutten skalv og virket svært redd. Hun forklarte til gutten at døren var låst, og at det

var de ansatte som bestemte hvem som skulle komme inn. Hun ga også gutten forvisninger om at faren ikke fikk komme inn, og at han ikke skulle få komme opp i guttens seng. Hun presiserer at hun først spurte gutten om han ville at faren skulle komme. Til dette svarte han «nei, nei, nei» og virket engstelig. Etter at hun hadde gitt gutten forvisninger, ble gutten roligere.

I ettertid har styreren tenkt mye på denne hendelsen. Med det fokus som har vært på seksuelle overgrep, så frykter hun at denne gutten kan ha blitt utsatt for slike overgrep. Den gangen vurderte hun det slik at gutten hadde vært utsatt for en brutal behandling. Hvorvidt dette var fysiske eller seksuelle overgrep, hadde hun ingen forutsetninger for å mene noe om. Den gangen var det helt fjernt for henne, nærmest uvirkelig, at en far kunne ha misbrukt en liten sønn.

Granskingsutvalget legger til grunn at overgrepene som jenten som er nevnt ovenfor, har beskrevet, mest sannsynlig har skjedd. Overgriperen synes ikke å ha hatt noe ansettelsesforhold til selve barnehjemmet, men etter det jenten har forklart så var han tilknyttet Frelsesarmeen. Utvalget vurderer overgrepene som alvorlige, blant annet fordi han grovt utnyttet den situasjonen jenten var i.

Granskingsutvalget har ikke holdepunkter for at noen av de ansatte kjente til eller burde hatt mistanke om overgrepene.

Utvalget har ikke nærmere holdepunkter for om gutten som er beskrevet ovenfor, ble utsatt for seksuelle overgrep fra faren. Det styreren opplevde og tenkte den gang, er imidlertid en illustrasjon på at det den gang var mindre fokus på seksuelle overgrep enn i dag, og at mistanke om slike overgrep derfor ikke så lett ble vekket.

16.14 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning

Barna som har forklart seg for utvalget, har i hovedsak gitt uttrykk for at omsorgen ved barnehjemmet var mangelfull, men med noen nyanser ved at enkelte av de ansatte er fremstilt som gode omsorgspersoner.

En jente som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at hun fikk «tak over hodet, mat og klær», men «ingen nærhet og ingen godhet fra de ansatte». Den ansatte i vaskeriet var imidlertid «en grei kvinne som hadde tid til å snakke med barna».

Jenten kan ikke huske om barna noen gang ble lest for. Hun kunne få ros for tegning, som

hun hadde talent for. I forhold til andre ting som skolearbeid mv., så opplevde hun ikke noen gang å få ros, slik hun husker det i dag. Samlet sett mener jenten, vurdert i ettertid, at hun ikke ble tilført noe på det emosjonelle området.

Jenten kan ikke huske så mye fra juleforberedelser, påskehøytid eller om hvorvidt fødselsdager ble markert ved barnehjemmet.

Når det gjelder kontakt med familien, har jenten forklart at hun forholdsvis regelmessig hadde kontakt med sine foreldre. Foreldrene var også og besøkte henne på barnehjemmet. Hun husker at foreldrene for eksempel tok henne og søsknene med til museer. Hun tror også at hun sammen med søsknene var hjemme i julen.

En gutt som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, har blant annet forklart at han var «en eneste stor nervebunt» i den tiden han var ved Solgården. Han hadde konstant mageknip eller større smerter i magen. Som beskrevet tidligere, så skal han ved en anledning ha tatt opp med styrer nr. 1 at han ble utsatt for forskjellige former for avstraffelser, men gutten opplevde at han ikke nådde frem. Styreren forsikret at «slikt forekom selvfølgelig ikke her», ifølge gutten.

En jente som var ved barnehjemmet frem til begynnelsen av 1960-tallet, har blant annet forklart at hun var taus og innesluttet, og at hun «stort sett fikk være i fred med sin gjennomgående taushet». Granskingsutvalgets inntrykk er at personalet ikke gjorde noe for å følge henne opp eller vise henne nærhet. På den annen side har jenten forklart at den ansatte i vaskeriet var en viktig person i hennes liv. Jenten oppholdt seg veldig mye i vaskeriet, og det var der hun til en viss grad snakket og kanskje åpnet seg litt. På vaskeriet fikk hun også lov av den ansatte til å hjelpe til en del.

Når det gjelder kontakt med familien, har denne jenten opplyst at hun ikke kan huske at hun hadde besøk av foreldre eller søsken. I mange år var hun heller ikke på besøk hjemme. Foreldre og søsken var et ukjent begrep for jenten. På et eller annet tidspunkt fikk hun allikevel kontakt med en av søstrene sine. Hun var da hjemme på besøk noen ganger, men hun understreker at det kun var søsteren hun snakket med og hadde kontakt med.

En jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet og frem mot midten av 1960-tallet, har beskrevet styrer nr. 1 som «et snilt menneske». Styreren var som oftest mye på kontoret, men på den annen side hadde hun tid til omsorg for barna. Hun husker at styreren flere ganger ga seg tid til å forklare og fortelle barna om den første tiden de hadde vært ved barnehjemmet.

Denne kontakten med styreren skjedde ofte da de andre ansatte enten hadde fri, eller av andre grunner var borte. Kontakten skjedde gjerne etter kveldsmaten. Hun tror at styrens motiv var at hun ønsket at barna skulle ha det litt hyggelig.

Jentens generelle vurdering av oppholdet ved institusjonen, er imidlertid at det var «ingen omsorg» der. Det var mye mer en form for oppbevaring hvor barna fikk mat og klær, men ikke omsorg utover det. Det var ikke noen individuell oppfølging. For eksempel kan hun ikke huske at hun noen gang satt på fanget til noen av de ansatte.

Når jenten vurderer det i ettertid, ser hun omsorgsnivået i sammenheng med at de ansatte ved Solgården ikke hadde noen formalutdanning, og at de hadde dårlige lønns- og arbeidsvilkår. Dette medførte at de kanskje ikke hadde forståelse for de særlige behov som enkelte av barna hadde. Det ble derfor mer en oppbevaringsanstalt, enn et godt og omsorgsfullt hjem. Det at det var så mange barn der, medførte også at muligheten for å kunne gi omsorg selvsagt ble redusert, slik jenten vurderer det i dag. Hun mener at en så stor enhet med så mange barn, var uegnet for å gi god omsorg. Hun føler også at mangel på kjærlighet gir grunnlag for å si at hun har hatt en tapt barndom.

Når det gjelder kontakt med familien, så har denne jenten opplyst at hun var hjemme hos moren i leiligheten til besteforeldrene hver helg, fra lørdag til søndag. I tillegg var hun hjemme i julen og påsken. Om sommeren var hun fjorten dager sammen med moren sin.

Hun opplevde at de ansatte la forholdene til rette for at det skulle være mest mulig og hensiktsmessig kontakt med hjemmet. Hun opplevde aldri at moren ble baksnakket, eller at det ble talt nedlatende om hjemmet.

Da jenten gikk på skolen, var moren ikke med første skoledag. Hun husker også en fødselsdag hvor moren ikke kom. Fra de ansatte ble det da forklart at moren hadde det så travelt, hun arbeidet så mye, dette for at hun skulle få råd til leilighet slik at jenten kunne flytte hjem.

En gutt som var ved barnehjemmet hele 1960-tallet og frem mot midten av 1970-tallet, har forklart at styrer nr. 1 i det alt vesentlige var tilbake trukket på kontoret sitt. Han har ikke noe bilde av henne knyttet mer direkte til omsorg av personlig karakter. En person som var ansatt en periode på 1960-tallet, og som var styrer nr. 3 fra 1972, opplevde han imidlertid som «mer av en omsorgsperson, en som brydde seg». Han opplevde derfor henne klart som langt mer omsorgsfull enn styrer nr. 1. Den ansatte som gutten har forklart seg om, er den samme som Granskings-

utvalget har intervjuet, og som var ved institusjonen i forskjellige perioder.

Når det gjelder kontakt med familien, har gutten forklart at han i liten grad kan huske at moren var på besøk på barnehjemmet. Han kan heller ikke huske at bestemoren i særlig utstrekning var på besøk der. Samtidig har han gitt uttrykk for at «de må ha vært der», og i alle fall fått lov til å ta han med utenfor barnehjemmet. Dette på bakgrunn av at han har sett bilder fra slike anledninger.

Granskingsutvalget har fått nokså forskjellige beskrivelser og vurderinger av omsorgsnivået, fra de ansatte som er intervjuet.

Den ansatte som var ved barnehjemmet i forskjellig perioder, har forklart at hun vurderer omsorgen som barna fikk som god. Alle ansatte forsøkte å ta seg godt av barna. Om kvelden, i forbindelse med leggingen, leste de for barna.

Det kunne hende at det kom barn til barnehjemmet, som virket redde og skremte. De ansatte forsøkte da å ta seg av dem så godt de kunne, for å gi dem nærhet, omsorg og trygghet.

Arbeidet var omfattende og krevende. De av de ansatte som var tilknyttet Frelsesarmeen, bodde på barnehjemmet. Hun opplevde helt klart at barnas ve og vel var det viktigste for de ansatte.

Når det gjelder kontakt med familien, har hun opplyst at dersom barnevernet hadde lagt opp til at barna skulle ha kontakt med sine foreldre, så forsøkte de ansatte ved barnehjemmet å legge forholdene best mulig til rette for dette. I mange tilfeller fungerte dette tilfredsstillende, etter det den ansatte har forklart. I andre tilfeller var det liten kontakt mellom barna og deres foreldre.

Barnas fødselsdager ble alltid markert, etter det den ansatte har forklart. Det ble arrangert fødselsdagsselskap, og – iallfall i den siste perioden – fikk barna også invitere klassekamerater og andre hjem til fødselsdagsselskap på barnehjemmet. Ofte var det også slik at besteforeldre, typisk bestemor, kom i fødselsdagsselskap. Noen ganger kom også foreldre, men det var mer sporadisk.

Også julen ble feiret, ifølge den ansatte. De hadde juletre, pyntet til jul og barna fikk gaver. Dette var gaver dels fra foreldrene og dels fra barnehjemmet. Både i julehøytiden og påskehøytiden reiste noen av barna hjem.

Når hun ser tilbake på årene hun var ansatt ved barnehjemmet, vurderer hun det slik at de ansatte som var fra Frelsesarmeen utøvde sine oppgaver som et kall. Når det gjelder de øvrige ansatte, var det noen som var ansatt i flere år, mens andre var ansatt i ett år. Typisk kunne det være at de ønsket å samle poeng for å kunne ta

videreutdanning. Men også disse gjorde sitt beste og var opptatt av å legge forholdene best mulig til rette for barna.

Hun husker spesielt en 16 år gammel jente, som sammen med tre søsken hadde bodd ved barnehjemmet i en periode før hun selv begynte der som assistent i 1957. Denne jenten ringte på døren i perioden hvor hun selv var styrer for barnehjemmet. Jenten spurte om hun nå kunne få lov til å bo ved barnehjemmet. Dette tok styreren opp med barnevernet, og det ble til at jenten ble boende i et års tid ved barnehjemmet, til forholdene hadde stabilisert seg for henne. Slik hun vurderer det i dag, er dette en indikasjon på at jenten må ha følt at hun hadde det trygt og bra ved barnehjemmet. Dette var også noe jenten ga uttrykk for da hun ringte på og spurte om hun kunne ta opphold ved barnehjemmet.

Når det gjelder de følelsesmessige forhold, så forsøkte de å legge forholdene til rette så godt de kunne. De forsøkte å gi barna varme og omsorg. Mange av barna som kom til barnehjemmet hadde behov for trygghet. Vurdert i ettertid så føler hun også at de så godt de kunne ga trygghet til de barna som trengte det.

Den ansatte fra 1970 har gitt uttrykk for en langt mer negativ oppfatning av omsorgsnivået. Ifølge henne var det et strengt regime ved barnehjemmet, og det var også veldig klare regler for hvordan praktikantene skulle opptre overfor barna. Hun kan ikke huske at noen av de eldre ansatte for eksempel hadde noen av barna på faget eller på annen måte gav dem fysisk nærhet. Hun husker disse ansatte som «stramme og strenge personer», og at «knappt nok et smil kom frem». Den ene av de to slumsøstre kunne allikevel innimellom være litt blidere.

Det ble med en gang klart for de tre praktikantene at de skulle være svært tilbaketruke i forhold til å søke nærhet overfor barna. Det kunne virke som om det nærmest var et forbud mot at det skulle etableres noen form for tilkynningsforhold mellom barna og de enkelte av de ansatte. Som et eksempel nevner hun at da hun og hennes venninne, som også arbeidet ved barnehjemmet, hadde invitert to brødre opp på hybelen sin for å kunne gi dem brus og boller, fikk de med engang korreks fra styrer nr. 1 om at dette gjorde man ikke. Den ansatte som utvalget har intervjuet, oppfattet det som en klar instruks om at man skulle skille arbeid og fritid.

Den ansatte oppfattet det slik at barna ble sterkt preget av regimet, og mer eller mindre intuitivt skjønnte hvordan situasjonen skulle være.

Hun har videre forklart at de minste barna måtte legge seg kl. 18.00 hver dag, og de største

barna kl. 20.00. Den fremste oppgaven man hadde som nattevakt, var å sørge for at det var absolutt ro og stillhet fra leggetidspunktet og frem til kl. 07.00 neste morgen. Hun har nevnt som et eksempel at en natt var det en liten jente, trolig ca. 3 år gammel, som hadde våknet i femtiden. Den ansatte tok da jenten opp og koste litt med henne i nærheten av sengen. En av slumsøstrene må ha hørt dette, og kom igjennom gangen. Da jenten hørte at denne slumsøstere var på vei, inntok hun momentant en utstrakt stilling i sengen. Det var ingen lyd fra jenten. Den ansatte opplevde dette som at jenten var «svært dressert, og visste akkurat hvordan det skulle være».

Hun opplevde tilværelsen på Solgården veldig negativt, og satt igjen med sterke inntrykk derifra. Foreldrene hennes var glad på hennes vegne da hun sluttet i stillingen, fordi de opplevde at tiden på Solgården gjorde et sterkt og deprimerende inntrykk på henne. Det samme gjaldt foreldrene til venninnen som hun arbeidet sammen med, som også sluttet samtidig med henne. Arbeidet hadde også gjort et sterkt inntrykk på venninnen.

Slik barna hadde det på Solgården, skulle ikke barna ha det, etter det denne ansatte har forklart. Det var et sjokk for henne at barn rundt 1970 kunne ha det på den måten. Hun opplevde forholdene og situasjonen slik hun selv hadde blitt fortalt av sin mor, at barn kunne ha det på 1920- og 30-tallet, men da vel og merke de barna som hadde en dårlig situasjon i oppveksten.

Hun har ellers nevnt at personalet ved barnehjemmet startet dagen med bibellesning og bønn. Hun opplevde det klart slik at det ikke var samsvar med den lære de hadde, og den måten de drev institusjonen på.

En person som var tilsynsfører ved barnehjemmet på siste halvdel av 1960-tallet, har forklart at hun opplevde det slik at barnehjemmet ble drevet godt. Hun følte at barna hadde det godt. Barnehjemmet var drevet «i Frelsesarmens ånd og med et godt, omsorgsfullt og hjertevart personale». Hun fant ikke noe å utsette på driften eller omsorgsnivået der. Hun snakket også med barna ved Solgården.

I en inspeksjonsrapport datert 16.02.76, skrevet av en inspektør i Bergen kommune, fremgår det at «styreren opplyste at barna stortrives». Formuleringen kan tyde på at den som inspiserte barnehjemmet ikke snakket med barna selv.

Granskingsutvalget legger til grunn at det i deler av den perioden utvalget har gransket, var mangelfull omsorg ved barnehjemmet. Barna hadde et udekket behov for følelsesmessig om-

sorg, og det var en mangel på mulighet for å knytte seg til voksenpersoner. Særlig tidlig i den perioden utvalget har gransket, synes mangelen på omsorg blant annet å ha sin bakgrunn i altfor få ansatte i forhold til antallet barn. Det var ikke mange nok ansatte til å ta seg av barna på en forsvarlig måte. Det synes også å ha vært en holdning blant noen av de ansatte om at de ikke skulle knytte seg for nært til barna. Særlig i første del av den perioden utvalget har gransket, synes det å ha vært lagt større vekt på orden og disiplin og de materielle forhold, enn på den emosjonelle siden av omsorgen.

De to ansatte som Granskingsutvalget har intervjuet, har gitt uttrykk for svært forskjellige oppfatninger av omsorgsnivået. Det er imidlertid forklaringen fra den som var ansatt i 1970, som stemmer best overens med den opplevelsen barna hadde av omsorgsnivået i en tidligere periode. Hennes forklaring tyder også på at det har vært en generasjonsforskjell blant de som var ansatt fra Frelsesarmeen og de yngre praktikantene, når det gjaldt synet på hvilken omsorg barna burde få. Denne ansatte har for øvrig senere tatt utdanning og arbeidet mye med barn, som lærer i grunnskolen og innenfor PPT. Hun skulle således ha gode forutsetninger for å vurdere barnas behov nå i ettertid. Samtidig må det understrekes at hun var av samme oppfatning også på den tiden hun arbeidet ved barnehjemmet, slik Granskingsutvalget oppfattet det.

En forklaring på de ulike fremstillingene fra de to nevnte ansatte, kan være at den førstnevnte – som var der i flere perioder – ikke sto for det samme synet på omsorg som det noen av de andre ansatte synes å ha hatt, og at hun selv ytte god omsorg så langt det lot seg gjøre ut fra de forutsetningene som var. Forklaringen til et av barna om at hun var en omsorgsperson som brydde seg, underbygger dette.

Granskingsutvalget finner det sannsynlig at omsorgsnivået ble bedre i løpet av 1970-tallet, dels på bakgrunn av det styreren i denne perioden har forklart, og dels på bakgrunn av at barnetallet ble redusert og at det derfor var mer tid for de ansatte til å ta seg av det enkelte barn på en god måte.

Når det gjelder barnas kontakt med familie, legger utvalget til grunn at det fra barnehjemmets side ble gjort en del for å legge forholdene til rette for at barna skulle ha kontakt med familien, så langt dette var mulig.

For øvrig synes jul og andre høytider, samt barnas fødselsdager, å ha vært markert på «vanlig» måte.

16.15 Helsetilbud

Den ansatte som var ved barnehjemmet i tre perioder både på 1950-, 60- og 70-tallet, har forklart at det var en fast tilknyttet tilsynslege ved barnehjemmet. Dette var den samme personen i løpet av hele den perioden utvalget har gransket. Vedkommende var barnelege. Legen kom fast en gang i uken, og i tillegg ble han tilkalt dersom det var behov for det. Dette kunne typisk være dersom noen av barna hadde høy feber, eller av andre grunner hadde behov for legetilsyn. Ved vaksinerings m.v. oppsøkte de tilsynslegen på hans kontor. I følge den ansatte hadde legen stor omsorg for barna. Han kalte barnehjemmet for «sitt barnehjem», og barna for «sine unger». Den ansatte har videre opplyst at det fra barnehjemmets side ikke var noen begrensninger med hensyn til når lege kunne tilkalles. Lege ble tilkalt når det var behov for dette.

Også noen av barna har gitt noen opplysninger om hvilket helsetilbud de fikk.

En jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til frem mot midten av 1960-tallet, har opplyst at hun var en del plaget med halsonde. Hun fikk da legetilsyn. Blant annet fikk

hun penicillinsprøyte. Hun kan ikke huske om det var en fast tilsynslege ved barnehjemmet.

En gutt som var ved barnehjemmet på siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at han hadde mye mageknip og store smerter i magen. Han tror han ved en anledning var til legekonsultasjon for magen. Det var da en som «kjente på magen hans».

En jente som var ved barnehjemmet i omtrent samme periode, har forklart at hun ikke kan huske noe om legetilsyn ved barnehjemmet. Når barna var syke, fikk de holde sengen, og mat ble servert på sengen. En gang var hun sengeliggende i en ukes tid. Hun fikk da servert mat på sengen, og hun ble sett til. En gang klarte hun ikke å spise maten, hun kastet da noen brødkiver i do. Dette ble oppdaget og hun kan huske at hun fikk kjeft av en av «tantene».

Granskingsutvalget legger til grunn at det var fast tilknyttet tilsynslege ved institusjonen i hele den perioden utvalget har gransket. Selv om barna ikke husker så mange detaljer om helsetilbudet, finner utvalget det sannsynlig at helsetilbudet har vært tilfredsstillende. Det har ikke kommet frem opplysninger som tilsier at dette har vært mangelfullt.

17. Sætregården Ungdoms- og Ridesenter

17.1 Granskingsutvalgets grunnlag for vurderingen

Granskingsutvalget har søkt etter relevant arkivmateriale i Bergen byarkiv, Hordaland fylkesarkiv, Statsarkivet i Bergen, Sosialdepartementets arkiv og Riksarkivet. I fylkesarkivet er det arkivert noen mapper vedrørende barna som var ved institusjonen. Granskingsutvalget har gått igjennom noen av disse. Ellers er det funnet noe spredt og tilfeldig materiale fra institusjonen, bl.a. noen notater og spredte dagsrapporter. I Sosialdepartementets arkiv er det noe korrespondanse bl.a. om godkjenning av institusjonen.

Granskingsutvalget har intervjuet seks personer som har vært barn ved barnehjemmet. Utvalget har også intervjuet styreeren ved institusjonen.

Utvalget mener å ha et tilstrekkelig grunnlag for å vurdere institusjonen.

17.2 Historikk

Sætregården ungdoms- og ridesenter ble etablert i 1972 av ungdomssenteret i Biskopshavn Menighet, og senere drevet av Stiftelsen Sætregården. Institusjonen lå på Sætre i Åsane, den gang ca. 1 times kjøring fra Bergen sentrum. I den første tiden ble Sætregården drevet som fritidssted med sesongdrift. Etter hvert gikk den over til å være barneverninstitusjon.

I årene 1972–74 var institusjonen i en oppbygningsfase, bl.a. med anskaffelse av hester og andre dyr, oppbygning av nødvendige anlegg for ridesenteret, samt utbedring og fornying av boforholdene.

På eiendommen var det et eldre våningshus samt en driftsbygning med hestestall og verkstedslokale. En tid etter at institusjonen var etablert, ble det satt opp en paviljong innredet med et oppholdsrom, et kjøkken og spiserom, seks soverom, et bad og toalett, et vaskerom og et hobbyrom.

Det var jevnt over 5–6 ungdommer i alderen 12–16 år ved institusjonen, de fleste gutter, men i en periode også jenter. Av et håndskrevet notat fra institusjonen går det frem at PPR (Pedagogisk psykologisk rådgivningstjeneste) oftest var plasseringsinstans, «da de fleste guttene har problemer i sitt skolemiljø – eller med selve under-

visningssituasjonen». Det går frem av notatet at guttene også var under omsorg av barnevernet, på grunn av familiesituasjonen.

Statuttene for institusjonen lød slik:

«Sætregården er en stiftelse som bygger på et kristent grunnsyn og har til formål å skape et trygt miljø for barn og ungdom. I det daglige arbeid vil man søke kontakt med andre lag eller enkeltpersoner som arbeider for og blant ungdom. Primært vil slikt samarbeid bli etablert med ungdomssenteret i Biskopshavn Menighet som virksomheten ved Sætregården er sprunget ut fra.»

I desember 1985 besluttet Hordaland fylkeskommune å nedlegge institusjonen sommeren 1988, i forbindelse med behandlingen av planen for barne- og ungdomsvernet i Hordaland 1986–1990. Institusjonen ble imidlertid nedlagt kort tid etter at dette ble besluttet, antakelig fordi styreeren måtte gå av etter en straffesak som kom opp.

17.3 Godkjenning av institusjonen

Institusjonen var ikke godkjent da driften startet opp våren 1972. Granskingsutvalget har ikke funnet dokumentasjon på når det ble søkt om godkjenning, men det fremgår av Sosialdepartementets brev av 29.12.75 at det ble gitt en midlertidig godkjenning av Sætregården som barnevernsinstitusjon for 5 barn, for ett år, frem til 01.01.77.

Det ble stilt en del vilkår for godkjenningen. For det første måtte det innhentes fornyet godkjenning fra Bergen helseråd, da en foreliggende godkjenning, datert 22.04.75, gjaldt godkjenning som fosterhjem.

Videre forutsatte departementet at de fem barna hadde sine soverom i paviljongen som hadde seks soverom. Et av soverommene måtte nyttes av en av personalet, som alltid måtte sove i paviljongen. Hvert rom hadde bare plass til ett barn.

Soverom i det gamle huset kunne bare nyttes til voksne medhjelpere. Departementet uttalte at ordningen med dusj og vaskerom i det gamle huset neppe kunne sies å være tilfredsstillende, og forutsatte at ordningen ble godkjent av helserådet. Vanlig vannklosett var ikke installert, verken

i paviljongen eller i det gamle huset. Den foreslåtte ordning om tørrprivet måtte også gis skriftlig godkjenning av helserådet.

Videre var det en forutsetning at Sætregården bare tok imot barn for kortvarige opphold, uten at departementet på dette tidspunktet fant det nødvendig å fastsette en bestemt tidsgrense for oppholdet. Videre ba departementet om at det ble oppnevnt et faglig utvalg som skulle vurdere henvendelser om opptak til Sætregården. Oppholdets varighet burde også vurderes av utvalget. Utvalget burde bestå av en psykolog/pedagog, for eksempel fra skolepsykolog – PPR tjenesten (Pedagogisk psykologisk rådgivningstjeneste), styreren og en representant fra barnevernsnemnda.

Alle barn som kom til Sætregården måtte være under barnevernsnemndas omsorg, selv om opphold der var tilrådd av andre instanser.

Det var videre en forutsetning at man hadde en fast tilsynslege.

Departementet forutsatte at det ble utarbeidet en plan for den del av virksomheten som spesielt angikk den midlertidige godkjenning som barneverninstitusjon, jf. barnevernlovens § 40. Denne planen burde blant annet omfatte antall gutter, regler om det ovennevnte utvalg, fremgangsmåte ved opptak, barnas skoleforhold og ellers det daglige opplegg for arbeidet med guttene. Denne planen skulle godkjennes av departementet.

Departementet ville ta standpunkt til fortsatt godkjenning når planen for driften og rapport for 1976 forelå.

I møtet den 29.04.76, etter å ha vurdert de hygieniske forhold, fattet helserådet vedtak om å anbefale at det ble gitt midlertidig godkjenning av Sætregården som barneverninstitusjon for fem barn, frem til 1977.

I departementets brev av 20.12.76 til Fylkesmannen i Hordaland, fremgår det at departementets byråsjef og barneverninspektør besøkte Sætregården i juni 1976, sammen med fylkesmannens barnevernkonsulent. Vilåårene som ble stilt for departementets godkjenning, ble da gjennomgått. Departementet ba i brevet om at disse spørsmål ble tatt opp med Sætregården og med barnevernsnemnda så snart som mulig, slik at det kunne bli tatt standpunkt til spørsmålet om fortsatt godkjenning snarest mulig på nyåret.

I en innstilling datert 13.06.77, fra sosialsjefen til det sentrale barnevernsutvalg, er det vist til departementets brev av 29.12.75. Det fremgår av innstillingen at en del av vilåårene for den midlertidige godkjenningen var oppfylt, og at man var i ferd med å løse eller å finne en løsning for det

som gjenstod. Departementet hadde imidlertid purret et par ganger på saken, og minnet om at godkjenningen av institusjonen løp ut 01.01.77, og at det følgelig måtte fremmes søknad om videre godkjenning. Styret for Sætregården sendte slik søknad til fylkesmannen den 06.02.77, og fylkesmannen hadde 18.03.77 sendt søknaden over til det sentrale barnevernsutvalg for vurdering og uttalelse.

Sosialsjefen bemerket i innstillingen at de bygningsmessige forhold, blant annet etablering av tilfredsstillende sanitærforhold, nå på det nærmeste var brakt i orden. Til den eksisterende paviljong ville det i løpet av juni/juli måned bli foretatt påbygg med tre og en halv nye seksjoner som ville inneholde to vannklosett og to dusjer, samt spisestue, kjøkken, matbod og vaske/strykerom.

Når det gjaldt departementets forutsetning om maksimalt barnetall på fem, så ga sosialsjefen uttrykk for at med de romforhold man hadde i den nyoppførte paviljongen og i det oppussede gamle huset, burde det være god plass for 6–7 barn.

Når det gjaldt departementets krav om at det ble utarbeidet en plan for virksomheten, anbefalte sosialsjefen at kravet overfor Sætregården ble stilt i bero inntil sosialsjefens forslag til plan for Bergen kommunale ungdomshjem på Laksevåg forelå.

Det fremgår videre av innstillingen at departementets krav om fast tilsynslege for Sætregården var etterkommet. Fra februar 1977 hadde de fått en fast ordning med en lege som hadde psykiatri som spesialfelt.

Når det gjaldt vilååret om et faglig utvalg, viste sosialsjefen blant annet til at han ikke kunne se at Sætregården befant seg i noen særstilling i forhold til de øvrige barnehjem/ungdomshjem. Når det gjaldt behov for fagutvalg, ville sosialsjefen anbefale at det ble henstilt til departementet å stille i bero også dette kravet.

Godkjenningssaken ble ikke ferdigbehandlet i løpet av den perioden utvalget har gransket. Det fremgår av et brev av 14.02.80, fra departementet til fylkesmannen, at før departementet avgjorde spørsmålet om fortsatt godkjenning av Sætregården, ba det opplyst fra barnevernkonsulenten om når han hadde anledning å foreta besøk til Sætregården, slik departementet hadde bedt om i brev av 26.02.79.

Av et udatert notat funnet i Sosialdepartementets arkiv, skrevet av departementets barneverninspektør, fremgår det at departementet hadde et positivt syn på institusjonen, og at den kunne være noe å satse på. Grunnen til at det ald-

ri ble gitt noen permanent godkjenning, går ikke klart frem av arkivmaterialet i departementet, men det kan synes som om det hadde sammenheng med at forutsetningene i den midlertidige godkjenningen bare delvis var oppfylte.

Det fremgår av fylkesmannens brev av 03.03.86 at Sætregården senere ikke hadde blitt godkjent som barnevernsinstitusjon.

Granskingsutvalget legger til grunn at Sætregården ikke var godkjent som barneverninstitusjon, med unntak av året 1976, da institusjonen hadde en midlertidig godkjenning på nærmere vilkår, som imidlertid bare delvis ble oppfylte. Institusjonen ble også drevet uten noen godkjent plan i hele den perioden utvalget har gransket.

Til tross for barnehjemforskriftens krav om at nye barnehjem måtte godkjennes før de ble tatt i bruk, plasserte barnevernsnemnda barn der kort tid etter at institusjonen var etablert. Det synes også å ha vært sendrektighet og lite påtrykk både fra kommunale og statlige myndigheter for å få brakt alle forhold i orden, slik at institusjonen kunne godkjennes. Dette er et mønster som går igjen for en rekke av de institusjonene utvalget har gransket.

17.4 Bygninger og bygningsstandard

I avsnittet ovenfor, om godkjenning av institusjonen, er det gitt noen opplysninger om de bygningsmessige forhold. Av en udatert beskrivelse av de bygningstekniske og sanitærtekniske forhold, sannsynligvis fra 1976, fremgår følgende:

Sætregården bestod av ca. 50 dekar innmark og ca. 250 dekar utmark. Gården lå vakkert til i naturskjønne omgivelser, med enestående muligheter for friluftaktiviteter. Nærmeste offentlige vei lå ca. 500 m fra gården. Ellers var det ca. 2 km til offentlig vei med regelmessig bussrute til og fra sentrum. Avstanden til sentrum med buss var ca. 25 km.

På gården var det et våningshus, en paviljong og en driftsbygning. Det gamle våningshuset var et typisk vestlandsk 1,5 etasjes småbrukerhus, med en grunnflate på ca. 60 kvm. Huset var antagelig oppført på siste halvdel av 1800-tallet. I første etasje i bygningen var det inngangsparti, kjøkken og to stuer. Huset hadde et tilbygg som ble benyttet som kontor. Kjøkkenet var helt ombygget og modernisert. Innenfor kjøkkenet var det innredet et dusj- og vaskerom. Det var ikke vannklosett.

Den nye paviljongen ble oppført i oktober 1974. Denne hadde en grunnflate på ca. 100 kvm. Paviljongen var utstyrt med seks soverom og en rommelig dagligstue. Dessuten var det et stort

spesialbygget tørkerom, utstyrt med elektrisk vifteovn. Paviljongen var nå utstyrt med hensiktsmessige moderne møbler som ga miljøet et hjemlig preg. Forholdene lå vel til rette for lekselesing i soverommene og avkobling i stuen, ifølge beskrivelsen. Bygningen var satt sammen av Bruvik seksjonshus. Disse var typegodkjent av bygningsmyndighetene.

De fremtidige planer gikk ut på å knytte to nye seksjoner til paviljongen, en kjøkkenseksjon med spiserom og en sanitærseksjon med vannklosett, bad og vaskerom. Dette forutsatte bygging av septiktank. Disse utbedringene ble antakelig gjennomført i løpet av 1977.

Fylkesmannens barnevernsekretær har forklart til Granskingsutvalget at bakgrunnen for at den nye paviljongen kom på plass (i 1974), var et tilsynsbesøk hvor det var enighet om at heldøgnsdrift i det eldre huset var utelukket. I det eldre huset hadde guttene sovet på loftet, hvor det ikke var annen rømningsvei enn en bratt trapp, slik at det kunne bli en ren brannfelle. Den nye paviljongen var imidlertid ganske funksjonell, og brannsikkerheten vesentlig bedre.

I intervjuene med barn og ansatte, er forholdene i gamlehuset beskrevet som svært enkle, mens boforholdene i den nye paviljongen i hovedsak er beskrevet som helt greie.

Granskingsutvalget legger til grunn at de bygningsmessige forhold klart nok ikke tilfredstilte barnehjemforskriftens krav i perioden frem til 1974. Forholdene var da nokså primitive, og var åpenbart ikke i samsvar med de krav som måtte stilles til en barneverninstitusjon. Forholdene ble vesentlig bedre etter at paviljongen ble oppført, og særlig etter at den nye sanitærseksjonen kom, antakelig i 1977.

En positiv side ved institusjonen var at den var så liten, med få ungdommer. Institusjonen lå noe usentralt til, men ellers var institusjonsområdet og hestesenteret et godt utgangspunkt for drift av et ungdomshjem.

17.5 Personellsituasjonen

Det var *en* styrer ved institusjonen i hele den perioden utvalget har gransket. Han hadde ingen barnevernfaglig utdanning, men hadde en del erfaring fra barne- og ungdomsarbeid, bl.a. som støttekontakt.

Det ble søkt om godkjenning for styreren samtidig som det ble søkt om godkjenning for institusjonen. I Sosialdepartementets brev av 29.12.75, fremgår det at departementet på grunnlag av de foreliggende opplysninger om utdan-

ning og praksis samt uttalelser ellers, fant å kunne gi styreren midlertidig godkjenning.

I et udatert notat fra departementets barneverninspektør, sannsynligvis skrevet omkring 1979/80, fremgår det at styreren bare var midlertidig godkjent, men at departementet ikke hadde gitt noen tidsbegrensning eller stilt noen betingelser «da hele godkjenningen var midlertidig». Det fremgår videre av notatet at dette burde det også tas stilling til i forbindelse med fortsatt godkjenning av institusjonen. Saken ble imidlertid ikke ferdigbehandlet i løpet av den perioden utvalget har gransket.

Av den tidligere nevnte innstillingen av 13.06.77, fra sosialsjefen til det sentrale barnevernsutvalg, fremgår det at antallet stillinger i løpet av 1976/77 hadde variert noe, men det hadde for det meste vært en styrer, to miljøarbeidere, en praktikant og en hushjelp. Den ene av miljøarbeiderne som var ansatt på denne tiden, var utdannet fritidspedagog (toårig distriktshøyskole etter artium), den andre miljøarbeideren hadde teologisk utdanning. Praktikanten og hushjelpen opparbeidet praksis for videre sosialutdanning.

Styreren hadde, ifølge den nevnte innstillingen, det øverste ansvaret for administrasjonen og miljøarbeidet samt driften av Sætregården. Den ene miljøarbeideren hadde spesielt ansvar for fritidsysler. Den andre miljøarbeideren var styrerens stedfortreder og ellers med spesielt ansvar for gårdsdriften. Praktikanten opparbeidet vanlig miljøpraksis og hadde ellers spesielt ansvar for hester og ridning osv. Hushjelpen opparbeidet vanlig miljøpraksis med spesielt ansvar for kjøkkendriften.

Beskrivelsen av bemanningen i denne innstillingen refererer seg til et gitt tidspunkt, og er antakelig ikke dekkende for hele den perioden utvalget har gransket.

Styreren for institusjon har forklart til Granskingsutvalget at det til enhver tid var 4–5 ansatte der. Som oftest var en av disse sivilarbeider. Ansettelsesperioden til den enkelte kunne variere. De fleste som var ansatt, innehadde stillingene i 1–2 år. Ved ansettelse la styreren vekt på personlig egnethet, dvs at de hadde idealisme og var fleksible. Særlig i begynnelsen var man avhengige av at de ansatte var villige til å strekke arbeidstiden for å få hjulene til å gå rundt. Videre la han vekt på at de ansatte var flinke med barn og unge, og hadde interesse for denne type arbeid.

I følge styreren hadde de ansatte ukentlige personalmøter. Her ble blant annet situasjonen for barna drøftet. Blant annet ble grensesetting mye diskutert.

Granskingsutvalget legger til grunn at ingen av de ansatte hadde barnevernfaglig utdanning. Sty-

rereren hadde midlertidig godkjenning fra årsskiftet 1975/76, men tilfredsstilte ikke barnehjemforskriftens kvalifikasjonskrav. Etter Granskingsutvalgets oppfatning var det en vesentlig mangel ved institusjonen at den ikke hadde noen barnevernfaglig ansatte, til tross for at tilgangen på personell med slik utdanning ble stadig bedre utover på 1970-tallet. Det var ikke så mange ungdommer ved institusjonen, men utvalget legger til grunn at i alle fall noen av disse hadde behov for oppfølging av personer med faglige forutsetninger for å arbeide med barn og ungdom i en vanskelig livssituasjon.

17.6 Mat og måltider

Styreren for institusjonen har beskrevet maten som «god norsk kost». Det var flinke personer på kjøkkenet, etter det han har forklart. Han la vekt på at kjøkkenet var et viktig sted for barna, både i forbindelse med mat og måltider, men også som et sted de kunne ha samtaler og dialog. Økonomien var ikke til hinder for at de kunne kjøpe inn godt råstoff til mat. De fikk også noen gaver fra næringsdrivende.

Styreren forfektet at barna måtte spise opp den maten som ble servert, etter det han har forklart. Dersom de ikke klarte å spise opp middagsmaten, så ble denne også servert til kvelds. Regelen om at de skulle spise opp maten endret seg, i følge styreren, noe etter hvert. Det var ingen sanksjoner mot barna som ikke klarte å spise opp maten.

En gutt har forklart at han husker at det var mye gammel frukt og gammelt brød ved institusjonen. Han reagerte ofte på at maten var gammel. Melken var nedfrosset, og denne skilte seg når den ble tint opp. Det var for øvrig nok mat, og han sultet ikke. Han fikk for eksempel matpakke med på skolen.

En annen gutt har gitt uttrykk for at matstellet på Sætregården var sterkt preget av at styreren ville spare penger. Det var i og for seg nok mat, men det var mye gammelt brød. De «fikk den samme maten som hestene». Gammelt brød kom fra en bakerfirma i store sekker. Han oppfattet det også slik at middagsmaten var «gått ut på dato».

Også en tredje gutt har en negativ oppfatning av frukten og brødvarene. De var hos en fruktgrossist hvor de kunne hente frukt som var blitt gammel, og hos et bakeri hentet de brød som var myglet. I utgangspunktet var dette noe som skulle gis til dyrene, men guttene fikk ofte i oppgave å plukke ut det som var minst beskadiget og myglet, for å kunne spise dette selv. Matstellet var på denne måten mangelfullt og ofte dårlig. Nivået

var vesentlig dårligere enn det han hadde opplevd ved Eliasmarken ungdomshjem og Koføedskolen, hvor han også hadde bodd. Men det var tilstrekkelig med mat, og han fikk spise seg mett.

En tilsvarende beskrivelse av matstellet er gitt av en fjerde gutt. Styreren skaffet brød, grønnsaker og andre matvarer som var for gamle til å selges. Maten de på denne måten fikk, ble først brukt som mat til gutten, og når den var dårlig til det, så ble den gitt til dyrene.

En gutt har beskrevet maten som «vanlig husmannskost». Det var alltid nok mat, og han gikk aldri sulten. Institusjonen hadde avtale med en leverandør av bakervarer og en fruktleverandør, slik at det var god tilgang på slike varer. Dette var imidlertid ikke alltid ferske varer, men varer som ikke kunne selges i butikkene. Noe gikk til dyrefor og noe spiste de selv.

Blant de barna som Granskingsutvalget har intervjuet, er det ingen som har gitt uttrykk for negative opplevelser når det gjelder plikt til å spise opp maten.

I noen dagsrapporter som Granskingsutvalget har funnet i arkivmaterialet som er avgitt fra institusjonen, er det beskrevet enkelte episoder og reaksjoner i forbindelse med måltidene.

Et eksempel fra 1975, er at en gutt ble satt til oppvasken pga. «uro ved bordet». Gutten skal ha gitt uttrykk for at han «skjønnte at vi måtte reagere.» Et annet eksempel fra samme år, er at en gutt ble «lempet fra middagsbordet pga. kraftig munnbruk». Den samme gutten måtte ved en annen anledning gå til køys ca. kl. 20.00 fordi han var «uroelig ved middagsbordet». Ved en anledning i 1976 medførte uro og fleip ved kveldsmåltidet at styreren nektet gutten å spise kvelds med de andre de resterende dagene den uken. Denne beslutningen ble omgjort dagen etter, slik at gutten likevel fikk spise med de andre.

I de nevnte dagsrapportene er det ikke funnet beskrivelser knyttet til plikt til å spise opp maten eller reaksjoner i den forbindelse.

Granskingsutvalget legger til grunn at maten i utgangspunktet holdt et akseptabelt nivå, men at brødmat og frukt var under den standard ungdommene burde kunne forvente ved en barneverninstitusjon. Det er etter utvalgets oppfatning kritikkverdig at barna fikk servert brød og frukt som ikke var salgbar, og som ble sortert ut blant det som skulle gå til dyrefor. Matstellet synes å ha båret preg av at institusjonen måtte holde et stramt matbudsjett.

De sosiale rammene omkring måltidene synes stort sett å ha vært akseptable. Det har ikke kommet frem opplysninger om uakseptable metoder for å håndheve plikt til å spise opp maten.

Som det fremgår av dagsrapportene referert ovenfor, forekom det enkelte ganger at det ble reagert mot uro ved bordet. Beskrivelsene i dagsrapportene er kortfattede, og Granskingsutvalget finner derfor ikke tilstrekkelig grunnlag til å trekke klare konklusjoner med hensyn til om det ble overreagert fra de ansattes side.

17.7 Klær og fottøy

Styreren har forklart at han var veldig opptatt av at ungdommene ikke skulle skille seg ut fra andre barn. De hadde egne skoleklær som de gikk på skolen i. Dette innebar ikke at de var «uniformerte», men at de skiftet tøy når de kom hjem. Økonomien var ikke til hinder for en god og tilfredsstillende klesstandard, ifølge styreren.

En gutt har forklart at han hadde sine egne klær og at han i hovedsak ikke skilte seg ut fra andre barn. De fikk skifte klær etter behov og hadde klærne i et eget skap.

En annen gutt har forklart at han hadde skoleklær og stallklær. Disse ble vasket ved et vaskeeri på Danmarks plass. Han tror de fikk skifte klær etter behov.

En gutt har opplyst at guttene hadde egne klær merket med navn. De hadde hensiktsmessig tøy og fikk skifte når de ville. Til konfirmasjoner og andre spesielle anledninger hadde de finklær, og de hadde stallklær til arbeidet i stallen.

Mer kritisk er en gutt som har forklart at guttene hadde dårlige klær. Tøyet var lappet, og han husker at han nærmest konstant gikk i en gammel bukse med hull i. Når han skulle til byen, var det problemer med å finne klær som han kunne bruke til dette. Gutten har også forklart at han hadde regntøy og sjøstøvler.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ikke var kritikkverdige forhold knyttet til guttenes klær og sko. Ikke alle guttene var like tilfredse med klærne, men hovedinntrykket er at klærne var tilfredsstillende.

17.8 Hygiene, bad og toalettforhold

Som det fremgår ovenfor, var det svært enkle sanitære forhold i «gamlehuset». Forholdene synes først å ha kommet opp på et akseptabelt nivå omkring midten av 1970-tallet.

Styreren har forklart til Granskingsutvalget at han var nøye med hygieniske forhold og renhold. Noen av guttene som kom til Sætregården hadde, etter styrerens oppfatning, dårlig hygiene, og det var derfor nødvendig å passe på at de vasket seg.

Også en av guttene har forklart at styreren var opptatt av hygiene. Gutten har videre forklart at det derfor var gode og faste rutiner når det gjaldt dusjing og bl.a. håndvask før måltider.

Granskingsutvalget legger til grunn at bad- og toalettforholdene var primitive i tiden før det kom en ny paviljong og nytt sanitæranlegg omkring midten av 1970-tallet. Det er imidlertid ikke grunnlag for å konkludere med at det var alvorlige mangler ved de hygieniske forholdene i den første perioden. Utvalget legger videre til grunn at forholdene var tilfredsstillende etter at det nye sanitæranlegget kom på plass.

17.9 Skolegang og lekselesing

Det fremgår av en udatert håndskrevet beskrivelse fra institusjonens arkiv, at en første betingelse for at et opphold på Sætregården skulle ha noen verdi, var at guttene ble fjernet fra sitt vanskelige miljø i skolen, og ble skaffet plass i ny skole. Opplegget for skolegangen er beskrevet slik:

«Alle guttene fungerer i dag i normal skolesituasjon, dvs de deltar i ordinær klasse på full tid uten spesielle støttetiltak utover faglige støttetimer der dette synes nødvendig. Guttene har lang skoleveg med ca. ½ times gange + ordinær skoleskyss med buss. Kontakten med skolen søkes stort sett holdt på det «normale» plan – med skriftlige meldinger hjem. Dette fordi vi ikke ønsker å sette opp store forskjeller mellom våre gutter og de øvrige elevene. Utover dette har vi selvsagt jevnlig møter med lærere/skolestyrere + telefonisk kontakt. Dette er nødvendig for at bl.a. lekselesing skal kunne fungere etter endt skoledag. Vi ser det som en fordel at guttene møter opp på skolen uten altfor store grunner til å stikke seg bort pga. redsel for å bli hørt i dagens lekse. Derfor har vi avsatt 1 time regelmessig til lekselesing, med muligheter for hjelp fra oss ansatte hvis de ønsker det. Det har ikke vært noe problem å få guttene til å gå til sine respektive skoler – skulk forekommer uhyre sjeldent.»

I årsrapporten for 1975 er guttenes skolegang og samarbeidet mellom institusjonen og skolene beskrevet positivt:

«I 1975 har det vært mulig å heve ytterligere kvaliteten av tilbudene til den enkelte klient. Dette har ført til at alle guttene har vist god fremgang på skolen. Her vil vi imidlertid fremheve den enestående samarbeidsvilje som er vist av styrere, lærere og PPR-personale ved de respektive skoler i Åsane. Et godt samarbeid her er uten tvil en av hjørnesteinene i opplegget på Sætregården.»

De dagsrapportene Granskingsutvalget har sett, gir et innblikk i hvordan skolegangen og lekselesingen fungerte i praksis. Det fremgår bl.a. at guttenes motivasjon for lekselesing kunne variere en del. Noen av guttene synes å ha hatt motivasjonsproblemer. Rapportene gir noen spredte beskrivelser av hvordan oppfølgingen av leksearbeidet var fra de ansattes side. Et generelt inntrykk er at de ansatte passet på at leksene ble gjort, at de fulgte med på kvaliteten på det som ble gjort, at de hjalp guttene med leksene, eller i det minste var tilgjengelige for hjelp. Det fremgår imidlertid at det varierende noe hvor nøye de ansatte fulgte opp leksearbeidet.

Det fremgår videre av rapportene at noen av guttene skulket skolen iblant, eller at de ansatte i alle fall hadde mistanker om dette.

Det er også noen opplysninger i rapportene om at de ansatte hadde kontakt med skolen og bl.a. møtte på foreldremøter.

Granskingsutvalget har fått noen opplysninger om skolegang og lekselesing i de intervjuene som utvalget har hatt med guttene.

En gutt har forklart at han byttet til Hordvik skole da han kom til Sætregården. Han tror at styreren fulgte opp i forhold til kontakt med skolen. Han har videre forklart at det var avsatt tid til lekselesing på institusjonen. Han husker ikke om noen ansatte hjalp han eller om leksearbeidet ble kontrollert.

En annen gutt har forklart at det var avsatt tid til lekselesing og at en av de ansatte var tilgjengelig for hjelp dersom de ønsket det. Det ble imidlertid til at de ikke gjorde så veldig mye lekser. Han tror at skolen flere ganger ringte til institusjonen, for å varsle om at leksearbeidet ikke var gjort.

En gutt har opplyst at han gikk ved Hordvik skole på barnetrinnet og på Blokkhaugen skole på ungdomstrinnet. Han var integrert i klassen på en god måte og fungerte greit i skolen. Det var satt av tid til lekselesing om ettermiddagene, og arbeidet ble utført på rommene hvor de hadde skrivepult. I alle fall i en del av den perioden han var ved institusjonen, var det en fast hovedkontakt for leksearbeidet til barna. De voksne var tilgjengelige ved behov for hjelp. Han har videre forklart at styreren hadde kontakten med skolen og møtte på foreldremøter.

Granskingsutvalget legger til grunn at flere av barna som kom til barnehjemmet hadde problemer i tilknytning til skolegangen. Opplysninger om at PPR (Pedagogisk psykologisk rådgivningstjeneste) ofte tok initiativet til plasseringer der, tilsier det. Barna, eller i alle fall noen av dem, hadde derfor et særskilt behov for oppfølging i

forhold til skolegang og lekselesing. Arkiv- og intervjumaterialet viser også at det fra institusjonens side ble gjort en del for å følge guttene opp i forhold til skolegangen. Det ble lagt vekt på å få guttene til å gå på skolen og til å gjennomføre leksearbeidet. Guttene synes også å ha fått hjelp til leksearbeidet, men oppfølgingen synes å ha variert noe. Granskingsutvalget finner det sannsynlig at bemanningssituasjonen satte grenser for hvor mye hjelp det var mulig å gi, slik at oppfølgingen noen ganger hadde mer preg av kontroll enn av hjelp. Utvalget finner det sannsynlig at de svakere elevene ikke fikk fullt så god oppfølging som de trengte.

Kontakten mellom institusjonen og skolen synes å ha vært tilfredsstillende, bl.a. ved telefonisk kontakt og oppmøte på foreldremøter.

17.10 Fritidsaktiviteter og stimulering

I den tidligere nevnte, udaterte beskrivelsen av det daglige opplegget ved Sætregården, fremgår bl.a. følgende:

«Guttene står opp vanligvis kl. 06.30 for å rekke skolen kl. 08.30. Etter endt skolegang er de tilbake til Sætregården kl. 15.00. Når middagen er inntatt, har vi avsatt en time fra kl. 16.00–17.00 til lekselesing og skolearbeid, hvor guttene får den hjelp de har behov for. Etter kl. 17.00 deles ofte gruppen, dvs. deltar i forskjellige aktiviteter. Guttene har som tidligere nevnt en del plikter i forbindelse med ridesenteret, og den eller de som er til delt denne dagen, blir så aktivisert her. Andre gutter deltar bestemte dager på aktiviteter utenfor Sætregården, som f.eks. fotball/kor/klubbvirksomhet. En del kvelder i uken er også avsatt til tilbud utenfor gården (uorganiserte) som f.eks. skøyter / svømmehall/kino osv. Kvelds spises kl. 19.00, og fram til leggetid som varierer litt med alder (fra kl. 21.00–21.45) har guttene anledning til å drive med selvaktivisering, benytte seg av idrettstilbud som bordtennis/trim osv., se på TV osv. Eventuelt samtaler/diskusjoner må det også gjøres tid for i disse timene.»

Ridesenteret ved Sætregården synes å ha vært en sentral del av opplegget ved institusjonen. I den nevnte beskrivelsen fremgår følgende:

«I den daglige rutinen inngår også ansvar for stell og foring av hestene ved ridesenteret. Disse pliktene tilfaller vanligvis guttene en kveld i uken. De er også pålagt å ordne opp i ev. forandring av dagen og tiden på egen hånd, skaffe vikarer hvis de selv er forhindret osv. Vi mener at ansvar og tillit som blir gitt guttene i og med dette kan være med

på å bygge opp selvtilliten deres i og med at de opplever at de makter en ting, og også gi dem en del erfaring og forberedelse til yrkeslivet. Videre er det også en utmerket anledning til å samarbeide med hverandre, og med de ansatte.

Ridesenteret blir ellers benyttet som et belønningssystem da vi forsøker å gjennomføre et opplegg som sier at guttene må utføre en liten praktisk oppgave – for så å få anledning til å ri. Dette ser vi også oppdragende på. Videre deltar guttene i rideundervisning mesteparten av året – og det blir da å betrakte som en fritidsaktivitet/idrettsgren på lik linje med de andre idretter som de er aktive innen.

Dessuten søker vi gjennom de weekender de oppholder seg her, å la dem få del i stell av hestene også her.

Ridesenteret er ellers også en miljøfaktor for oss. Det trekker til seg barn og unge med disse interessene, som kan inspirere og blande seg med våre gutter. Vi har også positive erfaringer mht å gi disse ungdommene ansvar og plikter.»

Når det gjelder fritidsaktiviteter ellers, fremgår det både av arkiv- og intervjumaterialet at guttene ble tatt mye med på turer, og at de deltok i forskjellige idrettsaktiviteter. For eksempel fremgår det av årsrapporten for 1975 at institusjonen på dette tidspunktet hadde inngått et leieforhold på årsbasis av et eldre gårdshus i Hallingdal. Stedet, som lå ca. 5 km fra et alpinesenter, ble brukt som feriested både sommer og vinter, og var «et meget positivt supplement til virksomheten på Sætregården.» Videre heter det i årsmeldingen:

«Ellers har guttene deltatt i fotball-, bordtennis- og svømmeklubber samt gjennomgått ridekurs. Det har vært arrangert fast ukentlig idrettsdag for stalljengen, lederne og guttene i samarbeid med Vestlandsheimen i deres utmerkete gymnastikk- og svømmehall. Sommerferien for guttene ble i 1975 arrangert som en campingtur rundt Sørlandskysten. Turen ble meget vellykket.»

Dagsrapportene viser også at guttene har deltatt i ulike aktiviteter, men de gir ikke noe fullstendig bilde av i hvilken utstrekning den enkelte gutt har deltatt i slike aktiviteter.

For uten aktivitetene knyttet til hestesenteret, var det på gården mulighet for å drive med bordtennis, biljard og andre typer spill. For eksempel var en gutt med på bordtennistrening, en gikk på fotokurs, en drev med svømming, to var med i kor, og en var med i buekorps.

Det fremgår av dagsrapportene at de kunne reise på kino, alene eller sammen med voksne. Guttene var tidvis og så på fotballkamper, f.eks. på Brann stadion.

Styreren har forklart til Granskingsutvalget at de ansatte ønsket å stimulere barna og ungdommene der til å være aktive i musikkaktiviteter som f.eks. kor, men også til å være aktive i idrettslag og annet. Dette fikk de også til. I bunnen for driften lå det en religiøs plattform, men han ønsket ikke på noen måte en sterk religiøs påvirkning. Det ble noen ganger gjennomført gudstjenester på gården, men de drev ikke noen «offisiell misjonering». De personlige samtale med guttene var ikke preget av religiøs samtale.

Noen av guttene har fremhevet fritidsaktivitetene og miljøet ved hestesenteret som en positiv side ved institusjonen. En gutt har for eksempel forklart at han opplevde ferie- og fritidsaktivitetene svært positivt. Det var en «kjempemulighet som mange andre barn ikke opplevde på samme måte». Gutten opplevde det også positivt å stille hestene, å spille fotball og være med i kor.

Ikke alle guttene var like begeistret for opplegget ved institusjonen, men på den annen side har det heller ikke kommet frem klar kritikk, bortsett fra en gutt som ikke likte at styreren passet på at guttene arbeidet hele tiden når de var i stallen, for å møkke.

Granskingsutvalget legger til grunn at det ble gjort en god del positivt fra institusjonens side når det gjelder fritidsaktiviteter og stimulering av barna. Ridesenteret var en sentral del av opplegget, og det er Granskingsutvalgets hovedinntrykk at guttene hadde positive opplevelser i tilknytning til dette, bl.a. kom de i kontakt med andre ungdommer. Videre synes institusjonen å ha lagt stor vekt på å få ungdommene med på ulike typer aktiviteter både innenfor og utenfor institusjonen. Det synes ikke å ha vært spesielle begrensninger med hensyn til hvilke aktiviteter guttene kunne delta i. Etter Granskingsutvalgets vurdering har tilbudet antakelig vært bra for de fleste, men det var likevel en fare for at noen barn kunne falle utenfor.

17.11 Forholdet mellom barna

I enkelte av de tidligere nevnte dagsrapportene, er det beskrevet noen tilfeller av konflikter mellom guttene ved institusjonen. Rapportene tyder på at enkelte av guttene har kranglet og slåss gjentatte ganger, men det er ikke noe som tyder på at dette hadde karakter av mobbing eller mer alvorlig vold. Etter rapportene å dømme, synes personalet å ha vært oppmerksomme på konflikten og å ha tatt opp disse i samtaler med de involverte guttene.

Styreren for institusjonen har forklart til Granskingsutvalget at det på et vis var et hierarki

blant guttene. Det var tidvis konflikter blant dem. De som hadde vært der lengst, var på et vis ledere. Han vet imidlertid ikke om noen av barna opplevde at de ble plaget. Han tror heller ikke at det fant sted noen herdingsprosess eller andre ritualer i forbindelse med at det kom nye barn til institusjonen.

Han kjente ikke til noen episoder av seksuell utnyttning blant guttene. Han fikk imidlertid kjennskap til at to av guttene reiste til Bergen og prostituerte seg. Han tror dette skjedde 2–3 ganger. Dette ble tatt opp i dialog med guttene.

Styreren har beskrevet forholdet mellom guttene på institusjonen og jentene i stallgjengen der som normalt. Det kunne være noen «småforelskelser», men han har ikke kjennskap til seksuelle relasjoner mellom guttene og jentene i stallgjengen.

En av guttene har forklart til utvalget at forholdet mellom barna var «veldig bra», men at det kunne være litt opp og ned. Noen av guttene hadde kanskje en mer lederfunksjon enn andre, men han vil ikke beskrive dette som et hierarki. Det var ingen ritualer i forbindelse med at nye gutter kom til institusjonen. Han oppfattet det heller ikke slik at det var noen opplæring i for eksempel kriminalitet.

En gutt har opplyst at han hadde et nært kameratskap med to av de andre guttene ved institusjonen. Noen av guttene, også han selv, kom imidlertid inn i et rusmiljø der det blant annet ble brukt alkohol, hasjis, amfetamin og narkotiske tabletter. Enkelte brukte også heroin. På den annen side var det slik at gutten og hans nærmeste kamerater «hadde hverandre», og at de dro hverandre opp og tilbake til Sætregården. Noen av de ansatte var for øvrig også med på å hente guttene tilbake.

En annen gutt har forklart at forholdene mellom guttene var greit. De holdt sammen som institusjonsbarn. Noen av guttene hadde vært borti kriminalitet, men han oppfattet ikke Sætregården som et opplæringssted for en videre kriminell løpebane. Det hendte allikevel en gang at de brøt seg inn i noen hytter i nærområdet.

En gutt har opplyst at det samlet sett var et greit forhold mellom guttene. Det var et hierarki, men ingen av guttene ble hardt mobbet over tid. Det var heller ingen innvielsesritualer eller herdingsprosess når det kom nye gutter til institusjonen. Guttene fant sin plass i hierarkiet og i flokken på en naturlig måte, over tid. Gutten har videre opplyst at noen av guttene var borti kriminalitet, men at disse ikke trakk med seg de andre guttene på dette. Han opplevde ikke at noen av guttene ruset seg på institusjonen, men noen kjøpte stoff i Bergen.

Granskingsutvalget legger til grunn at det har vært et relativt «normalt» forhold mellom ungdommene på institusjonen. Konflikter, krangling og slåssing har forekommet, men dette synes stort sett å ha vært forhold av mindre alvorlig karakter, og i alle fall synes de ansatte å ha håndtert problemene på en akseptabel måte.

Rusing på institusjonen synes ikke å ha forekommet, og det synes ikke å ha skjedd så ofte at guttene tok hverandre med på kriminelle handlinger, men enkelte tyveritokter synes å ha forekommet. Noen av guttene kom inn i et til dels tungt rusmiljø.

Det har ikke fremkommet noen opplysninger om at det var seksuell aktivitet eller overgrep mellom barna på institusjonen.

17.12 Forholdet til nabolaget og andre barn

Som nevnt ovenfor, var det en del av opplegget ved institusjonen at guttene ved Sætregården skulle ha kontakt med andre ungdommer både på og utenfor gården. Blant annet skulle de delta i aktiviteter som f.eks. fotball, kor og klubbvirksomhet. I intervjuene har Granskingsutvalget fått beskrevet at det var en stallgjeng som besto av unge jenter fra forskjellige steder. Guttene synes å ha hatt god kontakt med disse, og det oppsto bl.a. forelskelser og kjæresteforhold.

Av en dagsrapport fremgår det at en gutt hadde hatt besøk av «jenten sin», og at det hadde gått greit. Ellers kan dagsrapportene tyde på at det ikke har vært så ofte at guttene har hatt besøk av kamerater eller venninner på Sætregården. I alle fall står det lite om dette i rapportene. Granskingsutvalget har ikke funnet holdepunkter for at det var spesielle restriksjoner i forhold til å ta kamerater med «hjem». Det at gården lå relativt avsidesliggende til, kan likevel ha vært et praktisk hinder for besøk av klassekamerater mv.

Dagsrapportene gir også eksempler på at guttene reiste en del ned i bygda, til Salhus eller til Bergen sentrum. Turene var dels i følge med voksne, men det synes ikke å ha vært spesielle restriksjoner i forhold til å reise på egen hånd, bare de kom hjem til fastsatt tid.

Granskingsutvalget legger til grunn at ungdommene har hatt et forholdsvis «normalt» forhold til nabolaget. Det var en ulempe at institusjonen lå noe avsides til, men guttene synes å ha hatt en del kontakt med andre gjennom forskjellige fritidsaktiviteter utenfor institusjonen. Inne på institusjonen synes kontakten med andre i først rekke å ha vært knyttet til ridesenteret og

stallgjengen, som var et positivt element ved institusjonen.

17.13 Trusler og straffereaksjoner

Ved Sætregården hadde man forskjellige måter å reagere mot uønsket atferd på. De dagsrapportene Granskingsutvalget har sett, beskriver en del episoder, og noen av disse er nevnt under avsnittet om mat og måltider. Rapportene beskriver også episoder der guttene har vist uønsket atferd, uten at det er rapportert om sanksjoner. Det finnes også enkelte eksempler på at de ansatte tok uorden og dårlig oppførsel opp i samtaler og «familieråd» med guttene.

I en rapport fra 1974 er det beskrevet en episode hvor to av guttene skulle følge noen jenter til parkeringsplassen, og hadde lovet å komme tilbake kl. 22.00. De kom kl. 22.30 og en av guttene «skulle være bråkjekk». I rapporten fremgår det at en ansatt «gav ham juling», og at gutten «ble sittende å mulke på trappen».

En annen episode fra samme år beskriver en episode der en gutt «gikk berserk» en kveld. Han plaget en annen gutt med å skyte gummistrikk. Han traff en av de ansatte i ansiktet med en strikk. Den ansatte gav ham en advarsel, men gutten fortsatte med å skyte på den andre gutten. Den ansatte «eksploberte og gav ham en lusing». Gutten gikk så på kjøkkenet og hentet brødkniven og truet den ansatte, som stengte stuedøren til gutten hadde roet seg.

En ansatt har i en rapport beskrevet en episode fra samme år slik:

«[En gutt] påstod etter forkost at han hadde vondt i ryggen, og ville legge seg. Han var selvsagt trøtt etter nattens meritter. Da han etter middag ca. kl. 15.30 ville stå opp, fikk han beskjed om å bli på rommet sitt resten av dagen pga. «sykdommen» i ryggen. Han påstod da at han var frisk, og hadde bare tatt seg en middagshvil. Jeg ble sint over freidigheten hans da han nektet å bli på rommet, og fikte til ham på kinnet med flat hånd. Han brukte litt munn etter dette, men innstilte seg tydeligvis på å tilbringe kvelden på rommet. Han gikk så til sengs med en bok. [Gutten] fikk lov til å gå og dusje kl. 20.00 samt spise kveldsmat. Da dette var gjort, gikk han på rommet igjen, og ble der resten av kvelden.»

I en rapport fra 1975 er det beskrevet en episode hvor en gutt forsøkte å egle seg innpå de andre, «slik at de sprikker». Det heter i rapporten at en ansatt «ble tilslutt så irritert på ham at jeg sendte ham i seng kl. 20.45». Det å bli sendt i seng tidlig

på kvelden (omkring 20.00–21.00) går for øvrig igjen i flere rapporter.

En annen rapport fra samme år, handler om et tilfelle der en gutt skar tre skiver av brunosten som han spiste før måltidet var begynt, mens en ansatt stod og så på. Reaksjonen var at den ansatte «fikte til ham med flat hånd på kinnet».

Rapportene gir også enkelte beskrivelser av at gutter ble nektet å være med på aktiviteter, som en form for reaksjon. For eksempel ble en gutt nektet å være med to andre som skulle se Brann–Newcastle på stadion. Grunnen var at gutten ikke hadde «nok orden på rommet til å være med». Ved en annen anledning ble en gutt nektet å være med på kino fordi han «hadde laget et hull i en skapdør for å tøffe seg for de andre».

En rapport fra 1975 beskriver et tilfelle der en gutt hadde slurvet med foringen for å kunne se et TV-program. I rapporten er reaksjonen beskrevet slik: «fore om igjen + rett i seng. I tillegg skal han fore i 1 uke.»

Styreren har forklart til Granskingsutvalget at de noen ganger benyttet husarrest. Barna kunne også bli sendt på rommet dersom de ikke fulgte fastsatte regler. De benyttet imidlertid ingen form for straffearbeid. Fysisk avstraffelse ble ikke akseptert. Det kunne imidlertid forekomme at ansatte benyttet fysisk makt i selvforsvar. Selv benyttet han aldri vold mot ungdommene.

Ingen av de guttene som er intervjuet av Granskingsutvalget har forklart at de noen ganger ble slått. En gutt har beskrevet styreren som en autoritær person, men gutten ble aldri slått av styreren. En annen gutt har forklart at noen av guttene som ikke oppførte seg slik de skulle, fikk husarrest eller ble sendt på rommet. Selv opplevde han en gang å få husarrest i en uke. Han og noen andre rømte noen ganger fra Sætregården. Han opplevde ikke spesielle reaksjoner på grunn av rømningene. Noen ganger ble han fortalt, eller truet med, at de risikerte å flytte fra Sætregården. Det ble ikke fortalt hvor de i så fall måtte flytte til.

Granskingsutvalget legger til grunn at ansatte ved enkelte anledninger har straffet guttene fysisk med bl.a. «lusinger». Dette var i strid med barnevernlovens forbud mot kroppslig refselse, men fysisk straff synes ikke å ha vært noe som har forekommet ofte. De enkeltepisodene som er beskrevet i dagsrapportene, kan tyde på at det har dreiet seg om impulspregete slag i opphissede situasjoner.

Granskingsutvalget legger også til grunn at arbeid i stallen har vært benyttet som straff, men heller ikke dette synes å ha vært så vanlig.

Ellers synes oppdragelsen ved institusjonen å ha vært preget av reaksjonsformer som husar-

rest og det å bli sendt tidlig til sengs. De sistnevnte reaksjonsformene finner Granskingsutvalget i utgangspunktet akseptable, selv om det i noen tilfeller kan settes spørsmålsteget ved forholdsmessigheten. Enkelte ganger synes det å ha vært reagert strengt i forhold til det vedkommende gutt hadde gjort.

Samlet sett finner ikke Granskingsutvalget grunnlag for kritikk av særlig grad når det gjelder atferdsreguleringsmetodene ved institusjonen. Noen av reaksjonene er uakseptable, men det samlede inntrykk er at det ikke var noe autoritært eller utpreget strengt regime ved institusjonen. Samtaler med guttene synes å ha vært en vel så fremtredende del av oppdragelsen som bruk av forskjellige former for straff.

17.14 Seksuelle overgrep

Flere av guttene har fortalt om det de oppfatter som seksuelle overgrep fra styrerens side.

En av guttene har forklart at styreren alltid skulle vaske ham. Styreren kom inn i dusjen og vasket gutten, også rundt kjønnsorganet. Dette opplevde gutten som ekkelt og ubehagelig. På denne tiden var han 11–12 år gammel, og vasket seg selv. Han var ikke vant med noe lignende og opplevde dette som et overgrep.

Gutten har videre forklart at han i den perioden han var ved institusjonen, ble fortalt om at styreren hadde forgrepet seg mot to andre gutter. Styreren skal ha kommet inn på rommet til guttene og befølt dem på kjønnsorganene.

Også en annen gutt har forklart at styreren vasket guttene på kjønnsorganene. Styreren oppførte seg underlig når guttene dusjet, etter det gutten har forklart. Styreren viste hvordan guttene skulle vaske seg i skrittet ved at han tok på kjønnsorganene og på den måten ga veiledning, samtidig som han snakket om hvor viktig det var at de vasket seg grundig der. Dette skjedde påtakelig lenge og mange ganger. Styreren var selv påkledd når dette skjedde. Gutten som forklarte dette, oppfatter helt klart styrerens handlemåte som seksuelt motivert. Guttene fleipet seg imellom om dette, og snakket om at styreren måtte være homofil.

Gutten tror at styreren forgrep seg seksuelt mot andre av guttene, og av mer alvorlig karakter enn han selv og andre ble utsatt for i dusjen. Gutten bodde på et senere tidspunkt sammen med en av guttene fra Sætregården, og gjennom den fortrolige kontakten han da hadde, mener han å ha fått bekreftet at gutten var utsatt for overgrep av klar og krenkende karakter, selv om gutten aldri

fortalte ham mer konkret hva han hadde blitt utsatt for. Gutten ble imidlertid fysisk syk og kastet opp når de kom inn på dette temaet. Gutten som Granskingsutvalget har intervjuet, mener at dette var en fysisk reaksjon på det gutten hadde opplevd.

Gutten mener også at en annen gutt ble utsatt for mer alvorlige overgrep, uten at han kan si noe mer konkret om hva overgrepene besto i. Det han fikk høre fra gutten, ble ikke formidlet med rene ord, slik en voksen ville fortalt om overgrep, men på en slik måte et barn kunne formidle det.

Også en tredje gutt har forklart at styreren ofte gikk inn i dusjen og vasket guttene som var i 16–17 års alderen. På den tiden han var ved institusjonen, fikk han også vite at en gutt fikk besøk av styreren om natten. Han så også at styreren var i sengen til gutten som fortalte om dette. Gutten ble ikke utsatt for noen overgrep selv, men mener at styreren gjorde visse tilnærmelser som ble avvist.

En gutt har forklart at han i en periode før han kom til Sætregården, bodde hjemme hos styreren. I følge gutten skjedde det da «altfor ofte» at styreren kom inn til han om natten når han sov. Gutten våknet da av at styreren satt på sengekanten, og at han hadde hånden nede i underbuksen til gutten og onanerte han. Styreren unnskyldte seg de første gangene med at han skulle kjenne om gutten hadde «tisset seg ut», noe gutten oppfattet som «en fullstendig tøvete grunn», siden han aldri hadde vært sengevæter.

Videre skjedde det, både i den perioden gutten bodde hjemme hos styreren og senere ved Sætregården, at styreren kom inn til gutten når han dusjet, for å vaske han. I følge gutten vasket styreren han på kjønnsorganet og begynte også å onanere han. Etter en tid på Sætregården, gav gutten klart uttrykk for at han ikke ville ha noe av dette, og gradvis trakk styreren seg ut av dette. Gutten vet ikke sikkert om styreren har utført tilsvarende handlinger i forhold til andre gutter, men han er likevel ikke i tvil om at det har skjedd. Dette blant annet på bakgrunn av at det var et samtaleemne mellom guttene at dette var noe styreren gjorde. Det var imidlertid ingen av guttene som ga uttrykk for at de selv var utsatt for dette.

Gutten har videre gitt uttrykk for at han mener at i alle fall noen av de øvrige ansatte må ha skjønt, i alle fall deler av, det styreren drev på med. Dette bygger han blant annet på at guttene snakket mye seg imellom om dette. Han gir klart uttrykk for at han ikke kan skjønne at ikke noen fra barnevernet eller lignende grep inn i forholdene på Sætregården, før langt ut på 1980-tallet.

En gutt har forklart at han aldri opplevde, eller fikk høre rykter om, at det hadde skjedd noen form for overgrep ved institusjonen. Styreren ble

i en periode kalt «homoen», men det mener han var mer preget av sjargong enn noen som helst form for realitet.

Denne gutten er foreholdt at noen gutter har opplyst til Granskingsutvalget at de har opplevd styreren som seksuelt krenkende i forbindelse med vaske- og dusjesituasjoner. Gutten har til dette svart at styreren, som var veldig opptatt av hygiene, viste guttene hvordan de skulle vaske seg, også nedentil. Dette skjedde ved at styreren vasket guttene. Styreren viste gutten hvordan han skulle vaske seg da han var i 9-årsalderen. Etter dette skjedde det aldri. Men ifølge gutten har det nok skjedd at også eldre gutter ble vist hvordan de skulle vaske seg. Gutten opplevde ikke vaskingen i skrittet på noen måte som seksuelt betinget.

I en straffesak fra 1985, som Granskingsutvalget har fått tilgang til, forklarte styreren til politiet at han 8–10 år før den aktuelle saken kom opp, 4–6 ganger hadde forgrepet seg mot gutter på Sætregården. Handlingene gikk ut på beføling i skrittet utenpå klærne, mens guttene lå i sengen, ifølge politiforklaringen. Disse forholdene ble henlagt på grunn av foreldelse.

Styreren har forklart til Granskingsutvalget at politiforklaringen er uriktig, og at han ikke har forgrepet seg mot noen av guttene på institusjonen. Han følte seg svært dårlig behandlet av politiet, han ble varetektsfengslet og var psykisk nedkjørt.

Styreren har videre forklart at han ikke dusjet sammen med guttene. Det hendte at han vasket håret deres, men bare når de ba ham om det. Han var nøye på hygieniske forhold og renhold, men han viste ikke guttene hvordan de skulle vaske seg for eksempel i skrittet. Noen av guttene som kom til Sætregården hadde dårlig hygiene, og det var derfor nødvendig å passe på at de vasket seg, etter det styreren har forklart.

En gutt har forklart at han ble misbrukt av en av de øvrige ansatte. I alle fall tror han at vedkommende hadde en lederfunksjon ved institusjonen. Denne ansatte kom ofte inn på rommet til gutten når han lå alene der og hvilte middag. Den ansatte tok da frem sitt kjønnsorgan og befølte gutten på overkroppen. Gutten måtte berøre kjønnsorganet til den ansatte. Han kan ikke huske at den ansatte fikk utløsning.

En gutt har forklart at han i en periode hadde en støttekontakt som forgrep seg på ham. Gutten måtte kle av seg nedentil, og han befølte støttekontakten på kjønnsorganet. En gang onanerte støttekontakten også gutten. Selv tok ikke støttekontakten av seg sine klær. Dette skjedde dels hjemme hos støttekontakten og dels i bilen. I følge gutten kan det ha skjedd 4–6 ganger.

Granskingsutvalget legger til grunn at styreren ved institusjonen har forgrepet seg mot flere gutter ved at han bl.a. har befølt dem. Ikke alle guttene har oppfattet styrerens atferd i dusjen som seksuelt motivert. Granskingsutvalget finner imidlertid styrerens «opplæring» i å vaske seg i skrittet som svært påfallende og underlig, og at det mest sannsynlig er en seksuell motivasjon som ligger bak. Granskingsutvalget finner det også godt gjort at styreren har befølt gutter i andre situasjoner, f.eks. når de har ligget i sengen.

Overgrepene som Granskingsutvalget har fått beskrevet, var etter utvalgets oppfatning alvorlige bl.a. fordi styreren utnyttet sin stilling og guttenes avhengighetsforhold til ham, samt at de var i en vanskelig livssituasjon og dermed særlig sårbare.

Granskingsutvalget finner det videre sannsynliggjort at en av guttene har vært utsatt for overgrep fra en annen ansatt, og at en gutt har vært utsatt for overgrep fra en støttekontakt, slik som beskrevet ovenfor. Disse opplysningene er ikke bekreftet av andre, men Granskingsutvalget fester lit til guttenes forklaringer.

17.15 Følelsesmessig omsorg, nærhet og tilknytning

Styreren for institusjonen har forklart til Granskingsutvalget at han og de andre ansatte hadde mye samtaler med ungdommene. Det var etter hans oppfatning god tilgang på voksenkontakt. Samtalene kunne dreie seg om for eksempel skolearbeid. For barn som hadde et særskilt omsorgsbehov, ble det etter hvert etablert såkalte støttefamilier, og det ble for noen etablert støttekontakter.

I et håndskrevet, udatert notat er kontakten med familien beskrevet slik:

«De fleste guttene reiser hjem annenhver helg, forutsatt at familien er i stand til å ta seg av dem. Det kan også forekomme uregelmessigheter i dette opplegget, da hensynet til guttegruppen som helhet, ansatte etc også spiller en stor rolle når noen reiser hjem. Kontakten med familien er i de fleste tilfeller god. Ofte blir den mest brukbare kontaktmuligheten telefonen, men ikke sjelden er søsken/far og mor her ute på besøk. Så sant som det blir anledning til det, reiser også vi på hjembesøk til guttene.»

I årsmeldingen for 1975 fremgår det at det første konfirmasjonsselskap for en av guttene ble holdt på gården dette året. Det var et «meget vellykket arrangement med 14 middagsgjester og 24 gjester til kaffe».

Et eksempel på fødselsdagsfeiring finnes i to dagsrapporter fra 1975. Granskingsutvalget har ikke funnet noen rapporter fra juletiden, men en rapport fra nyttårsaften 1978. Det var da bare en gutt tilbake på institusjonen. Kvelden ble «feiret med ribbe, raketter og mye god mat», ifølge rapporten.

En av guttene har forklart til Granskingsutvalget at det var ingen av de ansatte han snakket med om følelsesmessige eller mer personlige ting. Da faren hans døde, holdt han dette for seg selv. På skolen ble han mobbet fordi faren hans var død, og han slo da til en av dem som mobbet han. Ved institusjonen fikk han husarrest i en uke på grunn av dette. Ingen ville høre hans side av saken, noe som var veldig tungt for gutten. Han var den gang 12 år gammel.

En annen gutt har gitt en mer positiv beskrivelse av i alle fall noen sider ved omsorgen han fikk ved institusjonen. Når han vurderer det i ettertid, var tilbudet som ble gitt på Sætregården godt – om man tenker seg styreren borte. Styreren har han beskrevet som «en despot» som alle var redd. Han kommanderte både på barn og ansatte. De øvrige ansatte har han beskrevet som gode omsorgspersoner som «turte å gi av seg selv».

Bortsett fra styreren, var de ansatte unge, etter det den nevnte gutten har forklart. Når styreren ikke var til stede, kunne de ta opp ting og beklage at det var som det var, men at de kom ingen vei med styreren. Blant temaene som ble tatt opp, var bedre matstell og bedre inkludering mellom barna og de ansatte. Gutten tror at styrerens væremåte og autoritære stil gjorde det vanskelig å ta opp ting med ham, og at de ansatte også følte frykt for ham.

Også en annen gutt har gitt en positiv beskrivelse av omsorgsnivået, og denne gutten har også beskrevet styreren på en positiv måte. Omsorgen var «allright», og i ettertid vurderer gutten Sætregården som redningen for han selv. Det var en mangel at de ansatte ikke hadde barnevernfaglig utdanning, men de hadde god glød og idealisme. Styreren var klar og forutsigbar, og guttene hadde respekt for ham. Styreren var trygg, og gutten opplevde ham som en farsfigur. To andre ansatte har han beskrevet som «ressurssterke og omsorgsfulle personer». Styreren og disse to ansatte var viktige rollemodeller for ham, og personer han hadde god tiltro til. Også de øvrige ansatte husker han som positive mennesker.

En gutt som ble utsatt for seksuelle overgrep, har naturligvis vurdert den siden av omsorgen som klart negativt. På den annen side har han fremhevet at det også var mye positivt på Sætregården. Dette knytter han til stedet, gården og

dyrene. Han var interessert i hester. Han har for øvrig gitt en positiv beskrivelse av flere av de ansatte ved Sætregården.

Granskingsutvalget legger til grunn at den følelsesmessige omsorgen var god for noen av guttene ved institusjonen. Institusjonen synes å ha lagt vekt på god voksenkontakt og samtaler mellom barn og voksne.

Intervjuene med barna gir imidlertid grunn til å nyansere bildet noe. Selv om noen av barna har klart positive opplevelser, er det også kommet opplysninger om at nærheten og omsorgen ikke alltid fungerte så godt som forutsatt. Ikke alle barna synes å ha etablert en god og fortrolig voksenkontakt.

For øvrig er det grunn til å understreke at de barna som ble utsatt for seksuelle overgrep, opp-

levde alvorlig omsorgssvikt, slik som beskrevet i avsnitt 17.14.

17.16 Helsetilbud

Sætregården hadde ingen fast tilsynslege da driften kom i gang i 1972. Som nevnt ovenfor, fikk institusjonen i februar 1977 en fast ordning med en lege som hadde psykiatri som spesialfelt.

Ut over dette har Granskingsutvalget ikke mer detaljerte opplysninger om helsetilbudet ved institusjonen, men det har gjennom intervjuene ikke kommet frem noe om spesielle mangler.

Granskingsutvalget legger til grunn at barna ved Sætregården fikk et tilfredsstillende helsetilbud.

18. Sammenfattende vurderinger

18.1 Innledning

Granskingsutvalget har gjennom sitt arbeid innhentet et omfattende underlagsmateriale. Det vises til fremstillingen i kapittel 3 om Granskingsutvalgets arbeid, herunder arbeidsmetode og informasjonsinnhenting m.v. Granskingsutvalgets forståelse av mandatet er redegjort for i rapportens avsnitt 2.4.

I Granskingsutvalgets arbeid er det fremkommet informasjon som utvalget finner det korrekt å fremstille i et eget kapittel. Dette fordi det er observasjoner og vurderinger som har interesse utover den enkelte institusjon, men som også vil være viktige for at utvalgets fremstilling og konklusjoner skal forstås på en mest mulig helhetlig, og etter utvalgets oppfatning, dekkende måte.

Det vises til historisk og barnevernfaglig delrapport, som er utarbeidet av professor Kjersti Ericsson, vedlegg 1. Helheten i Granskingsutvalgets oppdrag i henhold til mandatet kan ikke vurderes på en tilfredsstillende måte uten at blant annet forhold som synet på barns behov for god omsorg, fellestrekk ved barneverninstitusjonene og holdninger til omsorgsovertakelse, blir vurdert i forhold til den aktuelle tidsperioden 1954–1980.

18.2 Bygninger og bygningsfasiliteter

18.2.1 Bygningene og bygningenes institusjonspreg

Gjennomgående trekk ved barneverninstitusjonene i den periode som Granskingsutvalget har gjennomgått, var at bygningene hadde et institusjonspreg. Regelverkets påpekning, for eksempel i barnehjemforskriften – avsnitt III, av at forholdene ved institusjonene mest mulig skulle gjøres hjemlige, var vanskelig å tilfredsstille i de bygningene hvor barneverninstitusjonene holdt til i. Dette bildet må nyanseres ved at institusjonspreget for flere av institusjonene synes å ha avtatt noe mot slutten av granskingsperioden. For noen av institusjonene, for eksempel Bergen kommunale ungdomshjem etter gjenåpningen i 1972, var forholdene at bygningen hadde et vesentlig mer hjemlig preg, mens for andre institusjoner, som for eksempel Jacob R. Olsen og Ber-

gens guttehjem på Garnes, var institusjonspreget meget klart fremtredende i hele perioden.

Slik som Granskingsutvalget har fremholdt i sin forståelse av mandatet, i avsnitt 2.4, ville de bygningsmessige forhold også kunne få innvirkning på det følelsesmessige omsorgstilbud som det var mulig å yte til barna.

Arkivmaterialet som er gjennomgått av Granskingsutvalget, gir fylldig dokumentasjon på at institusjonene og kommunen, i betydelig grad var opptatt av at flere av barneverninstitusjonene hadde et institusjonspreg som ikke var ønskelig.

Fylkeskommunen overtok det økonomiske og administrative ansvaret for driften av barneverninstitusjonene i 1980. Flere av institusjonene ble nedlagt i løpet av 1980-tallet. Begrunnelsen for nedlegging eller endret status, var i flere tilfeller at den bygningsmessige standard var av en slik karakter at fortsatt drift ikke var forsvarlig, eller i alle fall at bygningene var lite tidsmessige.

18.2.2 Bergen kommune som etablerer av nye barneverninstitusjoner

Flere av barneverninstitusjonene som er omhandlet i mandatet, var i funksjon fra slutten av 1800-tallet eller begynnelsen av 1900-tallet. Slik det fremkommer i den historiske gjennomgangen knyttet til hver enkelt barneverninstitusjon, var de fleste av barneverninstitusjonene etablert gjennom private stiftelser. Etter hvert ble det kommunale engasjement og ansvar tydeligere, men den opprinnelige struktur i forhold til at det var private barneverninstitusjoner, gjenspeilte seg i lang tid i styresammensetning, barnehjemmenes vedtekter og annet. Eliasmarken ungdomshjem er den eneste institusjonen som ble etablert i ren kommunal regi, i den perioden utvalget har gransket. Denne institusjonen ble etablert av Laksevåg kommune i 1960.

Bergen kommune overtok i 1971 ungdomshjemmet Solstreif, som hadde vært drevet som en privat institusjon i Herman Gransvei på Laksevåg. Bergen kommunale ungdomshjem kom i drift i januar 1972, men ble stengt i juni 1974 og gjenåpnet i april 1975. Det vises til nærmere gjennomgang omkring Solstreif/Bergen kommunale ungdomshjem i kapittel 9, avsnitt 9.2. Bergen kommune overtok Småbarnstuen i 1973.

Kommunen hadde etter loven og forskriftene et overordnet ansvar, både i forhold til økonomiske ressurser gjennom overføringsordninger, tilsynsansvar gjennom barnevernsnemnda, ansettelsesmyndighet for underordnet personale for kommunale institusjoner, samt saksbehandling i forhold til godkjenning av planer for institusjonene og styrere ved institusjonene. Til tross for at det er veldokumentert at det i den første delen av granskingsperioden har vært et betydelig behov for omsorgstilbud i Bergen kommune, har det ikke vært foretatt nyetablering eller nybygg av institusjoner utover det som er nevnt om Eliasmarken ungdomshjem, den videreføring av driften som skjedde ved Solstreif/Bergen kommunale ungdomshjem og Småbarnstuen.

Granskingsutvalget presiserer at dette også kan ha hatt sammenheng med en faglig diskusjon om barnehjems plassering var ønskelig, vurderinger omkring fosterhjems plassering eller hvorvidt omsorgstilbud og hjelpetiltak i biologisk hjem var mest tjenlig. Kommunenes økonomiske ressurser og andre forhold kan også ha hatt innvirkning på hvorfor det ikke i kommunal regi ble etablert nye barneverninstitusjoner i den perioden utvalget har gjennomgått.

18.3 Personalmessige forhold og vurderinger

18.3.1 Lav bemanning

Gjennomgående ved alle de institusjonene Granskingsutvalget har vurdert forholdene ved, er at bemanningen har vært lav. Dette gjelder i forhold til antallet barn som var ved institusjonene, men også i forhold til de arbeidsoppgavene de ansatte ved institusjonene var pålagt.

Bemanningen har, som et generelt bilde, blitt noe bedret mot slutten av den perioden Granskingsutvalget har gjennomgått. Men også mot slutten av perioden, vurdert i forhold til de krav som i dag stilles til bemanningen ved tilsvarende institusjoner, var den lav.

Ved noen av institusjonene var bemanningen svært begrenset, slik at arbeidsoppgavene for den enkelte ansatte ble meget omfattende. I seg selv vil det kunne være grunnlag for å mene at de pålagte praktiske arbeidsoppgavene var så omfattende at overskudd til, mulighet for, eller ressurser til å kunne gi mer personlig omsorg og nærhet, i praksis ble en vanskelig eller umulig oppgave.

I det informasjonsmaterialet som er funnet ved arkivgjennomgang, er det et gjennomgående bilde at de ansatte ved institusjonene, kom-

munen(e) og også departementet, herunder tilsynsmyndighetene, ved flere anledning har påpekt dette. I brev og notater, men også i enkelte tilfeller innstillinger til kommunestyret, er det beskrevet det uheldige, og tidvis det svært uheldige, knyttet til at bemanningen ved forskjellige barneverninstitusjoner har vært for lav.

18.3.2 Lav, men økende, faglig kompetanse gjennom granskingsperioden

I løpet av den tidsperioden som Granskingsutvalget har gjennomgått, har det, blant annet i det gjennomgåtte arkivmaterialet og gjennom intervjuer med ansatte både ved institusjonene, i kommuneadministrasjon og i statlige tilsynsmyndigheter, vært fremholdt at den faglige kompetansen relatert til utdanning og relevant yrkeserfaring, gjennomgående har vært lav i den første delen av granskingsperioden. Dette har nok hatt sammenheng med at det på 1950-tallet og 1960-tallet var mangel på fagpersoner, herunder personer med barnevernfaglig utdanning. Lønnsnivå og arbeidsvilkårene for øvrig kan også ha påvirket rekrutteringen til institusjonene.

Problemer i forhold til formalkompetanse knyttet til godkjenning av styrere har, gjennom et omfattende arkivmateriale som Granskingsutvalget har gjennomgått, vist seg å være et utbredt problem helt frem til midten av 1970-tallet.

Fra begynnelsen/midten av 1970-tallet, synes den faglige kompetansen hos ansatte ved institusjonene å ha bedret seg.

18.3.3 Gjennomtrekk blant de ansatte

I store deler av granskingsperioden var det en klar tendens til gjennomtrekk, særlig blant underordnet personale. Det var imidlertid, i hvert fall til en viss grad, variasjon mellom institusjonene. I arkivmaterialet som er gjennomgått, og i intervjuer med ansatte i kommunale ledende posisjoner, er det fremkommet at det var betydelig fokus på å få besatt de stillingene som var ved institusjonene. Forhold omkring avlønning og stor arbeidsbyrde, sammenholdt med ofte unge ansatte som hadde engasjementsstillinger med tanke på å kvalifisere seg til videre utdanning, var tema som ble omtalt i korrespondanse og kontakt mellom institusjonene og administrasjonen i kommunen(e).

Gjennomtrekk blant ansatte medførte at mange av barna ved institusjonene, som gjerne bodde der i flere år, opplevde liten kontinuitet i forhold til voksenkontakt. Noen barn har også gitt uttrykk for at de blant annet på grunn av dette, har vært tilbakeholdne med å knytte seg til voks-

ne ansatte, av frykt for at de snart likevel ville slutte.

Gjennom intervju med flere av de yngre ansatte ved institusjonene, har det også fremkommet opplysninger om at det ikke var uvanlig at de ansatte som var i praktikant- eller assistentstillinger opplevde et motsetningsforhold til styrerne. Dette er et bilde som særlig gjaldt i den første delen av granskingsperioden, og som endret seg i den siste delen av granskingsperioden.

18.3.4 Styrerne preget forholdene ved institusjonen

Et gjennomgående trekk i det grunnlagsmateriale som Granskingsutvalget har innhentet og bearbeidet, har vært at omsorgskvaliteten har vært preget av institusjonenes styrere.

Styrerne har i stor grad preget det indre liv ved institusjonene. Ved flere av institusjonene har det vært betydelig kontinuitet på styrersiden, mens det for de underordnede ansatte har vært vesentlig større gjennomtrekk, slik som beskrevet ovenfor. Men det er ikke et entydig bilde. Det er klare variasjoner mellom institusjonene.

Slik Granskingsutvalget har fremstilt tilsynsordningene og vurdert disse i kapittel 6, har det vært mangler ved tilsynet i forhold til de krav som var stilt gjennom lovgivningen. Slikt mangelfullt tilsyn vil uvilkårlig også medføre at omsorgstilbudet som ytes ved institusjonene, blir mer avhengig av ledelsen ved hver enkelt institusjon. Granskingsutvalget vurderer derfor at manglende tilsyn ga rom for større variasjoner i omsorgstilbudet mellom de forskjellige institusjonene, enn et hyppigere og mer enhetlig tilsyn ville ha medført.

18.4 Omsorg og omsorgsnivå

18.4.1 Lite individuelt tilpasset omsorg og lite fokus på følelsesmessig omsorg

Et hovedfunn ved granskningen har vært at barna som bodde ved barneverninstitusjonene fikk lite tilpasset individuell omsorg. Mange av barna har gitt uttrykk for at de hadde ingen voksne å søke trøst hos dersom de var lei seg eller hadde behov for nærhet og varme. Arbeidsforholdene ved de forskjellige institusjonene, med gjennomgående lav bemanning, tidvis stor gjennomtrekk og bygninger som ofte hadde et klart institusjonspreg, var dessuten forhold som vanskeliggjorde en mer individuelt tilpasset omsorg.

Til tross for dette generelle bildet har det forekommet at barna ved institusjonene også har

opplevd at de har hatt tydelige tiltropersoner blant de ansatte. Dette har likevel vært mer enkeltstående forhold, knyttet til enkelte ansatte, uten at det synes som om betydningen av individuelt tilpasset omsorg har vært i fokus.

18.4.2 Oppdragelsessyn og oppdragelsesmåter

Oppdragelsessynet og oppdragelsesmåtene varierte mellom de institusjonene utvalget har gransket. Det var også en utvikling over tid.

Ved flere av institusjonene har det særlig i den første delen av granskingsperioden hersket et autoritært oppdragelsessyn. Barna måtte forholde seg til mange rigide regler, med krav om væremåter som ikke svarte til utviklingstrinn og alder. Et eksempel er rammene rundt måltidene, med krav om taushet og at maten den enkelte var blitt forsynt med, skulle spises opp. Det var lite åpenhet for å lytte til barnas forklaring på eventuelle avvik fra normer og regler. Den voksnes oppfatning av et hendelsesforløp var den gyldige, noe som barna dels med rette kunne oppfatte som urettferdig. Protester og forklaringer ble fort tolket som mangel på respekt.

Når personalet ved flere av institusjonene ofte hadde et sterkt fokus på normer og regler som skulle etterleves, medførte dette at barna mottok mange negative reaksjoner og sanksjoner. Oppdragelsen var basert på skjenn og straff for å oppnå innordning, blant annet fordi manglende "lydighet" ble tatt som uttrykk for at barna viste en uakseptabel egenvilje. Utvalget har fått kjennskap til et vidt spekter av straffemåter, noen innenfor, andre klart utenfor hva de fleste både nå og den gang ser som akseptabelt. For barna var det ofte utforståelig hvorfor de ble straffet, noe som medførte at de voksnes reaksjoner kunne oppfattes som vilkårlige og uforutsigbare. En vet at en slik oppdragelsesform skaper angst og usikkerhet, og gjerne også opplevelse av skam.

For øvrig vises det til Kjersti Ericssons rapport, der hun redegjør for oppdragelsesideologi som hersket til ulike tider i granskingsperioden. Av særlig relevans for utvalgets funn er hennes omtale av den pedagogiske versus den psykologiske tradisjon i omsorgen og behandling for barn og unge.

18.4.3 Bedre levekår i perioden, mindre materiell variabilitet

Det var en generell bedring i levekårene og økning i velstanden i Norge i den perioden Granskingsutvalget har gjennomgått.

I den første delen av granskingsperioden, i hvert fall til et stykke ut på 1960-tallet, var de materielle vilkår som ble tilbudt barna ved barneverninstitusjonene i form av bygningsmessig standard, inventar, klær og fottøy, i mange tilfeller lavere enn det man kan vurdere som en normal standard den gang.

Mange av de intervjuede barna som tidligere bodde ved institusjonene, og også ansatte ved institusjonene, har forklart til utvalget at i den første del av granskingsperioden skilte barna som bodde ved institusjonene seg ut som "barnehjemsbarn", i forhold til andre barn i nabolaget eller skolekamerater.

Senere i perioden er et slikt skille mindre fremtredene. I den siste delen av granskingsperioden har flere av barna som har vært intervjuet, gitt uttrykk for at de ikke skilte seg ut i forhold til klassevenner eller andre, med hensyn til klær eller andre ytre forhold. Det er grunn til å anta at den materielle standarden barna på barnehjemmene ble tilbudt, gradvis nærmet seg det som var vanlig i ordinære hjem, i løpet av den perioden utvalget har gransket.

18.4.4 Manglende ettervern

Flere av barna som ble utskrevet fra barneverninstitusjonene, var fortsatt under barnevernets omsorg. Fra en rettsikkerhetsmessig synsvinkel medfører dette at det offentlige da også hadde et ansvar i forhold til oppfølgingen av barna.

I Granskingsutvalgets arbeid er det fremkommet at det i flere tilfeller var et uklart ansvarsforhold, i hvert fall praktisk sett, med hensyn til ivaretagelse av barna etter utskrivning. Det har vært en gjennomgående mangelfull oppfølging fra barnevernmyndighetenes side ved utskrivning fra barneverninstitusjon. Dette må ses i sammenheng med at tilsynet med det enkelte barn under institusjonsoppholdet var svært mangelfullt. Manglende kontakt under oppholdet gjorde det vanskelig å legge forholdene til rette for det enkelte barn etter utskrivning. Men det er også eksempler på at enkelte har blitt ivaretatt ved utskrivning fra institusjonen, og hvor omsorgen fortsatt lå hos barnevernet.

Granskingsutvalget legger til grunn at noen barn har blitt utskrevet fra institusjoner og plassert andre steder, for eksempel i fosterfamilier eller annen institusjon, hvor de har blitt utsatt for overgrep. Dette har fremkommet både gjennom intervju med barna, intervju med ansatte ved institusjonene, ansatte i tilsynsfunksjoner, og også ved gjennomgang av straffesaksdokumenter.

I enkelte tilfeller, knyttet til to institusjoner, er det grunnlag for å hevde at det fra institusjonens

side ble utvist et aktivt engasjement som vanskeliggjorde en god videre livsførsel for barna som ble utskrevet. Eksempelvis ved at det aktivt ble motarbeidet videre skolegang, eller ved at en jente ble gitt botilbud som innebar regelmessig omgang med personer hvor prostitusjon og rusmisbruk var fremtredende.

18.4.5 Lite bevissthet om seksuelle overgrep

I hele den perioden Granskingsutvalget har gjennomgått, var det vesentlig mindre fokus og bevissthet omkring seksuelle overgrep, enn hva som er tilfellet i dag. Særlig i den første delen av granskingsperioden var dette lite påaktet som en mulig overgrepform.

Flere personer Granskingsutvalget har intervjuet, som innehadde sentrale beslutnings- eller tilsynsfunksjoner, har gitt uttrykk for at det ikke var noen bevissthet omkring seksuelle overgrep. Dette var ikke et tema verken i utdanningsinstitusjonene, i faglige sammenhenger eller ved tilsynsbesøk eller organisering av tjenestetilbudet før nærmere 1980.

Mistanke om seksuelle overgrep ble i flere tilfeller konstatert, men ikke rapportert tjenestevei og senere anmeldt til politiet, slik interne regler i Bergen kommune i dag klart fastsetter.

Granskingsutvalget legger til grunn at liten bevissthet omkring seksuelle overgrep, antas å ha vært tilsvarende også andre steder i Norge, og ikke noe som var typisk bare for Bergen.

18.4.6 Lite rom for støtte til skolearbeid

Mange av de personene som har vært intervjuet av Granskingsutvalget, både barn og ansatte, gir uttrykk for at det gjennomgående var lite rom for – eller ble lite vektlagt, at barna skulle gis hjelp til og stimuleres til lekselesing. I noen tilfeller skyldes dette åpenbart at bemanningssituasjonen ikke ga tid for hjelp til skolearbeidet. I andre tilfeller hvor det var avsatt tid til lekselesing, var muligheten for individuell hjelp og støtte klart begrenset.

Et annet fellestrekk ved institusjonene, særlig i den første del av granskingsperioden, var at barnas tilgang på bøker og annen litteratur var svært begrenset ved de fleste institusjonene.

18.4.7 Varierende kontakt med barn i nabolaget og begrenset innsyn i «det indre liv» ved barneverninstitusjonen

De fleste av de institusjonene Granskingsutvalget har gjennomgått forholdene ved, var integrert i den vanlige bebyggelsen i nabolaget hvor

barneverninstitusjonen var. Enkelte av institusjonene, mest typisk er kanskje Bergens guttehem på Garnes, hadde en geografisk plassering som gjorde at også fysisk atskillelse fra nærmiljøet eller bygda for øvrig var tydelig.

Et fellestrekk, uavhengig av geografisk plassering, er imidlertid at barna ved barneverninstitusjonene deltok lite i aktiviteter sammen med barna i nabolaget. Mest tydelig er kanskje dette i forhold til fødselsdagsfeiringer og deltakelse i sports- og fritidsaktiviteter. Men også dette bildet er preget av variasjoner. Noen av barna som bodde ved institusjonene, har gitt uttrykk for at de følte at de hadde tilgang til, og deltok i, de samme fritidsaktivitetene som barna i nabolaget.

Ved andre institusjoner, mest typisk er Bergens guttehem på Garnes og Jacob R. Olsens barnehem, synes barna ved institusjonene å ha levd forholdsvis avsondret og til dels meget isolert, i forhold til de øvrige barna i nabolaget. Ved Bergens guttehem på Garnes var denne form for isolasjon forsterket, ved at guttene der også fikk sin skolegang ved institusjonen.

Etter Granskingsutvalgets vurdering, medførte mangelen på åpenhet og besøk fra naboer og allmennheten for øvrig, at barna fikk mangelfull sosial trening, økt risiko for isolasjon, og at allmennhetens "kontroll" med institusjonene ble svekket.

18.5 Organisatoriske forhold ved, og tilsyn med, barneverninstitusjonene

18.5.1 Organiseringen ved barneverninstitusjonene økte risikoen for overgrep

Organiseringen av institusjonene, både gjennom vaktordninger og bemanningsfaktor som tidligere er beskrevet, medførte ofte at de enkelte ansatte og barn opptrådte i det som kan beskrives som "topartsforhold". De fleste av de fysiske eller seksuelle overgrep som Granskingsutvalget har lagt til grunn har funnet sted, har skjedd i slike topartsforhold.

Det var i størsteparten av granskingsperioden lite vektlagt rapportering fra institusjonene i forhold til omsorgstilbudet i vid forstand. Rapporteringen var i første rekke knyttet til økonomiforbruk og søknader omkring bedret ressursituasjon. Slik manglende rapportering om omsorgstilbudet, vil også kunne medføre økt risiko for overgrep.

Frem til begynnelsen av 1970-tallet var det ved de aller fleste institusjonene som har vært gransket, lite praktisert å ha faglige møter mellom de

ansatte. Flere av de ansatte som har vært intervjuet, har gitt uttrykk for at det var lite faglige møter eller veiledning i forhold til å takle de utfordringene man stod overfor i forhold til barn og ungdom med særskilte behov eller som kunne være utagerende. På generelt grunnlag vil også fravær av diskusjon og veiledning kunne øke risikoen for overgrep.

18.5.2 Tilsyn

Granskingsutvalget har i kapittel 6 redegjort for tilsyn og tilsynsordninger og foretatt en vurdering av innholdet i tilsynet. Konklusjonene er at det var en alvorlig svikt i barnevernsnemndas tilsyn, og et klart avvik fra det som var forutsatt i loven og forskriften. Overtilsynet som ble gjennomført fra fylkesmannen og fra Sosialdepartementet, var heller ikke i samsvar med de krav som var gitt i tilsynsforskriften.

Granskingsutvalget har fått et forholdsvis entydig bilde av at ressursituasjonen var slik at et fyllestgjørende og godt tilsyn var umulig. Det tilsynet som ble gjennomført var i tillegg sjelden i samsvar med retningslinjene som var gitt, eller hadde fokus rettet mot de forhold ved institusjonen som i dagens perspektiv vil fremstå som de mest vesentlige i et omsorgsbilde. I forhold til lovens krav var tilsynet nedprioritert.

Flere av intervjuene, sammenholdt også med noen notater og referater funnet ved arkivgjennomgang, gir grunnlag for å anta at det utfra tiltro til personer i styrende posisjoner kan ha vært en utbredt tillit til at forholdene ved institusjonene var tilfredsstillende. Personer i institusjonsstyrer, i tilsynsfunksjoner og i ledende stillinger ble kjent med hverandre, til dels også privat, noe som gjorde slik tillit naturlig. Samtidig representerte den en risiko for at kritikk skulle bli dysset ned eller ikke trodd på.

Det forhold at barnevernsnemndas tilsyn ikke var et «faglig» tilsyn, men ble utført av politisk valgte personer kan, etter Granskingsutvalgets oppfatning, ha bidratt til at dette tilsynet ikke var innrettet mot de mer følelsesmessige forhold hos barna.

Granskingsutvalget vil fremheve at på generelt grunnlag må det antas at en mer velfungerende tilsynsordning ved institusjonene ville ha bedret omsorgstilbudet til barna.

18.5.3 Kommunens holdning til godkjenningsprosedyrer og søknader

Kommunen(e) har i granskingsperioden dels hatt et selvstendig hovedansvar og dels et saks-

forberedende ansvar, i forhold til godkjenning både av institusjonene, institusjonsplanene og styrerne ved institusjonene.

Det vises til gjennomgang av den enkelte institusjon, i kapitlene 7–17, og kapittel 4 og da særlig avsnitt 4.7 om rettslige krav til godkjenning av barneverninstitusjonene.

Det var ikke et lovpålagt krav om at det skulle være avsatt tilstrekkelige ressurser til at stedfortreder for styrer, ved ferie, sykdomsforfall, vikariater eller annet, skulle inneha formalkompetanse som styrer. På generelt grunnlag må det antas at bedre formalutdannelse hos ledelsen ved institusjonene ville ha muliggjort et bedre faglig felle-skap, og derigjennom muligheten for et bedre omsorgstilbud til barna.

Ved gjennomgang av arkivmateriale, intervjuer av ansatte i kommuneadministrasjonen og ansatte ved de respektive institusjonene, er det et gjennomgående trekk at godkjenningsprosedyrene har tatt svært lang tid, noen ganger flere år.

I deler av granskingsperioden har det fra kommunens side vært gjort lite, i hvert fall som er etterprøvbart, i forhold til å bringe de formelle godkjenningskravene i orden. Arkivgjennomgang gir også grunnlag for å hevde at Sosialdepartementets saksbehandling tidvis har tatt kritikkkverdig lang tid, godkjenningsspørsmål har i noen tilfeller blitt liggende i Sosialdepartementet i over ett år før departementet har tatt stilling til saken.

18.5.4 Varierende holdning til barna ved institusjonene

Granskingsutvalget har ikke grunnlag for å tegne et entydig bilde når det gjelder det som kan

beskrives som et generelt syn på, eller holdning til, de barna som bodde ved institusjonene. Slik utvalget flere steder har fremholdt, er det grunn til å anta at dette har variert både blant de ansatte ved barneverninstitusjonene, kommunalt ansatte med lederansvar, personer med tilsynsansvar på forskjellige nivåer i forvaltningen, og blant personer valgt som medlemmer i styrene til de forskjellige institusjonene.

I enkelte tilfeller er det dokumentert at barna ved institusjonene klart ble negativt forskjellsbehandlet i forhold til ansattes egne biologiske barn.

Slik Kjersti Ericsson fremholder i den historiske og barnevernfaglige delrapporten, var det på 1950-, 60- og 70-tallet ofte slik at ved vurdering av omsorgssituasjonen hos barnet skiftet fokus fra omsorgssituasjonen til barnets egne handlinger, etter hvert som barnet ble eldre. Kjersti Ericsson påpeker at i saker fra 1950-, 60- og 70-tallet kan denne fokuseringen på barnets egen problematferd ofte virke opprørende på en leser av i dag.

Granskingsutvalget har ved gjennomgang av arkivmateriale og opplysninger gitt i intervjuer sett at en tilsvarende fokusering på barnas egen adferd ofte var fremtredende også i Bergen i den aktuelle tidsperiode.

På den annen side må det fremholdes at det i Granskingsutvalgets informasjonsmateriale også fremkommer at personer i det som kan beskrives som ansvarlige posisjoner, enten som ansatte eller i politisk valgte funksjoner, har utvist holdninger til barna ved barneverninstitusjonene som er preget av likebehandling, respekt for menneskeverd og et ønske om at barna skulle få utvikle seg på en god måte.

Vedlegg:

Noen trekk ved barnevernets utvikling
mellom 1954 og 1980

Historisk og barnevernfaglig delrapport
Av Kjersti Ericsson

1) Noen generelle trekk ved utviklinga av barnevernet i perioden 1954 til 80

Intensjonene bak barnevernloven av 1953

En viktig målsetting med den nye barnevernloven som avløste vergerådsloven i 1953 var å lage et barnevern som i foreldres og barns øyne framsto som et «hjelpende og vernende organ», heller enn en streng «tuktemester». Myndighetene ønsket å fjerne det straffende og kriminalistiske preget som vergerådet hadde fått i opinionen. Guri Larsen (2002 s. 103) sier det slik i sin gjennomgang av lovreformarbeidet i barnevernet:

«Reformatorene ønsket å skape et system som kunne få bredere oppslutning og vinne tillit, som familier ville se som sitt system og oppsøke for å få hjelp og veiledning i vanskelige faser i livet, og som skulle sikre bedre oppvekstforhold for alle barn, ikke bare hjelp til de som har det vanskelig. Dreiningen i målet fra det særegne til det almene, fra offentlig oppdragelse og redning av forsømte barn til familievern, blir barnevernets fane inn i framtidens samfunn.»

Forholdet mellom kontroll og hjelp var altså ett tema i debatten fram mot den nye barnevernloven. Et annet viktig tema var forholdet mellom religion og vitenskap. Mange ønsket å styrke den moderne sakkunnskapen som premissleverandør i barnevernet, mens andre var redde for at den kristne moral skulle bli satt på sidelinja. Et tredje viktig tema var forholdet mellom embetsmennenes viten og den folkelige fornuft: Var det eksperthenes eller de folkevalgtes vurderinger som i hovedsak skulle prege barnevernets arbeid?

Disse diskusjonene utkrystalliserte seg blant annet som en debatt om sammensetningen av barnevernsnemndene. Skulle det være obligatorisk å ha med en dommer, en lege, en prest i nemnda? Og hvordan skulle forholdet mellom embetsmennene og de folkevalgte være? For igjen å sitere Guri Larsen (s. 91–100):

«Kampen om barnevernets ideologiske forankring utspilles også i spørsmålet om andre (enn dommers, min anm.) faggruppers medlemskap, først og fremst om moralens og medisinsens plass: moralen representert ved presten, og medisinsk vitenskap ved legen./.../ Kirken er på vikende front fra tidligere posisjoner, og kjemper en verdikamp om mo-

ralens plass i barnevernet./.../Helsevesenet er på frammarsj og har det nye syn i ryggen./.../

Kampen om eierforholdet til barnevernet speiler den allmenne samfunnskampen: sekularisering og demokrati mot kirkens og embetsmenns makt. Representanter for nye og gamle samfunnsyn tørner mot hverandre på denne ideenes slagmark, der barnevernet er nedslagsfelt for styrkeforholdet generelt.

Det nye barnevernet med loven av 1953 er et vesen av sin tid: De nye vitenskaper fortrenger et mer moraliserende syn, og embetsmenn må vike for folkevalgte og den «allmennmenneskelige synsmåte». Den seirende part er kanskje først og fremst de folkevalgte; i hvert fall formelt: Det gamle samfunns maktelite må gi fra seg tidligere formelle posisjoner. Bare dommeren lar seg ikke rydde bort. Lovens tvangsadgang sikrer plassen også i det nye barnevernet.»

Intensjonen med den nye loven var altså en lov som la sterkere vekt på hjelp til og vern av familien, der de nye vitenskapene fikk større innflytelse på bekostning av kristendom og moral, men der de folkevalgtes tenkning og vurderinger ble tillagt den største vekten.

Langsommere i praksis

Den nye loven innebar imidlertid ikke at barnevernet endret seg med ett slag. Sjøl om målsettingen i loven var å styrke hjelpesida og verne om familien, fortsatte det i lang tid å være vanlig praksis å plassere barn utenfor hjemmet, også i tilfeller der en kunne tenke seg at økonomisk og annen hjelp til familien ville vært den beste løsningen. Gerd Benneche viser for eksempel i en gjennomgang av barnevernssaker fra slutten av 60-tallet at nemndene i «liten utstrekning nytter forebyggende tiltak overfor den gruppen barn som etter nemndenes egen beskrivelse av årsaksforholdet til inngrepet i særlig grad skulle tilsi at man forsøkte forebyggende hjelp.» (1974, s. 203)

Ønsket om å vri barnevernet over fra det straffende og tuktede til det hjelpende og vernende hadde dessuten den uheldige konsekvensen at lovens kriterier for bruk av tvang ble uklare. Sturla Falck (2002) peker på at 1953-loven ikke hadde

særbestemmelser for barn med atferdsproblemer. Begrunnelsen var et ønske om å fjerne straffepreget fra barnevernet. «Dette innebar imidlertid ikke et mindre, men et mer omfattende grunnlag for maktanvendelse enn dagens lov overfor atferdsproblemer. Barneverntjenesten kunne etter vedtak om omsorgsovertakelse plassere barnet i institusjon på ubestemt tid» (s. 43).

Intensjonen om å styrke den moderne vitenskapen på bekostning av kristendom og moral betydde heller ikke at den kristne innflytelsen i barnevernet forsvant over natta. De kristne sto sterkt i barnevernets organisasjoner. Norges Barnevernsamband ble for eksempel lenge ledet av profilerte personer fra Norsk misjon blant hjemløse (Ingvald Carlssen og Olav Bjørnstad). Det samme var tilfellet i barnevernets tiltaksapparat, blant annet ved at mange institusjoner ble drevet av kristne foreninger og organisasjoner. Endelig var det mange ansatte i barnevernet som mente at kristendommen hadde en selvfølgelig plass i behandlingen av barna. Dette avspeiles blant annet i artikler i barnevernsfeltets sentrale tidsskrift *Norges Barnevern*, der barns religiøse behov og betydningen av religion i oppdragelsen understrekes (se f.eks. Osnes 1958). I et foredrag om «Hvordan vi kan mestre særlig vanskelige situasjoner i våre barnevernsinstitusjoner» fra 1959 understreker styrer Signe Heier ved Veldre barnehjem at «bønnen gir den beste løsning på alle floker, og forbønnen er den største makt i vårt barnevern» (NB nr. 10).

I denne kristne arven var det sikkert både godt og dårlig. På den ene sida var mange kristne i barnevernsfeltet, blant annet på barnehjemmene, besjelet av en kallstanke som muliggjorde oppfrennede arbeidsformer og en total omsorg som vanskelig lar seg realisere innen en moderne, profesjonalisert kontekst. På den andre sida har vi det Arild Oftedal Telhaug (1994) i sin omtale av pietistenes oppdragelses- og omsorgsfilosofi kaller for «underkastelsens pedagogikk»: Barn skal oppdras til å leve sitt liv til ære for Gud. Dette programmet skal realiseres gjennom pietismens tre hovedverdier: Den naturlige egenviljen skal brytes og bringes til lydighet under Guds vilje. Lydighet er den største moralske dyd og egenviljen den største last. Lydighet skal kombineres med sannhetskjærlighet og med en omsorg som fremmer flid og utholdenhet i alle ting. Pietistene startet og drev flere institusjoner for foreldreløse barn. Den institusjonen Telhaug bruker som eksempel, er Betania Vaisenhus, som ble åpnet i «Lars Oftedals Stavanger» i 1877. Etterklanger av «underkastelsens pedagogikk» var nok merkbare i mange barneinstitusjoner lenge etter Lars Oftedals tid.

I forbindelse med at barnevernloven av 1953 ble vedtatt, hadde en ønsket å styrke både en moderne vitenskapelig tenkemåte i vurderingen av barna og de folkevalgtes innflytelse. Tendensen i perioden mellom 1954 og 1980 har vært at de profesjonelles innflytelse har økt, mens de folkevalgtes er blitt svekket. Dette skjedde delvis som en følge av veksten i utdannet sosialfaglig personale, og delvis som følge av endring i regler og lover for saksbehandling. I 1979 ble det åpnet for delegering av enkeltsaker til administrasjonen. Dette førte i følge Hagen (2001) til at de folkevalgte forsvant ut av bildet i behandling av enkeltsaker, unntatt i tvangssaker. Samtidig er det viktig å huske på at barnevernet lenge var et i all hovedsak uprofesjonelt apparat. Dette kommer blant annet fram i Gerd Benneches (1967) undersøkelse fra midten av 60-tallet, der hun beskriver store, formelle mangler ved saksbehandlingen i barnevernsnemndene. Et bilde av situasjonen gir også Gerd Hagens (2001) glimt fra sin egen tid som barnevernsekretær i Telemark fylke fra 1957 og sju år framover. Hun skriver at i 1957 hadde sju av de 32 kommunene i Telemark opprettet et sosialkontor. Ett kontor hadde også opprettet en kuratorstilling til å forestå barnevernsarbeidet. I løpet av de 6 neste årene var tallet steget til 13 sosialkontorer og seks kuratorstillinger, alle i større kommuner. Det bør også nevnes at det profesjonelle apparatet rundt barnevernet lenge var dårlig utbygd. Kanskje kan en si at det i løpet av 1970-tallet skjedde et slags «hamskifte» – der barnevernet endret seg fra et i hovedsak uprofesjonelt til et i hovedsak profesjonelt apparat. «Hamskiftet» kom seinere i små enn i store kommuner.

Problemer i fokus

Oppmerksomheten rundt ulike problemstillinger har variert fra periode til periode i barnevernet. Klientenes rettssikkerhet var lite diskutert fram til midten av 1960-tallet, da dette temaet kom i fokus av flere grunner. Den offentlige skandalen rundt nedleggelsen av Bjerketun vernet skole for piker førte til mer oppmerksomhet rundt spørsmål som brevsensur og lignende på institusjoner. Gerd Benneches bok *Rettsikkerheten i barnevernet* fra 1967 medførte mye diskusjon, både av klientenes rettssikkerhet (særlig foreldrenes rettssikkerhet ved omsorgsovertakelser) og barnevernsnemndenes saksbehandling. Før den tid var en mindre opptatt av det juridiske aspektet ved barnevernsarbeid.

Et tiår seinere var fokus i ferd med å skifte til *barns rettigheter*, også retten til beskyttelse mot

sine egne foreldre. En begynte å stille spørsmålet om barnevernet fungerte like mye som foreldervern, dvs at barnevernets avgjørelser tok mer hensyn til foreldrenes interesser enn til barnas. I den forbindelse ble det også spurt om barnevernet var for tilbakeholdende med å gå til omsorgsovertakelser, nettopp av hensyn til foreldrene. For noen barn kunne dette føre til en svært ustabil tilværelse, med mange kortvarige plasseringer og flytting fram og tilbake mellom foreldre og ulike barnevernstiltak. Dette var i strid med mange fagfolks understreking av barns behov for stabilitet og for varig tilknytning til omsorgspersoner. Forfatterne bak en rapport som tok for seg 233 barnevernsklienter i Oslo i 1978 (Seip Flaatten og Sandbæk 1980) sier det slik (s. 247):

«Blant fagfolk synes stabilitet å være en ubestridt verdi. Resultatene barnevernet har kunnet fremvise mht. stabilitet har likevel ikke alltid vært oppløftende. I barnevernets hverdag viser det seg at stabilitet ofte kan stå opp mot andre verdier når den konkrete sak skal planlegges og gjennomføres.

En verdi som kan stå i motstrid til stabiliteten kan være opprettholdelse av nær kontakt med barnets egen familie. Dersom man prioriterer å hindre en permanent familieoppløsning vil det i enkelte tilfelle måtte bety mange kriseplasseringer for barnet. Pendeltrafikken blir derved et faktum, men samtidig en forutsetning for at familien kan fungere som en enhet.»

Seip Flaattens og Sandbæks egen undersøkelse viste at mange barn ble utsatt for hyppige flyttinger i barnevernets regi. Det samme viste Njål Petter Svenssons (1980) undersøkelse av en gruppe barnevernsklienter som kom særlig uheldig ut (ungdom registrert av Oslo barnevernkontor som uteliggere).

Fokuset på barns rettigheter førte også til at barnemishandling ble et viktig tema i siste halvdel av 1970-tallet. Regjeringen nedsatte i 1979 et utvalg som fikk i oppgave å utrede tiltak mot barnemishandling og vanskjøtsel av barn. Utvalget avga sin innstilling i 1982 (NOU 1982:26 Barnemishandling og omsorgssvikt). I sin uttalelse om NOU'en uttalte årsmøtet i Norges Barnevernsamband blant annet:

«Det synes i dag å ha blitt mer anerkjennelse for at det sosiale arbeid ikke alltid er å gjøre parter til lags, men at det i mange saker er en klar konflikt og at barnet trenger å få særskilt beskyttelse fra samfunnets side (Norges barnevern nr. 7–8 1982).»

De understreket dermed at det kan være en klar konflikt mellom å ivareta barnets og foreldrenes

interesser, og at barnevernets fremste klient er *barnet*, ikke foreldrene.

Seksuelle overgrep mot barn kom i barnevernets fokus først fra midten av 1980-tallet og framover. Dette betyr ikke at en ikke tidligere hadde vært oppmerksom på at barn kunne bli utsatt for seksuelle overgrep, også fra sine nærmeste. Men slike forhold ble ikke løftet fram og gjort til et sentralt tema. Barnevernet var ikke alene om å være seint ute på dette området. Undersøkelser av rettsvesenets håndtering av seksuelle overgrep mot barn viser for eksempel en klar forskjell på saker fra 1981 og saker fra 1991 (Hennum 1999, Bakketeig 2000). I 1981 var de anmeldte sakene lite alvorlige, og handlet ofte om blotting eller liknende, der antatt gjerningsmann var en barnet ikke kjente. I 1991 var det både langt flere anmeldte saker, det var flere alvorlige saker, og flere der antatt gjerningsmann var en slektning eller bekjent av barnet. Forskjellen mellom 1981 og 1991 skyldes neppe en faktisk stigning i antallet alvorlige seksuelle overgrep mot barn, men heller en økt offentlig oppmerksomhet rundt fenomenet.

Ressursmangel og splittet sentral administrasjon var problemer barnevernet slet med i hele perioden. Gerd Hagen sier det slik (2001, s. 223):

«Loven (av 1953, min anm.) samlet barnevernet lokalt, men ikke på det statlige plan. Vi fikk derfor ingen samlet plan for barnevernet, slik våre naboland hadde. I likhet med vergerådsloven var barnevernloven en god lov, men den var ikke egnet for det gamle prinsippet om at all sosialhjelp skulle være kommunens ansvar. I de større kommunen skjedde det en god utvikling av barnevernet, men i de mindre kommunene – og det var de fleste – var det ingen administrasjon, og det ble ikke gitt noen støtte fra staten til kommunens utgifter til barn under omsorg. Siden disse utgiftene dessuten var umulige å forutsi, endte det med at det ikke ble budsjettert med slike utgifter, og en unnløst å gjøre noe. Det oppsto dermed store forskjeller mellom små og store eller fattige og rike kommuner, med hensyn til hvilken hjelp barn i vanskelige livssituasjoner fikk.»

Gerd Hagen beskriver barnevernet som et apparat som lenge lå i «velferdsstatens skygge. Denne situasjonen endret seg først på 80-tallet (s. 255):

«Indirekte fikk utviklingen av velferdsstaten stor betydning for barnevernet, idet familienes levekår ble bedret. Også barnevernets barn fikk det etter hvert bedre, selv om utviklingen gikk langsomt og det var mange hindringer. De positive endrin-

gene i barnevernets situasjon i 1980-årene, både materielt og faglig, gjorde imidlertid at det ikke lenger var relevant å snakke om barnevernet i «velferdsstatens skygge».

Sammendrag

Intensjonen bak den nye barnevernloven av 1953 var å bryte med vergerådssystemets preg av straff og «tuktemester». En ønsket en lov som la sterkere vekt på hjelp til og vern av familien, der de nye vitenskapene fikk større innflytelse på be- kostning av kristendom og moral, men der de fol- kevalgtes tenkning og vurderinger ble tillagt den største vekten. Den nye loven betydde imidlertid ikke at barnevernet endret seg med ett slag. Barn ble fortsatt langvarig plassert i institusjo-

ner de oppfattet som straff, å fjerne barnet fra fa- milien fortsatte i mange år å være vanligste bar- nevernstiltak, den kristne innflytelsen i barne- vernet var sterk og det tok tid før barnevernet ble et profesjonelt apparat. Og barnevernet befant seg lenge i «velferdsstatens skygge».

Rettsikkerheten i barnevernet kom i fokus på 1960-tallet. Et tiår seinere ble barnets rettigheter løftet fram, delvis i motsetning til foreldrenes ret- tigheter. Barnets behov for en stabil oppvekst og varig tilknytning til psykologiske foreldre ble sær- lig framhevet fra rundt 1980. Fra midten av 1980- tallet ble muligheten for konflikt mellom barns og foreldres interesser ytterligere understreket ved at først barnemishandling og seinere incest ble trukket fram som viktige samfunnsproblemer.

2) Syn på barns behov og god omsorg

Familien best

«På 50-tallet manglet barn mat, på 70-tallet nære relasjoner,» er det blitt sagt med en spissformulering (Hernes, 1991). Ser en på hva som vektlegges i konkrete barnevernsaker i de to periodene, vil en nok finne at barnevernet saksbehandlere på 50-tallet legger stor vekt på materielle forhold i beskrivelsen av barns hjemmeforhold: trangboddhet, fattigdom, renslighet og orden i stedet, mens vurderinger av samspill og psykologiske forhold blir viktigere etter hvert (se Ericsson 1996, Larsen 2002). I 1988 delte for eksempel Bjørn Reidar Carlsen ved Familieavdelingen, Barne- og ungdomspsykiatrisk avdeling, Nordland Psykiatriske sykehus inn omsorgsbegrepet i følgende grunnkomponenter, basert på «nyere forskningslitteratur»: empati/innlevelse, konsistens, stimulering, tilknytning og sosialisering til grunnleggende aksepterte verdier og normer.

Likevel ville det være galt å si at en på 50-tallet ikke hadde øye for barns psykologiske behov. De skremmende beskrivelsene av institusjonsskadde småbarn fra folk som John Bowlby (1953) gjorde inntrykk, også i Norge. Barnets behov for nærhet og kjærlighet var like viktig som sunn mat og hygieniske omgivelser. Et eksempel på at slike synspunkter kom til uttrykk, var en artikkel av doktor Cathrine Hambro, medlem av Barnehjemsutvalget i Oslo. I artikkelen, som hadde tittelen «Bør vår barneforsorg omlegges? Hvorfor bygge barnehjem, når vi har 60 000 barnløse ektepar?», formulerer forfatteren seg slik (Hambro 1950):

«Et barn trenger ikke bare mat og klær og god hygiene og riktige lekemuligheter – like meget, om ikke mer trenger barnet trygghet og varme, gjennom kontakt med voksne mennesker barnet kan stole på, bli glade i og føle seg nær knyttet til.

Allerede hos spedbarnet er det en instinktiv trang til intim personlig kontakt med et levende varmt menneske, som jo naturlig representeres av moren. En aldri så korrekt hygiene og ernæring alene formår ikke å gi et spedbarn full trygghet og trivsel.»

I sin kommentar til Hambros artikkel var leder for Norsk Barnevernsråd, Ingvald B. Carlsen, positivt innstilt til i større grad å satse på fosterhjem framfor barnehjem. Den største fordelene ved fos-

terhjemmene var at barna fikk et virkelig hjem «hvor det blir etablert et *hjerteforhold* mellom barna og de voksne. Det viktigste for barna er *hjertervarme*, framholdt Carlsen (NB nr 9 1950).

Å «sette bort» barn til private mot betaling har en lang tradisjon i Norge. Fosterhjem som barnevernstiltak måtte skille seg fra denne tradisjonen, der den økonomiske transaksjonen i mange tilfeller var hovedsaken. Fosterforeldrene burde ta barna til seg, ikke på grunn av økonomisk vinning, men fordi de ønsket å gi barna omsorg og nærhet. På 50-tallet var det fortsatt naturlig til en viss grad å se på barn som arbeidskraft. Men behov for arbeidskraft burde ikke være en legitim grunn til å ta imot fosterbarn, ble det understreket av overlege Eyvind Ek på det 17. norske barnevernsmøtet i Trondheim (1954):

«En må også få mistanke om at det ikke er edle motiver som er fremherskende når en bonde søker om å få en stor gutt som fosterbarn. En har da grunn til å mistenke at det er billig arbeidskraft han er ute etter. Samme mistanke får en når en husmor med flere småbarn søker om å få en stor pike som godt kan egne seg som barnepike for de små. Fosterbarna skal selvfølgelig ha plikter i et hjem som også egne barn bør ha, men alt innenfor rimelighetens grenser. Barnets arbeidsevne må ikke være hovedmotivet for dem som velger et fosterbarn.»

Barn som ikke kunne bo hjemme hos sine biologiske foreldre burde ideelt få et kjærlig fosterhjem, der det kunne vokse opp i trygghet og føle seg elsket. Idealet om hva et fosterhjem skulle være, ble seinere uttrykt slik i første paragraf i et statlig kontraktsskjema utgitt av Sosialdepartementet juli 1979 med overskriften «Avtale mellom barnevernsnemnd/sosialadministrasjon og fosterforeldre»: «Som fosterforeldre forplikter vi oss til: 1) Å ta oss av barnet som om det var vårt eget. Gi det kjærlig og godt stell og gjøre vårt beste for at det skal få følelsen av å høre til i familien så lenge barnet bor hos oss.»

Idealet om at barn burde vokse opp i en kjærlig familie der det ble sikret trygghet og nærhet, ga seg for det første utslag i at fosterhjem ble ansett for en bedre omsorgsløsning enn barnehjem, og for det andre i at barnehjemmene burde bli mer familieliknende. I 1955 melder for eksempel Norges Barnevern (nr. 8) at Oslo formannskap

har vedtatt at kommunen skal gå inn for å bygge flere små barnehjem. Det er barnevernsjefens forslag om 9 små barnehjem, hvert med 12 barn, som danner grunnlaget for vedtaket. Barna skal være i ulik alder som en søskenflokk, gutter og jenter sammen. Etter loven av 1953 og forskriftene, kan en ikke regne med at departementet vil godkjenne større hjem enn for 15 barn, sies det i artikkelen. Tre år seinere (nr.2 1957) melder bladet at Oslo kommune vil bygge fire nye små barnehjem i vanlige 4-romsleiligheter. Hvert «familiebarnehjem» skal ta imot 4–5 barn. Utover på 50-tallet kommer det stadig meldinger i Norges Barnevern om omlegging og ombygging fra store til små barnehjem fra ulike kanter av landet.

Det ideelle var altså at barn som ikke kunne bo hos sin biologiske familie, fikk en ny familie – et fosterhjem. Det nest beste var en liten, familie-liknende institusjon. Institusjoner med over 15 barn ble ansett som uegnet. I forskriftene fra 1954 heter det at «barnehjemmene skal være en erstatning for barnets naturlige hjem. Det skal søke å gi barna like gode oppvekstvilkår og utviklingsmuligheter (fysiske og psykiske) som et godt privat hjem.»

Etter hvert endret imidlertid barnehjemmene karakter. Det ble mindre vanlig at barn tilbrakte store deler av oppveksten på barnehjem, og mer vanlig med kortvarige plasseringer. Barnehjemmenes klientell (eller i det minste oppfatningen av dem) endret seg også:

Tidligere hadde barn som havnet på barnehjem ikke ble sett på som spesielt problematiske – det var omsorgssituasjonen som var problemet – ikke barnet. Nå ble barna i økende grad sett som «problembarn» med behandlingsbehov (Hagen 1973). Denne utviklingen kan ha sammenheng, både med at en i økende grad prøvde å løse barnevernsproblemer *uten* å gå til omsorgsovertakelse, gjennom hjelpetiltak i familien, og med at bruken av fosterhjem ble utbygd.

Behov for mer enn omsorg

Fosterhjem og barnehjem skulle i prinsippet yte omsorg, ikke behandling. For barn med problemer eksisterte det to ulike systemer. Det ene var spesialskolene for barn med atferdsvansker under spesialskoleloven. Disse lå under Kirke- og undervisningsdepartementet, og bygde på en pedagogisk tradisjon. I 1953 ble to av disse skolene overført til Sosialdepartementet og fikk navnet verneskoler. Verneskolene skulle ta imot klienter som trengte mer psykologisk-psykiatrisk behandling enn det de kunne få på en spesialskole.

Det andre systemet var de psykiatriske behandlingshjemmene, som lå under helsevesenet, og bygde på psykologiske behandlingsprinsipper. Behandlingshjemmene var bedre bemannet enn spesial- og verneskolene, både generelt og spesielt når det gjaldt fagfolk med sosial- og helsefaglig utdanning.

Spesialskolene for barn og unge med atferdsvansker representerte arven fra vergerådssystemet (mange var videreføringer av de gamle skolehjemmene). Helt fra begynnelsen av perioden var det klart at de ikke tilfredsstilte kravene til omsorg for, og behandling av, barn og unge med problemer. Utvalget for psykisk barnevern, som avgav sin innstilling i juni 1956, har dette å si om spesial- og verneskolene (Langholm 1957):

«Utvalget mener at skolene ikke i ønskelig utstrekning har kunnet nyttiggjøre seg den økte viten som er nådd når det gjelder behandlingen av barn og unge med tilpasningsvansker. Den behandling våre barn og unge ved spesialskoler og verneskoler i dag får, kan ikke sies å være tilfredsstillende ut fra tidens krav til behandling. Sosialdepartementet har ved å ansette en psykiatrisk overlege ved verneskolene, tatt det innledende skritt til en omlegging av skolenes virksomhet. Denne omlegging bør påskyndes.»

Noen år seinere uttalte også ekspedisjonssjef Øksnes (1961) i Sosialdepartementet seg i skeptiske vendinger om spesial- og verneskolene:

«Behov for institusjoner vil avhenge av i hvilken grad barnevernsnemndene makter å utvikle de muligheter som finnes for behandling i heimemiljøet og å få skaffet fosterheimsplasser. Institusjonsmiljøet er og blir et kunstig miljø, og sjøl om en aldri så meget bruker ordet behandling om anbringelsen i spesial- og verneskoler, så vil anbringelse der av de unge ofte bli oppfattet som frihetsberøvelse og straff, og dette bidrar ikke til en umiddelbar god behandlingssituasjon.»

Motsetningene mellom den psykologiske og den pedagogiske tradisjonen i behandlingen av barn og unge med problemer kunne bli svært sterke. Et eksempel er den konflikten psykolog Gori Gunvald ble involvert i da hun arbeidet på Bjerketun verneskole for piker gjennom mesteparten av 50-tallet. Gori Gunvald opponerte mot et straffende regime, med helt uakseptabel bruk av blant annet isolat. Hun opplevde at det ble lagt hindre i veien for hennes forsøk på å drive psykoterapi. Og institusjonen ville helst at hun skulle begrense virksomheten sin til testing. Gori Gunvalds kontakt med jentene ble, både av styrer og mange av avdelingspersonalet, sett på som un-

dergraving av disiplinen. Slik formulerte hun sjøl de synene som sto mot hverandre:

«Det slår meg at det er to vidt forskjellige livsholdninger som gjør seg gjeldende her på Bjerketun: Den gamle om øye for øye og tann for tann. Og den nyere – at vi har en rekke piker som av forskjellige grunner har liten motstandskraft» (s. 141).

For Gunvald handlet altså skolehjemstradisjonen om skyld og straff, mens den nyere holdningen tolket jentenes problem som mangel på motstandskraft.

Ketil Bentzen, styrer på Foldin verneskole for gutter, oppsummerte i 1970 den pedagogiske tradisjonen på en måte som ikke var ulik Gori Gunvalds:

«Trass i at skolehjemmene for lengst er nedlagt, har – tør jeg hevde – denne filosofi og «metodikk» vist seg temmelig seiglivet. Til grunn for den ligger troen på barnets frie vilje, at gutten med atferdsvansker er «slem» og må oppdras med hardt arbeid, regulert av bevoktet fritid og en passende mengde moralisering, en behandling preget av tilfældigheter og overgrep mot hans personlige integritet.»

Bentzen mente at en ny pedagogikk for spesial- og verneskolene burde bygges på 7 punkter:

1. Få lov til å uttrykke følelser
2. Bli møtt med forståelse
3. Bli betraktet som verdifulle mennesker
4. Bli behandlet som individer, ikke som kasus
5. Ikke bli dømt som mislykte mennesker
6. Selv få treffe valg
7. Konfidensielle opplysninger holdes så hemmelig som mulig.

Utover på 70- og 80-tallet ble det gjort forsøk på å styrke gjøre spesialskolene mer behandlingsorientert, blant annet ved å styrke dem personmessig. Innen 1990 var de fleste av disse institusjonene nedlagt.

Gerd Hagen (2001, s. 223) peker også på striden mellom en psykologisk basert og en pedagogisk basert tradisjon:

«Barnevernsloven av 1953 ble sterkt påvirket av de nye psykologiske teoriene og forståelsesmåtene når det gjaldt barns behov og utvikling, og av de nye modellene for behandling som den nyetablerte barnepsykiatrien brakte med seg. Det var et brudd med vergerådslovens oppdragelsessyn og skapte mye debatt og til dels hard strid, der de gamle opp-

dragelsesprinsippene som i stor grad hadde preget skolehjemmene, sto mot den nye og «frie» oppdragelsen, basert på psykodynamisk teori.

Dette bidro nok til at en ikke fikk noen god løsning i institusjonsomsorgen. Pedagogikk og skolesystem kom til å stå mot psykologisk behandling og helsesektor. Barnevernet befant seg mellom disse to systemene og var avhengig av hjelp fra begge.»

Sjøl om det i mesteparten av perioden også var dem som forsvarte den pedagogiske tradisjonen i behandlingen av barn med problemer, må det sies at denne tradisjonens legitimitet var svekket allerede da vi fikk barnevernsloven av 1953. Utover i perioden ble den ytterligere svekket, i det minste i den formen den fikk på spesialskolene for barn og ungdom med atferdsvansker.

Behovet for stabil tilknytning

Et mer overgripende spørsmål enn kvaliteten av de enkelte omsorgstiltakene handler om stabilitet i barnets tilværelse og muligheten for å knytte seg psykologisk til trygge og stabile omsorgspersoner. Dette temaet ble særlig fokusert fra slutten av 70-tallet, og er siden blitt betraktet som et hovedhensyn i vurderingen av god og dårlig omsorg, både i foreldres regi og barnevernets regi. «Et vedtak om omsorgsovertakelse impliserer kunnskap, forståelse og ressurser til det fortsatte arbeidet. Uten dette vil barn lett bli offer for offentlig vanskjøtsel,» som psykolog Karen Hassel (NB nr. 4 1984) uttrykte det. Altfor ofte var barn blitt kasteballer som stadig flyttet mellom foreldre og ulike omsorgstiltak, eller mellom barnevernets forskjellige tilbud.

At barnevernsbarn ble sendt som pakkepost fra det ene tiltaket til det andre, var en gammel historie. Larsens (1995) gjennomgang av konkrete saker fra 50-tallet viser barn som var små nomader i barnevernets regi i hele oppveksten. Journalene fra Bjerketun verneskole byr også på til dels ekstreme historier av samme type. Her er sosialkuratorens oppsummering av oppveksten til en liten barnevernsnomade (Ericsson 1996):

1. Solgløtt barnehjem som spedbarn.
2. Fredly barnehjem fra ni år – hadde da vært hjemme en kort stund, men måtte anbringes på grunn av vanstell.
3. Granli barnehjem fra ni til tretten år. Her ble det store vansker med henne og hun ødela disiplinen på hjemmet med sitt hissig temperament og voldsomme munnbruk.

4. Åsen barnehjem i ca. ett år, men på grunn av munnbruk og liten respekt for reglementet og foresatte ble hun overført til
5. Kommunal skole. Her var hun helt vill i sin oppførsel og brukte et vokabular som var redselsfullt – hun fikk også de andre elevene med seg. Rømte etter kort tid.
6. Spesialscole ca. to år. Her gikk det periodevis meget bra med henne, men vanskelighetene var den grove munn og respektløse oppførsel hun til tider kunne vise.
7. Bjerketun off. skole da det antas at hun har behov for psykiatrisk behandling.

En innflytelsesrik bok som bidro sterkt til å sette behovet for stabilitet og varig tilknytning på dagsorden, var *Retten til barnet – barnets rett* (Goldstein et. al 1980). Her ble barnets behov for å være ønsket, og for å ha psykologiske foreldre som det kunne ha et langvarig, stabilt tilkynningsforhold til, understreket. Dette ble sett som barnets viktigste behov. Derfor burde dette punktet tillegges all vekt i avgjørelser om barn. Det var barnets rett å bli hos dem som for barnet var de psykologiske foreldrene, og denne retten burde gjelde ubetinget. Forfatterne la stor vekt på at barns tidsoppfatning var annerledes enn voksnes. Avgjørelsesprosedyrer og tiltak måtte ta utgangspunkt i barns tidsperspektiv. Det betydde at plasseringer raskt måtte gjøres endelige, og at ankefrister måtte være korte. Alt måtte gjøres for å hindre at langvarig saksbehandling skapte usikkerhet om barnets tilhørighet.

I forhold til det idealet Goldstein og medforfattere holder fram, kom barnevernet ofte til kort. Mange barnevernsbarn opplevde flere midlertidige plasseringer og en lite stabil tilværelse, slik det blant annet framgikk av undersøkelsene til Seip Flaatten og Sandbæk (1980) og Svensson (1980),

som det er referert til foran. Å følge Goldsteins linje fullt ut ville imidlertid innebære en sterk oppvurdering av det sosiale foreldreskapet foran det biologiske. Om en slik oppvurdering kunne være i tråd med holdningene til mange barnvernsansatte, sto nok det biologiske foreldreskapet sterkere i befolkningen og på politisk hold.

Sammendrag

I barnevernsaker fra 50-tallet ser en ofte at materielle forhold i barnets hjem tillegges stor vekt, mens foreldrenes evne til å se barnets behov og inngå i et utviklende samspill kommer sterkere inn i bildet seinere. Dette betyr ikke at en ikke var klar over barns behov for nærhet og tilknytning også på 50-tallet. Når barn ikke kunne bo hjemme, ble fosterhjem ansett som det beste alternativet og små, familieliknende barnehjem som det nest beste.

For barn som ikke bare trengte omsorg, men også behandling, eksisterte det ulike institusjoner med ulik administrativ tilknytning og forskjellige faglige tradisjoner. Behandlingshjemmene lå under helsevesenet og bygde på psykologiske prinsipper. Spesialskolene for barn- og unge med atferdsvansker sorterte under direktoratet for spesialskolene og videreførte arven fra vergerådernes skolehjem. Det eksisterte faglige motsetninger mellom den psykologiske og den pedagogiske tradisjonen i behandlingen av barn med problemer. Den pedagogiske tradisjonen, slik den kom til uttrykk i spesial- og verneskolen, kom i økende grad i miskreditt.

Fra slutten av 70-tallet ble muligheten for nær og varig tilknytning til psykologiske foreldre sett som et helt sentralt punkt i definisjonen av god omsorg for barn.

3) Trekk ved barnevernets institusjoner i perioden

«Totale» institusjoner

Den amerikanske sosiologen Erving Goffman (1961) beskriver trekk ved det han kaller «totale institusjoner». Med en «total institusjon» mener han en institusjon der de innlagte/innsatte oppholder seg hele døgnet, i stedet for at livet leves på ulike arenaer slik det er vanlig utenfor: Søvn, arbeid/skole, fritidsliv utspiller seg innenfor ulike institusjonelle og geografiske rammer for de fleste av oss. På totale institusjoner finnes det to ulike grupper: de innsatte/innlagte og de ansatte. Institusjonen er «total» bare for den første gruppa, mens den andre gruppa, de ansatte, forsvinner ut av institusjonen og til andre arenaer ved arbeidstidas slutt. Videre beskriver Goffman den totale institusjonen som et sted der det leves et «flokkliv», i den forstand at de innsatte gjør det samme, etter faste rutiner som regulerer dagen og de innsattes liv. Institusjonen er avsondret fra resten av verden, ofte geografisk, ved at den ligger avsides til, men i hvert fall sosialt i den forstand at det er stor sosial avstand mellom «dem der inne» og «oss her ute».

Innenfor rammen av totale institusjoner er det særlig to prosesser som er sentrale i følge Goffman. Den første kaller han «krenkelsesprosessen». Denne prosessen begynner ved ankomsten til institusjonen, og består i at den innsatte/innlagte blir fratatt alle materielle og sosiale støttepunkter for den identiteten han/hun hadde i sitt tidligere liv: Personlige eiendeler, eventuelt klær blir beslaglagt og byttet ut med institusjonens, den nyankomne blir gjerne badet og slik symbolsk rensset for sporene fra utenverdenen, han/hun havner i en situasjon der det ikke lenger er mulig å spille de rollene han/hun var vant til å inneha ute, som familieroller (ektefelle, far, mor) og yrkesroller. Den innsatte/innlagte fratras også muligheten til sjølbestemmelse både i store og små saker, blant annet hverdagslige forhold av typen når måltider skal inntas og hva de skal inneholde. På denne måten blir den tidligere identiteten nærmest tilintetgjort.

Den andre prosessen, som Goffman beskriver som «privilegesystemet», består i at den innsatte/innlagte skal bygges opp igjen, men denne gangen i institusjonens bilde. Oppførsel som er i tråd med institusjonens mål og idealer belønnes,

oppførsel som er i strid med disse, straffes. Belønninger kan være slikt som overflytting til en bedre avdeling, flere permisjoner, et mer attraktivt arbeids- eller skoletilbud innenfor institusjonens rammer og liknende.

Barnevernets institusjoner i perioden 1954 – 1980 har nok hatt større eller mindre likhetstrekk med totale institusjoner slik Goffman beskriver dem. Særlig spesialskolene og verneskolene må sies å ha hatt en god del av de trekkene som Goffman legger vekt på: Hverdagen var gjennom rutinisert, skolene lå ofte avsides til (flere på øyer), barna/ungdommene ble utsatt for tiltak som lett kan tolkes som ledd i en «krenkelsesprosess», og «privilegesystemet» var flere steder formalisert i form av et karaktersystem som ble anvendt ikke bare på skoleresultater, men også på generell oppførsel resten av døgnet. Hvor mye en fikk i lommepenger avhang blant annet av karakterene (se Ericsson 1996 og 1997 for en mer utførlig beskrivelse av disse institusjonene). Straff kunne blant annet bestå i isolasjon, som flere steder ble anvendt for ulike forseelser, ikke minst rømming.

Også barnehjem kunne nok ha trekk som liknet på Goffmans beskrivelse, særlig de større barnehjemmene. Lite individualisert behandling av barna, rigide rutiner, straff- og belønningssystemer var nok ikke helt uvanlige trekk. Slike trekk kunne bli forsterket av økonomisk knapphet, slik vi også ser det i dagens eldreinstitusjoner. Gerd Hagen (2001) påpeker at mange barnehjem hadde en svært dårlig økonomi.

Relasjoner og rettigheter

Jeg har tidligere nevnt at barnehjemmene i løpet av perioden 1954 til 1980 endret seg fra oppvekstinstitusjoner til institusjoner for korttidsopphold. En annen viktig endring dreier seg om drift og ledelse. Denne endringen kan kanskje oppsummeres på følgende måte: Fra sosialt moderskap til profesjonalisering og arbeidstakerrettigheter. Skiftet kan illustreres ved et innlegg i Norges barnevern nr. 7 1959 med følgende overskrift: «Barneflokk søker en mor. Skal Waisenhuset i Stavanger måtte stenge heimer fordi ingen vil overta husmorplansen?» Jobben dreier seg om å «være i mors sted,

med de ofrene det naturligvis krever». «De som begynner der i ungdommen, har ofte funnet et livskall i denne gjerningen,» fortelles det videre. Men i dag er «kallsbevisstheten og tjenersinnet jevnt over skjøvet i bakgrunnen», og det er vanskelig å få noen til å gå inn i «uforpliktende og selvforglemmende arbeid i barneheimer». Problemene til Waisenhuset i Stavanger varsler at ei ny tid er i emning. Barneomsorg var i ferd med å gå fra å være et kall til å bli en jobb, og etter hvert et fag.

Det «sosiale moderskapet» i sin mest konsekvente form ble utøvd av en ugift kvinne som i mange år var bestyrer på samme barnehjem og så «sine» barn vokse opp. Hun bodde sammen med barna på institusjonen og gjorde det som var nødvendig for at hverdagslivet på barnehjemmet skulle fungere, uten å telle overtidstimer. I dag har barnehjemmene ansatte som kommer og går, de er på jobb når de har vakt men ellers ikke, de har rettigheter som arbeidstakere, og disse regulerer arbeids- og lønnsvilkår. Turnoveren blant ansatte i et barnehjem kan være stor. Mens de ansatte i det «sosiale moderskapets» tid kunne være motivert av kallsbevissthet, er dagens barnehjemsansatte ofte utdannet innen barneomsorg, de er profesjonelle.

Det «sosiale moderskapet» hadde absolutt sine kvaliteter. En slik modell kunne borge for mer varige relasjoner mellom barnet og de voksne, og mindre tvil fra barnas side om at de voksne bare var sammen med dem «for pengenes skyld». Kanskje opplevde også de ansatte mindre rollekonflikter mellom profesjonalitet og personlige relasjoner til barna. Det er interessant at trekk ved «det sosiale moderskapet» er forsøkt gjenskapt er seinere, for eksempel i kollektiver for problemungdom (se Finstad 1990).

Samtidig skal en heller ikke romantisere det sosiale moderskapets institusjoner. De var tross alt institusjoner, ikke hjem. Og barna kunne bli svært henvist, ikke bare på godt, men også på ondt, til noen få personer. Var relasjonen til «den sosiale mor» dårlig, var det ikke så mange andre å ty seg til. Maktovergrep kan også foregå i ly av den totale omsorg, og er kanskje vanskeligere, både å forebygge og avsløre enn i kontekster der ansvar, rettigheter og plikter er klarere definert og mer avgrenset.

Dimensjonen partikularisme – universalisme kan være relevant å trekke inn her. Jorunn Solheim (1998) diskuterer paradokser i det moderne menneskebildet. På den ene sida bygger det moderne menneskebildet på forestillinga om «en ideell og universell likhet mellom mennesker, løsrevet fra enhver konkret forskjellighet i livsbetingelser». Denne forestillinga om likhet er «det

moderne demokratiets grunnidé, såvel som grunnlaget for begrepet om allmenne menneskerettigheter». Men forestillinga om likhet har også sin bakside. Når alle er like, er ikke hver især spesiell. Forestillinga om likhet er derfor også «idéen om den enkelte persons erstattelighet, og dermed et potensielt grunnlag for nivellering av menneskeverdet. Dette generaliserte individ-begrep er da også med jevne mellomrom blitt kritisert som modernitetens abstrakte uniformering av mennesket, som et menneskebilde som er ute av stand til å gripe det unike og særegne ved den levende 'konkrete andre'». I det moderne menneskebildets idé om en ideell og universell likhet ligger det altså både positive muligheter (demokrati og allmenne menneskerettigheter) og farer (nivellering av menneskeverdet, uniformering av mennesket). Men forestillinga om likhet har ikke monopol. Parallelt med dette universalistiske menneskebildet løper et annet som kan kalles en partikularistisk eller holistisk forståelse, påpeker Solheim. Denne forståelsen går ut på individet ikke eksisterer løsrevet fra fellesskapet. Tvert imot er individet uløselig bundet til en bestemt sosial og kulturell helhet som det ikke kan abstraheres fra. Innenfor denne helheten får individet en konkret og helt særegen betydning, det blir enestående. Dette partikularistiske menneskebildet åpner for «ideen om det uerstattelige og unike individ, som har udiskutabel verdi i kraft av sin partikularitet og særegenhet.» Men som det universalistiske menneskebildet, har også det partikularistiske sine farer. Siden det plasserer individet som en uløselig del av en bestemt sosial og kulturell helhet, bygger det også på en avgrensning fra dem som ikke tilhører «oss», som ikke har del i det konkrete fellesskapet. Dermed åpner det for utstøtelsen og ødeleggelsen av «det fremmede».

Familien er kroneksempel på en samfunnsinstitusjon der partikularistiske relasjoner rår. Det er nettopp her familiens unike verdi ligger, i kjærlighet, nærhet og emosjonell tilknytning. Men dette innebærer også at familien er vanskeligere å regulere, blant annet på den måten at det er problematisk å ivareta medlemmenes rettigheter gjennom lovverk og offentlig kontroll. Overgrep i familien er vanskelig å avdekke og gripe inn overfor. I familien er det den unike relasjonen medlemmene imellom som skal være den viktigste garantien mot at overgrep begås, ikke lover og ytre kontrollinstanser. I Goffmans totale institusjon blir folk behandlet helt upersonlig, strippet for alle særtrekk og redusert til en kategori. Dermed ligger det liten beskyttelse i selve relasjonen mellom ansatte og klienter. Det er lett å se at denne typen institusjoner krever kontroll og tilsyn

utenfra, at et trenge klare regler tar sikte på å innskrenke de ansattes makt og sikre klientenes rettssikkerhet. Det var med utspring i institusjoner av typen verneskoler at rettssikkerheten i barnevernet kom på dagsorden på 1960-tallet. Barnehjemmene, særlig de små, befinner seg et sted mellom disse ytterpunktene – mellom den partikularistiske familien på den ene sida og den upersonlige institusjonen på den andre. Eidheim (1991) viser for eksempel at kravet om at de skal føre tvangsprotokoll oppleves som svært fremmed for mange barnehjemsansatte. Både ordet «tvang» og kravet om en formalisert protokoll passer dårlig i hop med deres egen opplevelse av hva de gjør og hva slags forhold de har til barna. Kanskje kan det være vanskeligere å tematisere og avsløre overgrep på små barnehjem nettopp fordi de ligger nærmere den «partikularistiske» polen.

I 1952 var det i alt 181 barne- og ungdomshjem med 4406 plasser. I 1976 var tallet sunket til 98 barne- og ungdomshjem med 1134 plasser (Hagen 2001). Nedgangen gjenspeiler både økende bruk av hjelpetiltak i familien i stedet for plassering utenfor hjemmet, og at andre omsorgsformer (fosterhjem) i økende grad er blitt foretrukket framfor barnehjem.

Barnevernloven påla kommunene å opprette eller støtte opprettelsen av barne- og ungdomshjem, enten alene eller i samarbeid med andre kommuner. I følge Hagen var det bare de største og rikeste kommunene som hadde økonomi til, og behov for, egne barnehjem. De mange barnehjemmene som ble eid av ulike organisasjoner, var vant til å finansiere driften gjennom innsamling og gaver. Hagen (s. 178) siterer et utsnitt av årsberetningen for 1976 fra et barnehjem i en forholdsvis velstående kommune for å illustrere situasjonen:

«Med hjelp av forskudd fra det ventede arveoppgjør i frk. NNs dødsbo sammen med stor velvilje fra en rekke bidragsytere har det lyktes å få balanse i regnskapet, (...) Som nevnt har hjemmet møtt stor velvilje hos en rekke av byens innvånere, foreninger osv. og av større bidragsytere kan nevnes: Sparebanken, Frimurerlosjen, Sangforeningen, Markedføringsforeningen, Kiwamisklubben, fru Jensens forening samt flere anonyme givere. Styret retter en varm takk til alle som på en eller annen måte har vist sin interesse for hjemmet og dermed hjulpet til å gjøre det godt og trivelig for de små.»

I følge Hagen ønsket organisasjonene fra gammelt av å ha minst mulig å gjøre med det offentlige, for å unngå kontroll derfra. De så på barna som sitt ansvar, og arbeidet etter en veldedig ideologi.

Fra segregering og sentralisering til integrering og regionalisering

Som tidligere nevnt var barnehjemmene tenkt som tilbud for barn som trengte et omsorgstilbud, men som ikke hadde spesielle problemer ut over det. Barn med problemer soknet til andre typer institusjoner, som behandlingshjem, spesialskoler og verneskoler. Tenkningen rundt behandlingen av barn med problemer i første del av perioden kan kanskje karakteriseres med ordene segregering, spesialisering og sentralisering: En ønsket seg en sentral instans (en «granskningsheim») der alle barn som ble henvist skulle undersøkes for å få en korrekt diagnose. I tråd med den diagnosen de fikk, skulle barna så fordeles til ulike spesialiserte institusjoner.

Både mangelen på institusjoner og fraværet av en sentralisert administrasjon for barnevernet og de ulike typene institusjoner som barnevernet var avhengig av for å plassert sine klienter, gjorde at dette systemet i praksis ble nokså haltende. Men tanken om å «putte riktig barn i riktig boks» sto sterkt. Dette kunne også innebære at barn ble sendt til en statlig institusjon langt hjemmefra.

Etter hvert kom imidlertid tvilen om dette var en riktig måte å tenke på. Ketil Bentzen, styrer på Foldin verneskole, sa det slik i 1970 (s. 34):

«Utviklingen (etter 1951 og 1953) gikk videre i to spor, spesialskolene under KUD sentrerte seg på barn som frembød pedagogisk underfunksjon som hovedsymptom, verneskolene under sosialdepartementet ble betrodd dem som, slik het det, var i behov av «særskilt psykologisk/psykiatrisk service». Ved siden av disse to organisasjonene fikk man de barne- og ungdomspsykiatriske behandlingshjemmene under sykehusvesenet.

All seinere erfaring har vist at denne spesialiseringen er kunstig og mer har tjent andres behov enn barnas og de unges. Det finnes like lite rent pedagogiske case som det finnes rent medisinske, psykologiske eller sosiale case. Det dreier seg alltid om familieproblemer, og oftest dreier det seg om familier med multiple psykiatrisk-psykologiske, medisinske og sosiale problemer. Det kan bero på en tilfeldighet at det er akkurat barnet samfunnet først kommer i kontakt med.»

Allerede i 1967 mente daværende statssekretær Kåre Kristiansen (NB nr. 4–5 1967) i et foredrag at inndeling av barna i «såkalt kriminelle, sosiale, pedagogiske, psykologiske eller psykiatriske kasi» kunne være nokså tilfeldig. Er det faglig sett riktig å opprettholde det eksisterende skillet mellom spesialskoler, verneskoler og behandlingshjem av forskjellige typer? spurte Kristian-

sen. Det vanligste i dagens situasjon var nok likevel at barnet måtte anbringes ved den institusjonen der en var så heldig å få plass, mente han. Kristiansens hovedpoeng var at et tilfelle ikke er *enten* et pedagogisk *eller* et psykiatrisk *eller* et sosialt problem. Som regel var det både – og, og forutsatte en integrert diagnose og behandling fra alle typer ekspertise.

Den gamle tanken om at forutsetningen for rasjonell behandling var korrekt sortering: å putte riktig barn i riktig boks, ble her nokså respektløst omtalt av Kristiansen. I stedet var løsningen *integrert* diagnose og behandling.

Integrering og regionalisering var den nye tenkemåten ord. Oppgjøret med den gamle tenkemåten, og programmet for det nye, kom i og med innstillinga «Verneskolenes funksjon og målsetting» i 1968. Utvalget var oppnevnt i desember 1965 med psykiater Per Nyhus, som leder.

Nyhus hadde liten tro på den tankegangen han oppfattet lå til grunn for verneskolen. I en presentasjon av verneskoleutvalgets innstilling i *Lov og rett* nr. 8 1969 går han til felts mot «tanken om at de atferdsvanskelige barna og ungdommene måtte takles gjennom opprettelse av et system av institusjoner i statlig regi med hele landet som arbeidsfelt». En slik løsning innebar at de vanskeligste barna og ungdommene ble utstøtt fra sine lokalmiljøer og konsentrert i store anstalter som opptok barn fra hele landet eller store deler av det. Etter Nyhus' mening var det flere problemer med en slik modell. For det første ble miljøet på slike sentrale anstalter lite egnet til å gjennomføre gode behandlings- og resosialiseringsopplegg. For det andre var forestillinga om at de problemene barn og unge med atferdsvansker representerer kunne lokaliseres til en liten gruppe «entydige psykopater», urealistisk. Til det var problemene for sammensatte. Dessuten fantes det et neppe noe klart skille mellom «psykopatene» og de andre. En utbygging av sentrale «oppsamlingsinstitusjoner» ville sannsynligvis skape flere problemer enn det løste, sjøl om det på kort sikt «vil føre til en avlastning innenfor andre institusjoner og dermed skape en illusorisk følelse av at en er «ferdig med problemet».

Nyhus fikk de andre med seg. Flertallet i utvalget kom fram til at verneskolen representerte fortidas løsninger. Alternativet burde være en utbygging, differensiering og koordinering av de sosiale, pedagogiske og psykiatrisk-psykologiske hjelpe- og behandlingstiltak for barn og ungdom på fylkes- og regionalplanet. Tankegangen bak denne innstillinga var at barn med atferdsproblemer sjelden kunne hjelpes med institusjonsbehandling alene. Det trengtes tiltak i for-

hold til familie, skole og nærmiljø. Tiltakene måtte derfor være allsidige, de måtte være lokale, og de måtte være koordinerte.

Sjøl om endringene gikk langsomt i praksis, kan en kalle verneskoleutvalgets innstilling et vendepunkt. Fra da av var det gamle paradigmet på defensiven.

Regionalisering var blitt løsenordet. Dette prinsippet fikk tilslutning fra alle hold. Dette betydde imidlertid ikke at institusjonene ble nedlagt. Men i tida som kom, ble det gjort forsøk på å omdanne spesialskolene, slik at de fikk større likhetstrekk med behandlingsinstitusjoner. Først på slutten av 80-tallet/begynnelsen av 90-tallet ble de statlige spesialskolene avviklet.

Holdninger til bruk av fysisk straff

At fysisk straff ble brukt på institusjoner for barn og ungdom *før* perioden 1954 – 1980 er udiskutabelt. Lysne (1983) har skrevet historien om Ulvsnesøy i Hordaland, som ble opprettet som oppdragelsesanstalt for gutter i Bergensområdet i 1881. Institusjonen rakk å bli rundt 100 år før den ble nedlagt. Han siterer blant annet Kjetil Sørbotten, som var lærer ved Ulvsnesøy fra 1922 til 1937. Sørbotten forteller:

«For de groveste forseelsene var straffen ris. Dette var vanlig straff på spesialskole på denne tiden og straffen ble utført av styreren i vitners nærvær. Denne form for avstraffelse avtok etter hvert og ble forbudt ved lov i 1936. Andre straffereaksjoner var isolasjon med eller uten sengeleie, innskrenket bevegelsesfrihet ved at de ikke fikk gå utenfor gårdsplassen i kortere eller lengre tid.»

På Sørbotten kan det høres ut som om fysisk avstraffelse forsvant straks loven mot bruk av denne straffeformen i skoler kom i 1936. Bent Hetle, som var lærer på Ulvsnesøy fra 1938 til 1948, uttaler seg noe mer tvetydig. Han forteller:

«En gang hver uke var styreren og funksjonærene samlet for å gi guttene karakter for oppførsel, arbeid og forhold i det hele. Karakterskalaen var fra 1 til 6. Dersom det ingen negative merknader ble meldt, men kanskje ros, fikk gutten 1. Røking var forbudt. Hver pågripelse på dette feltet førte til et tillegg på 0,5, for å nevne et eksempel. Rømming ble alltid satt til 6, og av og til et tillegg på 'bar ende'.

Dersom en gutt oppførte seg frekt eller uforakket, kunne det nok forekomme at han ble satt på plass på en handfast måte. Nå var det et ganske åpent forhold, men etter det jeg vet, fore-

kom det sjelden. Folk flest har en feil oppfatning på dette området» (Lysne s. 84).

«Tillegg på bar ende» og «satt på plass på en håndfast måte» er altså reaksjonsfomer som ser ut til å ha forekommet på Ulvnesøy også etter 1936. En innarbeidet praksis dør sjelden ut med ett slag sjøl om et lovforbud blir innført. Men det blir muligens ikke snakket like høyt om lenger.

Det har kanskje vært uklart om lovforbudet av 1936 også gjaldt skolehjem. I 1948 ble det sendt instruks til skolehjemmene om at kroppslig refselse var forbudt også der. Dette tyder i seg sjøl på at bruk av slik straff ikke var helt uvanlig. Barnevernloven av 1953 slår klart fast at «kroppslig refsing må ikke nyttes».

Det er rimelig å tenke seg at kroppslig refselse har forekommet også etter at barnevernloven av 1953 trådte i kraft, ut fra et resonnement om et holdnings- og handlingsmessig etterslep. I institusjonslivet kan det dessuten oppstå episoder og praksiser som kan tolkes på ulike måter, og som vil bli tolket ulikt av barna og de ansatte. Det å «holde» et ustyrlig barn fysisk, kan for eksempel oppleves fra barnets side som en fysisk straff, mens den voksne vil tolke det annerledes. Det å plassere barn og unge på isolat er et annet eksempel. På Bjerketun verneskole ble for eksempel bruken av isolat etter rømninger fra institusjonsledelsens side begrunnet med hygieniske hensyn: Jentene måtte isoleres fra de andre en tid i tilfelle de hadde pådratt seg kjønnssykdommer mens de var på rømmen. Jentene opplevde isoleringen utvetydig som straff, og i praksis fungerte det nok også sånn, sjøl om institusjonsledelsen forsøkte å legitimere bruken av isolat på en annen måte. Isolater ble brukt på mange institusjoner, og blir fortsatt brukt på noen institusjonstyper. Et tredje eksempel er praksisen med å underkaste jenter gynekologisk undersøkelse både ved inntak og etter rømninger. Dette ble også fra institusjonenes side begrunnet med hygieniske hensyn. Samtidig er det opplagt at disse undersøkelsene for mange jenter ble opplevd belastende og ydmykende, så ydmykende at de også kan tolkes som et ledd i den «krenkelsesprosessen» Goffman beskriver.

I Anne Berit Sandviks (1999) arbeid om barn av taterslekt som har vært på barne- og skolehjem, beskrives også bruk av fysisk avstraffelse. Hun har intervjuet 10 personer fra ulike kanter av landet. Til sammen forteller de om opphold på barne- og skolehjem i en periode som strekker seg fra slutten av 1920-tallet til midten av 1970-tallet. De fleste har vært på institusjoner i regi av Norsk misjon blant hjemløse, men noen har også vært på andre institusjoner. Beskrivelsene av fy-

siske avstraffelser i Sandviks arbeid er imidlertid verken tid- eller stedfestet, så det er umulig å si hvor mye av det som fortelles som gjelder perioden etter 1954. Ni av de ti intervjupersonene forteller imidlertid om utstrakt bruk av straff. I tillegg til fysiske avstraffelser fortelles det om tap av privilegier, isolasjon og underlivsundersøkelse som de viktigste. Når det gjelder fysiske avstraffelser, blir disse formene nevnt: munnen vasket med såpe; ørefiker og slag i hodet; lugging; slag med bjørkeris, pisk eller stokk; dusjing i iskaldt vann samt skrubbing med kost; spark på leggen; huden på armene vridt; sengestraff (noen i våt seng fordi de hadde vætt seg ut i løpet av natta); sendt til sengs uten mat.

Alt i alt virker det sannsynlig at fysiske avstraffelser har forekommet, i større eller mindre utstrekning, i institusjoner for barn og unge også etter 1954. Forhold som taler for dette er: 1) Slik straff var i bruk i institusjonene tidligere, og det tar tid å endre praksis. 2) Bruk av fysisk straff har i lang tid vært et alminnelig akseptert middel i oppdragelsen av barn, og var det også på femti- og sekstitallet. Olaussen (1995) refererer for eksempel til en avisartikkel på 60-tallet, der en tegning av en far med riset hevet og barnet liggende over fanget med baken i været ledsages av en tekst som forteller at dette *ikke* er å betrakte som «vold». 3) Institusjonslivet i seg sjøl kan ha voldsfremmende trekk. 4) Tiltak som blir begrunnet med andre hensyn enn straff, kan i praksis fungere, og oppleves av barna, som straffemetoder med et fysisk tilsnitt.

Sammendrag

Den amerikanske sosiologen Erving Goffman beskriver «totale» institusjoner med sin «krenkelsesprosess» og sitt «privilegesystem». Noen av de institusjonene som ble brukt av barnevernet, kan nok ha hatt likhetstrekk med «totale» institusjoner. Dette gjelder særlig spesial- og verneskoler, og kanskje større barnehjem. På slike institusjoner risikerer barna å bli redusert til en kategori, og det er et klart behov for lovdefinerte klientretigheter og begrensninger i de ansattes makt.

Mindre, mer familieliknende barnehjem har nok åpnet for nærere relasjoner mellom barn og voksne. På den andre siden kan slike institusjoner også ha det til felles med familien at det der er særlig vanskelig å avdekke og gripe inn overfor overgrep, dersom de skulle forekomme.

I løpet av perioden skiftet synet på hvordan omsorgen for og behandlingen av barn med problemer burde behandles: Mens en i første del av

perioden ønsket et sentralisert system som kunne plassere hvert barn på «rett» institusjon alt etter hvilken diagnose barnet hadde, ønsket en seinere å beholde barnet i nærmiljøet og få ulike faginstanser til å samarbeide om en helhetlig behandling av barnets og familiens problemer.

Sjøl om bruk av fysisk straff var forbudt i institusjoner for barn og unge etter 1954, virker det sannsynlig at fysiske avstraffelser har forekom-

met, også etter den tid, av følgende grunner: 1) Det tar tid å endre praksis. 2) Bruk av fysisk straff har i lang tid vært et alminnelig akseptert middel i oppdragelsen av barn, og var det også på femti- og sekstitallet. 3) Institusjonslivet i seg sjøl kan ha voldsfremmende trekk. 4) Tiltak som blir begrunnet med andre hensyn enn straff, kan i praksis fungere, og oppleves av barna, som straffemetoder med et fysisk tilsnitt.

4) Holdninger til omsorgsovertakelser i perioden

Omsorgsovertakelser og forebyggende tiltak

Tabell 3.1 Barn med vernetiltak ved årets utgang 1904-1991

År	Vernetiltak		Tiltak pr 31.12		Fordeling %		
	I alt	Pr 1000	Omsorg	Forebygg.	Omsorg	Forebygg.	Annet
1904	1333	1,3	1333	–	100%		
1920	2925	2,6	2925	–	100%		
1930	3351	3,1	3351	–	100%		
1940	3168	3,3	3168	–	100%		
1950	2476	2,5	2476	–	100%		
1955	4994	4,5	4159	835	83%	17%	
1960	7117	6,0	4450	2666	63%	37%	
1965	8471	6,8	5049	3422	60%	40%	
1970	9012	7,2	5085	3927	56%	44%	
1975	9207	7,3	5344	3863	58%	42%	
1980	9684	8,0	4488	5196	46%	54%	
1985	13309	11,5	5285	7259	40%	55%	5%
1990	15337	13,7	4836	8535	32%	56%	13%
1991	18000	16,7	5078	10157	28%	56%	15%

Hentet fra Turid Vogt Grinde: Kunnskapsstatus for barnevernet. 1993

Tabellen over gir et bilde av hvordan barnevernets barn over tid har fordelt seg på omsorgstiltak og forebyggende tiltak (hjelpetiltak). Av barn som var under vernetiltak ved årets slutt i 1955, var 83 % under omsorg, mens bare 17 % hadde forebyggende tiltak. Et klart flertall av barnevernets barn var altså under omsorg. I 1980 hadde bildet snudd: Barn med forebyggende tiltak var i flertall (54 % mot 46 %). Siden har denne tendensen økt ytterligere.

Situasjonen i 1955 var lite i tråd med den nye lovens intensjon om familievern. Å ta barnet ut av familien var et langt vanligere tiltak enn å yte hjelp så familien kunne holdes samlet. I 1963, det året Gerd Benneche tar som utgangspunkt i sin drøfting av barnevernsnemndenes forebyggende virksomhet (Benneche 1967), var ikke forholdet vesentlig forandret. Av nye tiltak ble det dette året opprettet forebyggende tiltak for 685 barn, mens 1320 ble tatt under omsorg. Benneche fant at de 685 forebyggings tiltakene fordelte seg slik: oppretting av tilsyn: 387, økonomisk støtte til hjem-

met: 193, tilsyn og økonomisk støtte: 70, plassering i daginstitusjon, skole, lære eller liknende: 35.

Omsorgsovertakelsene var altså i klart flertall som første vernetiltak, trass i lovens intensjoner om det motsatte. I lovteksten var det klart uttrykt at nemnda bare kunne overta omsorgen for barnet og anbringe det utenfor hjemmet når den anså andre «åtgjerder» for nytteløse, eller når slike åtgjerder var prøvd, men ikke hadde ført fram. De tiltakene som burde prøves først, var ifølge loven disse: å sette hjemmet under tilsyn, yte hjemmet økonomisk støtte, skaffe barnet plass i barnehage el. liknende, sette barnet i skole eller arbeid uten å flytte det fra hjemmet, gi det pleie eller behandling dersom dette var nødvendig. «Det må være et ufravikelig prinsipp i barnevernet at intet barn må flyttes fra foreldrene, når materiell hjelp kan gjøre slik flytning unødvendig,» sa ekspedisjonssjef K. J. Øksnes da han i 1954 holdt foredrag for barnevernsmøtet i Trondheim om «barnevernloven og dens organer» (NB nr. 7–8 1954).

Benneche prøvde også å gå bak tallene for å finne ut hvorfor barn ble tatt under omsorg. For aldersgruppa 0–2 år fant hun at de fleste inngrepene var begrunnet med barnevernlovens paragraf 16, som ga barnevernet rett til å gripe inn når et barn ikke blir tilfredsstillende forsørget, enten fordi forsørgeren er falt fra eller fordi de foresatte ikke makter forsørgelsen av barnet. Bortsett fra de tilfeller som vel er meget få – at begge foreldrene er døde – må årsaken til inngrepet i hovedsak være økonomisk trang, sier Benneche (s. 116). I nesten halvparten av sakene er det foreldrene selv som vender seg til nemnda for å få hjelp. Likevel yter nemnda økonomisk støtte i et forsvinnende lite antall saker. Det overveiende antall barn blir tatt under omsorg.

Gerd Benneche advarer riktignok mot å trekke sikre slutninger fra den foreliggende statistikk. Den bygger på nemndenes egne oppgaver. Men paragrafen det bli henvist til, gir ikke nødvendigvis noe pålitelig bilde av hva som er årsaken til omsorgsovertakelsen. «Oppgir nemnda at et barn er tatt under omsorg fordi foreldrene ikke maktet å forsørge det, kan virkeligheten være atskillig mer broket.» Benneches konklusjon er imidlertid at «trass i alle forbehold synes barnevernstatistikken å gi grunn til å reise tvil

om hvorvidt nemndenes forebyggende innsats er blitt slik som lovgiverne hadde tenkt seg.»

På denne bakgrunnen er det forståelig at Benneche er tilhenger av familiebehandlingsprinsippet. Hvis en masse barn blir fjernet fra hjemmene sine fordi foreldrene er fattige, gir det liten mening å behandle barna som et barnevernsproblem og familiens fattigdom som et sosialhjelpsproblem. «Kasuistikken og de øvrige saker som er referert i dette arbeid, synes på en måte som ihvertfall har overbevist meg, og gjøre det klart at det bare unntaksvis vil finnes barnevernssaker som ikke krever en gjennomført 'familiebehandling',» sier Benneche (s. 283).

Forholdet mellom omsorgsovertakelser og forebyggende tiltak skulle imidlertid endre seg. Antall barn under omsorg holdt seg på omtrent samme nivå, mens kurven for antall barn under forebyggende tiltak klatret oppover, først langsomt, men etter hvert som en veritabel eksplosjon.

«Omsorgsovertakelse utgjør en liten andel av barnevernets og sosialtjenestens arbeid, likevel har diskusjonene om barnevernet i stor grad blitt knyttet til omsorgsovertakelsene,» sa Turid Vogt Grinde i sitt foredrag på den 16. nordiske barnevernskongressen i 1985 (NB nr. 4 1985). Og hun illustrerte påstanden med en figur som viste utviklinga fra 1965 til 1983 når det gjaldt nye tilfeller av barn og ungdom under vernetiltak etter arten av første tiltak. Her framgikk det at de forebyggende tiltakene passerte omsorgsovertakelsene som første tiltak midt på 70-tallet. Og derfra økte forspranget. I stigende utstrekning prøvde altså barnevernet andre tiltak enn omsorgsovertakelse først. Og de grep inn med forebyggende tiltak overfor stadig nye barn. Det var derfor riktig at omsorgsovertakelsene etter hvert utgjorde en mindre og mindre del av barnevernets arbeid. Men det betydde ikke at antall barn under omsorg utenfor hjemmet ble færre. Det betydde for det første at barnevernet endret sin arbeidsmåte, og opptrådte mer i lovens ånd. For det andre betydde det at stadig flere barn ble «rekruttert» som barnevernsklienter.

Benneche tegnet et bilde av et barnevern som rutinemessig fjernet barna fra hjemmet fordi foreldrene var fattige, mens det ytterst sjelden ble gjort noe for å hjelpe så det mønnet med de økonomiske problemene. Etter hvert ble imidlertid forebyggende tiltak en større del av barnevernets arbeid.

Samme problemer – ulike definisjoner?

En skulle kanskje ha ventet at det absolutte antallet omsorgsovertakelser ville synke kraftig når

det forebyggende arbeidet tiltok, særlig dersom hovedgrunnen til mange omsorgsovertakelser tidligere var økonomiske problemer. Men så har ikke skjedd. Det kan ha flere årsaker. Kanskje har problemene forandret seg. Turid Vogt Grinde (1985) mener at det har skjedd en forskyvning i årsakene til at barnevernet griper inn med omsorgsovertakelser. Tidligere var det gjerne problemer knyttet til «ytre» forhold som økonomi, bolig og praktiske vansker. Nå handler det langt oftere om personlige problemer hos foreldrene. Ofte har foreldrene hatt kontakt med helse- eller sosialtjenesten for behandling eller støtte gjennom mange år, sier hun. Barna som tas under omsorg, kommer derfor gjerne fra familier med mer omfattende problemer, og hvor hjelpe-tiltak i åpen omsorg ikke har vært tilstrekkelig.

Men kanskje er det like mye definisjonen av problemene som har endret seg, som problemene sjøl? Også i dag er det mye som tyder på at fattigdomsproblemer er utbredt blant familier som kommer i kontakt med barnevernet. I en undersøkelse av 109 barn som av barnevernet ble plassert utenfor hjemmet, fant Andenæs og medarbeidere (2002) at et hovedinntrykk av barnas familier (i hovedsak familier ledet av en alenemor) var at de framsto som «underskuddsbedrifter», med manglende materielle ressurser, lite sosial støtte og opplevelse av små muligheter til å påvirke egne livsbetingelser. Den absolutte nøden er kanskje ikke den samme som på 50-tallet, men den relative fattigdommen behøver ikke være mindre. Even Flaaten (1983) gjorde en undersøkelse av barnevernsklientenes sosiale bakgrunn i 1978. Den viste at andelen barnevernsklienter steg brått når en kom under et visst inntektsnivå – et slags kritisk punkt på inntektsskalaen. Benneche antyder dessuten at bakgrunnen for nemndenes omsorgsovertakelser også tidligere var mer broket enn det som kommer fram i vedtakene. Studier av enkeltsaker fra 50- og 60-tallet tyder da også på at barnevernet som regel fant flere ting å utsette på hjemmet til de barna de tok under omsorg med den begrunnelsen at de bodde for trangt eller far var uten arbeid. I dokumentene kan en finne at barnevernet har notert seg at far drakk, mor stelte ikke huset skikkelig, det var krangel og ufred i hjemmet. «Ellens» familie, som Larsen (2002) skildrer i møtet med barnevernet på 50-tallet, ville i dag opplagt blitt definert som en multiproblem-familie: Naboene klager over bråk og fyll i hjemmet, faren drikker, moren har flere ganger vært nødt til å få politiet til å ta han med seg, det er stadige krangler i hjemmet, de er på forsorgen i perioder, Ellen sier hun vil på barnehjem fordi «faderen er så streng», gir henne ju-

ling for den minste ting, og hun må gjøre alt i huset: ta oppvasken, vaske klær og gå å handle.

Et sammensatt bilde, der fattigdom og andre typer sosial misere er filtret sammen, blir kanskje tolket på en annen måte i dag enn rett etter krigen. At liknende problemer tolkes ulikt, er ikke noe ukjent fenomen i barnevernet. I sin undersøkelse av barnevernet i sju østlandskommuner fant Kristofersen og Slettebø (1992) at i to kommuner ble foreldres umodenhet ikke oppgitt som grunn i noen meldinger. I en annen kommune var dette oppgitt som et problem i alle sakene. Forfatterne har vanskelig for å tro at innslaget av umodne foreldre i undersøkelsessakene varierer så mye mellom utvalgskommunene. Forklaringa må være ulikheter i problemdefinering og faglig perspektiv mellom barnevernet i ulike kommuner. Slike forskjeller i problemdefinering og faglig perspektiv må en også kunne vente mellom barnevernet i ulike tidsepoker. Den tiltakende profesjonaliseringa av barnevernsarbeidet har gitt grunnlag for å finne andre problemer enn bare fattigdom i barnevernsfamiliene.

Kravene til godt foreldreskap har økt, det kan også ha medført at barnevernsfamilienes problemer oppfattes annerledes enn før.

Elisabeth Backe-Hansen (2001) har gjort en undersøkelse av barnevernsnemndenes argumentasjon i saker med omsorgsovertakelse av små barn. De sakene hun tar utgangspunkt i, er riktignok fra 80- og 90-tallet. Men det er ikke usannsynlig at selve mønsteret i argumentasjonen også var til stede tidligere. Backe-Hansen skiller mellom to hovedmønstre. Det ene kaller hun for «trumfkort»- argumentasjon: Dette er saker der det argumenteres med én side ved barnets omsorgssituasjon som alene gjør det nødvendig å flytte barnet fra hjemmet. Det typiske «trumfkortet» er omfattende rusmisbruk hos foreldrene. Dersom omfattende rusmisbruk er dokumentert, er det ikke nødvendig å trekke fram andre sider ved barnets omsorgssituasjon for å begrunne at omsorgsovertakelse er nødvendig. Det andre hovedmønsteret er «puslespillargumentasjon»: Her er det ikke én bestemt side ved omsorgssituasjonen som gjør omsorgsovertakelse nødvendig. I stedet dreier det seg om en sum av faktorer som hver for seg ikke er tilstrekkelig til å begrunne en omsorgsovertakelse, men som til sammen gjør det nødvendig å flytte barnet fra hjemmet. I slike saker kommer foreldrenes egenskaper, særlig mors, gjerne skarper i søkelyset. Det er tankevekkende at i de sakene som Elisabeth Backe-Hansen har gjennomgått, fungerer verken mistanker om seksuelle overgrep eller fysisk avstraffelse av barnet som «trumfkort». Mis-

tanker om seksuelle overgrep blir av og til nevnt, det blir også noen ganger nevnt at barnet er blitt slått. Men slike forhold inngår oftest i et «puslespill», der andre sider ved omsorgssituasjonen blir avgjørende for at barnevernet ønsker å overta omsorgen. Denne måten å behandle for eksempel mistanker om seksuelle overgrep på, kan skyldes at barnevernet kvier seg for å ta opp et slikt brennbart og vanskelig dokumenterbart tema i sin fulle bredde. Resultatet blir imidlertid at behandlingen av slike forhold i nyere barnevernssaker kan få en likhet med saker fra 50-, 60- og 70-tallet, der det kan virke som om seksuelle overgrep, enten de var dokumentert eller bare mistenkt, ble lite vektlagt i forhold til andre sider ved omsorgssituasjonen eller barnets atferd.

Et forhold som ser ut til å ha fungert som «trumfkort» i argumentasjon for omsorgsovertakelse i første del av perioden, var at foreldrene var tater. Karen Sofie Pettersen (2000) viser at taternes levemåte i seg sjøl ble sett på som å være i strid med kravene til god barneomsorg. Svært mange taterforeldre ble fratatt barna sine. Det var organisasjonen «Norsk misjon blant hjemløse» som fra myndighetene hadde fått delegert oppgaven med å arbeide blant taterne. Men også misjonen måtte ta hensyn til lovens krav når de ville ta barna fra foreldrene. Karen-Sofie Pettersen (2000, s. 89) skriver at redegjørelser og beskrivelser ved omsorgsovertakelser måtte vise at de faktiske vilkårene for inngrep var oppfylt. «Det særegne ved Misjonens virksomhet var at svaret var gitt; taterlivet oppfylte i seg selv etter Misjonens mening lovens krav til omsorgsovertakelse.» Taterlivet var altså trumfkortet. Pettersen gir et bilde av hvordan det kunne lyde i brev fra Misjonens generalsekretær til en lokal barnevernsnemnd på 60-tallet (1997, s. 76):

Barnas far har henvendt seg flere ganger til misjonen med spørsmål om å få barna tilbake. /.../ Det er blitt understreket at skal han kunne regne med å få barna tilbake, må han skaffe seg forsvarlig husvære, komme i fast arbeid og oppgi alt som heter omstreiferliv. Det skal meget til før barn blir tatt bort fra sine foreldre, men når først så har skjedd, skal det også avgjørende grunner til før barna kan føres tilbake til foreldrene. En må kunne kreve at foreldrenes forhold da er forsvarlig stabile, slik at barna kan få oppvekstforhold som kan gi dem en harmonisk utvikling. /.../ Helst burde vel faren vært i arbeid en tid på sitt nye bosted, slik at han på den måten har vist at han har brutt med omstreiferlivet og er gått helt inn for å bli en god samfunnsborger.

Å ikke ha fast bosted og fast arbeid, men streife omkring, brøt på en avgjørende måte med krave-

ne til godt foreldreskap, slik det ble vurdert både i mellom- og etterkrigstid.

Offer eller problembarn?

Ved omsorgsovertakelse av små barn var det omsorgssituasjonen og forholdene i hjemmet som ble vektlagt. Når barna ble større, ble deres egen atferd i større og større grad brukt som argument for å fjerne dem fra hjemmet. Dette betydde ikke at det ikke var noe å si på omsorgssituasjonen til større barn. Ofte levde de under svært problematiske hjemmeforhold. Men med økende alder ble definisjonen av hva som var problemet en annen: fokus skiftet fra omsorgssituasjonen til barnets egne handlinger. Slik er det også i dag: De såkalte «atferdsbarna» som blir plassert i institusjon på grunn av egen problematferd, har oftest en bakgrunn som gjør at de like gjerne kunne vært definert som ofre for omsorgssvikt og overgrep (Falck 2002).

I saker fra 50-, 60- og 70-tallet kan denne fokuseringen på barnets egen problematferd ofte virke opprørende på en leser av i dag. En kasushistorie fra Eva Nordlands undersøkelse fra 1971 av barn plassert på spesialskoler for barn med atferdsvansker, kan tjene som illustrasjon:

«Halldis (14 år) har hatt en omskiftelig tilværelse. Moren og faren oppdrog henne inntil moren døde da Halldis var seks år gammel. Moren var sykkelig og 'overrenslig'. Halldis fikk for eksempel ikke være inne i leiligheten sin før hun skulle legge seg. Hun gikk ute hele dagen, også ofte etter at det var blitt mørkt for ikke å skitne til i leiligheten, heter det i papirene. Også faren var meget nøye på det, og streng overfor piken fra hun var ganske liten.

Da moren døde og enda Halldis bare var seks år, kom piken til fosterforeldre i en periode. Fosterforeldrene forteller at Halldis var meget vanskelig som liten, og at hun 'måtte behandles strengt'. Hun fikk ofte korporlig avstraffelse av dem, 'fordi hun ikke ville være lydige'. Da Halldis var tolv år gammel, mente faren at han ikke hadde råd til å betale fosterforeldrene lenger, og Halldis flyttet så hjem til faren.

Etter at Halldis kom tilbake til faren, fortsatte han med 'en krevende og hardhendt behandling'. Det heter således i papirene at Halldis har vært utsatt for brutal korporlig avstraffelse ikke bare av fosterforeldrene, men også av faren. Hun ble slått, så hun ofte var gul og blå.

Det heter også i papirene at faren har opptrådt 'usedelig' overfor den eldre søsteren og en hushjelp. Slektninger har også overfor barnevernsnemnda hevdet at det har vært et 'usunt erotisk forhold' mellom faren og Halldis. Slektninger har av denne grunn anmodet om at Halldis burde fjernes fra hjemmet så snart som mulig.

Fra Halldis var ganske liten, har den nærmeste familien reagert på hennes aggressive oppførsel. Fikk hun ikke sin vilje med en gang, reagerte hun med raseriutbrudd, og ved flere anledninger slo og sparket hun faren. Faren reagerte avvekslende med pryl og likegyldighet.

På skolen har Halldis vist dårlige evner. Hun står svakt i alle fag og har liten konsentrasjonsevne, heter det. Hun misliker alt som har med skolen å gjøre: 'Barnet viser i det hele svært dårlig tilpasning. Når hun er på skolen, bryter hun stadig skolens reglement, ved å røyke, gå utenfor skoleområdet uten lov, ved å skulke i timene. I de siste månedene er skulkingen øket kraftig. Hun har rømt fra byen flere ganger.' Hun er frekk, uforakket og løgnaktig, aggressiv, sadistisk, dominerende overfor medelever, heter det i skolens papirer. Hun virker spennende på noen, og terroriserer andre.

Halldis har søkt moralsk svake venninner, heter det i papirene. Skolen mener at hun har 'smittet' flere medelever med sin 'uforskammede, upålitelige og løgnaktige oppførsel'. Halldis opptrer med en påtatt hardhet, særlig i andre elevers påhør, heter det. Et særlig problem er at hun nå viser 'seksuelle avvik' og 'draging mot eldre menn'.»

Halldis, et offer for omsorgssvikt, mishandling og kanskje incest, ble altså plassert på en spesialskole for barn med atferdsvansker, på grunn av sin problematiske oppførsel, spesielt på skolen. Hun er ikke det eneste incestofferet som har fått denne skjebnen (se bl.a. Ericsson 1997).

Grunnene som ble gitt for å plassere gutter og jenter på institusjoner for problematiske barn og unge, var noe forskjellige. For begge ble ofte skoleproblemer, skulk og brudd på skolens regelverk anført. I tillegg var kriminalitet en hyppig anbringelsesgrunn for gutter. De kriminelle handlingene behøvde ikke være særlig alvorlige målt med våre dagers målestokk. Nasking var heller ikke uvanlig som anbringelsesgrunn for jenter. Men vel så viktig var brudd på normene for hvordan en anstendig jente burde oppføre seg. «Uteflying», å være sammen med eldre gutter, å være seksuelt aktiv var forhold som kunne bidra til at ei jente havnet på institusjon. Med en spissformulering kan en si at det handlet om kriminalitet for guttenes vedkommende og seksualitet for jentenes vedkommende. Felles for begge var at de ofte kom fra vanskelige hjemforhold. Mange var nok ofre for omsorgssvikt, en del også for vold.¹

1. Nina Jon, som arbeider med en avhandling om Foldin verneskole, mener at mange av guttene som havnet der, hadde vært utsatt for vold fra fedrene sine. Personlig meddelelse.

En kan med rette spørre om spesialskolene, med sin pedagogiske orientering, og et personale og en organisering som i liten grad var tilpasset behandlingsoppgaver, var det rette tilbudet for disse barna.

For mange eller for få omsorgsovertakelser?

Da Gerd Benneche (1967) gjorde sin undersøkelse av barnevernsnemndenes arbeid, sto det klart for henne at problemet var følgende: Barnevernsnemndene fjernet barn fra hjemmet uten at hjelpetiltak i tilstrekkelig grad var prøvd. Ti år etter var det imidlertid et annet spørsmål som ble reist: Prøvde barnevernet for lenge og for mye med hjelpetiltak før de innså at eneste utvei var å fjerne barnet fra foreldrene?

I 1977 skrev Oslos barnevernssjef Kaare Gilhus en artikkel om tvangsvedtak i barnevernet (NB nr. 2–3). Både i barnevernloven og i det praktiske arbeidet legges det stadig mer vekt på det forebyggende arbeid, og på samarbeid med foreldre, barn og ungdommer, sier han. Barnevernstiltakene skal være et tilbud til foreldre, et tilbud som de også kan avslå. Dette har vært «en god og riktig utvikling». Likevel kan det reises spørsmål «om vi ikke er gått for langt på frivillighetens vei». Er det slik at barnevernet i mange tilfelle griper inn for sent eller helt unnlater å gripe inn når de burde ha gjort det? Vil en etterpå måtte oppsummere at «dette barnet burde vært fjernet fra sitt skadelige miljø for mange år siden, eller det burde ikke vært hjemsendt på så usikkert grunnlag?» Skal en fire av hensyn til samarbeidet med foreldrene, når det også er en tredje part i saken, nemlig barnet?

En annen som var inne på samme tankebaner, var sosialminister Ruth Ryste. I 1977 innledet hun på et seminar arrangert av Norsk samband for småbarnoppfostring (gjengitt i NB nr. 6 1977). Sosialministeren mente at unnlattelsessyn-der fra barnevernsnemndas side kunne få like alvorlige følger som tvangsvedtak på feilaktig grunnlag. I begge tilfeller gikk det ut over barnet. Men i pressedebatten om barnevernsnemndenes virksomhet ble dette siste ofte glemt. Hun etterlyste også mer forskning om hva som skjedd med de barna som ikke fikk hjelp i tide.

Videre berørte hun rettssikkerheten. Departementet ville nøye vurdere de lovbestemmelse-ene som gjelder samfunnets omsorgsovertakelse av barn, lovt hun. «Og i den forbindelse vil det også være nødvendig å se på barnet som et eget

rettssubjekt og vurdere dets behov for rettslig hjelp.» Hun trakk også fram en statistikk fra Europarådet som viste at i Vest-Europa «ligger Norge lavest når det gjelder omsorgsovertakelse av barn». Gerd Hagen brukte den samme statistikken i en leder i *Norges Barnevern* (nr. 6–7 1978). Hun stilte også spørsmålet om det var for få omsorgsovertakelser her i landet. Er det nødvendigvis slik at få omsorgsovertakelser representerer det beste barnevern, dersom en først og fremst har barnets, og ikke foreldrenes rettigheter i tankene? Loven innførte familiebehandlingsprinsippet. Den la vekt på at barnet best kan hjelpes i sitt hjemmemiljø, og ved at en hjelper familien. Det lave antallet omsorgsovertakelser i Norge sammenliknet med andre land viser at «vi er kommet langt på dette området i Norge». Men langt er kanskje egentlig kort: «Når jeg nevner disse tall, så vil jeg også tilføye at jeg ikke er overbevist om at denne utviklingen bør fortsette, eller at det på noen måte er kriteriet på at en har nådd langt i å vareta barns omsorgsbehov.»

I boka si kommenterte også Svensson (1980) problemstillinga foreldrevern/barnevern. Generelt sett mente han at det var «lite tvil om at det drives mer foreldrevern enn barnevern» (s. 79). Dette satte han i sammenheng med «den sterke foreldreretten.» Både den sterke foreldreretten og ønsket om å unngå å splitte familier, førte til at sosialarbeiderne strakte seg langt for at foreldrene skulle få beholde barna.

Svensson kommenterte også antall barn under omsorg. I hovedsak var det positivt at vi hadde få barn under omsorg her i landet. Men det var neppe entydig positivt. «Tallene bekrefter jo bl.a. også hvor sterkt foreldreretten står.» Mye tydet på at det var flere barn som *burde* ha vært under omsorg. At barn ikke ble tatt under omsorg når sterke grunner talte for det, var et mer utbredt problem enn at barn ble tatt under omsorg når en kunne greid seg med andre tiltak, mente Svensson.

Det kom flere bøker som støttet opp under den måten å formulere problemene på som hadde utkrySTALLISERT seg, nemlig foreldrevern eller barnevern. I 1981 kom *Barnevern – barnets vern?* av Ellen Seip Flaatten og Mona Sandbæk – en undersøkelse av skjebnene til 233 barneverns klienter i Oslo. Forfatterne intervjues i *Norges Barnevern* (nr. 4 1981), der de blant annet sier at institusjonsplassering som regel blir tiltaket når en familie i krise henvender seg og ber barnevernet ta hånd om ungen. Det er foreldrenes krise det reageres på, mens en rekke slike krise-plasseringer er i strid med barnas behov. Foreldrenes problem blir imidlertid løst. «Som

barnevernsarbeidere må vi spørre oss hvordan ungens liv skal se ut på sikt – framfor å tenke ensidig på å løse foreldrenes krise her og nå.»

Debatten om barnevernet overtar omsorgen for ofte eller for sjelden er ennå aktuell i barnevernet.

Rettsikkerhet – for foreldre – og barn

Foran er det referert til en tale av daværende sosialminister Ruth Ryste, som framhevet betydningen av barnets rettsikkerhet, og av å se på barnet som et eget rettssubjekt. Da debatten om rettsikkerheten i barnevernet ble reist på 60-tallet, var det først og fremst *foreldrenes* rettsikkerhet det handlet om.

I 1965 (9. juni) fant Sosialdepartementet tida inne til å sende ut et rundskriv til barnevernsnemnder og sosialstyrer om «Behandling av barnevernsaker». Departementet ville «innskjerpe overfor barnevernsnemnder og sosialstyrer at de regler som er gitt, må følges nøye på alle trinn i saksbehandlingen». Videre forklarte rundskrivet at «reglene skal være en garanti for rettsikkerheten – for at den som blir gjenstand for verntiltak fra barnevernsmyndighetenes side, får det rettsvern som lovgivningen har ment å gi.» Sjøl om det kunne være delte meninger om berettigelsen av barnevernsmyndighetenes tiltak, burde imidlertid ikke «den formelle saksbehandlingen kunne gi grunn til kritikk.»

Nemndsmedlemmene ble oppfordret til å sette seg grundig inn i de reglene som var gitt for saksbehandlingen. Her anes det mellom linjene at det formelle tidligere ikke hadde vært tatt så nøye. For mange nemndsmedlemmer rundt i mindre kommuner sto det kanskje nokså fjernt at de skulle begynne å sette seg inn i lover og regler for å fylle sin oppgave. Gudrún Kristinsdóttir (1991) intervjuet på slutten av 80-tallet medlemmer av barnevernsnemnda i et lite lokalsamfunn i Island, som aldri i løpet av sin 4-årige funksjonstid hadde sett barnevernsloven. Slik kan det også ha vært i Norge. Et uprofesjonelt apparat var nettopp uprofesjonelt.

Dessuten har kanskje mange sett det som nokså selvfølgelig at de respektable samfunnsborgerne som satt i nemndene skulle kontrollere og bestemme over livene til mennesker som stort sett tilhørte en annen klasse enn dem sjøl. Vergerådets/barnevernets uttalelser om foreldrene til barna de tok hånd om, vitner ofte om at det dreier seg om «de andre», slik som i disse utdragene fra innleggelsespapirer til Bjerketun verneskole) på 50-tallet (Ericsson 1996):

«Foreldrene er skilte og fører en omflakkende tilværelse. Moren er kjent for å leve et mindre bra liv. Hun har flere barn med andre menn.»

«Foreldrene er omstreifere, men har nå fast bopel. Faren er drikkfeldig og har vært straffet flere ganger for fyll. Familien har tidligere hatt fattigunderstøttelse.

Av og til kan bygdesladderer bli opphøyd til sakspapir, som i denne rapporten, innhentet fra «fru lensmann Hansen» som har spurt litt rundt for å få opplysninger om «den vidløftige familie»:

«Alma (moren til barnet det skal fatte vedtak om, min anm.) er aldeles umulig.

Bjarne (morens bror, min anm.) gikk inn og ut i fengslet for tyverier – ble også gift i fengslet med en av samme slag, men er nu skilt. Han og Alma har slått seg sammen og er fjøsfolk et sted sydpå. Engang gikk det stygge rykter om de to. Men det ble intet gjort for å stadfeste ryktet.

Carl (morens bror, min anm.) er helselaus – kan ikke lese – innskrenket.

Dina (morens søster, min anm.) døde som ung – vet ikke hvem som er faren.

Alma og Bjarne er siste sort. Har ikke hørt noe galt om de andre. Mora har vært lett på tråden. Bestemora hørtes intet om.»

I 1967 kom Gerd Benneches bok *Rettsikkerheten i barnevernet*. For henne var det særlig viktig at samfunnet ivaretok de underprivilegertes rettsikkerhet:

«Det må bli stadig vanskeligere å leve med massive avvik og ytre tegn på å ha mislykket i et samfunn der idealet er en veltilpasset velstand. Fattigdom, alkoholisme, evnesvikt og nederlag som foreldre må være en tung bagasje på veien. Det kan ikke være et rettssamfunn verdig at denne gruppe mennesker, som selv lite forstår å hevde sin integritet, skal være beskåret den rettsikkerhet de sterke tar som et selvfølgelig fundament» (s. 290).

Heller ikke Gerd Hagen mente at rettsikkerheten var det viktigste spørsmålet i barnevernet. Men hun tilla rettsikkerheten en sjølstendig betydning, uavhengig av om de avgjørelsene som ble tatt ga gode eller dårlige resultater for barnet. Slik formulerte hun standpunktet sitt:

«... det er begått et overgrep hvis den som berøres av et inngrep ikke har fått adgang til å legge fram sine standpunkt og forsvare dem på en måte som vanligvis godtas i en rettsstat, selv om inngrepet i seg selv er 'riktig'» (s. 14).

Med dette utgangspunktet fant hun at nemndene sviaket på praktisk talt alle områder når det gjaldt rettsikkerhetsgarantier. Loven i seg sjøl hadde

for svake garantier, og den ble dessuten ikke fulgt. Benneche diskuterer hva som skal til for at nemndene skal kunne ivareta rettssikkerheten på en forsvarlig måte, og kommer til at de tiltakene som må gjennomføres vil endre nemndenes karakter totalt og gjøre dem uskikket til å skjøtte sine sosiale oppgaver. Hennes løsning var derfor at tvangsvedtakene og anken over dem burde overføres til domstolene. Dette skjedde ikke. Men i forbindelse med den nye loven om barneverntjenester ble tvangsvedtakene overført til et uavhengig, domstolsliknende organ: fylkesnemnda for sosiale saker.

Mens foreldrenes rettssikkerhet hadde stått i sentrum på 60-tallet, dreide debatten på 70-tallet over på barnets rettssikkerhet: Hvis vi, av redsel for å krenke foreldrenes rettssikkerhet, var svært forsiktige med å fjerne et barn fra hjemmet, ville vi i stedet kanskje krenke barnets rettssikkerhet, i og med at barnet ikke fikk den beskyttelsen det hadde krav på.

Seip Flaatten og Sandbæk (1980) formulerte seg på denne måten:

«Det vises forholdsvis stor tilbakeholdenhet i bruk av tvangsparagrafen i barnevernet. Slik må det også være når det dreier seg om et så alvorlig inngrep. Tilbakeholdenheten ser ofte ut til å være motivert ut fra et ønske om å beholde et frivillig samarbeid med foreldrene. Dette kan henge sammen med den uklare definisjonen av hvem som er klient i barnevernet, og at foreldrene ofte fungerer som oppdragsgivere. Valget innebærer at retten til å fjerne barnet fra hjemmet blir illegitimt, mens den tvangssituasjonen barnet kan befinne seg i hos foreldrene gjøres legitim.» (s. 135)

Spørsmålet om barnets rettssikkerhet ble særlig akutt i forbindelse med forhold som barnemishandling og seksuelle overgrep, som kom i fokus på 80- og 90-tallet.

Når det gjelder kvaliteten på det tilbudet barnet har fått fra barnevernet, er dette i mindre grad blitt formulert som et rettssikkerhetsspørsmål. Sjøl om mange forfattere har pekt på at barnevernet i mange tilfeller ikke har vært i stand til å yte barnet den typen hjelp det har hatt behov for, og at vilkårlig og tilfeldig behandling i barne-

vernets regi ikke er noe ukjent fenomen, er dette sjelden blitt beskrevet som en krenking av barnets rettigheter.

Sammendrag

I første del av perioden var omsorgsovertakelse, ikke forebyggende tiltak vanligst som første tiltak fra barnevernets side. Dette var i strid med barnevernlovens intensjoner. Forholdet mellom forebyggende tiltak og omsorgsovertakelser endre seg i løpet av 70-tallet. Men sjøl om de forebyggende tiltakene økte, minsket ikke antallet omsorgsovertakelser i absolutte tall.

Turid Vogt Grinde (1985) og flere med henne mener at årsakene til at barnevernet griper inn med omsorgsovertakelser har forskjøvet seg fra problemer knyttet til «ytre» forhold som økonomi, bolig og praktiske vansker, til personlige problemer hos foreldrene. En annen mulig forklaring er at det er barnevernets måte å *definere* problemene på som har endret seg. Også i dag sliter et stort flertall av barnevernets klienter med fattigdomsproblemer.

Når barna er små, er det omsorgssituasjonen og forhold ved foreldrene som blir vektlagt som argumenter for at barnet må flyttes fra hjemmet. Når barnet blir større, legges det i stedet vekt på barnets atferdsproblemer, sjøl om også de store barna ofte er ofre for omsorgssvikt, noen ganger også for overgrep.

Da rettssikkerheten i forbindelse med omsorgsovertakelser kom på dagsorden på 60-tallet, var det særlig *foreldrenes* rettssikkerhet som ble vektlagt. På 70- og 80-tallet begynte en å stille spørsmålet om problemet kanskje var for få heller enn for mange omsorgsovertakelser. Å la barnet forbli i en situasjon der det ble utsatt for omsorgssvikt, kanskje overgrep, ble sett på som en krenkelse av *barnets* rettigheter og rettssikkerhet. Diskusjonen om rettssikkerhet har imidlertid i liten grad dreid seg om kvaliteten på barnevernets egne tilbud, sjøl om mange forfattere har trukket fram store mangler ved den omsorg og hjelp barnevernet har ytt og yter.

Litteratur

- Andenæs, Agnes og Kåre Skollerud (2002) «Levekår og levd liv. Fra en undersøkelse om barn som blir plassert utenfor hjemmet.» Under publisering.
- Backe-Hansen, Elisabeth (2001) *Rettferdiggjøring av omsorgsovertakelse. En beslutningsteoretisk analyse av barneverntjenestens argumentasjon i en serie typiske saker om små barn.* NOVA Rapport 2.
- Bakketeig, Ellisiv (1999) *Rettsapparatet som sosialt system i saker om seksuelle overgrep mot barn.* Dr. avhandling. Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Benneche, Gerd (1967) *Rettsikkerheten i barnevernet.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Benneche, Gerd (1974) *Barn under tilfældighets lov.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Ketil Bentzen (1970) «Socialvårdsmetodikken i skolehjemmet.» *Norges Barnevern* nr. 2–3.
- Bowlby, John (1953) *Child care and the growth of love.* London: Pelican.
- Eidheim, Solgunn (1991) *Det usynlige barnet.* Hovedoppgave i kriminologi. Universitetet i Oslo.
- Ek, Eyvind (1954) «Hvordan skaffe gode fosterhjem, og prinsipper for fosterhjemsanbringelse.» *Norges Barnevern* nr. 7–8.
- Ericsson, Kjersti (1996) *Barnevern som samfunnsspill.* Oslo: Pax forlag.
- Ericsson, Kjersti (1996) *Forsømte eller forbryttere? Barnevern og kriminalitetskontroll.* Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Ericsson, Kjersti (1997) *Drift og dyd. Kontrollen av jenter på femtitallet.* Oslo: Pax forlag.
- Falck, Sturla (2002) *Tvangsplassering av ungdom med alvorlige atferdsvansker.* NOVA. Upublisert manus.
- Finstad, Liv (1990) *Den betalte familie. Nye livsformer for folk i krise.* Oslo: Pax forlag.
- Flaaten, Even (1983) *Barnevernsklinter og sosial bakgrunn.* Rapport 14. Statistisk sentralbyrå. Oslo – Kongsvinger.
- Gilhus, Kaare (1977) «Tvangsvedtak. Behandling av saker etter barnevernslovens paragraf 5 og 11.» *Norges barnevern* nr. 2–3.
- Goffman, Erving (1961) *Asylums.* New York: Anchor Books.
- Goldstein, Joseph, Anna Freud & Albert J. Solnit (1980) *Retten til barnet – eller barnets rett?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Grinde, Turid Vogt (1985) «Samfunnets respektive familiens ansvar for barna.» *Norges Barnevern* nr. 4.
- Grinde, Turid Vogt (1993) *Kunnskapsstatus for barnevernet.* Barnevernets Utviklingssenter.
- Gunvald, Gori (1967) *Bjerketun.* Oslo: Pax forlag.
- Hagen, Gerd (1973) «Hvilke utviklingstendenser gjør seg gjeldende i vår institusjonsbehandling og hvilke institusjoner kan vi få bruk for?» *Norges Barnevern* nr. 5–6.
- Hagen, Gerd (1978) Leder. *Norges Barnevern* nr. 6–7.
- Hagen, Gerd (2001) *Barnevernets historie – om makt og avmakt i det 20. århundret.* Akribe: Oslo.
- Hassel, Karen (1984) «Barnevernets bokhøst.» *Norges barnevern* nr. 4 1984.
- Hambro, Cathrine (1950) «Bør vår barneomsorg omlegges? Hvorfor bygge barnehjem når vi har 60 000 barnløse ektepar?» *Norges Barnevern* nr. 9.
- Heier, Signe (1959) «Hvordan kan vi mestre særlig vanskelige situasjoner i våre barnevernsinstitusjoner?» *Norges Barnevern* nr. 10 1959.
- Hennum, Ragnhild (1999) *Bevis i saker om seksuelle overgrep mot barn.* Doktoravhandling. Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Karlsen, Bjørn Reidar (1988) «Erfaringer med utredning av foreldres omsorgsevne i en familieavdeling.» *Norges Barnevern* nr. 2.
- Kristiansen, Kåre (1967) «Administrasjonen av barnevernet.» *Norges barnevern* nr. 4–5.
- Kristinsdóttir, Guðrún (1991) *Child Welfare and Professionalization.* Umeå Social Work Studies 15, University of Umeå.
- Kristofersen, Lars B. og Tor Slettebø (1992) *Til barnets beste... Regionale variasjoner i barnevernstiltak. Barnevernet i sju Østlandskommuner.* NIBR-rapport 1992:6 Oslo.
- Larsen, Guri (2002) *Barnevern i 100 år. Et overblikk på lovreformhistorien.* K-serien nr. 2/2002. Institutt for kriminologi og retts sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Lysne, Edvard (1983) *Fra oppdragelsesanstalt til offentlig skole. Ulvsnesøy skole 100 år.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Nordland, Eva (1971) *Det store nederlaget. Barn med atferdsproblemer i velferdssamfunnet.* Oslo: Universitetsforlaget.

- Nyhus, Per (1969) «Verneskoletvalgets innstilling.» Lov og rett nr. 8.
- Oalussen, Leif Petter (1995) «Voldskriminalitetens utvikling de siste to tiårene. Nordisk tidsskrift for kriminalvitenskap nr. 3.
- Osnes, Georg (1958) «Barns religiøse behov.» Norges Barnevern nr. 5 1958.
- Pettersen, Karen Sofie (2000) «For barnas skyld? Ideologi og praksis i tiltakene rettet mot taterens barn.» I Bjørn Hvinden (red.) Romanifolket og det norske samfunnet: følgene av hundre års politikk for en nasjonal minoritet. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ryste, Ruth (1977) «Barns liv i fare – hva så?» Innledning på seminar arrangert av Norsk Samband for småbarnoppforstring. *Norges barnevern* nr. 6–7.
- Sandvik, Anne-Berit (1999) *Kampen om barna. Personer av taterslekts erfaringer fra barne- og skolehjem*. K-Serien, Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo.
- Seip Flaatten, Ellen og Mona Sandbæk (1980) *Barnevern – barnas vern? En undersøkelse av 233 barnevernsklienter i Oslo*. Oslo barnevernskontor.
- Solheim, Jorunn (1998) *Den åpne kroppen. Om kjønnsymbolikk i moderne kultur*. Oslo: Pax forlag.
- Svensson, Njål Petter (1980) *Barn uten tilhørighet. Om barnevern og stoffmisbruk*. Universitetsforlaget. Oslo 1980.
- Telhaug, Alfred Oftedal (1994) «Fra lydighetskrav til identitetskrise.» Norges Barnevern nr. 2.
- Øksnes, K.J. (1954) «Barnevernslovens organer.» Norges Barnevern nr. 7–8.